

గేయాలు

పాఠాశిక, జానపద, సామాజిక

తెలుగులో చిత్త కవిత్వము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదేవి

గురు గౌరీమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రహ్లాద స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు శ్రీనివాస స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమహార్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100061891

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో **భారత ప్రభుత్వపు** సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none"> Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none"> INSA	<ul style="list-style-type: none"> Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	<ul style="list-style-type: none"> Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

తెలుగులో చిత్రకవిత్వము

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమువారి “డాక్టరేట్”
పట్టము పొందిన సిద్ధాంత గ్రంథము

డాక్టర్. గాదె ధర్మేశ్వరరావు ఎమ్.ఎ; పి.హెచ్.డి;

ఆంధ్రభాషోపన్యాసకులు, ఆర్. వి. వి. యన్. కళాశాల,
ధరణికోట, అమరావతి, గుంటూరు జిల్లా

Pin 522020 (A. P.)

సోల్ రిప్రీజ్యూటర్స్ :

శ్రీమహాలక్ష్మీ బుక్ ఎంపోరియం ప్రైవేట్

మద్రాసు జియంరాడ్ * పిలారురాడ్ కర్నూల్
గోపన్నకుమేట ... విజయవాడ-2.

చిత్ర కవిత్వ ప్రశంస.

శ్రీ విక్రమ శేషాచార్యులు చిత్రకవి కవి ప్రశంసించినతీరు. (వారి శ్రీ. పేం. చి. ర. కరము ఉ. భా. 7 to 16)

మృదుల కవితరీతి మేదురమౌ చిత్ర
కవితగూడ కవికి గాంతు గొలుపు
పూరిదండ యట్లు ముత్యాల దండయు
గన్నులున్న వానికి గాంతు నిడదె?

ఏ కవితా సభాసభికి నెంచగ భూషణు శ్లేష ముఖ్యముల్
ప్రాకటమైన నాగముఖబంధము లా రతి కాల బంధముల్
స్వీకృత గర్భ భారణము శ్రీకర గర్భ కవిత్వ విభ్రమం
తా కవితా సభాసభికి నారయ కల్పము సంతకాదొకో.

కవితాచిత్రవిదుండు కోమల కథా కావ్యమ్ము నున్నాడ్కిన
త్యక్తి సూక్తంబగు ప్రాథచిత్రకవితాకావ్యమ్మును గూడ చ
ద్వి విసోదించు, నదెట్లనంగ నతి మాధ్వీకాభిమాన వాతెలుం
జని గొంచుం గతినమ్మటంచు విడునే నాధుం డురోజద్వయిన్.

కోమల కావ్య సారమును గ్రోలి ప్రమోదము నొందు రీతి
భూమినఁ బ్రౌఢ చిత్రకృతిఁ బొల్పుగు శబ్ద విచిత్రలక్ష్మిసేనీ
ధీమహితుండు కాంచి ముగిసె గాంచునొ వాడె సాహితీ
ధీమహితుండు వాడె జగతి న్మము బోంట్లకు శ్లాఘనీయుడున్

కన్నతల్లికి అంకితము

రామకూరు వంశాబ్ది గారాబు పట్టి
గాదె వారింటి కోడలై గౌరవముగ
పుట్టి మెట్టిన యిండ్లకు పుణ్య కీర్తి
తెచ్చి పెట్టియు, “నతి” పేరు తెచ్చుకొనియె.

దానధర్మములకు దండిగ నిలయమై
పనుల పాటలందు ప్రజ్ఞ గలిగి
మాట మంచి తోడ మన్నన లందె బో
ఇరుగు పొరుగు నుండి తఱుంగు లేక.

నత్తు సంతానములు గల్గి జనని, చాల
ముద్దు ముచ్చట లన్నిట మురిసి మురిసి,
తూఁగి పొంగి ఓలాడె సంతోషజలధిఁ
గనికరసుమవల్లి మనత గన్నతల్లి.

అట్టి,
గుణవారాశిజ మణికిన్.

ప్రణుతుండగు పావరాజ భార్యమణికిన్,
మణిభిత్తువంటి జననికి.

మఠెమ్మకు, సుమహితమౌ నమస్సుల నిడుదున్.

ఎట్టులైన అమ్మ! ఎనలేని నీయుణ
మ్రోను తీర్చలేను, శాన నిదియె
కృతిని బ్రీతి నిడుదు, గృహజూచి, కొనినీపు
దీపన లిడి నన్ను బ్రోవు మమ్మ.

విషయ సూచిక

అభిప్రాయములు	....
వివేదనము	....
సంకేత నామ సూచిక	....

ప్రథమ ప్రకరణము

చిత్రకవిక స్వరూప స్వభావాదులు	....	1
1. అవతారిక	....	1
2. చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావములు	....	2
1) అక్షణము	....	2
2) చిత్రకవిక : నామసార్థకము	....	4
3) కావ్యేకర కళాయంతరి చిత్రకత్తము	....	7
4) కవిత్వము : చిత్రకవిత్వము	....	10
5. తెలుగున చతుర్విధ కవికలు : చిత్రకవిత్వము	....	19
3. చిత్రకవిత్వము : భేదములు	....	24
4. చిత్ర కవిక-నందర్శము-ప్రయోజనములు	....	28
5. తెలుగులో చిత్రకవిత్వము-ప్రారంభ వికాసదశలు	....	32
6. ఆంధ్రేతర భాషలలో చిత్రకవిక	....	45

ద్వితీయ ప్రకరణము

కవి చిత్రములు	....	51
1. స్వరచిత్రము	....	51

2. వ్యంజన చిత్రము	....	61
3. స్థాన వియమచిత్రము	....	70
4. గతి వియమ చిత్రము	....	90
5. ఇతరశబ్ద చిత్రములు :	....	99
1) అక్షర చిత్రము	....	99
2) పాదవియమచిత్రము	....	107
6. శబ్ద చిత్ర మిశ్రమము	....	109

తృతీయ ప్రకరణము

అకారవియమ చిత్రము	....	113
బంధముల వర్ణిక	....	117
1. మాంగళిక బంధములు	....	118
2. ఆయుధ బంధములు	....	126
3. వక్రీర్ణ బంధములు	....	177
4. అకారవియమ చిత్రమిశ్రమము	....	262

చతుర్థ ప్రకరణము

చ్యుత గూఢ చిత్రములు	....	266
1. చ్యుతచిత్రము	....	266
2. గూఢ చిత్రము	....	272
1) వద గూఢము	....	274
2) పాద గూఢము	....	285
3) భాషాగోపనము	....	290
4) పద్యగూఢము (గర్భకవిత)	....	294

పంచమ ప్రకరణము

ఇతర చిత్రములు	....	380
1. ప్రశ్నోత్తర చిత్రము	....	380
2. ప్రహేళికలు-పొడుపు కథలు	....	387
3. నల్లెఱ్ఱు	....	407
4. ఇద్దావాక్కా సంఘట్టనము	....	408
5. వలు భాషా పద్యములు	....	410
6 అర్థ చిత్రము (అనేకార్థకావ్యాలు)	....	414
7. అచ్చ తెలుగు	....	426
8 నిర్వచన కావ్యములు	....	429
9. చిత్రమిత్రము	....	430
ఉపసంహారము	....	436
అనుబంధము	....	438
ఉపయోక్త గ్రంథసూచి	....	461

Dr. B RAMA RAJU

Professor. Emeritus

Department of Telugu,
University College of Arts,
Osmania University.
HYDERABAD. 500 007.

1-8-117/2

Chikkadpalil.

Hyderabad. .
500 020.

Dt. 5.12.85

ప్రపంచ సాహిత్య క్షేత్రంలో చిత్రకవిత్వం ఒక విశిష్టమైన ప్రక్రియ. ఈ ప్రక్రియ అభివృద్ధి చెందిన అన్ని భాషల్లోను ఉన్నట్లున్నది. తెలుగులో చిత్రకవిత్వం నానావిధాలు. ఈ ప్రక్రియ మనకు సంస్కృతం నుండి వారసత్వంగా వచ్చింది. దానికి తెలుగు కవులు వన్నెలు చిన్నెలు ఓర్చి సంస్కృతంలో కంటే ఎక్కువ చమత్కారాలు ప్రదర్శించినారు. ప్రాచీనయుగం నుండియే తెలుగులో చిత్రకవిత్వం అభివృద్ధి పొందుతున్నది. ఇటీవల దానిపై అభిమానం తగ్గిన ఈ శతాబ్దం మధ్యభాగం దాకా తెలుగు చిత్రకవిత్వం తీరు పోకడలు పోయి కవి పండితులకు, సారస్వత పోషకులకు, రసకులకు ఎన్నో విజ్ఞానాలు వచ్చినవి. అశ్వరూపందాలు ఆమెతల్లిచ్చి నది.

తెలుగులోని ఈ ప్రక్రియ గురించి శ్రీగదె ధర్మేశ్వరరావు గారు క్షోదక్షమ మైన పరిశ్రమచేసి గొప్ప సిద్ధాంత గ్రంథం రచించినారు. తెలుగులో చిత్రకవిత్వం ఆరంభవికాసముల గూర్చి సమగ్రంగా పరిశీలించటమే కాక సంస్కృతాది భారతీయ భాషల్లోను విదేశీయ భాషల్లోను చిత్రకవిత్వం ఏ తీరుగా ఉన్నదో స్థావరపులాకంగా ప్రదర్శించినారు. శ్రీధర్మేశ్వరరావుగారి గ్రంథం వారి గాఢ పరిశ్రమకు సవిమర్శక విశ్లేషణకు చక్కని నిదర్శనం ఈ నాడు అంతగా పట్టించుకొనని తెలుగులోని ఒకా నొక ప్రక్రియ గురించి ఎంతో శ్రమించి సాధికారమైన ఈ గ్రంథం వెలువరించి నందుకు ధర్మేశ్వరరావుగారిని అభినందిస్తున్నాను.

ఈ సిద్ధాంత గ్రంథం ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో పి.హెచ్.డి., ఉపాధి కోసం నా పర్యవేక్షణలో సిద్ధమైనందుకు నాకు మరింత సంతోషదాయకమైనది. ఈ కాలంలో గ్రంథరచనంకంటే దానిని ప్రకటించడం చాలా కష్టమయినవని, అందు లోను ఆనేక బంధ కవిత్యపు చిత్రాలతో అచ్చుకావటం చాలా వ్యయ ప్రయాసలతో కూడినవని. ఇంత గొప్ప కార్యాన్ని సాధించిన శ్రీధర్మేశ్వరరావుగారి కృషిని సాహిత్య ప్రతులు ఆదరిస్తారని నమ్ముతున్నాను. వరాహ్మరుడు ధర్మేశ్వరరావుకు ఇతోధిక శక్తి యుక్తులు ధీర్ఘాయురారోగ్య భాగ్యములు ప్రసాదించవలెనని కోరు తున్నాను.

—బి.రామరాజు.

ప్రవేశిక

Dr. T. KOTESWARA RAO

Professeeor, Department of Telugu
S. K. University
ANANTAPUR.

ఈ పరిశోధన గ్రంథంలో 5 ప్రకరణాలున్నవి.

1. చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావాదులు.
2. శబ్దచిత్రములు.
3. ఆకార నియమ చిత్రము.
4. చ్యుతగూఢ చిత్రములు.
5. ఇతర చిత్రములు.

అనుబంధంలో సంస్కృత-హిందీ-తమిళ-ఆంగ్లభాషల్లో వుండి తెలుగులో లేని బిందాలను గురించిన ప్రస్తావన.

పై 5 ప్రకరణాల్లో తెలుగులోవున్న చిత్రకవిత్వాన్ని గురించి పరిశోధక పండితుడు కూలంకషంగా చర్చించాడు. ఈ కవితా శాఖను గురించి సమస్త విషయాల్ని ఒకచోట కుప్పగా పోసినగ్రంథమిదే. దీని కోసం గ్రంథకర్త అనేకగ్రంథాలను అవలోకనంచేసి అనేక భాషల్లోని చిత్రకవితా విషయాలుకూడా సమీకరించటంలో ఈ గ్రంథం ఉద్ద్యోగ మొకున్నది.

ఈ పండితుడెంత శ్రమించిందీ చూడాలంటే ఈ గ్రంథమంతా చూడాల్సిందే. మచ్చుకొకటి రెండుదాహరణలు.

34వ పుటలో అభినవమయూరి సూరిచే వ్రాయబడిన కాకతీయుల పర్వమాన పురశాసనాన్ని దాహరించటం ఆ శాసనకాలం 13వ శకం (క్రి.శ. 1245) గ్రంథకర్త కావ్యప్రపంచంనుండేకాక శాసనాలుకూడా చూచాడనటానికిది వుదాహరణ.

మరొక పురాహరణ ద్వితీయ ప్రకరణం. ఈ ప్రకరణంలో ఇందులో 6వ అంశం చిత్రాలను ప్రస్తావించి వాటికనేకోదహరణ లివ్వటం చూస్తే ఈ శరీరశోధనలోని పరిణామం తెలుస్తుంది.

9వ పుటలో పద్యభ్రమకాన్నిబట్టి చూస్తే-పూర్వకాలంలో వీధిబళ్ళల్లో పద్యాలు-ఎక్కాలు మొదలైనవి క్రిందినుండి పైకి పైనుండి క్రిందికి అన్నచెప్పుకొనే పద్ధతి వుండేది. ఇదంతా ఈ చిత్రకవితా ప్రభావమేమో ననిపిస్తుంది.

ఈ కవితాశాఖ ఎన్నటినుండి ప్రారంభమైనదీ-దాని వికాసవళ-అంటే పరిణామ క్రమమంతా-ప్రథమ ప్రకరణంలో 5వ అధ్యాయంలో ప్రస్తావితమైనది.

ప్రథమాధ్యాయమంతా చిత్రకవితా స్వరూప స్వభావ నిరూపణ. దాని లక్షణాలన్నీ 3వ పుటలో క్రోడీకరించాడు గ్రంథకర్త. చిత్రకవితా నా సాధారణ విచారణలో వైదిక వాఙ్మయంలోనుండి చిత్రకబ్బానుబాహరించి-ఏయేపుట్టాల్లో ఏయేఅర్థాల్లో అది ప్రయోగించబడిందో చూపటం చాలా ఆశ్చర్యంగా వుంది. అదంతా చిత్రకావ్యకౌతుకంలోనిదని వివరణ మున్నా చిత్రకబ్బ నిర్వచనానికి దానినుబాహరించటం పరిశోధన గ్రంథ విమర్శన పథకం బాగుందనటాని కువకరించేదని చివరలో ఆయా అర్థాలను చిత్రకవికకు అన్వయించబడి చిత్రకవితా నామసార్థక్యాన్ని చక్కగా నిరూపించాడు.

ఇతరతరగతుల్లో ఈ చిత్రకవితా స్వరూపం ఎలా వుంటుందో అదేస్థలంలో (8,9,10,11 పుటలు) వున్నది. చిత్రంలో రూపము ఏకదేశం చూపబడటమన్న 9వ పుటలో అంశం సరికాదు. అధునిక కళలో దాని స్వరూపం అనేకరకాలుగా చూపబడ్డ విషయం చూస్తే ఈ వాక్యం సరికాదని తెలుస్తుంది అలాగే 11వ పుటలో యంత్రాలు ఆకార చిత్రకవితా రూపాలనటమూ సరికాదు. యంత్ర విషయం వేరు కనక.

ఈ కవితా శాఖ అవసరమా? దాని ఔచిత్యమేమిటి? అన్నప్రశ్నకు సమాధానంగా 14వ పుటలో 4 కారణాలు చూపబడ్డవి ఇంకా ఇకరకా కొన్ని కారణాలు చెప్పబడ్డవి. వాటిని బట్టి చూస్తే రసవత్కావ్య కవులు కొందరు ఈ చిత్రకవితాన్ని తమ కావ్యాల్లో ఎందుకు ప్రవేశపెట్టినో తెలుస్తుంది. అంటే ఔచిత్యదృష్టి కలిగిన కావ్యాల్లో కూడా దీనికి ప్రవేశముంది. అతిప్రాచీన కాలంలో ఎక్కడో వగచోట ఈ కవితా శాఖను ప్రారంభించిన మహాకవి ఔచిత్య దృష్టితోనే

వ్రాస్తే-తర్వాతవారు రానురాను ఇదొక కావ్య-కవితా భేదంగా చేసుకున్నారనటానికి సాక్ష్యం నన్నె చోడాడులు చూపిన చిత్రకవిత్వం ముద్రాంతకార దృష్టితో చూడవచ్చు.

చిత్రకవిత్వ-నందర్ప శ్రమోజనాలు (P 28) ఈ జాచిత్యానికి సంబంధించినవే. కాని కావ్యమంతా అదే అయితే? ఇది రానురాను వచ్చిన మార్పు.

ఈ బంధకవిత్వంలో కవులు పాఠకలోకాన్ని కిక్కురించిన ఘట్టాలనేకం. ఈ చమత్కారానికూ హారణగా 115 పుటకా చక్రబంధ విషయం చూడవచ్చు. ఇటీవలి వరి ఆచార్య కొర్లపాటి శ్రీ రామమూర్తిగారు కూడా తమ కుమార సంభవం నన్నె చోడుని అన్న దానిలోనూ ఇలాంటి పెచ్చిత్రాంశం చూపించారు. ఇదొక సంప్రదాయ మన్నట్లున్నది చూస్తే. పంచనకూడా కళే నన్నట్లుంది.

117 వ పుటలో ఈ బంధాల వట్టికవుంది. వాటన్నిటికీ ఉదాహరణలు చూపటం-బొమ్మలతోనహా చాలా సమగ్రంగా వుంది. ఇందుకే ఈ విషయ విన్యాసం 150 పుటలదాని వ్యాప్తం కావటం సంభవించింది.

ఇందులో 157 వ పుటలో వద్దబంధ విషయం చూడదగిందిగా వుంది. చతుర్దశ-ద్వాదశ-షోడశ-ద్వాత్రింశద్దశ వద్దాలున్నాయి. ఇది చాలా లోతుగా విచారించాల్సిన విషయంగా కన్పిస్తున్నది. ఎందుకంటే ఉపాసనా విషయాలైన యంత్రాలు చిత్ర కవితా సంబంధంగా 10 వ పుటలో సూచించబడ్డది.

“యంత్రముల తంత్రముండును కావున అది ఆకార (బంధ) చిత్రము వలె నుండునుగదా” అన్న సూచన వాక్యముంది. కాని దాని సంపూర్ణ వివరణలేదు. ఆ మాటలు చిత్రకావ్య కౌతుకం లోనివిగా ఈ గ్రంథకర్త పుదాహరించాడు ఆ గ్రంథం నేను చూడనందువల్ల దాని వివరణ మేమిటో? చెప్పలేనుగాని ఈ వద్ద బంధంచూస్తే యోగ శాస్త్రం చెప్పే చక్రాలనే కవులిలా మార్చుకున్నారా? డీవికవి ఆధారమా? అన్న సందేహం కలుగుతున్నది. మూలాధారాది చక్రాల్లో దళాలు కూడా వీజాక్షర సహితాలే. కనుక ఈ మాతృకా సహిత చక్రకంఠ మాధారంగా ఎవడో వక మహా దార్శనికుడు ఈ శాఖకు మార్గదర్శకుడా? పైగా ఈ బంధాలు 1) మాంగళిక 2) ఆయుధ 3) ప్రకీర్ణభేదాల్లో వున్నవి. (చూ పు. 117)

1. వీణాక్షర స్వరూపం 2. సుదర్శనాదులు 3. పుష్పమాలికా-చిత్ర చామరాదులు. వీటన్నిటివెనుక ఒక చారిత్రక-తాత్త్విక-సంస్కృత నేపథ్యమున్నట్లు దర్శించవచ్చు. ఆ పరిణామాన్ని చూడాలి.

ఈ నేపథ్యాన్ని వేరుగా చెప్పిచూడాలి. ఎందుకంటే ముగ్గులు-అధునిక కళ, అంతా తంత్రాధారితంగా చూస్తున్నాం కనుక, ఈ బంధాలనూ చూడవచ్చు. ఇది వేరే విద్య.

కొన్నిటికి గ్రంథకర్త కుదాహరణలు దొరకలేదు. తానే ఇచ్చాడు. దీని కుదాహరణ మాంగళిక బంధాల్లో శ్రీ బంధం దగ్గరవుంది. అలాగే వ్యంజనశతకం, ద్యుత దత్తాక్షర (272) దగ్గర-కనిపిస్తుంది. అంటే పరిశోధకుడు మంచి ఊహశాలి అని చూపించే స్థలాలున్నాయనటాన్ని లాంటివి ధ్రువపరిచేవి.

అదో జ్ఞాపికల్లో ఇచ్చిన సంకేత వివరణ లేకపోవటంవల్ల పాఠకునికి కొన్ని ఇబ్బందులు కలిగటం జక్కచే ఈ గ్రంథంలో లోపం.

ఇంత సమగ్రంగా ఆ కవితా శాఖను గూర్చి తెలుగువారి కందించిన పరిశోధకుని పరిశ్రమ-పాండిత్యం-ఎంతైనా మెచ్చదగ్గవి.

—తుమ్మపూడి కోటేశ్వరరావు

Prof G. NAGAI AH

M.A., Ph.D.

Professor of Telugu Studies & Head

Sri Venkateswara University

Tirupati. 517502

Resi: Door No. 18.1.699

Bhavani Nagar,

TIRUPATI

517501

Dt 21.12.85

అభినందన

తెలుగులో చిత్రకవిత్వాన్ని గురించిన ప్రత్యేక విమర్శ గ్రంథము ఇంత వరకు ఏదియు వెలువడలేదు. ఇదియే మొదటిది. కవిత్వం కాని కవిత్వం చిత్ర కవిత్వం కావ్యంలో నీరస పట్టుతుంది పాఠకుల చిత్తాన్ని ఆకర్షించి వారిలో ఉత్సాహాన్ని కల్గించి, చమత్కారాన్ని అందించి అప్లౌడ వరచడానికి చిత్ర కవిత్వ రచన అవసరమౌతుంది. కవితా భేదంగానే కాక అలంకారంగా కూడా కావ్యాల్లో చిత్రకవితా ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. తెలుగులోని ఓరోవ్యక్తావ్యాలు, అనేకార్థ కావ్యాలు, అచ్చతెనుగు కావ్యాలు మొదలైన చిత్రకావ్యాలన్నీ చమత్కారరచనలే ఇవి ఆయాకవుల భాషాపాండిత్యపాట వాన్ని ప్రకటిస్తాయి. తెలుగులో మొదటి సారిగా చిత్ర కవితను కావ్యంలో సందర్భోచితంగా ప్రదర్శించిన వాడు నన్నెచోడుడు. (కీ శ. 1130), ఎన్నుకొని పెద్దన (కీ శ. 1102) కావ్యాలంకార చూడామణి తెలుగులో మొదటి చిత్రకవిత్వ లక్షణ గ్రంథం. కల్పనలకు పాండిత్య ప్రకర్షకు ప్రాధాన్యముకల ప్రబంధయుగంలో చిత్ర కవితా రీతులు అనేకం పుట్టినాయి క్రీ.శ 18, 19 శతాబ్దాల్లో చిత్రకావ్యాలు కొకొల్లలుగా వెలసినాయి. నన్నెచోడుని నాటినుండియు నేటివరకు వెలువడిన చిత్రకవిత్వ వై చిత్రాదుల మీద బహు రీతుల దృష్టిని ప్రసరింపజేసి నమగ్ర పరిశీలన, పరిశోధన గావించి ఈ గ్రంథాన్ని లోకాని కందించిన డక్టర్ గాదె ధర్మేశ్వరరావుగారు మిక్కిలి అభినందనీయుడు.

విషయసేకరణలోనూ, విమర్శనాత్మకపరిశీలనలోనూ, విషయ వ్యక్తికరణలోనూ ధర్మేశ్వరరావుకగల ప్రావీణ్యం ప్రతిష్టలులోనూ ప్రతిబింబిస్తుంది. ఇందులో చిత్రకవిత్వ వివిధరూపాలు సమగ్రంగా పరిశీలించబడినవి వివిధబంధాలను రచయిత చిత్రాలతో పాటు ప్రదర్శించినాడు. పరిశోధక సామర్థ్యము, పాండిత్యముకల డాక్టర్ ధర్మేశ్వరరావు గారి సాహిత్య కృషిని ఆంధ్రలోక మభినందించి ఆదరించి ప్రోత్సహిస్తుందని నా ఆకాంక్ష.

జి. నాగయ్య

ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం

తిరువతి

నివేదనము

ఒకనాడు నేను మిత్రులు శ్రీవావిలాం సుబ్బారావు కలిసినప్పుడు కబుర్లలో పరిశోధనాంశములు క్రొత్తవి చేపట్టుటకు వీలైనవి రెండు మూడు దొర్లినవి. వానిలో ఒకటి ఈ 'తెలుగులో చిత్రకవిత్వము.' ఇది వారు సూచించినదియే అందులకు వారికి నా కృతజ్ఞత.

మా కళాశాలలోని చిత్రకవితా సంబంధ గ్రంథములను పరికించి విషయమును సేకరించితిని. 1979 జూలై నెలలో ఆ విషయసామగ్రిని, జానపదసాహితీ తపస్వి, ఉత్తమదేశికులనైన శ్రీ బి. రామరాజుగారికి చూప, వారు నన్ను ప్రోత్సహించి Ph D , పట్టమునకై పరిశోధనచేయుటకు ఉస్మావియా విశ్వవిద్యాలయమున నవకాళము గల్పించిరి. ఉపరివారే పర్యవేక్షకులుగా నుండుటయు జరిగినది. ఇందులకు వారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

U.G.C వారి Faculty Improvement Programme క్రింద పరిశోధన చేయుటకు నా కవకాళము కల్పించిన మా కళాశాల ప్రిన్సిపల్ శ్రీ తె. టి. రాయుడుగార్కి కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్సులు.

U.G.C వారు నాకు 1979 నుండి 1982 వరకు మూడేండ్లపాటు F.I.P క్రింద Ph.D., కొరకు పరిశోధన మొనరించుటకు నిధులను మంజూరుచేసిరి. వారి కందులకు నేనెంతయో కృతజ్ఞుడను.

U.G.C నిధుల మంజూరు విషయమున సహాయపడి, ఇంకను ఇతర సందర్భములందు, అడుగడుగున నన్ను ప్రోత్సహించి, సకల సదుపాయములు గల్పించి నా ఈ పరిశోధన కృషి ఈ రూపమునకు వచ్చునట్లు చేసిన ఆచార్య రామ రాజుగారికి మరొకమారు నా కృతజ్ఞత తెలుపుకొనుచున్నాను.

అనంతరమైన గ్రంథముల నిప్పించి, వివిధ విషయములను తెలియజేసిన ఉస్మావియా విశ్వవిద్యాలయ సంస్కృత అకాడమీ రీసెర్చ్ అసిస్టెంటు శ్రీ విఠల దేవుని సుందరశర్మగారికి నా కృతజ్ఞత.

అడిగినదే తదవుగ వారి ఇంట భద్రపరునబడిన గ్రంథముల జూపి, నన్నాశీర్వాదించి, ప్రోత్సహించిన, సింగరాయకొండ, కలికివాయి గ్రామవాసులు,

సంస్కృతాంధ్రముల కవీశ్వరులైన శ్రీ విక్రమ శేషాచార్యుల గారికి నా ప్రణామములు.

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ తెలుగు శాఖాధిపతులు, ప్రస్తుతము Emeritus Professor బి. రామరాజుగారు, S.K. యూనివర్సిటీ తెలుగు శాఖాధిపతులు ప్రొఫెసర్ కుమ్మూడి కొడేశ్వరరావుగారు, S.V. యూనివర్సిటీ, తెలుగు స్టడీస్ ప్రొఫెసర్ మరియు ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు, జి. నాగయ్యగారు నేను కొరినదే తడవుగ, మన్నించి తమ అభిప్రాయముల నొసంగిరి. వారికి నా నమస్సులు.

ఈ గ్రంథము ముద్రణార్థము ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖవారు ఆర్థిక సహాయముందించి వారికి నా కృతజ్ఞత.

వరిశోధన చేయుటకు నా కవితాకము కల్పించి, తదుపరి ఈ గ్రంథము ముద్రణ మొనరింప ననుమతి నిచ్చిన ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము అధికారులకు నా కృతజ్ఞత.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసములో దాదాపు చిత్రముల నన్నిటిని తీర్చిదిద్దిన చిత్రకారుడు, మా శిష్యుడు నైన చిరంజీవులు జి. అమరేశ్వరరావుకు నా శుభాశీస్సులు.

గ్రంథముల పరిశీలించ ననుమతి నొసంగిన హైదరాబాదు, వేటపాలెం, తిరువతి, మద్రాసు మున్నగు ప్రదేశముల యందలి గ్రంథాలయాధికారులకు నా కృతజ్ఞత.

ఈ గ్రంథము ప్రచురణార్థము కోర్చిన, ప్రోత్సహించిన శ్రీ మహాంక్షి ఐక్ ఎంటర్ ప్రైజెస్, (మ్యూజియంలోద్-విజయవాడ) వారికి నా కృతజ్ఞత.

విషయము సాంకేతికపరమైనది. అందులోను ఉద్గ్రీభము. ముద్రించుట కష్టసాధ్యము. అట్టి దానిని త్వరగా ముద్రించియిచ్చిన శ్రీ కృష్ణాప్రింటర్స్ వారి నభినందించుచున్నాను.

ఈ కృషిలో చేదోడు వాదోడుగా ఉన్న నా పోషకులు, నా సహధర్మిణికి అశీస్సులు.

గ్రంథమును గూర్చి:

ఇంకను యీ కృషిలో కొద్దిగాగాని, గొప్పగాగాని తోడ్పడిన పెద్దలందరికి శ్రావణములు, వినఁజులు శీఘ్రములు.

వద్య రచనము నేడు నన్నగిల్లినది. ఇట్టి వర్ణితులలో వద్యరచనమునందే పుట్టి పెరిగిన చిత్రకవిత్వము సంగతి వేఱు చెప్పనక్కరలేదు. ఇప్పటికే అది మరుగున పడిపోయినది పైపెచ్చు ఈ చిత్రకవిత్వము వధమముగా వండితులు భావించుటచే అనాదరణము పొందినది. అంతేకాక సులభముగా నేటి పాఠకులకు తెలికగా కొఱకుడు వదలిదిది. ఇట్టి చిత్రకవిత్వముపై మక్కువగంపాద మనము చేసికొనుట కొరకు, మక్కువలేని వారికి తగినట్లు కల్పించుకొనుటకు వనితవచ్చుననియు, అసలు చిత్ర కవిత్వమననేమియో తెలిసికొనగోరు జిజ్ఞాసువులకు వరిచయ మొనర్చిన పాదసగుయినెడి ఆశతోడను, తెలుగు సాహిత్యమునకు చిత్ర కవిత్వమునంతటిని ఒకచోట చేర్చి, విశ్లేషించి చూపిన, సమగ్రముగ దానిని ప్రదర్శించినట్లుగునెడి యుద్దేశము తోడను ఈ య.శ.మును గైకొంటిని. ఆశ్చర్యకానమును పెంచుకొంటిని

విషయము కష్ట సాధ్యమునైనది. ప్రాచీన కావ్యములందే ఈ చిత్రకవిక యుండుటచేత, అట్టి కావ్యము లినాటి గ్రంథాలయములందరు దయనీవి. కావున విషయమును సేకరించుట నాకెదురైన కష్టములలో మొదటిది. లక్ష్యముండి లక్షణము లేకుండుట, అట్లే లక్షణముండి లక్ష్యము లేకుండుట రెండవది. లక్షణ లక్ష్యము లన్నను బండ్లములకు బొమ్మలు చిత్రించి యుండకపోవుట మూడవది. అంతేకాక సంస్కృతములో ఉండి తెలుగులో కొన్ని బంధములు లేవు. వాని సమబంధములో చేర్చితిని సంస్కృతాంధ్రములలో బంధము. అన్నిటికిని బొమ్మలు లిఖించబడి లభింపక పోవుట శోచనీయము ఇదిగాక, బొమ్మలో శ్లోకముండిన సందర్భముల, అట్టి బొమ్మలలో తెలుగు వద్యములు కలిపి, సమన్వయించి చూపుట సమన్వయమునది ఇప్పటికి ఈవని జరుగుచుండల బొమ్మ ఊహకు కూడ అందనివర్ణితి ఏర్పడ వచ్చు. అందువలన బంధ సాధారణ లక్షణముల సమనరించి చిత్రకల్పనము చేసి తిని. వద్యగూఢము (గర్భకవిత్వము) విషయమున ఒక వద్యమునుండి పెక్కింటిని వెలికి దీయుట నాల్గవదైన కష్టము ఇటువంటి వింతెన్నో కష్టములు సమన్వయ లేదురైనది నా ఒకకొలది అధిగమించితిని. ఈ కృషిలో నేనెంతవరకు కృతార్థుడనైతి నో భువనము విర్రయమునకు వదలివేయుచున్నాను.

భావి పరిశోధకుల పురోగమనమునకు యీ కృషి దోహదకారి కాగలదని నా ఆశయము ఈ పరిశోధనాంశము వింతకుముందెవరును చేపట్టక పోవుట విశేషము. నా అదృష్టము.

భాష విషయములో ఒకమాట స్పష్టత కొఱకు రచనలో సరళ గ్రాంథిక భాషను వాడితిని అరసున్నను వాడలేదు. నంది చేయక విడదీసి వ్రాసిన సందర్భములే అధికము.

రచనా ప్రణాళిక:

ప్రథమ ప్రకరణములో చిత్ర కవిత్వము యొక్క స్వరూప స్వభావములను, దాని భేదములను, ఈ కవిత్వ ప్రారంభ వికాసములను, ఆంధ్రేతర భాషలలోగల చిత్రకవిత్వము, చిత్రకవిత్వ సందర్భము - ప్రయోజనముల గూర్చి మువ్వటింపితిని. ద్వితీయ ప్రకరణములో శబ్ద చిత్రములైన స్వర, వంజన, స్థాన, గతినియును చిత్రములను, అక్షర పాద నియమ చిత్రములను, పీఠ మిత్రమును గూర్చి వివరించితిని. తృతీయ ప్రకరణములో ఆకారనియమ చిత్రము (బంధకవిత్వము) ను వట సహితముగ చిత్రించితిని.

చతుర్థ ప్రకరణములో చ్యుత చిత్రములు తెల్పితిని. గూఢ చిత్రము క్రింద వద, పాద, పద్యగూఢము (గర్భకవిత్వము), భాషా గోపనముల గూర్చి పేర్కొంటిని.

పంచమ ప్రకరణములో శ్రశ్లోతర ప్రహేళికలు అనేకార్థకావ్యాలు, అచ్చ తెలుగు, మరియు ఇతర చిత్రముల, సకల చిత్ర మిత్రమును చేర్చుట జరిగినది.

సంస్కృతములోనుండి తెలుగులో కనబడని బంధములను మరియు ఆంగ్ల భాషలలోగల బంధములను నాకు లభించిన వాని నన్నిటిని అనుబంధములో చేర్చితిని. వానిలో బొమ్మలేనివానికి బొమ్మను కల్పించి వేసితిని.

మనవి: విషయము కొంత సాంకేతిక పరమైనది. ముద్రించుట కష్టపాద్యము నైనది. అందులోను ఉద్గ్రంథము. అట్టికరి దొనగులు దొడ్లుట అసహజము కాదు. ఎంత జాగ్రత్తవహించినను అవి దొర్లినవి. గ్రంథాంశమునగల 'సువచము' ననుసరించి చదువుకొన వలెకుల నర్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

విధేయుడు,

డా॥ గాదె ధర్మేశ్వరరావు

సంస్కృతము :

సా. ర.
సర కంఠా
సు ర.భాం.
అ.న.
పా న.
కా.ద
కా.కా.

తెలుగు :

కా.చూ.
అ.సా సం.
అం కా.ద.
అ.న.
కు.సం
ష ష.
ప్ర రా వేం వి వి.
ప్ర.నం బం.వి గ్రం.
అ.ఉ.రామా
వి.భా రామా.
శ్రీ.వేం చి ర కరిము
VOL I పూ భా VOL II.ఉ.భా.
చ నా శాస్త్రి
వేదలారి
గ వేం కవి
మంపా.శాస్త్రి
నాదేశ్వరయ
రా అ.నా
విక్రమవారు

సంకేతనామ సూచిక

సాహిత్య రత్నాకరం
సరస్వతీ కంఠాభరణమ్
సుఖాపితరత్న భాండాగరం
లక్ష్మీనహస్రమ్
పాదుకానహస్రమ్
కావ్యాదర్శము
కావ్యాను శాసనమ్

కావ్యాంకార చూడామణి
లక్షణ సార సంగ్రహము
ఆంధ్ర కావ్యాదర్శము
లక్ష్మీ నహస్రము (ఆంధ్రము)
కుమార సంభవము
షట్పత్రికపత్రి చరిత్ర
ప్రబంధ రాజవేంకటేశ్వర విజయ విలాసము
ప్రబంధ సంబంధ బంధ విబంధన గ్రంథము
అద్భుతోత్తర రామాయణము
నిర్వచన భారత గర్భ రామాయణము
శ్రీ వేంకటేశ్వర చిత్ర రత్నాకరము VOL.I.
పూర్వ భాగము. VOL II. ఉత్తర భాగము.
చర్ల నారాయణ శాస్త్రి
వేదల మూర్తినారాయణ వారి
గణపవరపు వేంకటకవి
మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రి
నాదేశ్వ పురుషోత్తమకవి
రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ
విక్రమ శేషాచార్యులు

తెలుగులో చిత్రకవిత్వము

ప్రథమ ప్రకరణము

చిత్ర కవిత్వము - స్వరూప స్వభావాదులు

1. అవతారిక

ఆంధ్రసాహిత్యమొక యనంత రత్నాకరము. దాని లోతుపాతులు చెలియలి కట్టలు దెలియుట మానవ మాత్రుల కసాధ్యము. రత్నాకర మందలి రత్నములను కనుగొనుట, విలువ గట్టుట ఆ శోధననుభవించుట కొందఱికి వీలువడును “లోకో భిన్నరుచిః” అన్నట్లు సాగరసమీపమున పిల్లగాలుల తేలిపోవుటతో తృప్తిపడువారు, సాగరసౌందర్యమును వీక్షించి ఆనందించువారు, కాళ్ళు కడిగికొనువారు, స్నానము చేయ నిచ్చగించువారు, పడవమీద ప్రయాణము చేయువారు, జలచరములబట్టువారు, రత్నములను వెలికిదీయువారు, కనుగొనబడిన జాతి రత్నముల శోధల ననుభవించు వారయి లోకములో భిన్న భిన్న రుచులుగల వ్యక్తులు మనకు కనబడుచుందురు.

ఇట్లే సాహితీప్రక్రియలు, వానిభేదములు కాలానుగుణముగ లోకముచే నాదరింపబడుచుండును. ఏ ప్రక్రియగాని తదళముగాని కొఱగాని దనుట పొరపాటు. ఏ కొందఱిచేతనయిన నది ఆదరింపబడును లేదా కొందఱికితనను రుచి కల్గించుననెడి సత్యము విస్మరింపరానిది. నాటకము, నవల, కవిత్వము మున్నగునవి సాహితీ ప్రక్రియలు. ప్రక్రియలన్నిటిని కలిపి రత్నాకరము, దాని పరిసరప్రాంతములతో పోల్చినపుడు కవిత్వము రత్నాకరమునందు లభించెడి ఒక జాతిరత్నమని చెప్ప వచ్చును. కవిత్వములో ఒకభేదమైన చిత్రకవిత్వము జాతిరత్నమునకు కించిదిన్న మైన రత్నమే యగును. ఇట్లు చిత్రకవిత్వమొక రత్నమైనప్పుడు, అందలి రీతులు కాంతులగుచున్నవి.

పండితులేకాక పామర పాఠకులుకూడా ఆ చిత్ర కవితారత్నకాంతులను కాంచియు, తద్రత్నమాలను తమకంఠసీమల దాల్చియు ఆనందించుచున్నారు.

విద్యుద్వరేణ్యులు, విమర్శక శిఖామణులు కొందఱు చిత్ర కవిత్వముగూర్చి యెడనెడ గ్రంథపీఠికలయందు విమర్శములయందు పేర్కొనిరి. కాని ఆ కవిత్వ తత్త్వము, రీతులు నిప్పటివరకు ఒకచో పూలమాలవలె ప్రోవడి యుండలేదు.

ఒకచో చేర్చి తెలుగున చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావాదులను, ఆ కవిత్వ మందిలి భేదములను, తత్సంబంధములైన సూక్ష్మీకములను సోదాహరణముగ నిరూపించుటకే యీ “తెలుగులో చిత్రకవిత్వము” గ్రంథ రచన ముద్దేశించినది.

2. చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావములు

తెలుగు చిత్ర కవితాకన్యకు సంస్కృత చిత్రకవితయే మాతృక యని చెప్ప వచ్చును. తల్లి రూపురేఖలు, గుణవిశేషణములన్నియు బిడ్డయందు సహజముగా మూర్తీభవించును. అందఱి విషయమున అన్నివేళల ఇట్లుండునని చెప్పలేము. రూప గుణాదులు కొన్ని తల్లిబిడ్డలకు వేరుగుచుండును. తల్లికంటె బిడ్డ కొన్నిట ప్రత్యేకత నిలుపుకొనుటగూడ జరుగును. ఇట్లు తెలుగు చిత్రకవితకు సంస్కృత చిత్ర కవిత జనని యయినను తెలుగు బిడ్డ రూపగుణాదులలో కొంచెము భిన్నమయి తన ప్రత్యేకతను నిల్పుకొనుచున్నది. అందువలన తెలుగు చిత్రకవితా స్వరూపస్వభావ ముల గూర్చి ప్రత్యేకముగా తెలిసికొనవలసిన యవసరమేర్పడినది. స్వరూప స్వభావముల నిర్ణయమున కీ క్రింది యంశములు తోడ్పడును.

1) లక్షణము 2) చిత్రకవిత-నామ సార్థక్యము 3) కావ్యేతర కళలయందలి చిత్రతత్త్వము 4) కవిత్వము-చిత్రకవిత్వము 5) తెలుగున చతుర్విధ కవికలు-చిత్రకవిత్వము.

1. లక్షణము

చిత్ర కవితాలక్షణము గూర్చి యే తెలుగు లాక్షణికుడును సమగ్రముగ చెప్పియుండలేదు. సంస్కృతాలంకారికులలో గూడ ఒకటిదంటే సంపూర్ణముగ దాని లక్షణములను నిర్వచించి యుండిరి

చిత్ర కవిత్వమునకు లక్షణమును ప్రకాశవర్షు డిట్లు చెప్పెను.

‘చిత్రంతు నియమన్యాసో వర్ణనామీప్సితక్రమమ్

స్వర వర్ణ గతి స్థాన బంధహారాది బంధనాన్’

[రసార్ణవాలంకారమ్ III. 52]

ఒక నియతక్రమమున వర్ణాదులను ప్రయోగించు ప్రక్రియయే చిత్రకవిత్వము. అది స్వరవ్యంజన (వర్ణ) గతి, స్థాన, హారము మున్నగు బంధముల రూపమున ఉండునని పై లక్షణమున కర్థము.

ఇంకను వివరముగ లక్షణ మొనంగినవాడు హేమచంద్రుడు. “స్వరవ్యంజన స్థాన గత్యాకార నియమచ్యుత గూఢాదిచిత్రమ్”. [కా.శా.V.4]. దీనికి టిప్పణి ‘స్వరాదీనాం నియమచ్యుత గూఢా దిశ్చ చిత్ర సాదృశ్య యదాశ్చర్య హేతుత్వా ద్వాచిత్రమ్’ [కా.శా.V.12 సంక్తి].

చిత్రరూపమున కవిచే చిత్రించబడుటగాని, ఆశ్చర్యము గలిగించునట్టి దగుట వలనగాని ఇది చిత్రమనిపించుకొనదగినది.

వీనివలన చిత్రకవిత స్వరూపమిట్లు తెలియగలదు.

1. ఒక నియతక్రమమున వర్ణాదులు వ్రాయబడి కన్పడుట.

2. ఒక చిత్రరూపమున అనగా హేమచంద్రుడన్నట్లు ఆకారనియమచిత్రము (బంధకవిత్వము) చిత్రించబడి కనబడుట.

3. పద్యమున పదపాదములు లేదా మరియొక పద్యము, పద్యములు గూఢమై (గర్భకవిత్వము) కనబడుట.

4. హేమచంద్రుడు ‘అది’ అని వాడుటలో ప్రశ్నోత్తర ప్రహేళికాది చిత్రములు, శ్లేషప్రాతిపదికపై నిర్మించబడిన అనేకార్థకావ్యములు మున్నగునవి చిత్ర కవిత్వము క్రిందికి వచ్చునని కా.శా. టిప్పణిబట్టి తెలియుచున్నది. వీనియందు చమత్కారరూపమున చిత్రముండునని, వీనిరచన మాశ్చర్యము కలిగించునని తెలియును.

పై లక్షణములనుబట్టి చిత్రకవిత స్వభావమిట్లు తెలియును.

1. చిత్రతత్త్వము గలిగియుండుట చిత్రకవిత స్వభావము.

2. అతేఖ్యరూపమున గనబడుట [ఆకారము, బంధకవిత]

3. ఆశ్చర్యము గలిగించునట్టిదై యుండుట [సర్వచిత్రములు]

4. చమత్కార జనకమై యుండుట [చ్యుత, గూఢాదులు]
5. ఒక నియమ బద్ధమై యుండుట [నిరోఢ్యము, అచ్చతెలుగు మొ॥]
6. గూఢత గల్గినదై యుండుట [చ్యుత గూఢాదులు]

2. చిత్రకవిత — నామ సార్థక్యము

చిత్రకవిత కాపేరు సార్థకమేమో చూడవలసిన వని కలదని యనిపించు చున్నది.

చిత్రపదమున కర్థము లనేకములు. మొదటగా వానిని తెలిసికొనవలసి యున్నది. వైదిక, లౌకిక వాఙ్మయములందు చిత్రపదమెన్ని ఆర్థములలో వాడబడి నదో వానిని గూర్చిన వివరణము చిత్రకావ్యకౌతుకమను సంస్కృత గ్రంథమున గలదు.¹ వైదిక వాఙ్మయమున చిత్రపదము తొమ్మిది ఆర్థములలో ప్రయోగించ బడినదని గుర్తించబడినది.

1. ఆద్యుతం, ఆశ్చర్యం, విచిత్రం

1. చిత్రం నస్తం గుహా హితం సువేదిం కూచి దర్శనమ్.

(ఋతుసంహిత. సాతవలేకర. 4- 7- 6)

2. చిత్రోనతి చిత్తనామ కృత్వోవ తిష్ఠతేయే అగ్న్య ఇతి.

(కాత్యాయన. శ్రౌ. సూ. అ. 18 చయన)

3. పురుషే చిత్రే సామ గాయతి.

(కా. శ్రౌ. సూ. 17-76)

4. చిత్రః ప్రకేత ఉషసో మహా అన్త్యగ్నే సఖ్యేమరిషా మా వయంతవ.

(ఋతు.సం. 1-94-5)

5. ఇదం శ్రేష్ఠం జ్యోతిషాం జ్యోతిరాగచ్ఛిత్రం ప్రకేతో అజ నిష్ఠ విభాస్.

(అందలి. 1-113-1)

6. సచిత్ర చిత్రం చిత్ర యస్త మస్మే చిత్రక్షత్ర చిత్ర తమం వ్యో ధామ్.

(అందలి. 6-6-7)

7. రయిర్న చిత్రా సూరోన సప్రగా యిర్నప్రాణోఽఽత్మోన సునః.

(ఋ. సం. 1-66-1)

1. పీఠిక. పుట. : 1. 22-సంపాదకుడు. ప్రేమలతాశర్మ. ప్రింటు. 1985

2. నానావిధమ్

1. చిత్రా మఘా యస్య యోగే ది జగ్యే తం వాం హువే అతిరిక్తం పిబద్యై.
(అందలి. 8-58-3)

2. అందలి 7-75-5 3) 7-77-3 4) 7-45-4 5) 1-44-1 6) 10-140-3

3. అనేకమ్.

చిత్రై రంజి భిర్వపుషే వ్యంజితే వక్షఃసు రుక్మా ఆదియేతిరే కుభే.
(అందలి. 1-64-4)

4. ఉత్కృష్టమ్.

చిత్రోవోస్తు యామశ్చిత్ర ఊతీ సుదానవః మరుతో అహి భానవః
(అందలి. 1-172-1)

5. ప్రహుతిమ్.

చిత్రం రయిం యశసం ధేహ్యస్మే దేవి మర్త్యేషు మానుషి శ్రవస్యమ్.
(అందలి. 1-113-15)

6. దీప్తిమత్

స్వరుం నపేతో విదధేష్వం జం చిత్రం దివో దుహితా భానుమ శ్రేత్
(అందలి. 1-92-5)

స్వసారః శ్యాపీమ రుషీమజు ఘాన్ చిత్ర ముచ్చంతీ ముషనం న గావః
(అందలి 1-71-1)

ఆయః స్వర్ణ భానునా చిత్రో విభాత్యర్పిషా
(అందలి 2-8-4)

7. నానా వర్ణయుక్తమ్ (శబలమ్)

నచస్త్ర యదుషనః సూర్యేణ, చిత్రామన్యకేతవో రామవిందన్
(అందలి 10-111-7)

అవహన్తి పోష్యాః వార్యాణి చిత్రం కేతుం కృణుతే చేకితానః
(అందలి 1-113-1)

8. దర్శనీయమ్.

ఏంద్ర యాహి మత్స్వ చిత్రేణ దేవ రాధసా. (అ దలి. 8 1-23)

వి తద్ యమురరుణ యుగ్ధిర త్వైచ్చిత్రం భాన్తుషపశ్చంద్ర రథాః
(అందలి. 6-65-2)

అగ్లో చాధూమకే యజ్ఞోతిచ్చిత్ర తరం (మైత్రేమ్యుషనిషద్ 6-10)

9. ఆలేఖ్యమ్.

చిత్ర చిత్తి రివ మిధ్యా మనోరమమ్. (మైత్రేయ్యపనిషద్. 4-2)
 లౌకిక వాఙ్మయ మందు చిత్ర వద మీక్రింది అర్థములలో ఉపయోగింప
 బడినది.

1. వివిధ వర్ణయుక్తము.

మృగః....చిత్రో రజితబిందుభిః (వాల్మీకి రామాయణే 3-36-18)

2. ఆలేఖ్యమ్.

చిత్రే నివేశ్య పరికల్పిత సత్త్వయోగా. (మాఘకావ్యే. 2-9)
 పునరపి చిత్రీకృతా కాన్తా (అందలి. 6-20)

3. అద్భుతం, చమత్కార జనకమ్.

కిమ త చిత్రం యది కామ స్మరూః (రఘువంశే. 5-33)
 వాక్యమప్రతిరూపం తు న చిత్రం ప్రీతి (వాల్మీకి రామాయణే. 3-45-29)

4. ఉజ్జ్వలం, భాస్వరం.

చిత్ర రాతు విచిత్రా ద్రీనిభ భగ్నుభుజద్రుమాన్.
 జలాశయాజ్ఞీవ జలాన్నలిసేః సురసేవితాః (శ్రీమద్భాగవతే 1-6-12)

5. మధురమ్

వక్తా....చిత్ర కథః (కుక్రసీతీసారః 3-56)
 చిత్ర స్వనైః వక్తరధైః (శ్రీమద్భాగవతే. 1-6-13)

6. ఉద్వేగకరమ్.

చిత్రైర్వ్యథోపాయైః (మనుస్మృతౌ 9-2-48)

శ్రీసూర్యరాయాంధ్రము, శబ్దార్థ చంద్రిక మున్నగు తెలుగు నిఘంటువులలో
 'చిత్రము'నకు 1] ఆశ్చర్యము 2] చిత్తరువు 3] చిత్రవర్ణము 4] వదచమత్కా-
 రము 5] కావ్యభేదము [చిత్రము] 6] నానావర్ణములుగలది 7] మనోహరమైనది
 8] కనబడునది అనెడి అర్థములు చిత్రకవిత్వకు సంబంధించినవి కనబడుచున్నవి.

పైదిక లౌకిక వాఙ్మయములు, నిఘంటువుల యందు "చిత్ర" పదమునకు
 1] ఆలేఖ్యము లేదా చిత్తరువు 2] అద్భుతము లేదా ఆశ్చర్యము 3] వదచమత్కా-
 రము 4] నానా వర్ణములు గలది 5] మనోహరమైనది 6] దర్శనీయమైనది అనెడి
 అర్థములు చిత్ర కవిత్వమునకు సంబంధించినంత వరకు గ్రహింపవలసి యున్నది.

నానా వర్ణములు గల, మనోహరమైన, దర్శనీయమైన కవిత్వ చిత్ర కవిత్వ యని 'చిత్ర' పదమునకు సామాన్యార్థముతో చెప్పవలెను. అలృప్తము, అద్భుతము, చమత్కారము అని ప్రత్యేకార్థములను 'చిత్రకవిత్వ'లోని 'చిత్ర'కు చెప్పుకొనవలెను.

అర్థసమన్వయము: అలృప్తమనెడి అర్థమున ఆకార వియమ చిత్రము (బింద కవిత్వము), అద్భుతమనెడి అర్థమున పద్యమున పాద, పద్యముల గూడ మొనరించు చిత్రము (గర్భకవిత్వము), స్వరవ్యంజనాది వియమ చిత్రములు, చమత్కారమనెడి అర్థమున చ్యుత, ప్రశ్నోత్తర, ప్రహేళికాది చిత్రములు గ్రహింపబడి, యిట్టి అర్థములిచ్చు 'చిత్ర' పదము, కవిత్వ పదమునకు ముందు జోడింపబడి "చిత్రకవిత్వ" మను పేరు సార్థకమైనది.¹

3. కావ్యేతర కళలయందలి చిత్రతత్త్వము

కావ్యకళకు చిత్రతత్త్వముతోడెచిత్రకవిత్వముగా పిలువబడుచున్నదవిగ్రహించితిమి. ఒక్క కావ్యకళయందేకాక మిగిలిన కళలు ముఖ్యముగాలలితకళల యందీ చిత్రతత్త్వమున్నదేమో పరిశీలించుట అవసరమైయున్నది. వీలనకళలయందనుకరింపవలసిన ముందునుగదా. కనుక కావ్యేతర కళల యందలి చిత్రతత్త్వము నారయవలెను.

ఏ కళాకారుడైనను తన కళయందు సిద్ధహస్తుడై పదప అందు చిత్రతత్త్వమును జోప్పించుటకు పాటుపడును. కళాకారులు నలుగురిలోను తాను తన కళాఖండమును విలక్షణముగా తీర్చిదిద్ది అదియు, తానును మిన్నగా ఉండుటకు నిరంతరము కృషిచేయుచుండును. ఇది సహజము. ఆ భావము కవికి గూడ ఉండుట సహజమేకదా. కవి కావ్యకళలో చిత్రతత్త్వము రూపొందించి అనగా చిత్రకవిత్వమును చిత్రించి తాను తోటి కవులకంటె మిన్న అనిపించుకొనును. దానిని తరువాతి కవులు పోషించి పెంపొందింప జూతురు.

చిత్రతత్త్వము ఇతర కళలలో ఎట్లున్నదో చూతము.

1. చిత్రకవితా స్వభావమునుగూర్చి నాకొనసము "తెలుగులో చిత్రకవిత్వ" మాసపత్రిక 'సవభారతి' 1950 మార్చి. ప్రొడరాబాదు ప్రచురణ.

చిత్రకళ:

అనులోమ విలోమమనెడి చిత్రతత్త్వము చిత్ర కవిత్వములోవలె చిత్తరువులలోను కన్పడును.¹ ఒకే బొమ్మ అనులోమముగా నర్దారు, విలోమముగా వసిపిల్లవాడుగ కన్పడుట ఇందుల కుదాహరణము. అనేకార్థకావ్యాలలోవలె చిత్తరువులో మూడు చిత్తరువులను చూడవచ్చు.² చిత్తరువున కెదురుగా నిలబడి చూచిన 'రామకృష్ణవరమహంస' కొంచెము ఎడమకు జరిగి ఒక కోణములో చూచిన 'వివేకానందుడు' కుడికి జరిగి ఒక కోణములో చూచిన 'శారదాదేవి' కనబడును. ఇట్లే ఒక చిత్రమున మఱియొక దానిని గూడ మొనరించుట-కుదాహరణము.³ మేఘవంక్తి చిత్రములో గజవంక్తిని గూడ మొనరించుట. చిత్రకవిత్వము లోని ఏకపాది, ద్విపాద లవలె చిత్రకళలోగూడ ఏకరేఖ, ద్విరేఖ చిత్రములున్నవి.⁴

గానకళ:

శ్రవ్యరాగమున దృశ్యరూప ద్యానము సంగీత శాస్త్రమున కలదు. వేద పాఠమున ధ్వజ, జటా, మాలా. రథ యిటువంటి అష్టభేదాకృతి సూచికల పేర్లు వినబడుచున్నవి. సంగీతములోని స్వరసంధర్ప రూపాలంకారములతో వేణీకీర్తి, శ్వేన, ఆవర్త మొ॥ అకృతి రూపములు కలవు. సంగీత ప్రబంధములలో చక్రవాల, క్రౌంచ వద, స్వస్తిక యిటువంటి దృగాకృతి సూచక సంజ్ఞలు కలవు. దైవ దృశ్య సూచక మైన పేర్లు కమల, కాంచీ, కిరీట, క్రౌంచవద, చక్ర, చక్రవద మొ॥ వినబడుచున్నవి.⁵ అడువా రొకచరణము, మఱొక చరణమును మగవారు పాడినట్లు, ఒకే గాయకుడు గాత్రములో మార్పు ద్వారా తన సాధనచే గీతము నాలాపించును. ఇట్లు గానకళలో చిత్ర తత్త్వమున్నదని చెప్పవచ్చును.

1. గుమ్మాశంకరరావు. తెలుగులోచిత్రకవిత వ్యాసము. 'తెలుగు'పత్రిక తెలుగుఅకాడమీ ప్రచురణ హైదరాబాదు. సెప్టెంబరు 1979.

2. అదే.

3. వండితరామరూప పాఠశ. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. ప్రథమ ఖండం. పుట. 24.

4. వై గుమ్మాశంకరరావు గారి వ్యాసము.

5. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పీఠిక పుట. 24. ఆధారము.

శిల్ప కళ :

చిత్రకళవంటిదైనను శిల్పపై చిత్రరూప కల్పనమిది. చిత్రకళలో రూపము యొక్క ఏకదేశమును ప్రదర్శించుటకు వీలగును. కాని శిల్పపై నాల్గువైపుల మూర్తి పూర్తిగా తీర్చి దిద్దుటకు వీలగును. ఇది మూర్తికళ. ఇందులో గూడ చిత్రచిత్రణము కలదు. గూడచిత్రణమునుకొనదగును. ఉదా :- 1. భువనేశ్వరవగర కేదార గౌరీ మందిర ప్రాంగణములో ఉన్న చిన్న మందిరములో ఉన్నది పురుష విగ్రహము. మామూలుగా చూచినచో పవళించిన పురుషుడుగాను, ఒక వైపునుండి చూచినచో ఎడమవైపుకు తలవంచుకొని వరుండినట్లు, వేతొక వైపునుండి చూచిన కుడివైపుకు తలవంచుకొని పవళించిన, ప్లంకొక కోణము నుండి చూచిన ఇద్దరు పురుషులుగా కనబడును. ఒకే ఆకారము శిల్పకళలోని చిత్ర చిత్రణము చేత నాల్గు ఆకారములుగా కనబడుచున్నది. సుతీయొక ఉదాహరణము. 2. "రెండు తలలు" అనేడి భావ గర్భితమైన శిల్పము. అడ, మగ వ్యక్తుల తలలు శిల్పమందు భావగర్భితములుగా రూపొందినది శిల్పి, ఆంధ్రప్రదేశ్‌కు చెందిన శ్రీ జి. రవీంద్రరెడ్డి ఇది గాజుతో శిల్పమును మలిచిన ప్రక్రియకూడ దీనికి జాతీయ స్థాయిలో 1980 మార్చిలో బహుమతి లభించినది. పద్యములో పద్యములు గూడమొనరించినట్లు (గర్భకవిత్వం) ఇది మూర్తిలోని మూర్తిగూడము చేసినట్లుండును.

నాట్య కళ :

ఇందు నాటక నృత్యకళలు వచ్చును. నటు దౌక్ పాత్రను స్థితన కారోపించు. కొని అభినయించుట నాటక కళలో సర్వ సామాన్యము. అందు ద్వైపాత్రాభినయ ప్రక్రియ ప్రచారములోనున్నది. అనగా ఒకే నటుడు రెండు పాత్రలను ధరించి తదనుగుణముగ నటించి, ఆ రెండింటికీ న్యాయము చేశూర్చి, కళను శోభాయమాన మొనర్చును. ఇది నాటకకళలో చిత్రతత్త్వమును కనబఱచుటయే.

ఏదో ఒక భావము నాటకముగ జేసికొని నృత్యమొనరించుట నృత్య విషయ

1. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్, పీఠిక. పుట. 14. ఆధారము.

2. ఆంధ్రజ్యోతి. దినపత్రిక. 1984 డిసెంబరు. 14. స్పృహలు పేజీలలో

ములో సామాన్యము. అట్లుకాక రాధాపూధవులకు లేదా మఱొక జంటకో చెందిన భావములను ప్రతిబింబెడి విధమున సంవాదరీతి కనుకూలించునట్లు మనోహరముగ నృత్యము చేసి చూపుట నృత్యకళలో చిత్రతత్వము నెఱుకవలచినట్లుండును.

ఇ త ర ము లు :

యజ్ఞకర్మములో ఆకృతిభంగి 'శ్వేనచిద్' క్రియా విశేషము. అందలి శ్వేనా కృత్తి చయనము భంగి ఎశేషముచే కల్పింపబడును. 'కంకచిద్' అను చయన యాగ సంజ్ఞకూడ ఇటువంటిదే.¹

అగమశాస్త్రములో మంత్రములు జ్ఞానాత్మకములు. తంత్రము క్రియాత్మకము యంత్రము భావనాత్మకము. యంత్రముల తంత్రముండును. కావున అది ఆకార చిత్రము (బంధకవిత్వము) వలె ఉండునుగదా.²

ఈ వివరణముబట్టి ప్రతికళలోను చిత్రతత్వ ముండుననియు, అట్లే కావ్య కళలో గూడ చిత్రతత్వమున్నదనియు, అదే చిత్రకవిత్వమనియు, తెలియుచున్నది. మొదటగా ఈ చిత్రకవిత్వము సంస్కృత సాహిత్యములో గైకొనబడినది. దాని నుండి తెలుగువారు గ్రహించిర వివేలు చెప్పనక్కరలేదు.

4. కవిత్వము : చిత్రకవిత్వము

కవిత్వమున చిత్రకవిత్వ రూపురేఖలు చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావములు తెలిసికొనుట కుపకరించును.

అర్థప్రాధాన్యమునుబట్టి కావ్యము-మూడు విధములని సంస్కృతా లంకారి కులు చెప్పియున్నారు. అవి ధ్వనికావ్యము, గుణీభూతవ్యంగ్యకావ్యము, చిత్రకావ్యము చిత్రకావ్యము శబ్ద చిత్రము వాచ్యచిత్రమని రెండు విధములని మమ్మటుడు, ఆనందవర్ధనుడును చెప్పియుండిరి. చిత్రకావ్యములో శబ్దార్థచిత్రముల తారతమ్యమును గుర్తించినవాడు జగన్నాథుని వండితుడు. అతని దృష్టిలో కావ్యములు నాలుగురకములు.

1. ధ్వని 2. గుణీభూత వ్యంగ్యము 3. అర్థ చిత్రము 4. శబ్దచిత్రము. ఈ చిత్రమధమశ్రేణికి చెందినది. కావ్యమని పేరిడి పిలుచుచున్నను అర్థమునుబట్టి కవిత్వ

1. చిత్రకావ్య కాతుకమ్. పీఠిక. పుట. 26 ఆధారము.

2. అదే.

మెన్ని విధములో పై విచారణము తెలుపుచున్నది. దీనినిబట్టి చిత్ర రచన మొక కవితా రీతి యనియు, ప్రబంధాది పద్య కావ్యములలో (గ్రంథములలో) ఈ చిత్ర కవిత్వమునకు స్థానమున్నదనియు నిస్పంశముగ చెప్పవచ్చును. ఏలన పై అలంకారికుల వాక్కులే ప్రమాణము.

ఒక కావ్యములో ధ్వని ప్రధానమైన పద్యములు కొన్ని, గుణీభూత వ్యంగ్య ప్రధానమైన పద్యములు కొన్ని, చిత్రరచనా ప్రధానములైన పద్యములు కొన్ని, కేవలము శబ్దాలంకార ప్రధానములైనవి కొన్ని, అర్థాలంకార ప్రధానమైనవి కొన్ని, యుండును. ఇవి యన్నియుకలిసి మృష్టాన్నమన్నమాట. దీనిని తయారుకావించువాడు కవి. వివిధరుచుల నందించెడి యీ పంతుకములను తిని యానందించువాడు సహృదయ పాఠకుడు.

కవిత్వ పరముగ గాక కావ్యమనగా కావ్యమే యనెడి దృష్టితో జూచిన యెడల ఒక కావ్యము ప్రత్యేక ధ్వని ప్రధానమయినదనియు, మూఱొకటి గుణీభూత వ్యంగ్య ప్రధానమయినదనియు నిష్కర్షగ చెప్పలేము. అట్లుండుటకూడ అరుదే. కాని ప్రతిపద్యము చిత్రరచనతో కూడిన ప్రత్యేక చిత్రకావ్యములు మనకు ప్రత్యక్షములగుచున్నది. ఆ చిత్రకావ్య నిర్మాతలను చిత్రకవులని పిల్వదగును.

వ్యంగ్యము స్ఫురింపజేసెడి కవిత్వమున్నప్పుడు చిత్రకవిత యెందుల కనెడి ప్రశ్న ముదయించవచ్చును. తినుబండములను, వాని రుచులలో మార్పులను తఱచు జిహ్వ కోరుచునే ఉండును. ఒకవంత దృశ్యమును గూర్చి వినుటకు, దానిని చూచి ఆనందించుటకు నెల్లప్పుడు శ్రవణ చక్షువు లుబలాటపడుచుండును. ఇది లోక సహజము ఇట్లే కావ్యములో వై విధ్యము తప్పనిసరి. తన రచనలో ఒకకొత్తదనము చూపవలెనని నిరంతరము కవి కృషి సల్పుచునే యుండును. చిత్రకవితా రచన మీ కృషిలో భాగమే. చిత్రకవితను పరింప వీలైన దర్శింప పాఠకులువ్వెఱురుచుండురు. వారికి దగినట్లు రుచికర కవిత్వము నందించి వారిని ఆనందపఱచుటయే కవి పరమా పధి.

ఇక రెండవ కారణము. కవియెంత జాగ్రత్తపడినను కావ్యములో కొన్ని పట్టుల రసభావాదుల కొఱత యేర్పడును. అట్టి నీరసమయిన పట్టులందు పరితలకు కొత్త యూపిరి పోసి, ఉత్సాహము కల్గించి, కొత్తరుచిని చూపి, వ్యామోహమున

వడచేసి, చిత్తము నాకర్షించి, ఒకరకమైన చమత్కారము నందించి, యాహ్లాద వరచు బాధ్యత కవి మీదకలదు. అందుకు చిత్ర కవిత్వరచన మవసరము.

ధ్వని లేని లోటును దీర్చి తన గురుతర బాధ్యతను చిత్రకవిత్వము నిర్వహించుచున్నది. అట్టి సమయముల రసభావాదుల గోచరింపజేయు కవిత్వసంఘవరకు సహృదయుడగు శ్రోత చిత్రకవితా మృతమును గ్రోలక తప్పదు.

శ్రవ్య కావ్యమున శ్రోత వాచ్యార్థము తెలిసికొని, మననము చేసికొని తదుషరి వ్యంగ్యార్థము గ్రహించుచుండును. దీనికిగాను శ్రోత అలోచనా పూర్వక మయిన శ్రమకు లోనగు చుండును. అప్పుడు శ్రోతకు మనోల్లాసము, కించిత్ చమత్కారము లవసరమగును. ఈ సమయమున చిత్రరచన ముండిన వీనులకింపు, మనసున కూరటయు కలుగును. అందువలన కావ్యముల నక్కడక్కడ చిత్రకవితను ప్రవేశపెట్టుట కవి ధర్మము. ఇది కవి చిత్రము నువయోగించుటకు మూడవకారణము.

చిత్రకవిత్వము సృజింపబడుటలో చతుర్థ కారణము క్రిందిది. పేర్వేలు, కవితలు, శబ్దార్థాలంకారములు కోకొల్లలుగ కవితా సామాజ్యమున వర్ధిల్లుచున్నవి. 'లోకోభిన్నరుచిః' అన్నట్లు సామాజికుల భిన్నభిన్నరుచుల కనుగుణముగ, వారి యాదరణము ననుసరించి కావ్యాలలో కవితలను, అందలి రీతులను, అలంకారములను పొందువరచి, అందలి యొక్క రుచులను దీర్చి కవి ప్రయత్నించును. దీనివలన ఆ కావ్యము సామాజికులందఱిచేత ఎల్లప్పుడు ఆదరణను, మెప్పునుపొందుటకు వీలగును కాంతలో కాంత సామాన్యముగ అందఱికిని వారివారి రుచులు దీర కవి కవితాపదార్థ మందించిన వాడగును. నలుగురును తన కావ్యము చదివి, తృప్తి చెంది, ఆనందింతురు. అప్పుడు కవికిగూడ తృప్తి, ఆనందము, శాశ్వతకీర్తి, కలుగును కదా.

“వర్ణ సామ్యము, శబ్ద సామ్యములందు సహృదయుల సహజరుచిని త్రుంచి వేయలేము. శబ్ద చిత్ర మధమ శ్రేణికి చెందినదిగా స్వీకరించినను దాని యందలి అభిరుచి నిరాకరింప శక్యము కానిది.”¹

చిత్రము సృజింపబడుటకు నాలుగు కారణములు కలవని పైన చేసిన చర్చ వలన తేలినది. రసభావాదులమధ్య వాని కడ్డు తగలని విధమున పరిమిత ప్రయోజనము లతో చిత్రకవితను వాడుచున్న విధానమిది. “కావ్యమున రసభావాధ్వని ననుసరించుచు

¹చిత్రకావ్యకౌతుకమ్ పీఠిక. పుట. 24. అధ్యాయము.

వైచిత్ర ప్రయోగము చేసిన సూక్ష్మ దృష్టికి గాని చిత్ర మహిమ గోచరముగాదు. రసభావాదుల మధ్యలో వాడబడిన చిత్ర మెవరికిని అనిష్టత కాదు.”¹

ఇట్లు క్వాచిత్రముగ ఉత్తమ కావ్యములలో చిత్ర కవిత్వము వాడిన కవులున్నారు. “అంత మాత్రమున ఉత్తమ కావ్యమునకు హాని వాటిల్లదని” వరకురావ వంతుల లింగమూర్తికవి సీతారామాంజనేయ సంవాదములో చెప్పియున్నారు.

కవి తన ప్రజ్ఞా పాటవముచేత, వ్యుత్పత్త్య శ్వాసాది గుణాదికవ్యము చేత, శబ్దగత పాండిత్య ప్రకర్షచేత నిటు రసపోషణము గావించుచు నెడనెడ చిత్ర కవిత్వము వెలయించుచు కావ్యమును నిర్మింపవచ్చునని గ్రహింపవలయును. సామాన్య కవికిది కుదరక పోవచ్చును. చిత్ర కవితాదీతులు పెక్కుగలవు. వానిలో ఏదేని యొక్కడ వాడుట సమంజసమో గుర్తెఱిగి యుండవలయును. అందువలన పైన చెప్పిన గుణములుగల కవితాలో వడిన కావ్యమునకు శోభచేకూరును.

ఈ సందర్భమున “యదవ్యంగ్యమపి చారు తచ్చిత్రమ్” (చిత్ర మీమాంస. గ్రంధారంభ ప్రకరణమ్). అనెడి అప్పయ్యదీక్షితులవారి మాట గుర్తుంచుకొనవలెను. వ్యంగ్య రహితమయినది చిత్రకవిత్వము. అయినను చారుమయినదని ఆ మాట కర్థములు. చారునగా ఒప్పదము, మనోహరము, అందములని అర్థములు. ఇవే అర్థములు కలిగి “చిత్ర” పదము సార్థకమగుచున్నది. కావ్యమున కందము లేదా శోభను గూర్చునది, శ్రవ్యకావ్య పాఠకుల మనస్సులను హరింపజేయునది అనగా వారికి రుచి కల్గించి, అలౌకికా నందమును గూర్చునది చిత్రకవిత్వమని స్పష్టముగ చెప్పవచ్చును.

చిత్రపదములచేత వైచిత్యము, కుతూహల జనకత్వము, విస్మయకరత్వము అను గుణములు గలిగి, చిత్రరచనముతోడ చిత్ర కవిత్వమును పేర అది ఒక కవితా భేదముగ కావ్యములో తగిన స్థానము నాక్రమించును. ఒక పరమావధి, ఒక ప్రయోజనము కోరియే. యే కవియైనను కవితను సృజించును. కావున ప్రయోజన రహిత మయిన కవిత యుండదు. సందర్భోచితిని పాటించుట కవికి తప్పనిసరి కొన్ని సంధర్భముల ఔచిత్యము పాటించుటకు చిత్రకవిత్వము వాడుట అవశ్యకమయి యున్నది. అట్టి సందర్భములో అది కావ్యశోభ నినుమడింప జేయుననుటలో వివ్రతి

1 చిత్రకావ్యకౌతుకమ్, పీఠిక. పుట. 23, 24 ఆధారము.

పత్తిలేదు. పాత్రల స్వభావము సహజముగ నుండునట్లు దిద్ది తీర్చుటకిది తోడ్పడును. చిత్రకవిత్వము వెలయించుటకు ప్రథమ సందర్భము. అత్యుత్తమ విధానము గూడ. ఈ చిత్రకవిత్వ రచనము కావ్యములో సందర్భమునకు దగిన ఒక రకమయిన ధ్వనిని సూచించును. అప్పుడు చిత్రకవిత్వ ఒక కవితాభేదముగ వాడబడుచున్నది. సందర్భోచితముగ ఎట్లు వాడబడుచున్నదో మాతము.

1. ఒకపాత్ర తడబడుచు మాటలాడుట, నడుచుట లనెడి ధ్వనిని సూచించుటకు పర్ణసామ్యము, శబ్దసామ్యము గలిగిన ప్రాస్వాక్షర సహిత శబ్ద రచనమవసరము
1) ఉదా: 'తడబడనడుగిడు' ... భాగవతము [8-103]. 2) శ్రీరంగమహాత్మ్యములో చిత్రసేనుడను గంధర్వుడు తన గర్వముచే మహిమలను పోగొట్టుకొని చుల్కనయై దేవుని ప్రార్థించు సందర్భమున సర్వలము రచనము సందర్భశోభితము ఆతడంత లఘువయినాడని సూచితము.

2. నిరోష్ఠ్య చిత్రము : పెదవులు కలువ వీలులేదు. పలుకవలెను. అప్పు డోష్ఠ్యాక్షరములు పరిహరించిన రచనము పాత్ర కుచితము. ఎందుకన అపాత్ర స్వభావమున్నది యున్నట్లు ప్రదర్శించి నట్లగునుగదా ఉదా:—దండి,దశశకుమారచరిత్ర మందు మంత్రగుప్తుడు రాజుతో మాట్లాడు సందర్భము. 3. గుప్త సంభాషణము. పోకూరి కాశీవతి—సిద్ధని చరిత్రలో రామునిచేత సీతపేరు చెప్పించిన విధము. పద్యము నాల్గవరణముల తుది అక్షరములు కలుపుకొనిన 'సీత' అని పేరు వచ్చును. భర్త భార్య పేరు దెప్పుట ఆచారము కాదు. సమంజసము కాదు. భౌచిత్యమునకు విరుద్ధము. అందువలన కవి ఈ చిత్రము ద్వారా రామునిచేత సీత పేరును చెప్పించెను. ఈ చిత్రము సందర్భోచితము. ఇది నామకద గూడ చిత్రము.

4 బంధగర్భ కవితా రచనము—ఇది ఒకరకమయిన ధ్వనిని ప్రసాదించును ఉదా:— నన్నెవోడుని కుమార సంభవము. అందు నాగభరణుని నాగబంధమున, చక్రిని చక్రబంధమున స్తుతించుట, చతుర్విధ జ్ఞానోపదేశము కొఱకు చతుర్విధ కందము. భక్తుని శరీరమున పరమేశ్వరుడు నిరంతరము గర్భస్థుడై యుండునని తెలుపుటకు కందగర్భ చంపకమాలను రచించుట సందర్భోచితమై యొప్పు చున్నది.

ఇక మఱియొక తెగకు చెందిన కవులుకలరు. వారు చిత్రమనిన చెవి కోసి శౌనెదరు వారికి ధోడు, చిత్రమనిన మిక్కిలి మక్కువ, జొపెడి పాతకులు కూడ

లోకమున కలరు. ఈ జాతికవులు కావ్యములలో నక్కడక్కడ చిత్రమును మాపుట కంటె ప్రత్యేక చిత్రకావ్యము వ్రాయుటమేలు. ఇట్టివి కవి తన చిత్ర కవితా రచనా సామర్థ్యము నెఱుకవఱుటకు, ప్రజ్ఞను చాటుటకును, పాఠకులకు చిత్ర కవితవైగల అమితప్రీతిని దీర్చుటకును పని వచ్చును. ఉదా:—ఆశ్వాసాంత వద్యముల చిత్ర రచనము, అచ్చము నిరోష్ఠ్యకావ్యములు, అచ్చతెలుగు కావ్యాలు అనే కార్తకావ్యాలు మున్నగునవి.

సందర్భానుసారము చిత్రకవిత ఒక కవితాభేదముగ ఎట్లు వాడబడునో గమనించితిమి. చిత్రకవిత ఒక చిత్రరూప శబ్దాలంకారము. ప్రహేళికా, ప్రశోన్నిత్రాదులు స్వరవ్యంజన చిత్రాదులు చిత్రరూప శబ్దాలంకారములు.

చిత్రకవితలో ఒక భేదమైన ఆకార నియమచిత్రము (బంధకవిత) చిత్రాలంకారమని చెప్పవచ్చును,

ఇట్లు, కవితాభేదముగ, అలంకారముగ, ఔచిత్యము ననుసరించి యుత్తమ కావ్యముల యగుదును, చిత్రకవితాప్రయోగము మిక్కిలి యొప్పిదమై, శాస్త్ర సమ్మతమై యుండునని చెప్ప వీలగుచున్నది.

చిత్రకవిత ఒక శబ్దాలంకారమా? లేక దానికి దీనికి భేదమేమయిన కలదా? అనునది ప్రశ్నము. సంస్కృతాలంకారికులు చిత్రకవితను శబ్దాలంకార శీర్షికక్రింద జేర్చి వివరించిరి. అంత మాత్రముచేత చిత్రకవిత్వము కేవలము శబ్దాలంకారమని చెప్పరాదు. లాటాను ప్రాస, చేకానుప్రాస. యమకము, ముక్త పదగ్రస్తాదులు శబ్దాలంకారమును చిత్ర కవిత్వము కావ్యములో రసభావముల కడ్డు రాకుండుటయే కాక వానికి ప్రోద్బలము వహించుచు, ఒకానొక ధ్వనిని ప్రసాదించుచుండి, ఒక ప్రయోజనమును చేకూర్చునని లోగడ గమనించితిమి. చిత్రములోని రచనా విశేషము బట్టి, సందర్భోచితముగ దాని వాడకము బట్టి, అందువలన కలిగెడి ప్రయోజనమును బట్టి, అది కేవలము శబ్దాలంకారమని చెప్పజాలము. శబ్దాలంకారరచనకు దీని రచనము భిన్నమయినదని వేరు చెప్పనక్కఱలేదు.

కొందఱు సంస్కృత లాక్షణికులు, తెలుగుకవులు చిత్రకవిత్వము వాడకము గూర్చి తెల్పిన తీరు దిగువ వివరింపబడుచున్నది.

చిత్రకవితను శబ్దాలంకారముగ భావించి ఆ శీర్షిక క్రిందనే దండి మొదలు

కొని సంస్కృత లాక్షణికులు, వివరించి ప్రదర్శించిరి. తెలుగులాక్షణికులలో అప్పకవి. 'శబ్దార్థ లక్షణాలంకార సీసమాలిక, [అప్పకవీయము. ప్ర.33]లో "ప్రాసాదిగా చెప్పబడినవన్నియు శబ్దవితతి కలంకార వితతులయ్యె." అని అందునను ప్రాసాదులు, చిత్ర గర్భబంధ కవిత లన్నిటిని పేర్కొనెను.

శబ్దాలంకారముగ ఈ చిత్ర కవిత కావ్యములలో తప్పక వాడబలెనని సంస్కృత లాక్షణికు లిట్లు చెప్పియున్నారు.

శబ్దాలంకారములన్నియు గద్యపద్యములలోను రసానుగుణముగ కవులచే ప్రయోగింపబడవలెనని ఇట్లు ప్రకాశపద్మడు నొక్కి చెప్పెను.

అమీచ శబ్దాలంకారాః

పద్యేగద్యేఽపి కౌవిదైః

కార్యాః సందర్భశోభాయై

యథాచిత్త్యం యథారసమ్.

[రసార్థవాలంకారమ్]

శబ్దాలంకార చిత్రోక్తులు వాగ్దేవికి సముజ్జ్వలాణరభములని ఈ శాస్త్రకారుడిట్లు వల్కెను.

“జాతి స్తదత్ర వాగ్దేవ్యామూర్తి స్తద్భజైరు దీరితా

రీతి య స్త్వంగ సౌందర్య లావణ్య మధవృత్తయః

రచనా ఘటనే దేవ్యాః కుండలే పరిక్రీర్తితే

— — — — —
 వీలాకమల మౌచిత్యం వాసః ప్రశోన్నోత్తరమవరమ్

ప్రహేళికాం తు పదక. మనుప్రాః తు కంచుకమ్

క్రీడాశకుంతం యమకం గూఢోక్తిం కేళికందుకమ్.

(రసా. అలం. III 66.74)

ఇట్లాతడు సరస్వతీదేవికి విలాసవాసముగా, పదకముగా, కంచుకముగా, క్రీడాశకుంతముగా, కేళికందుకముగా, ఈ ప్రశోన్నోత్తర ప్రహేళికాది చిత్రముల నుగ్గడించెను. అదియేనాక.

“వినాచ శ్లేష చిత్రాభ్యాం

కీ దృశీ వాగ్వి దగ్ధతా” శ్లేషచిత్రములేని వాగ్విన్యాస సామర్థ్యమెట్టిది? అని విగ్రహింపి యడిగెను.

కావ్యములలో తప్పక చిత్రకవిత చొప్పించవలెనని తెలుగుకవు లిట్లు తెల్పిరి.

1. భై రవుడు. శ్రీ రంగమహాత్మ్యమున

కం॥ చెప్పెదఁ గావ్యము రసములు

చిప్పిల వర్ణనల నింపు చిలుకగఁ బాకం

ఋష్యతిలఁ జిత్రరచనలు

చొప్పడ శబ్దార్థ ముఖన సుకవులు మెచ్చన్ (1-27)

శ్రుతికింపైనచో చోద్యముండునని భైరవుణ్ణి చెప్పెను.

కం॥ శ్రుతి సుకరంభై మధుర

శ్రుతి కలిత స్వర విశేష సువ్యక్తరభై

శ్రుతి ఘోషము వినఁబడె వి

శ్రుతముగ నచ్చోట నేమి చోద్యము గలదో. (5-5)

గ్రంథస్తమైన చిత్రకవితను వెలయుచిన వారిలో ప్రథముడు యెన్నోడు. ద్వితీయుడు ఈ భైరవుడు

2. నవరము చిననారాయణరాయకుడు కువలయాశ్వ చిత్ర ముండుత్త కిత్తి లక్షణముల నిట్లు తెల్పెను.

ఒకచో శబ్దవిగుంభనంః లోకచోయుక్తి క్రియా గౌరవం

బొకచో నద్భుతజాతివార్త లోకచో నుజ్జ్వలతక, ద్రవ

ప్రకరంబుం గనిపించినన్మదికి సంభావించ నర్హంబుగా

కకటా యేమియులేని కబ్బి మదికాల్లాదంబు గావించునే

3 గం. పేం. క . ప్ర. రా. పేం. వి. వి. అవతారికలో ఇట్లు చెప్పెను

‘శ్రీతి వద్యంబు జమత్కృతి’—21.

‘చిత్రబంధములచే సోయగము మించి.’—23.

4. అహో బలపండితుడు కాళిందీ కన్యాపరిణయములో

కం॥ చిత్రవ్యక్తులనట కా

క్విత్రావ్యక్తులేమి చిత్రంబగునే

చిత్రవ్యక్తుల చిత్రము

చిత్రధ్వని రుయక నర్త చిత్రత మెఱయన్ (5-78)

అని వివరించి “కర్ణంబుల కుండలీ బంధాలంకారంబును, గనద్బాహుల మాలికా బంధాలంకారమును, గరతలంబుల పద్మ బంధాలంకారంబును గప్పనూగారున నాగ బంధాలంకారంబును అని ఇట్లు సందర్భ సహితముగ (బంధచిత్రము) అలంకారము లేవి వాడవలెనో చెప్పియున్నాడు. (6-270).

5. ముద్దుపకని-రాధికా సాంత్యనమున,

‘ఆకుకవిత్వంబు లల్లితేనేసరా

చిత్రప్రబంధముల్ చేయవలదె’ అనియు,

6. పోలిపెద్ది వెంకట్రాయకవి. పేణుగోపాలశతకమున,

‘కవుల మంచంతింతగా నల్లితేగాడు

చిత్రప్రబంధముల్ చేయవలయు.’ అనియు ఆనతిచ్చిరి.

7. నెల్లూరి వీరరాఘవకవి. ‘వివిధ చిత్రస్ఫూర్తి’ ‘శ్లేషోక్తి’ ‘చమత్కార సందర్భ గర్భిత చతురవృత్తి’ ‘ఏకార్థవైభవము’ అని (1-29, 1-32) పద్యములు చెప్పియున్నాడు.

8. విక్రాలశేషాచార్యులుగారు చెప్పిన తీరు,

ఉ॥ ఏ కవితా పదూమణికి నెంచగ భూషలు శ్లేష ముఖ్యముల్

ప్రాకటమైన నాగముఖబంధము లా రతిరాల బంధముల్

స్వీకృత గర్భచారణమ శ్రీకరగర్భ కవిత్వ విభ్రమం

చా కవితా పదూమణికి నారయకబ్బము సంతకాదాకో.

(శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా. 14).

వ్యంగ్యార్థ సమన్విత కవిత్వము పండితులకే అర్థమగునేమో. కాని చిత్ర కవిత్వము శ్రవణసుఖమునిచ్చు గుణముచేత, చిత్రాలంకారముగ వాడబడుచుండుటచేత, పండిత పామరుల నెక్కువగా మట్టుత లూగించి, అశ్చర్యమున ముంచెత్తి, అనందించేయు చున్నదని భావింపవచ్చును.

అర్థమునుబట్టి ఒక కావ్యము లేదా కవిత్వము ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమములుగ ఆలంకారికులు చెప్పియున్నారు. వారిదృష్టిలో చిత్రకవిత్వ మధమమగును. కొన్ని కఠోరనియమరహిత చిత్రకావ్యములు లేదా చిత్రకవితారీకులు కలవు. ఉదా: 1. నిర్వచనకావ్యములు. 2. చతుర్విధ కందరచనము. ఇట్టి చతుర్విధ కంద పద్యములతో మాత్రమే రచియింపబడిన కావ్యము చిత్రకావ్యము. 3. అచ్చము నిరోష్ఠ్యచిత్రమయ కావ్యము. చతుర్విధ కంద లేదా నిరోష్ఠ్యపద్య రచనావిధానమునకు రెండు మూడు పద్యములు వ్రాయనప్పటికే కవి అలవాటుపడను. అప్పుడిక ఆ చిత్ర రచనావిధానము వయి దృష్టి పెద్దగా నుంచనవసరములేదు. ఇక దృష్టి రసభావపర్ణ నాలంకారాదులపై తప్పక మఱియు అప్పుడట్లు నిర్మించబడిన కావ్యము నియమ ముండుటబట్టి మధ్యమము కాగలదు. ఒక్కొక్కప్పుడు వరికించినచో అట్టికావ్యములు ఉత్తమములగుటకు వీలున్నదని నేను భావించుచున్నాను.¹

ఒకవిషయములో ఒక కవిత వుత్తమమైన మఱియొక విషయములో ఇంకొక కవిత వుత్తమమగును. ఒక్కొక్క సందర్భములో ఒక్కొక్క కవిత కావ్యమునకు శోభచేకూర్చును. అర్థప్రాధాన్యము వహించినది ఒకటైన, చమత్కార ప్రాధాన్యము వహించెడిది వేరొక కవితయగును. దేని పరిధి దానిది. దేని సత్తదానిది. దేని విలువదానిది. దేని గుణము దానిది. ఒకదానితో మఱియొక దానికి పోలికలేదు. పోల్చినచో ఆయాగుణములలో దేనికదియేసాటి. హెచ్చుతగ్గులని ప్రశ్నయేలేదు.

మల్లె, గులాబిపుష్పములు రెండును రెండే వాసనరంగులలో దేనికదేసాటి.

చిత్రకవితా గుణములు, దాని పరిధి, సత్తవిలువ లోగడ గమనించితిమి గదా. కవిత్వము రుచిరార్థము ప్రసాదించును. చిత్రకవిత్వము పండిత పామర జనులకు రుచికర పదార్థములందించును. రెండును ఆస్వాదించదగినవే. ఆదరింపదగినవే. అనందదాయకము లయినవే

5. తెలుగున చతుర్విధ కవితలు—చిత్రకవిత్వము

తెలుగులో చిత్రకవితా స్వరూప స్వభావముల నఱయుటకు తెలుగులోని చతుర్విధకవితలగుర్చి తెలిసికొనవలసియున్నది.

¹ కవిత్వము-చిత్ర కవిత్వము, నా వ్యాసము. 1-11-81.

సమాలోచన. పక్షపత్తికలో ప్రచుతము.

తెలుగు కవిత చతుర్విధ మనియు, అందు చిత్రకవిత్వ మొకటి అనియు తెలుగు లాక్షణికులు, కవులును, పలువురు తెల్పిరి. మొదటగా చతుర్విధ కవిత లెవ్వయో అరయుదము. సాహిత్య విమర్శకులు పలువురు వీనినిగూర్చి లోగడ చర్చించి తేల్చిరి. కాని మనమొకసారి మరల సంగ్రహముగా ముచ్చటించు కొనవలసి యున్నది.

‘మృదు మధుర చిత్ర విస్తర’లు చతుర్విధ కవితలనిపేరు పెట్టకయే నన్నయ్య, శ్రీనాథు కవులిద్దరే ప్రస్తావించిరి. వారి గ్రంథావతారికలలో పాఠ భేదమగువడు చున్నది ¹

మృదుకవిత కోమలపద విన్యాసముతోడను లలిత భావములతోడను, ప్రసాద గుణముతోడను కూడినది కనుక మధుర కవితలో అది అంతర్భవిండునని తెలుగు భాషాసమితి, VOL. 6. కవితాభేదములు, పుట 617-619లో వివరించిట జరిగినది. తెలుగు ఛందో వికాసములో కూడ ఇదే అభిప్రాయము వెలువరింపబడినది. మృదు వన్నది మిగిలిన వానికి విశేషణమని తాత్పర్యము. దీనిని బట్టి ఇక మధుర, చిత్ర, విస్తరణ మూడే మిగిలినవి. ఇవి వాని గుణమునుబట్టి పేర్లు వానికి సార్థక మైనవి. మధురముగా నుండునది మధుర కవిత, చిత్రముగా నుండునది చిత్ర కవిత, విస్తరించి, అష్టాదశవర్ణనలు అలంకార భూయిష్టమైనది విస్తరణకవిత. విస్తరకవితకు విస్తారమని నామాంతరము.

తర్వాతి కవులందరు పై మూటికి తోడకువుచేర్చి ఆకువు, మధుర, చిత్ర, విస్తరలు చతుర్విధకవితలని పేరిడి పేర్కొనిరి.

1) వెన్నెలకంటి అన్నయ్య షోడశకుమార చరిత్ర[6-13], (2) చిన్నన్న-వరమయోగి విలాసము [పుట. 206], (3) పింగళి సూరన-కళావూర్ణోదయము [1-11], (4) గ.వేం. కవి.ప్ర. రా. వేం. వి. వి. (43) (5) శేషము వేంకటపతి-తారా శతాంకము [2-5+] తెలుగు లాక్షణికులలో వార్తాకవి రాఘవయ్య ‘లక్షణ దీపిక’లో ఇట్లే చెప్పి, యీ కవితల స్వరూపములను చక్కగా వివరించియున్నాడు. దీనినిబట్టి ఆకువు, మధుర చిత్ర, విస్తరలు చతుర్విధ కవితలనెడి సంగ్రహయము ప్రచారమైనట్లు తేలుచున్నది.

కవితాగుణమునుబట్టి మధుర, చిత్ర, విస్తర, లేర్పడినట్లు లోగడ తెలిపితిమి. త్వరిత గతిని చెప్పబడెడిది ఆకుకవిత. అదే దాని గుణము. అవధాన ప్రక్రియ దీని క్రిందకు వచ్చును గనుక అది ప్రచారమై, పిదప అధికాకు కవిత్వము విస్తరిల్లుటం జేసి, ఆకువు కవితా విభాగముగ జేరినది. కావున ఇప్పటికిని తెలుగునాట చతుర్విధకవితలన ఆకువు, మధుర, చిత్ర, విస్తరలే.

కాని జూలూరి అప్పయ్య పండితులు మనుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమున బంధ, చిత్ర, గర్భ, ఆకువులు చతుర్విధ కవితలని భావించిరి. ఇట్లే విడుదవోలా వేంకట్రావుగారు ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్రలో “అప్పకవి (క్రి.శ. 1656) నాటినుండి ఆకువు, మధుర, చిత్ర, విస్తరలనెడి సంప్రదాయము మఱుగునపడి ఆకు, బంధ, గర్భ, చిత్ర కవిత్వములనెడి మతభేదమేర్పడినది. అయినను చాల మంది కవులు, లాక్షణికులు ప్రాచీన సంప్రదాయమునే పాటించిరి.” అని తెల్పిరి. దీని నిట్లు వివరింపదగను.

చిత్ర కవిత స్వరూప స్వభావములగూర్చి ఇప్పటివరకు చూచిన దానిని బట్టి-చిత్రభేదమైన ఆకారనియమచిత్రము బంధకవిత్వముగను, గూడ చిత్రములో పద్య గూఢము గర్భకవిత్వముగను చెప్ప వీలున్నదిగదా. కనుక బంధగర్భ కవితలు చిత్రకవితా విభాగములేకాని, కవితా విభాగములుకావు. కనుక బంధ గర్భ కవితలు చిత్రకవితలో అంతర్భవించునవే. ఇట్లే రావూరి దొరసామిశర్మ గారు భావించిరి.¹ పాటిబండ మాధవశర్మగారు చిత్ర కవిత్వ జాతిలోనివి బంధగర్భ కవితా విభాగములనిరి.²

ఆకువు, చిత్ర, గర్భ, బంధములు చతుర్విధ కవితలనుట పొరపాటు. ఏలన ఇవియే కవితా విభాగములన ఇతర కవిత్వమే కవితా విభాగములనిన జేరును. చిత్రకవి పెద్దన చిత్రకవితల గూర్చి స్పష్టముగ ఇట్లు తెలిపియున్నాడు.

“చిత్ర కవితలొనరు క్షితిమున్ను జెప్పిన

వృత్త గర్భితముల నెనగికొన్ని

పద్యచక్రబంధాదులను గొన్ని

యమక భేదగోళనములుగొన్ని” [3-100]

1. తెలుగులో చందోరితులు. చిత్ర కవిత ప్రింటు, 1962.

2. విజ్ఞాన దీపిక I అం. ప్ర. సా అకాడమీ ప్రింటు 1970 పుట 423.

కావున చిత్ర కవిత్వంలో వృత్త గర్భితములు, వద్యచక్రబంధములు చేరుకొని చిత్రకవి భావన. చిత్ర కవితాభేదములైన చిత్ర, బంధ, గర్భ కవితలకు ఆయాపేర్లది చిత్రకవి పెద్దన కంటె విషయముగ వివరించినవాడు అప్పకవి. అంతమాత్రమున అవి వేర్వేరు కవితలని, అవియే చతుర్విధ కవితలని, అవి ఆశువు, గర్భ, బంధ, చిత్రలని అప్పకవి భావించినాడను కొనుట మన పొరపాటు భావన.

ఇట్లు పరిశీలించి చూడ ఆశువు, మధుర, చిత్ర, విస్తర కవితలు చతుర్విధ కవితలని తెలుసు.

ఇక చిత్ర కవితయందు చేరు రచనలగూర్చి విచారించుదము. ఏయే రచన లేయే కవితా విభాగముల జేరునో వివరించినవాడు వారాకవి రాఘవయ్య. చిత్ర కవితక్రింద చేరదగు రచనలగూర్చి ఆతడిట్లు తెల్పెను. “చిత్ర కవిత్యం బన్నది పాదగోపనంబును, షడ్యుభయమకంబును పాదభయమకంబును, నామగోపనంబును, అనులోమవిలోమగతి వద్యంబును కందగీత గర్భిత వృత్తంబులును, కందద్వయ గర్భిత మణిగణవి కరంబును, క్రౌంచపద గర్భిత కందద్వయంబును, ద్విపద చౌపదలాలి సువ్వాల మంగళహారతి ధవళంబులు శోభనార్ద్ర చంద్రికాదిపద డర్శనాదియ గర్భిత సీసంబులును, కంకవటమండూక తురంగ నటభేరి నినాద నాటకరంగ వృత్తంబులును, ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య సంకర జిహ్వ, అచల జిహ్వ వృత్తంబులును, రగడ బేదంబులును, శాళగతులును, దండక వృత్తములును, అష్టదశ షోడశగదశ, ద్వాత్రింశద్దశవద్య బంధంబులును, నవావరణ ద్వాదశావరణ చక్ర బంధంబులును, రథ నాగ ద్విదానగ జులాల చక్ర ఆందోళికా, చక్రాది బంధంబులును, గోమూత్రికా పుష్పమాలికా, పుష్పగుచ్ఛ మృదంగ డమరు ఖడ్గ త్రిశూల కంకణ సర్వశోభద్ర కవి కల్పితకల్ప వల్లరి నివియాదిగా గల్గు బహువిధ చమత్కారంబుల చిత్రంబులు రచియించుట జేసిన యది.”

ఈతని మతమున ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరలు చతుర్విధ కవితలు. గర్భ, బంధకవితలు చిత్ర కవితలోని విభాగములే అనియు, చిత్రకవితాస్వరూపము వివరించుచు చమత్కార మీ కవితాస్వభావమనియు నితడు తేల్చి చెప్పెను.

కాని రగడభేదములు దేశీయములగుటచే మధుర విభాగమున చేర్చవలసి

యుండగా ఇతడు చిత్రకవిత్వంలో చేర్చెనని సంపత్కుమార్ గాథ భావించిరి.¹ అట్లు తాళగతులును, దండకవృత్తరచనము చిత్రమని యిందుచేర్చెనేమొ. కాని ఇవి యిందు చేరవు.

ఇక చతుర్విధ కవిత్వంలో చిత్రకవిత్వకు మిగిలిన మూడు కవిత్వంతో గల సంబంధమును పరిశీలింపవలెను.

ఆశువు : త్వరితగతిని చెప్పబడెడిది కవిత్వమైనను చిత్రతత్త్వమందున్నచో, అది తర్వాత చిత్ర కవిత్వ విభాగమున జేరును. ఉదా :- ఇచ్చా వాక్యసంఘట్టనము. ఇది దత్తవదివంటిదనినాడు గుమ్మాళంకరరావుగారు.² రచన చిత్రముగా ఉండును కనుక అప్పటి దీనిని చిత్రకవిత్వంలో చేర్చియున్నాడు. పర్జునిలోపము, నల్లెంట్లు, కొంతపలుకు ప్రశ్నోత్తర శ్రవణాశిశు మొదట ఆశువుగా చెప్పబడి రచనా చమత్కృతినిబట్టి తర్వాత చిత్ర కవిత్వంలో చేరునని, కవితా వినోదము కొలుకుద్దేశించిన యిట్టి చిత్ర రచనలు ఆశువుకు సంబంధించినవే సంస్కృతమున ఆశువున్నది. తెలుగు కవులు దానిననుసరించిరి. చిత్ర కవిత్వ ఒక భావగ ఆశువునందు చోటు చేసికొనును. పరిశ్రమ, సాధన, సమయస్ఫూర్తి, భావన ఈ కవికీతవ్వనినరి.

మధురము : 'లయప్రమాణంబుల నొప్పి' మృదుమధుర వచన రచనల ప్రసిద్ధంబైన యది అని దీని స్వభావము. దేశీయ కవిత్వలనగా రగడలు, వదములు, రాళములు. అవి యిందు చేరును.

సంస్కృతము కన్నడముల మధుర విభాగములేదు. తద్విశమున క్రి. శ. 12వ శతాబ్దినుండి ప్రసిద్ధ జెందిన 'పొట్టియల్' గ్రంథమున ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరలని కవిత్వ తెలుపబడినది ఈ "మధుర దేశికవిత్వలోనే వర్ణింపబడి. దాక్షిణాత్య సాహిత్యమునకు సంబంధించినది.³ అని నిడదవోలు వేంకట్రావుగారనిరి. చిత్ర కవిత్వలో ఒకే భేదమున కావ్యము నిర్మించిన, అందు మధుర కవితా స్వరూపము చోటు చేసికొనును.

1. తెలుగు చందో వికాసము, కులపతి సమితి వరంగల్లు 10-5-62.

2. తెలుగులో చిత్రకవిత్వ. వ్యాసం. "తెలుగు" పత్రిక ప్రచురణ. అకాడమి సెప్టెంబరు 1979

3 ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర

ఈ మధురమునందు మిగిలిన మూడు కవితల ప్రవేశము కొంచెము కష్టమే. అయినను ఈ రచనలో చిత్రకవితను వెలయించిన వారున్నారు. ఉదా :- పురాణం పిచ్చయ్య—మైరావణ నాటకములో పాదభ్రమకము 'మారాను తతను రామా' అను పద్యము.

విస్తర కవిత : ఇది విస్తరించి యూడి తనలో మిగిలిన మూటికి చోటొసంగును. అంతటి శక్తిగలది. మహా కావ్యములీజాతికి చెందినవి అనగా తెలుగున ప్రబంధములు. సందర్భానుగుణముగ ఒక శబ్దాలంకారముగ సంస్కృత కవులు విస్తరకవితలో చిత్రకవితను ప్రదర్శించిరి. ఉదా :- మాముని శిశుపాలవధ, భారవి కిరాతాద్వనీయము, అట్లే తెలుగున నంది తిమ్మనాదులు చిత్రముల చవి చూపించిరి.

చిత్ర కవిత : ఇక చిత్ర కవితకి మిగిలిన మూడు కవితల కవుల కంటె అధిక ప్రతిభ పొండిత్యము లననరము. చిత్రకవి మేధకు శ్రమ పదికముగా గలిగించును. చందస్పాధారముగా జేసికొని అద్భుతమును పుట్టించెడి విధముగా ఒక చమత్కారమును, ఒక చిత్రమును పాఠకుని ముందుంచునది చిత్రకవిత.

సంస్కృతము, కన్నడము, తమిళ తెలుగు మున్నగు భాషలన్నింటియందు చిత్ర విభాగము కలదు.

పై చర్చవలన తెలుగున చతుర్విధ కవితలు, వానిలో చిత్ర కవితయొక్క స్వరూప స్వభావములు, చిత్ర కవితయందు చేరదగు రచనలు, చతుర్విధ కవితలలో మిగిలిన మూటితో చిత్రకవితకుగల సంబంధము మున్నగు విషయములు తెలిసినవి.

3. చిత్రకవిత్వము-భేదములు

చిత్రకవిత్వ స్వరూప స్వభావములు తెలిసిన పిదప దాని యందలి భేదములను తెలిసికొనెదము.

హేమచంద్రుడు కావ్యానుశాసనములో చిత్రము గూర్చి నిర్వచించుచు చిత్రకవితా భేదములనందే వివరించెను.

“స్వరవ్యంజన స్థాన గత్యాకారనియమమ్యుత గూఢాది చిత్రమ్” [5-4]
ఇది పరిపూర్ణ నిర్వచనము చిత్రములో అన్నిరకము లిందు పొందు పఱువబడినవి.

అవి 1. స్వర 2. వ్యంజన 3 స్థాన 4. గతి 5. ఆకారనియమ చిత్రము
6. చ్యుత 7. గూఢ 8. ‘ఆది’ చిత్రము నుటలో ప్రశ్నోత్తర శ్రహేళికాదు, అనే
కార్థ కావ్యములు మున్నగునవి స్వీకరింపవలెనని కావ్యను శాసనము టిప్పణిలో
అర్థము చెప్పబడినది.

తెలుగులో విన్నకోట పెద్దన, చిత్ర కవి పెద్దన, అప్పకవి మున్నగువారు
చిత్రకవితా భేదములను తెలిపి వ్రదర్శించిరి.

చిత్రకవి పెద్దన ఆ భేదముల నిట్లు వివరించెను.

“చిత్ర కవిత లొనరు కీతిమున్ను జెప్పిన

వృత్తగర్భితములు నెసగికొన్ని

షడ్వచక్రనాగ బంధాదులనుగొన్ని

యమక దేద గోపనములు గొన్ని”

[ల.సా.నం.3-100]

వృత్త గర్భితములనుటలో హేమ చంద్రుడు చెప్పిన గూఢ చిత్రముక్రింద
వద్యములు వద్య గూఢముగా భావింపవలెను. గోపనములుగూడ ఈ గూఢచిత్రము
క్రింద పాద, పద గూఢములుగ భావింపవలెను. షడ్వచక్రనాగబంధాదులు హేమ
చంద్రుడు చెప్పిన ఆకారనియమ చిత్రము క్రిందకు వచ్చును. కావి మన తెలుగు
లాక్షణికులు, కవులు బంధకవిత్వమనియే పిలిచిరి. ఆకారము (చిత్తరువు)నకు
ప్రాధాన్యమితి సంస్కృతమున ఆకారనియమ చిత్రమని పిలిచిరి. వద్యాక్షరము
లాకారమున ఒక నియమమున బంధింపబడుటనుబట్టి ఆ బంధనమనెడి క్రియా పద
ప్రాధాన్యమునుబట్టి తెలుగున బంధకవిత్వమని పేరిడిరి. పేరు వేరైనను క్రియ
ఒకటే.

యమక భేదములనగా ఏకపాది, ద్విపాది చిత్రములు. వీనిని అప్పకవి
గుర్తించెను స్వర వ్యంజన చిత్రముల క్రింద కాక వీనిని అక్షర చిత్రము క్రింద
గ్రహింపవలెను.

చిత్రకవి పెద్దన ననుసరించి అప్పకవి ఇంక కొన్నిటి నధికముగా జేర్చెను. కొన్నిటిని విడిచిపెట్టెను.

విన్నకోట పెద్దన చెప్పిన 'సరిగమ వధను'లను అప్పకవి తొలుత చిత్ర కవితా భేదములలో చెప్పెను గాని, వానిని వివరించు సందర్భమున విడిచిపెట్టెను. ఈ 'సరిగమ'లు 'స్వరవ్యంజన' మిశ్ర చిత్రము క్రింద చెప్పనగును. ఏలన, స్వరవ్యంజనముల రెండింటి చిత్రనియమ మందున్నది.

చిత్రకవి పెద్దన చెప్పిన 'గుణితము'ను అప్పకవి విడిచిపెట్టెను. అప్పకవి అధికముగా చెప్పిన వీక్రిందివి. 1. ఏకపాది 2. ద్విపాది. ఇవి యమక భేదములు. అక్షరచిత్రమునకు సంబంధించినవి. 3. త్రివద. మూడు పదములను మొదటి మూడు పాదముల యందు దాచి, నాల్గవ పాదమున ఆపదములు చెప్పబడును. పద గూఢము క్రింద నేను దీనిని గ్రహించితిని. 4. అక్షర విరోధము. ఇది వర్ణచ్యుతమనఁబెల్లును. చ్యుత చిత్రము క్రింద గైకొనబడినది. 5. సల్లెంట్లు 6. ఇచ్చావాక్య సంఘట్టనము లాకువుకు సంబంధించి, అవధాన విద్యయందు వాడబడెడివి. చిత్రముగా పూరింప బడును కనుక వీనిని చిత్రకవిత్వము క్రింద అప్పకవి చెప్పెను. 'ఇతరచిత్రములు' శీర్షిక క్రింద వీనిని నేను తెల్పితిని. ఇవి హేమచంద్రుని 'అది' చిత్రములక్రిందకు వచ్చునన్నమాట.

వార్తాకవి రాఘవయ్య 'నామగోళనము'ను చెప్పియున్నాడు. ఇది పద గూఢము క్రిందకు వచ్చును

భేదముల స్థూల వివరణము:

1. స్వరచిత్రము: ఇందు పేరుకు దగినట్లు స్వర సంబంధ చిత్రము లుండును. ఉదా:- తలకట్లు, గుడులు మొ॥.
2. వ్యంజన చిత్రము: వ్యంజన సంబంధ చిత్రము లిందు చేరును. ఉదా:- ఏకాక్షరి, ద్విక్షరి మొ॥.
3. స్థాన వియమ చిత్రము:- అక్షరములు పలుకబడు స్థానమును బట్టి ఆ అక్షరములు మాత్రమే గ్రహించియో, విసర్జించియో చేయబడు చిత్రమిది. ఉదా:- ఓష్ఠ్యము, నిరోష్ఠ్యము, అస్పర్శము మొ॥.

4. గతిచిత్రము: అనులోమ విలోమ గతిని బెందు అక్షరములను పాదములను గమనింతుము.

ఉదా:- పాద, పద్యభ్రమకములు. మొ॥.

ఈపై నాలుగు చిత్రములను గలిపి శబ్దచిత్రకవిత లనవచ్చు ఈశబ్ద చిత్రముల మిశ్రమము కూడా గమనింపవచ్చును.

5. ఆకారనియమ చిత్రము: ఇదే బంధకవిత్వము.

ఉదా:- మురజ, శంఖబంధములు. మొ॥.

6. చ్యుత చిత్రము : మాత్రార్థమాత్రావర్ణాదుల చ్యుతము లిందుండును.

7. గూఢ చిత్రము : వివిధ పద, పాదగూఢములు, భాషాగోపనము, పద్య గూఢము [గర్భకవిత్వము] లిందు గమనింతుము.

8. హేవ చంద్రుని 'అది' చిత్రములు : వీనియందు ప్రశ్నోత్తర ప్రహేళికలు, నల్లెంట్లు, ఇచ్చావాక్య సంఘట్టన, అనేకార్థ కావ్యాలు మొ॥ చేరును.

పైన చెప్పబడినవికాక మఱియేమైన చిత్రములున్నచో వానివాని చిత్ర సంబంధముల ననుసరించి చొప్పించితిని. స్వరవ్యంజనములలో రానిన కొన్ని అక్షర చిత్రము క్రిందకు చేరినవి. ఇట్లే తదితరములను గ్రహించుట జరిగినది.

మఱయొక విధముగ చిత్రకవిత మొత్తమును శబ్దచిత్రము, వాచ్య చిత్రము, రూపచిత్రమని మూడు రకములుగ చెప్పవచ్చును.

స్వర, వ్యంజన, స్థాన, గతిచిత్రములు శబ్దచిత్రములు. చ్యుత, గూఢ (పద, పాద, భాషాగోపనము) ప్రశ్నోత్తర, ప్రహేళికాది చిత్రములు వాచ్యచిత్రములు ఆకార [బంధకవిత్వము], పద్యగూఢ [గర్భకృత్వము] చిత్రములు రూప చిత్రములు.

4. చిత్రకవిత : సందర్భము : ప్రయోజనములు

సందర్భాచితిని పాటించి చిత్రకవితా రచనము చేయుట కవిత కలంకార మగుటయేకాక పాఠకుల కేకాగ్రత, సమయస్ఫూర్తి, ఆపాఠ్య వస్తుగత లీనత కల్గించును.

పెదవులు కలుప వీలులేదు. అప్పుడు నిర్దోష్య చిత్రము సందర్భాచితము. ఉదా:- సంస్కృతమున దండి దశకమార చరిత్రలో మంత్రగుప్తుడు రాజుతో మాట్లాడిన తీరు. అసలిట్టి సందర్భముల కొఱకే చిత్రకవిత్వ ముద్భవించినదా యనినట్లుండును. ఇట్టి సందర్భముల ఒక కవితాభేదముగ చిత్రకవిత వాడబడును కాని కేవల మొక అలంకారముగ కాదని చెప్పవచ్చును.

ఇట్టే ముక్కులేనివారు నిరను నాసికరీతి మాట్లాడుదురు. ఉదా:- శూర్పణఖ ముక్కు పోగొట్టుకొనిన తరి నిరను నాసిక చిత్రమున మాట్లాడెను ¹

తెలుగున నన్నెచోడుడు నాగభరణుని నాగమరజ బంధములలోను, చక్రి శక్రాద్యమరచక్రబంధంబునను స్తుతించుట, చతుర్విధ జ్ఞానోపదేశము కొఱకు చతుర్విధ కందమును, వరమేశ్వరుని నిరంతరము తలచువాని శరీరమున నతడు గర్భస్థుడై యుండునని తెలుపుటకు కంద గర్భ చంపకమాలను రచియించుట సందర్భ శోభ వినుమడించును గదా.

శ్రీరంగమహత్త్వములో భైరవికవి లఘ్వర్థములను సాధించుటకు లఘ్వక్షర ములను ప్రయోగించెను. చిత్రసేనుడను గంధర్వుడు తన గర్వముచే మహిమలను పోగొట్టుకొని చుల్కనయై [నర్వలఘువుగా మారి] శివుని స్తోత్రము చేయుట సందర్భాచితము.

వివాహవేదిక యందు సీతారాముల కంఠసీమను పుష్పమాలిక వేయుటను పుష్పమాలికా బంధమును వ్రాసి చనుక్కరించి చూపినవాడు రావిపాటి లక్ష్మీ నారాయణ. [భారత గర్భరామాయణం. పుట 26, 27. పద్యం 51.]

1. నారాయణుని. నిరనునాసిక చంపువు. [పుట. 874.

“బాహువుల మాలికా బంధాలంకారంబున, గళ్ళునూగారున నాగబంధాలంకారంబున వర్ణింపవలె”నని అహోబిల వండితుడు కాశిందీ కన్యా వరిణయములో చెప్పియున్నాడు. [గద్య. 6-27]

చిత్ర కవిత్వ క్రిందకు రాకపోయినను సందర్భోచిత చిత్రరచన సార్థకమని చెప్పటకు క్రిందిది ఉదాహరణము. మత్తయైనవారు మాటాడురీతి. సీనపాదము.

“తతత తామర సాక్షి తలవంతమాడకు

వివివి వీణా కంఠ వీణ తెమ్ము.”

[అన్నయ్య. సుదక్షిణా వరిణయం. 3-10]

పాత్రల స్వరూప స్వభావములు పూర్తిగా పాతకుల కందించుట కిట్టి చిత్ర రచన తోడ్పడును.

2. యుద్ధవర్ణన నమయములందు మహాకవులచే మహాకావ్యముల చిత్రకవిత్వ వాడబడినది. మాఘుని శిశుపాలవధ, భారవి కిరాతార్జునీయము లిందు కుదాహరణము. యుద్ధవీరులు వారివారి ఆయుధములు ప్రయోగించు సందర్భముల ఆ యా ఆయుధ బంధములను చిత్రించవలసి యున్నది. శివుని యుద్ధసమయమున శివాయుధములు, అట్లే విష్ణువు యుద్ధమున విష్ణ్వాయుధములైన చక్ర శంఖాదులను వాడవలెను. రసాభాస సంఘటనముల చిత్రకవిత్వ వాడకమెంతయో తగియున్నది. అందుకు సంస్కృతమున సీతినర్మ రచించిన ‘కీచకవధ’ ఉదాహరణము ¹

3. స్తోత్ర సందర్భములందు చిత్రకవిత్వ సరసముగా ఉండును. విరివిగా వాడబడినది. సంస్కృతమున శతకముల, సహస్రముల శ్లోకములుగా ఉన్నది. ఉదా:- ఆనందవర్ధనుని దేవీశతకమొక చిత్రమందిరమనవచ్చు. ఇంకను ఈశ్వర శతకము, లక్ష్మీ, పాదుకా సహస్రసాదులు.

తెలుగున స్తోత్రసందర్భముల విరివిగా చిత్రకవిత్వ వాడబడినది. ఉదా:- నంది తిమ్మన, పారిజాతానవహరణములో కృష్ణుని స్తుతించు సందర్భము. ధరణిదేవుల రామ మంత్రయొక్క దశావతార చరిత్ర, తాము రామదాసుని- మిత్ర విందోద్వాహము మున్నగు కావ్యముల స్తోత్రసందర్భములలో వాడబడినది.

1. Krishnamachariar. History of Classical Literature పుట. 370. ముద్రణ. 1937.

4. క్రీడా వినోద గోష్ఠులలో చిత్రకవిత్వ ప్రయోగింపబడి మిక్కిలి వినోద మందించును. తద్వారా పాఠకుల కానందము నందించుటయే దీని పరమ ప్రయోజనము. కవితా గోష్ఠులలో ప్రశ్నోత్తరము, గూఢచతుర్థపాదము, క్రియా మున్నగు గోచనములు, వర్ణబిందు చ్యుతకాదులు గుప్తసంభాషణముకొఱకు, వినోదము కొఱకు ప్రదర్శింపబడుచుండెడిది. క్రీడార్థము ప్రహేళికలు, చదరంగము మున్నగువికలవు.

ఇటువంటి చిత్రకవిత్వ ప్రయోజనమును దండి యీ క్రింది విధముగ వివరించెను.

“క్రీడా గోష్ఠి వినోదేషు తద్జ్ఞయిరాకీర్ణ మంత్రణే
పరవ్యామోహనే చాపి సోపయోగాః ప్రహేళికా.”

[కా.ద. III. 97]

ప్రాచీను లీలవినోదముల నాదరించినట్లు బాణాభట్టు కాదంబరిలో సూచించెను.

“కదా చి దక్షర చ్యుతకమాత్రాచ్యుక బిందుమతీ
గూఢ చతుర్థపాద ప్రహేళికా ప్రదానాదిభిః”

దీనిని బట్టి చిత్రకృతులతో నాటివారు వినోదించినట్లు స్పష్టము.

5. కథా భాగమునకు సంబంధములేని ప్రతి ఆశ్వాసాంతముననో, ఆశ్వాసాది నో, చిత్రకవిత్వము కవులు వ్రాసిరి. ఇట్లు వ్రాయుట వారిపాండిత్యమును ప్రదర్శించుట కొఱకే అని తేలును. ఇదికవుల ప్రతిభను గుర్తించుటకే పరిమితమైయుండును. ఇంకెట్టి ప్రయోజనము లేదు. ఈ సందర్భమున అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి పత్రికాధిపతి వ్యాఖ్య గమనింపదగును.¹ “ఏ కవి ఉద్దేశ్యమైనను పాండిత్య ప్రకర్షన లోకమునకు ప్రకటించుటయే. చిత్రకావ్యములు పుట్టుటలో గూఢ ఇంతియే.” “1890 ప్రాంతమున పుట్టిన కావ్యములు చిత్రకవిత్వ సహితములే”.

నూటికి తొంబదిమంది కవులట్లే వ్రాసిరి. ఒకటి రెండు మచ్చుకు. ఉదా:- పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి-లంకా విజయములో రెండాశ్వాసముల చివరను చిత్రకవిత్వ

1. పుట. 15. సంపుటి 10. సంచిక 1. జనవరి 1890. [అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి].

కలదు. చింతలపల్లి ఛాయాపతి-రాఘవాభ్యుదయములో ప్రతి ఆశ్వాసాంతమున చిత్రకవిత్వము ప్రదర్శించెను.

గర్భకవిత్వ నెక్కువగా ఆశ్వాసాంతముల యందే ప్రయోగించిరి. ఉదా:-
అప్పకవీయము మొ॥.

ఆశ్వాసాంతమునగాక ఇష్టదేవతా ప్రార్థన, పష్టాంత రచనా సమయముల చిత్రకవిత్వ వ్రాసినవారున్నారు. అది దేవతల స్తోత్రము చేసినట్లుండును గదా.

ఉదా:- తూమురామదాసుని మిత్రవిందోద్వాహము. ఇవికాక,

చిక్కులలో ఉన్నప్పుడు వంజరము, అటల వర్జనసమయముల చదరంగము, ఊరెరిగింపుల రథము, యుద్ధమున ఖడ్గము, అభరణముల నలంకారవస్తువులను వర్ణించు సమయముల పుష్పమాలిక, హారము మొ॥ సరోవర వర్జనమున సరోవరము పద్మబంధములును, ఇట్లే సమయోచితముగ ఆకారనియమ చిత్రకవిత్వము (బంధము లను) వాడిన బహుళ ప్రయోజనమును సాధించినగును.

పాఠకున కొకవిధమైన శ్రవణ సుఖము గల్గించుట అనగా శబ్దమాధుర్యము, ధ్వని అనుకరణము, వినుట కింపుగా నుండుటయు, ఏకపాది, ద్విపాది, ఏకాక్షరి, ద్విక్షర్యాదుల, గతిభేదములు మిన్నగునవి ఇటువంటివి. ఒక విధమైన ఉదేకోత్సాహములను ఆయా సమయముల గల్గించునదిది.

అప్పకవి శబ్దార్థ లక్షణాలంకార సేనమాలికలో¹. (పుట. 18) చిత్రకవిత్వ ప్రయోజనము నిట్లు చెప్పకయే చెప్పెను.

“చిత్రకవిత్వ ప్రసిద్ధ నామంబులై
పెంపొంది వీనుల కింపొనర్చు”

“గర్భకవిత్వ విఖ్యాతిచే శ్రవణ సుఖంబొనర్చు”

“బంధకవిత్వ విశ్రుతములై
కవులకు జెవులవండువుల సేయు”

చదువరులకు రుచిభేదము గల్గించుటయు చిత్రకవిక ప్రయోజనము. పాఠకుడు ధ్వని చేత, రసముచేత, మనసు విసుగెత్తినపుడు కూడ వానికిఃఃఃఃఃఃః గలిగించునదిది. మనసును మరల్చి ఆలోచనము కల్గించుచు, చమత్కారముచే ఆనందము నందించును.

వరకురావ పంతుల లింగమూర్తి తన సీతారామాంజనేయ సంవాదమున చెప్పిన మాటలను గుర్తుంచుకొనవలె. అవి చిత్రకవిక ప్రయోజనమును చాటి చెప్పుచున్నవి. “చదువరులకు రుచిభేదము గలుగుటకును, గొందఱికిది ఇష్టమగుటంజేసియు సీ రచన వైచిత్రిని మహాకవులును తమ యుత్తమ కావ్యములలోఁ గూర్చి తక్కుముగాఁ గావించియున్నారనియు, సంతమాత్రమున నుత్తమ కావ్యమునకు హాని వాటిల్లదనియుఁ దెలియవలయును.”

5. తెలుగులో చిత్ర కవిత్వము—ప్రారంభ వికాస దశలు

సంస్కృతమున చిత్రకవిక క్రీ.శ. 7వ శతాబ్ది, కమిశమున 8వ శతాబ్ది. కన్నడమున కూడ అదే సమయమున ప్రారంభమైనట్లు తెలియుచున్నది. పాశ్చాత్య వాఙ్మయమున (Alexandrian Age) అలెగ్జాండరు కాలము నుండి నైటింగేల్ గ్రుడ్డు, గొడ్డలి మున్నగు ఆకారముల బంధములు, విలోమ పద్యములున్నట్లు బెరిడెల్ కీత్ పండితుడన్నాడు.¹

తెలుగులో మొట్టమొదటిగా చిత్రకవికను కావ్యమున ప్రదర్శించినవాడునన్నె చోడుడు. వావిళ్ళ వారి కుమారసంభవము ద్వితీయ ముద్రణమునకు పీఠిక వ్రాయుచు నిడుదవోలు వేంకట్రావుగారు “వాఙ్మయమున తొలుత బంధగర్భ, చిత్రకవికలను ప్రవేశపెట్టినవాడు నన్నెచోడుడనియు, కావ్యాలంకార చూడామణి, కావ్యాలంకార సంగ్రహము, అప్పకవీయము మొదలగు నాలంకారిక లక్షణగ్రంథములయందీ బంధ కవిక ప్రస్తావమున్నది. తరువాతి ప్రబంధకవులు దీని నభివృద్ధి చేసినవరి. ఆంధ్ర వాఙ్మయచరిత్ర ద్వితీయ ముద్రణాను బంధములో “చిత్రబంధ కవిత్వము నన్నె చోడుని నాటినుండియు వెలసినది. భారతకవులు శ్రీనాథ యుగమునాటి కవులు దీనిని చేపట్టలేదు. క్రీ.శ. 16వ శతాబ్ది నుండియు ఈ కవిక విస్తరిల్లినది” అనియు పంగూరి సుబ్బారావుగారు పేర్కొనిరి.

1. History of Sanskrit Literature. Page 127.

[కావ్యాలంకార సంగ్రహం. పుట 559]

తన కుమార సంభవ మొక ప్రబంధమగుట జేసియు, తమిళ కన్నడముల రెవ శతాబ్దమునకే చిత్రకవిత్వ లక్షణములు గ్రంథస్థ మగుటచేతను, తనది కొత్త దేశీయ సంప్రదాయమగుట చేతను, కన్నడ లక్షణ గ్రంథములనుండి చిత్ర కవితా రీతులు స్వీకరించి నన్నెచోడుక ప్రదర్శించియుండవచ్చు. తనకు లోగడ సంస్కృతమున స్వతంత్ర ప్రబంధములదగు కిరాతార్జునీయము, శిశుపాలవధాది గ్రంథముల చిత్రకవిత్వ ప్రదర్శించబడినవి. అవికూడ చూచి ఆ రీతినే ఇతడు తన స్వతంత్ర ప్రబంధమనబడదగు కుమారసంభవమున చిత్రకవిత్వరీతులనందర్పించితముగ ప్రవేశ పెట్టియున్నాడు.

ఈ సందర్భమున వేదంవారి మాటల నిట పేర్కొందును¹. “లక్ష్యములను బట్టి లక్షణము లేర్పడుట పరిజ్ఞాన మార్గము. లోకస్వభావము. కాని తెలుగునకు మాత్రమిట్లు కాదు. కావ్యప్రక్రియలన్నిటిని మనవారు సంస్కృతమునుండియే గ్రహించి నందున ఆంధ్రవాఙ్మయ రిత్ర అంతయు సంస్కృత మర్వాదలను మనము తెచ్చు కొన్న విధపు చరిత్రయే.”

ఈ విషయమునే వల్లమర్గయ్యగారిట్లనిరి.² “నన్నెచోడుడు కుమారసంభవ మున సర్వ లమువృత్తాది చిత్రకవిత్వమును సంస్కృత కవుల మెప్పునకై రచించెను. ప్రతి వ్యవహారకృత్తికై పండితుల మన్ననకై పాటువసిన వారిలో ప్రథముడు నన్నెచోడుడు.”

నన్నెచోడునికాలము వివాదాస్పదమైనను పెక్కుమంది ఇతడు 12వ శతాబ్దాదిన ఉండినవాడనిరి.

ఇతడు సందర్పించితిని పాటించి చిత్రకవిత్వను ప్రారంభదశయందు వాడిన వాడైనాడు.

తెలుగులో స్వరాదిచిత్రమును, ఆకారవియమ చిత్రమును, గూఢచిత్రము ననెడి చిత్రరీతులను తొలుదొల్ల ప్రవేశపెట్టిన వాడితడే. ఇది విశేషము.

1. శ్రీ.ప్ర.రా. వేం. వి.వి. పీఠిక. పుట. XX. ఆం. ప్ర. సా. అకా
వరి. 1977

2. ప్రబంధ వాఙ్మయ వికాసము, పుట. 217.

ఇతని తర్వాత, ఇక తెలుగు సాహిత్యములో చిత్రకవిత్వము కావ్యములలో నక్కడక్కడ కొద్దిగానో గొప్పగానో లేదా కావ్యము మొత్తము మీదనో ప్రదర్శించిన కవులవారి గ్రంథముల పేర్లు వరుసగా ఈయబడుచున్నవి. కాలక్రమమున చిత్రకవిత్వ వికాసము, విస్తరణ తెలియును.

13వ శతాబ్దిలో మల్లికార్జున పండితుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు వ్రాసిన అక్షరాంక గద్య శబ్దములు చిత్రకవితా ధేదములలో అక్షర చిత్రముక్రింద జెప్ప నగును. కన్నడ సాహిత్య సాహచర్య ప్రభావమువలన ఇది తెలుగున వ్రాయబడి యుండవచ్చుననిపించుచున్నది.

ఈ శతాబ్దిమున అనగా (క్రి.శ. 1245) అభినవ మయూరి సూరిచే వ్రాయ బడిన కాకతీయుల వర్ణమానవుర శాసనమున చిత్రకవిత్వ గలదు. కాని అందలి భాష సంస్కృతము. ఉత్తరదేశమునుండి తెలుగుదేశమునకు చిత్రకవిత్వ ఇప్పుడే శాసన ములయందు సంస్కృత భాషారూపమున ప్రవేశించుచున్నదన్న మాట. ఈ శాసనమున ఒక షడర చక్రబంధము కలదు. ఇందు కావ్య, కవి, కథానాయక, లేఖకుల నామములు గలవు. రెండవ వలయమున నాగేశ శాసనము, నాల్గవ వలయమున మయూర విరచితము, ఏడవ వలయమున గుండపీరనుతి, తొమ్మిదవ వలయమున నాగయ తిథి తము—అని కలదు.

37, 38 వంతుల శ్లోకమొక గోమూత్రికా బంధము. కన్నడమునుండి కాక సరాసరి సంస్కృతము నుండి దిగుమతి చేసికొనినవి వై బంధములని చెప్పవచ్చును.

మయూరిసూరి పుత్రుడైన ఈశ్వరసూరి లేదా ఈశ్వర ఛట్టోపాధ్యాయుడు కాకతీయుల శాసనకవులలో రెండవవాడు. ఇతడు క్రీ.శ. 1259, 62, 76 సం.ల. శాసనముల మూటిని రచించెను. ఇవి బూసుపూరు (మహబూబ్ నగర్ జిల్లా)లో లభించినవి

క్రి.శ. 1259 సం. శాసనము చివర చక్రబంధము కలదు. ఇందుశకము అంకెలను అక్షరముల చిత్రముగా తెల్పుబడినది. 'శాకాద్వై, శశిదంతి శంకరమితే' అనగా శశి=1, దంతి=8, శంకర=11. 'అంకానాం వాచుతో గతిః' అనబడు సూత్రముబట్టి ఈ అంకెలను ఎడమనుండి కుడికి మార్చిన 1181. శకమగును.

రెండవ శాసనకాలము క్రీ.శ. 1262. దీనియందు నిర్దంత్యము, క్రియాశద

భ్రమకము, నిస్తాలవ్యము, నిష్కంఠ్యము, క్రియావద్రయ గోపనము, నిరోష్ఠ్యము. అక్షరముష్టిక మొ॥ చిత్రములు కలవు. భాష సంస్కృతము. “ఇందొక శ్లోకము రెండు గోమూత్రిక లగును. ఆ రెండును గలిపిజాలబంధమగును.” అని వేదం వారు తెల్పిరి.¹ పైవాని యందేకాక అచ్చంపేట తాలుకా ఉమామహేశ్వరశాసనమున చక్రబంధముకలదు. దీని కాలమున క్రీ.శ. 1375. సంస్కృతభాష.

క్రీ.శ. 1281 వాడుగా జెప్పబడు జక్కనతాత పెద్దయ చిత్రరచనము చేసినట్లు జక్కన చిత్రమార్క చరిత్రలో సీసమాలికలో వివరించినాడు. అవధాన విద్యలో మేటి అని, చ్యుత చిత్రాదులు, గూఢ చిత్రాదులు అనగా వృత్తకందకములు, కందవృత్తములు మున్నగు చిత్రకవితాభేదముల నెన్నిటినో ప్రదర్శించెనని జక్కన సీసమాలికలో చెప్పియున్నాడు. కాని ఆ పెద్దయ రచనలు కానరావు. గ్రంథస్థము కాలేదేమో, ఈతడు పై శాసనరచయిత ఈశ్వరసూరికి సమకాలికు డగుచున్నాడు.

తిక్కన (13వ శతాబ్ది). భారతమున చిత్రకవిత్వము లేదు. భారత మాంధ్రీ కరణమగుట చేతనేమో నన్నయ తిక్కనలు చిత్రకవిత్వము వ్రాయలేదని చెప్పవచ్చు కాని తిక్కన నిర్వచన నియమమున ‘నిర్వచనోత్తర రామాయణము’ను వ్రాసియున్నాడు. వినియమున్నదికనుక ఇది కొంచెము చిత్రకవితా ఛాయలు గలిగినదిగా చెప్పవచ్చును.

14వ శతాబ్దిము : జక్కన ఎఱ్ఱనను గూర్చి ‘ఆ చిత్రకవిత్వవాగ్విభవ జృంభితుగొల్పెద’ ననెను, కాని ఎఱ్ఱన ఏమి చిత్రకవిత్వము వ్రాసినాడో తెలియదు.

నాచనసోమన (1390). ఉత్తరహరి వంశము ప్రబంధము. అందు నిరోష్ఠ్య చిత్రము (1-106) కలదు.

15వ శతాబ్దిము : చిన్నకోట పెద్దన కా. చూ. యందు కొన్ని చిత్రకవితా లక్షణములను సోదాహరణముగ పేర్కొనెను. ఇదియే మొదటి తెలుగు చిత్రకవిత్వ లక్షణ గ్రంథము

శ్రీనాథుడు చిత్రకవితను పెద్దగా అంటఁ పోయినను కొన్ని ఏకపాడి,

1. నన్నెచోడుడు కవిత్వము. ‘తెలుగు చిత్ర బంధ కవిత్వములు, శీర్షిక ప్రింటు. 1939.

ద్విపాదులవంటివి, బిందుచ్యుతకములను చెప్పియున్నాడు. చిత్రకవితాభాయ లాతని కవితలో పొడగట్టగలవు.

పోతన భాగవతమున కొన్ని సర్వలము పద్యములను రచించెను.

భైరవుడు చక్ర, నాగ, గోమూత్రికా బంధములను, సర్వలములు మున్నగు చిత్రకవితా రచనలను తన శ్రీరంగ మహాత్మ్యమునందు చొప్పించెను. భైరవుని దగ్గరనుండి వ్రతి ఆశ్వాసాంతమున ఏదో ఒక చిత్ర కవితా భేదమును వ్రాసుటకు కవు లలివాటు వడిరి.

కొఱవి గోవరాజు. సింహాసన ద్వ్యతింశికలో (4-24) నిరోష్ఠ్య దండకమును రచించెను.

పిల్లలమఱ్ఱి పినపీఠన-జైమిసీ భారతమందలి అశ్వమేధవర్వములో (8-221) పాదభ్రమక మొకటి కలదు.

నందిమల్లయ, ఘంటసింగయ జంటకవులు వరాహపురాణములో ఏకాక్షరి, ద్వ్యక్షరి, పద్యభ్రమకముల రచించిరి. తెలుగులో కావ్యారంభమునుండి క్రీ శ. 1500 వరకు చిత్రకవిత్వ ప్రారంభ దశగా పేర్కొనదగును. ఈ దశలో దాదాపుగ అన్ని చిత్రములు స్పృశింప బడినవి. స్వరచిత్ర సంబంధమైన సర్వలములు, వ్యంజన చిత్రములు, ఏకాక్షరి మున్నగునవి, స్థాన చిత్రములైన నిరోష్ఠ్యాదులు, గతిచిత్రములైన పాదపద్య భ్రమకాదులు, ఆకారనియమ చిత్రములైన నాగ, మురజి, చక్రబంధాదులు, గూఢ చిత్రములైన చతుర్విధ కంద, కందగర్భ చంపక మాలాదులు, అక్షరచిత్రములైన అక్షరాంక గద్యలు, ఏక పాది ద్విపాదులు మున్నగునవి చిత్రంపబడియున్నవి.

16. వ. శతాబ్ది. ఏకాస దశ.

అల్లసాని పెద్దన ఆశువుగా చెప్పిన పద్య మాలికలో అచ్చ తెలుగు రచన మున్నది. అటువంటి రచన ముత్త రోత్తర అచ్చతెలుగు కావ్యమే అవతరించుటకు దారి తీసినది.

హరిభట్టు - నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము (1-116)

నిరోష్ఠ్యసీసము నంది తిమ్మన, పారి జాతాశహరణములో శ్రీకృష్ణుని స్తోత్ర సందర్భమున చిత్ర కవిత మిక్కిలిగా గలదు.

అయ్యలరాజు రామభద్రుని - రామాభ్యుదయము.

సింగళి సూరన¹. - కళాపూర్ణోదయము, రాఘవపాండవీయము (ద్వ్యర్థి) కావ్యములు.

మరింగంటి సింగరాచార్యులవారి దశరథ రాజనందన చరిత్ర (నిరోష్ఠ్య కావ్యము) రామకృష్ణ విజయము, (ద్వ్యర్థి) (అలభ్యము) శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణమనుకావ్యములు.

రామరాజ భూషణుడు - హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము (ద్వ్యర్థి) పొన్నికంటి తెలగన - యయాతి చరిత్ర. (అచ్చతెలుగు కావ్యం). కామినేని మల్లారెడ్డి - షట్పత్రవర్తి చరిత్ర, శివధర్మోత్తరము, వద్మపురాణము. ఈమూడింటిలో చిత్రకవితా రీతులు ప్రదర్శించబడినవి తెనాలి అన్నయ్య - సుదక్షిణా పరిణయము.

చిత్రకవి పెద్దన - ల. సా. సం. ఇందు చిత్రకవితా లక్షణములు పేర్కొనబడినవి. ఉదాహరణము వీయబడినవి.

తెనాలి రామభద్రకవి - ఇందుమతీ పరిణయము.

తురిమెళ్ళ రామన్న - శేషధర్మము².

ఈ శతాబ్దిన అచ్చతెలుగు, అనేకార్థ కావ్యములు బయలుదేరినవి. ఇది విశేషము. అచ్చము నిరోష్ఠ్య కావ్యములు పుట్టిన వీ కాలములోనే. కొన్నిటి ప్రారంభదశ, కొన్నిటి ఆ దశనువీడి వికాసదశకు చిత్రకవిత చేరుకొన్నది.

17. వ. శతాబ్ది. పరాకాష్ఠ దశ.

అందుగుల వెంకయ్య - రామరాజీయము.

దామెరల అంకన్న - ఉషాపరిణయము. (అముద్రితము). (A.P. Govt. Manuscript Library తారనాక హైదరాబాదు. అందు కాగితము, ఆకు వ్రాత వ్రతులు గలవు). ఇందులో కలదములో 108 కందములు గూడ క్రిమొనర్చిన

¹. కొండలు విమర్శకులు సింగళిసూరన 17వ శతాబ్దము వాడని భావించిరి.

². డా॥ బి. రామకాజుగారి “మరుగువడిన మాణిక్యాలు” గ్రంథము, ఏప్రిల్ 1961 పుట. 80. ప్రచురణ. గోలకొండ ప్రతిక

విధానము మనకత్యాంతాశ్చర్యము గొలువకమానదు. ఇది వద్యగూఢ చిత్రము (గర్భకవిత)నకు వరకాష్ట,

కృష్ణాధ్వరి— నైషధ పారిజాతము. (ద్వ్యధి)

రంగాజమ్మ—మన్నారు దాసవిలాసము.¹

చింతలపల్లి పీఠరామవకవి—మధుర వాణీవిలాసము. అముద్రితము.

గణపవరపు వేంకటకవి.—ప్ర. రా. వేం వి. వి. ఇది చిత్రకళామందిరము.

ఈ గ్రంథ మచ్చము చిత్ర కావ్యము కాని చిత్రకావ్యము. చిత్రకవిత్వ విషయమున తెలుగు సాహిత్యమున ఇటువంటి కావ్యము నభూతో న భవిష్యతి. ఇందులో లేని చిత్రకవితాభేదము దాదాపు తెలుగులో మఱి యేకావ్యములోను లేదనియే చెప్పవచ్చు.

పిడువర్తి బసవప్ప — నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణము²

అహోబలవండితుడు.—కాళిందీ కన్యాశరిణయము

బోయినపల్లి కుమార వేంకట రాయలు—ద్రౌపదీ కల్యాణము³.

ఇందు త్రివ అశ్వాసాంతమున చిత్రకవిత ప్రదర్శింపబడినది

18, 19, 20 శతాబ్దములు : విస్తరదశ.

18వ. శతాబ్ది. కంకంటి పావరాజు—ఉత్తర రామాయణము.

ధరణి దేవుల రామమంత్రి—దశావతార చరిత్ర.

గుడూరు వేంకటదాసు—ప్రకృష్ట బలరామ చరిత్ర. [ఇది అముద్రితము] (కాగితముప్రతి మద్రాసు ఓరియెంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టు గ్రంథాలయమున గలదు.)

కంకంటి నారసింహకవి—విష్ణుమాయావిలాసము.

అయ్యలరాజు నారాయణా మాత్యుడు—హంస వింశతి.

¹. బుచ్చా రెడ్డిగారి పరిశోధన వ్యాసము: “మధుర వాణీవిలాసము”

విమర్శనము. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము. 199.

². తంజావూరు పుస్తక శాలలో కలదు. ముద్రితము. నెం.

189లో పుటలు 39-49.

³. బి. రామరాజుగారి “మరుగు పడిన మాణిక్యాల” గ్రంథము.

ప్రచురణ. గోలకొండ పత్రిక.

నెల్లారి వీరరాఘవకవి — యాదవ రాఘవ పాండవీయము (త్ర్యంశికావ్యము)
వెలిదండ్రు వేంకటవతి — రాధా మాధవ సంవాదము.

కూచిమంచి తిమ్మకవి — రసికజన మనోభిరామము, అచ్చ తెల్లరామాయణము
శేషము వేంకటవతి — శశాంక విజయము.

పుష్పగిరి తిమ్మన — సమీరకుమార విజయము.

ముద్దువళని — రాధికా సాంత్యనము.

చింతలవల్లి ఛాయావతి — రాఘవాభ్యుదయము.

ఈదులవల్లి భవానీశ — ధర్మఖండము.

ఆడిదము సూరకవి — కవిజనరంజనము.

మంగళగిరి ఆనందకవి — విజయనందనవిలాసము.

వరకురావ వంతుల లింగమూర్తి — సీతారామాంజనేయ సంవాదము.

కనుపర్తి అచ్చయ్య — కవిరాజ మనోరంజనము, అని రుద్ధ చరిత్రము
రేకవల్లి సోమనాథకవి — రుక్మవతీ పరిణయము.

పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి — లంకా విజయము (ద్వ్యర్థి)

బుక్క వట్టణం వేంకటాచార్యులు — అచలాత్మజా పరిణయం (ద్వ్యర్థి)

కుందుర్తి వేంకటాచలం — మిత్రవిందాపరిణయము.

విక్రాల శ్రీనివాసా చార్యకవి — సాగంధికా పారిజాతీయము.

(ద్వ్యర్థి) భారత భాగవత కథల జోడింప బడినది.

19, 20 శతాబ్దములు .

పెద్దాడ నాగరాజు — శకుంతలా పరిణయము.

నంబెరుచూళ్ళ పురుషకారి కేశవయ్య — దాశరథి చరిత్ర (విరోధ్యకావ్యము)

శిష్ట కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి — రామాయణ కథాత్మకమగు కంకణ బంధము.

కొక్కండ వేంకటరత్నం — విల్వేశ్వరీయము.

అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి — అచ్చ తెలుగు భాగవతము, సుకవి జనమనో
రంజనము, కవిజన చకోర చంద్రోదయము.

మంత్రిపై గడ సూర్యవ్రకాశకవి — సీతారామచరితము, కృష్ణార్జున చరిత్ర
(ద్వ్యర్థి)

మల్లమ వల్లి బుచ్చి కవి హాలాస మహాత్మ్యం.

తిరుమామిడి రామస్వామి - శుద్ధాంధ్ర కిరాతార్జునీయము.
 వీరరాఘవా చార్యులు - యథాశ్లోక తాత్పర్య భారతము
 రాయవరపు గవరాజు - శుద్ధాంధ్ర హరిశ్చంద్ర చరిత్ర.
 తూము రామదాసు - నిర్వచన మిత్రవిందోద్వాహము.
 త్యాగరాజ మొదలి - 'సుబ్రహ్మణ్య విజయము' అను విద్యత్కర్తా మృతము.
 గోపీనాథ వెంకటకవి - శిశుపాలవధ మహాకావ్యము, గోపీనాథ రామాయణము
 మండపాక పేరయ - నిరోష్ఠ్య దాశరథీ శతకము¹.

మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి - కాశీవిశ్వనాథ శతకము. రాధాకృష్ణ సంవా
 దము, వ్రబంధ సంబంధ బంధనిబంధన
 గ్రంథము (లక్షణ గ్రంథము) అందుకు
 లక్ష్యగ్రంథము "కవితా వినోద కోశము"
 అని పేరుతో. చిత్ర కావ్యము వ్రాయబడినట్లు
 చెప్పబడుచున్నది. అది అలభ్యము.²

శ్రీపాద వేంకటాచలకవి - రామకృష్ణాపాఖ్యానము.

వారణాసి వేంకటేశ్వర్లు - శ్రీరామ చంద్రో పాఖ్యానము.

నాదెళ్ళ పురుషోత్తమ కవి - చతుర్ముఖీన కంద రామాయణము, చిత్ర కంద
 వద్యరత్నాకరం, అద్భుతోత్తర రామాయణము,
 గురుభక్తి. ప్రభావము, కృష్ణానదీమహాత్మ్యము,
 మల్లికార్జునశతకము, ధార్మికోల్లాసినీ, మున్నగు.
 నవి. ఈ కవి హిందీ సంస్కృతాంధ్రభాషల
 పండితుడు.

మరింగంటి నరసింహాచార్యులు - తాలాంక నందనీ పరిణయము.

కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు - రసికజన మనోరంజనము,

శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్య నిర్వచన నైషధము

కొణ్డూర పెద్దన - ముకుందవిలాసము (భద్రాచరిణయము)

యథాశ్లోక తాత్పర్య రామాయణ భాగము.

1. సంస్థానములు సాహిత్యప్రోషణ. T. Donappa. పుట. 307.

ప్రింటు. 1969.

2. విజ్ఞాన సర్వవచము, తెలుగుభాషా సమితి. Vol. 6. చతుర్విధ
 కవితలు, పుట. 617-619,

కొడవలూరి రామచంద్రకవి - మహాసేనోదయము.

మాడభూషి వేంకటాచార్యులు - భరతాభ్యుదయము.

నల్లాన్ చక్రవర్తుల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు - కుబ్జాకృష్ణ విలాసము

(అచ్చతెల్ల).

బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు - ఆనర్థ రాఘవము.

శ్రీపాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రి - శు. ఆం. ని. ని. నిరూప్యైకా దశాక్షరి

కాకుంతులము.

వావిలి కొలను సుబ్బారావు - శ్రీకుమారాభ్యుదయము, శ్రీకౌసల్యాపరిణయము.

శలపాక వేంకట సూర్యప్రకాశకవి - శు. ఆం. ని. ని. నిరూప్యచంద్రహాస చరిత్ర.

అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి - భద్రావళియము.

మచ్చ వేంకటకవి - శు. ఆం. ని. ని. కుశచరిత్ర.

అయ్యనకోటి పార్థసారధితెట్టి - సత్యవిజయము.

ఓగిరాల జగన్నాథం - సుమనో మనోభిరంజనము.

చేకుమళ్ళ రంగళాయి - వాణివిలాస వనమాలిక.

మల్లన - రుక్మాంగదచరిత్ర.

అబ్బరాజుహనుమంతరాయశర్మపాకయాజి - శు. ఆం. ని. ని. దాశరాధి

చరిత్ర-

శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ - దీక్షితచరిత్రము.

పురాణం పిచ్చయ్య - విజయాశ్వచరిత్రము, మైరావణ నాటకము.

పూడిపెద్ది లింగమూర్తి శంకులు - సువర్చలా పరిణయము.

భువనగిరి విజయరామ - శ్రీ గణేశ్వరీయము.

మరుగేశం పిళ్లై వడగరై - త్రిశిరగిరీశ శతకము

కోడూరు వేంకటాచలకవి - శివరహస్య ఖండము.

జానపాటి వట్టాభి రామశాస్త్రి - నాగరఖండము.

ప్రతాప హనుమయ్య - శ్రీసులక్షణోపాఖ్యానము.

సుబ్బరాజు నామధేయూడు - శ్రీగోవింద కృష్ణయాచేంద్రవిజయము.

అల్లమరాజు రంగళాయి - శ్రీమదాంధ్ర చంపూ రామాయణము.

కృష్ణకవి - శకుంతలావరిణయము.

పోకూరి కాశీవతి - శు. ఆం. ని. ని. హరిశ్చంద్రచరిత్ర, సారంగ ధరీయము
(త్రణ్డి).

అనుముల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి - భార్గవ రామచరిత్రము.

ముత్య సుబ్బరాయ దైవజ్ఞమణి - విదుషి.

దేవులపల్లి సుబ్బరాయశాస్త్రిలు - శ్రీమహేంద్ర విజయము

పోతరాజు లక్ష్మీనరసింహకవి - మాఘపురాణము.

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ - విర్వచన భారత గర్భ రామాయణము.

(అచ్చము గర్భకవితగల గ్రంథము) (ద్వ్యర్థికావ్యమనికూడ అనవచ్చు).

గాదె పాశరాజు - శ్రీ దర్శి జానకిరామ విచిత్ర నక్షత్ర కందగర్భాష్టోత్తర
శతకము.

(27 నక్షత్రములు 27 చతుర్విధకందములు. $27 \times 4 = 108$

కందములు. శతకము), చతుర్ముఖ రామాయణము (అచ్చము చతుర్విధ
కందములతో)

పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులు - శ్రీరామతత్త్వము.

వేదుల సూర్యనారాయణ - లక్ష్మీనహస్రము (ఆంధ్రము).

నాదేశ్వ మేధా దక్షిణామూర్తి - 1) శ్రీహనుమద్రామాయణము,

2) ఉత్తమ జీవయాత్ర.

ఎక్రాల శేషాచార్యులు - శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. Vol. I, II, III,

ఇని మూడును సకలచిత్ర కవితా భేదములు గల్గినవి. అచ్చము చిత్ర
కావ్యములు.

అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు - నారాయణీయము.

నీడుదవోలు వేంకట్రావు - మించువల్లె - తెలుగు పోలుపు.

మిన్నికంటి గురునాథశర్మ - శివగీత, హరిహరదత్త స్తుతి.

కొత్తపల్లి సూర్యారావు - వెట్టికి వేయి విధములు.

కోట వీరాంజనేయశర్మ - చిత్రాశ్వీయము, మాధురీసుధాకరము

(అముద్రితము).

బుడ్డా కమలాదేవి - ఛందోహంసి

ఎక్రాల శ్రీదేవిమ్మ - రసికశరణాగతి, వానపదతా వరిణయం.

బోడి వాసుదేవరావు - చిత్రమంజరి [అచ్చము ఆకారచిత్రకావ్యము).

గాదేవల్లి కుక్కుచేశ్వరరావు - యేసు కృష్ణయము [దక్షిణి].

కోలాచలం శ్రీనివాసరావు - సునందినీ పరిణయము.

[నాటకారంభమున దేవతాప్రార్థనలొ బంధములుగలవు.]

రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి - బంధములు.[వ్రాతప్రతి].

సింహాద్రి వేంకట నామధేయ - చమత్కారమంజరి.

ఇంకను కొందఱు గ్రంథకర్తలు¹. వారిగ్రంథముల పేళ్ళుక్రింద పేర్కొనబడుచున్నది.

బహుజనవల్లి సీతారామచార్యులు - సుందరరాజ శతకము.

బిరుదురాజు శేషాద్రికవి - ఆంధ్రకుమార సంభవము.

వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రి - రుక్మిణీస్మరణము.

కూచిమంచి సోమసుందరకవి - లక్ష్మీప్రియవిలాసము.

వక్కి వేంకటనరసయ్య - శకుంతలా పరిణయము.

ఇంకను ముక్తివి వేంకట తిరుమలదాసు - వాక్యగురువరం వరార్థము,
రామాయణ సారసంగ్రహము,[కిష్కింధా],

ముక్తి నూతలపాటి సీతారామయ్య - శ్రీవేణుగోపాలశతకము.

భువనగిరి విజయ రామయ్య - మల్లికార్జున సహస్రము, మున్నగు కావ్యముల
చిత్రకవిత్వగలదు.

అముద్రితములైన, చినవేంకటార్యుని - భద్రరాజ పుత్రచరిత్రము.

(Paper, No. 597. Govt Oriental Manuscript Library. Madras).

వెలగపూడి కృష్ణయమాత్యుని - భానుమద్విజయము.

(Paper. D. No. 606. Govt Oriental. Manuscript Library. Madras).

మున్నగువాని యందు చిత్రకవిత్వ కనబడుచున్నది.

ఇతర నాదృష్టికిరానివి, చిత్రకవిత్వ గలిగిన గ్రంథములు పెక్కులుండవచ్చు.

19, 20 శతాబ్దములలో చిత్రకవిత్వ చెప్పలేనంత విస్తృతి పొందినది.

అచ్చము చిత్రకవిత్వతో కూడిన కావ్యములు బయలుదేరినవి. అచ్చము వద్యగూఢము (గర్భకవిత్వము) స్థాననియమచిత్రము (నిరోష్ఠ్యము), ఆకారనియమ చిత్రము

¹. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య. ప్ర. ప. రా. వేం. వి.వి. పీఠిక.
అముద్రిత గ్రంథ చింతానాటి మండలి.

[బంధకవిత్వము], అతో కూడిన కావ్యము లీకాలమున పుట్టినవి, ఛందస్సును పాటించి ప్రాచీన ఘక్తిలో కావ్యము వ్రాయు ప్రతి కవియు ఈ కాలమున ఏదో కనీస మొక్క చిత్ర కవితా భేదమైనను తన కావ్యమున చొప్పించని యెడల అది పరిపూర్ణత చెందదని, తాను కవిగా అనిపించుకొననేమోనని యనుకొని వ్రాసినారని నట్లున్నది. కవులు పరిశ్రమచేసి శద్యగూఢచిత్రము (గర్భకవిత్వము)ను పెంపొందింపజేసిరి. కవులు తమకు ముందుగల చిత్రకవిత నాకళింపుజేసికొని, తమప్రతిభచే చిత్రకవితాభేదములలో తమకు ముందులేని క్రొత్త ఛందములతో క్రొత్త పోకడలు పోయిరి. కవుల ఉద్దేశ్యమేమోగాని, మొత్తముమీద 19, 20 శతాబ్దాలలో ఇంతవరకు చిత్రకవితను బహుముఖముల విస్తరింపజేసిరి. ఇది వాస్తవము.

మొదటగా కథాంశములో సందర్భోచితముగ వాడబడుటకు పుట్టినది చిత్రకవిత. తర్వాత సందర్భానుసారము అలంకారముగ వాడబడినది. 16వ శతాబ్దము వరకది ఆశయబద్ధమై అదుపులో ఉన్నది. 17వ శతాబ్దముండి కవులకీ కవితపై మోజు పెరిగినది. కేవలము తమ ప్రశంభను వెల్లడించుటకా అనినట్లు చిత్రకవితను మచ్చు కై నను తమ కావ్యముల ప్రదర్శించిరి. సంస్థానములు చిత్రకవితను పెంపొందింప జేసినవి. అందువలననే 18, 19, 20 శతాబ్దములలో చిత్రకవిత విరివిగ కావ్యముల ప్రదర్శించుట జరిగినది.

సంస్కృతములోవలె తెలుగులో అచ్చము చిత్రకావ్య నిర్మాతలు కలదు. వారిని, వారిగ్రంథముల నిట పేర్కొనుచున్నాను.

తెలుగువాఙ్మయమున గల అన్ని నిరోధ్య కావ్యములు, అన్ని అనేకార్థ కావ్యములు, అన్ని అచ్చ తెలుగు కావ్యములు చిత్రకావ్యము లనదగును.

ఇవికాక ముఖ్యముగ పేర్కొనదగినవి క్రింద ఇచ్చుచున్నాను.

గణపకరపు వేంకటకవిప్ర రా.వేం.వి.వి.లో దాదాపు ప్రతిపద్యమున ఏదో ఒక చిత్రమున్నది.

మండపాక పార్వతీశ్వరకవి ప్ర.సం.బం.వి. గ్రంథము. లక్షణగ్రంథము (లభ్యము) లక్ష్యగ్రంథము కవితావివేచకోశము.

అకారనియమ చిత్రము (బంధకవిత్వ) ఇందుకలదు. కాని గ్రంథము నే దలభ్యము.¹

1. చూడు. విజ్ఞాన సర్వస్వము. తెలుగుభాషా సమితి.

Vol. 6 pages 617-619

సంక్షిప్తముగ ఈ నా “చిత్రకవిత్వము - ప్రారంభవికాసములు” వ్యాసము “సవభారతి” మాసపత్రిక 1982 ఏప్రిల్ సంచికలో ప్రచురితమైనది.

నాదేశ్య పురుషోత్తమకవి- 1) శతుర్ముఖీన కందరామాయణము, 2) మల్లి కాష్టన శతకము 3) చిత్రకంద వద్యారత్నాకరము. వీరు బందరు వాస్తవ్యులు.

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ - నిర్వచన భారతగర్భరామాయణం వీరు నర్సరావు పేట వాస్తవ్యులు.

గాదె పావరాజు — శ్రీధర్మ జానకిరామ విచిత్ర నక్షత్ర కందగర్భశతకము చతుర్ముఖ రామాయణము (చతుర్విధకందములతో) వీరు ప్రకాశంజిల్లా అద్దంకితాలుకాధర్మవరం వాస్తవ్యులు నేతావదాని, కవి.

విక్రాల శేషాచార్యులు-శ్రీ. వేం.చి.ర.కరము. Vol. I, II, III.
(సమస్త, చిత్రభేదములతో కూడిన చిత్రకావ్యాలు).
వీరు ప్రకాశంజిల్లా సింగరాయకొండ సమీపమున కలికివాయి వాస్తవ్యులు

బోడి వాసుదేవరావు - చిత్రమంజరి. (ఆకారచిత్రము).
వీరు గుంటూరు వాస్తవ్యులు.

6. ఆంధ్రేతరభాషలలో చిత్రకవిత

ఆంధ్రేతర భాషలలోని చిత్రకవితను ద్విజాత్రము నిట నుట్టంకించుచుంటిని.¹

మొదటగా భారతీయభాషలు: సంస్కృతము: ఇందలి లక్షణగ్రంథములు :

1. భరతముని నాటనశాస్త్రమున యమకభేదములు 10 చెప్పబడినవి. 2 అగ్ని పురాణమున యమకము 6 భేదములు. బంధము చెప్పబడిది. గోమూత్రికామ్ముజ చక్రాదులు. 3 భామహంతు కావ్యాలంకారమున ప్రహేళికా లక్షణములు చెప్పబడినవి. 4. దండి-కావ్యాదర్శమున స్వరవ్యంజన స్థానచిత్రములు ప్రహేళికలు వదునారు. కొన్ని బంధములు 5. వామనుడు కావ్యాలంకారసూత్రాణిలో 5-1 చిత్రలక్షణము. పైనికాక, ఖడ్గ, ముసల, దనువు, శరము, శూలము, శక్తి, హలము, ప్రతిలోమాను లోమములు, చ్యుతగూఢములు. పేర్కొనబడినవి. 6 భోజుడు సరస్వతీకంఠా భరణమ్. ఇందు స్వరాది చిత్రములు, బంధములలో ద్విశ్యంంగాటక, మురజభేదములు, వ్యోమ, శరయత్తములు ప్రదర్శింపబడినవి. 7. మమ్మటుడు కావ్యప్రకాశము నపై ప్రేసిద్ధ బంధములు 4 వివరించెను. 8. హేమచంద్రుడు-కావ్యానుశాసనమున

1. చిత్రకావ్య కాతుకమ్, సంస్కృతం. పీఠిక. పుట. 26, 27, ఆధారము ప్ర. సంస్కరణ.

స్వరచిత్ర వ్యంజనస్థానగతి, ఆకార, చ్యుత, గూఢాది చిత్రములు సోదాహరణముగ వివరింపబడినవి. నూత్న బంధము లేవియులేవు. 9. రాజానకరుయ్యకుని అలంకార సర్వస్వమున విశేషములులేవు. 10. కవికరపూరుని అలంకార కౌస్తుభమున వతాకా గదా బంధములు గలవు. 11. విశ్వనాథుని సాహిత్యదర్పణమున కొన్ని బంధము లకుదోడు ఉక్తివైచిత్ర్యమాత్రాచ్యుత దత్తాక్షరాదులు వివరింపబడినవి. ఇంకను ధర్మ దాసుని విదగ్ధముఖమండనము, ధర్మసూరి సాహిత్య రత్నాకరము, విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రయ శోభాషణము, గోవింద కావ్యవదీనము, నరేంద్రప్రభసూరి అలంకార మహోదధి మున్నగు వానియందు కొన్నిచిత్రములు ప్రదర్శింపబడినవి. “పాణిని-సంజ్ఞాయాం (3-4-42) బంధేవ విభాషా (6-3-13) లవ్యాఖ్యాయందు క్రౌంచ, మయూరికా, అట్టాలికా, హస్తచక్రబంధములు పేర్కొనబడినవి.¹

వైదిక వాఙ్మయమున బీజరూపమున శబ్దాలంకారము కలదు.²

ఉదా:-

కాస్విదాసీత్ పూర్వ చిత్తిః క్వి- స్విదాసీద్ బృహద్ ద్వయః

కాస్విదా సీత్ పిలిప్పలా కాస్విదాసీత్ వశంగిలా-53

ద్వౌరా సీత్ పూర్వచిత్తి రశ్వం ఆసీద్ బృహద్ ద్వయః

అవిరాసీత్ పలిప్పలా రాత్రి రాసీత్ వశంగిలా-54

(వాజపేయ సంహితా 23-53,54)

దాదాపు పాదయమక మిందున్నది గదా.

నమకచమక శుక్లయజుర్వేద సంహితలలో (16-18) అనుప్రాస కలదు. శుక్లయజుర్వేద అ. 4-40.లో మంత్రమందు వద్యబంధము వీడగట్టగలదు.

లౌకిక వాఙ్మయమున గల చిత్రకవిత్వ.³

వాల్మీకి రామాయణమున సుందరకాండ వంచమ సర్గప్రతి శ్లోకము అత్యాను ప్రాసయు క్తమైనది.

1. చిత్రకావ్యకౌతుకమ్. సంస్కృతం. పీఠిక. పుట. 27 ప్రథమ సంస్కరణ. 1965

2. అదే. పుట. 26

3. అదే. ” పుట. 29 ముండ్రి

గ్రహింపబడినది.

కాళిదాసుని రఘువంశమున యమక భేదములు గలవు.

భారవి కిరాతాద్వనీయమున 15వ సర్గలో. ఇంధములుగలవు.

భట్టికవి రావణవధకావ్యమున, యమకము. సంస్కృత ప్రాకృత సంకీర్ణ ప్రయోగములు గలవు.

మాముని శిశుసాలవధ 19వసర్గ మొత్తము వివిధ చిత్రకవితారీతులతో నిండి నది.

రాజానక రత్నాకరుని హరవిజయము మహాకావ్యమున 20వ సర్గ యుద్ధ వర్ణన సమయమున చిత్రకవిత కలదు.

శివస్వామిని 'కప్పిణాభ్యుదయము' 6, 18 సర్గలు చిత్రాత్మకమైనవి.

మంభకుని శ్రీకంఠ చరితములో శిష్టప్రయోగ బాహుళ్యముకలదు. అచ్చము చిత్రముతో కూడిన కావ్యము లీక్రిందివి. 1) చిత్రకవి చిత్రరత్నాకరము, 2) వేంక డేశ్వరుని చిత్రబంధరామాయణము 3) కవిరాజసూరి రాఘవసాండవీయమ్ 4) విద్యా మామువుని పార్వతీ రుక్మిణీయమ్ 5) చిదంబర సుమతి రాఘవసాండవయాదవీయమ్ 6) కృష్ణమూర్తి కంకణరామాయణమ్ 7) శ్రీకృష్ణవరద్రహ్మవరతంత్రకాలస్వామి అలంకార మణిహారము, 8) విశ్వేశ్వరుని కపింద్రకర్ణాభరణమ్ 9) నాగరాజువి భావ శతకమ్. ఇందు ప్రహేళికా విశేషమున్నది).

స్తోత్ర సాహిత్యమునందలి చిత్రకవిత¹

అనందవర్ధ నాచార్యుని-దేవీశతకము, అవతారకవి-ఈశ్వరశతకము, వేంకటా ధ్వరి-లక్ష్మీ సహస్రము, వేంకటనాథుడు-పాదుకా సహస్రము, సంజరాజకవి-శ్రీ శివపాద కమలరేణు సహస్రమ్, మున్నగునవి.

జైన స్తోత్రమున 1) సమస్త భద్రస్వామి 'జనశతకస్తుతి విద్యా' 2) జయ తిలకసూరి 'చతురహారావళి చిత్ర స్తవః' మున్నగునవి. ఇవికాక, శ్రీకృష్ణకవి మద్దారమరణ చంపూ, సుభాషితరత్న భాండాగారం (సంపాదకుడు, నారాయణరావు. ఆచార్య), పండిత రామరూప పాతకుని 'చిత్రకావ్య కౌతుకమ్' పేర్కొనదగినవి.

ఇంకను (1) కాళీవాసి శ్రీ దుఃఖభంజనకవి-వాగ్వల్లభపందో గ్రంథము

1. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్, సంస్కృతము. పీఠిక పుట. 30 నుండి గ్రహింపబడినది.

(2) శ్రీ రఘువీరమిత్రుడు-శ్రీ లక్ష్మీశ్వరోపాయనము. (3) శ్రీ దామోదరమిత్రశాస్త్రి-చిత్రబంధకావ్యమ్-పేర్కొనదగినవి.

తెలుగులో కనబడని, సంస్కృతములో నాచే నేకరింపబడిన ఆకార నియమ చిత్రభేదములు (బంధములు), అనుబంధమున పొందుపఱుపబడినవి.

హిందీభాష యందలి చిత్రకవిక 1.

కేశవదాసు. భిఖారీదాసు, లాలకవి, గోకులనాథ, దీనదయాళగిరి ముఖ్య కవిపద్యములు.

కేశవదాసు : 16వ శతాబ్ది, యమకభేదములు. 16 'వ' ప్రభావ మందు విరోధ్య రచనము తర్వాత ఏకాక్షరి నుండి 26 అక్షరములు పద్యబంధరచనము చేసెను.

చతురక్షరపద్యము : ఉదా:-

“బనమాలీ బనమే మిలే బనీ నలిన బనమాల

నయనమిలీ మన మన మిలీబై న నమిలీన బాల.”

పద్యసంఖ్యా నియమము పదములతో లచనము: ఉదా:-

సీతనాథ, సేతునాథ, సత్యనాథ, రఘునాథ, ప్రజనాథ

దీననాథ దేవగతి అని నల్లక్షరపదముల వాడకము.

ప్రశ్నోత్తర చిత్రభేదములు, అనులోమ విలోమ క్రమజైకార్థము భిన్నార్థములు గతాగతైకార్థగతాగత భిన్నార్థములునిరూపింపబడినవి. డమరు,చక్రాది ప్రసిద్ధబంధములు ప్రదర్శింపబడినవి. దీనదయాళగిరి. క్రీ.శ. 1850 ప్రాంతంవాడు. చిత్రకావ్యరచనలో సిద్ధహస్తుడు. మాలలోలా ఛందసిలో మధ్యలో ద్రుతవిలంబిత పద్యముండునట్లు రచించెను. అనేకానేకోత్తర మిట్లున్నది.

వాసతకో కమై. కహ? కౌన్ వాచీ ఆ. సర్. కో?

కహకరై బలి? కౌన్ ఆలీక్ సింగార్ హై?

ఇట్లు 12 ప్రశ్నలకొకే జవాబు. ఆ జవాబిట్లున్నది.

“వారః సూర్యాది దివసే ద్వారే వసర బృందయోః

కులే వృక్షే హరే హరో వారం మధ్య స్వ భాజనే.”

1 చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. సంస్కృతము. పీఠిక. పుట.

80 నుండి 94 వరకు.

కొన్ని మామూలు బంధములతోపాటు కపాటమును చిత్రించెను. ఏకస్వర లఘు క్షరాది చిత్రములు ప్రదర్శించెను.

భక్తవ్రవర తులసీదాసు : రామచరితమానసలో చిత్రఖడ్గ, నాల, శద్య, త్రిశూల నాగమయారకిరీట అశ్వగతి బంధములు ప్రకటించబడినవి. ఇతని చిత్రబంధమును బంధములో చూడనగును. (పటము. 145)

గుర్జర (గుజరాతీ) భాష¹ : ఇందు శ్రీదళవతి, మను సుఖభాయీ, ఖబరదార్ మొదలగు కొంతమంది జైనాచార్యులు చిత్రకవిత్వ నిర్మాతలు కలరని చెప్పవచ్చును.

మహారాష్ట్రము : శ్రీవిఠల్ కవి-“రుక్మిణీ స్వయంవరము”, కవిమోరోపంతుని (మయూరవంతః), అహ్లానమాలాబంధ, మంత్రరామాయణము మున్నగునవి, శ్రీపాలందే మహాశయుడు ‘నైరంధ్రీనాటకము’, నబంధములు, ‘షణ్కాసీంచా’ పుస్తకమున ప్రహేళికలు చెప్పబడియున్నవి.

ఉత్కలభాష : ఉపేంద్రభంజుని తండ్రి చిత్రకవి శ్రేష్ఠుడని తెలియును. ఒక దేవుని ప్రోత్రసందర్భమున అనేక దేవుల స్తుతి వచ్చునట్లు రచించెను

పంగభాష : బంగ నయపాలది భాషలలోగూడ చిత్రకావ్య పరంపర సమృద్ధిగా లభించును.

కర్ణాటభాష : ‘సిరిభూపలయ’ గ్రంథమున సమాన-వక్ర, చతుష్కోణ, త్రికోణ, వివరీతాదిగతి చదువుటలో అనేకభాషలు, అనేక విషయములు గలవు. ‘సర్వజ్ఞ’ గ్రంథము అనుపేరుతో వ్రసిద్ది చెందినది. దీనికర్త ‘సిరికుముదేందు గురు.

‘కవిరాజమార్గము’ లక్షణగ్రంథము. రాష్ట్రకూటరాజు నృపతుంగచే వ్రాయబడినది. కవికాలము క్రీ. శ. 815-877. ద్వితీయశరిచ్చేదము. శబ్దాలంకారముల క్రింద చిత్రకవిత్వ చూపబడినది గతప్రత్యాగతములు, గూఢ చతుర్థము, ఏకాక్షర్యాదులు, నిరోష్ఠ్యము, అతాలస్యము, గోమూత్రిక, మురజ చక్రాదులు, ప్రహేళిక, వర్ణబిందుచ్యుతకములు-ప్రదర్శించబడినవి.

1. చిత్రకావ్యకౌతుకమ్. సుస్కృతము పీఠిక పుటలు 34, 35 నుండి ఈ గుర్జర, మహారాష్ట్ర, ఉత్కళ, పంగభాషలగల చిత్రకవిత్వవిషయము గ్రహింపబడినది.

12వ శతాబ్దివారైన నాగవర్మ 'కావ్యావలోకనము' లక్షణగ్రంథమును వ్రాసెను. ఇందు చిత్రకవితాఅక్షణ లక్ష్యము లొసంగబడినవి.

తమిళభాష : దండి, అలంకారము, లక్షణగ్రంథము. నాంగడియమడక్క (ఏకపాదినలె యమకము) మెల్లినత్తాన్ (వర్గవంశమాక్షరపద్యము) ఈరెడిర్తాన్ (దవ్యక్షర్యాదులు) నిరోట్టమ్ (నిరోష్ఠ్యము) చురుక్కమ్ (చ్యుతకచిత్రము) విసా ఉత్తరం (ప్రశోత్తరం) కూటచతుర్కమ్ (గూఢచతుర్థము) కోమూతిరి (కోమూత్రిక) ఇరప్పైనాకవంతం (ద్వినాగబంధం) సుళికుళమ్ (సుడిగుండం), చక్రము, సర్వతోభద్ర మురస (మురజ) బంధములు ప్రదర్శితములు.

కాత్తెకరప్ప : ఒకశద్యములోని చేసినసంఖ్యలు తీసుకొని చదివిన వేరొక పద్యము వచ్చును. ఇంకను భేదములు కలవు.

పై ద్విినాగ, (పటము. 143) సుడిగుండం (పటము. 144) బంధచిత్రములను అనుబంధములో చూడనగును.

పాశ్చాత్యభాషలు : ఈ భాషలలో చిత్రకవిత్వ మాయా సందర్భముల చూప బడినది. ఆంగ్లములో 'ధనుర్బంధము' బొమ్మ అనుబంధములో చూపబడినది. (పటము. 145) సీరావ, మధుపాత్ర ఆకారములుగూడ ఆంగ్లమున ఉన్నవి. అంతే కాదు చెరిడెల్ క్రీత్ శండితుడు అన్నవాక్యాలను బట్టి, అలెగ్జాండరు తరువాతి కాలమున, అతని కాలమునను రోమన్ కవిత్వమునందు అనులోమ విలోమ పద్యములు, గొడ్డలి, నైటింగేల్ గుడ్డు, మున్నగు బంధములున్నట్లు తెలియు చున్నది.¹

ఈ వివరణముబట్టి ప్రతిభాషలోను ఏదో ఒక కాలమున చిత్రకవిత్వము చోటు చేసికొని కవులచే నాదరింపబడినదనుట సుస్పష్టము ఇదే పరిస్థితి తెలుగుతోను కొనసాగినది

¹ History of Sanskrit Literature. Page. 127. (కావ్యాలంకార సంగ్రహము పుట. 559.)

ద్వి తీ య ప్ర క రణ ము.

శబ్ద చిత్రములు

కావ్యములందు శబ్దాలంకారములుగ నందర్భోచిత చమత్కారముల నందించు సవి శబ్దచిత్రములు. కొన్ని కొన్ని చిత్రములు కవితగనే పనికివచ్చును. ఇందు ప్రధానముగ 1. స్వరచిత్రము. 2. వ్యంజనచిత్రము. 3. స్థాన వియమచిత్రము. 4. గతినియమచిత్రము. 5. ఇతరశబ్ద చిత్రములు. 6. శబ్దచిత్ర మిశ్రమములు గమనింపదగినవి.

ఈ శబ్దచిత్రము సంస్కృతాంగముల కలదు.

1. స్వరచిత్రము

పద్యమంతటను స్వరనియమము పాటించబడుట. హల్లు మాత్ర మేదైనను గావచ్చును. ఇది స్వరచిత్ర లక్షణము. కేవలమీ స్వరచిత్రమును పాటించి తెలుగున కావ్యములు వ్రాయబడలేదు.

[1] “అ” స్వ ర ము. [త ల క ట్లు.]

ప్రహస్య అకారము పద్యమందంతట పాటించబడుట ఇందలి చిత్రము. హల్లేదైనను గావచ్చును. హల్లుకు తలకట్టిచ్చుట అనగా హల్లుపై ప్రహస్య ‘అ’ కారము చేర్చుటయే. పద్యమందలి ప్రత్యక్షరము ‘అ’ స్వరము గలిగియుండును.

సంస్కృతమున ఈ క్రిందిది ఉదాహరణము. ఆక్షణానుసారమున్నది.

“జయమదన గజదమన వరకల భగత గమన

గత జనన గద మరణ భవ భయ గనర శరణ.”

(కావ్యానుశాసనమ్. V. 463)

అక్షణానుసారము తెలుగులో వ్రాయబడిన ‘తలకట్లు’ పద్య మిట్లున్నది.

“దయగనర ఘన దళరథ తనయ! ననయ!

గగన చరరథ! దళశతకర శశధర

నయన! నతతనరస! నతనిగచరచయ!

తత దరహరద! దళగళదళన! సదయ.”

[కేశవయ్య-దాశరథి చరిత్ర. 4-15].

అచ్చతెలుగులో ఇటులున్నది.

అనగ దన కడకరయగ తడయక జన

నచట గదలక నతడడలంగ గడ

గడదడ నలసట దగ దనరగ గడక

దగనడ చనవి గలయగన దలచ

(పోకూరి కాశీవతి. శు. ఆం. వి. వి. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర. 2-109)

ఈ చిత్రమున ‘అ’ స్వరనియమమునకు ప్రాధాన్యము. దీనికి తెలుగు లక్షణికులు తలకట్టుని పేరిడిరి. అట్లని ప్రత్యక్షరము తలకట్టు కలిగియుండవలెనని అర్థముకాదు. పైవానిలో జ, ణ ల, అక్షరములు తలకట్టు లేకపోయినను ‘అ’ స్వర సహితములు. ఇట్టి నియమముతో పద్యములు వ్రాయుట కష్టమని తోచికాబోలు కొంతసడలించి వ్రాయబడిన పద్యములు తెలుగున ఎక్కువగా కనబడుచున్నవి. లక్షణ కారులే సడలింపులు గావించిరి ‘అం, అః’లు ఏస్వరము ప్రక్కనైన ఉండవచ్చు గనుక, వానినిగూడ గ్రహించి విన్నకోట పెద్దనాదులు లక్ష్యములు చూపిరి. ‘మనః కంపన’ అని [కా. చూ. 6-60.] పద్యమునగలదు. ఈ లక్షణకారుని లక్షణ మిట్లున్నది.

“తలకట్టు బోడలుం గొ

మ్ములు గల వర్ణముల తోడి ముఖ్యపదములున్

గల కబ్బము హ్రస్వస్వర

కలితంబగు” - [కా. చూ. 6-59]

లక్ష్యమున బిందువు, విసర్గలు హ్రస్వస్వరములుగ గ్రహించెను. ఈరీతిలో సాగిన పద్యము లిక్రిందివి.

1) ల. సా. సం. 3-124.

2) గ. పేం కవి. - ప్ర. ధా. పేం. ఛి. ఛి. 811 సీసపాదము,

3) వేదుల వారి ఆం. ల. స. చిత్ర. స్త. 32

4) ఏకాలవారి - శ్రీ. వేం. చి. ర. కదము. పూ.భా. చి.వ. 1.

5) ఏకాల శ్రీదేవమ్మ. - వాసవ దత్త పరిణయం. 2-110

6) అల్లమరాజు రంగళాయి - శ్రీమదాంధ్ర చంపూ రామాయణం. ఆరణ్య.

॥ గీతము

ఇంక కొంచెము లక్షణ విరుద్ధముగ వ్రాసిన తెలుగుకవులున్నారు. వీరు తల కట్టుతో తప్పి చెంది. 'అ' తీసికొనిరి. తల కట్టుండి దీర్ఘ మిచ్చుటకు వీలున్నది కనుక 'హ, యా, మా'లు వ్రాయబడినదను కొన్నను తలకట్టు లేకయే 'అ' స్వరముతో "సత్యావాసా" అని వ్రాయబడుటయు చూడవచ్చును.

తలకట్టుండి ఊ, ఊ, ల (వట్రువనుడి) వాడిరి. 'భవనపూర్ణ', 'వృషభ', 'భూష' అనునవి యిందు కుదాహరణములు.

ఈరీతిలో వ్రాయబడిన పద్యము లీక్రిందివి.

1) అప్పకవి. అవ్వకపీయము. 4-554.

2) మల్లారెడ్డి. ష. చ. 3-112

3) మిన్నికంటి గురునాథ శర్మ శివగీత. 6-1, 7-1.

4) బోడి వాసుదేవరావు - చిత్రమంజరి. -3.

5) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి - కవిజన వినోదిని. పుట. 32 (వ్రాతవ్రతి)

[5] "అ" స్వరము

వ్యంజన మేదై నవృటికి పద్యమున ప్రతివ్యంజనము పై 'అ' స్వరము పాటించబడుట దీనినియమము.

సంస్కృతమున ఉదా :- సామా యామా మాయా మాసా

మారా నాయా యానారామా

యానా వారా రావా నాయా

మాయా రామా మారా యామా.

[దండి. కి. ద. 3-87].

తెలుగున దీర్ఘంతాక్షరములతో పద్యము మొత్తము వ్రాయుట కష్టమే. అవి అన్నియు దాదాపు సంస్కృత పదాలే అయిఉండాల్సి, అందుకనే తెలుగు లాక్షణికులు దీనిని పేర్కొనలేదు.

1. కేశవయ్య - దాశరథి చరిత్ర 4-16 పద్యమిట్లున్నది.

సారా చారా సాధ్యారాధ్యా | నారాగారా నానకారా

తారా రాసాధా దాతాభ్యాజా | తారాజాతా తాభ్యా తాభ్యా.

2. అల్లమరాజు రంగశాయి. శ్రీ. ఆం. చం. రామాయణం. ఆరణ్య. 73.

[3] స ర్వా దం త ము

పద్యములోని ప్రతి వ్యంజనము పై 'అ,ఆ' స్వరములు మాత్రమే కలిపి వాడబడిన సర్వాదంతమనబడును.

ఉదా :- ఘన సప్తాశ్వాన్వయ సా

ధన మట భవ దమల చరణ దాన్యమరయగా

సనవరత భజన నడవగ

సనఘత బరమశద వాస మవసరమనగా.

[నాదేశ్వరారి అ. ఉ. రామా].

వీరే ఇందలి దేవీస్తుతి సందర్భమున, సోమేశ్వరీయమను గ్రంథమున సర్వాదంత పద్యములను వ్రాసిరి.

[4] "ఇ" స్వ ర ము [గు డు లు]

'ఇ'స్వరము పద్యమందంతట పాటించబడిన ఈ చిత్రమగును. హట్లె దైనను గావచ్చును. ఈ గుడులను విన్నకోట పెద్దన 'బోడలు' అని పిలిచెను.

సంస్కృతమున దీనిని ద్విస్వర నియమమను పేరుతో రా. శా. లో వ్రాయబడిన కీతి యిట్లున్నది.

"క్షీతి స్థితిమితి తిక్షిప్తి విధివిన్నది సిద్ధి లిత్."

అంగ్లభాషలో ఏకాచ్చు పద్యములు (Unin vocalic verses) కలవు. సాయంకాల వర్ణనకు చెందిన ఈక్రింది పద్యమున 'i' అచ్చుపాటించబడినది.¹

Idling, I sit in this mild twilight dim.

Whilst birds, in wild, swift vigils circling skim.

Light windo in sigling sink, till rising bright

Night's virgin pilgrim swims in vivid light.

1. తిరుపతి "సాహిత్య సమితి" వ్యాసానతి. లో జి. యన్ రెడ్డి గారి చిత్రకవిత్వ వ్యాసం.

తెలుగున స్వరచిత్రమున ఓందువు, విసర్గ లుండుట లక్షణాను సారమే అని విన్నకోట పెద్దన చెప్పి, ఆమార్గమున నడిచినాడు. ఇక వీర్లుము పరిహరింప వలెననిన కంద మీ చిత్రమునకు సరివడదు. అందువలన తేటగతి పద్యము. బిందువు కలిగినది. ఉదా :-

మించి నిర్మించితివి వినిర్మితిని క్షీతిని
గిలిని విడిలించి శివకిరి నిలిపితిక్షీతి
సీరికి విరివిడి విడిదివి విరి విడికిని
విడిసి నిలిచితి విగిరి సీరికి విడిది.

[విక్రాలవారి శ్రీ. వేం. చి.ర. కరము. పూ. భా.2]

2. గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 811. రెండవ పాదము.

కందమున: 1. ఉదా:- విన్నకోట పెద్దన. కా. చూ. 6-61

2) చిత్రకవి. ల. సా. సం. 3-125

3) అప్పకవి, అష్టకవీయము. 4-555

4) మల్లారెడి - ష. చ. 3-114

5) అల్లమరాజు రంగశాయి ఆం. చం. రామా. ఆరణ్య. 74

[5] “ఈ” స్వ ర ము

ఉదా:- విద్యున్మానల: సీరిశీలీ శీశ్రీ ప్రీతీ

గీరీడ్వీతి కీరీరీతీ

నీరీడ్వీసీ నీతిహీష్ట

హీరీ డీందీ పీపీ డీవీతి.

[అల్లమరాజు రంగశాయి. శ్రీ. ఆం. చం. రామా. ఆరణ్య. 75].

[6] స ర్వే ద ం త ము

పద్యములో ప్రతివ్యంజనముపై ‘ఇ, ఈ,’లు మాత్రమే కలిపి వాడబడిన సర్వేదంతమనబడును. వ్యంజనము లేనైనను గావచ్చును.

1. ఉదా :- నిలిచితి గీరితి వినితిని

బిలిచితి సీపీతిని జిగిని బిరిది వినిడితి.

న్నిలి చితి బిగిత్రిచ్చితి విలి

విలిచితి సీప్రీతి మితికి విరివి యిది విధిన్.

[నాదేశ్వరారి]

1. అచ్చ తెలుగులో

కినిసి సిరిదీసి నీ లిగి
 తిని సిగ్గిడి కింగిరికిని దిగి తీరితిఁగి
 త్రివి జీరి నించి చిక్కిడి
 తిని జియ్యా యింతి కీరితిని నిల్పిరిసీ.

[పోకూరి కాళివతి. శు.ఆం.వి.ని. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర. 2-135]

3) కేశవయ్య. దాశరథీ చరిత్ర. 4-17.

4) అడ్పుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 100.

5) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి, కవిజన వినోదిని. పుట. 32. (వాతప్రతి.)

[1] “ఉ” స్వ ర ము [కొ మ్ము లు]

వద్యమున ప్రతివ్యంజనముపై ‘ఉ’ స్వరమును మాత్రమే పాటించుటను
 కొమ్ములందురు.

సంస్కృతమున భోజుని సర. కంఠా. 2-276గా క్రిందిది ఉదా :

“ఉరుగుం భు గురుం యుత్సు చుక్రు శుస్తుప్తువుః పురు
 లులుభుః పుపుషుర్మృత్యు ముముహుర్మృముహుర్మృహః”

తెలుగులో ఉదా :- ఉరుగుణులు గురులు గుతురులు

గురులును బుణ్యులును బుధులు గుతుకులు శుతులున్
 సురు చులు సుముఖులు సుఖులును

బురునుతు లుడు..... [కా. చూ. 6-62].

2) చిత్రకవి. లక్ష. సా. సం. 3-126.

3) అప్పకవి. అష్టకవీయము. 4-556

4) గ. వేం. కవి. శ్రీ వేం. వి. వి. 811 సీస. 3వ పాదము.

5) అడ్పుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 101.

6) విక్రాల వారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము చి. ప్ర. 3.

(వక్రటవసుడి గూడ చేర్చిరి)

7) అల్లమరాజు రంగశాయి. శ్రీ. ఆం. చం. రామా అరణ్య. 74, 76.

[అచ్చ తెలుగు]

8) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. పుట. 32

[వాతప్రతి]

9) పోకూరి కాళివతి - శు. అ. ని. ని. హరి. చరిత్ర 2-71 [అచ్చతెలుగు]

[8] “ఎ, ఏ,” స్వరములు

పద్య మందంతటను ‘ఎ, ఏ’ స్వరములు పాటింప బడవలెను.

సంస్కృతమున ‘ఎ’ లేదు.

అంగ్లమున Lord Holt and 1824 Eve ‘s Legend అనేడి కీర్తికతో ‘e’ అచ్చును మాత్రమే గ్రహించి కొన్ని పంక్తుల గద్యరచన చేసినాడు.¹

“Men were never perfect, yet the thee bretheren verses were ever esteemed respected, revered, even when the rest, whethere the select few, whether the mere herd, were left neglected.

The eldest’s vessels seek the deep stem the element, gethence; the keen peter when free wedded Hester Green the slender, steen, severe erect Hester Green; The next Clever Ned, less dependent wedded sweet elden Heber here Endeth the Legend.”

తెలుగులో ఎత్వముతోగాని, ఏత్వముతోగాని పద్యములు వ్రాయబడలేదు. ‘ఎఏ’లతో గూడిన పద్యములున్నవి. ఇవి తెలుగున ప్రత్యేకము. ఏలన, సంస్కృతమున ‘ఏ’ ఉండి ‘ఎ’ లేదు. ఏత్వకంద మనుపేరుతో మల్లారెడ్డి ష. చ. 3-113 గా వ్రాసి యున్నాడు.

అది:

1. కం॥ కేవే దేదే లేదే

నేవే రే యెమ్మె హెచ్చె నేదే మేలే

తేవే లేవే నేనే

నేవే నేనేదె దేజె జేజేజేజే.

1. తిరుపతి, సాహిత్యవ్యాసావళిలో చిత్ర కవిత్వం. వ్యాసం. కర్త.
జి. యన్. రెడ్డిగారు

2. కేశవయ్య-దాశరథి చరిత్ర-4-13

3. పోకూరికాశీపతి శు.అం.ని.ని. హరి. చరిత్ర 'కేరేదేతే' పద్యము.

[9] 'ఐ' స్వరము

'ఐ' స్వరనియమముతో పద్యమును వ్రాయుట దీని లక్షణము.

సంస్కృతమున కా.శా. వాఖ్యలో గలది ఉదా:-

“వై ధైరై నైరై నైరైరైరైరైరై నైః నైదైః

మైత్రైరైరైరైరైరైరైరైరైరై నైరైరైరైరైరైరై

తెలుగున ఉదా:-లేదు

[10] 'ఓ, ఓ' స్వరములు

సంస్కృతమున 'ఓ' లేదు.

తెలుగున ఉదా:-లేదు

'ఓ'తో సంస్కృతమున ఉదా:-

‘భోగో రోగో మోదో మోహో’

[దండి కా.ద.3. 84.3వ పాదం]

[11] కౌ స్వరముతో సంస్కృతాంధ్రముల వ్రాయబడినట్లు కనబడుట లేదు.

[12] స్వ గ ల ఘు వు

పద్యములో ప్రత్యక్షరము లఘువై యుండుట దీని లక్షణము అనగా ప్రతి వ్యంజనముపై హ్రస్వాచ్చలైన అ, ఇ, ఉ, ఋ (వట్రుపిసుడి.) ఎ, ఓ లుండనట్లు వ్రాయుటను సర్వలఘుండుదు. అంతేకాదు, ద్వితీయ సంయుక్తాక్షరములు శబదమధ్యములందు వాడరాదు బిందువు న,ల,ర,ల పొల్లులు విసర్గలు వాడరాదు. ఇది కూడ తెలుగున ప్రత్యేకము ఏలిన, ఎ, ఓ లు సంస్కృతమున లేవు. కనుక ఈ చిత్ర మచ్చట పొసగదు.

తెలుగు కవులు సర్వలఘువును పిరివిగ వాడిరి. కందశబ్దమైనచో రిప గణము చివరి అక్షరము గురువై యుండవలెను గనుక ఆచోట తప్పని సరియై

గురువును వాడిరి. కాని ఇది సీనము తేటగీతి, అటవెలది మొ॥ వద్యములకు బాగుగ సరిపోవును. సీనము. 1 వ, రకము: సర్వలఘు సీన లక్షణ మవ్వ కపీయమున గలదు.

క॥ క్షమ షట్త్రింశల్లఘువులు

త్రిమ హేళ విరామముగల దీర్ఘవదనతు

ష్కముపై నొకగీతిముర

ప్రమథన సర్వలఘుసీన వద్యమున కగున్

[అవ్వకపీయం 4-530]

దీని ప్రకారము ప్రతి పాదమున 36 అక్షరములు, అవియు లఘువులుగా ఉండ వలెను. అనగా 6 ఇం.గ. $6 \times 5 = 30$. 2 సూర్యగ. $2 \times 3 = 6$ మొత్తము 36 అక్షరాలు, ఈ లక్షణాను సారమే వ్రాయబడినవీ క్రిందివి.

1. భాగవతము. వెలిగందల నారయ. సీనము

2. అవ్వకవి అవ్వకపీయము 4-531

3. కొడవలూరు రామచంద్రకవి-మహాసేనోదయము -7-195

4. అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు నారాయణీయము. పుట 98లో

సీనము రెండవరకము. ఇం. గ. $6 \times 4 = 24$ 2 సూ. గ. $2 \times 3 = 6$ మొత్తము 30 అక్షరములు. ఉదా:- గ.వేం. కవి-ప్ర.రా.వేం. వి.వి. 75 వద్యము. “నిఖిల సురదనుజ వికరకుధితజల నిధిభవఘమ ఘమ వినదనునగ” క్రింద తేటగీతిన-న, నల నల, న,న గణములతో పాదమునకు 17 అక్షరము.

అందలి 221 వ వద్యము కూడ ఇదే విధము

అటవెలదికి న,న,న, నల, నల గణముతో 1,3 పాదముల 17 అక్షరాలు.

5. నగణములతో 2,4 పాదముల-15 అక్షరాలు.

కందము: 1, 3 పాదములు 3 ‘నల’ గణములు $3 \times 4 = 12$ అక్షరాలుండును 2,4 పాదములు 4 ‘నల’లు 1న. = 19 అక్షరాలు.

1) ఉదా: తగు దగదని మనమున మును

వగ వగ నొడబడంగ వగవ వగవగ బడయున్

దగు దగ దని వగవని వగ

వగవగ బనిగలవె తనకు వగమటి జగతిన్

[నన్నెచోడుడు-కు సం.10-186]

- 2) భాగవతము 8-54, 146, 211, 212. 10-186, 1561.
- 3) అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు. హంసవింశతి 4-70
- 4) బుక్క-వట్టణం వేంకటాచార్యుడు. అచలాత్మజా పరిణయం 3-41
- 5) కనువర్తి అబ్బయ్య-కవిరాజ మనోరంజనము 1-216
- 6) నాదేశ్వరారు-గురుప్రభావము. అ. ఉ. రామా లలో
- 7) మిన్నికంటి గురనాథశర్మ-శివగీత 5-1
- 8) కోట వీరాంజనేయశర్మ-చిత్రాశ్వీయము 3-42
- 9) పోకూరి కాశీపతి-ఐ.ఆం.ని.ని. హరిశ్చంద్ర 1-8 సీసం

[అచ్చ తెలుగు]

సందర్భము:

1. తత్తరపాటు సమయమున అలస్యముగ నుచ్చరింతుము గనుక లఘుక్షరములు సహజముగ దొర్లును. ఆ సమయముల సర్వము వద్యములు మిక్కిలి ఉచితము (ఉదా:- 1) 'అడిగెదనని కడుపడిజను' అను వద్యము

[భాగవతం-8-103]

2) అడగడుగున భయపడుచు-అచలాత్మజా పరిణయములో వద్యము.

2. చురికనయైన మనీషిని గూర్చి వర్ణించునపుడు సర్వలమురచనము శోభగూర్చి సందర్శించితమై యలరారును.

ఉదా:- చిత్రసేనుడను గంధర్వుడు తన గర్వముచే మహిమలను పోగొట్టుకొని చుల్కనయై (సర్వలఘువుమారి) శివుని స్తోత్రముచేయు సందర్భము-తైరవుడు శ్రీరంగమహాత్మ్యము. లఘుగద్య 3-215

[13] వ ర్వ గు రు వు

వద్యములో అక్షరములన్నియు గురువులే

సంస్కృతమున ఈ చిత్రము సులభము

ఉదా:- అమ్మాయనా మాహస్త్యావాగీతి రీతీఃప్రతీభీతిః

భోగోరోగో మోదో మోహోఽధ్యయే వేచ్చేధ్యేశేషేమే.

[కా. ద. 3-84]

తెలుగున వద్యములలో ఈ చిత్రము వ్రాయటకష్టము, అందువలన ఒక సర్వగురు వచనము గ.వేం.కవి. చెప్పిన దానిని ఈ దిగవ నిబ్బులుంటిని

“అవేశం దాశ్చర్యరూఢాత్మాంభోజా తోద్యత్కం దర్శాబోప స్థా
యన్నారా చస్తోమ శ్రేష్ఠోద్వేదా దీనాంచ ద్వేధానై పుణ్య ప్రాడి
శ్రీనారీ రత్నం బిట్టాహించెన్”-447

2. వ్యంజన చిత్రము

ఈ చిత్రమున వ్యంజన నియమమును గమనింతుము. వ్యంజనముపై స్వర మేదైన నుండవచ్చును. పద్యమంతయు ఒకే వ్యంజనముతో వ్రాయబడుటను ఏక వ్యంజనచిత్రము లేదా ఆ పద్యమును ఏకాక్షరి అందురు. రెండు వ్యంజనముల నియమముతో వ్రాయబడిన పద్యమును ద్వ్యవ్యంజన చిత్రము లేదా ద్వ్యక్షరి అందురు. ఇట్లే త్ర్యక్షరి, చతురక్షరి, పంచాక్షరి మొదలగునవి.

కేవలము వ్యంజన చిత్రముతోడనే నిర్మించబడిన కావ్యములు సంస్కృతాంధ్రముల లేవు. ఇందువరుసగా ఏకాక్షరపాదము, ఏకాక్షరి, ద్వ్యక్షరి, త్ర్యక్షరి, చతురక్షరి, పంచాక్షరి, మొ॥ కలవు.

1. ఏకాక్షర పాదము

ఒకే వ్యంజనముతో పాదము మొత్తము వ్రాయబడుటను ఏకాక్షర పాద మందురు. వ్యంజనముపై అచ్చు ఏదైనను ఉండవచ్చును. పద్యములో ఒక్కొక్క పాదము నొక్కొక్క వ్యంజనముతో వ్రాయురీతి యిది. సంస్కృతములో మాఘుని శిశుపాల పద్యలో. 19-3 ఉదా॥

తెలుగులో ఉదా:-1) ఆ॥వె॥ మామ మామ మమ్మమమ్మెముమిమ్మిమ్ము.

నేను నిన్ను నినుని నూనినాను.

రార రార రురురు రార రారే రురో

యియ్యు యయ్య యయ్య యయ్య యయ్య.

[విక్రాల వారి. శ్రీ వేం.చి.ర.కరము ఉ.భా.]

2. ఏకవ్యంజనమ్ లేదా ఏకాక్షరి

పద్యమందంతటను ఒకే వ్యంజనముండెడి నియమమున వ్రాయుట. అచ్చే దైనను గావచ్చును.

సంస్కృతమున న,ద,య,త,ర,మ,వ,క అను వ్యంజన నియమములతో, తెలుగున న,ల,క,మ,ర,లతో, ఏకాక్షరులు కనబడుచున్నవి. ఇందులో 'న' ఏకాక్షరుల సంఖ్య అధికము. ఉత్తమ పురుష సర్వనామ రూపములు నేను, నన్ను, క్రియా రూపములు ఉన్నాను, అన్నాను, అనన్ వంటి సకార పొల్లు వాడుకొను సౌకర్య ముండుటచేతనేమో 'న' ఏకాక్షరులు విరివిగా వ్రాయబడినవి. చిన్నపద్యములైన కందము ద్విపదలలోనే ఈ చిత్రమగుపడుచున్నది.

సంస్కృతమున శిశుపాలవధ, కిరాతార్జునీయము, దేవీశతకము. పా.న.ల.న మొ॥ కావ్యముల కలదు.

తెలుగున ఉదా:- వేడులవారి ల.న. చి. స్త. 35.

ద్విపద : రరరారారోర రరరేరరైర
రరరారేరరోరారరార

అర్థము : ర=వజ్రాయుధమును, ర=గ్రహించునట్టి ఇంద్రునకు, రా=ధనమును, ర=ఇచ్చుదానా. (దుర్వాసశ్శాపగ్రస్తుడగు వింద్రునకు తిరి రాజ్యమిచ్చిన దానాయనుట) రా=రమ్ము; ర+ఉ=రో, ర=అగ్ని, ఉ=శివుడు, రర=వజ్రాయుధ హస్తాడగు వింద్రుడు పీఠంధరిని, ర=గ్రహింప జేయుట, రా+ఇల: ధనమునకు భూమియైనదానా, రై=ధనమును, రః=గ్రహింపజేయుదానా, ర=నాశమును, ర=పొందునట్టి వారిని, రా=స్వీకరించుదానవును, అర=ధనహీనునకు, రా=ధనమునకు, ఇలరో=స్థానమైనదానవైనదానా, ర+అ=కోరికతో, అ=విష్టువును, ర=స్వీకరించు వారికి, రా=ధనమును, ర=గ్రహింపజేయువారియందు, ఆ=సంపూర్ణమైన, ర కోరికగలదానా.

మరొక ద్విపద. వేడులవారి ల.న.చి.స్త. 36.

కందము :

- 1) నిన్ను నిను నెన్న నీనే
నెన్నిన నన్నన్న ననననిన నానే నా
విన్నాని నా ననూనునీ
నన్నూనన్నాను నేననా మన్నానా.

[వికావారి. శ్రీ వేం. చి.ర. కరము. పూ. ఖా. 8 (a)]

పదచ్ఛేదం: నిన్నున్ ఇనున్ ఎన్నన్ ఈ నేను ఎన్నినన్ అన్నన్న ననను

అవిన నానేనా నిన్ను ఊనినాను అనూనున్ నన్ను ఊను అన్నాను. నేను అనా నున్నానా.

అర్థము : అవిన=నీకుపైన ప్రభువులులేని, నానా=సర్వమునకు ఇనా=ప్రభు వైనవాడా, ఇనున్=సర్వేశ్వరుడవైన, నిన్నున్, ఎన్నున్=స్తుతించుటకొరకు, ఈనేను, ఎన్నినన్=అలోచించినచో, ననను=చిగురును, (అల్పుడని అర్థము). అన్నస్ని=చోద్యము, అనూనున్=గొప్పవాడవైన, నినున్=నిన్ను, ఊనినాను= ఆశ్రయించినాను, నున్న=త్రోసివేయబడిన, అనా=శకటముగలవాడవైన, అనా= తండ్రి! నేను, నన్ను+ఊను=అదుకొనుము, అన్నాను=అంటిని.

అచ్చతెలుగులో ఉదా:-

2) మేమే మిమ్మో మేమా

మీమీ మామాము మోము మిమ్ముమ్మోమో.

మేమే మీమీ మమ్మే

మూమూ మమ్ముమ్ము మమ్మే మోమా మమ్మా.

[తీరుమామిడి రామస్వామి-ఆంధ్రకీరాతార్థసీయం].

3) సందికుంటల జంట	వరాహపురాణము.	10-90 'స' వ్యంజనం
4) అప్పకవి	అప్పకవీయము	4-564 'స'
5) గ.వేం. కవి	ప్ర.రా.వేం. వి.వి.	223 'ల' 214, 'క'
6) అల్లమరాజు రంగశాయి	చంపూభార	'మ'
7) వరకురామవంతులలింగమూర్తి	సీతారామాంజనేయ సంవాదము	2-89 'స'
8) నాదేశ్వారి	సోమేశ్వరీయము 'స', అ.ఉ.రామా. 'స'	2 వద్యములు
9) కేశవయ్య	దాశరథి చరిత్ర	3-160 'స'
10) పోతూరి కాశీశతీ	కు.ఆం.ని.ని.హరి.చలి	'2-76 స'
11) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు	నారాయణీయం. పుట.	94, 95 'స' 'స'
12) కామినేని మల్లారెడ్డి	ష. చ.	'3-106 స'
13) ఋక్రాకమలాదేవి	చందోహంసి	పుట. 63 'స'
14) కొక్కొండవారి	విల్వేశ్వరీయము	4-159 'స'
15) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి	మధురవాణీవిలాసము	2-11 'స'

౪. ద్వ్యంజనమ్ లేదా ద్వ్యక్షరి

పద్యమున రెండే వ్యంజనములు పాటించుట ద్వ్యక్షరి అనబడును. అవ్యంజనములపై ఏ అచ్చెయినను వాడవచ్చును. దీని లక్షణమిట్లున్నది.

కం॥ ధరద్వ్యక్షరి యన రెండ

క్షరములు పద్యంబుపేరు కవి పూనిన య

క్షరముల రెండిటనగు నం

దిరవుగ నితరాక్షరంబు లిడరా దెలమిన్.

[ల.సా.సం. 3-116]

సంస్కృతమున ఏకాక్షరులు 12 అయిన ద్వ్యక్షరులు 35 సేకరించగలిగితిని ఇట్లే తెలుగునను ద్వ్యక్షరుల సంఖ్య అధికమే. అందులో 'నమ'లతో వ్రాయబడిన ద్వ్యక్షరులు ఎక్కువ. లాక్షణికు లిద్దఱు వ్రాసినవియు, కవులు వ్రాసిన 21లో 12 ద్వ్యక్షరులు "నమ"లవే.

తమిళమున దండి అలంకారమందును కన్నడ "కవి రాజమార్గము"ందును 'నమ' ద్వ్యక్షరులధికము.

ఇక "నమ" ద్వ్యక్షరులలో గూడ ఈ దిగువ పదములే విరివిగా వాడబడినవి నేమమున, లేదా నీమమున, మనమున, అనుమానము, మాను లేదా మానను, నిను, నమ్మినాను. మొ॥

వేదలవారి ల.స.చి. స్త. 34 'కల'లతో తేటగీతి ద్వ్యక్షరి కలదు.

తెలుగులో మిగిలిన వన్నియు కంద ద్వ్యక్షరులే.

తెలుగున ఉదా :- 1) మనమున ననుమానము నూ

నను నీనామ మనుమను మననమును నేమ

మ్మున మాన నన్ను మన్నన

మనుమను నానా మునీన మానా మానా

[నంది తిమ్మన. పారిజాతావహరణం. 5-98].

అర్థము : నానా=సకల, మునీన = మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, మాన=ప్రమాణము లకు, అనూనా=అధికూడా. మనమునన్=మనస్సునందు, అనుమానమున్=నందేహమును, ఉానను=పెట్టను, నీనామమును=నీపేరనెడు, మను=మంత్రముయొక్క, మననమును=ధ్యానమును, నే మమ్మునన్=నియమముతో, మానన్=వదలను,

సన్నున్=అట్టినన్ను, మన్ననన్=ప్రీతితో మనుము+అను జీవించుము అని చెప్పము.

ఉదా :-

- 2) చిత్రకవి లక్ష. సా. సం. 3-116
- 3) అప్పకవి అప్పకవీయము 4-565
- 4) సందిమంటలజంట వరాహపురాణము 11-69 'కల' వ్యంజనములు.
- 5) సూరనకవి కళాపూర్ణోదయము 7-223
- 6) గ. వేం. కవి ప్ర.రా.వేం.వి.వి 222 వ.
- 7) కనునర్తి అబ్బియ్య కవిరాజమనోరంజనము
- 8) షరశరామపంతులలింగమూర్తి సీతారామాంజనేయ సంవాదము 2-90
- 9) పురాణం పిచ్చయ్య విజయాశ్వచరిత్ర 3-199
- 10) నాదేశ్వరారి సోమేశ్వరీయములో 1, అ.ఉ. రామాలో 3 కలవు.
- 11) మిన్నికంటి గురునాథశర్మ శివగీత 9-1
- 12) విక్రాలవారి శ్రీ వేం. చి.ర.కరము. పూ.భా. 7
- 13) కేశవయ్య దాశరథి చరిత్ర 3-135
- 14) అడ్డుపిల్లి నారాయణరావు నారాయణీయము పుట. 95, 96 లలో 3 కలవు.
- 15) కామినేని మల్లారెడ్డి ష.చ. 3-107 'వద'
- 16) కుందుర్తి వేంకటాచలకవి మిత్రవిందావరిణయం 3వ అశ్వాసాంతము 'గర'
- 17) కాణాద పెద్దన భద్రావరిణయం 3-301 'మర'
- 18) బుర్రా కమలాదేవి చందోహంసి 'మన'
- 19) కొక్కొండవారి విశ్వేశ్వరీయము 4-158
- 20) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి మధురవాణీవిలాసము 2-13 'నమ' మరియు 2-12 'నక'

4. త్ర్యక్ష రి

వద్యమును మొత్తము మూడు వ్యంజనముతోడనే నిర్మించుట ఇందలి చిత్రము ఆ వ్యంజనములపై నేదేని అచ్చును వాడవచ్చును అప్పకవి లక్షణము లక్ష్యముతో

నొసంగెను. ఈ త్ర్యక్షరిని సంస్కృతాంధ్రకవులు ద్విత్వక్షరివలె ఎక్కువగా వుపయోగించలేదనియే చెప్పవగును.

సంస్కృతమున ఇది కా. ద., పాదుకా, ల. స. లలో దేశికకాదులలో కనబడుచున్నది.

తెలుగున వుదా :-

1) నా పాపమ్మును మోపును

మాపుము మాఘానినీన మానని నెమ్మిన్

నీ పాపనిపై నాపై

నా పన్నునిపైన నొప్పునా నెపమెన్నన్.

[విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ.భా. 34]

ఇందు 'నపమ' వ్యంజనములు కలవు.

[మా=లక్ష్మీయనెడు, మానినీ=శ్రీ యొక్క, ఇన=వల్లభా]

- 2) అప్పకవి. అప్పకవీయము. 4.566. 'సతమ'
- 3) గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 878.వ. 3వ పాదము 'కనల,
- 4) భమిడిపాటి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ. శంకరవిజయము. 'నమయి,
- 5) నాదెళ్ళవారి. సోమేశ్వరీయములో 1, అద్భు.ఉ.రామా. 2 కలవు.
- 6) వేదులవారి ల.స. చి. స్త. 33. ఆటవెలది. 'తమర'
- 7) అద్భుమిల్లి నారాయణరావు-నారాయణీయము. పుట. 96. 'నమయ'
- 8) ఋక్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసి 'మతన'
- 9) కొక్కొండవారి-బిల్వేశ్వరీయము. 'నేమగా' 4.157.
- 10) కాకాద పెద్దనాదులు. యథాశ్లోకతాత్పర్య రామాయణం. అయోధ్య, నాల్గవ ఆశ్వాసాంతము, పుట. 246. 'భనవ'
- 11) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి-మధురవాణీ విలాసము. 2-14 'దానవ'

రి. చ తు ర ష రి

పద్యమందంతటను నాలుగు వ్యంజనములే కనబడుట చతురక్షరి పద్యమందురు.

సంస్కృతమున ల.స.చి.స్త.48. 'మరపన' వ్యంజనముల చతురక్షరి కలదు.

తెలుగున ఉదా:- 1) రామానాయన నయమున

రామా మము నోముమయ్యరయమునను రామా

రామా యనయము నిన్నే

మేమేమో నమ్మినాము మేమన నెమ్మిన్.

[మే=మాదేహము, మన=బిదుకుటకుగాను, నెమ్మిన్ : ప్రేమతో. వికృతలవారి శ్రీ వేం. చి. ర. కరము. ఉ.భా.33]

ఉదా :-

2) అడిదము సూరకవి. కవిజనరంజనము. 'నమదగ'

3) నాదేశ్వారి. సోమేశ్వరీయము 'శవమన'

" అ.ఉ. రామా. 'గరవమ'

4) అద్భువిల్లి నాథాయజరాపు.నారాయణీయము 'రయవల'

5) కొక్కొండవారి. బిల్వేశ్వరీయము. 'శ్రీవిమతా' 4.156.

6) కాటాడ పెద్దనాదులు = యథాశ్లోకతాత్పర్య రామాయణం పుట.253.

రి. పంచాక్షరి

పద్యము పంచ న్యంజరముల చేతనే వ్రాయబడిన పంచాక్షరి అందురు.వానిపై అచ్చేదైనను నిల్చనచ్చును.

ఉదా :1) నెల్లూరి వీరరాఘవకవి యాదవరాహ పాండవీయమున[1-6] 'నమశ్శివాయ' పంచాక్షరి మంత్రమును పంచాక్షరిగా సీసమున చెప్పుట సందర్భ శోభితము.

2) వరమ కృపాకర వరపా

మరపా నీ ప్రాపు కొరి మననున్న మము

న్నరకము నన నుష మానుము

కర మనుపమ మైన ప్రేమ కనఁమ్మన్నా.

[నాదేశ్వారి అ.ఉ రామా]

వీరి అ.ఉ. రామా.లో మరియొకటి కలదు.

3) అడిదము సూరకవి. కవిజనరంజనము

4) నందిఘంటల జంట. వరాహపురాణము

10-56 'నమశ్శివాయ'

5) కొక్కొండవారి బిల్వేశ్వరీయము

4-155 'నమశ్శివాయ'

6) గుడూరు వెంకటదాసు, ప్రకృష్ట బిరుదుపరిత్ర

2.223. 'సరజనక'

7. మ డ ట రి

అరువ్యంజనములతో నిర్మించబడు పద్యమిది. రానురాను ఈ చిత్రమున క్లిష్టత పోతున్నది.

ఉదా:- 1) కనికరమున గనుమమ్మా

మన నన్నిన పమ్మా కరకు మానగ రమ్మా

గొనముగ నీ వికరమ్మగ

మననిమ్మా నిన్నెరుంగు మార్గ మ్మిమ్మా.

[నాదెళ్ళవారి అ.శి. రామా. దేవీస్తుతి, సంవర్షము]

2) అడిదము సూరకవి. కవిజనరంజనము 'పరమపయక'

8. స ప్తా ట రి

సప్తవ్యంజనము లుండును.

ఉదా :- గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 878. సీరముక్తింది గీత పద్య మూడవ పాదము. "భవ్యభావభదాకార దివ్యయావ," ఇందు 'భవయకరదవ' అనునవి యేడు వ్యంజనములు.

9. అ ప్తా ట రి

అష్టవ్యంజనము లిందుండును.

ఉదా:- గ.వేం. కవి.ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 878 పద్యగీత పద్య నాల్గవ పాదము. 'రాధికాస్ఫుట దిక్కరి కాధరాంగ' ఇందు 'కగటదధధరన' అను అష్టవ్యంజనము లున్నవి.

10. వ్యంజన చిత్రమిత్రము

పద్యములో ఒక్కొక్కపాదము నొక్కొక్క వ్యంజన చిత్రభేదముతో వ్రాసిన కవులున్నారు మొ.పా. ఏకాక్షరిగ, రెండవపాదము ద్విక్షరిగ, ఇట్లే రిప పా. అష్టాక్షరిగ వ్రాయుట జరిగినది.

ఉదా:- 1) గ.వేం.కవి - ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 878 సీనపద్యము

- 2) విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. ఉ.భా. ఆ శద్య మిట్లున్నది.
 కం॥ మా నాయన న న్నోముర [చతురక్షరి]
 మా నాయన నేమ మునను మానని నెమ్మి [త్వక్షరి]
 న్నె విమ్మి నెమ్మనమ్మున [ద్యక్షరి]
 నానను నూవినానున న్నూన వినున్ [ఏకాక్షరి]
- 3) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము 3-138. సీసము
- 4) విక్రాల శ్రీదేవమ్మ. రసిక శరణాగతి పుట. 42 కందము 2 పాదములు
 ద్వ్యక్షరి. కడమపాదములు ఏకాక్షరి.
- 5) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి పుట. 28. తేటగీతి. నాల్గు
 పాదము లేకాక్షరి నుండి చతురక్షరి వరకు.

11. అపునరుక్త వ్యంజనము

పద్యములో ఒకమాటు వచ్చిన హల్లు మఱియొక తడవ తిరిగి రాకపోవుటయే ఇందలి చిత్రము. ఆవ్యంజములపై అచ్చులేవైన నుండవచ్చును.

సంస్కృతమున 'లక్ష్మీ' స; ఈశ్వరశతకము లందిది కననగును.

తెలుగున వేదులవారి ల.న.చి.స్త. 16. ఉదా :-

ద్విపద : 'అచ్చం సంగఫణి శయ మనోజ్ఞదేవి!

హెచ్చైన బహుళాధు లింకింపజాడు'

2. ప్రా స చిత్ర ము

ప్రాసకు హల్లు ప్రధానము. అచ్చు మాత్రమేదైన నుండదగును. అందువలన వ్యంజన చిత్రముక్రింద ప్రాస చిత్రమనుపేర గ్రహింపవలసివచ్చినది.

శబ్దాలంకరములగు విశేషప్రాసములని, సుకర, దుష్కర, ద్వంద్వ, త్వక్షర, చతురక్షర, అంత్య, అనుప్రాసములు అప్పకవీయములో 3.382 to 391 లలోను, ద్వి,త్రి, ప్రాసములు కా.మా. 6-82, 83, 84లలో లక్ష్యములు తెల్పు బడినవి.

వీని నన్నిటిని కవులు కొద్దిగానో గొప్పగానో తమ కావ్యముల చూపిరి. ఇవి అప్రయత్నముగ ప్రయోగింపబడుచుండును.

ఇవికాక; పంచప్రాస 1) రామాభ్యుదయము 6-23, 2) సారంగధర చరిత్ర

3-219, 3) రుక్మాంగద చరిత్ర 5-100 4) అ.ఉ.రామా. 'తలవపుగద' కురియం జేసెను' వద్యములలో గాంచనగును.

షడక్షరప్రాసము. ప్రతాపహనుమయ్య శ్రీ సులక్షణోపాఖ్యానము- ద్వి. ఆ. 29లో కలదు. ఈ ప్రయోగము లరుదు.

ఇందులో మఱియొక చిత్రము ఏకప్రాసము. అనగా ఒకే ప్రాసాక్షరము : వతి వద్యమున పాటించి కావ్యమును వ్రాయుట.

- తెలుగులో కృష్ణకవి- 1) వరదరాజశతకము. రేఫప్రాస. చంపకమాలలు.
- 2) మంచెళ్ళ కృష్ణకవి- పూరుష ముఖ్య శతకము రేఫ. ఉత్పలమాలలు.
- 3) కూదిమంచి తిమ్మకవి. చిరవిభవ శతకము. రేఫప్రాస.
- 4) మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారి 'హరిహరదత్త స్తుతి'లో 'సరసింహస్తుతి' అను శతకము 'త'కార ప్రాసయుక్తము. వద్యము మొత్తము ఒకే ప్రాసయితో వ్రాసిన తెలుగు కవులు గలరు.

ఉదా :- 1) ఎఱ్ఱన భారతము . ఆరణ్య 6-369.

2) బుక్క-వట్టణం వేంకటాచార్యుడు. అచలాత్మజాషరిణయం. 1-24, మఱియు 3-7

3) కోటవీరాంజనేయశర్మ. 'చిత్రాశ్వీయము' 3-37 సీనము క్రింది తేట గీతిన ఒకే ప్రాసయతి పాటించబడినది.

3. స్థాననియమ చిత్రము

ఉచ్చరించబడెడి స్థానము ననుసరించి అక్షరములు వద్యమున ఉపయోగించి చూపుట ఈ స్థాననియమ చిత్రమనబడును. ఒక స్థానమునకు చెందిన వర్ణములతో నిర్మించబడిన వద్య మాస్థానము పేరుతో పిల్వబడును. లేదా ఆస్థానమునకు చెందిన వర్ణములను పరిహరించి వద్యము వ్రాయబడిన ఆ స్థానాక్షరములు లేనిదిని పిల్వ బడును.

ఈ చిత్రము సంస్కృతమున కలదు.

ఇటువంటిది పాశ్చాత్య భాషలలోను కలదు. "దానికి Lipo-grammatta (Letter dropping) అనిపేరు. అట్టి కవిత్వము వ్రాసేకవిని Lipo grammatist అందురు. Tryphiodous అని పేరుగల వాడు గ్రీకు ప్రాచీన రచయిత,

Ulysses సాహస యాత్రలను గుఱించి 24 ప్రకరణములుగల గ్రంథమును వ్రాసియున్నాడు. అందులో గ్రీకు వర్ణమాలలోని ఒక్కొక్క వర్ణమును వరుసగా ఒక్కొక్క ప్రకరణములో పరిహరించిన వర్ణముతోడనే ఈ ప్రకరణమును పేర్కొన్నాడట. మొదటి ప్రకరణమునకు పేరు Alpha ఈ ప్రకరణములో 'A' వర్ణము పరిహరింపబడినది. అట్లే 'B' వర్ణము పరిహరింపబడిన రెండవ ప్రకరణము 'Beta'. ఇట్లే తక్కినవి. Try phiodorusను అనుసరించిన చిత్ర కవితా రచయిత Lope de vega. ఇతడు స్పెయిన్ నవలా రచయిత. Spanish భాషలో అయిదు నవలలను a,e,i,o,u, అచ్చుల నొక్కొక్కదానినొక్కొక్క నవలలో పరిహరించుచు వ్రాసియున్నాడు.¹

పాశ్చాత్య భాషలలోవలె ఒక వర్ణముగాక ఒక వర్గాక్షరములు గ్రహించియో లేదా పరిహరించియో పద్యము వ్రాయబడుట సంస్కృతాంధ్రముల గనునింతుము.

స్థానములను బట్టి ఇందలి భేదములు :

1. కంఠ్యము

రంతస్థానమునుండి వలుకబడు అక్షరములతో నిర్మింపబడిన పద్యమును కంఠ్యమందురు. అచ్చులలో 'అ,ఆ'లు, హల్లులలో క,ఖ,గ,ఘ,ఙ,హ, లు కంఠాక్షరములు.

సంస్కృతమున ఉదా :-

1) అగాగజ్జకాకాకగాహకాఘకకాకహ

అహహజ్జఘగాజ్జగగఙ్గాగఘగకాకకః

[కా.ద. 3-91]

2) సర. కంఠా. 2-275.

2. నిష్కంఠ్యము

పై కంఠాక్షరములను వదలి వ్రాయబడిన పద్యము నిష్కంఠ్యము. సంస్కృతమున, ఉదా :-

¹ తిరుపతి సాహిత్య సమితి వ్యాసావళిలో జి. యస్. రెడ్డిగారి

“పాశ్చాత్య భాషలలో చిత్ర కవిత్వం” వ్యాసం.

- 1) భూరిభూతిం వృథు పీతి తిమురు మూర్తి పురుస్థితిమ్.
విరించిం సూచిరుచిదీః శుచిభిర్నుతి భిర్నిను.

[సర. కంఠా. 2-267]

- 2) సాహిత్యరత్నాకరం, 6-28.

3. తాలవ్యము

ఇందు 'చ' వర్గము. అచ్చులలో 'ఇ, ఈ'లు, అంతస్తములలో 'య' ఊష్మాక్షరములలో 'శ' తాలవ్యములనబడును. వానితో నిర్మింపబడినది తాలవ్యపద్యము. అట్టివి సంస్కృతాంధ్రముల కనబడుటలేదు.

4. అతాలవ్యము

పై తాలవ్యాక్షరములు పరిహరించి వ్రాయబడిన పద్యము విస్తాలవ్యము.

సంస్కృతములో మాఘని శిశుపాలవధ 19-110, సర. కంఠా. 2-268.

ఉదాహరణములు :

తెలుగున ఉదా :- పరమ కృపాకర భూమీ

ద్వార దానవ కమల మత్త వారణ నాపై

గర మనురాగము జూపుము

తిరముగ నిను గొలుచువాడ దీనుడరామా.

[ఇందలి 'దు' తాలవ్యముగాక దంత్యోష్ఠ్యముగా పలుకబడును.]

- 2) శివకర్ణామృతము....“గంగా తుంగ తరంగ” శార్దూలము.

5. మూర్ధన్యము

ఇందు 'ట' వర్గాక్షరములు, అచ్చులలో 'ఋ' కారము, అంతస్తములలో “రణక” ఊష్మములలో 'ష' వాడబడును.

సంస్కృతాంధ్రముల ఉదా :- కనబడుటలేదు.

6. నిర్మూర్ధన్యము

పై మూర్ధన్యాక్షరములు పరిహరించి వ్రాయబడినది.

ఉదా :- సం. కంఠా. 2-271.

శలభా. ఇవ ధావస్తః సాయకాస్త స్వభూ భుజః

నిపేతుః సాయకచ్చిన్నాస్తేన సంయుగ సీమవి.

తెలుగున ఉదా :- కనబడలేదు.

7. దంత్యము

‘త’ వర్గాక్షరములు, అచ్చులలో ‘ఁ’, ఇంకను హల్లులలో “ఁ, ఁ, ల, న” దంత్యాక్షరములు, వానితో కూడిన వద్యము దంత్యము. సంస్కృతం ఉదా :- ఈశ్వర శతకము. 42.

న తనుతాం దభతీ తతతో దితాతుదతి నీతి నిధే నిధనే తనుమ్

నిధి వనాధ తతం నను నూతనం నుతిధనం తదిదం. నిదదానితే.

ఇందు “అ అ ఇ ఈ ఉ, ఏ.” అచ్చులు వాడబడినవి. కాని ‘త’ వర్గము

తప్పని సరిగ గ్రహించబడినది.

తెలుగున ఉదా :- కనబడలేదు.

8. నిర్దంత్యము

పై దంత్యాక్షరములు పరిహరించి వ్రాయబడినది.

సంస్కృతం. ఉదా :- సర. కంఠా. 2-269.

పాప్మాప్పహరీ రణకర్మ శౌండ శృండీ శమిత్రైమమ చక్రపాణిః

భూయాచ్చియావశ్రమ యేక్ష్యమాణో మోక్షే యముఖ్యామరపూగ

పూజ్యః

తెలుగున ఉదా :- కనబడలేదు.

9. ఓష్ఠ్యము

‘వ’ వర్గాక్షరములు అనగా “వపబభమ”, అంతస్తములలో “వ” అచ్చులలో “ఉఊ” మరియు కంఠోష్ఠ్యములు “ఓఓఔ”లు ఓష్ఠ్యాక్షరములు. వీనితో నిర్మించబడినది ఓష్ఠ్యవద్యము. ఓష్ఠ్యాక్షరములు పెదవుల సాయమున పలుకబడునవి.

తెలుగులో ఓష్ఠ్యవద్యములు మచ్చుకు వెలయించిరి. ‘వ’ వర్గమును స్వీకరించిరి. అచ్చుల విషయమున శ్రద్ధహీనలేదు.

ఉదా :- 1) పావుము మాబామువ బా

మాపావపు ముంపువోవ మాపుము బాబూ

బాపు బులి మామ మామా

భూపా వామోవమా విభూ భూమ విభా.

[చిత్రకాలవారి శ్రీ వేం.చి.ర.కరము. ఉభా. 27].

[భూపా=భూనాథా, వాచు=సుందరులకు, ఉపమా=ఉపమానమైనవాడా,
భూమవిభా=అధికమైన తేజస్సు కలవాడా].

2) భట్టుమూర్తి	నరసభూపాలీయము	2-175
2) కనువర్తి అబ్బయ్య	కవిరాజమనోరంజనము	4-167
4) మిన్నికంటి గురునాథశర్మ	శివగీత	10-1
5) బోడి వాసుదేవరావు	చిత్రమంజరి	5
6) కొక్కొండవారి	చిల్వేశ్వరీయము	6-48

‘స’ వర్గేతరాక్షరములను స్వీకరించికూడ సర్వోష్ణమును వ్రాసిన కవులు న్నారు.

1) కాణాద పెద్దన	ముకుందవిలాసము(భద్రావరిణయం)	3-296
2) మాడభూషి వేంకటచార్యులు-భరతాభ్యుదయము		1-91

అది : “భవ విమతారు ప్రాభవ

భవ భవ భీభిత్స్వ భావ భావ్యానుషమా

త్మ విభవ సుప్రభూప్రభ

నవిభృత్పాపావను స్వన తృద్భుతా.

10. నిరోష్ణము

ఓష్ణ వర్ణములు పరిహరించి వ్రాయబడిన నిరోష్ణ పద్యమగును. ఇందు హల్లులలో “కవటత్” వర్గ వర్ణములు అంతస్తమలలో ‘యరటత్. వర్ణములు ఊష్ణములైన ‘శషనహ’ వర్ణములు, అచ్చులలో “అ ఆ’ ఇ ఈ, ఋ యూ, ె ెఁ” వర్ణములు అనుస్వారము, వినర్గలు వాడగగును.

అచ్చులలో “ఉఊ, ఓఓఔ,” హల్లులలో ‘వపబభవవ’లు ఓష్ణవర్ణములని పైన ఓష్ణ నియమమున తెలిసికొంటిమి. కాని నిరోష్ణ రచన సందర్భమున ఓష్ణాచ్చులను కొందరు పరిహరించిరి. ఇంక కొందఱు పరిహరింపకయే రచన సాగించిరి.

ఈ నిరోష్ణనియమ చిత్రముతో కావ్యములు వ్రాయబడినవి. ఇట్లు వ్రాయుటకు ఓష్ణాచ్చులు ప్రతిబంధకములని తలచి రచకులు వానిని స్వీకరించియుండవచ్చు. ఓష్ణాచ్చులు, ఓష్ణ హల్లులు పరిహరించి వ్రాయబడిన రచనయే శుద్ధ నిరోష్ణ రచన నియమబద్ధమనబడి తొగిలదు.

సంస్కృతమున ఉదా:-

1. అథాగ్రేహసతా సాచిస్థితేన స్థిర క్తిర్రినా
సేనాన్య తేజగదిరే కించి దాయస్త చేతసా.

[భారవి కిరాతార్జునీయము 15.7]

మఱియు అందే 15-29.

2. సర కంఠా-2-270.
3. ల. స. చి. స్త. 6
4. శి. పా. కమ స. 16
5. సా. ర. -6-26

నిరోష్ఠ్య కావ్యములు :

1) దండి-దశకుమార చరిత్రలో సప్తమోచ్ఛ్వాసములో నిరోష్ఠ్య రచన కావించినాడు. నియమమును చక్కగా పాటించెను. ఈ రచన సందర్భచితమై శోభగూర్చుచున్నది. రాజకన్య సంసర్గము వలన తన పెదవులు దంతక్షతములైన మంత్రగుప్తుడు రాజవాహన మహారాజుతో తన సంగతి చెప్పుకొనవలెను. పెదవులు కదిలే స్థితిలోలేవు. ఆ సమయమున కవి నిరోష్ఠ్యరీతిలో అతనిచే వలికించును.

అగద్యలో భాగము : “రాజాధిరాజ సందన నగరంద్ర గతస్యతేగతిం జ్ఞాన్య న్నహంచ గతః కదాచిత్ కళింగానకళి జనగరస్య నాత్మావన్న సంస్థిత జన దాహస్థాన సంసక్తస్య కన్య చిత్కాంతార ధరణిరజస్యాస్తీర్హ సరసకినలయ సంస్తరే తలే నిషజ్య నిద్రాబీధదృష్టి రశయషి. [పుట. 161]

అధ కదాచిదా యాసిత జాయారహిత చేతసి లాలసాతి లంఘన గ్లాన ఘన కేసరే, రాజదరణ్యస్థలీ లలాట లీలాయిత తిలకే, లలితానంగ రాజాంగీకృత విర్జిద్ర కణికా కాంచనచక్రే, దక్షిణ దహన సారధిరయాహృత సహకార చంచల కలికే కాలాండజ కంఠరాగరక్త రక్తాధరారతి రజాగ్ర సన్నాహశాలినీశాలి నీకన్యా కాంతః కరణ సంక్రాంత రాగ లింగితలజ్జే, దర్దరగిరి తట చందనాశ్లేష శీతలానిలాచార్యదత్త నానాలలా సృత్తలీలే కాలే కళింగ రాజస్సహంగ నాజనేన. [పుట. 164]

క్షీరసాగర రశనాలంకృతాయ, గంగానదీ సహస్రసహాయస్థిరాజ తాయః ధరాంగనాయ ఏతదాపాదనాయ సాధనం. [పుట. 167]

- 2) శాకల్య మల్లన విరోష్ఠ్య రామాయణము వ్రాసినట్లు సింగరాచార్యులు తన

దశరథరాజు నందన చరిత్రలో [1-32] పేర్కొనెను. కాని అది అలభ్యము. తానే చూడలేదని సింగరాచార్యులే అన్నారు.

3) క్రీ. శ. 1850 ప్రాంతమున జటప్రోలు సంస్థానకవి కవి కంఠీరవ కృష్ణమాచార్యులు నిరోష్ఠ్య రామాయణము వ్రాసిరని తెలియుచున్నది.¹

4) యుజయవల్లి కృష్ణమాచార్యులు-నిరోష్ఠ్య కృష్ణశతకము.² తెలుగులో ఈ నిరోష్ఠ్య స్థాన నియమ చిత్రము రెండువిధముల కనబడుచున్నది 1. అచ్చులైన ఉః ఓః ఓః, హల్లులైన పఫబిభ మవ, లను పరిహరించి వ్రాయుట. 2. ఒక్క హల్లులనే పరిహరించి వ్రాయుట మొదటి విధమే సరియైనదని పూండ్ల రామ కృష్ణయ్యగారి మతము.³

మొదటి విధమున చిత్రకవిపెద్దన లక్షణము. [ల. సా. సం. 3-131].

తే॥గీ॥ కలయనో బౌలుకార వకారములును
నలవ వర్గంబు మావి మిగిలిన లిపుల
నమర వద్యంబు రచియింపనది నిరోష్ఠ్య
ఘనుచుఁ బల్కిరి సత్కవు లవిలతనయ.

ఆతని లక్ష్యము : 3-132

తనరంగ నేఁ దలంచెద
ఘన దశరథ నందన హితకార్యాస్తక్తీన్
ఘనరసనిధి దాటిన నీ
కనదతిరయ చరిత తీక్షకర నయహితా.

ఈ లక్షణానుసారము నిరోష్ఠ్య వద్యములను కావ్యము లందక్కడక్కడ వ్రాసిన తెలుగు కవులు.

1) నాచసోమన. వ్రథముడు [ఉ. హరివంశము. 1-106].

1. విజ్ఞాన సర్వస్వము. 4. భా. తెలుగు సంస్కృతి. పుట. 117.

2. ఆంధ్ర సంస్థానములు-సాహిత్య పోషణ. పుట. 18.

3. అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి పుట. 28. సంచిక. 4.

చం॥ చనిచచ్చి కాంచె నంత ఋషి సంహతి సారస కేసరాంతరా
 నన సరసా శి సంగదట చందనశాఖి చంత్రరంగఁ గాం
 చన సరసీ జలార్ద్రయతి సంచిత పైకతలింగ గంగ నం
 జన గిరి గాఢ గంధగజ సంగత శృంగ రథాంగ నత్తటిన్.

[సందర్భము : మునులు గంగను జూచుట].

2. కొలువి గోపరాజు-సిం. ద్వ్యత్రిం 4.24. దండకము.
3. గ. వేం. కవి శ్ర రా. వేం. వి.వి. 32 పంక్తులరగడ. 255.
4. రేకవల్లి సోమనాథకవి-రుక్మవతీ పరిణయం, 1-181, 3-12. సీసం.
5. పుష్పగిరి తిమ్మన. సమీరకుమార విజయము 4-145. దండకము.
6. కంకంటి పాషరాజు-ఉత్త రా.మా. 5-233. సీస
7. చిగురుపాటి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యరమణ సోదరులు 'సత్యహరిశ్చంద్ర' కందము.
8. కంకంటి నారసింహకవి-విష్ణుమాయావిలాసము. 5 ఆశ్వా. ద్విపద.
9. పోతరాజు లక్ష్మీనృసింహకవి- మాఘపురాణం. 5-69. కం.
10. వేదులవారి- ల. స. చి. స్త. 6. కం.
11. ఏకాలవారి శ్రీ వేం. చి. ర. కరము. చిత్ర. ప్రక. 4. కం.
12. తూము రామదాసు : మిత్రవిందో ద్వాహము. 2-28. కం.
 [ముని వనజాక్షుని నుతించు సందర్భము]
13. అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి. శ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్రము. 2-46, 2-1, 49, 4-96, 5-115, 118, 1-406, 407.
14. ఏకాల శ్రీదేవమ్మ: వానపదత్త పరిణయం. 3-232, చం. ఆశ్వాసాంతము.
15. మరింగంటి సరసింహచార్యులు-తాలాంక నందినీపరిణయం. 1. 322. చం.
16. కొక్కొండవారి బిల్వేశ్వరీయము. 6-49. కం.
17. హరిభట్టు-నారసింహపురాణము. 1-116 సీస. [పుత్తరభాగము]

అచ్చ తెలుగు :

ఉదా:- 1) రక్కసి తేండ్లగలనన్

జక్కడఁ బియల తెలుగంట్ల సాకెడి దిట్టా

చక్కగ నెల్లర సేగిం

జీక్కఁగ నియ్యక యరపెడి జేజేరాయా.

[కందుకూరి-రసీక జన మనోరంజనము. 3-138]

2. అల్లమరాజు రంగశాయి- శ్రీ. ఆం. చం. రామా. ఆరణ్య చివర. 69.సీన.

3. అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మా పాకయాజి-శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ
దీక్షిత చరిత్రము. 2-80, కం.

రెండవ విధమున విన్నకోట పెద్దన, అప్పకవి చెప్పిరి. కొంచెము నియమముల్లంఘించి, అచ్చులలో ఉ ఊ ఓ ఔ, లు గ్రహించి వ్రాయుట వీరిమతము.

విన్నకోట పెద్దన లక్షణము. [కా. చూ. 6-44]

పంచమ వర్గాక్షరములు

పంచించి హితోచిత్రార్థ పంతంబులుగా

ఎంచిన కబ్బుము పీనుల

కంచితమై యది నిరోష్ఠ్యమన నొప్పారున్.

లక్ష్యము : (6-45)

చాళుక్యక్షతినాథు నూర్జిత యశస్సంక్రాంతిచేఁ దూలు లో
కాలో కాద్రీ దనర్పు చీకటులు కైలాసోల్ల నద్దీధితుల్
సాలందెల్లని చాయలందనరు నాళ్ళదంతు లంతతకుడ్
గాలాకారత నుజ్జగించు ననుచుం గాంక్షింతు రత్నస్తులన్.
ఇందు ఉ ఊ ఓ లు వాడబడినవి.

అప్పకవి లక్షణము: (అప్పకవీయము. 4-552)

పాసన పాపా బాభా

మావా యను నాఱులివులు మఱి వద్యములో

భావివ దొరలకుండిన

భూవలయ మున్నిరోష్ఠ్యము పిసాలంచున్.

లక్ష్యము:

నరహర్యక్ష దయాకర

కరిరక్షణ చక్రహస్తకాంచనచేలా

గరుడ తురంగ జనార్దన

ఖరదైత్య నికృంతన హరికంజదళాజె. (అప్పకవీయము. 4-553)

ఇందు 'ఉ' వాడబడినది.

వీరి సనుసరించి నిరోష్ఠ్య వద్యములను వ్రాసిన కవులు.

1. కనుపర్తి అబ్బయ్య. కవిరాజమనోరంజనము. 4-168. అద్వైతగర్.

ఇట్లున్నది.

కరభేదచ్చక్ర ధారా ఖర కరకర వినిర్మండి తోడ్పండ చండా

సురరాట్నక్రంధ కారశ్రుతి తురగ జటా జూటా రంగత్తరంగో

త్కర గంగా హైరా కరణవణ చరణత్కాంచ నాంచిత్రలాకో

ట్పరు కాంతిచ్చిన్న గోత్రాయ్యద కజజిశిరో యుత్తు జిత్కిరీటా

ఇందు ఉ, ఓ లు వాడబడినవి.

2. వెలిదండ్ర వేంకటశతి - రాధా మాధవ సంవాదము. పుట. 121.

3. గుడారు వెంకటదాసు - ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర. 1-18, 31, 2-223.

4. అయ్యలరాజు నారయణామాత్యుడు. హంసవింశతి. 5-209, కం.

5. ముడుంబ లక్ష్మణాచార్యులు - నందనందన విలాసము. 4-101. దండ.

6. పురాణం పిచ్చయ్య - విజయేశ్వరచరిత్ర. 3-195, కం.

7. కొడవలూరు రామచంద్రకవి - మహాసేనోదయము. 5-286 ఉత్ప.

8. నాదేశ్వరారి - సోమేశ్వరీయము 1 కం. అ. ఉ. రామా. 1 కం.

9. కోట వీరాంజనేయశర్మ - చిత్రాశ్వియము. 2-125. గీతము.

10. అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు - నారాయణీయము. పుట. 99. చం.

11. గోవర్ధనం వెంకట నరసింహాచార్యులు - సారంగకైల మహాత్మ్యం.

దండ. 1.

12. బోడి వాసుదేవరావు - చిత్రమంజరి. చిత్ర-4.

1. దశరథరాజనందన చరిత్ర. పీఠిక. పుట. 42. సా. అ. కా.

| ప్రచురితం. 1979

అచ్చతెలుగు :

1. కూచిమంచివారి. అచ్చ. తె. రామా. అయోధ్య. 5-93. సీసం.

2. అయ్యనకోటి పార్థసారథిశెట్ట. సత్యవిజయము. 4-20, సీసం.

ముక్కంటి వేలుపు సేవ. సందర్భము, మరియు, 5-312 సీసం.

నిరోష్ఠ్య కావ్యములు :

సంస్కృతమున నిరోష్ఠ్య కావ్యములు కలవని తెలిసికొంటిమి. తెలుగున కూడి అట్టి కావ్యములు, శతకములు పెక్కులు కలవు. నిరోష్ఠ్య పద్యమొక్కటి వ్రాయుటమే కష్టమైనవని. ఏదో ఒకటి రెండు పద్యములు మచ్చుకు వ్రాయవచ్చు. కాని ఆ నియమముతో కావ్యము మొత్తము రచించుట అసాధారణమైన విషయమే. తమకు ముందు వ్రాయబడిన తెలుగు నిరోష్ఠ్యపద్యములను చూచి కవులచే నిరోష్ఠ్యకావ్యములు వ్రాయ బూనిరి. అనగా ఆకావ్యమున ప్రతిపద్యము నిరోష్ఠ్యమే.

ప్రప్రథమ తెలుగు నిరోష్ఠ్య కావ్యము మరింగంటి సింగరాచార్య విరచితమైన దశరథరాజనందనచరిత్ర. సింగరాచార్యులు క్రీ. శ. 1574 వరకు ఖ్యాతుడై దీనిని రచించి యుండవచ్చునని పీఠికలో శ్రీరంగాచార్య తెల్పిరి.¹ కృత్యాది, కృత్యంతములయందు నిరోష్ఠ్య నియమములేదు. ఒక్క కథా భాగమునందే రలదు. ఇందలి నిరోష్ఠ్య రచనా విధానము విన్నకోట పెద్దన లక్షణము ప్రకారము నడిచినదని పీఠికలో రంగాచార్యగారు తెలుపుట సమంజసము కాదని నాకు తోచుచున్నది. ఎట్లన, 'ఉ'కారము వాడబడినదని వారు (1-56)ను చూపిరి. ప్రథమాశ్వాసము 55 నుండి 75 వ పద్యము వరకు లేఖకులవ్రాతలో తప్పులు కలవని మనకు తెలియును. కావున అవి లేఖకుల పొరపాటే కాని అసలు రచయిత దొసగుగాదు. ఇక మిగిలిత గ్రంథమం దాశ్వాసమునకు రెండు మూడు చోట్ల ఉ ఓ, లున్నవి కాని అవి కూడ వ్రాతప్రతుల భేదములు, పూరింపుల నుండి వచ్చినవే. అందువలన అవి గ్రంథకర్తవి యెంతమాత్రము కావని మనము దృఢముగా విశ్వసింపవచ్చు. అంతేకాదు, ఔ, ఓత్వము, కొమ్ము, మాముడి వలదని కు. ఆం. సి.సి.

1. దశరథరాజనందన చరిత్ర. పీ. క. పుట 21.సా. అకా. ప్రచురణ. 1979. సింగరాచార్యులు మల్కిభరాం ఆస్థానములోండి యుండవచ్చును. ఈతని రచనలు సరాంతములుకావు.

కళ్యాణము 1-34లో స్పష్టముగా అతడే చెప్పియున్నాడు. దీనివలన ఇతని రచనా విధానము చిత్రకవి పెద్దన చెప్పిన రీతిలో ఉన్నదని చెప్పవచ్చు. ముప్పకొక పద్యము, [3-103]

మ॥ కరచాచ్చిన్న దిగంత శాఖియయి విర్రాతాహతాగరయై
హరినాగేంద్ర కరాతిచండ శతధారాశ్లేషశ్లేషాహితే
ఖర గండస్థలియై ఘనాఘన తటిద్ద రాతిరేక స్థితిన్
ధరమెల్లం జడినిండ సాగె జన చింతాకారణ స్థానియై.

2. నిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణం. కర్త. పిడువర్తి బసవప్ప అరివీర. గండాంకిత బసవవృషాల తనూజుడై న వంటచింత భూవతికి (1650 ప్రాంతము) అంగీతము కాబడినది. నల్గొళ్ళానములు సంపూర్ణముగా గలదు. కావి అముద్రితము 1 అందుండి ఒక పద్యము.

అన్నగరి రాజ సదనం
చన్న గజద్రత్న కాంతి శశిదీ ధీతన
చ్చిన్నగ నెనయ రాకల
న్నెనగ గాళింది గంగ నెనసినరీతిన్.

3 నిరోష్ఠ్య జానకీ కల్యాణము. కర్త, పోడూరి చామకవి.
ఇతడు పోడూరి పెదరామకవి సోదరుడు².

4. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర : దిట్టకవి విశ్వనాథకవి. దీనికర్త³.

5 నిరోష్ఠ్య ప్రబంధమును శేషము తిరుమలాచార్యుడు రచించినట్లు అంబ రీషోపాఖ్యానము ద్వారా తెలియుచున్నది

1. తంజావూరి పుస్తకశాల. గ్రంథం. 169. గ్రంథసూచిక పుటలు. 39, 39.

2. ఆంధ్రకవుల చరిత్ర. కం. పి. కె. భా. 275 పుట. ముద్రణ. 1949.

3. కవి తరంగిణి. 12-నం. 15³ పుట. ముద్రణ 1958.

సీ॥ చూడిదలిర్ప నిరోష్ఠ్యవ్రణంధంబు
నిచ్చి నారలు వేంకటేశ్వరునికి.

6. నిరోష్ఠ్యనలచరిత్ర : కొత్తలంక మృత్యుంజయకవి. ఇవి 5 ఆశ్వాసముల వ్రణంధము. గోదావరి మండల కొమరగిరి కవి నివాసము¹. మచ్చుకొక పద్య మందలిది. 3వ ఆశ్వాసము.

ఉః- చంచల రీతిగా నధిక చంచల తంగని నట్టి యింది రా
చంచల నేత్ర నెల్లెడ నచంచలగా నెడదం దలంచి యా
చించిన యర్థిరాజు నిరచించిన నిర్గతకీర్తి కెంత చిం
తించిన నక్కటా ! తగిన నిష్క్రూతి గల్గిన నేరదే గదా.

7. దాశరథి చరిత్ర. సంబెరుమాళ్ళ పురుషకారి కేశవయ్య. (1734-1819)
నిరోష్ఠ్య ఉత్తర రామాయణమిది. అత్మకూరు సంస్థాన ప్రభువగు రాజా
సోమ భూపాలుని మన్ననలను పొందియున్నాడు. మచ్చుకొక పద్యము.
[ద్వి. ఆ. 299].

మ॥ నలినీ సంవయ హాని చక్ర వికరాంత గ్లాని చండీట్పిరః
కలిత స్థాని యశేష సన్నిచయ రక్ష జ్ఞాని లేఖా? కిం
గళలీ జాలిన దాని ఖ్యాతి గల రాజాతారక జాని రా
జలెజాలా శచితేవి దిక్ష్పలి నత్రిశీ నానియా నందియై.

ఇతడాశ్వాసాది పద్యముల గూడ నిరోష్ఠ్య నియమము పాటించి వ్రాసెను.

8. ఆధునిక కవి. పోతరాజు రామకవి - నిరోష్ఠ్య నరసింహశతకము.
ఏల్వూరు గ్రామము.²

9. నిరోష్ఠ్య దశరథ తనయ శతకము. కర్త, వేదుల నారాయణకవి.
1917 ముద్రణ.

10. నిర్దుష్ట నిరోష్ఠ్య దాశరథి శతకము. కర్త. పేరయ సూరి.

¹. ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర. పుట. 2 5. 1949. ముద్రణ.

². ప్రకాశం బిల్లా. సాహిత్యప్రకాశిక.2. పుట 184. రచయిత.
గో. ప్రకాశరావు. మార్చి 1977 ప్రచురణ.

11. సుసర్ల అనంతరావుగారు. నిరోష్ఠ్యముగా నాటకరచన చేసిరి.³

12. నిరోష్ఠ్య శతకము, కర్త. గోవర్ధనం వేంకట నరసింహాచార్యులు.⁴
శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యకావ్యములు :

లోగడ కొన్ని శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య పద్యములను చూచితిమి. ఆ పద్యములు శుద్ధాంధ్రకావ్యములో ఒకటో రెండో వ్రాయబడినవి. కాని శుద్ధాంధ్ర కావ్యము మొత్తము నిరోష్ఠ్య నియమముతో రచింపబడిన దానిని శుద్ధాంధ్ర కావ్యమందురు.

ఇందు మొదటిది శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణ్యం.మరింగంటి సింగరాచార్య కవి. 3 ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. నిరోష్ఠ్య రచనకు, శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యకావ్య రచనకు సింగరాచార్యులే అద్యుడు. ఇష్టదేవతాప్రార్థనమున, కృత్యాదికృత్యంతముల నిరోష్ఠ్య నియమము పాటించలేదు. కథాభాగమున పాటించిన నియమమును తానే ఇట్లు చెప్పకొన్నాడు. [శు.ఆం వి.సీ.క. 1-34]

అరయ కగచజటడ తదనా యలనహ

రద్వయమె కాని యొండక్షరములు చొఱపు.

మఱియు నౌ తోష్వత్వములు కొమ్ము మాముడియు

వలవదా మీద సురభాష నిలుపరాదు.

దీనినిబట్టి ఆతని నిరోష్ఠ్య నియమమున.అచ్చులు “ఔ ఓ ఓ ఊ ఊ” తర్వాత ‘మ’ ఒత్తు తీసుకొనబడినదని తెలిసినది.

అందుండి 2-63 పద్యము.

మ॥ జిగిచనట్లని యాడం దీఱయిన లే చెక్కిళ్ళ చక్కిన్నిగ

న్నిగ లీనంగఁగ డారి కంటి సిరిడాల్ నిండంగ గై చిన్నియల్

తెగలై నలైనలాని చక్కగఁజికిల్ సేయన్ నెఱాసిగ్గెదన్

దగలన్ రానెలఁజేరి కాళ్ళకడ చెంతన్ సాగితెన్ నాతి దాన్.

నిర్వచన నియమముతో గూడి శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యకావ్యములు బయలుదేరినవి.

శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య. నిర్వచన నైషధము.కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు.

1848-1919. దీని రచనాకాలము. 1870. వీరు ఓష్ఠ్యాచ్చులను గ్రహించిరి.

³. దశరథరాజనందన చరిత్ర. పుట. 68. ఆం. ప్ర. సా. అకా.

ప్రచురణ. 1919.

⁴. ఛాటు పద్య రత్నావళి. పుట. 88.

ఉదా :- 1-22

అని తనలో ననుకొని కడు
నెనరు గలుగు నట్లు గాగ నెట్టన నలునిం
గను గొనుచు నీరెలుంగున
ననియెం దన తెల్ల తెక్కలార్చుచుఁగణకన్.

- 3) శు.ఆం.ని.వి. కుశచరిత్ర - మచ్చవెంకటకవి. 185 -1903.
- 4) శు.ఆం.ని.వి. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర. అద్విరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి. 1915 ముద్రణ.
- 5) శు.ఆం.ని.వి. కేకయనందన చరిత్ర.వరంగల్లు వాస్తవ్యులైన తంయాల లక్ష్మీ న్యసింహాచార్యులు. 1884-1959. అముద్రితము.
- 6) అ.చ్చాంద్ర. ని.వి. సారంగధర చరిత్ర. దేవులపల్లి సరసింహశాస్త్రి.1898 అముద్రితము. ఇది చిత్ర ప్రబంధము. ఉఱిలను సంధిగత మగునట్లు ప్రయోగించెను.
- 7) అ.ఆం.ని.వి. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర. శ్రీపాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రి 1866-1960. 1938లో ముద్రితము
- 8) శు.ఆం.ని.వి. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము. పోతూరి వాణివతి. 1900-1975. దీని రచనాకాలము తెలుపు పద్యము.

అ॥వె॥ తెలు లే చిత్త కన్తి గల్గ గా కయిడేయ

నేను క్రీస్తు పనిన యేడ్లనెన్న

నిందుతొంటి యంజుకింది నొంగుకెరి

యేడు దొడరి దీర్చి నాడ దీని.[ప్ర.63]

ఆ సంవత్సర మాక్రీగీతలు గల అంకెలు. 1921 అనగా 1921

'గ' ఒక గ తెలుగు అంకెలలో ఒకటి అయినది.

'క' రేఫ ఒత్తు 'ర్చి'ని పూర్వమిట్లు 'చి'గా వ్రాయుదురు. ఇది తెలుగు అంకెలలో తొమ్మిది 'త' గ ఒత్తు తెలుగు అంకెలలో రెండవది. తర్వాత 'గ' ఒత్తు గ ఒకటి. ఇట్లు అక్షర ఒత్తులు అంకెలుగా చెప్పబడి ఇందలి చమత్కారము,

11. అనునాసికం

కేవల మను నోసికాక్షరములతో కూర్చబడిన పద్యము జ,ఞ,ణ,న,మ¹ అను నాసికములు. 'న'తో 'నమ'తో వ్రాయబడిన పద్యములందు కుదాహరణము

12. నిరనునాసికం

అనునాసిక వర్ణరహితమైనది. సంస్కృతములో ఈచిత్రము సందర్భానుసారము ప్రయోగింపబడినది. అదినారాయణుని నిరనునాసిక చంపువు....¹ అనునాసికములన్ని పదిలివేయబడినవి. సందర్భము, కూర్పణ ముక్కు పోగొట్టుకొని పలుకుట అనునాసికములు పరికరేదుకదా. కవి అమెచేత నిరనునాసికరీతి మాట్లాడించెను.

13. అంతస్థం

'యరలవ' గలిగినది. ఉదా :- కనబడలేదు.

14. నిరంతస్థం

అంతస్థాక్షర రహితమైనది ఉదా :- లేదు.

15. ఊష్మం

శవసహ గలిగిన పద్యము. ఉదా :- లేదు.

16. నిరూష్మము

ఊష్మాక్షర రహితమైనది.

ఉదా :- రాయల నీచము వేంకట

రాయలు తత్పితమనుమడు రాయలుతానో

రాయల పేరున నభినవ

రాయల బిరుదాంకుడు కవి రాజులలోనన్

[అద్భుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయం పుట.99]

¹. History of classical Sanskrit Literature. by. M. Krishnama chariar. page 374. Printed. Madras, 1937.

17. స్థాన చిత్ర మిశ్రమము :

రెండు లేదా అంతకంటె పెక్కు స్థాననియమములు పాటించి పద్యము వ్రాయబడిన స్థాన చిత్ర మిశ్రమమనబడును. ఆ స్థానముల పేరుతో దానిని పిల్వపమృ. ఉదా :- అంతస్తోష్ఠ్య : ఆనగా అంతస్త, ఊష్మాక్షరములతో నిర్మింపబడిన పద్యము. సంతస్కృతమున కా.ద, కా.శా, సా.ర, మున్నగు గ్రంథముల కొన్ని ఉదాహరింపబడినవి.

తెలుగున ఉదా :- 1. ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య సంకరము. ఇందు ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య పద్యములుండును.

A. భూనాథోత్తమ! జంభ భంజన మహాభోగాభిరామక్రియా
దానోజ్ఞుంభిత వారిపూర భరితో ద్యద్వాద్ధి నీచీప్రజా
మానామేయ సుధాద్ధి నిర్మలగుణా! మాద్యన్మహాయాధ ప
శ్రీ నూత్న ప్రథమాన భాగ్యవర! వై రివ్రాత భేదప్రతా

[నరస భూపాలీయము.4-90]

B. మరింగంటి నరసింహచార్య. తాలాంకనందినీ పరిణయము. 3-175.

C. కణాద పెద్దన. భద్రాపరిణయం 3-297. కం.

D. గుడారు వెంకటదాసు. ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర. 5-307 ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య పద్యక్రమకండము. అక్షరము విడిచి అక్షరము ఓష్ఠమైయుండును అది.

శివకమలా భూశర్వా

ణ్యవిరమణ మనఃప్రకామవాబ్జకమల బాం

ధవ దివ్యాంఘ్రి ద్వయవై

ష్టవ నమ దవన ప్రధాప్రళమిత బుగభయా.

2. నిరూప్య నినిరోష్ఠ్యము ఉదా :- A. నాదేశ్వారి సోమేశ్వరీయం.

కరిదై త్యాంతక కాంచన

ధరణీధర ధారి రాజధరనగ ధీరా

కరుణాకరా గరళ కం

ధర చంద్రారాగ్నినేత్ర తారకగాత్రా.

B. నాదేశ్వారి అ.శి.రామా. 'ధ రణానాయక' కండము.

C. అద్భుమిల్లివారి, నాలాయణీయము. పుట. 100. కం.

కావ్యములు : నిరూప్య నిరోఢ్య నియమమున కావ్యము వ్రాయబడినది.

ఉదా:- శు.అం.నిరోఢ్య నిర్వచన నిరూప్యై కా దశాక్షరి శాకుంతలము.కవి. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి ఇందు ప ప బ భ మ వ శ ష స హ"లు రాకుండుట నియమము, 3. నిరూప్య నిస్తాలవ్యం.ఉష్మ తాలవ్య వర్ణరహితమైనది.

ఉదా :- A. పరమ శక్తి రామా

కరమాదర భావ మొప్ప గనుగొను మప్పా

నిరుపాదికుండ భక్తుడ

నెఱుగుదువే మొఱలు వెట్టుటిదొక తప్పా?

[నాదెళ్ళవారి. అ.ఉ.రామా.]

B. వీరి అ.ఉ.రామా లోని 'పరమకృపా' కందము

4. నిరూప్య నిరోఢ్య నిస్తాశల్యం. ఉదా:- A. నాదెళ్ళవారి అ.ఉ.రామా

కలలెన్నొ కందు నిన్నం

దులగానగ గలుగు దీన దుఃఖాతీత

సల నీర నీర దాంగా

తొలగితానా దరినికేడ దూట నరిగితో.

5. శుద్ధవంచనగీయం. 'కచటతప' వర్గాక్షరములతో మాత్రమే నిర్మించబడిన పద్యము. ఉదా :- కాణాద పెద్దన, భద్రావరణయం 3,299.

పద్మా భవద చ్చందా

పద్మానందానుగత కృపాబృందపద

తృప్త్యాప్త బింబకుండా

పద్మజముఖ కంద భూత బంధ ముకుండా.

6. వర్ణవంచక్తరహితము లేదా అంతస్రోష్ఠ్య. ఇందు 'కచటతప'వర్గాక్షరములుండవు

ఉదా :- A భట్టమూర్తి కావ్యాలంకారము 5,245.

హర హీర సార సారి హర శైలవాస వో

రీర్షిరు హాహి హరశేషవేష హసలాంస

శ్రీరసోరుయాశసాంశు శీలవైరి వీర సం

హరసార శౌర్య సూర్యహర్యవార్య సాహసా.

B. మహాసేనోదయము. 7-386, కం.

C. మిప్పికంటివారి. శివగత 11-1 కం.

D. కాణాద పెద్దన. భద్రావరిణయం. 3.293. కం.

E. అద్విరాజువారి-శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీనారాయణదీక్షిత చరిత్రము. 2-79.

F. బోడి వాసుదేవరావుగారు. చిత్రమంజరి. చిత్ర 7.

G. పోకూరి కాశీనతి. శు. ఆం.ని. హరిశ్చంద్ర చరిత్ర 'శర్వలైలవాస' పద్యము.

7. అస్పర్శము-నాలుకితాకు అక్షరములేనిది.

ఉదా:-1) సీరినహయ వల్లవ విశేష విహార విలాస శీల సం

సారహారా సురారి లయశౌరి హరీ నరసింహ సాహ సా

నారి రుహరి హీర శరవారి విసారి యశో విశాల శ్రీ

సార రహ విలాస సురసాల వరాల యమాయ కృష్ణయా

[పెట్టి నరసింహము- కృష్ణలీలా తరంగిణి]

(2) కొక్కొండ వారి-విల్వేశ్వరీయము 6-52. 'స్వయంశోం' పద్యం.

8. పరుష నరళా మనాసికాక్షరలోష పద్యము. కచటతపలు, గ జ డ ద బ,

జ్జాణనమ, లేనిది.

ఉదా:- పూడిపెద్ది లింగమూర్తి, సువర్చలా వరిణయం.

రాఘవ వరాభవాను

శ్లాఘ విధి స్థిర విహార యుషవాసహరీ

పామూ ఘ ఘో రభయహ

రీ ఘోపావార్ధి శైల రేఖాధారా

9. అచల జిహ్వ శుద్ధోష్ణము : నాలుక కదలని, మఱియు ఓష్ణాక్షరములు

కలిగిన పద్యము.

ఉదా :A. కొడవలూరి రామచంద్రకవి. మహాసేనోదయము. 2-252

భవ భవోవ మవామా

భావి భవా భవ భావ సాపా నిపవీ

భూ విభు బోమా వాపా

భావాను విభోవ భవవ భభవ ప్రభువా.

B. దశావతారచరిత్ర. పుట. 275. 'భవ' ద్వ్యక్షరి. కం.

10. అచలఙ్గిహ్వం. ఇందు నాలుక కదవని అక్షరము లుండును.

ఉదా.- A. భోగంబు వాహవాహ వి

భాగేహ భావుకాంగ భావభవ మహా

భాగ చుహీ భాగ మహా

భోగవహ బాహుభోగి పుంగవభోగా

[భట్టమూర్తి, సరిసభాపాఠీయం. 3-160]

B. పెట్టి నరసింహము. కృష్ణలీలాతరంగిణి. చం.

C. ముత్య సుబ్బరాయదైవజ్ఞుణి-విదుషి 2-76 ఉ

D. విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర. కరము. పూ.భా. చి.ప్ర. 5-కం

E. కామినేని మల్లారెడ్డి- ష. చ. 3-108. కం.

F. కాణాదపెద్దన-భద్రావరిణయం. 3-300.

G. మాడభూషి వేంకటాచార్యులు. భరతాభ్యుదయము. తే||గీ

H కొక్కొండవారి. విల్వేశ్వరీయము. 6-51

I. చలఙ్గిహ్వం- నాలుక కదలికగల అక్షరములతో వద్యము.

ఉదా:- A. కం॥ లలనలలోఁ జాలనుతన్

జలనిధినాథుని తనూజ జలజజననుర

క్రిల లచ్చే శనునెంతే

సల లచ్చి నినెదను దాల్చునా దొరఁదలఁతున్.

[విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. ఉభా. 26.]

B. కంకంటి నరసింహకవి-విష్ణుమాయావిలాసము. ద్వీపద. 5వ అశ్వాసమున
ధర్మరాజు విష్ణుమూర్తిని స్తోత్రము చేయు సందర్భము

12. నిష్కే-వలస్వర, నిర్పిందు, నిష్పంచవర్గ, నిర్గద్య దశాక్షరీయగ్రంథము
కర్త. పోకూరి కాశీవతి. గ్రంథము పేరు, 'శారిత్రాశవలీల,' నిష్కే-వలస్వర అనగా
కేవలం 16 అచ్చులుండవు నిర్పిందు అనగా సున్నలులేవు. నిష్పంచవర్గమనగా
కవటతవ అను పంచవర్గాక్షరాలులేవు. నిర్గద్యవచనరహితము. దశాక్షరీ అనగా

‘యరలవశషనహళఅ’ అను పది అక్షరములతో మాత్రమే పద్యరచన ముందును. ఇందులో అనునాసికాక్షరములులేవు కనుక ముక్కు మూసుకొని చదవవచ్చు. ¹

4. గతినియమ చిత్రము

గత ప్రత్యాగతమనియు, ప్రతిలోమానులోమ మనియు ఈ చిత్రమును సంస్కృతమున పిలుతురు. తెలుగున బ్రామకమని కూడ పిలుతురు. పాదము కాని, పద్యము కాని ముందునుండి వెనుకకు, వెనుకనుండి ముందుకు చదివిన ఒకే రీతిగ ఉండును. గణభంగముకాదు.

ఈ చిత్రము సంస్కృతాది భారతీయ భాషలలోనే కాక పాశ్చాత్యభాషల లోను కలదు. ఇంగ్లీషులో ఇట్టి రచన అరుదైనను, చాటువులుగా కొన్ని వాక్యాలు మాత్రమున్నవి.²

ఉదా:- 1) “Madam I am Adam” ఈ మాటలు Adam మొదటిసారిగా Eveను చూచినపుడు తన్ను తాను పరిచయము చేసికొనుచు చెప్పినాడు. చమత్కారం. అది వెనుక నుండి చదివిన అదే వాక్యము రాగలదు.

2) Able was I ere I saw Elba — ఈ మాటలు Neapolian తన పతననంతరము చెప్పుకొన్నవి.

3) Latin భాషతో పద్యభ్రమక మీ క్రిందిది. St. Martin తో Satan చెప్పినట్లున్నది.

“Signa te signa termere me tangis et angis”

“Roma tibi Subito motibus ibit amor.”

4) “Dean Swift” అనేడి అంగ్లరచయిత Sheridanకు ఒక ఉత్తరము వ్రాసినాడుట. పైకి అది అర్థంలేని Latin రచనగా తోచును. పరిభ్రమకపద్ధతిలో చదివితే ఇంగ్లీషు వాక్యాలుగా అర్థమగును. మచ్చుకు రెండువాక్యాలు.

1. త్రిపురనేని సుబ్బారావుగారి, “కవి సింహ కాశీపతి. జీవితం. సాహిత్యం.” విమర్శనము. పుట. 80, 81. ప్రచురణ. కవి రాజ. సాహితీ సదనం. హైదరాబాదు. 1979 ముద్రణ. తిరువతి “సాహిత్యసమితి వ్యాసాపఖ”లో “పాశ్చాత్య భాష లలో చిత్ర కవిత్వం” అని జి.యస్. రెడ్డిగారి వ్యాసం.

Misana Odioso nimus rem.

అంగ్లము (An ass I am Oso I do in summer)

Moto ima os'illud namai nam. దీనికి ఏ వదనూ వదము భ్రమక మైన అంగ్లమిట్లుండును.

O Tom, am I so dull I a man man?

ఇది భాషానులోను విలోమమురీతి నున్నది.

తెలుగున గతి నియమచిత్రమైదు విధముల గోచరించుచున్నది. 1. అర్థ పాదానులోమవిలోమము. 2. పాదభ్రమకము. (పాదానులోమ విలోమము) 3. అను లోమవిలోమపాదద్వయము. 4. పద్యభ్రమకము (గతవ్రత్యాగతశ్లోకము) 5. అనులోమవిలోమ పద్యద్వయము.

1. అర్థపాదానులోమ విలోమము

పాదములోని సగభాగము చదివినచో అనులోమముగాను ప్రతిలోమముగాను ఒకే విధముగ ఉండును. ఉదా:- 1) వేదులవారిల స.చి.స్త.9A.

సావిత్రి వృత్తము: మారామా! కారుణ్య

ధారా! ధారా పాంగా

సారా సారా కారా

వేరావే నన్ బ్రోవన్

2. పాదభ్రమకము.

పద్యమందలి పాదము ముందునుండి వెనుకకు వెనుకనుండి ముందుకు చదివిన ఒకే రీతిగ ఉండుటను పాదభ్రమకమందురు.

సంస్కృతమున శిశుపాలవధ [19-40], ల.స, శుశ్వరశతకము, సా.ర. గ్రంథములలో పాదభ్రమక శ్లోకములు గలవు.

తెలుగులో పాదభ్రమక లక్షణమును చిత్రకవి పెద్దన ఇట్లు తెలిపియున్నాడు
[ల.సా.సం.3 114]

అనులోమ విలోమంబుగ

ననువొంతగఁ బాదపాద మతి తిరుగంగా

బెనచుక చెప్పినఁ గందము

జనుఁ బాదభ్రమకమనఁగా సత్కృతులంపన్.

అందుకు లక్ష్యము. [ల.సా.నం. 3-115]

మాని తనగేన తనిమా

యానగహరియన ఘఘన యరిహా కనయా

దాన వర వార వనదా

మానవప మహిమమతతమ మహిమ వవనమా.

ఏ పాదమున కాపాదమే ముందునుండి వెనుకకు వెనుకనుండి ముందుకు చదివిన ఒకేరీతిగ ఉన్నది.

అప్పకవి లక్షణలక్ష్యపద్య మిటులున్నది [అప్పకవీయం 4-558]

ధీరా నానా రాధీ

ధారా కరతా తరరత తారక రాధా

ధారా సుతత సు రాధా

ధారిక తరిధావనాః బద్రభ్రమక మగున్.

ఈ పాదభ్రమకమును కందములోనే చెప్పవలెనని చిత్రకవి తనలక్ష్య మందు చెప్పెను. అప్పకవి అట్లు చెప్పకయే చెప్పి నట్లాయెను. అందువలన కాబోలు తెలుగు కావ్యములందు కందములలోనే ఈ చిత్ర మగవడుచున్నది. మరి అది చిన్న పద్యమగుట కూడా ఒక కారణము కావచ్చు.

గణనియమము : ఏపాదమున కేయే గణము లెట్లున్న కందములో పాద భ్రమకము సరిపడునో తెలిసికొనుట ఆవశ్యకమై యున్నది.

కంద పద్య లక్షణానుసారము. పాద భ్రమకమునకు సరిపడుటకు 1, 3 పాదముల మూడు గణములు వరుసగా ఈ క్రిందివానిలో ఏదో ఒకటియై యుండ వలెను. (1) భ,జ,న. (2) భ,నల, న (3) భ,భ, న. (4) గగ, గగ, గగ. (5) గగ, నల, గగ, (6) గగ, భ, గగ, (7) గగ, జ, గగ, (8) భ, గగ, న.

2, 4పాదముల 5 గుణము లిట్లుండవలెను.

1) భ,భ, నల, న,న. 2) భ,న, నల, భ,న. 3) భ,భ, జ, న,న. 4) భ,న,జ, భ,న, 5) భ, నల, జ, నల, న, 6) గగ, న, జ,భ, గగ. 7) గగ, న, నల, భ, గగ. 8) గగ, భ, నల, న, గగ, 9) గగ, భ,జ, న, గగ. 10) గగ, నల, జ, నల, గగ, 11) భ, నల, నల, నల, న. 12) గగ, నల, నల, నల, గగ,

మహాకవులు పలువురు తమ కావ్యములలో పాద భ్రమకమును చిత్రించిరి.

ఉదా:- 1) దామోదర రదమోదా

రామా తతరా జయ యజరా తతమారా

రామా జని నిజ మారా

భూమా తతభూమతతమ భూతత మాభూ.

[అధునికులు. ఏకాంబారి. శ్రీ. వేం. చి.ర. కరము. ఉభా.]

అర్థము: ర=శంకును, ద=బండించువాడా! మోదా=అనంద స్వరూపుడా!
తత=విస్తృతమైన, రా=బంగారు కలవాడా! తత=అధికమైన, మా=బుద్ధికి,
రా=కాలయైనవాడా! రామా=లక్ష్మీ వలన, జని=పుట్టుకకల, నిజ=విత్యుడైన, మారా=
కాముడు కలవాడా!, భూమా=విరాట్స్వరూపుడా!, తత=పెద్దదియగు, భూ=భూదేవికి,
మతతమ=మిక్కిలిప్రియుడా!, భూ=భూమివలె, తత= గొప్పదియగు, మా=లక్ష్మికి,
భూ=స్థాన మైనవాడా!, దామోదర!, జయ=జయించుము.

ఉదా :- 2) పిల్లలమట్టి పినపీరన. జై మిని భారతము, అశ్వమేధవర్వము
8-221.

3) తిమ్మన- పారిజాతాపహరణం. 5-93.

4) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 849.

5) అయ్యలరాజా నారాయణా మాత్యుడు- హంస విశతి. 4-241.

6) పుష్పగిరి తిమ్మన- నవీరకుమార విజయము. 4-80.

7) బుక్క పట్టణం వేంకట చార్యుడు - అచలాత్మజావరిణయం. 1-80.

8) కనువర్తి అచ్చయ్య - కవిరాజ మనోరంజనము. 4-166.

9) పురాణం పిచ్చయ్య- మైరావణనాటకము 'మారానుతతను' పద్యం¹.

10) కాకాద పెద్దన- భద్రావరిణయం. 3-293.

11) మాడభూషి వేంకటాచార్యులు, భారతాభ్యుదయము కం....²

1. యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర. పుట. 208. యస్య తోగా
రావుగారి. పరిశోధన గ్రంథం.

2. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. పీఠిక- పుట. 215. పూండ్ల రామ
కృష్ణయ్య.

- 12) పోకూరి కాశీవతి - 'సార సురధీర సురసా' వద్యము.
 13) నంది ఘంటల జంట-వరాహపురాణము. 12-77.
 14) రాప్తాటి ఓవిరెడ్డి - కవిజన వినోదినీ. వ్రాతప్రతి పుట. 31.

8) అనులోమ విలోమ పాదద్వయము

మొదటిపాదమును ప్రతిలోమముగ చదివిన రెండవపాదము, మూడవ పాదమును ప్రతిలోమముగ చదివిన నాల్గవ పాదము ఏర్పడుటను అనులోమ విలోమ పాదద్వయమందురు.

ఇది సంస్కృతమున ప్రచురము. భారవి కిరాతార్జునీయము 15-18, 20, కా. ద, కా. కా, దేవీశతకము, ల.స., ఈశ్వర శతక మిత్యాది గ్రంథముల ఈ చిత్రము కలదు.

తెలుగున ఉగాహరణములున్నవి కావి విద్యున్మాలా వృత్తము, లేదా శ్లోకమున ఈ చిత్రము రచించబడినది.

ఉదా :- 1) విద్యున్మాలా : సాసా కారా మానా మామా

మామా నామా రాకా సాసా

రాధా రాధా నానా నానా

గానా నూనా ధారా ధారా

[వేదులవారి. ల. స. చి. స్త. 10]

అర్థము: సా=లక్ష్మీ!, స+అకారా= అకృతితో కూడిన దానా, మా=సంపదల యొక్క, నామ=పేరులు, అ=స్థానముగా గలదానా!, మా=తల్లి!, మా= యొక్క, మాన=చిత్తైన్నత్యమును, అమారా (స+మారా) =నాశము చేయనిదానా, రా=రమ్ము క+అ=కా= బ్రహ్మకు స్థాన మైనదానా!, (స+అసా) = విష్ణునియందుండు దానా, సః=Name of Vishnu, రాధా = రాధాదేవి యొక్క, ఆరాధా= ఆరాధకుడైన విష్ణువునకు, అనా=ప్రాణమైన దానవును, మా=సంపదచే అనూన = గొప్పవైన, అగా=వృక్షమైన (కల్పవృక్షము) దానవునైనదానా!, గాన= వేణుగానమునకు, అనూన=గొప్ప, అధార= ఆధారుడైనట్టి, కృష్ణరూప విష్ణువు, ఆనారా = నివాసము గలదానా!.

2) శివకర్ణామృతము. 'భావితాది' శ్లోకము.

3) ఏకాల వారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉభా. పుట. 24. శ్లోకము

4) తిరుమామిడి రామస్వామి. ఆం. కిరాతార్జునీయము. 2 విద్యున్మాలలు.

4. పద్యభ్రమకము

ఇందు పద్యము మొదటి నుండి చివరకు, చివరనుండి మొదటికి చదివినచో ఒకేరీతిగ ఉండును. పాదపాదానికి భ్రమమిందు కనబడదు. ఇదే పాద, పద్యభ్రమకము లకు గల భేదము. కొందఱు దీనిని అనులోమ విలోమ పద్యమనిరి. విలోమముగ చదివిన అదే పద్యమిందువచ్చును.

శిశుపాలవధ 19-88, కా. ద. 3-75, 76, 77, ల. స, ఈశ్వర శతకము, 31, 2, 62, సర. కం. తా. మున్నగు సంస్కృత గ్రంథములం దీ చిత్రము కాన నగును.

తెలుగున పద్యభ్రమకమునకు చిత్రకవి పెద్దన లక్షణ మిట్లున్నది.

[ల. సా. సం. 3-111, 112]

గీ॥ మొదలి ప్రాసంబు పద్యంబు తనను తిరుగు

నాది మాత్రాగ్ర మది తృతీయాం ఘ్రుకగును

బరగ నాల్గొది రెండవ ప్రాస మరుత

బ్రకటి తంబగుఁ బద్య భ్రమకమునందు.

గీ॥ అసమ పదముల మూడవదయిన గణము

నలమె యగుగాని కడమ గణములు చొరపు

షష్ఠముల నట్ల నలములే జరుగునయ్య

తెలియ పద్యభ్రమ కందములను గృతులు.

పద్యభ్రమకమును తెలుగులో కందములోనే వ్రాయవలెననియు, దాని వ్రాయు విధానమును చిత్రకవి పెద్దన పైపద్యముల వివరించినాడు. అప్పకవి లక్ష్యముగూడ కందములోనే కలదు. కవులందఱు కంద మందే ఈచిత్రమును చూపించిరి.

పెద్దన లక్షణానుసారము వ్రాయుటకు నియమములు:

కందము మొదటి రెండుపాదములు వ్రాసి దానిని వెనుకనుండి ముందుకు పరుసగా వ్రాసిన మిగిలిన రెండు పాదము లేర్పడును. అందువలన గణనియమ మెట్లుండవలెను? కందపద్య లక్షణము చెడకూడదుగదా. 1వ పాదమున 3వ గణము 'నల' ఉండవలెను. అనులోమమున ఇది చేసి గణము కావున 'జి'గణము పనికిరాదు. విలోమమున ఇది ౪వ గణము కావున ఇచ్చట 'జి' గాని, 'నల' గాని ఉండవలెను. అందువలన రెండు విధముల పనికివచ్చుటకు ఇచ్చట 'నల' వాడవలెను.

అనులోమ కంద ప్రాసాక్షరమే విలోమములో కూడా ప్రాసాక్షరము. అందు వలన అనులోమ కందమున ఈ ప్రాసాక్షరమును విలోమమునకు పనికివచ్చురీతిలో రెండవ పాదమున 2,5 గణములలో వెనుకనుండి ముందుకు రెండవ అక్షరముగా నిబంధింపవలెను.

మొదటి రెండు పాదములకు గణములు తెల్పికొనిన ఛాలునుగదా. కావున 3,6 గణములు 'నల' లై ఉండవలె. 1వ గణముగా 'గగ' గాని 'భవ' ఉండవలెను 2,7 గణముల 'జ' గణము పనికిరాదు. మిగిలినవి పనికివచ్చును. 4వ గణమున 'గగ' గాని, 'భ' గాని ఉండవలెను. 5 'వ' గణమున 'స' గాని 'గగ' గాని ఉండవలెను. 8 'వ' గణమున 'స' గాని, 'గగ' గాని ఉండవలెను.

మొదటి పాదమున రెండవ గణము చివరి అక్షరమునకును, రెండవపాదమున రెండవ గణము చివరి అక్షరమునకును యతి పాటించిన విలోమమున సరిపోవును.

ఉదా :- 1) ల. సా. సం. 3-113.

మానవ భటనయ జయదయ

యానకతనయా మదదమ హరవ వనదా

దానవ వరహా మదదమ

యానక కనయా యదయజ యనట భవనమా.

అర్థము : మొదటి రెండు పాదములే త్రిప్పి పడిన తర్వాత రెండు పాదము లేర్పడి పద్యము పూర్తి యగుచున్నది. కావున చివరి రెండు పాదము లకు తగిన అర్థముండి యుండవలెను. ఆ విధముగ ఆ భ్రమకము అర్థస్ఫూర్తి గలిగి యుండవలెను. కవి తన ప్రతిభవలన మాటలు వరుసగా అట్లు కూర్చుకొన వలెను. మానవ = మనువంశజుడైన శ్రీరామునియొక్క, భట = భటులతో, నయ = నీతియు, జయ = జయమును, దయ = దయయుగలవాడా!, యాన = నడకయందు, కతనయా = నారదుడైనవాడా!, మదద = గర్వమును ఖండించినవాడా! మహారవ = ధ్వని విశేషముచేత, వనదా = మేముండవైన వాడా!, దానవ వరహామదదమ = తిత్తేంద్రి యుడా!, ఆనకక = శరణాగతులకు, నయ = నయముగా, అయ = భాగ్యమును, ద = ఇచ్చువాడా?, అ = రణరంగమందు, జయ = జయమనెడు, నట = నటునకు, భవనమా = ఉనికిపట్టయినవాడా!

2. అష్టకవీయము. 4-559.

3. నంది ఘంటలఱుంట - వరాహపురాణం. 9-155.

4. సంది తిమ్మన - పారిజాతావహరణం. 5-92.
5. అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు - హంసవింశతి.
‘రామానుజ’ వద్యము.
6. చింతలవల్లి ఛాయాపతి - రాఘవాభ్యుదయము. 5-217.
7. దరణిదేవుల రామమంత్రి - దశావతారచరిత్ర. పుట 277.
8. గోపీనాథ వేంకటకవి - గోపీనాథ రామాయణం-సుందరకాండ. 1537
9. విక్రాలవారి - శ్రీ వేం చి. ర. కరము. పూ. భా. చి. ప్ర. 30.
10. వేదులవారి - ల. న. చి. ప్ర. 11 - (సావిత్రివృత్తమాన)
11. కేశవయ్య - దాశరథీచరిత్ర - 1-150, విద్యున్మాలా, 1-457 కం.
12. అల్లమరాజు రంగశాయి - శ్రీ ఆం. చం రామ. ఆరణ్య - 80.
13. కుందుర్తి వేంకటాచలకవి - మిత్రవిందా శరిణయం
3 ఆశ్వాసాంతము. కం.
14. బుర్రా కమలాదేవి - ఛందోహంస. పుట - ౯3.
15. అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి - భద్రాశరిణయం. 4-‘05. ప్రగ్విణీ.
16. బోడి వాసుదేవరావు - చిత్రమంజరి చిత్ర 8 సరోజవృత్తము.
17. పొత్తపి వేంకటరమణకవి - లక్ష్మణశిరోమణి. 4-708 కం.
18. పోకూరి రాశీపతి - ‘సారసజనుతజ’ వద్యము.
19. రాప్తాటి ఓదిరెడ్డి - కవిజన వినోదిని వ్రాతపతి - పుట - 31.

5. అనులోమ విలోమ వద్యద్వయము

ఒక వద్యమును విలోమముగ చదివిన వేతొక వద్యము వచ్చుటను అనులోమ విలోమ వద్యద్వయ మందురు. వద్యభ్రతుకమున వద్యము ముందువెనుకల నెటునుండి చదివినను ఒకటే వద్యము, ఒకేరీతిగ ఉండను. కాని ఈ చిత్రమున అనులోమముగ ఒక వద్యము, విలోమముగ తద్విన్న వద్యము ఏర్పడును.

కిరాతార్ధసీయము 15-22,23, రుద్రటాలంకారము, దేవీశతకము, పా.స, ల.స, ఈశ్వరశతకము, సర, కంఠా, మున్నగు సంస్కృత గ్రంథములందీ చిత్రమున్నది.

తెలుగున అప్పకవి ఈ ఆనులోమ విలోమ వద్యద్వయమునిచ్చి యున్నాడు. కాని లక్షణము చెప్పలేదు. చిత్రకవి పెద్దన చెప్పియుండలేదు. లక్ష్యానుబంధి తేలియ వలెను.

వియమములు : విలోమ వద్యమునకు రెండు పాదములకు రెండు యతులు రావలెనుగదా. అందువలన మొకటి పాదము రెండవ గణము చివరి అక్షరమునకు, రెండవపాద రెండవ గణము చివరి అక్షరమునకు ఒక యతిని, వేరొకదానిని, 3, 4 పాదము లందఱ్ఱే కూర్చవలసి యున్నది.

ప్రాస విషయము : వద్యభ్రమకమున ఒకే ప్రాసాక్షరము కలదు. ఇక్కడి వేరే ప్రాసాక్షరము విలోమములో వచ్చునట్లు వ్రాయవచ్చును. రెండు వేర్వేరు వద్యములు కనుక ఇది సరిపోవును. 2, 4 పాదములలోనూ, 2, 5 గణముల వెనుకనుండి నుండుకు రెండవ అక్షరముగా ఒక ప్రాసాక్షరము పాటించిన అది విలోమవద్య ప్రాసాక్షరమగును.

ఇక గణ నియమ విషయమున ఇది వద్య భ్రమకముతో సమానమే.

ఉదా:- 1. ఎకాలవారి శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. షా. ఖా. చి. వ్ర. 3!

సారాకారా సమరస

సారస గసరాస యనఘ జయ యవ్యసనా

మారాకారా కలియమ

భారవ జసరా సమహిమ భాధవ భసరా.

అర్థము : సారాకారా = శ్రేష్ఠమైన ఆకృతి గలవాడా!, సమరస = లక్ష్మీతో గూడిన ప్రేమరసము గలవాడా!, సారసగ = శంఖమును పొందినవాడా!, సరాస = రాసక్రీడతో గూడినవాడా!, అనఘ, అవ్యసనా!, మారా కారా కలియమ = యుద్ధము లలో యమునివంటివాడా!, భారవజసరా = శాంతితోను, ధ్వనితోను, జయముతోను, గూడిన బాణములు గలవాడా!, సమహిమ భాధవ = భూదేవియొక్క వల్లభా!, భాసరా = సత్వత్రములయందు గతి గలవాడా!, అనగా వాటియందు నుండువాడా!.

ఈ క్రిందిది, పై వద్య విలోమము :

రాసభవధభా మహిమ స

రాస జసరభామ యతిక తాకారామా

నాస వ్యయ యజఘన యస

రాసగ సరసా సరమస రాకారాసా.

అర్థము : రాసభ = గర్భభాసురునియొక్క, వధ = సంహారమునందలి, భా = దీప్తికవి, మహిమ = గొప్పదనమునకును, స = వ్యందన వధమువంటివాడా!, రాస జ వరభామ = రాసక్రీడయందు, త్వరతోగూడిన ఉత్తమశ్రీలు గలవాడా!, అలిక, రాకా రామా = ముఖమునందు నిండు పున్నమభార్యగా గలవాడా! (చంద్రుడవేయైనవాడా!) నా సవ్యయ = అధిక శుభావహ విధులతో గూడనివాడు కానివాడా!.

2. అప్పకవీయము 4-550, 551.

3. గ. వేం. కవి ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 365.

4. వేదులవారి. అ.న.చి స్త. 12, 13 విద్యున్నూలావృత్తము.

5. ఇందే ... 14, 15 మాణవకవృత్తము.

5. ఇతర శబ్ద చిత్రములు

ఇవి 1. అక్షరచిత్రము 2. పాదనియమచిత్రమని రెండు విధములు.

1. అక్షరచిత్రము : అక్షరములొక నియమముతో ప్రయోగించుట ఈ చిత్ర మున కననగును. ఇందు (1) అక్షరాంకము (2) వదాదివ్యంజనావ? (3) ఆది వర్తవృత్తి (4) గుణితము (5) అక్షరచిత్రమిశ్రమమును రకములు గలవు.

(1) అక్షరాంక చిత్రము : లేదా వర్ణమాల చిత్రము.

వర్ణములన్నియు క్రమముగ 'అ' నుండి 'క్ష' వఱకు ప్రయోగింపబడుట.

సంస్కృతమున ఉదా:-సర. కంఠా. లో [2-263] క్రమస్థ సర్వవ్యంజనమ్.

“కః ఖగౌ ఘా జ చి చ్చౌ జాయాణ్ణ టౌరిడడణ్ణః

తథో దథీ నృపర్నా భీర్మయోరిల్వాశిషాం సహః”

పాశ్చాత్య భాషలలో ఇటువంటి రచనము గలదు. అంగ్లకవులు పాదాది యందు పెట్టిన వర్ణమునే ఆపాదమందలి ప్రతిపాదాదిలోను వచ్చునట్లు నియమము బెట్టుకొని వ్రాసిరి. ఇది ఇటు అక్షరాంకము, అటు ఆదివర్ణ వృత్తి రెండు చిత్ర ములు కలయిక.

Address to the Aurora.

“Awake Aurora! and across all airs
 By brilliant blazan banish boreal bores
 Crossing cold canope’s celestial crown
 Deel darts descending dive delusive down
 ....
 ....
 ....
 ....
 Zenith’s zebraic zigzag zodaic zones.”¹.

తెలుగులో ఇది వద్యములలో ఉన్న అక్షరాంక పద్యమనియు, గద్యలో ఉన్న అక్షరాంక గద్య అనియు వ్యవహరింతురు.

“అఖిల లోకాదార, ఆనందరసపూర
 ఇనచంద్ర శిఖినేత్ర, ఈడితామలగ్రాత
 ఉరులింగ నిజరూప, ఉర్జితాజలచాప
 ఋష్యంక కోటీర, ఋవరితోదార
 శ్రుతిత తాండవకాండ, శ్రానికృతాజాండ
 వీరేశ వర్యేశ, ఐక్యసౌఖ్యావేశ
 ఓంకార దివ్యాంగ, ఔన్నత్యగుణసంగ
 అంబికా హృదయేశ, అస్థోక కలనాశ

1. తిరుపతి సాహిత్య సమితి వ్యాసావళి. ‘చిత్రకృత వ్యాసం’
 కర్త బి. యస్. రెడ్డిగార్లు.

కనదహీనాభరణ, ఖలజలంధర హరణ,
 గలనాయక విధేయ, ఘనభక్తి విజేయ
 జహ్నులకాంధర, చరిత త్రిశూలధర
 చర్మయాగధ్వస్త, జలజజ శిరోహస్త
 యుమ్మార్తి శృంగర, ఇన గుణ విదళధీర
 బ్రతయాది విదూర, తప్తవాహకార
 దమరు కాది విహార, ధవ్రాత పరిహార
 నివ్రావాగార, తత్త్వజోనేత
 దవిదూర జనపక్ష, దవనపాలనదీక్ష
 ధరణీ ధరోబ్లిధ, నందికేశారూఢ
 పర్వశిశ్వరలింగ, బహుళ భూతవిలాస,
 భక్తహృద్వనహనే, మంత్ర స్తుతోదార
 యక్షరుద్రాకార, రతిరాజ బిసహంస
 లలిత గంగోత్తంస,
 వరదకైల విహార శరనంభ వాస్సార
 షట్టింశ తత్త్వగత, సకల సురముని వినుత
 హరినేత్ర వదనద్మ, అంశిత భూధరపద్మ
 క్షరరహిత చరిత్ర, అక్షరాంక స్తోత్ర
 శ్రీవర్వత లింగ నమస్తే నమస్తే నమః”.

అని ఇట్లు అక్షరాంకమనెడి పేరుతో మల్లికార్జున పండితుడు దీనినిరచించెను. ఒక్కొక్క సంబోధన వదమాడిన ఒక్కొక్క అక్షరము కూర్చబడినది. దీనికి మల్లికేశ్వరగద్య అని నామాంతరము.¹

పాల్కురికి సోమనాథుడు వ్రాసిన అక్షరాంకగద్య ఇటులున్నది.

1. శివశత్రుసారము. పీఠిక. పుటలు. 36 నుండి 38. నిడద
 వోలు ఛేంకటాపుగాడు.

“అపిచ శివశృంగాత్ ఓం. ఆది వద విస్తార ఓం.
ఇహవర సుఖాధార ఓం, ఈషణత్రయదూర ఓం.

— — — — —
— — — — —

హరగణనిత చృత్ర ఓం, శశిత కీర్తి కళత్ర ఓం.
క్షరముఖ చారిత్ర ఓం.”

ఇతడు అక్షరాంక వద్యములనుకూడ రచించినట్లు నిడుదవోలు వేంకట్రావు గారు శివకర్తవ్యసారము, పీఠికలో తెల్పిరి.

2. పదాది వ్యంజనావళి

పద్యములో ప్రతిపదాదిన (పాదము మొదటకాదు) వర్ణమాలలోని వ్యంజనములు క్రమముగ వాడబడును. కొన్నిచోట్ల పదము మొదటి అక్షరముగా కాక పోయినను వరుస తప్పక పాటించబడును.

ఉదా :— విక్రాలవారి శ్రీ వేం. చి. ర. కరము ఉ.భా. 28.

తేటగీతిమాలిక :

కరుణకు ఖనివి గరుడు గమన నిభాజ్ఞ
— — — — —
చతురుడ చలాది దుర్జయ జయ యుగాజ్ఞ
— — — — —
ఐంకముల తక్కురను డంబు ధక్కజాణ
— — — — —
తథ్యద ధ్యవప లదాన దా విభూమ
— — — — —
శ్రీలోనగు మాయరాల విశేష నమాన.
— — — — —

అర్థము :— జయ=అభ్యుదయములయొక్క, యర=ప్రవాహములయొక్క, అజ్ఞ=పొందిక కలవాడా!, ఐంకముల, తక్కులను ధనముల దేవుడు, డంబుధక్కజాణ=ప్రఖ్యాతికై న వగలా గల సమర్థుడా! తథ్యద=సత్యము నిచ్చువాడా!, (విభూమ=బి,విలు లేదాలేదు గనుక) వి=విశేషముగ, భూమ=గొప్పధనముగల వాడా!, మాయరాలన్ =మాయ = అజ్ఞానము, రాఅన్ =రాలిపోవునట్లుగా,

౬. ఆదివర్ణవృత్తి

పద్యములో మొదటి అక్షరమే ప్రతి పదాదిన (పాదముకాదు) తిరిగి వచ్చుటను ఆదివర్ణవృత్తి అందురు.

పాశ్చాత్య భాషలలో పాదాదివర్ణమే ప్రతినదాది వర్ణముగ వచ్చుటను లోగడ గమనించితిమిగదా.

తెలుగులో ఉదా :- (1)

కలకంఠము కరెవులుగును
— —
కలవింకము కంకణంబు కహ్వము కరుణున్
— — — —
కలరవము కనకభుక్కును
— —
కళకును కంకమును గాకి కక్కెరకైదున్.
— — — —

ఇందు 'క' వర్ణవృత్తి [గ.వేం. కవి. ప్ర.రా. వేం.వి.వి 230].

2) గ.వేం. కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 410. 'అ' వర్ణవృత్తి.

4. గుణితము

పద్యమున ఒక అక్షరమునకు గుణితము పాటించబడుట ఇందలి చిత్రము. మొదట తలకట్టు తర్వాత దీర్ఘము, గడుసు—యీ విధముగ క్రమము పాటించి తీరవలెను గుణితము వ్రాయబడెడి అక్షరము ఇన్ని అక్షరముల తర్వాత వచ్చుచుండవలెననెడి నియమములేదు. కాని సాధారణముగ ప్రతినదము మొదటి అక్షరముగా దాని నుంచుచుందురు.

ఒకే వ్యంజనముపై అకారాది స్వరాలు వచ్చుచుండును గనుక ఆ పద్యము వినుట కింపుగా ఉండి అది ఒక అలంకారముగ భాసించును.

సంస్కృతములో భుక్కుండుడనే కవి చెప్పిన గుణితభాగము సందర్భముక్తముగా నున్నది. చనుత్కారముతో గూడినది. దాని యందలి ధ్వని ప్రభావముచే అకవి, ఆ రాజుగారు విధించిన మరణశిక్షనుండి తప్పించుకోగలిగెను.

ఆ శ్లోక మిది : “భట్టి ర్నష్టా భారవిశ్వాపినష్టః
 భిక్షుర్నష్టో భీమసేనోపినష్టః
 భుక్కుండోహిం భూపతి స్త్వంహిరాజన్
 భజ్నావశ్యా మంతక స్సన్నివిష్టః॥

యముడు “భ” గుణితము దిద్దుచున్నాడు. “భ” వ్రాసేటప్పటికి భట్టి చని పోయెను. “భా”తో భారవి, “భి” భిక్షువనే మహారాజు, “భీ”తో భీమసేనుని ప్రాణములు పోయినవి. “భు” వ్రాయునప్పటికి భుక్కుండనైన నా ప్రాణములు పోవుచున్నవి. ఇక “భూ” వ్రాయుట మొదలిడిన భూపతివైన నీవుగూడ త్వరలో అని ధ్వనితో ఆకవి ఆ రాజును శ్లోకములో హెచ్చరించెను. అది చదువుకొని, రాజు, భయపడి ఆ కవిని ఉరితీయవద్దని విడిచిపెట్టవలసినదని అజ్ఞునిచ్చెను. ఆ కవి సమయస్ఫూర్తి మెచ్చదగినది.¹

“హంసనిశతి”లో గుణితములో వరుసగా వచ్చు దీర్ఘము, గుడుసు మున్నగు పదములతో వర్ణన మనోహరముగ గన్నడచున్నది. అది ఇటులున్నది.

“దీర్ఘమై విలసిల్లు దేట వాల్లను దోయి
 గుడుసులై కమబొమల్ గుల్కుచుండు,
 కొమ్మిచ్చు గతిహెచ్చు గొమరె చేతులరీతు
 లుత్సంబు చందాన నొప్పుజును
 మోత్సంబు జాతిని సమరుగర్ణధ్వయం
 బేత్సమై జడపొంక మెసగ బొసగ
 నైత్సంబు విధమున నలయూరు లలరారు
 దలకట్టువలె మించు దళకు నొసలు
 సున్ననడుము వినర్గలు చన్నులు మిడి
 పొక్కిలి వలవల గిలుకల్ భుజములనగా
 సౌష్ఠవముతోడ నున్నది సఖియనుచు.”

-
1. గుమ్మా శంకరరావుగారి “వ్యాస పారిజాతము” గ్రంథమందలి
 యముడు దద్దిన “భ” గుణితమువ్యాసము. గ్రంథపుటలు—158,
 154. ముద్రణ 1981.

కావి కవులందఱు ప్రోత సందర్భములోనే గుణితము వాడియున్నారు. ఈ చిత్రము మత్తెభ చంపకములయందు, కందమునందును కనబడుచున్నది. ఈ గుణితము గూర్చి అప్పకవి తెల్పులేదు. గుణితమునకు లక్షణ లక్ష్యముల నిచ్చినవాడు చిత్రకవి పెద్దన.

లక్షణము : ల.సా.సం. 3-135

తలకట్టు గుడుసు కొమ్మును
నలదీర్చు ము లేత్వమైత్వమట నోత్వాత్వం
బులు బొట్టు గిలుకలన్నియు
కొలదిగ బండెండు వద్య గుణితఁబయ్యెన్.

దీనిప్రకారము ఆ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఐ ఓ ఔ ం ఁ అను వన్నెండు స్వరములు రావలెను.

ఆతని లక్ష్యము : 1) ల.సా. సం. 3-136

మ॥ సరసా సాహసి సిద్ధవహ్నిహృత రక్షఃకాల సీతావ్యచో

త్కర నాశా సుగుణాధ్య సూరి తతి వంద్యా సేవక శ్రీదస్తై

న్యర సాజాత వసంత సోమనిభ సౌర్యగ్ర ప్రహనాధ్య సం

గర చానాక్షక దైత్య సర్వహిత రక్ష నీకు నేమొక్కెదన్.

ఈ లక్షణము సారము క్రిందివి ఉదాహరణములు.

2) నందితిమ్మన—పారిజాతావహరణం. 2-57 “శ” గుణితము.

3) తెనాలి అన్నయ—సుదక్షిణావరిణయం 5-69. “స”

4) గ. వేం. కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 6-69 వద్యం “క”

[ఇందు గుణితముతోపాటు దశావతార వర్ణనమున్నది].

5) దామెరల అంకన్న—ఉషావరిణయం. పుట. 43

6) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి—కవిజన వినోదిని—వాతవతి—పుట. 42.

రెండవవిధము. బొట్టు గిలుక, వదలి 10 స్వరములతోడనే గుణితము వ్రాయుట. అది కందములో రెండు పాదములలో పూర్తి కావించుట, జరిగినది.

ఉదా :- 1) గ.వేం కవి ప్ర.రా. వేం.వి.వి 148. పద్యము మొదటి 2 పంక్తులు.

గడి గాటపు గిరి గీముల

గుడి గూబల గెబ్బుగైత గొల్లలు గొలన్.

అధునికులు :

2) నాదెళ్ళవారి. సోమేశ్వరీయము. కం. మొదటి రెండుపంక్తులలో

3) “క” తర్వాత రెండు పంక్తులలో “న” గుణితము.

ఇట్లేవారి అ.ఉ. రామా.లో మూడు కందములలో గుణితము పాటించబడినది ఒకదానియందు “ర,న” గుణితము, రెండవకందమునందు “క,న”లు మూడవ కందమునందు “వక”ల గుణితము వ్రాయబడినది.

మూడవ విధము : గిలుకవదలి, ఋ,౧ రెండింటిని గ్రహించి మొత్తము 13 స్వరములతో గుణితము వ్రాసిన కవులున్నారు.

ఉదా :- ఏకాంబారి. శ్రీ వేం.చి.ర.కరము. 19వ చిత్రము. పుట. 21.

నాల్గవ విధము : కందములోవలె 10 స్వీకరించి, దానికి “ం,ః”లు కలుపుకొని 12 స్వరములతో గుణితము వ్రాయబడినది.

ఉదా :- కంకంటి నారసింహకవి. ద్విపద. విష్ణుమాయా విలాసము. 5వ అశ్వాసము.

5. అక్షర చిత్ర మిశ్రమము

అక్షరాంక గుణితముల కావ్యము. ఇటు అక్షరాంకమును, అటు గుణితమును ఈ రెండు నియమములతో కావ్యములు వ్రాసిన కవులున్నారు. ఉదా :- రాయవరిపు పూర్ణయాచార్యులు—వేమనశాస్త్రి రత్నాకరము. ఇందు మొదటగా “అ” నుండి “ఔ” వరకు, పద్యము మొదటి అక్షరము “అ”గా ఉండునట్లు కొన్ని పద్యములు, “అ”గా ఉండునట్లు కొన్ని, అట్లే తక్కిన అచ్చులతో కొన్ని పద్యములు వ్రాయబడినవి. తర్వాత హల్లులు “క” నుండి “హ” వరకు పాటించుచు పైన చెప్పిన విధముగ పద్యములు వ్రాయబడియున్నవి. “క” మొదటి అక్షరముగా కొన్ని పద్యములు, “కా”తో కొన్ని, “కి”తో కొన్ని, “క్రి”తో కొన్ని-ఇట్లా కావ్యము మొత్తము వ్రాయబడినది. అ కావ్య మొక పదకొంశమువలె “అ”నుండి “హ” వరకు అక్షరాంకము గలదు. పద్యము మొత్తమున గుణితముగాక కొన్ని పద్యములలో ఒక అక్షరము గుణితము పూర్తియగును.

2. పదనియమ చిత్రము

పద్యమున నాల్గుపాదము లొకటిగాను లేదా రెండుపాదము లొకటిగాను, తర్వాతి రెండుపాదములు వేరొకటిగాను వుండుటను పాదనియమ చిత్రమని పిల్వనగును. ఇవి యమక బేదములు. శబ్దాలంకారము వచ్చును. కాని నాల్గుపాదము లొకటిగా రచనలో కన్నడి చిత్రముగ నద్భుతము గొల్పుచున్నది. కావున ఇది చిత్రమని చెప్పినవాడు అప్పకవి యని భావింపవలెను. కావుననే కాబోలు సంస్కృత లాక్షణికులెవరును దీనిని చిత్రముగ చెప్పియుండలేదు. కాని తెలుగులో ఇట్టిపద్యము లరుదగుటచేత, అప్పకవి దీనిని చిత్రములో చేర్చియున్నాడు. చిత్రకవి పెద్దన దీనిని గూర్చి చెప్పలేదు. అప్పకవి చెప్పిన పాదనియమ చిత్రభేదములు రెండు.

1) ఏకపాది 2) ద్విపాది

1. ఏ క పా ది

స్వర వ్యంజన హసదు క్త్యముండి, అర్థభేదము గల్గినచో యమకము. ఏక పాది పంక్తి యమకము. ఇందు మొదటి పాదమే మిగిలిన మూడు పాదములుగ ఆవృత్తియగును. పాదము లొకటి యైనను ప్రతిపాదమున పదముల విరువుచేతనేమి పదముల కర్థముల చేతనేమి వేర్వేల్పర్థములు వచ్చుచుండవలెను. లేనియెడలయందు చిత్రమేముండును!

ఆధునికకవియైన విక్రాలవారి శ్రీ వేం.చి.ర. కరము. పూ.భా.చిత్ర. ప్ర. 9 ఈ ఏకపాదికి చక్కటి ఉదాహరణము.

1) తే॥గీ॥ పఱంగ శ్రీ భారతాధిక ప్రణతుడీవు

పఱంగ శ్రీ భారతాధిక ప్రణతుడీవు

పఱంగ శ్రీ భారతాధిక ప్రణతుడీవు

పఱంగ శ్రీ భారతాధిక ప్రణతుడీవు

అర్థము = ఈవు, పఱంగన్, శ్రీ = లక్ష్మీయొక్క, భా = శోభయందు, రత = ఆనవుడవై, అధిక = మిక్కుటముగ, ప్రణతుడవు, శ్రీ = దీప్తియొక్క, భా.ర.త = అతిశయపుదనముతో ప్రణతుడవు (భారత్యభావః భారతా), శ్రీ = శ్రీయుతులైన, భారత = భరతవంశజులగు పాండవులచేత, అధిక ప్రణతుడవు, శ్రీభారత = శ్రీమహా భారత గ్రంథమునందు శ్రీమంతమైన భారతదేశముందు అధిక ప్రణతుడవు.

- 2) అప్పకవీయము 4-561
 3) కనువర్తి అబ్బయ్య కవిరాజమనోరంజనము 2-10
     సీన నాల్గుపాదము లొకటిగా ఉండును.
 4) పోకూరి కాశీవతి శు. అం. వి.వి.హ.చరి. ఉత్సాహపద్యము
 5) బుర్రా కమలాదేవి చందోహంసి “శ్రీహరివితానమేక పాదాపితమగు”
     పద్యము
 6) వావిలికొలను సుబ్బారావు శ్రీకుమారాభ్యుదయము 2-70
     సీనము నాల్గుపాదము లొకటిగా ఉండును

2. ద్వి పా ది

పద్యమున రెండు పాదములొకటిగాను, మఱి రెండుపాదములు మరొకటిగా నుండుటను ద్విపాది యందురు.

ఇది రెండు విధములు. 1) 1,3 పాదము లొకటిగాను 2, 4 పాదములు పేరొకటిగాను ఉండును. దీనిని సముద్గకయమకమందురు. 2) 1,2 పాదములొకటిగాను, 3,4 పాదములు మరొకటిగాను ఉండుట. దీనిని యుగ్మక యమక మందురు. ఈ రెండును తెలుగున ద్విపాదు లనబడుచున్నవి.

మొదటి విధము ద్విపాది :- ఉదా:- 1) అప్పకవీయము. 4-562.

తే॥ గీ॥ సౌమ్య గురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి సరసిజాక్ష

భోగి భోగాననుండని పొలుచుట రుదె

సౌమ్య గురుకవుల్ నినుఁబ్రీతి సరసిజాక్ష

భోగి భోగాననుండని పొగడ ద్విపద.

- 2) ఆకుకూరి మొల్ల మొల్లరామాయణము కందము.
 3) కనువర్తి అబ్బయ్య అవిరద్ధ చరిత్రము 3-130 కందము.
 4) కృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయం 2-165 ఉత్పలమాల
 5) విక్రమదేవవర్మ మానవతీ చరిత్రము. “అరిదరకర” పద్యము
 6) ముందిగొండ నాగలింగశాస్త్రిలు-కాదంబరి తెలుగుపదనము-పద్యము
     ‘కాదంబరీ రసజ్ఞులు’
 7) పోకూరి కాశీవతి శు.అం.వి.వి.హ.చరి. చరిత్ర 1-67
 8) కామినేని మల్లారెడ్డి ష.చ. 3-109 తే. గీ.

9) బుర్రాకమలాదేవి చందోహంసి

రెండవ విధము : ద్వీపాది 1) ఉదా:- విక్రాలవారి శ్రీ. వేం.చి.ర.కరము.
పూ భా.చి.ప్ర. 10.

తే॥ గీ॥ కానన వనతి కామినీ కలితక్రీర్తి.

కానన వనతి కామినీ కలితక్రీర్తి.

బహుసమిద్ధర సాభ్రవిభాసురనుత.

బహుసమిద్ధర సాభ్రవిభాసురనుత.

అర్థము : క=బ్రహ్మయొక్క, ఆనన=ముఖములే, వనతి=గృహముగా, కామినీ=ప్రీయైన నరస్వతీదేవిచేత, కలిత=కైకొనబడిన, క్రీర్తి=క్రీర్తిగలవాడా! కానన=అడవులు, వనతి=ఉనికిగాగ, కామినీ=ప్రీయైన శబరిచేత, కలిత=కైకొనబడిన, క్రీర్తి=క్రీర్తిగలవాడవు.

బహు=అధికమై. సమిద్ధ=ప్రకాశించిన రస=నీరుతోగూడిన, అభ్ర=మేఘమువలె, విభాసుర=వెలుంగు వాడవుగా, నుత=స్తుతింపబడినవాడా! బహు=మిక్కుటమయిన, సమిత=యుద్ధములను, హర=కొట్టినవాడా! సాభ్ర, విభా=ఆకగమునందు వక్షితోడను, సూర్యునితోడను, కూడినవాడా!:

2) శ్రీనాథుడు - కాశీఖండము తే॥గీ॥

3) వీరి - బాటువు “రాజనందన రాజ” సీసపాదములక్రింది

“భావ భవ భోగ”మను తే॥ గీ॥

6. శబ్ద చిత్ర మిశ్రమము

శబ్ద చిత్రములోని బేదములు రెండు లేక అంతకంటె పెక్కులు కలిపి వ్రాయబడిన శబ్ద చిత్ర మిశ్రమమనజెల్లును.

ఇందు 1) స్వరవ్యంజన చిత్రమిశ్రమము 2) వ్యంజన పాద నియమ చిత్ర మిశ్రమము. 3) స్థానగతి నియమ చిత్ర మిశ్రమము 4) స్వర, స్థాన నియమ చిత్ర మిశ్రమము 5) వ్యంజన, స్థాన నియమచిత్ర మిశ్రమములు గమనింపదగినవి.

1. స్వర వ్యంజన చిత్ర మిశ్రమము

ఇందు స్వర, వ్యంజనములకు రెండింటికి నియమము గమనింపదగును.

మొదటిది ఏకస్వర ద్వివ్యంజనము :- ఒకస్వరమయిన “అ” యును, “ఘయ” అను రెండు హల్లులు మాత్రమే ఇందు ప్రయోగింపబడినవి.

ఉదా :- 1) వేడులవారి. ల.న.చి. స్త. 38. విద్యున్నాలా

మాయా మాయా మాయా మాయా

మాయా మాయా మాయా మాయా

మాయా మాయా మాయా మాయా

మాయా మాయా మాయా మాయా

అర్థము : మా=మేధను, య=పొందినవారి యందు, అమాయా=మాయలేని దానా!, (మాయా+అ=అమాయా), మా=లక్ష్మిని, య=పొందినవాడగు విష్ణువందరి, ఆ=భావమునందు, అమాయా=మాయలేనిదానా!,

మాయా=మాయాస్వరూపిణీ, మాయ=మాయగలవారియందు, ఆ=అంతట, మాయా=మాయగలదానా!, అమాయ=మాయలేనివారియందు, ఆ=స్థానముగలదానా!

మాయ=విష్ణువునందు, ఆ=స్థానము గలదానా! మా=సంపదలయొక్క, అయామ=ధైర్యమును, అయా=పొందినదానా!, మాయా=విష్ణుశక్తి!,

మా=మరణమునకు, యామా=యమసంబంధమైనదానా!, అనగా మోక్షము కూర్చుదానా!, అయా=శుభవిధియైనదానా! ఆమ=రోగములయొక్క, ఆ=స్థానమైన కారణములను, యామ=నాశమును, ఆ=అంతటను, యా=పొందించుదానా!, శరీర రోగ, భవరోగ కారణములను పూర్తిగా నాశనము చేయుదువనుట.

రెండవది 'సరిగమవధని' -

ఇందు 'సరిగమవధని' అను సప్త వ్యంజనములును, 'స, గ, మ, వ, ధ' ల పైని 'అ,' స్వరమును, 'రి, ని' రెండిటిపై 'ఇ' స్వరమును, వచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు వరుసగా 'ఆ, ఈ'లు వచ్చుచుండును. సంస్కృతమున 'షడ్జాది స్వరవ్యంజనమ'ను పేర సర కంఠా. 2-265 గలదు.

“సామామారి ధనునీ నిధానినీ సామ ధామ ధనిదామ సాధినీ

మానినీ సగరి మావపావపా సావగానమసమాగ మాసమా”

తెలుగులో అప్పకవి 1. చిత్రకవితా భేదములు చెప్పు సందర్భమున, దీనిని చెప్పెను గాని, వివరించు సమయమున, చిత్రకవిత్వ శీర్షికక్రింద దీనినెత్తుకొనలేదు. విడిచిపెట్టెను.

1. అప్పకవియము. ప్ర.ఆ. శబ్దార్థ లక్షణాంకారము. సీసమాలిక, వానిళ్ళ ప్రచురణ. 1966.

ఉదా: - 1) మిన్నికంటి గురునాథశర్మ, శివగీత, 12-1. సప్తస్వరకందము
మాపని సరిగఁగని
మా పాపాగ గరిమవన మాపగ దగదా
నీ పాద దరిగని గదా
మాపా సామాగమ పదమాని పదాదా.

2) కా.మా కర్త. చాళుక్యరాజు విశ్వేశ్వరభూపతిని గూర్చి యీ చిత్రముగల పద్యమును చెప్పెను 'నీ శరిషని నీసరిధని' కం. 6-63 పద్యము.

3) సత్యవాలు సోమసుందరకవి 'జగదాంబానారదప్రసంగము'లో సంగీత స్వర సీసము. "దానిని ధనిగాగ" మొదలుగా గల పద్యమున్నది.

4) ఒకసారి పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు రాజాగారిమీద "సరిగమ ల"తో పద్యము చెప్పినట్లు తెలియుచున్నది¹.

5) బోడివాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. చిత్ర-6. సప్త స్వరకందం "ద"వాడి యున్నాడు. "ధ" వాడలేదు.

2. వ్యంజన పాదనియమ చిత్రమిశ్రమము

ఉదా:- ద్వ్యక్షరి, ద్విపాది చిత్రముల మిశ్రమము.

తెనాలి రామకృష్ణుడు ఒక కవికి అర్థము చెప్పమని ఇచ్చిన చాటు పద్యము అది.

సీ॥ మేక తోకకు తోక తోక తోక మేకకు మేక
మేక తోకకు తోక తోక మేక.

ఈ పరుసలోనే సీసము నాలుపాదములు గడిచిన పదప తేటగీతి పాదము క్రిందివిధముగ నున్నది. సీసపాదములు, తేటగీతి పాదములు పరుసలలో భిన్నముగ నున్నవి కనుక ద్విపాది చిత్ర మందున్నది. "మ, క" అను రెండువ్యంజనములు మాత్రమే ఇందుగలవు.

తేటగీతి పాదము :

మేక తోక తోక తోక తోక తోక మేక

¹ తెలుగులో చిత్రకవిత. వ్యాసం. గుమ్మాశంకరరావుగారు. "తెలుగు" పత్రిక 1979 Ju'y Sept. ప్రచురణ. తెలుగు అకాడమీ, హైదరాబాదు.

3. స్థాన, గతినియమ చిత్ర మిత్రమము

1. నిరోష్ఠ్యము పద్యభ్రమకము.

ఉదా :- 1) కేశవయ్య. దాశరథీ చరిత్ర. 1-150. విద్యున్నాలా.

సీతాకాలా శ్రీజాతా ఖ్యా

ధీతా చ్చాద్యా హృష్టి తాతా

తాతాష్టి హృద్యాచ్చా తాధీ

ఖ్యాతా జాశ్రీ లాకా తాసీ

2) ఇందలి. 1-457 కందము

4. స్వర, స్థాన నియమ చిత్ర మిత్రమము

కం॥ ఘనశంఖ చక్రహస్తా

ఘన సంతత కాంతగాత్ర గజరాక్షజై

ఘన గాన గ్రాహ్య యశా

ఘనగా నరకాంత దక్ష కంజదళాజై

[విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం. చి.ర.కరము. ఉ. ఖా. పుట. 60]

ఇందు అకారస్వరము, నిరోష్ఠ్యము పాటించబడినవి.

5. వ్యంజన, స్థాన నియమ చిత్ర మిత్రమము

ఉదా :-

1) కం॥ ఓపభావీ భవ విభవా

భవ భావ భవాభిభావ భావీ భీభూ

భవ భావ భావి వైభవ

భ(వి)భా విభా భావ విబుధభావా విభవా

పొత్తపి వేంకటరమణకవి. లక్షణ శిరోమణి. 4-702. ఇందు

ఓష్ఠ్యము, అచల జిహ్వా, ద్వ్యక్షరి చిత్రములు గలవు.

2) సోష్ఠ్యత్రక్షర కందము. “మనభ”లు. కవి, మరింగంటి నరసింహ వార్యులు. తాలాంకనందినీ పరిణయము. 4వ అశ్వాసము. 352 పద్యము.

3) ఓష్ఠ్యత్రక్షర కందము. “భవమ”లతో. కవి గుడూరు వేంకటదాసు. ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర. 3వ అశ్వాసము. 381 పద్యము.

తృతీయ ప్రకరణము

అకారనియమ చిత్రము

పద్య ఖడ్గాద్యాకారములు నిర్మించి యందు వద్యాక్షరములు నియమమున కార్పబడును గనుక అకారనియమ చిత్రమని దీనికి పేరు సార్థకము. సంస్కృతమున హేమచంద్రుడు కా. శా.లో అకారనియమ చిత్రమని పేర్కొనెను.

“తచ్చిత్రం యత్రవర్ణానామ్ ఖడ్గాద్యాకృతి హేతుతా” అని మమ్మటుడు వచించెను.

“Bandha is the name given to verses in which the letters are arranged in the form of sword, lotus, car, serpent, etc;”¹.

అకారముల వద్యాక్షరములు బంధింపబడును గనుక బంధకవిత్వమను పేరు పెట్టి లాక్షణికు లీ బంధ చిత్రమును ప్రదర్శించిరి. అప్పకవీయమున “బంధకవిత్వ” మనెడి శీర్షిక క్రింద ఈ చిత్రము వివరింపబడినది. అకార ప్రాధాన్యతను బట్టి అకార నియమ చిత్రమనియు, అక్షర బంధన క్రియాపద ప్రాధాన్యత ననుసరించి బంధ చిత్రము లేదా బంధ కవిత్వమనియు పేర్లు సరిపడుచున్నవి.

చిత్రమనగా చిత్తపురు ఆ చిత్తరువు యొక్క అకారము లిఖించి యందు వద్యాక్షరము లొక నియమమున వ్రాయుట లేదా బంధించుట ఈ చిత్రమున గమ నింతుము. ఇది యొక అలంకారముగ ఉండును గనుక ఈ చిత్రమును చిత్రాలంకార మని కూడ అనవచ్చు.

ఇందు కేవలము బొమ్మను చిత్రించుటకు ప్రాధాన్యము లేదు. అట్లేన అది చిత్రలేఖన మగును. కవి ఈ చిత్రాలంకారమున బొమ్మను చిత్రించి, ఆ బొమ్మ పోకడను బట్టి పద్యములో కొన్ని అవృత్తియగు అక్షరములను కల్పించుకొని రచనచేసి, ఆ వద్యాక్షరములను క్రమముగ ఆ బొమ్మయందు పొదివి చూపును

1. History of classical Sanskrit Literature By M. Krishnamachariar Page. 375.

చిత్రాకారమునకు సరిపడు కార్యరచన చేయుట ఆకారనియమ చిత్రమనబడును. దీనిని కార్యములో చిత్రాలంకారమని యనవచ్చును. మరొక విధముగ చెప్పవలె ననిన కవిత్వమునకు చిత్రాకృతి కల్పనమిది.

ఈ చిత్రమున కావ్యకళకు చిత్రకళ తోడగుచున్నది.

కావ్యమున ఒక అలంకారముగ ఈ ఆకారచిత్రము వాడదగును.

ఈ చిత్రమునకు చిత్తరువు, పద్యములను రెండు సానుగ్రు లవసరము.

సంస్కృతమున రివ శతాబ్దమునుండి యీచిత్రము ప్రచారమునకు వచ్చినను, తెలుగున మాత్రము నన్నె చోటుని నాగమరజబంధాదుల నిర్మాణముతో మొదలైనది. అందువలన కాబోలు కావ్యాలంకార చూడమడి కర్త.

“ఉర్వి బద్మబంధ సర్వతోభద్రాదు

లంధ్రభాష జెప్ప నరిచి యండు” —6-72 అని చెప్పియున్నాడు.

పాశ్చాత్యభాషలలో కూడ ఈ ఆకారనియమ చిత్రమున్నదనియు, ప్రాచ్య సాహిత్య ప్రభావమువలన పాశ్చాత్యభాషలలో ఏర్పడిన దందురనియు, జి.యన్. రెడ్డిగారు వివరించిరి. 1. ఈ ఆకార నియమచిత్రమునకు ‘*emblematic poetry*’ అని వారు పేరిడిరి ధనస్సు, మధుసాత్ర, సిలువ, ఆకారములలో పద్యము తిముడునట్లు అంగరచయితలు కొందరు పద్యములను వ్రాసిరి. ఒక ధనుర్బంధ ముదాహరింప బడినది. అది శరసహితచాపము. ‘జితరథాషలలో చిత్రకవిత’ శీర్షిక క్రింద పాశ్చాత్యభాషలలో చిత్రకవితలో దానిని చూడదగును. అనుబంధములో బొమ్మ ప్రదర్శితమైనది.

ఈ సందర్భమున బెరిడెల్ కీత్ వండితుని వ్రాత గమనించుకొనవలెను. గొడ్డలి, నైటింగేల్ గుడ్డు మున్నగునవి చిత్రితమైనవని యాతడు చెప్పియున్నాడు. ‘No doubt we hear in the Alexanderian age as in the latter Roman poetry (martin ii 86) of such things as Sotadean verses to be read backwards of seminar making poems technopaegnia, in the form

1. తిరువతి, సాహిత్యసమితి వ్యాసావళి’ లో ప్రొఫెసర్ . జి.యన్. రెడ్డిగారి ‘పాశ్చాత్యభాషలలో చిత్రకవిత్వము వ్యాసము.

of an axe, or a nightingale's egg of Dosiada's similar feet with an alter so on".¹.

ఈ ఆకారచిత్రము గూర్చి అప్పకవి యిట్లు చెప్పియున్నాడు.

“గోమూత్రికా చిత్ర గుచ్ఛ కుండలినాగ కంకణ మర్దల ఖడ్గ చక్ర,
వంకజ సర్వతోభద్ర మాజీరీ వ్రముఖబింధంబు లేర్పడగఁజెప్ప
వృత్తముల్ బంధకవిత్వ విశ్రుతములై కవులకు జెవుల పండువులు సేయు.
బటుతర ప్రాధిమ బండితపామర సాధారణంబుగా జగతిలోన”

[అప్పకవీయము. 4-569].

చక్రబింధముతో కవిపేరు గూడమై యుండుటవలన కార్యకర్తృత్వము తెలియగలదు. దాని కొక విదర్శనమును రావూరి దొరసామిశర్మగారు చూపించితి. అది యీవిధముగనున్నది. కృష్ణస్వామి కృతియని చెప్పబడెడి ఆంధ్ర బిల్లాణీయములో చక్రబింధము కలదు. అందు సింగరార్య కవిపేరు గలదు. సింగరార్య రచించిన బిల్లాణీయమును సింగరార్య కుమారుడు నారసింహకవి ఆకృతిని కొంతమార్చి కృష్ణస్వామికి విక్రయించి యుండునని తెలియగలదనిరి. ఈ వ్రయోజనము సాహిత్య చరిత్ర పరిశోధకుల కెనలేనిదిగదా.

ఈ చిత్రము పాఠకులకు వినోదమును గల్గించును. ఈ చిత్రము స్తోత్ర, యుద్ధాది సమయముల పాఠకులకు ఒక రకమైన భావోద్దేకమును చిత్తరువు వరముగ కలిగించును.

ఆకార చిత్రము - సాధారణ లక్షణములు:

1. జంతువుల చిత్రములలో తలనుండి తోకవరకు పద్యము వరుసక్రమ ముండును.
2. పర్వతము, రథము మున్నగు వాని శిఖరాగ్రము నుండి పద్యము మొదలగును.
3. హరములందు రెండు కొనలు పద్యాద్యంతము అగును.
4. హలము, ఖడ్గము మున్నగువానికి చేయిపట్టుకొను స్థలమునుండి పద్యము మొదలగును.

1. History of Sanskrit Literature. Page.127.

[కావ్యాంకర సంగ్రహము. పుట-569]

5. ఏ ఆకార చిత్ర భేదమునకై నను ఆ వృత్తి స్థలముండును. అచ్చట ఒకే అక్షర మావృత్తి యగును. ఆవృత్తి ఎన్నిసార్లు జరుగునో అనేది దాని నియమమును బట్టి ఆధారపడును.
6. వీలున్న వానియందు కవి, కృతి లేదా కృతి పతిపేర్లు గుప్తమొనరింపట సర్వ సామాన్యము.

ప్రతిబంధమునకు లక్షణము దుర్లభము. బంధములలో పెక్కింటికి లక్షణములే లక్షణము అగును. కవి ప్రతిభను బట్టి క్రొత్త బంధములు పుట్టుచునేయుండును.

ఇక లక్షణమెంతవర కావశ్యకమో తెలిసికొనవలెను. అందుకీ క్రింద యంశములపై దృష్టి యవసరము.

1. కొన్నిప్రసిద్ధ బంధములకు లక్షణకారులు లక్షణములు దెల్పిరి. అవి ఆధారము చేసికొనదగును.

2. ప్రసిద్ధ కవులు ప్రదర్శించిన బంధములు (లక్ష్యములతో) అవి నడిచిన తీరునుబట్టి లక్షణములుగా స్వీకరింపవచ్చును. ప్రత్యేక లక్షణము లవసరము లేదు.

3. కొన్ని బంధములకు కొంత అసమగ్ర లక్షణములు కొన్నితావుల చెప్పబడినవి. వాని నాధారము చేసికొని చిత్రమున పద్యము లిఖించవలసి యున్నది. లక్షణములో పద్యాదిపద్యాంతములు బొమ్మలో ఎచ్చట ఎట్లుండునో కొంతవరకు తెల్పబడును అదియొక వృత్తము నుద్దేశించి వ్రాయబడినది. మరియొక పద్య మెట్లు సరిపోవును? అట్టి సందర్భముల ఆ లక్షణ మాధారముగా గొవి కొంత ఊహించి, యా పద్య రచననుబట్టి బంధమును నిర్మింపవలెను.

4 కొన్నిటిక కవుల బంధపద్యములుండునుగాని బొమ్మలుండవు. అప్పుడు బొమ్మ చిత్రించి యటువంటి బంధ సాధారణ లక్షణాల నాధారముగా గొవి యూహించి పద్యములను బొమ్మలలో వ్రాయవలెను. ఇది కొంచెము కష్టము.

5. పద్యము బొమ్మలో ఒక నియమమున వ్రాయబడి కన్నడుటయే బంధ లక్షణము. కనుక ప్రతిబంధమునకు వేరులక్షణ మవసరము. ఆ ఆకారము (చిత్రము). లిఖించబడి, అందుపద్యము వ్రాయబడి, ఆ పద్యాద్యంతము గుర్తింపబడిన చాలును.

6. ఊహచేత వ్రాయబడు సందర్భములుండుట చేతను, వివిధభందముల

నొకేబంధము చిత్రించబడు సందర్భము లుండుటచేతను, కవి ప్రతిభచేత నిరంతరము క్రొత్తబంధములు క్రొత్తభందములలో వ్రాయబడుచుండుటచేతను, ఈ ఆకారనియమ చిత్రమున ఒకేబంధమున పెక్కుభేదములు గలుగుట కవకాశ మేర్పడినది.

కావున ప్రతిబంధమునకు లక్షణము కావలెననెడి వట్టుదల కూడదు.

బంధముల పట్టిక

1. మాంగళిక బంధములు.

1. శ్రీ బంధము
2. ఓంకారము
3. సర్వతోభద్ర
4. అర్ధబ్రహ్మకమ్
5. మురజము

2. ఆయుధ బంధములు

1. ఖడ్గము
2. ఊరికా
3. పట్టినము
4. ధనుర్బంధము
5. శరము
6. త్రిశూలము
7. హలము
8. కుంతము
9. నాగపాశము
10. శంఖము
11. చక్రము
12. గదా
13. వద్యము

3. ప్రకీర్ణ బంధములు

1. తిదళ చంపకము
2. గుచ్ఛము
3. పుష్పమాలికా
4. హారము
5. కంకణము
6. ఫలము
7. చామరము
8. గంధపాత్ర
9. పుష్పపాత్ర
10. అందోళికా బంధము
11. రథము
12. వతాకా
13. సింహాసనము
14. ధ్వజము
15. గిరి
16. గోపురము
17. వంజరము
18. నక్షత్రము
19. ఇంద్రంగణము

20. గవాక్షము	32. ద్వీశృంగాటక చక్రము
21. వ్యజనము	33. ద్వీచతుష్క చక్రము
22. ఆలవట్టము	34. గరుడగతి చక్రము
23. రాట్నము	35. కులాలికా చక్రము
24. పాదుకా	36. పంచశృంగ లేదా వివిడిత చక్రము
25. పీఠ	37. నాగ బంధము
26. స్వరకల్పితడిండిమము	38. మత్స్యము
27. నవరంగము	39. కూర్మము
28. శకటము	40. గౌళికా
29. లింగబంధము	41. గోమూత్రిక
30. షోడశదశ చక్రము	42. సుడిగుండం
31. శకట చక్రము	[వలయభ్రమయమక బంధం].

- బంధములను ముఖ్యముగా నాల్గు విధములుగా వర్గీకరింపవచ్చు. అవి.
1. మాంగళిక బంధములు
  2. ఆయుధ బంధములు
  3. ప్రకీర్ణ బంధములు
  4. ఆకారచిత్ర మిత్రమము.

1. మాంగళిక బంధములు

శుభప్రదమైన బంధములను మాంగళిక బంధములనడగును.

1. శ్రీ బంధము

ఉదా:- 1) సదాశివశివకర్ణామృత స్తోత్రము

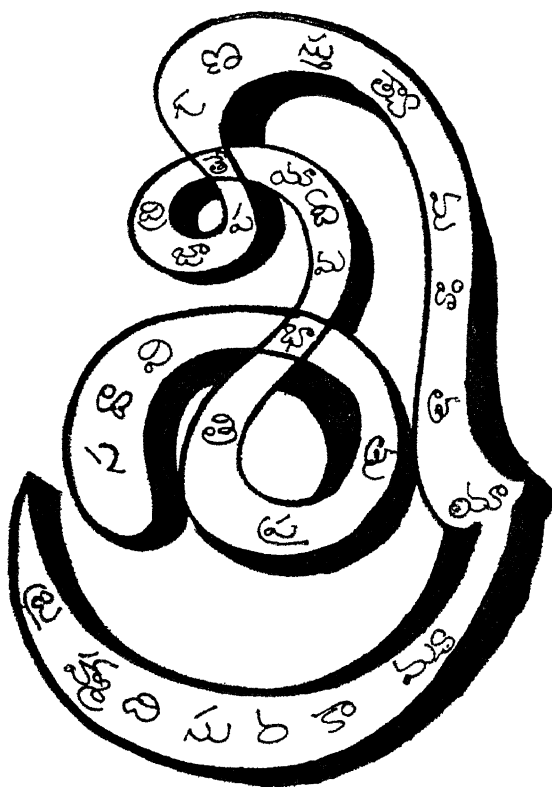
‘సదా విభాతు ప్రతిభా మదీయాతేద్రీ జావతే

గుణస్తుత్యా మహితయా బ్రహ్మాదిసురకామ్యయా’

[చూ. శకము. 1]

సంస్కృతములో ‘జ్ఞా’కి అక్షణమున్నది కాని తెలుగులో కనబడలేదు. ఆ లక్ష్యమును బట్టి యూహించి దీనిని వ్రాసినది. సంస్కృత లక్షణములో ‘శ్రీయో లేఖక్రమేజైవ’ అన్నట్లు ‘శ్రీ’ వ్రాయునట్లే వరుసగా పద్యమును వ్రాసినది. ‘భా,తే,యా’లు మూడు ఆవృత్తి అక్షరములు.

ఆకారము-మత్స్యకము

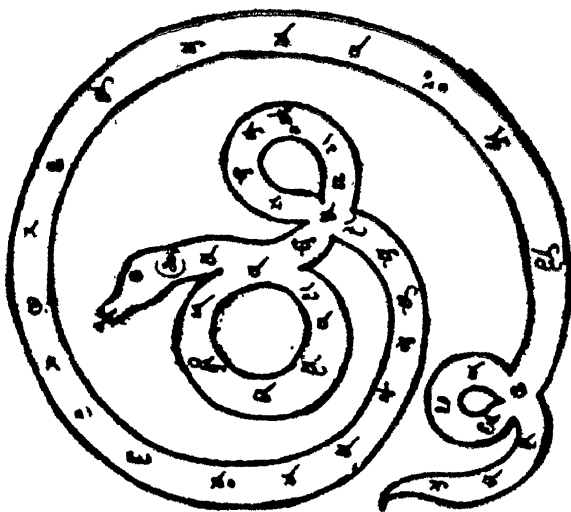

శ్రీ బంధము

పటము - 1

2. వ. రకము శ్రీకార బంధము

శ్రీవర వరమ దయాకర
భావజ నద్దేహభాన వసుధా చీకా
పావన నంబుల గిరి గతి
దేవా నరసింహ యేలితివి కలిమధనా

పటము - 2

సర్పమువలె శ్రీ యున్నది. శ్రీవలె సర్పము చుట్టుకొని యున్నది. శ్రీ కారము, సర్పాకారము రెండును బంధమున చూడదగును.

2. ఓంకార బంధము

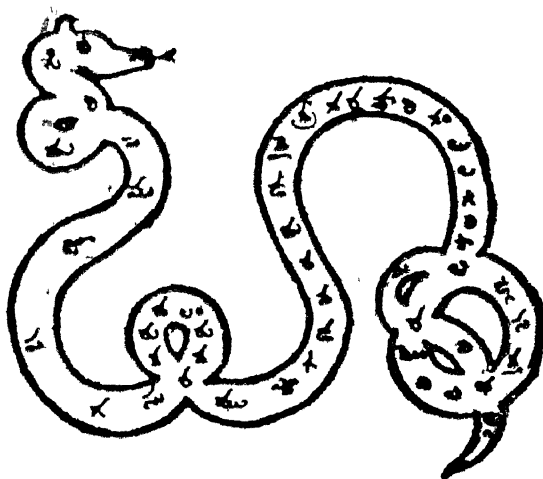
సర్పమువలె ఓంకారము బంధింపబడినది. 'ఓం' వలె సర్పము చుట్టుకొని యున్నదని చెప్పవలసి యున్నది. పద్యము సర్పము తలనుండి తోకవరకును పోవును. అట్లే 'ఓం' ప్రాసిన రీతిలోనే పద్యము వ్రాయబడినది. అదే రీతి చదువు కొనవలెను.

ఈ బంధము 'ఓం' ఆకారమును, సర్పాకారమును దలపింప జేయుచున్నది. ఇందలి పద్యము.

కం॥ సీరిమురిపము జూపగ సుర
వరులందరు కరము పొగడ వరదుడవై శ్రీ
నతహరి నంబుల గిరిపా
తిత మొందితి భక్త సజ్జతిమిర విరజ్జా.

[చూ. పటము 3.]

కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయములో ఆంధ్రోపన్యాసకులు హరి శివ కుమార్ గారు పంపినది వారు సేకరించినదట. కర్త తెలియదు.

పటము - 3

3. సర్వతో భద్ర బంధము.

వందే సదా దాస దేవం
దేవరం పశరం వదే
సరంగ కంకంగ రంస
దాసకంఠ తకం వదా.

[చూ.పటము-4]

[అవ్యకపీయము. 4-588]

పాదభ్రమకము సర్వతోభద్ర బంధమునకు సరిపోవును. అంతేకాక యొక సారి యనురామముగ వ్రాసి పదవ విరామముగ వ్రాసిన ఈ బంధము పూర్తి యగును.

లక్షణం : “తదిష్టం సర్వతో భద్రం భ్రమణం యది సర్వతః”

[కాద. 3-80]

కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయంలో ఆంధ్రోపన్యాసకులు. హరిశివ కుమార్ గారు పంపిన బంధమిది. వారు సేకరించుకొనినది.

పం	దే	స	దా	దా	స	దే	పం
దే	ప	రం	ప	ప	రం	ప	దే
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దే	ప	రం	ప	ప	రం	ప	దే
పం	దే	స	దా	దా	స	దే	పం

పటము-4

విలువున అడ్డమున 8 గడులుండవలయునని తెలియుచున్నది. ఇందు శ్లోకమే కాన విద్యున్నాలా వృత్తముగూడ సరిపోవును. నాల్గవక్కల మొదటి పంక్తుల మొదనులోమముగ చదివినను, ప్రతిలోమముగ చదివినను సమానముగ పద్యము యొక్క మొదటిపాదము తిరుగును. అట్లే అనులోమ ప్రతిలోమ గతులతో నాల్గవక్కల రెండవపంక్తులు చదివిన రెండవపాదమును, నాల్గవై పైల మూడవ పంక్తులు చదివిన మూడవపాదమును, నాల్గవైపుల నాల్గవ పంక్తులు చదివిన నాల్గవ పాదమును తిరుగును.

ఉదా:- 2) కనుపర్తి అచ్చయ్య. కవిరాజమనోరంజనము. 4.175.

3) కాజాద పెద్దన - భద్రావరిణయము. 3.302.

4) బుర్రా కమలాదేవి - ఛందోహంసి.

5) వేదులవాతి - ల.సీ. (అంధ్ర) చి. స్త. 30.

6) వీరి. " 37.

ఈ బంధమునకు మం.పా.శాస్త్రి. ప్ర.సం.బం.ని.గ్రం.లో చెప్పిన లక్షణము.

“క్రమరీతి జతురంగ చక్రమున నర్థశ్రేయ లందర్థ స

ద్రష్టుమకంటై ప్రథమాంఘ్రువర్ణము లధః పాదాదులందుల్య సం

ఖ్యముగా గల్గిన దై నగంబు తలక్రిందై. సర్వతోభద్ర బం

ధమగుం-టొందిక దీనికెన్నిదవ ఛందంబెన్ని చందంబులన్.”

4. అర్థభ్రమకమ్.

నా	కా	సా	రా	సా	రా	వా	సా
కా	కా	కా	కా	మా	భా	భా	వా
సా	కా	రా	రా	కా	వా	భా	రా
రా	కా	రా	భా	సా	కా	మా	సా

పటము-5

విద్యున్నాలా :

నాకా సారా సారా వాసా
కాకా కాకా మాభా భావా
శాకా రారా కావా భారా
రాకా రాభా స్యాకా మాసా.

[చూ.పటము-5]

[వేదలవారి. ల.స. (అంధ్ర) చి.స్త. 21.]

లక్షణం! 'అహతర్థభ్రమం నామ నామ శ్లోకార్థభ్రమణం యదీ.'

[దండి. ౩.ద.3-8.]

అర్థముగను నిలుపుగనుగూడ మొదటి పరుసలలో మొదటి పాదముయొక్క సగభాగ మొకేరీతిగ నుండును. అట్లే రెండవపరుసలో రెండవ పాద సగభాగము, మూడవపరుసలో మూడవపాదము సగభాగము, నాల్గవ పరుసలో నాల్గవపాదము సగ భాగ మొకేరీతిగ నుండును.

5. ము ర జ ము

లక్షణం : "అత్ర పాదచతుష్కేపి క్రమశః పరిలేఖితే
శ్లోక పాద క్రమేణ స్యాద్దేఖాసుమురజిత్రయా".

[నర. కంఠా చిత్ర.ప్ర.....]

చిత్రమున నాల్గువరుసలుగా నాల్గుపాదములున్నవి. ప్రథమపంక్తి యందలి ప్రథమాక్షరమును, ద్వితీయ పంక్తి యందలి ద్వితీయ తృతీయాక్షరములను, తిరిగి ప్రథమపంక్తియందలి చతుర్థ పంచమాక్షరములను మరల ద్వితీయ పంక్తి యందలి షష్ఠి సప్తమాక్షరములను, తిరిగి మొదటి పంక్తి యందలి అష్టమాక్షరమును కలిపి చదివిష్. ప్రథమ పాదమగును. ఈ విధముగ, ద్వితీయపంక్తి ప్రథమాక్షరము, ప్రథమపంక్తిలో ద్వితీయ తృతీయాక్షరములను, తిరిగి ద్వితీయపంక్తిలో 4, 5 అక్షరములు మరల మొదటి పంక్తిలోని 6, 7 అక్షరములను, తిరిగి ద్వితీయపంక్తి యందలి 8వ అక్షరము కలిపి చదివిన ద్వితీయపాదము వచ్చును. ఈ విధముగానే తృతీయ చతుర్థపాదము లేర్పడును.

ఉదా:- 1) గ.వేం. కవి.ప్ర.రా.వేం. వి.వి. 857 పద్యము

విద్యున్మాలా:-

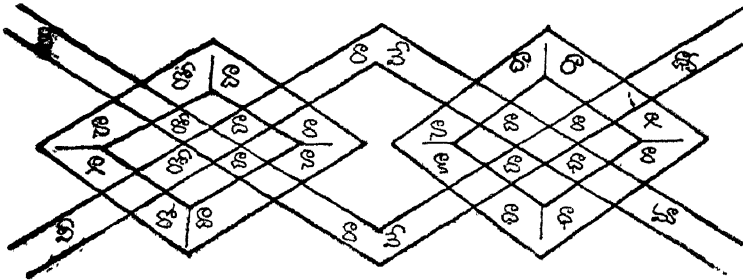
“వీరోధరా వేదారాధ్యా

నారో దారా నాదారాగా

గారోదానా కాదాధారా

వీరోధరా వేదాధామా.”

[చూ. పటము 6]

మురజము

పటము - 6

ఉదా : 2) వేదులవారి ల.స. (ఆంధ్ర) చి.స్త. 23. సమానివృత్తము.

3) నన్నెచోడున్ కుమార సంభవము. 10-85 కందము. [కొన్ని అక్షరములు పోయినవి].

మర్దల బంధమును పేర ఈ క్రింది వాడు వ్రాసిరి.

- 1) అప్పకవీయము. 4.578. చిత్రపదము.
- 2) బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసి. చిత్రపదము.
- 3) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 14. సరోజ వృత్తము.
- 4) ఏకరాల శ్రీదేవమ్మ. వాసవదత్తా పరిణయం. 2-113. చిత్రపదము.
- 5) ఓగిరాల జగన్నాథం. సుమనోమనోభి రంజనము¹.
- 6) రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వాతప్రతి. పుట. 56.
- 7) రంయాల లక్ష్మీ నృసింహచార్యులు. శ్రీవేంకటగౌండ లక్ష్మీనృసింహ మహాత్యము. 2-136. చిత్రపదము.

అచ్చ తెలుగులో.

- 1) రంయాల లక్ష్మీనృసింహచార్యులు. కుబ్జా కృష్ణవిలాసము 3-125. మాణవకవృత్తము.

“మేలు గడించుదు సాయిన్
గ్రాలగ వక్కి హుమాయిన్
మేలుగ నెక్కి హు సారిన్
చాలగ బ్రోచెదు మారా.”

హరిదండకవి. ధర్మ శర్మాభ్యుదయములో కొన్ని మురజ బంధములు కలవు. సంస్కృతములో మురజ ప్రస్తారము, ఏకాక్షర మురజములు కలవు.² మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం. బం. ని. గ. లో దీని లక్షణమిట్లున్నది.

“అరద చదరంగపుంగదుల సంఘములు నాల్గును ద్విత్రిషణ్ణ గా
క్షరములో మధ్య షట్కము యొకండుగనూడగగూర్చి వ్రాయగా
మురజ సమాఖ్య బంధమగు మూలకు మూలకు రేఖలుంచి పై
తెరువున వ్రాసి చూచిన నదేయగు రెంటును గమగమియ్యె.”

1. ప్ర. రా. వే. వి. వి. పీఠిక. పుట. 10. నిర్వహణ. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య.

2. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 8 నుండి 17 వరకు.

2. ఆ యు ధ బంధ ము లు

ఆయుధముల ఆకారములో ఈ బంధము లుండును. ఖడ్గము, చక్రము మున్నగునవి యిటువంటివి. చక్రము, శంఖము మున్నగునవి విష్ణ్వాయుధములు త్రికూలాదులు శివా యుధములు, హరిము బలరాముని ఆయుధము, మఱియు ఖడ్గము మున్నగు ఆయుధము లిందు ప్రదర్శింపబడును.

ఇవి యుద్ధ వర్ణన సమయముల ప్రదర్శించిన సందర్భోచితమై యులరారును.

1. ఖ డ్గ బంధ ముః

ఈ ఖడ్గబంధమును సుగంధి వృత్తమున మాత్రమే వ్రాయదగునని చిత్రకవి పెద్దన చెప్పియున్నాడు. ఉత్పాహ వృత్తమున గూడ వ్రాయదగును. కొలదిమార్పుతో కందమున విరివిగ వ్రాయవచ్చునని చెప్పవచ్చు. తెలుగు కవులు కందముననే దీనిని చిత్రించిరి.

బొమ్మమాదిరి, వద్యము మొదలు తుది పాటించుట ఒకటే యైనను కవి తన స్వతంత్రతలోచననతో కొలది మార్పులతో ఖడ్గబంధమును నిర్మించెననవచ్చును అసలు ఖడ్గ బంధ నిర్మాణమునకు దోహదమైనవిగా భావించబడు మాదిరులు పెక్కులు గలవు. నానినిట వరుసగా ఖడ్గ భేదములుగా పేర్కొనుచున్నాను. ఈ భేదములలో కొన్నిటికి చురికా, కటారికా అనిపేర్లు వినబడు చున్నవి.

1. సకలకళా కలితరమా

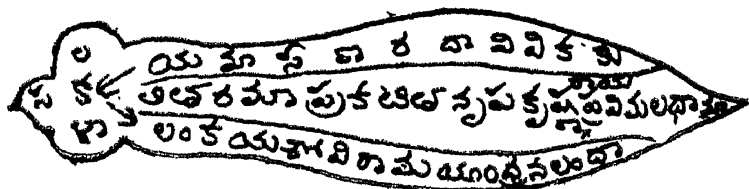
ప్రకటిత నృప కృష్ణరాయ ప్రదిమల ధామా

కుకువి విదారణ సీమా

యకలంక యశో విరామ ఆంధ్ర నలండా.

[అడ్డువిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయం. పుట. 109. ఖడ్గ. 3].

[చూ. పటము 7.]

కొనయందు గల 'మా' అవృత్తి కాలేదు. రెండవ యక్షరమైన 'క' నాల్గు సార్లావృత్తి యైనది. ఎట్లన్న, సకల, కళా కలిత, యకలంక, లనువదములలో గలపి నాల్గుమార్లయినది.

2. 1) శమదమ సమధిక చిత్రా

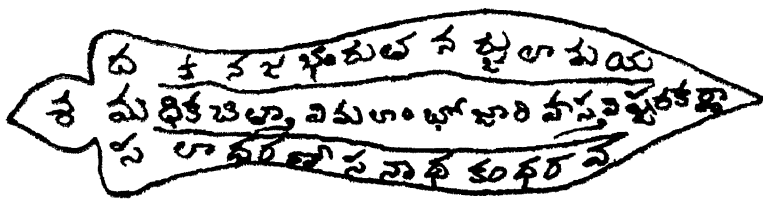
విమలాం భోజారి హస్త విష్టర కర్ణ

యమ లార్జున తరు భంజన

కమలా ధరణీ స నాథ కందర వర్ణ.

[మా. పటము. 8].

[అప్ప కవీయము. 4-580].

పటము-8.

ఇందలి కొనగల'ర్ణ' అవృత్తి రెండు సార్లయినది.

ఉదా:- 2) గ. వేం. కవి. ప్ర.రా. వేం. వి.వి. 808లోని గర్భిత వింశతిబంధ కందము.

3) కొడవలూరి రామచంద్రకవి. మహాసేనోదయము. 1-119. శిష్యనిప్రార్థన సందర్భము

4) విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. బంధ. 12

5) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 9.

3. కం॥ శూరవర వార సన్నుత

తారక భూ భృజ్జిగీషు తత కీర్తి ధనా

నారద తతవిహిత సుధీ

భూరి రణార్జిత వివక్ష పుషిత కవిజనా.

[శేషము వేంకటపతి. శకాంక విజయము. 5-169.]

ఇందు కొనయందలి 'నా' మూడు సార్లు అవృత్తి యైనది.

[మా. పటము 9.]

4. కం॥ సమర మహి మధు మత్సమ

సమధి కతం ద్రుంచు విమత శరులన్ లీలన్

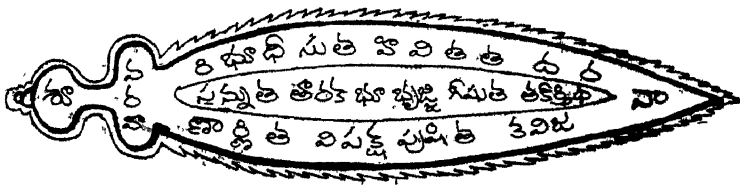
హిను రుక్కులుడు మరుత్వ

త్సమ సత్త్వత చేర్చు చుండు సర్వ జగములన్.

[కావ్యాలంకార చూడామణి. 6-71].

ఇందు కొనయందలి 'లన్' రెండుసార్లు ఆవృత్తి యగును. అయినను పై రెండవ దానికి దీనికి భేద మున్నది. దీనికి రెండు పిడిగుబ్బలు. పై దానికి ఒకటే పిడిగుబ్బ. రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య 'ధు' ఒకే అక్షరము.

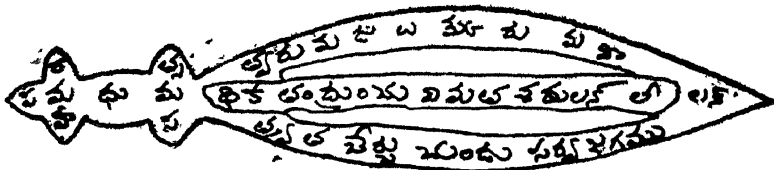
[చూ. పటము-10]

ఖ డ ము

పటము - 9

నాలివ ఖడ్గ బంధము.

పటము - 10

దీనికి విన్నకోట పెద్దన లక్షణ మిట్లు చెప్పెను.

కం॥ తరతరమ పూస నుండియు

బరుజులు దట్టాడి మధ్య వద్దతిధారా

వరివృత్తి నువదేశక్రమ

వరిచితి పరియింప ఖడ్గ బంధం బయ్యెన్

[కా. చూ. 6-70].

ఈ మాదిరి కుదాహరణములు :

2. అష్టకపీయము. 4-581.

3. వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీ కుమారాభ్యుదయము. 3-133.

4. అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 109 ఖడ్గ. 4.

5. నల్లవ ఖడ్గమందు రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య ఒక్క అక్షరము 'దు' ఉన్నది. అట్లుగాక రెండక్షరములు ఉండుట ఈ యైదవ దాని ప్రత్యేకత.

ఉదా:- 1. తూము రామదాసు. మిత్రవిందోద్వాహము. 2-38.

2. తంయాల లక్ష్మీనృసింహచార్యులు - శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీ నృసింహ మహాత్మ్యము. 2-180.

5. (A) రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య నల్గక్షరములు ఉండును.

ఉదా:- నాదెళ్ళ మేధా దక్షిణామూర్తి. ఉత్తమజీవయాత్ర. ద్వితీయాశ్వాసాంతమున.

6. పై 4, 5, 6, యందు రెండవ పిడిగుబ్బయందలి మూడక్షరములును అవృత్తియైనవి. ఆ మూడక్షరములలో మధ్యాక్షరము మాత్రమే అవృత్తియగుట ఇందలి ప్రత్యేకత.

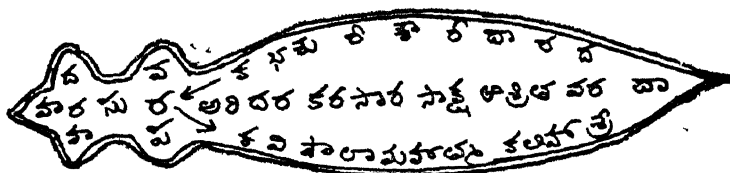
ఉదా:- హరదర హరసుర వరషర

అరిదర కరసార సాక్ష ఆశ్రిత వరదా

దరదారీ షారీ శుభ

కర కవిపాలా! మహాత్మ కలిహ శ్రీదా!

(చూ. పటము.11) (విక్రాల శ్రీదేవమ్మ. వానపదత్తావరిణయము. 2-112)

పటము - 11

'దా' అవృత్తి రెండుసార్లు. రెండవ పిడిగుబ్బ మధ్యాక్షరమే అవృత్తిగలది. మొదటి పిడిగుబ్బ సంగతి మామూలే.

7. ఇందు చివరి అక్షరమావృత్తి మూడుసార్లు. 6వదాని యందు ఆవృత్తి రెండుసార్లు. ఇదియే భేదము.

ఉదా:- కనువర్తి అబ్బియ్య. కవిరాజమనోరంజనము. 4-188.

8. దీనియందు రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య రెండక్షరము లుండును. ఏడవ దాని యందొక్క యక్షరమే యున్నది. ఇది గమనింపదగినది. ఇప్పుడు కొంచెము ఖడ్గబంధమునకు చేరువయగుచున్నాము.

ఉదా:- 1. అవృకపీయము. 4-582.

2. కల్లారి వేంకటసుబ్రహ్మణ్య దీక్షితుఁ. భాగవతమహాత్మ్యము.

3. అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు - నారాయణీయము. పుట 108. ఖడ్గ-

4. బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 10.

9. దీని యందు రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య 3 అక్షరము లుండును. ఎనిమిదవ దానియందు రెండు మాత్రమే. ఇదియే భేదము.

ఉదా:- అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 1. 8. ఖడ్గ- 2

10. దీని యందు రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య 4 అక్షరములుండును. దీనికి 'కటారికా' అనిపేరు వినబడుచున్నది.

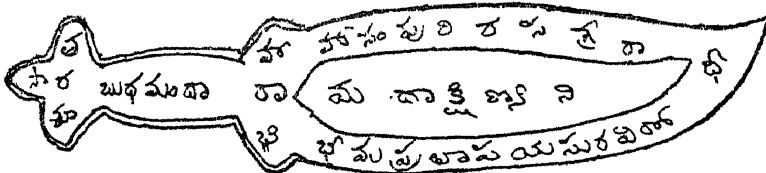
ఉదా:- 1. గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 830. కందము.

“సారతర తూర బుధమం

దారా హారాభిరామ దాక్షిణ్య నిధి

ధీరా గ్రేసర రిపు సం

హారాభిమ వ్రతాప యసుర విరోధి.” (మా. పటము-12)

అకారము మత్కృతము

ఉదా:- 2. సుబ్బరాజ నామధేయుడు - శ్రీ గోవిందకృష్ణయావేంద్ర
విజయము. 4-72 కందము.

11. దీనియందు తొమ్మిదవ దానివలె రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య మూడక్షరము
లుండును. రెండవ పిడిగుబ్బ యందలి మూడక్షరము లావృత్తియగు
ఇందలి ప్రత్యేకత. 9వ దానియందొక్క యక్షరమే అవృత్తియగును.

ఉదా:- 1. అవృకవీయము. 4-583.

కం॥ శారద రసారమణ దర

పారద రజనీశ కీర్తి పావన చరితా

తారక రిపు వినుత హరియ

పారదయార్జవ! ముకుంద! భావజతాతా. (మా. పటము. 13)

ఉదా:- 2. చింతలవల్లి భాయావతి. రాఘవాభ్యుదయము. 6-354.

3. మరింగంటి వేంకట నరసింహచార్యులు. తాలాంకనందినీ వరిణయము
1-121,

4. నాదేశ్వారి. కృష్ణానదీ మహాత్యము. 3-137,

5. విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. బంధ. 13.

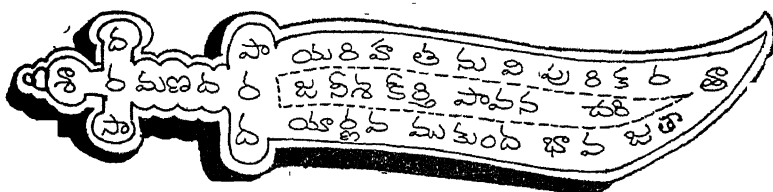
6. చింతలవల్లి పీఠరాఘవకవి - మధురవాణీ విలాసము. 2-10.

12. దీనియందు రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య నాలుగక్షరములుండుటయే 11వ
దానికి దీనికి గలభేదము.

ఉదా:- 1. చింతలవల్లి భాయావతి. రాఘవాభ్యుదయము. 1-210, 2-257.

ఈ రెండవదానికి చంద్రహాసము (రావణునికత్తి) అని పేరొడెను.

2. నంది ఘంటలఱుంట. వరాహపురాణము. 9-41.

ఖండము

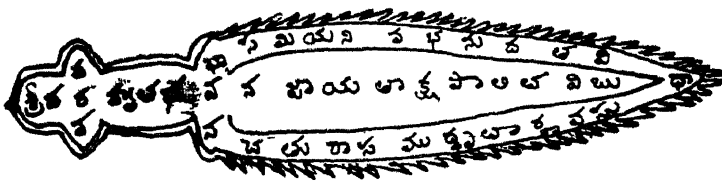
13. మొదటి పిడిగుబ్బకు ముందొక యక్షరమునే యిప్పటివఱకు చూచితిమి ఇప్పుడు వదుమూడవదానియందు రెండక్షరములను చూడగలము. రెండు పిడిగుబ్బల మధ్య మూడక్షరాలే.

ఉదా:- (1) తిమ్మన-పారిజాతావహరణం. 5-96

కం॥ శ్రీవర వర వర హృతభవ
భావన వనజాయతాక్ష పాలితవిబుధా
ధావిత దనుభవ నియమిన
భావన చతురాన ముద్ధృతార్ణవసుదా.

దీనికి “ఘరికా” అని నందితిమ్మన పేరిడెను.

(చూ. పటము - 14)

పటము - 14

ఉదా:- (2) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 12.

14. అనలు ఖడ్గబంధ మీలేదమునకు జెందినది. చిత్రకవి పెద్దన “సుగంధి”లోనే చెప్పవలెనని లక్షణమిడి లక్ష్యమును ఆ పద్యములోనే చెప్పెను. సా. ర. (సంస్కృతం)లో ఖడ్గబంధ మీ ఖడ్గముగనే కలదు. ఈ బంధమును “సుగంధి” యందేకాక “ఉత్పాహ” పద్యమునగూడ చెప్పవచ్చును.

ఈ ఖడ్గబంధమునకు లక్షణమును చిత్రకవి పెద్దన ఇట్లు చెప్పియున్నాడు.

అ॥ ౩౬॥ ఖడ్గబంధమునకుఁ గర్ణికోల్ నల్లగు, రెండుపికిలి నలుగు రెండు నగుచు
మూట నదియు జనువ మూడేసి మార్లగు, నొకట నల్లమార్ల నొనరవడుచు
ల, సా. సం. 3-137.

కం॥ చరణాంతాక్షర మావలి, చరణాదుల నిలిచి ప్రాసనహితము వడితో
నరయగ సుగంధి వృత్తమె, షరగును గావ్యముల ఖడ్గబంధ మవిజ్ఞా.

3-138,

కం॥ పిడినడుమ నంచుల నొకని, నిడబంధన మరణరోగ వృతుడగు బతియ
ట్టిడరా దాతని నాచుము; నడుమనెయును పంగళుభమొనరు ఖడ్గమునన్.
3-139.

అశృకవి సూక్ష్మముగ లక్షణము చెప్పియున్నాడు—4-579.

కం॥ చరణాంత్యవర్ణమొక్కటి; చరణయుగాద్యంబుచేసి పరసులు ముమ్మా
రిరుగడల పద్యమొకటిగ; పరుజాల గదియింప ఖడ్గబంధం బొనరన్.
మం. పా. శాస్త్రీ—ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. లో ఖడ్గబంధలక్షణ మిట్లున్నది.

మ॥ పిడికాదిం దుది నాల్గు దశముల్ పీఠాకృతిన్ నిల్పి యొ
క్కడు గందల్గు నచ్చిరోక్షరమె యాద్యంబంత్య మొనట్లు పై
యడుగుల్ మూడును నాల్గు బంతులుగ వ్రాయన్ ఖడ్గబంధంబిదే
పుడమన్ నేర్పరి గూర్ప జిత్రగతులం బొందున్ సుగంధ్యాదులన్. —3

రెండవ పిడిగుబ్బి తర్వాతి అక్షర మావృత్తి కల్గియుండును రెండుపిడి
గుబ్బిలమధ్య మూడక్షరములుండును. చివరి కొనయందలి యక్షరము 3సార్లు
అవృత్తి. మొదటి పిడిగుబ్బికు ముందొకే అక్షరముండును.

ఉదా:- (1) సుగంధి, చిత్రకవిపెద్దన. ల. సా. సం.

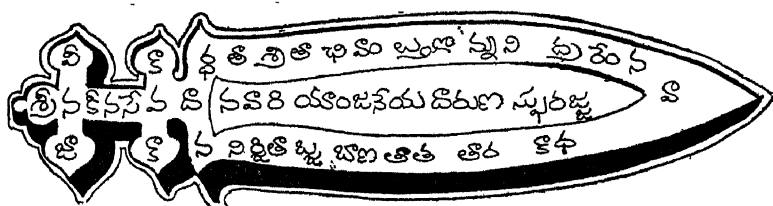
“శ్రీనవీన జానకీన సేవకావ కావదా

దానవారి యాంజనేయ దారుణ స్ఫురజ్జవా

వానరేంద్ర నిన్నుగొల్తు వాంఛితా శ్రీతార్థ దా

దాన నిష్కతాబ్జబాణ తాతతార కాధవా.”

[మా. పటము - 15]

ఖడ్గము

రెండవపిడిగుబ్బ తర్వాత అక్షరము “దా” మొత్తం 4 మాటులావృత్తి యగును.
ఉదా :-

- [2] అప్పకవీయము. 4-584. సుగంధి.
[3] మరింగంటి సింగరాచార్యులు. దశరథరాజనందనచరిత్ర. 5-309. ఉత్సాహ.
[4] గ. వే. కవి. ప్ర. రా. వే. వి. వి. 856 వద్యము. ఉత్సాహ.
[5] కామినేని మల్లారెడ్డి. ష. చ. 3-111. ఉత్సాహము.
[6] గోపీనాథవేంకటకవి. గోపీనాథరామాయణం. కిష్కింధాంతము. 1409.
[7] కోడూరు వేంకటాచలకవి. శివరహస్యఖండము. యుద్ధకాండ. చతుర్థాశ్వాసము చివర. ప్రశాంతవృత్తము. 316.
[8] బుర్రా కమలాదేవి. చందోహంసి సుగంధి.
[9] పక్కి వెంకటనర్సయ్య. శకుంతలాపరిణయము.¹. సుగంధి.
[10] తురిమెళ్ళ రామన. శేషధర్మము.². 5వ ఆశ్వాసాంతము. సుగంధి.
[11] తంయాల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు. కుబ్జాకృష్ణవిలాసము. 3-124.
(అప్పతెలుగు.)

15. మొదటి పిడిగుబ్బకు ముందు రెండక్షరములుండుట, మొదటిగుబ్బ తర్వాత 7 అక్షరాలుండుట, రెండవగుబ్బ లేకుండుట. “రా” అక్షరము 4 మారు లావృత్తియగును.

ఉదా:- ఈదులపల్లి భవానీశ. ధర్మఖండము. 9-293. ఉత్సాహము.

16. విచిత్రభిద్ధము.

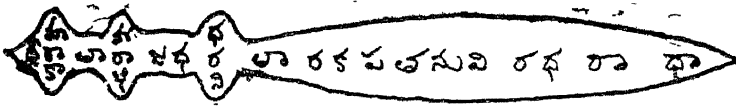
తంయాల లక్ష్మీ నృసింహాచార్యులు. శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీ నృసింహ మహాకవ్యము. 1-31.

¹. ప్ర. రా. వే. వి. వి. పీఠిక. పుట. 27. నిర్వహణ. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య.

². ప్రొ||. బి. రామరాజుగారి - “మరుగువడిన మాణిక్యాలు” గ్రంథము. పుట. 30. ప్రచురణ. గోలకొండపత్రిక. 1981.

కం॥ ధీరా మారాకారాః తారాహారాభరాజ ధర ధర నిరతా
తారకపతనువి రధరా ధారాధర వినుతప కరతా రజరధరా.

[చూ. పటము - 16]

పటము - 16

ముందుకు చివరిదాకాపోయి వెనుకకు తిరిగివచ్చుట ఇందలి ప్రత్యేకత.

2. తురికాబంధము

“తురికా” అనగా మంగలికత్తి. ఈ బంధము సరోజనృత్తములోనే తెలుగులో వ్రాయబడియున్నది.

ఉదా :- (1) అప్పకవీయము. 4-591. అప్పకవి లక్షణమీయజేదు. సరోజము:

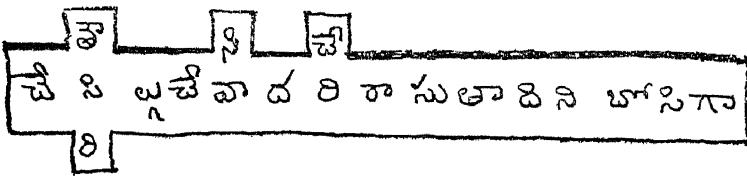
“చేసి తాసిరి సిల్గచే! వాసి వాదరి చేరిరా

రాసుతాదిని బోసిగా! గాసి బోవిది రాసురా.”

[చూ. పటము. 17.]

ఇందు మూడవపాదము విలోమముగా చదివిన నాల్గవపాదము వచ్చును.

పిడిగుబ్బకు ముందు ఒకఅక్షరము, పిడిగుబ్బకు తర్వాత రెండక్షరాలు, తర్వాత అక్షరము ఆవృత్తి రెండూపాదులు, తదుపరి ఒక అక్షరము విడిచి మరియొకటి ఆవృత్తి అక్షరము. తదుపరి 2వ పాదము చివరి అక్షరమే మూడవపాదము మొదటిఅక్షరముగా వుండి పిదప అదే నాల్గవపాదము చివరి అక్షరముగా ఉండును. కనుక అది మూడుమారులావృత్తి. “రాసుతాదిని బోసిగా” అను మూడవపాదము వెనుకకు చదివి ‘రా’తో ఆపవలెను. కనుక, చివరి రెండుపాదము లీభాగమున సరిపోవును.

పటము-17

“సి” మూడుసార్లు ‘వా’, ‘రి’ రెండుసార్లు, ‘రా’ మూడుసార్లు. మిగతా భాగము ‘సు’ నుండి ‘గా’ వరకు రెండుసార్లు వృత్తి.

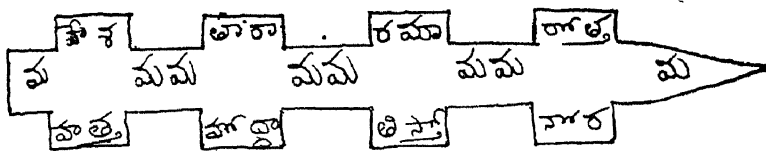
- ఉదా:- (2) విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం చి. ర. కరము. పూ. భా. బంధ. 14.
 (3) అడ్డువిల్లి నారాయణరావు- నారాయణీయము. పుట. 112.
 (4) బుర్రాకమలాదేవి. ఛందోహంసీ.
 (5) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 13.

రి. ప ట్టి న బ ం ధ ం

పట్టిన మనగా అడ్డకత్తి. దేవేశ్వరమహాకవి తమ “కవికల్పలత”లో ఈబంధ మును ప్రదర్శించి యున్నాడు. అది యిట్లున్నది.

“మహేశ మమతా రామ
 మరమా మమరోత్తమ
 మహత్తమ మహోద్దామ
 మతస్తోమ మనోరమ.”

మధ్యలో “మ” ఒక్కొక్కటి రెండు సార్లు వృత్తియైనది [మా. పటము-18]

పటము 18

4. ధ ను ర్భ ం ధ ము

మం.పా.శాస్త్రి. ప్ర.సం.బం.వి.గ్రం.లో. చాళ బంధ లక్షణమిట్లున్నది.

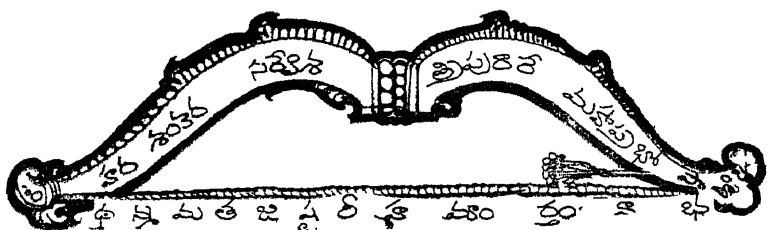
“చిలుకున నాది పాదమిడి సింగిణి శింజిని చిల్లుతోడ సం
 ధిలిన దళంబు లాది నిరుదందగు చాండమునన్ ద్విపాద ము
 ల్నిలిపి, చతుర్థ మాదివదలీనముగా నొనరించి యీగతిం
 జిలిపిన జావబంధమగు సంగతి మార్చిన మార్చిగా దగున్.”

శివకర్ణామృత స్తోత్రమున ధనుర్బంధమున్నది. సంస్కృత శోకము బంధ మున గలదు.

“హర శంకర నర్వేశ త్రిపురారే మహావభో
పాహి పాహి భవార్తం మాం హరీష్ట జికనున్మధః.”

[చూ. పటము. 19] ఆకారము మత్స్కృతము.

చిల్కశింజినితోడ సంధిల చోట “హి” అవృత్తియైనదిగాని, ఈ శ్లోకమున రెండవ పాదాంత్యాక్షరము, మూడవ పాదాద్యక్షర మొకటిగా ఉండవలెనుకాని ఇక్కడలేదు. కొందరు మొదటి పాదము రెండవ అక్షరము, నాల్గవ పాదము చివరియక్షర మొకటై చిలుకు శింజిని కలియుచోట నుంచిరి. అది ఇక్కడలేదు. మొదటి పాదము చిలుకుననుంచి, రెండవ పాదము శింజినినంటి నడుచుట లక్షణము. అది ఇక్కడ సరిపోయినది

ధనుర్భుధము

పటము-19

2. అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి-కవిజన చంద్రోదయము నందలిచాపబంధము.

ఉ॥ సార విమత్త పుణ్యజన సార్థ ప్రరిష్టకరాతి సాహసా
సారసలోచనా లసిక సాగరకన్య రతీ ప్రలాసా
సారస సూర్యనేత్ర బుధ సంఘ మతాకరుజార్ధ్ర మానసా
సారవిమత్త పుణ్యజన సార్థ ప్రరిష్టకరాతి సాహసా.

[చూ. పటము -20]

ఇందొకటవ, నాల్గవ పాదములొకటిగా ఉన్నది. మొదటి పాదాంత్యాక్షరము, రెండవ పాదాదిగ వున్నది. అంతేగాక మూడవ పాదాంత్యాక్షరము, నాల్గవ పాదాద్యక్షరముగా వున్నది. 1,4 పాదములొకటిగా వుండవచ్చును. అందువలన ఒక పాదమే రెండుసార్లు అవృత్తియైనట్లుగును. ఇంక సంధ్యాక్షరము లటునిటు కొనలయందు “సా”లు రెండుసార్లు అవృత్తియైనవి. ఆకారము మత్స్కృతము

దీనికి మఱియొక ఉదాహరణను. రావు కొండలరాండు. చిత్రకవిత్వ దర్పణం. కందము.

3. శారబంధము.

ఉదా:- శివకార్జున్యత స్తోత్రము. శ్లోకము.

“శంకరం వరమం కామ మకామం లోకరక్షకం

కందర్ప దమనం శాంతం సదానందం భజే నిశు.”

[చూ. పటము- 21] ఆకారము మత్స్యతము.

4. శారబంధము. రెండవరకము.

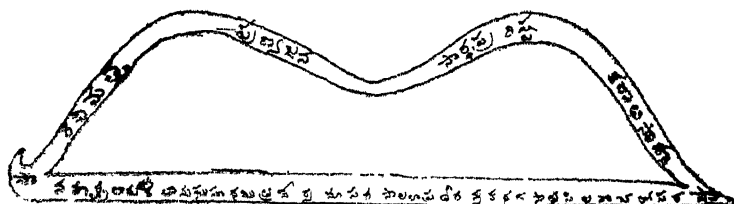
ద్విపద :- “మేరు ధీర సుగుణ మేదిని రక్ష

మేరు కార్జుక హస్త మిత్ర ప్రళస్త.”

[రాప్రాటి ఓ.వి.రెడ్డి కవిజన వివోదిని. పుట. 73.]

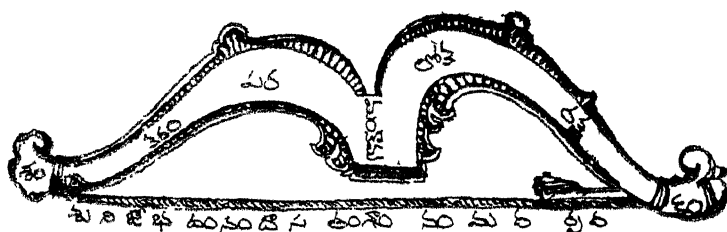
[చూ. పటము- 22] [[వాతప్రతి]

దీనికి మఱియొక ఉదా:- కపిలవాయి లింగమూర్తి కృతము. కొంతభేదముతో తేటగీతిలో నిర్మించబడినది.

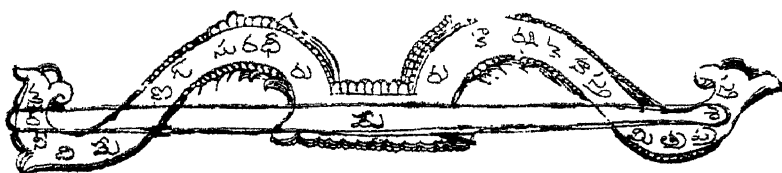
2. చాపబంధము

పటము-20

శారబంధము

పటము-21

శాఖ బంధము

పటము 22

5. శ్రవణంధము

ఈ బంధము ప్రమాణి, నారాచప్పత్తములలో గలదు. తెలుగులో దీని నిర్మాణ రీతి ఒక్కటే.

శరణు యొక్క పిడికొనల యందలి యక్షరములు, వదనయొక్క పూర్వోత్తరార్థములందు సంబంధము గల్గియుండును. పిడియందలి యక్షరములు పూర్వార్థమునపై గడులతోను మధ్యగడులతోనూ పైకి క్రిందికి కలుపుచు వదువుకొన వలెను.

మం.పా.శాస్త్రి-ప్ర.సం.బం.ని.గ్రం.లో దీనికి లక్షణమిట్లున్నది.

“ప్రథమ తృతీయ వర్ణములు పార్శ్వములందు ద్వితీయ మగ్రమం దధికత మౌగతీన్ నిలిపి యమ్మున పూర్వపదమ్ముగూర్చి త త్ప్రథమ పదంబునం బరమపాదము క్రిందుగ జేర్చి యల్గునన్ బుధుడిరు చోట్ల నున్న పదముల్ నెరవన్ శరబంధమై తగున్.”

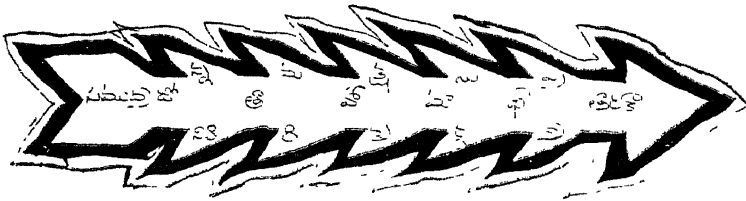
సంస్కృతములో ల.న; పాదుకా, శివపాదకమలరేణు సహస్రాది గ్రంథముల గలరీతినే తెలుగున అనుసరించుట జరిగినది.

ఉదా:- 1) వేదులవాణి. అ.న. (ఆంధ్ర). చి. స్త. 24

శ్రమాణి :

“సముద్ర జోన్నతా మహా
క్షమా సుధీవతారికా
సముద్ర జోన్వితా రిహా
కుమార్గ ధీవ తారికా.”

[చూ. పటము-23]

శ ర బ ం ధ ము

పటము 23

ఉదా:- 2) ఏకాలవారి. శ్రీ.వేం.చి ర. కరము. పూ భా పుట. 45. శరనామ మైన నారాచవృత్తమున దీనిని లిఖించెను.

3) ఏకాల శ్రీదేవమ్మ. వాసవదత్త వరిణయం. 2-79 'నారాచము'న.

4) తంయాల లక్ష్మీ నృసింహాచార్యులు. శ్రీ వేల్పుగొండ లక్ష్మీనృసింహ మహాత్యము 2-137

రి. త్రిశూలము

లక్షణం : “మధ్యేధస్తా ద్వేషదే చహ్యనులోమ విరోమతః

ఉపర్యథో మధ్యతోపచోర్ధ్వన్న ద్వే త్రిశూలకే.”

[సంస్కృతం, చిత్రబింధు కావ్యమ్, పుట. 37].

మం.పా.శాస్త్రి. వ్ర.నం.బం.ని గ్రం.లో దీనికి లక్షణ మిట్లున్నది.

“ఏమైముమ్మైనవాలుగా నలరునట్లే రేఖలం దీర్చి యం

దా మూలాగ్రముగాగ నాశమున నాద్యముంద దంత్యాక్షరం

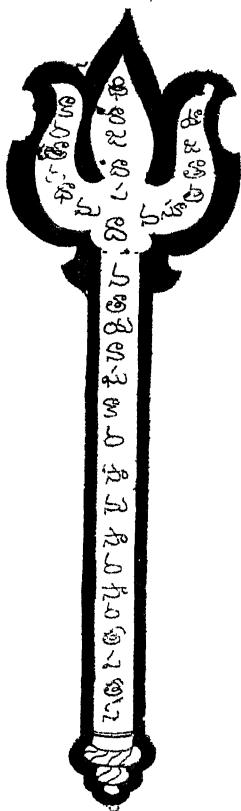
చా మూలాగ్రము లొంద శాఖలను మధ్యాంశముల్ చతుర్థాంశి క్రిం

దైముఖ్యాంశం జేర్చి కూర్చిన ద్రిశూలాకారబంధం బగున్,”

నిర్మాణపద్ధతి : క్రిందినుండి స్తంభాకారమున దాదాపు రెండుపాదములు వట్టును. ప్రస్తుతోదాహరణములో 'రకాఘనాయతాన' అను భాగము మూడు సార్లు వృత్తియైనది. వద్యము పెద్దదగుటవలన ఈ యావృత్తి యవసరమైనది. 'దా' నాల్గు సారుతావృత్తి, నాళమున 'దా' దంత్యాక్షరమున్నది. ఇంక కొనలలో పార్శ్వకొనలలో ముందు వద్యమునడిచి యదియు ననులోమ విలోమముగ తర్వాత మధ్య కొనలో అట్లే తిరిగి పూర్తియగును.

సంస్కృతమునందును పద్ధతి యిదియే. స్తంభాకారమున రెండు పాదములు, కొనలయందు కడమ రెండుపాదములు నడుచును.

ఉదా:- 1) గ.వేం.కవి. ప్ర.రా కేం. ఎ.వి. 858 వద్యము. పంచదామరము,

“సతీవతీ రసా రసాను సారకా ఘనాయతా
నతాయ నాఘ కారకాఘనా యతానదాన సూ
తతా జయాజ తాతసూన దామధార తారకా
రతార ధామ దాన దాజరాధిరాజదానదా.”

[మా.వటము 24] ఆకారము మత్స్యకము.

ఉదా:- 2) గ.వేం. కవి. ఆంధ్రకౌముది.

త్రిశూలము. పంచదామరము

త్రిశూలము

వటము-24

7. హరిబంధము

మం.పా.శా.ప్రీ. ప్ర.నం.బం.వి.గం.లో హరిబంధలక్షణము.

“హరికాండంబు యుగంబు సంగీతచో నారబ్ధమై దానినే

వలిగొంచున్ హరి మధ్యమందు ప్రథమంబొ సంద్రూ మధ్యాంశులా

హరిసంధ్యాక్షర మాధ్యమంత్యముగ నర్ధావృత్తి, నందేక నుం

దలక్రిందై ప్రథమాంశు నొందు హరిబంధంబందు దుర్యాంశుయున్”

నాగటి కట్టు వద్ద “సవిభోశంకా” అనునది యనులోమ విలోమమగును. హరి కాండము పూర్తియైన పిదప పై పిడియొద్ద అక్షరము లుంచవలెను. పిదప మధ్యన అనులోమ విలోమరీతి వద్యము చివరి పాదాక్షరము లుంచవలెను.

కందవద్యమున దీనిని ప్రదర్శించినవాడు గ.వేం.కవి. ప్ర రా వేం.వి.వి. 851 వద్యము. ఈ వద్యమైదు బంధములకు సరిపోవునని చెప్పబడినది. అందులో హరి బంధమొకటి.

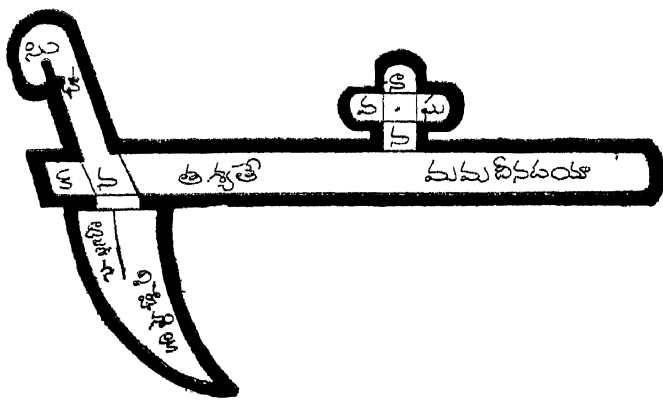
ఈ బంధము శివకర్ణామృత స్తోత్రమున శ్లోకమున గలదు.

“కనదా నవిభోశంకా కాశంభోవి న తశ్యతే

మమతీన దయా సింధో నవనాభుష నావన.”

అకారము మత్కృతము.

(చూ. పటము-25)

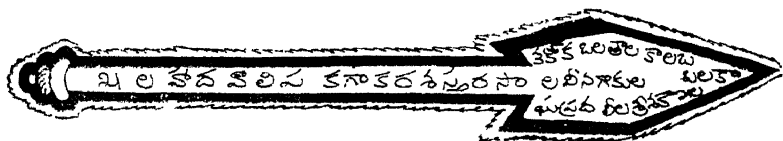

హరిబంధము

పటము-25

౯. కుంతబంధము [బల్లెము]

ఖడ్గలక్షణ మీ కుంత బంధమునకు సరిపోవును. ఖడ్గమునందువలెనే దీని యందును పిడిగలదు. కాని అక్కడ పిడి చిన్నది. దీనియందు పిడి పొడవైనది. ఎక్కువ అక్షరములు వట్టును. అసలినువ ములికిలో ఖడ్గమునందువలె వద్యక్రమము సాగును.

కుంతబంధము [బల్లెము]

పటము. 26

ఉదా : - విక్రాలలిరి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా. పుట. 58.

కం॥ ఖలహా దవాలి వకగా

కర శస్త్ర సాలవీ నగాకుల బలకా

బలకా లతాల ఒక కా

కంఘ్రవద లీల శ్రీశక్ ఖలబలకా.

[చూ. పటము-26]

టీక :- ఖలహా + క్షుద్రనాశకా, బల = దేహమునందు, కా = అద్భుతమైనవాడా!
ఖల = ఖరాసురునియొక్క (ర, ల యోరభేదము) మూకకు యముడైనవాడా!

౧౦. నాగపాశము [వరణుని ఆయుధము]

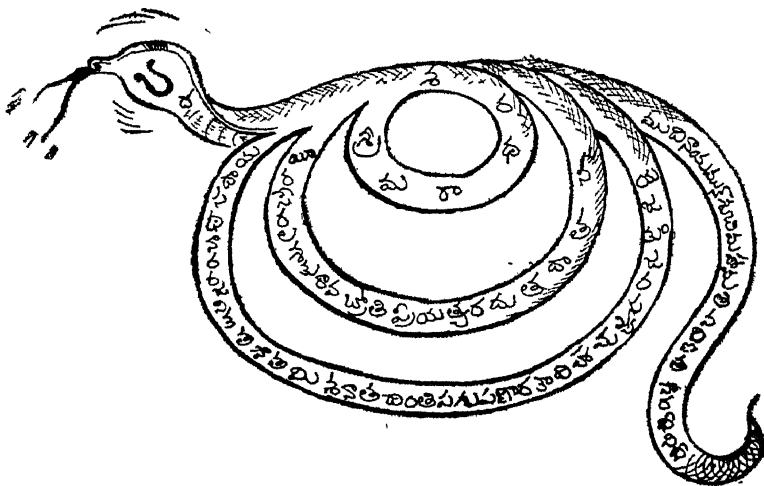
తాడువలె నాగుని చుట్టి చుట్టి చేతబట్టుకొని యండినట్లుగపడును. అవసర మైనపు డది విసరివేయబడును.

ఉదా :- 1) కోలాచలం శ్రీనివాసరావు. సునందినీ పరిణయం. ఇష్టదేవతా ప్రార్థన సమయము.

చం॥ దశరథరామ! శ్రీశ! నతదాత దురత్యయ ప్రీతిబోవరా
 కుశలరసేర! యీశ! యజకుంజరసఖ్య! మహాదికారణా
 పశువతి చింతనా! శమిత పాతక! నిర్జరనాథ! యీ సదా
 యశము దినాయమున్ శుచిమహామతి వర్జిత సారధీ నిధి.

[వటము-27] ఆకారము మత్స్యకము.

2) భువనగిరి విజయరామయ్య. మల్లికార్జున సహస్రము. 168,274,1169,
 1194.

నాగపాశము [వరుణుని ఆయుధము]

వటము-27

10. శంఖాబంధము

లక్షణం :

“ముఖాత్పాదద్వయం వాచ్యం పుచ్చాత్పాదద్వయం తథా
 మధ్యేచ విరతాః సర్వే శంఖాబంధేనా నూతనే.”

[సంస్కృతం. చిత్రబద్ధ కావ్యమ్. పుట 7]

మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. బం. సం. వి. గ్రం. లో. దీనికి లక్షణమిట్లున్నది.
 “ఘన శంఖాకృతిగా బ్రదక్షిణపు రేఖల్ దీర్చి పూర్వార్థ మం
 దునెఱు పూర్వవదంబుపైకి నెరవం దుర్యాంఘ్ర యుంగూడనం
 దెని గూడంబగు క్రిందుగా మవరి సంధిస్థాక్షరంబూతగా
 జను సర్వభ్రమకంబు తాచు బెరయం బల్శంఖ బంధంబునన్”

ఉదా:- 1) గ. వేం కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. ౬౦౮ వక్యములోని

గర్భిత వింశతి బంధకందము

“సార వరహార వారా

సార హరీ నరహరి హరశర కరసారా

గౌరధర దీర చారా

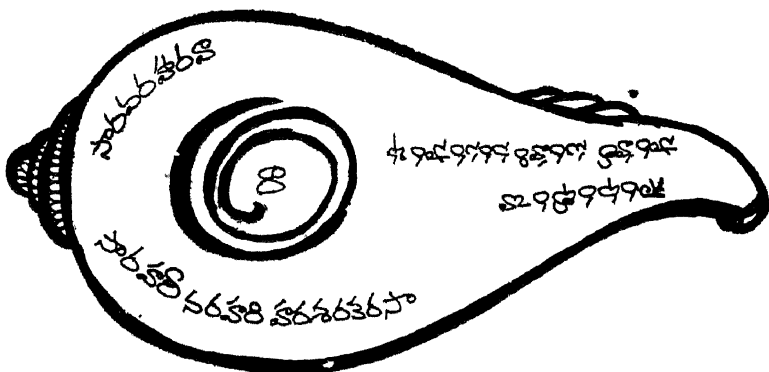
సార హరీ మరహరి నరనర సారభరా.” [మా.పటము-28]

నాల్గు పక్షులలోని చివరి యక్షరము ‘రా’ సంధ్యాక్షరము. అది నాల్గు మాఱులావృత్తి. శంఖము ముఖమునందు రెండు పాదములు, తోకయందు రెండు పాదము లుండుట దీని నియమము.

అకారము మత్కృతము

ఉదా:- 2) ఈ కవి. గారి. ప్ర.రా. వేం.వి.వి. 833 కం.

3) కపిలవాయి లింగమూర్తిగారి కృతము. అటవెరిది. కొరిది భేదముతో నిర్మింపబడినది.

శంఖము

పటము-28.

11. చక్ర బంధము

ఈ చక్రబంధ మిటు తెలుగున అటు సంస్కృతమున విరివిగ ప్రదర్శింపబడినది. నిర్మాణ విషయమున కొంచెము తేలికైన బంధమిది. చక్రమునగా షడర చక్రమే.

ఈ చక్ర బంధమును 19 అక్షరములు గల శార్దూల విక్రీడితమందే సంస్కృత కవులు వ్రాసిరి. అట్లే తెలుగు లాక్షణికులు నిర్దేశించి ప్రదర్శించి టూపిరి దానిని కవులందఱును సరించిరి. తరళవృత్తమునకు గూడ 19 అక్షరములు పాదమున కుండును గనుక ఆ పద్యమును గూడ వ్రాసిన వారున్నారు.

చంపకమాలతో గూడ ఈ చక్రబంధమును నిర్మించిన వారున్నారు. మధ్య స్థాక్షరములక రేకున 10 అక్షరము లిందు కనబడును. శార్దూలమందు రేకున 9 అక్షరములే యుండును.

కందు పద్యముతో గూడ ఈ చక్రమును నిర్మించవచ్చు. నామాంక చక్ర బంధమని యీ చక్ర బంధమునకు పేరు గలదు. అనగా ఇందు కవి, కృతి కృతి పేళ్ళు పీటనుబట్టి యీ మూటిలో ఏ రెండిటినైన 3, 6 వలయములందు గుప్త మొనరింతురు. ఈనామ గోపనము సంస్కృతమున మాఘుని శిశుపాలవధ కావ్యమున మొదటగా కనుగొందుము. [19-120] ఇందు బయటనుండి 3 వ వలయమున 'మాఘ కావ్య మీదం' అనియు, 6వ వలయమున 'శిశు పాలవధః' అనియు పొందుపరుపబడినవి. ఇట్లే ల, స; శివపాదకమలరేణు సహస్రాదులందు గలవు.

తెలుగున ఈ బంధమును నిర్మించిన మొదటి కవి నన్నెచోడుడు. అతడు కవి, కృతి, నామములనందు రచింపలేదు.

తర్వాతి వాడు విన్నకోట పెద్దన ఈతడు సంస్కృతమున పాటించినట్లే బయటనుండి మూడవ వలయమున కవి పేరు, 6వ వలయమున కృతిపేరు వ్రాసెను ఇతని బాటనే సింగరాయడు, గ వేం.కవి; తూమురామదాసు, ఇంక నాధుని కులు కొందరు నడిచిరి.

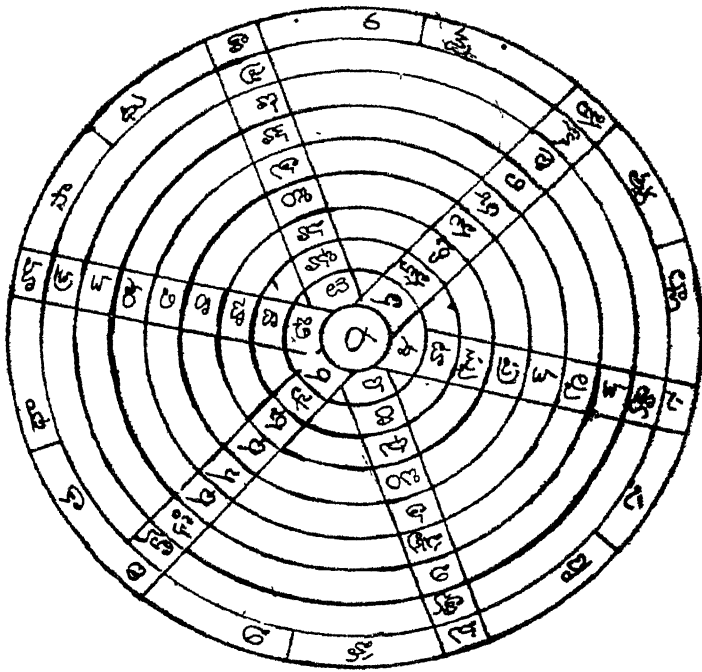
ప్రతాప దుద్రీయమందలి చక్రబంధమున బయటనుండి 3వ, 6వలయమున కృతిపేరు, 6వ, 6వలయమున కవిపేరు వ్రాయబడినవి.

దీని ననుసరించి, నందితిమ్మన, రామరాజ భూషణుడు, కనునర్తి అశ్వయ్య చింతలపల్లి ఛాయావతి సున్నగు ప్రాచీన కవులు, ఆధునికులు కొందరు నామ

గోపన మొనరించిరి. చిత్రకవి పెద్దన గూడ ఈ బాటనే నడిచి, “కృత్యధిపతి, కవులపేర్లు నిలువంగవలయు” అని వరుస పేర్కొనెను. [ల.సా.సం. 3-142].

ఈ నామగోపన మెట్లులైన మండదగునని అప్పకవి ‘మూట నాట నాటమ ముల రచించి’ [అప్పకవీయము 4-585] అని చాటవేసినాడు తాను 3,6 వంయ ముల దన పేరునే వ్రాసికొని యున్నాడు.

ఇకభై రవకవి “3”న శ్రీరంగ వర్ణదే” అని కృతిపేరు, 8న ‘భైరవరచితః’ అని తన పేరు వ్రాసి యున్నాడు.

చిత్రకవింధం

పటము. 29

మతమేదైనను కవికృతి, కృతిపతి నామములు గోప్య మొనరించుటమఖ్యోద్దేశము.

1. షడర చక్రము

ఇది ప్రసిద్ధ బంధములలో నొకటి. మాముడు శకుపాలవధ కావ్యమున యుద్ధసమయమున దీనిని ప్రదర్శించుట సమయోచితము. ఇది విష్ణు చక్రాయుధమన్న మాట. ఎక్కువగా శార్దూల వద్యమున నిది తచింపబడినది. షడర చక్రమనగా ఆరు రేకులుగల చక్రమని అర్థము.

ఉదా:- 1) గ.వేం కవి.(వ.రా.వేం.వి.వి. 861 వద్యము. శార్దూలము

“సత్యా కల్పక ప్రస్ఫుటా శరభి దాచారావి శంకక్రమా

మత్యావిష్కృత బంధురాధర్షణ భూమా ఇంతుకూటాశ్రితా

దిత్యావేంధన ధర్మ సార రత మూర్తీ ముత్కరాద్రిక్షమా

మాత్యుల్లాస వదా మహా విదిత ధామాసాధుతారక్షమా.”

[చూ. పటము. 29]

వది గీట్లు వర్తులాకారమున గీసిన మధ్యస్థాక్షరముకాక ఒక్కొక్క రేకున 9 అక్షరములు పట్టును. కావైన వలయములు మధ్యస్థమైనదికాక తొమ్మిదేర్పడును. వద్యమున అర్థపాద మొకరేకు చొప్పున 6 రేకులకు మూడు పాదములు సరి పోవును. మధ్యాక్షరము మూడు పాదములకు మూడుసారులావృత్తియగును. మూడవ పాదాంత్యాక్షరము, నాల్గవ పాదము మొదటి యక్షరమొకటిగా ఉండును. పై వద్యమున “మా” అన్నమాట. అదే మరల నాల్గవ పాదము చివరి యక్షర మగును దాతో వద్యమంతమగును కనుక ఆ“మా” మూడుసారులావృత్తియగును. బయటనుండి మొదటి వలయము రేకుల సందిచోట్లగల ఖిగిలిన, 5 అక్షరములు రెండు సారులావృత్తియగును. పై దానియందు “స,మ,ది,మా,తా,”లు.

3వ వలయమున కోరిన అక్షరములు రావలెననిన ప్రతిపాదము 3వ అక్షర ములు మూడు, 17వ అక్షరములు 3 వ్రాయవలెను. అట్లే 6వ వలయమున కోరినవి 6,14 అక్షరములుగా కూర్చవలెను.

దీని నిర్మాణవిషయమున అలంకారికులందరును ఒకే విధముగ జెప్పిరి. వది చుట్లు, ఆరురేకులు, మూట నాటిట నామములుండుటయును పేర్కొనిరి. సర కం తా. లో లక్షణమిట్లు చెప్పబడినది.

“పురః పురో లిఖేత్పాదా నత్రత్రీన్ వడరీకృతాన్

తుర్యస్థు భ్రమయే న్నమౌ నామాంకశ్చక్ర సంవిధిః”

“వలయ నవకంబు నాఱురేకులు, కవికృతి, పేర్లు” [కా. మా. 6-66].

“అందపు చుర్రేఖల వది, యందంబుల నాఱురేఖలను”

[ల.సా.సం 3-141, 142]

“వఃచుట్లు నారురేకులు” [నరసభూపాలీయము 4-86]

“వర్తులాకృతులుగా వదిగీటులు-నాఱురేఖలు-మూటనాటిట నాచుములు”

[అప్పకవీయము. 4-585].

ఉదా :- 2) నన్నెచోడుడు,	కుమారసంభవము	12-201
3) విన్నకోట పెద్దన	కా.మా.	6-67
4) భైరవుడు	శ్రీరంగమహాత్మ్యము	5-263
5) అప్పకవీయము	4-586	
6) సింగరార్యకవి	తామర వాసుదేవీయము	
7) వీరి	బిల్లిణీయము ప్రథమాశ్వాసాంతము	
8) తామరామదాసు	మిత్రవిందోద్వాహము	2-40
9) కొడవలూరు రామచంద్రకవి	మహాసేనోదయము	1-76
10) రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ	ని.భా రామా.పుట. 81 వద్యం	125
11) ఏకలవారి	శ్రీ. వే. చి. ర కరము. పూ.భా. బంధ .4	
12) చెలమచర్ల రంగచార్యులు	ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్రయశో భూషణము	
13) నందితిమ్మన	పారిజాతావహరణము	5-97
14) రామరాజ భూషణుడు	నరసభూపాలీయము	
15) వేంకయ్య	రామరాజీయము	336
16) చింతలపల్లి చాయాపతి	రామవాఙ్మధురము	4-245, 6- 62
17) కేశవయ్య	దాశరథి చరిత్రము	2-516
18) కనువర్తి అబ్బయ్య	కవిరాజమనోరంజనము	4-174
19) పూడిపెద్ది లింగమూర్తి	సువర్చలావరిణయం	
20) పోతరాజు లక్ష్మీనృసింహకవి	మాఘపురాణము	
21) ఏకల శ్రీదేవమ్మ	వాసవదత్తా పరిణయము	4-142
22) బోడివాసుదేవరావు	చిత్రమంజరి. బంధ 5.	
23) బుర్రా కమలాదేవి	చందోహంసి	
24) అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ	పాకయాజి నందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్రము	

- 25) వావిలికొలను సుబ్బారావు కౌసల్యావరిణయం 1-194
 26) కామినేని మల్లారెడ్డి పద్మపురాణం 5-236
 27) అల్లమరాజు రంగశాయి శ్రీఆంధ్ర చంపూ రామాయణం. ఆరణ్య78
 28) నాదేశ్వరారి అ.ఉ.రామా. 7-153
 29) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 114.
 30) వేదల వారి ల. స. (ఆంధ్ర): చిత్ర. స్త. 40
 31) సింహాద్రి వెంకటాచార్యుడు శమత్కార మంజరి 2-59
 32) వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిలు ఆంధ్ర రఘువంశము¹ శార్దూలము.
 33) త్యాగరాజమొదలి సుబ్రహ్మణ్యవిజయము ఆశ్వాసము రెండు
 34) దామెరల అంకన్న ఉషావరిణయం 5 ఆశ్వా. పుట. 146.
 35) పక్కి వెంకట నర్సయ్య శకుంతలా పరిణయము.²

36) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి మధురవాణీవిలాసము 3-107

[మూడవవర్తులమున “రాఘవకవి” కవిపేరు, 6వ వర్తులమున “వేంకటాద్రికృతి” కృతి భర్తపేరు]

- 37) రాప్తాటి ఓలిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 72.
 38) కపిలవాయి లింగమూర్తి చక్రతీర్థ మహాత్మ్యము 5-64
 39) కోలాచలం శ్రీనివాసరావు సునందినీ పరిణయం (దేవతా ప్రార్థన స్థలములో)
 40) తంయాల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు శ్రీ వేల్పుగొండ లక్ష్మీనృసింహ మహాత్మ్యము 2-179

తరళవృత్తమున

- 1) మాడభూషి వేంకటాచార్యులు భరతాభ్యుదయము³

¹. ప్ర.రా.వేం.వి.వి.పీఠిక. పుట. 28 నిర్వహణ. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య

2. అందలి 27

3. అంధలి 25

ఘంపకమాలలో

1) గోపీనాథ వేంకటరవి-గోపీనాథ రామాయణము. అయోధ్య - 2262

కందపద్యమున

ఈపద్యములో 6 రేకుల చక్ర నిర్మాణమీక్రింది విధముగ ఉండును.

మొత్తము 57 అక్షరాలుండనట్లు కందము రచియింపవలెను. పద్యము మొత్తము 6 రేకులకు సరిపోవును. కాని శార్దూలములోవలె బయటి వలయము చుట్టు తిరిగి పచ్చుట కక్షరములు చాలవు. కనుక ఆ పద్ధతి మాత్రమే లేదు.

6 రేకులకు $6 \times 9 = 54$ అక్షరాలు. పైన మధ్యస్థాక్షరము 3సార్లు ఆవృత్తియగును. కనుక కందపద్యమున మొత్తము 57 అక్షరాలుండవలెను.

శార్దూల చక్రమున ఒక రేకుకు చక్కగా నున్న అడుగురేకు పరకు పాదము సాగును. కాని యిందొక రేకు మధ్యస్థాక్షరము తాకి రేకు ప్రక్కరేకున పాదము నడిచి బయటి వలయమునకు చేరును. తర్వాత బయట వలయమునుండి 3వ రేకున మొదలై మధ్యస్థాక్షరమునకు తగులును. ఇట్లే తక్కినవి.

ఉదా:- 1. నాదెళ్ళనారి, గురుభక్తిప్రభావము. 4-199. [చూ. పటము-30]

వలపుము తగు కృప ధరధర

పరిచిత రుచిర విదుషోక్త ప్రమథ శివరతిన్

వరహిత మిత్రని యడుగన్

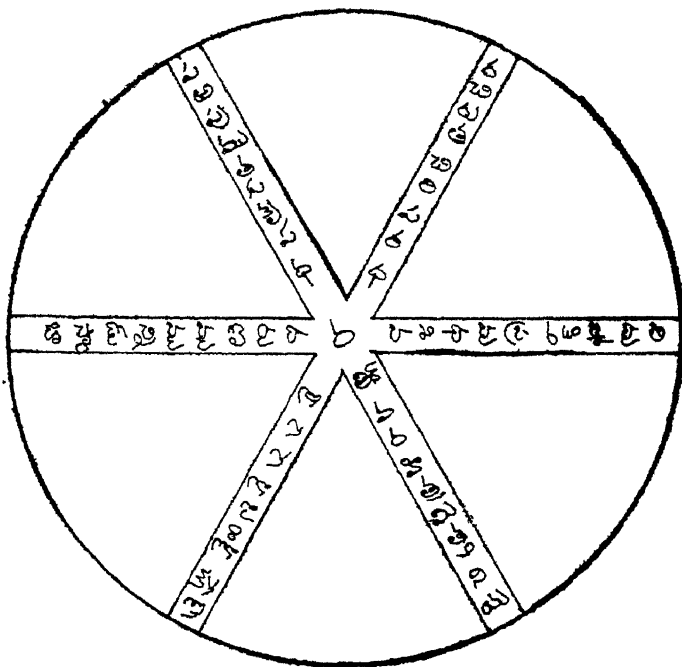
మురిపెమగుగు యరఁ దరుణము మున్నిడు సాండా.

3వ వలయములో 'పురుషోత్తముడు' అని కవి పేరుకలదు.

2. వీరి సోమేశ్వరీయము. 'హరనాన' పద్యము; అ. ఉ. రామా. 7-154.

3. నాదెళ్ళమేధా దక్షిణాముని. శ్రీ హనుమద్రామాయణము. అయోధ్య. 328

4. వీరి ఉత్తమ జీవయాత్ర, తృతీయా శ్వాసాంతములో.

చక్రము
పటము - 30.

2. అష్టార చక్రబంధము.

ఈ యెనిమిది రేకుల చక్రమునకు శార్దూలవిక్రీడిత పద్యమునే వాడుదురు. తెండు రేకు లొక్కొక్క పాదము చొ॥న. 8 రేకులకు 4 శార్దూల పాదములు సరి పోవును.

పైన చూచిన కంద చక్రమునకువలెనే బయటవలయము చుట్టినప్పుడు పద్యము కిందు స్వస్తి చెప్పబడినది. ఇక మిగిలిన నియమములన్నియు ఇదరచక్ర శార్దూలమునకు వలెనే వర్తించును.

సంస్కృతమున ఈ అష్టార చక్రబంధమున్నది. దానిని జూచి తెలుగున బయలుదేరినదనుకొనవలెను

ఉదా:- 1. వేదులవారి. ల. స. (ఆంధ్ర). చి.స్త. 41. శార్దూలము.

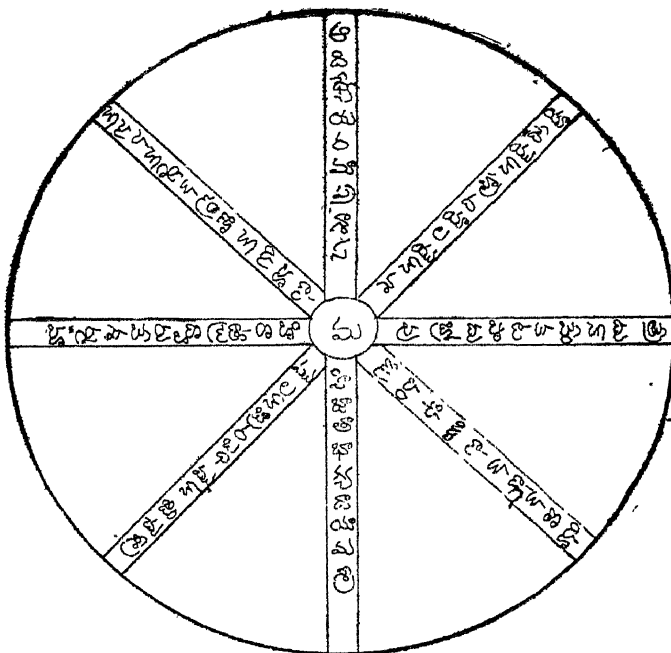
“అదిధ్యేయ రమా ! ప్రశాన! మహిజాతా! భాగ్యదాయామ శ్రీ
యాదేయున్ హృదయాలయున్ శమములన్ బ్రారబ్ధమున్ జించుశ్రీ
శ్రేదున్! వేంకటపాదుబ్రోవు మహిరాట్పిద్యారు వేశర్మ మా
యాదా! కట్ కట యీ భవంబు మటుమాయన్ జార్చికర్మన్ ననున్.”

(పూ. పటము - 31.)

పేరును దావరిక మొనరించునట్లే ఇందు విద్యున్మాలా పద్యము దాచబడినది.

1, 3, 6, 8, వలయాలతోవి యక్షరములు వరుసగా విద్యున్మాలా నల్లుపాదము లగును.

ఉదా:- 2. విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. బంధ. 5
మరియు 49 పద్యములు. 5వ పద్యములో 1వ వలయములో కవిపేరు కూర్చ
బడినది.

అష్టార చిత్రము

పటము - 31,

3. పంచావరణ చక్ర బంధము

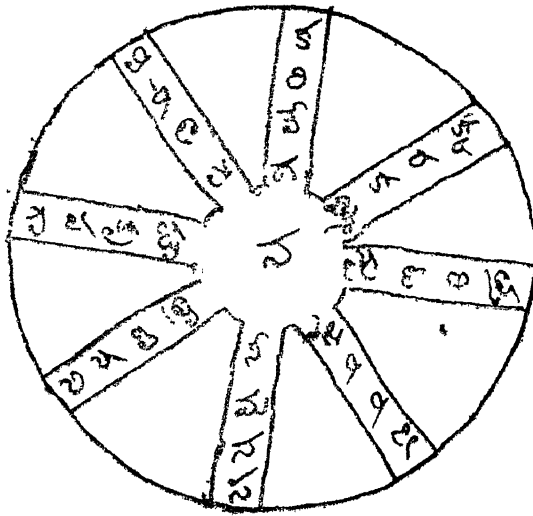
ఐదు చుట్లు మాత్రమే యిందుండును.

ఉదా:- రావు కొండలరాయుడు, చిత్రకవిత్వ దర్శణం. వ్రాతప్రతి. సంజాల వృత్తము.

“కరివేదన నీ మనస క్కర కమ్మిన త్రాణనవి

త్తరిటన్దన మౌక్యవగా వరరమ్మనగాతి ధరా.”

అకారము మత్స్కృతము (చూ. పటము - 32)

పటము - 32

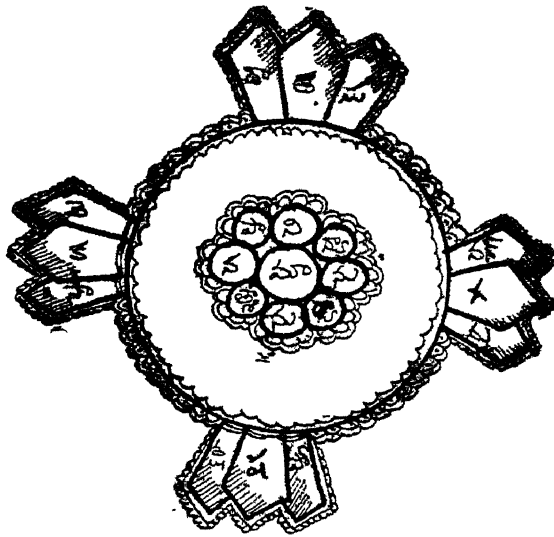
ఇది యెనిమిది రేకుల చక్రము. మూడవ వలయమందు “వేంకటరమణకృతి అని యేర్పడినది.

4. సుదర్శన చక్రము

ఈ పేరు పెట్టి ప్రస్తుతము వేంకటేశ్వరస్వామి చెంత కనబడురీతి చక్ర బంధమును నిర్మించినకవి, రాష్ట్రాటి ఓబిరెడ్డి. వీరి “కవిజనవిరోధిని.” వ్రాతప్రతి. పుట. 75.

చిత్రపద వృత్తము : “మానిత దాత సుమాన్యా
మానుగ నన్ గను మార్యా
మానుష పోష క్షమాత్మా
మానక సాకవే మాపా.”

[చూ. పటము - 33]

పదార్థ చక్రము

పటము - 33

12. గ దా బంధము.

సంస్కృతమున ఈక్రింది శ్లోకముతో గదా బంధ మున్నది. అది పట సహితము ప్రదర్శింపబడుచున్నది.

‘రామ నారాయణ త్రాహి కామోదకీ గదాధర

దిరం హర వరస్మేర దీర వీర ధరం ధర’

[మా. పటము 34]

[రామరూప పాఠక. చిత్ర కావ్య కౌతుకమ్ 20, గదా].

లక్షణం: 1. [చిత్ర బంధ కావ్యమ్. పుట 9.]

“అథస్తాద్ ద్వేవదే మధ్యే ద్వేవదే వరితస్తథా

గోమూత్రితా క్రమేవైవ గదాబంధే హిసూతవే”

గద పట్టుకొను చోటు నుండియే వద్యము ప్రారంభమగును.

తెలుగులో. గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. చి. వి. 808లో గర్భిత కంఠమున గదా బంధమున్నది.

1. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 41 నుండి గ్రహింపబడినది.

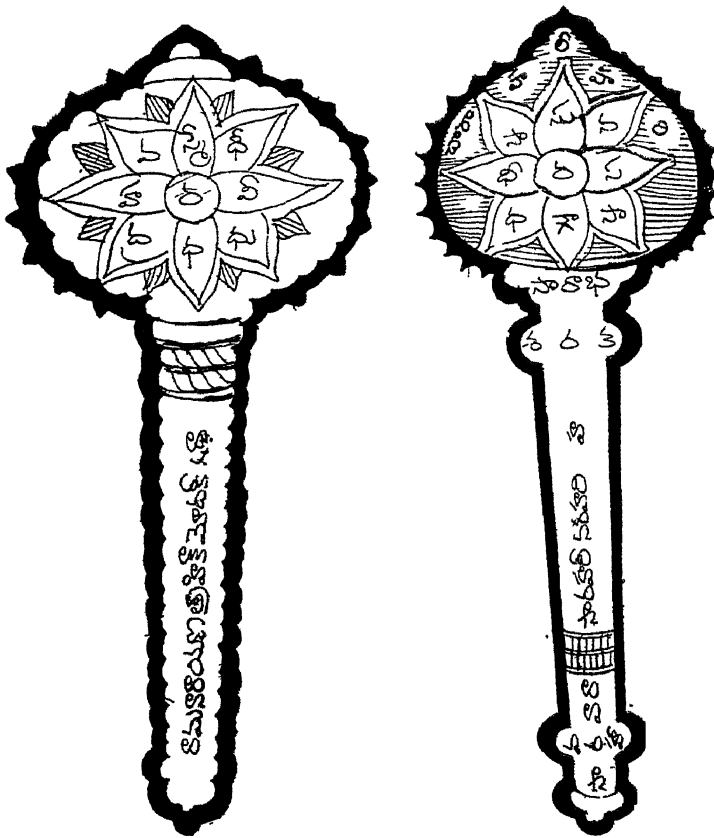
సారవర హర వారా

సారహరీ నరహరి హర శరకర సారా

గౌరధర ధీర చారా

సారహరీ సురహరి నరనర సారభరా.

[చూ. పటము, 35] [అకారము మత్కృతము].

గదా బంధము

పటము - 34

పటము - 35

మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. లో లక్షణ మిట్లున్నది.

“గద చందంబున రేఖ లేర్పరిచి తదర్పణునం దొమ్మిదే
గదులుండం బొదలించి మధ్య కలితా గరంబె యారంభమై
వదముల్ నాల్గును మూలమంటు కరణీన్ వ్రాయంగ చిత్ర వ్రదా
స్పదమై శత్రు భయం వ్రదంబగు గదా బధం బడేయగు గదా.”

గర్భమున 9 గదులుండవలెనని నియమము. తెలుగు, సంస్కృత లక్షణముల
నాధారపడి యాహించి కందపద్యమును గదా చిత్రమున లిఖించితిని.

ఉదా :- రావళకొండలరాయుడు. చిత్రకవిత్వ దర్పణం. కందము.

13. ప ద్మ బం ధ ము

పద్మ మనిన ఆష్టదశ పద్మమే ప్రచురము. కాని చతుర్దశ, ద్వాదశ దళ,
షోడశదళ, ద్వాత్రింశదళ పద్మములుకూడా వ్రాయబడియున్నవి.

ఒక లక్షణమున్న దాని నాధారము జేసికొని యాహించి కొత్త కొత్త
పోకడలు త్రొక్కి, అందు భేదములును సృష్టించుట కవుల లక్షణము. ఈ పద్మ
బంధ విషయమున గూడ అంతే.

పద్మ బంధమునకు మం. పా. శా. వారి ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. లో
లక్షణ మిట్లు చెప్పబడినది—4.

“కల సంజ్ఞల్ దళసంఖ్య నొప్ప దళవర్ణ త్రేణితోఁ గర్ణికా
తల వర్ణంబు లగించు చొప్పొకటి లేదా న్రగ్ధ రాద్యంత విద
గ్దళ వర్ణాది ప్రవేశ నిర్గమన సాధారణ్య మొందన్ విది
గ్దళ వర్ణంబుల గూడి యష్టదళ సంజ్ఞం బద్మ బంధం బగున్.”

దళ సంఖ్యనుబట్టి పద్మ నామముండును. బొడ్డు నందొక యక్షరముండి దళ
వర్ణములతో కలుపుకొనుచు పోవుట ఒక విధము. న్రగ్ధర వద్యముతో అనులోమ
విలోమమున నడిచి యష్టదళ పద్మ నామమున ప్రసిద్ధమై యుండునది వేటొకటి
అని లక్షణము. బొడ్డున ఆక్షరము లేకుండ పద్మ ముండును.

1. చతుర్దళ పదము.

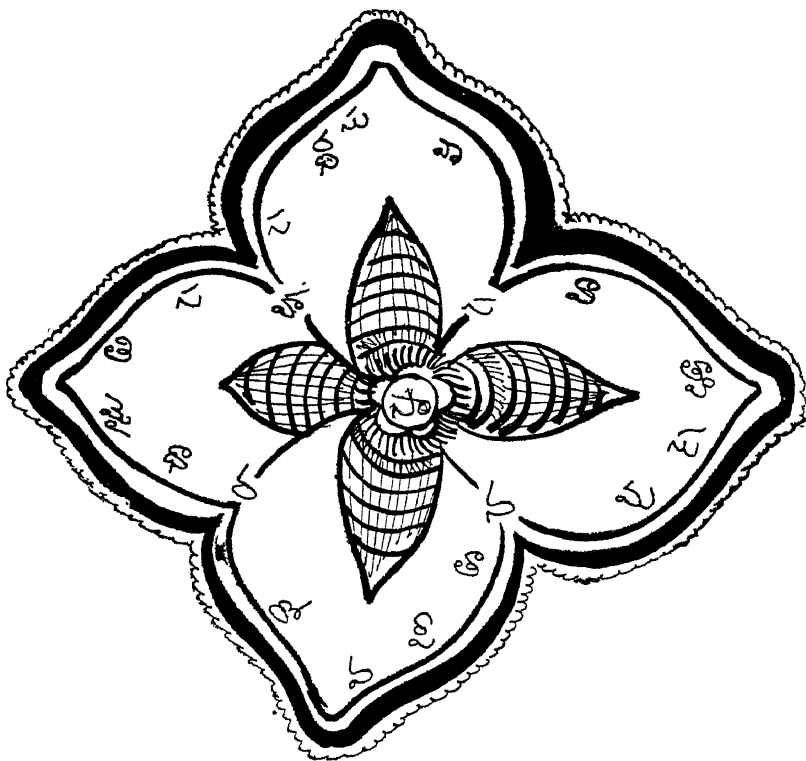
దీనికి లక్షణము : నర. కంఠా. పుట. 14. చిత్రప్రకరణము.

“కర్ణికాతో నయే దూర్ధ్వ పత్రా కారాక్షరావలిమ్
ప్రవేశ్యేత్ కర్ణికాయాం పద్మేతచ్ఛత్రుర్దళమ్.”

ఉదా :- సంస్కృతం. సర. కం. తా. 2-290.

“సాస వాత్సా సుమన సా
సార తాపీ వరో రసా
సార ఛామైతి సహ సా
సాహ సర్థ సువా ససా.”

[చూ పటము - 36]

చతుర్దశ పద్మము
పటము- 36

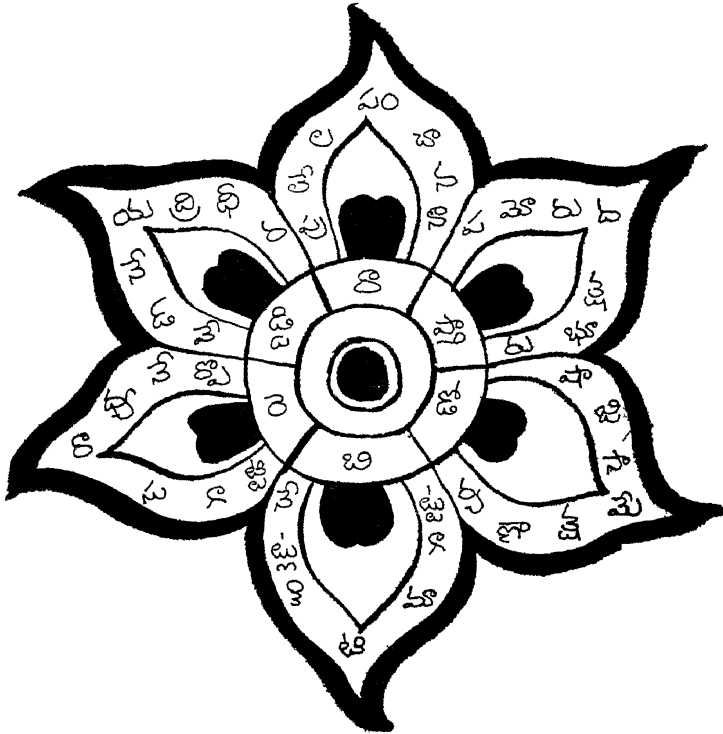
2. మల్పిత పద్మ బంధము.

ఉదా:- రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి, కవిజన వినోదిని, వ్రాతప్రతి పుట. 76.

బొడ్డున అక్షరములేదు. “రాస్తాడోబిరెడ్డి” అనికవిపేరు మధ్యలో ఏర్పడును.

తే॥గీ॥ రావులేల పంచాసనాస్తాపయోరు
దక్షభూరుదోషాజి సామేక్షణార్య
బిట్టుగా మాటి కిట్లునేరెట్టగా ను
రాధ్య నేర్పొడ్డి వేడనేయద్రి ధీర.

[చూ. పటము-37]

శుక్లత్ర పద్మము

పటము- 37.

1. అష్టదశపద్మ బంధము.

ఇది ప్రచుర మైనది. పద్యము నిడివినిబట్టి బొమ్మ మారుచుండును. కాని యక్షణమొకటే. ఏ పద్యముతో గూడిన అష్టదశ పద్యమునకైనను ప్రవేశనిర్గమనము లుండును. నిర్మాణరీతి యొకటే. బొడ్డున అక్షరము వుండవచ్చును. లేదా లేక వచ్చును.

(1). 8 భందము వట్టెడి యష్టదశ వద్యము.

లక్షణం. “కర్ణికాయాం న్యసేదేకం ద్వేద్వేదిత విదితవ
ప్రవేశ నిర్గమోదిత కుర్యా దష్ట దళామ్పుజే”

[సర. కంఠా. చిత్ర.ప్ర. పుట.27].

ఈ వద్య భేదము సర.కంఠా; పా.స; ఇత్యాదుల ప్రదర్శింపబడినది.

ఉదా:— మాణవకవృత్తము. వేదులవారి. ల.స. (అంధ్ర) చిస్త. 19.

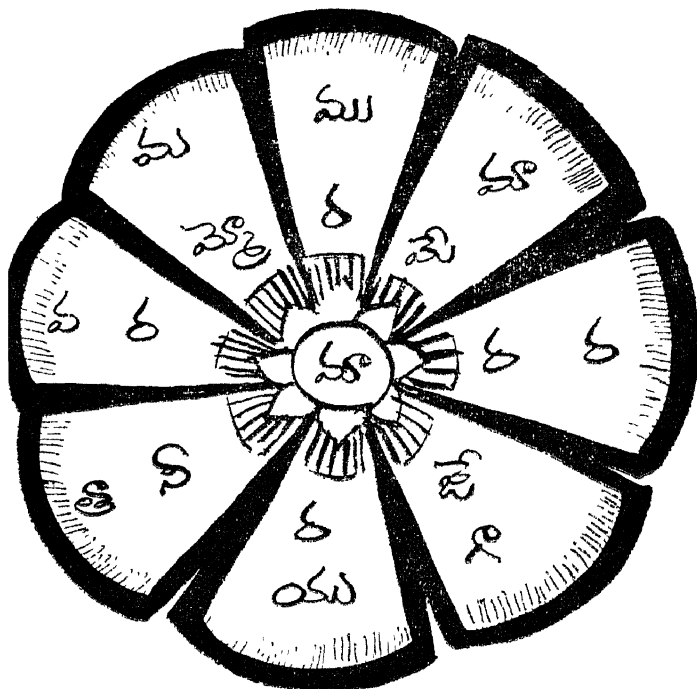
“మారము మామేరరామా

మూరర గాజేయు రిమా

మారయు తానీ వరమా

మారవ మమ్మోము రమా”.

[మా.వటము .38]

ఆష్టదశము

వటము - 38.

ఇద్దరు బొడ్డున అక్షరముకలదు. ఆ అక్షరముతో పద్యము మొదలగును. నాలుగు దళముల ప్రవేశ నిర్ణయము లున్నవి.

(2) 12 ఛందము. స్రగ్వీణి. పాదమునకు 12 అక్షరాలు. $4 \times 12 = 48$. బొడ్డునందలి అక్షరము పాదమునకు నాలుగు సార్లుచొన. $4 \times 4 = 16$ పోగా పత్రమునకు 4చొన $8 \times 4 = 32$ అక్షరాలు సరిపోవును.

(3) 14 ఛందము. పత్రమునకు 4 అక్షరాలు. బొడ్డు నందొక యక్షరము 2 సారలావృత్తి. కనుక $14 \div 4$ పత్రములకు రానుపోనులు $4 \times 8 = 32$. మిగిలిన నాల్గింటికి $4 \times 4 = 16$, మొత్తము 48. బొడ్డునందలిది 8సార్లు. కనుక 8 అక్షరాలతో సమానము. $48 \div 8 = 56$. $4 \times 14 = 56$. పద్యమున కక్షరాలు.

(4) 15 ఛందము. ఉత్పాహము. దళమునకు 5 అక్షరాల చొన, 8 దళములకు $8 \times 5 = 40$ 4దళములకు అనులోమ విలోమములో ఆవృత్తి జరుగును. గనుక $4 \times 5 = 20$ అక్షరాలు. మొత్తము 60 అక్షరాలు సరిపోవును. దీనికి బొడ్డున అక్షరము లేదు.

ఉదా:- తెనాలి రామభద్రకవి. ఇందుమతీ పరిణయం. 4-256. 'ఉత్పాహము'

“వీరభావభాసి సత్త్వ విద్భుజారి వారహా
హారవారి జారికిర్తి హరితా సుధీరసా
సారధీసుతా ధ్య నూన చంపమానదార కా
కారదాన మా వితా ధిక ప్రభావ భారవీ”.

[అకారము మత్కృతము.] [చూ.పటము-39]

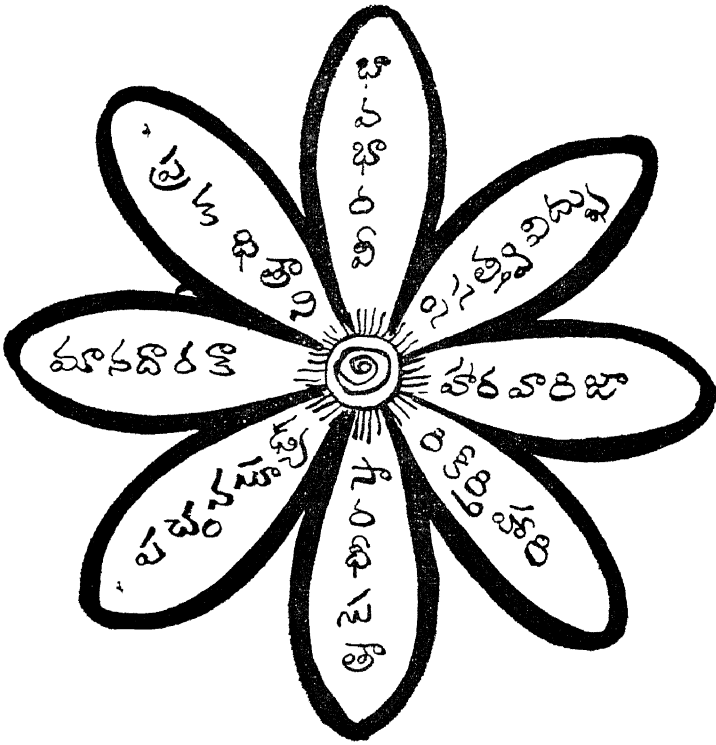
(4.A) సగటున పాదమునకు 15 అక్షరాలు. తేటగీతి. బొడ్డున అక్షరము కలదు.

ఉదా:-[రాష్ట్రాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి.పుట. '2]

“జనవర స్తోత్ర మాధవ పనజననజ
జనన జపితాంగ రాఘవ స్వామి జలజ
జలజ మిత్రాక్ష శౌరీ ప్రళస్తపాద
యజ జయద పాహిధృత చంచదమర పనజ”.

[చూ.పటము-40]

అష్టదశ పద్యము

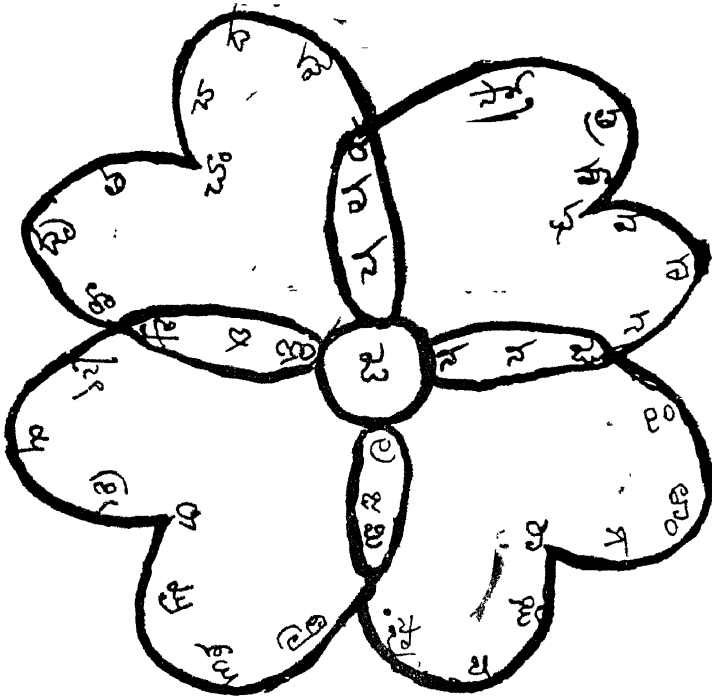
పటము - 39

(4.B) పంచచామరము. 16 అక్షరాలు. బొడ్డున అక్షరముకలదు. ప్రతిదళమున కేదక్షరాలు.

ఉదా:- తంయాల లక్ష్మీనృసింహచారుణులు - శ్రీ వేల్పుగొండ లక్ష్మీనృసింహమహాత్మ్యము. 2-138.

(5) 21 ఛందము. ఈ అష్టదశపద్యభేదము సంస్కృతాంధ్రముల స్రగ్ధరలోనే నిర్మింపబడినది.

సంస్కృతములో. పా.స; ల.స; ఈశ్వరశతకం, సా.ర; ప్రతాప రుద్రీయ మిత్యాది గ్రంథములందు స్రగ్ధరా పృత్తమున విధి ప్రదర్శితము.

అష్టదశ పద్యము.

పటము- 40

చక్రమునవలె నిందు నామగోళనము సాధ్యమగును.

నామాంకాష్ట పత్ర కమలబంధమని పా.న.లో చి.ప్ర. వెం.న. పేంకటపతి అని 8 పత్రాగ్రముల కవిపేరును నిబంధించియున్నాడు.

అష్టదశ పద్య బంధమునకు పైన పేర్కొనబడిన దానికంటే ముఖ్యముక లక్షణము.

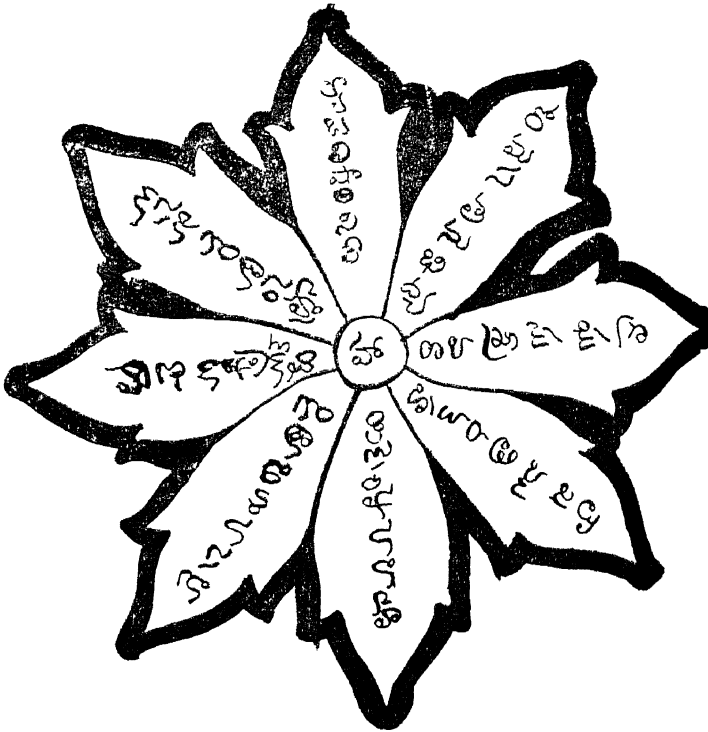
“కనుగొన రేకు లెన్నిదియుఁ గర్జిక చుట్టిడి స్రగ్ధరాంఘ్రులన్
మునుపటి యేడు పద్యములునుం గడయేడుఁ ప్రవేశ నిర్గతుల్
పనుడగడ నాల్గు దిగ్దళములన్ లిఖించి విదగ్ధశంఖు లం
దెన యగఁజాద మధ్యగములేడును వ్రాయఁగ బద్ధబంధమా”

[రామరాజభూషణుడు-నరసభూపాళీయము]

ఉదా:- కనుపల్లరి అబ్బియ్య-కవిరాజ మనోరంజనము 4-173,

“హరీ నిష్ఠాలిబిల్వ్యాద్యభినుత సమరోగ్రాహసుశ్రీవరాహ
హ రావ శ్రీ సుఖ గ్రాహక రతిముఖ లాల్యా వనస్థాసురీహ
హరీ సుస్థాన వల్యాయ తవికిన సమగ్రాటక ప్రాక్షరోహ
హరోక్షప్రాకట గ్రాహ్యాసిత యశసకల్యా బిలిష్ఠా నిరీహా”

(చూ.వటము-41)

ఆష్టదశ పద్యము.

వటము - 41

నిర్మాణపద్ధతి : ప్రతిపాదమున మొదటి 6 చివరి 6 ప్రవేశవిర్గమనాక్షరములు పద్య 7 చలనములేనివి మొదటి, చివరియక్షర మొకటిగా ఉండును. అదే బొడ్డు నందలి యక్షరము. అది 8 సార్లు అవృత్తి యగును. చలనములేని 7 అక్షరము లొక పత్రమునకు చొన 4 పత్రములకవి సరిపోవును. పత్రము ఒక ప్రవేశము ఒక

విర్గమనముండును. ప్రవేశ విర్గమనాక్షరాలోకటి గాన లెక్కకు పాదమున కారక్షరాలే వచ్చును. అవియొక వక్రమునకు సరిపోవును. అట్లు నాల్గపాదములలోవివి 4 వక్రములకు సరిపోవును. అనులోమ విలోమగతి 7 అక్షరముల కుండును గనుక చివరినుండి రెండవ యక్షరమున ప్రాస పాటించవలెను.

అనలు వద్ద బంధమన నిదియే.

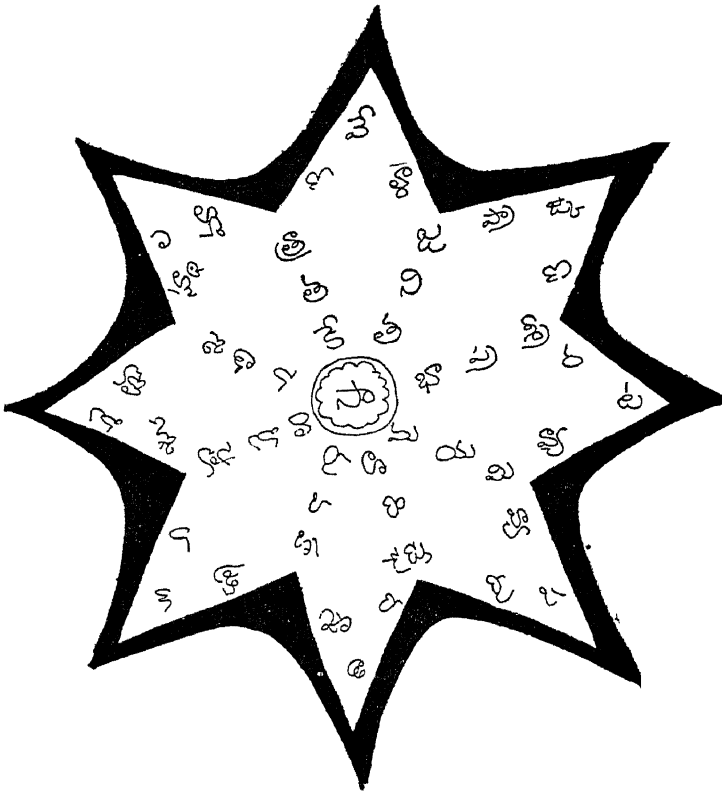
బంధమందలి వద్యము చదువుకొనురీతి :

బొడ్డునందలి 'హ' తో ప్రారంభించి యొక వక్రమునకు వరుసగా పైపైకి చదువుకొని రెండవవక్రమునుగూడ ఇట్లే క్రిందినుండి దళాగమువరకు చదువుకొని, తర్వాత మూడవ వక్రము దళాగమునుండి బొడ్డువరకును, బొడ్డునందలి యక్షరమును గూడ కలుపుకొని చదువుకొనవలెను. అప్పటికొక పాదము పూర్తయగును. బొడ్డునందలి 'హ'తో మరల మొదలిడి మూడవ వక్రము పైపైకి చదివి, నాల్గవ వక్రమును రెండవదానివలె చదివి, 5వ వక్రము దిగువకు బొడ్డునకు జేరునట్లు చదివి 'హ'ను కలుపుకొనవలెను. అప్పటికి రెండుపాదములు పూర్తయగును. ఇట్లే తక్కినవి చదువుకొనవలెను.

ఈరీతి యష్టదశవద్మభేదమున కుదాహరణములు.

- 2) రామరాజ భూషణుడు నరసభూపాలీయము. 85
- 3) అప్పకవీయము. 4-587.
- 4) వేదూరవారి. ల.న. (ఆంధ్రము) చి. స్త. 39.
- 5) చెంచువర్ల రంగచార్యులు. ఆంధ్రప్రతాపరుద్రీయ యశోభూషణము
- 6) విక్రాంతవారి. శ్రీ. వేం చి. ర. కరము. పూ. భా. పుట. 47.
- 7) అల్లమరాజు రంగశాయి. శ్రీ. ఆంధ్ర. చంపూరామాయణము ఆరణ్య.
- 8) వీరరాఘవాచార్యులు. యథాశ్లోకతాత్పర్య భారతము. ఉద్యోగస్వరం. 6వ ఆశ్వాసాంతము పుట. 319.
- 9) ఠేకుమళ్ళ రంగశాయి. వాణీవిలాస వనమాలిక. పుట. 405. శ్లోకము.
- 10) బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసి.
- 11) గ వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 870.
- 12) కొక్కొండ వేంకటరత్నం. బిల్వేశ్వరీయము. 3-207.

(5.A) ఇందలి రెండవరకము. బొడ్డున అక్షరము లేకుండుట. ఇట్టిది ధరణి

అష్టదశ పద్యము

పటము-42

దేవుల రామమంత్రి. దశావతార చరిత్ర (277 పద్యము)లో వ్రాసియున్నాడు. వశిష్ఠ నుతి సందర్భము. మొదటి చివరి యక్షరము లొకటిగా ఉండునట్లు వ్రాసిన సరిపోవును. అప్పుడు ప్రతివక్రమున కేదక్షరా లుండును.

(5.B) ఇందలి మూడవరకము. ప్రతిపాదమున 10,11,12, అక్షరస్థానముల నొకే యక్షరముంచినట్లు పద్యనిర్మాణముండుట ఈ రకమునకు చెందినది. సంస్కృత ములో పా.న;ల.న;సర.కంతాలలో ఇదిగలదు. పద్యమున మూడు స్థానముల ఒకే అక్షరము కనబడినను, అది బొమ్మలో ఒకే స్థానమున ఉండును. అంతేకాక ప్రతి పాదమున మధ్యలో అనురోప విరోపము కొంత పొటింపబడును. అందరి మధ్యా

క్షరమే యిది. ఉదాహరణ పద్యములో త్త,వ్వు,రు,న అను నాలుగు గుంటువంటివి కలిపి అవి 3సార్లు అవ్వ త్తియగు నక్షరములు.

బొడ్డునందలి యక్షరమునకు చుట్టును ప్రతివరుసలోను 3 అక్షరము లనులోను విలోమములో ఉండుట ఈ భేదమందలి ప్రత్యేకత.

ఉదా :- పా.స.చి.ప్ర. 30.

“సాకేతత్రాణవేళా జనితతత నిజపాజ్కజశ్రీప్రబాసా”

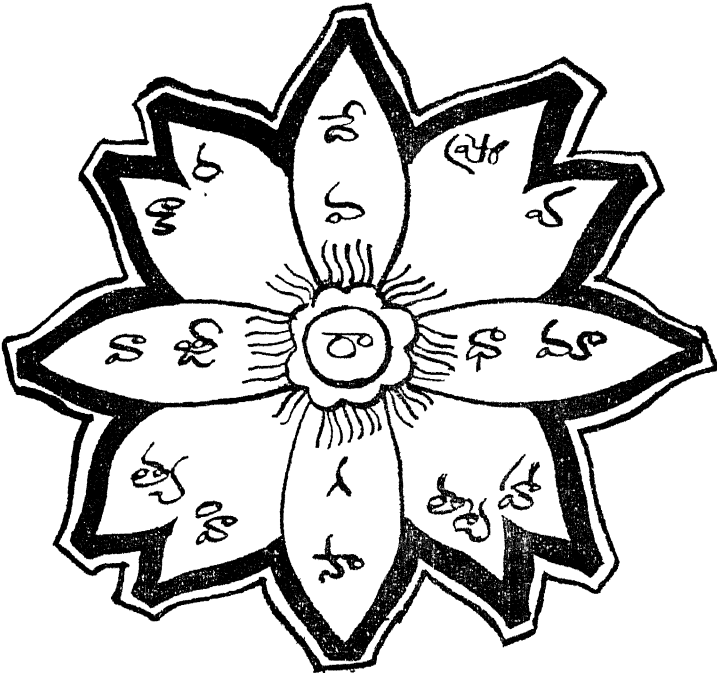
ఇందు “పేజ్కుటవతి కమల” అని పత్రాగ్రముల అక్షరములు కలుపుకొనిన ఏర్పడును.

[చూ. పటము .42]

4. ద్వాదశదళ పద్మ బంధము

తెలుగున. గ.వేం.కవి. అనుష్టుప్ శ్లోకములో దీనిని రచించెను.

ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 852 పద్యము. పద్యమునకు 12 దళములుండును.

ద్వాదశదళ పద్మము

పటము-43

“రావదే ప్రోవమాధారా రాధా మహాత్మ్య సాగరా
రాగ సాహిత్య వాణీరా రాణీవాకార దేవరా.”

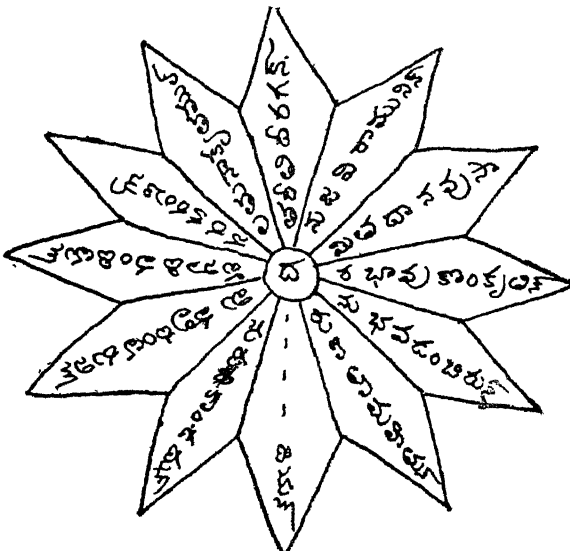
[చూ. పటము-43] [ఆకారము మత్స్యతము]

4. A. ద్వాదశదళ పద్మము. రెండవరకము. చంపకమాల. రావు కొండల
రాయుడు. చిత్రకవిత్వ దర్పణం. వ్రాత ప్రతి.

రేకుల వివరించుచి 1వ అక్షరము కలుపుకొనుచుండిన “కొండమహీకాంత
వరకృతి” అని ఏర్పడును. “ద” కేంద్రాక్షరము. ప్రతిరేకున 6 అక్షరములుండును
12 రేకులకు $12 \times 6 = 72$. “ద” 12 సార్లు అవృత్తి. మొత్తము 84 అక్షరములు

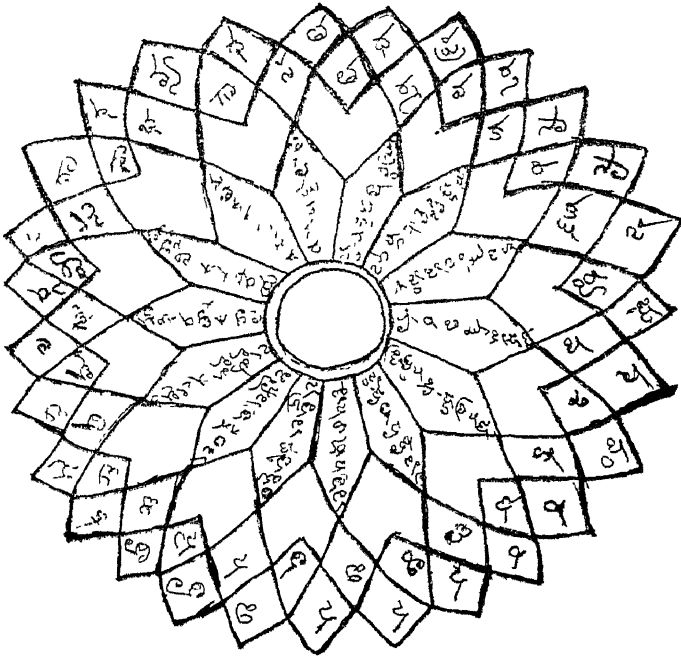
“దనుజ విరామునిన్ దమిత దానవు సాదర భావుకొంకృతిన్
దనుభవ డంబిరున్ దరుణ తా మహితున్ ద.....దిచున్
దనురుచి కాండదున్ దమి హృదంతరునిన్ దవనాదివంది తున్
దనరకరంచినే దలతు నాకృతముల్ దతరీతి దీరగన్.”
పద్యములో రెండవ పంక్తి 4 అక్షరములు పోయినవి.

[చూ. పటము] ఆకారము మత్స్యతము

5. చతుర్దశ దళ పద్మము

[విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ.భా. పుట. 54లో ఒకసీస మీ చతుర్దశదళపద్మ బంధమున కువయోగించిరి. సీసపాదములనే యిందు కువయోగించిరి. తేటగీతి పద్యము బంధమునలేదు. ఒక్కొక్క దళమునకు 7 అక్షరాల చొ॥న $14 \times 7 = 98$ అక్షరాలు సీసము నాల్గుపాదాలకు సరిపోయినవి. బొడ్డునందలి యక్షరము పాటించబడలేదు. దశాగ్రములందు “శ్రీ వేంకటాచలవతి వరమాత్మనుతి” యనియు వక్రవ్రతి నల్గువ యక్షరము కలుపుకొని చదివిన “విక్రాలకేషాచార్య చిత్రరత్నా కరము” అని కవి, కావ్యముల పేర్లు నిబంధింపబడినవి.

చతుర్దశదళ పద్మ బంధము

పటము-45

సీ॥ శ్రీకాంత విబుధ సంసేవ్య చక్రాబ్జాద్య
 వేంకటశైల ప పంకహరవి
 శేషభటా చంద్ర భూషాన తాంఘ్రి సం
 భాత చారువల వత్తవర్య
 అనఘ సత్కృతప చిత్తయతి పతిగోత్ర ప
 స్వామి సర్వేశ్వర సమరమాధి
 రత్నాకరాలయ రక్షికవిశ్వాత్మ
 నుతికర శుభకర నతముల గతి

తే॥ గీ॥ సతత ధర్మవర్తక సారసాక్ష
 సర్వభువన శివంకర చరణనలిన
 వినత వినతాను తాదిక వినుత విమల
 భార్గవీ వసుధానాథ భవ్యగాధ.

[చూ. పటము -45]

౭. పోడశదళ పద్మ బంధము

లక్షణం : “మధ్యేమ వర్ణవిన్యా సా త్పద్మ్యం పోడశదళః”

[సం.కంఠా]

సంస్కృతములో ల.న; శివపాదకమలరేణు సహస్రం. సా.ర; పా.స; సర.
 కంఠా, మున్నగు గ్రంథములందిది ప్రదర్శితము. మధ్యాక్షరము “మ” వర్ణమేకాక
 ఏదైనను వాడవచ్చును.

1) 8 చందమున

తెలుగున ఉదా :- సుమగుళుచ్చ బంధమునుపేర మరింగంటి వేంకట
 నృసింహచార్యులు - తాలాంకనందినీ శరిణయము [5.330]లో వ్రాసియున్నారు.
 మధ్యాక్షరము “రా”.

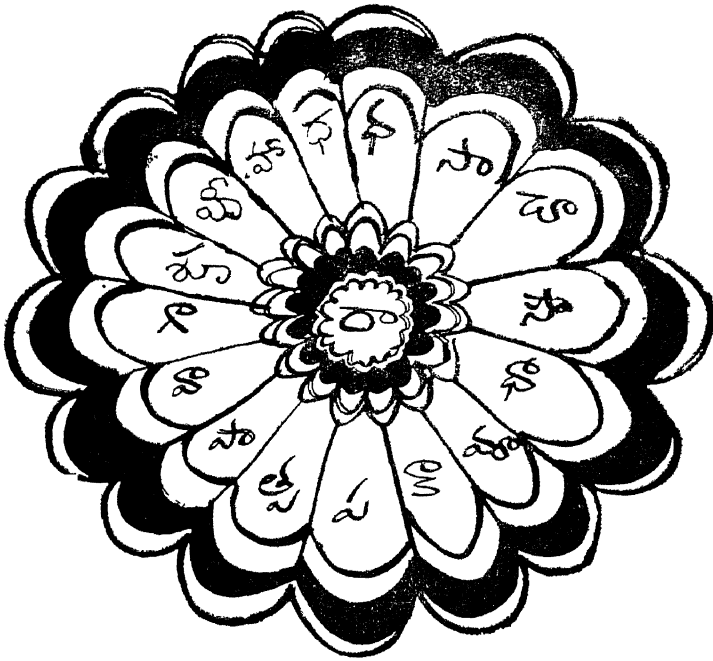
“సారా చారా సారా చారా

మారా కారా పరాత్పరా

పారా వారా గారా శూరా

హీరా హారా ధరా ధరా”.

[చూ. పటము-46]

షోడశదళ పద్మము

పటము-46

ఉదా:- 2) వేదులవారి ల.స. (ఆంధ్రము) చి. స్త. 20 ప్రమాణిష్పత్తము.

3) రాప్తాటి ఓనిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 58. విద్యున్మాళా.

2) కందమున, ఈ షోడశదళ పద్మము. మొదటిరకము.

ఉదా:- “సారవరహర వారా

సారహరీ నరహరి హరశరకర సారా

గౌరధర ధీర వారా

సారహరీ సురహరి నరనర సారభరా.”

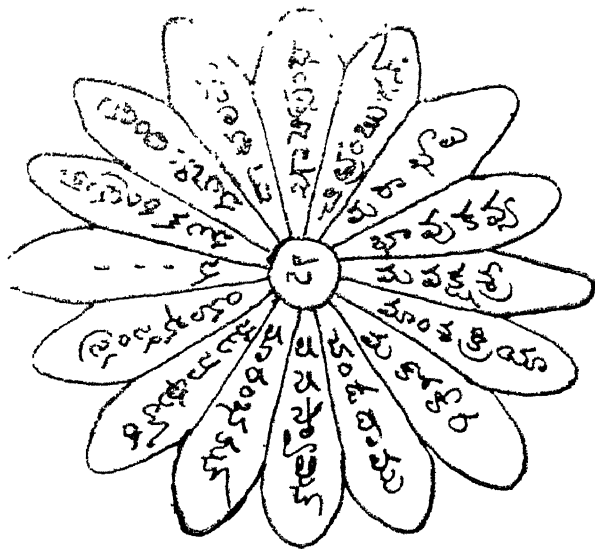
గ.వేంకవి - [వ.రా.వేం.వి.వి. 808 పద్యములోని గర్భిత కందము]

[చూ. పటము- 47] [అక్షరము మత్కృతము]

మూడవపంక్తిలో 3 అక్షరములు పోయినవి. (అకారము మత్స్యకము).

(చూ. పటము-48.)

పటము-48

రేకుకు 4 చొ॥న. $16 \times 4 = 64$, కేంద్రాక్షరము 16సార్లు అవృత్తి. మొత్తము 80 మత్స్యకమున కక్షరాలు.

[4] సీనమున. పోడశదశ వద్యము.

కవులు వారివారి బుద్ధివిశేషము చేత వివిధ ఛందముల ఒకే బంధమును వెలయించిరి. రీతి ఒకటేయైనను ఛందము భేదము.

ఉదా:- అద్భుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయం. పుట, 115.

సీ॥ పూజ్యుండు విద్యుల పోషించు సుగుణుండు

కవులపాలిటి మేటి కల్పకమ్ము.

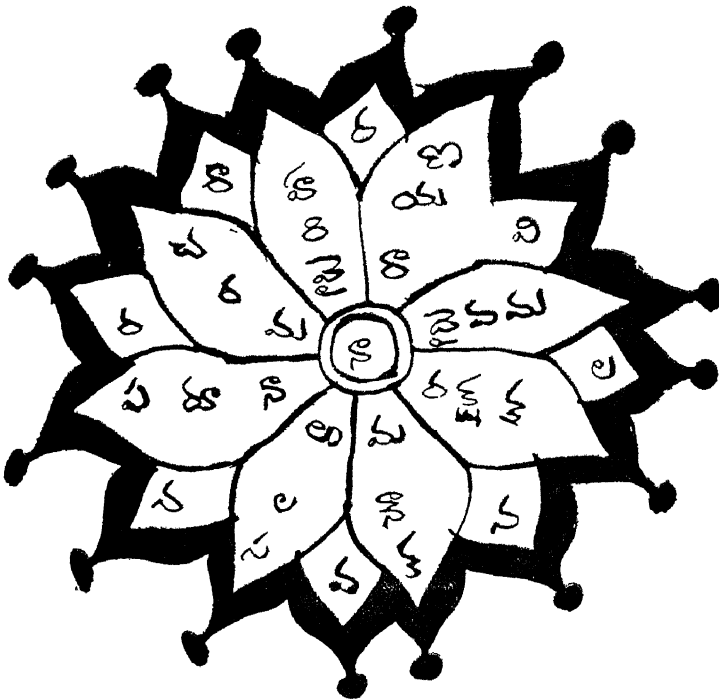
లలితకావేది లక్షణలక్ష్య శా

స్త్రోత్రుడు ప్రవిమల చారుమూర్తి.

రాజితాంధ్రనలంద రక్షణ దక్షుండు
 విమలఱ్ఱశోధన విస్మృతుండు
 విలసత్క-విత్వ వివేకి విజ్ఞులగొల్పు
 వినయ ధురీణుడా లనవినోది.

తే॥గీ॥ క్రమ పంశాద్ధి లబ్ధి మృగాంకుడతడు
 మిగుల నువకారి బాంధవ మిత్రులనది
 కముగ జొచు బాంధుల గృహగంచు, కులమ
 తముల నమత, జొచు మునులదలను గొలుచు.

(చూ. పటము-50.)

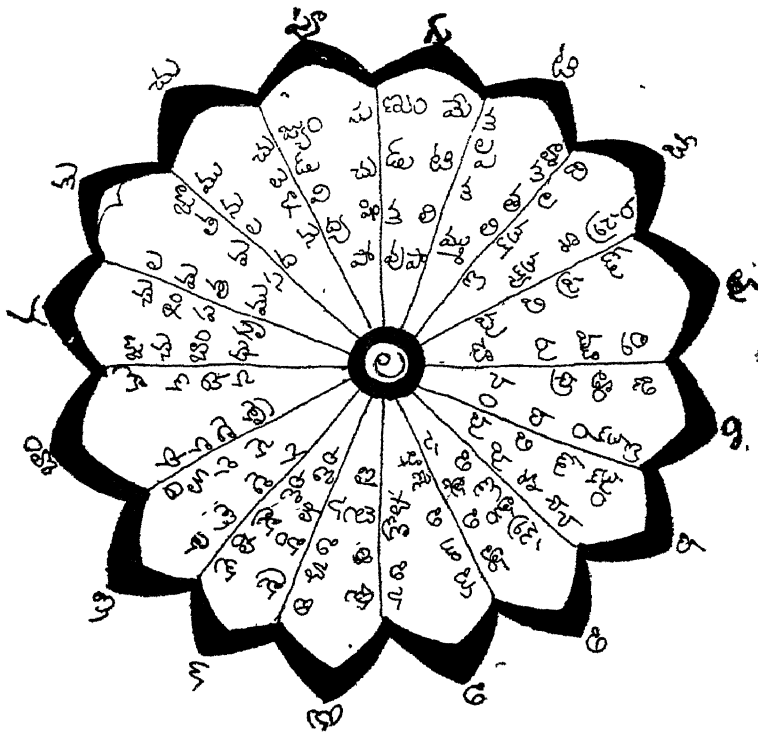

పోడశదశ పద్మము.

పటము-49

ప్రతి దశమున రస అక్షరము బొడ్డునందలి యక్షరము. అది 'ల'. అట్లు దశమున కొకసారి దానిని కలుపుకొనుచు పోవలెను.

ఉదా:- (2) మిన్నికంటి గురునాథశర్మ. శ్రీ మద్గురు భాగవతము, 12-13.
 “ఇందు మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారి భాగవతము” అని ఏర్పడును.

పోడశదళ పద్మము.

పటము-50

7. ద్వాత్రింశద్దళ పద్మబంధము.

లక్షణము: మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. 88. పద్యము

“పత్రంబుల్ నదియారు లోవలఁ బయిం పత్రంబులా మాత్రమే
 పాత్రంబొనటు వ్రాసి సీసము లిఖింపం గేసరాగ్రము లం
 బ్రతాగ్రంబుల నున్న వర్ణములచే బిత్వాంతరంబొనిదే
 ద్వాత్రింశద్దళ పద్మబంధము ప్రబంధశ్రీకి వద్మంబగున్.”

ఉదా:- (1) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీ కుమారాభ్యుదయము.

3-136, 137.

(2) ఏకరాంబరి శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ ఖా.

పుట. 48. సీసము. తేటగీతి, తోటకము.

సీసము, దానిక్రింద తేటగీతి, తోటకము లీ బంధమునకు వ్రాయుదురు. దళాగ్రముందు తోటకమును వాడుదురు.

16 దళములు లోపల వానిపైన బయట 16 మొత్తము 32. లోపల 16 దళముల కొక్కక్క దానికి 10 చొ॥న. $16 \times 10 = 60$ అక్షరములు.పై షోడశ దళసీస పద్యమునకువలె సీసము, తేటగీతి సరిపోవును. బయట దళాగ్రములు పదు నాటింటికి నొక్కొక్కదానికి 3 చొ॥న $16 \times 3 = 48$. తోటకములోనియక్షరములు సరిపోవును.

ఉదా:- (3). కాని సీసము, తేటగీతి, తేటగీతి పద్యములతో ఈ బంధమును రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి-కవిజనవిమోచిని. వ్రాతప్రతి. (పుట. 77)లో వ్రాసియున్నారు.

శ్రీదనిత్యస్తుత్య పాద సార ప్రోక్త మాన్యప్రవక్త రామా విరాధ
మర్దనా శృంగార మాధవ శ్రీసౌఖ్య దాతా మహీవరా ధన్యభావ
వాణీశ నారద వసువాసవస్తుత రాధికా రాధ్య స్వారస్య నామ
మతస్సహితధీర మకాశు సదయాబ్ధి రసభావ యక్షయా రాజవరస.

తే॥గీ॥ రారశ్రీకర శౌర్యప్రకార సుకర।

వర్త నాహరి సుస్థిర వాసధీర

దై త్యరాధ్యంగ సుశ్రేయదమున ధిషణ।

దేవసంస్తుత్య వాక్యనన్ బ్రోవరార.

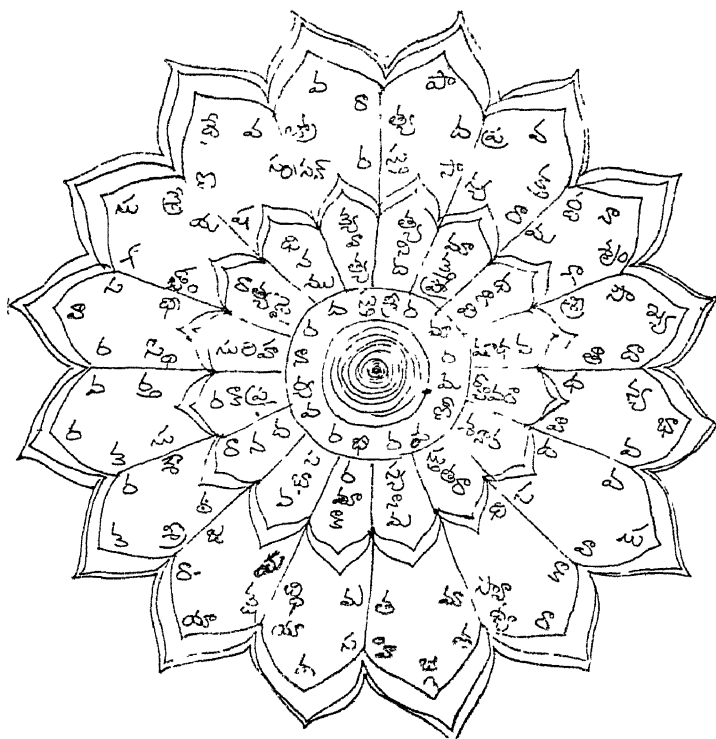
తే॥గీ॥ శ్రీరమా రమణీవర ధీరవర్య।

నారదస్తుత్య మాధవ రారరామ

కావ రార సురాధిక్య పావనాఖ్య।

భాసురాజ్ఞ దయాకర వాసుదేవ.

ఈ చివరి తేటగీతి, దళాగ్రములందు వాడబడినది. (చూ. పటము - 51)

ద్వాత్రింశద్దళ పద్మము
పటము - 51

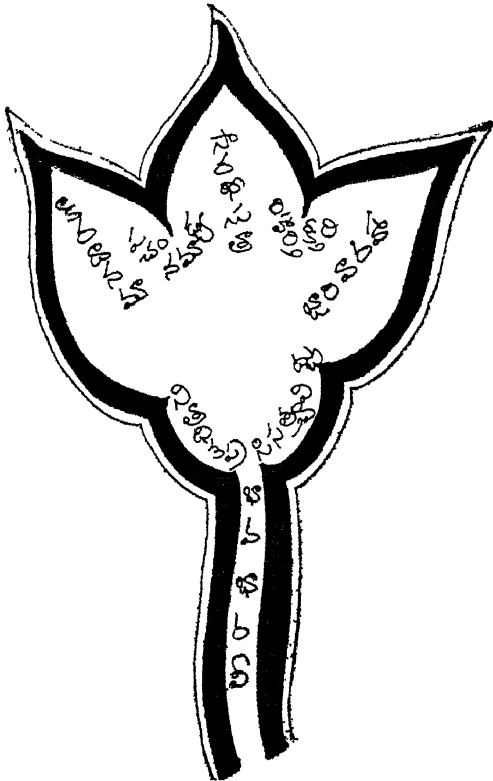
3. ప్రకీర్ణ బంధములు.

1. త్రిదళ చంపకము

తెనాలి రామభద్రకవి ఇందుమతీపరిణయములో (4-256). ఉత్సాహవృత్తమును రచించెను. త్రిదళ చంపకబంధమును పేర గుర్తింపబడినది పై గ్రంథములో ప్రదర్శింపబడినది. కాని ఇది నిజమున కష్టదళ పద్మబంధ పద్యము. ఎట్లైన రచన మందుకు సరిపోవును.

అందువలన అష్టదళ పద్మబంధభేదములలో దీనిని ప్రదర్శించితిని. ఇప్పుడు త్రిదళ చంపకముగ ప్రదర్శింపబడుచున్నది.

త్రిదశచంపకము

పటము - 52

ఆ పద్యమిది.

వీరభావభాసితత్వ విద్యుజారి వారహా
హరవారి జారి కీర్తి హరితా సుధీరిసా
సారథి సురాధ్యమాన చంపమాన దారకా
కారదా నమానితాదిక ప్రభావ భారవీ.

(చూ. పటము - 52)

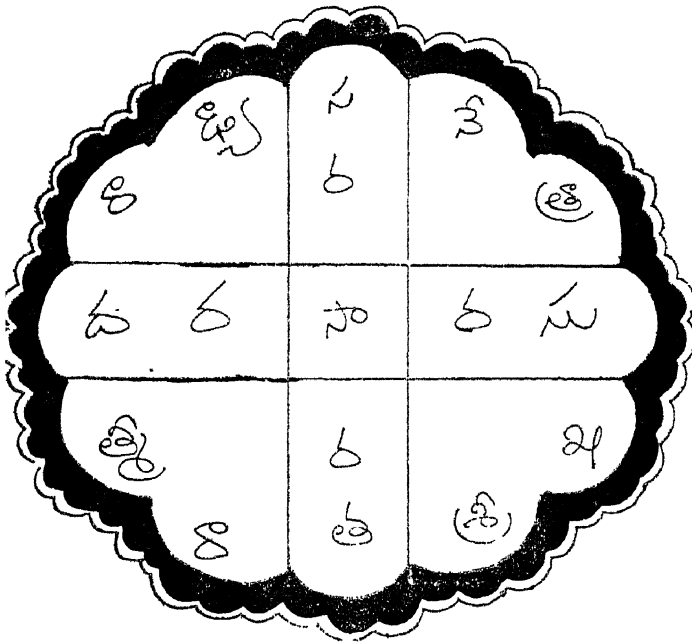
౧. గుచ్ఛబంధము

సంస్కృతములో కుసుమోచ్చయ బంధమనుపేర రచింపబడినది. ఇది ఈశ్వర శతకము (86) సా. ర. (24)ల గలదు. సా. ర. లో గుచ్ఛబంధమనియే

పిలువబడినది. రిచందమున చిత్రించబడినది. సంస్కృతములో ఇది మాలికా బంధము వలె నున్నది.

తెలుగునను అరిచందమైన మాణవకవృత్తమున ఎక్కువగా ప్రచురింపబడినది. విద్యున్మాలలోను కనపడుచున్నది.

- ఉదా:- 1. విక్రాలవారి. శ్రీ. పేం. చి. కరము. పూ. భా. పుట. 46.
 2. అప్పకవీయము. 4-574.
 3. పూర్ణ ప్రజ్ఞాచార్యులు. శ్రీరామతత్త్వము.
 4. వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము. 3-131.

గుచ్ఛబంధము

5. ఓగిరాల జగన్నాథం. సుమనో మనోభిరంజనము. 1

6. బుర్రా కమలాదేవి - చందోహంసి.

7. మాడభూషి వేంకటాచార్యులు. భరతాభ్యుదయము. 2

8. తంయాల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు శ్రీ వేల్పుగొండ లక్ష్మీ
నృసింహ మహాత్మ్యము. 2-140

ఉదా:- 1

మాదాక వృత్తము.

“సారసనేత్రా సారసా సారసుఖ శ్రీతరసా.

సారతరాత్మీదరసా సారదరాధ్యా సరసా.”

(చూ. పటము. 53). (విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా.

పుట - 46)

బొడ్డునందలి యక్షరము ‘సా’ నుండి ప్రారంభమై దానో నంతమగు
చున్నది. కుడివైపుకు క్రిందికి దిగుచున్నది. అట్లు చుట్టివచ్చుట జరుగును. ఇందు
ప్రవేశనిర్గమనమున్నది. నాలుగు ప్రవేశ నిర్గమనములు.

రెండవరకము. స్రగ్వీణి పద్యమున ప్రదర్శితము.

“భారతానంద పాపాద భూసార భా

భారసా పాసభా భాన సంభారభా

భారభా భారభా భారసత్ మారభా

భారమా భారివా వారిదా తారభా”. —విక్రాలవారి శ్రీ. వేం. చి. ర.

(చూ. పటము. 54) కరము ఉ భా. పుట 55.

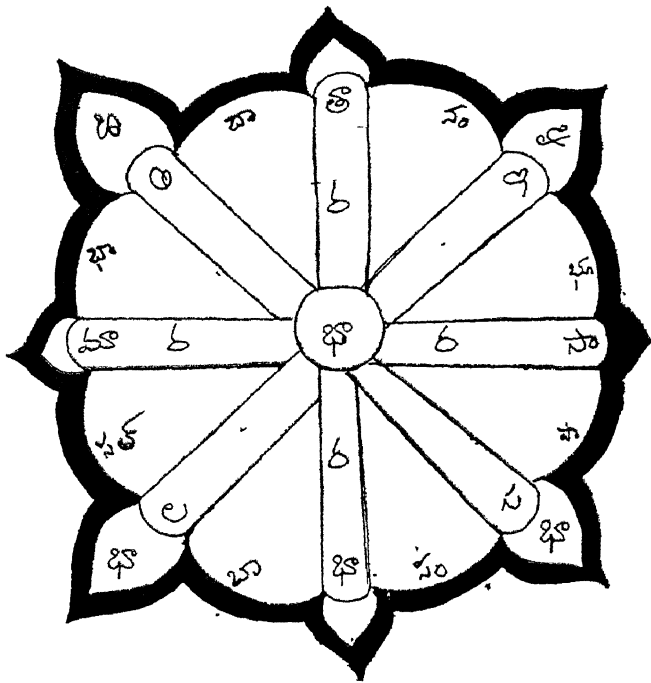
మాణవకమున 12 పుష్పములు. స్రగ్వీణియందు చుట్టు మూలలు నాలుగు
కలుపుకొని 16 అయినవి. ఆ నాలుగు మూలలగల యక్షరాల కావృత్తి గలదు.

మాడవరకము గుచ్చబంధము. కందముతో తయారైనది.

. ప్ర. రా. వేం. చి. వి. పీ తిక. పుట. 28. పూ డ్ల

రామకృష్ణయ్య.

2. అధే. పుట. 25.

గుచ్ఛము
పటము-54

కం॥ సురవర దరకర ఖరకర

కరఖర శరధార ధీర ఖరహరి హర

స్ఫురదుర నరవరధీర

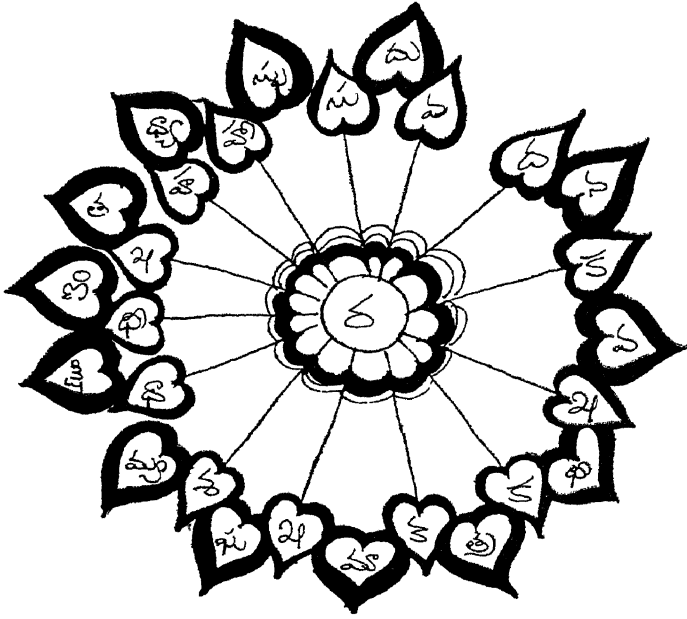
త్రరమా రము రమ్య రక్షి రణితరధ్యా.

—పొత్తపి వెంకట రమణకవి లక్షణ శిరోమణి 4-705
(చూ. పటము. 55)

ఉదా :- 2) గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 851 వద్యము

3) మరింగంటి సింగరాచార్య, నిరోష్ఠ్యసీతాకల్యాణం. ప్రథమాశ్వాసాంతము
కమలగుచ్ఛము 1

1. దశరథరాజ నందన చరిత్ర. అకాడమీ ప్రతి. 1919. పేజీక, పుట, 48.

పటము_55

4) పురాణం పిచ్చయ్య. మైరావణ నాటకములో పుష్పగుచ్ఛము.¹

3. పుష్పమాలికా బంధము

పుష్పాలను మాలగా గట్టుగ ఇందు గననగును. పుష్పకట్టు దగ్గర ఒకేయక్షర ముండునుగాని మూడుసార్లు చదువవలెను. రచనలో మాత్రమొకే యక్షరము మూడు సార్లు ఆవృత్తి యగును.

కావ్యముల ఆభరణముల వర్ణన సమయమున ఈ మాలికాబంధమును చెప్ప దగును.

ఈ బంధమును విరివిగా తెలుగు కవులు ప్రయోగించిరి. దీనిని పుష్పగుచ్ఛ బంధమనికూడ కాణాద పెద్దన మున్నగువారనిరి కాని నిర్మాణవద్ధతి ఈ మాలికా బంధమువలెనే యుండును.

1. యక్షగాన చరిత్ర. డా. యస్వి. జోగారావు. పుట, 216.

మొదటగా కామినేని మల్లారెడ్డి ఉర్వాహస్య త్రమున దీనిని చిత్రించెను.

చందమేదైనను విర్యాణవద్దతి. రచనా విధాన మొకేరీతిగ నున్నది,

కాని పెక్కుమంది కవులు చంపకమాల స్రగ్ధరలలోనే వ్రాసినారు. ఎక్కువ పుష్పములు, పొడవైన మాలిక తయారగుట కివియనుకూలము.

ఈ బంధ లక్షణము మం.పా శాస్త్రీ ప్ర.సం.బం. ని.గ్రం.లో ఇటులున్నది.

సంది నొకక్షరంబు నలుచక్కుల తేకుల నాల్గు వర్ణముల్

సందిలునట్లు స్రగ్ధరయొ చంపకమాలికయొ విధోగ్ర సం

బంధము గల్గుత త్కుసుమ మండలిలో నిడ బుష్పమాలికా

బంధమ గుంబ్రతిప్రసవ వర్ణము లెడగు గూడ బాల్కినన్.

1. మొదటగా “ప్రమాణి”యందు మాలికాబంధము.

ఉదా :- అప్పకవీయము. 4-589.

అనంత నంద నందనా

సనాతనా జనార్దనా

పశాట రత్న రత్నర

మ్యూనాగ నాథ నాశనా.

[చూ పటము-56]

పుష్పమాలిక

పటము-56

పుష్పము మధ్యలో అక్షరము మూడుసార్లు అవృత్తి. పై చిత్రమున మొత్తమైదు పుష్పములున్నవి. పుష్పము పుష్పము మధ్యలో ఒకే యక్షర మున్నది. కాని చివర కొకటి యెక్కువ మిగిలినది. లక్షణములో చెప్పినట్లు పుష్పమునకేడు వర్ణములు వస్తును.

ఉదా :- 2) పూర్వప్రజ్ఞావాద్యలు-శ్రీరామ తత్త్వము

3) అద్భుమిల్లి నారాయణరావు నారాయణీయం. పుట. 120

4) మిన్నికింటి గురునాథశర్మ గౌరీకల్యాణము. 3-61, 62.

రెండు ప్రమాణ వద్యములు

5) బుర్రా కమలాదేవి చందోహంసి

6) బోడి వాసుదేవరావు చిత్రమంజరి. బంధ. 3.

2 ఉత్పాహవృత్తమున. కామినేని మల్లారెడ్డి. ష.చ. ద్వితీయాశ్వాసాంతం.
ఇందు 8 పుష్పము లేర్పడును.

3. వంచచామరము. కాణాద పెద్దన. భద్రావరిణయము 1 283

ఇందు 8 పుష్పము లేర్పడును.

3.A. సుగంధి. చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి. మధురవాణిపలాసము. 5-135

8 పుష్పములు. గుట్టు బంధమని పేరిడెను.

4 చంపకమాల. పెష్పమాలిఖాబంధ మీ వద్యములోనే విరివిగ చిత్రించుట
జరిగినది.

ఉదా:- అష్టకవీయము. 4-590

“ఖరహర ధీర దేవ కనక ప్రకటాంబర వీరసార దు

ర్ధర ధరవార వేణు రవరమ్య రమేశ మదా మహా మహీ

ధర గరహర సన్నత కృతజ్ఞత శిష్ట పరా పరాపరా

శరణర జోరమా విశద శస్త్ర శమాత్మిక శ్రీకళాకర.”

[చూ. పటము-57]

మొదలు చివర ఒకే యక్షరము మిగిలినది. పుష్ప కేడక్షరాలు ఉదా:- మొదట పుష్పము సకు ‘ఖరహరదిరదే’ వుట్టినది. కాని బొమ్మలో మాత్రము నాలుగక్షరాలే కనపడును. చంపకమాలా పుష్పమాలిఖాబంధమందు 12 పుష్పము లుండును.

ఉదా:- 2) కామినేని మల్లారెడ్డి-శివధర్మోత్తరము. 7-91

పుష్పమాలికా బంధము

పటము. 5

3. కషణార్తి అబ్బియ్య. కవిరాజమనోరంజనము 1-187
4. గోపీనాథ వేంకటకవి. గోపీనాథరామాయణము. బాలకాండము చివర 1348.
- 5 వీరి శిశుపాలవధము నాల్గవ అశ్వాసాంతము
6. రేకవల్ల సోమన రుక్మవతి పరిణయం, 5-184 ఆస్వాసాంతము
7. ధరణిదేవుల రామమంత్రి. దశాతార చరిత్ర పుట. 277
[చిత్రగతుల రాముని వినుతిండు సందర్భము]
8. నాదెళ్ళవారి అ. ఉ రామా 7-159
9. వీరి కృష్ణానదీ మహాత్యము. 2-137
10. కల్లూరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యదీక్షితలు భాగవతమహాత్యము 'వరవర సారకార' వద్యము.
11. పురాణం పిచ్చయ్య. విజయాశ్వచరిత్ర పూ. భా. 6-765
12. కొడవలూరి రామచంద్రకవి. మహాసేనోదయము, 6-324
13. ఓగిరాల జగన్నాథం, సుమనో మనోభిరంజనము. ¹
14. అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ. శ్రీ నందిరాజులక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్ర. 2-195

¹ పూండ్లవారి ప్ర.రా.వేం.వి.వి.పీఠిక. పుట28

15. సుబ్బరాజు నామధేయుడు. శ్రీ గోవిందకృష్ణయాచేంద్ర విజయము.
16. అడ్డుపిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 121
17. విక్రాలవారి శ్రీ. వేం.చి.ర. కరము. పూ.భా బంధ 2
18. విక్రాల శ్రీదేవమ్మ. వాసవదత్తా పరిణయము 4-141
19. పీరి రసీక శరణాగతి పుట 58
20. బుర్రా కమలాదేవి. చందోహంసి
21. బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ-4
22. శ్రీపాద వేంకటాచలకవి. రామకృష్ణపాఖ్యానము¹
23. రాప్తాపి ఓవిరెడ్డి, కవిజన వినోదిని వ్రాతప్రతి. పుట 51
24. కోరాచలం శ్రీనివాసరావు. సునందినీ పరిణయము [అష్టదేవతా ప్రార్థన సందర్భము]
25. పెరిగపూడి కృష్ణయామాత్యుడు. భానుమద్విజయం 5వ అశ్వాసాంతము
26. భువనగిరి విజయరామయ్య. మల్లికార్జున సహస్రము 11⁵ పద్యము
27. తం.మాల లక్ష్మీస్రసంహార్యులు. శ్రీ వేంకటగొండ లక్ష్మీస్రసంహారము. 2-139
28. మచ్చ వెంకటకవి. శు.ఆం. నిరొప్ప్య నిర్వచన కుశ చరిత్ర. 1-115
[అచ్చతెలుగు]
29. అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి. శు.ఆం. నిరొప్ప్య దాశరథీ చరిత్ర 23-277 [అచ్చతెలుగు]
- 5) స్రగ్ధరా. ఈ వృత్త పాదమునకు చంపకదూలలోపలె 21 అక్షరాలు కనుక దీని యందును 12 పుష్పములే వీర్పడును
ఉదా:- 1) గ.వేం. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 863
2. పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి, లంకావిజయము. 2-228

¹ పూదండ్రవారి ప్ర.రా.వే.వి.వి. పీఠిక పుట. 2

² K.V. సుందరాచార్యులవారి 'అచ్చ తెలుగు కృతుల పరిశీలనము' సిద్ధాంత గ్రంథము. పుట 89 నుండి గ్రహింపబడినది. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం.

3. కోడూరు వేంకటాచలకవి. శివరహస్య ఖండము . దేవకాండము. ద్వితీయాశ్వాసాంతపద్యము.

4. బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ -15

5. సింహాద్రి వేంకటాచార్యుడు. చమత్కారమంజరి. 2-60

6. చింతలవల్లి వీరరాఘవకవి. మదురవాణి విలాసము 4-88

7. ముక్తినాథలపాటి సీతారామయ్య. శ్రీ వేణుగోపాల శతకము

6 కందము . కందపుష్పమాలికలో సామాన్యముగ 9 లేదా 10 పుష్పము లేర్పడును. పుష్పములమధ్య ఒక్క యక్షరమే యుండును. 61 అక్షరాలైన 10 పుష్పములువచ్చి మొదలు తుదల 1 అక్షరమే మిగులును.

ఉదా:- 1) గ. వేం. కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 851

2. వీరి. " 808లో గర్భిత కందము

3. చింతలవల్లి చామావతి. రాఘవాభ్యుదయము 3-294

4. ఈదులవల్లి భవానీశ. ధర్మఖండము 9-291

5. తూము రామదాసు. మిత్రవిందో ద్వాహము 2-41

6. తెనాలి రామభద్రకవి. ఇందుమతీ పరిణయం 4-255

7. కుందుర్తి వేంకటాచలం మిత్రవిందా పరిణయము. నల్గొన ఆశ్వాసాంతము

8. నాదేశ్వరారి సోమేశ్వరీయము

9. వీరి అ.ఉ. రామా 3 పద్యము

10. వీరి గురుభక్తిప్రభావము 5-139

11. శ్రీరావురి దొరసామిశర్మ. కందములో. 38 అక్షరాలు. 5 పుష్పములు

12. నాదేశ్వరమేధా దక్షిణామూర్తి శ్రీ హనుమద్రామాయణము సుందర-273

13. వీరి ఉత్తమ జీవయాత్ర 4 ఆశ్వాసాంతము

14. త్యాగరాజమొదలి సుబ్రహ్మణ్య విజయము. ఆశ్వాసము 2లో

7. సీసము

సీస, తేటగీతులకు కలిపి 22 లేదా 23 పుష్పము లేర్పడును.

ఉదా:- 1)అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ. శ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్రము 2-74 సీసమున ఈ బంధము కలదు

2) మాడభూషి వేంకటాచార్యుడు. భారతాభ్యుదయము¹

3) త్యాగరాజ మొదలి సుబ్రహ్మణ్య విజయము 2వ ఆశ్వాసములో

4. హారబంధము

ఇది మౌక్తిక మాలా, చంద్రహారము, తరలహారము పేర్లతో పిల్వబిడుచు కొద్దితేడాతో వ్రాయబడును.

ఉదా:- పూడి పెద్దిలింగమూర్తి సువర్చలావరిణయం. మౌక్తికమాలా అవి కవి దీనికి పేరిడెను. కంఠమాల, వలయములనికూడా అనవచ్చు.

విద్యుచ్ఛాల : “రామా రామా రామా రామా! రామా రామా రామా రామా

రామా రామా రామా రామా! రామా రామా రామా రామా

[మా. పటము 58]

రెండవది మౌక్తికమాలావృత్తమున ॥చందమున. ముక్తహారబంధమునుపేర వ్రాసినవారిని సుబ్బారావు- కొనల్యావరిణయమున రచించెను. ముక్తహారము మౌక్తిక మాలావృత్తమున రచించుట ఉచితము. ఈ రచనము గోమూత్రికా కీతిలో నడుచును.

“సారన నేత్రాయజిభవ నాశా

నారద కాయా మనన వరత్రా

గౌర వినేత్రా యఘభయనాశా

నారద గేయాఘన సువిత్రా”

[6-118]

1, 3 పాదముల యక్షరము విడిచి యక్షరమొకటిగానే యుండును. అట్లే రెండు, నాలు పాదములును.

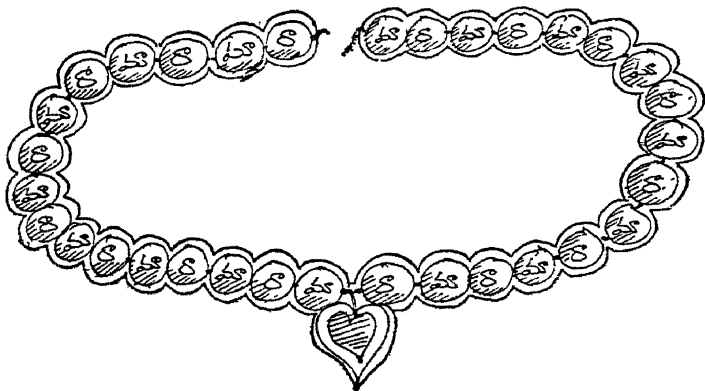
ఇట్టి హారబంధము సంస్కృతములో ల.స; చి స్త. 20. న గలదు అందు దాని ఆక్షర మిట్లున్నది

“హరాస్తరే తుదలయోరాద్యక్షరా చతుష్టయమ్

రసాష్టదిగ్ర విమన తిది భూపాః సమాస్తదా”

చదువుకొను రీతి : ‘సా’ నుండి మొదలై మధ్య పైవరుసలు కలుపుకొనుచు ‘త్రా’ వరకు చదివిన రెండుపాదములు పూర్తియగును. పదవ ‘గ్లా’ నుండి, మధ్య

క్రింది వరుసలు కలుపుకొనుచు చదివిన 'త్ర' తో మిగిలిన రెండు పంక్తులు పూర్తియగును.

హారబంధము

పటము_58

హారబంధము.

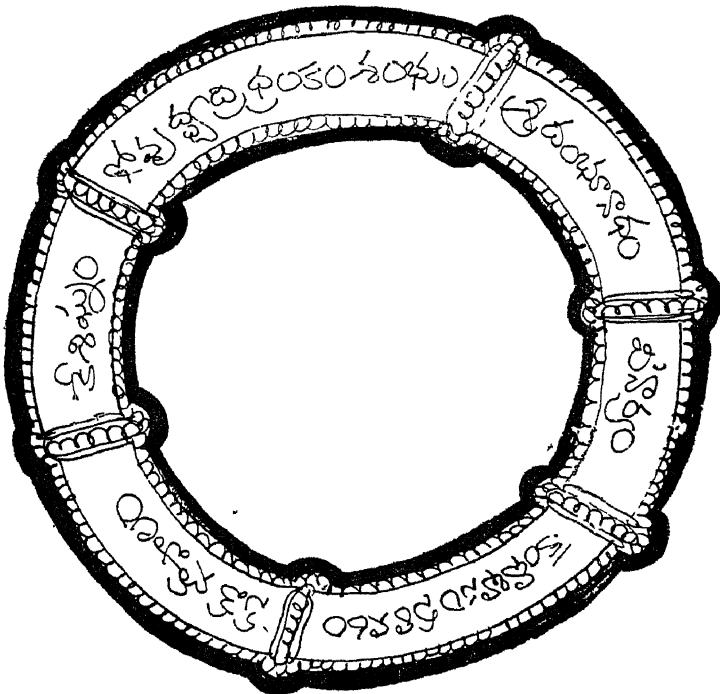
పటము_59

5. కంకణ బంధము

సంస్కృతములో వలె తెలుగున కంకణబంధము విద్యున్నాలా వృత్తమున చిత్రమైనది.

అప్పకవి లక్ష్యము నిచ్చినాడు. కాని లక్షణము చెప్పలేదు.
మం.పా.శాస్త్రీ.ప్ర.బం.సం.ని.గ్రం.లో దీనికి లక్షణ మిట్లున్నది.
“కవియొక దానిలో నొకటిగా వలయాకృతిగా ద్విరేఖలం
గవియునటుల్ ఘటించి కడకం గడియంబున నాద్యమంత్యమో
యవునొక వద్యమంచబడినది యక్షర సంఖ్య నితస్తగతిం
దివియ ననేక రూపులగు దీనిన కంకణ బంధమండ్రలన్”-15.

కంకణము [కడియము]

ఉదా:- అష్టకపీయము. 4.577.

“సేవే గోపాలం కేశిఘ్నం గోవృద్ధ్యద్రిధంకం శంభుం
శ్రీదంభూనాథం వీనార్థం కందాభాసం సీగారం.”

[చూ. పటము 61]

అష్టకపీయములో ప్రదర్శింపబడిన పటమిది. ఇందు 5,3,8 అక్షర పదములు వరుసగా రెండుసార్లు పాటింపబడినవి. 5 అక్షరముల పదమునకై దక్షరముల పదము, మూడక్షరములదానికి మూడక్షరములది, 8 అక్షరముల పదమునకు 8 అక్షరముల పదము లెడరైనవి. కాని లక్షణము ప్రకారము రెండు నలయాకృతిరేఖల నొకదానిలో నొకటిగా వ్రాయుట జరుగును. కడియమున విద్యున్నాల వ్రాయబడును. విద్యున్నాలలో 32 అక్షరము లుండును. ఒక్కొక్క యక్షరము విడిచిపెట్టి ఆ విడిచిపెట్టిన అక్షరము సంత్యంగా చదివిన యెడల మరి 32 విద్యున్నాల లేర్పడినట్లుగును. కంకణ బంధమున ఆద్యంతములు లేవని దీని వలన తెలియుచున్నది. ఏ అక్షరము నుండి మొదలిడినను వరుస దిరుగును. ఇదియే దీని ముఖ్య లక్షణము.

ఉదా:- 2. అద్భువిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయం. పుట. 110.

3. బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసీ.

4. 8 ఛందమున. మహాబూత్ నగర్. పాలెం. శ్రీరంగచార్యవద్ద లభించినది,

“దీనాధారా మావాశీమే

శాలీవీనా క్రిశీభీదా

సీలాభీతం త్వంకి వీదీ

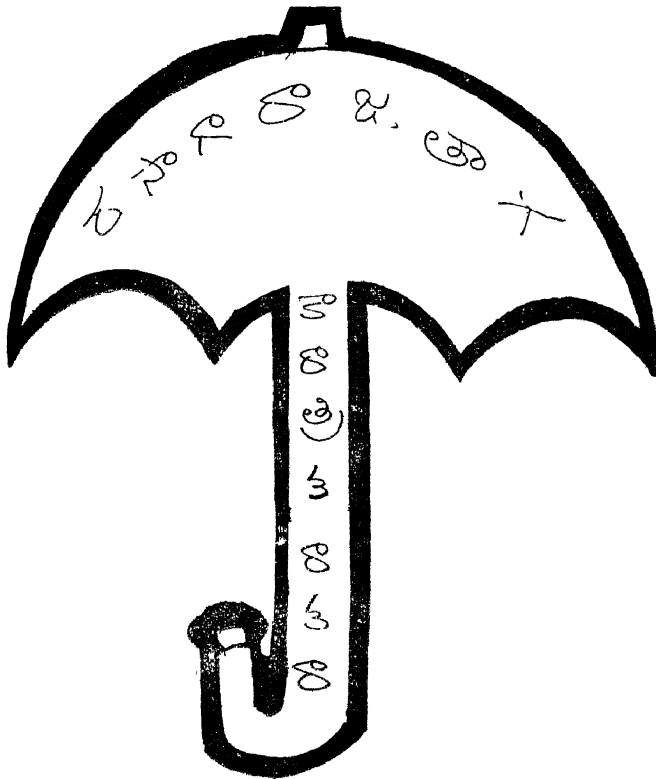
రాగీ భీరా కాకారావా.”

బ్రహ్మశ్రీ పత్యము పరబ్రహ్మ శాస్త్రులు. బంధములనేకముల వ్రాసిరి. అందలి కంకణ బంధ శ్లోకము మిగుల చిత్రము. ఆ శ్లోకమున 32 ఆనులోమమున 32 విలోమమున మొత్తము 64 విద్యున్నాలలో వృత్తములుగల కంకణ బంధము లేర్పడుచున్నది.

“వ్యాసాద్యావా కామా ధ్యాయా
పాల్యాత్వాగా శ్రీశీ త్రాణా
స్త్రాదారా భాటీ క్యాఖ్యాప్యా
లీనా మేహ వైస్సా స్వాభా.”¹

ఈ కంకణబంధ మెచట నుండి నారంభించి చదివినను శ్లోక మేర్పడును.
అసలు కంకణ బంధ చిత్రమిది యని నేను భావించుచున్నాను.

౯. చిత్రము.

పటము - ౧౨

1. పూండ్ల రామకృష్ణయ్యం ప్ర. రా. వేం. వి.వి. పీఠిక.పుట. 27

సంస్కృతములో 8 చందమున చిత్రబంధ మొకరకము గలదు. మం. పా.
కావ్య. కాశీవిశ్వనాథ శతకములోని చిత్రబంధ శ్లోకము.

“రాకరాక త్రిరాకారా । రాజతాగ గతాజరా
రాగసార రసాగరా । రాకారాత్రి కరాకరా.”

(చూ. పటము - 62)

బొమ్మ యందలి శ్లోకమిదియే.

సంస్కృతమున 16 చందము లోకూడచిత్రబంధముకలదు. తెలుగున మాత్రము
కందములోనే చిత్రము కనబడుచున్నది.

మం. పా. కావ్య. ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. లో చిత్రబంధ లక్షణ మీ
క్రిందిది.

“ప్రథమ చతుర్థ పాదముల న్రాలనులోమ విలోమగామితా
గ్రధితములున్న రెండును సగంబునకే భ్రమకంబు లిట్ల వి
శధ విధిమండ దండమున చిత్రమునం గ్రమ తన్ లిఖింపగా
బృదివిని చిత్ర బంధమగు వృత్తము చిత్తమురీతిదే యగున్.

ఇట్లు ప్రథమచతుర్థ పాదములలోను విలోమముగా ఉండటమే దీనిలక్షణము.

ఉదా :- 1. అశ్వకవీయము. 4-573. కందము.

(చూ. పటము - 63)

“పారద మననక వసుధర! పారద సమనమన నా సదర మరీచా”

“చారీ మార పరాకా కారా పరదార ధువక నదమదరపా.”

ఇందు 8 చుప్పలు గలవు.

ఉదా:- 2. గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 859.

3. కాజాద పెద్దన - భద్రాపరిణయం. 2-259.

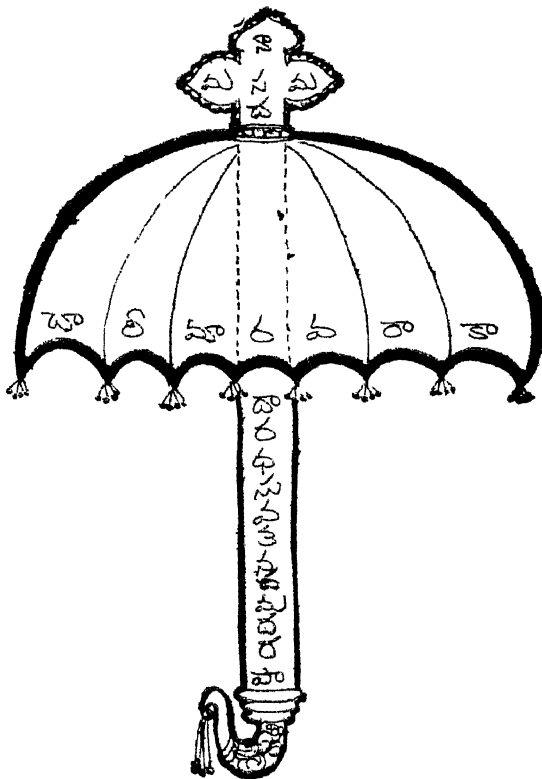
ఇందు 10 చుప్పలు ఉండును.

4. కనుపత్తి అబ్బయ్య - కవిరాజమనోరంజనము. 4-172.

5. చింతలపల్లి ఛాయాపతి - రాఘవాభ్యుదయము. 2-258.

6. వీరి ” 4-246

7. ఓగిరాల జగన్నాథం - సుమనో మనోభిరంజనము¹.
8. వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము. 3-128.
9. పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులు. శ్రీరామతత్త్వము.
10. ఏకాంపారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. బంధ. 15
11. బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 8.
12. బుర్రాకమలాదేవి - ఛందోహంసీ.
13. రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి - కవిజనవిनోదినీ వ్రాతప్రతి. పుట - 50

శత్రుము.

పుటము - 63

1. పూర్ణ రామకృష్ణయ్య. ప్ర. రా. వేం. చి. వి. పీఠిక.

‘4. ఎల్లారి సరసింగ కవికృతము¹.

15. రావు కొండలరాయడు - చిత్రకవిత్వ దర్పణం. వ్రాతప్రతి.

16. తంయాల లక్ష్మీ నృసింహాచార్యులు. శ్రీ వేల్పుగొండ లక్ష్మీ
నృసింహమహాత్మ్యము. 2-134.

చత్రము. రెండవరకము.

ఉదా:- ధరణిదేవుల రామమంత్రి - దశావతార చరిత్ర. 277. కందము.

“సురవర దరకర ఖరకర

కరఖర శరవారపీర ఖరహరహర

స్ఫుర దరనరవర ధీర

త్రరమారము రమ్యరక్షి రణరతరధ్యా.”

అకారము మత్స్యత్వము. (చూ. పటము - 64)

సంస్కృతం. చిత్రకావ్యకౌతుకమ్. పుట 85- పటం- 42.లో ఇటువంటి
చిత్రమున్నది. అంథి దీనికి లక్షణమిట్లు చెప్పబడినది.

“అశ్వతఃపతితో గచ్ఛేత్తతోనేమి ద్వయేపిచ

స్వేష్టం కోష్ఠేషు విన్యస్య చత్రబంధే విదాం పరః.”

(చిత్రబంధకావ్యమ్. పుట - 69)

మూడవరకము. శ్వేతచత్రము.

ఉదా:- 1) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీ కుమారాభ్యుదయములో రెండు
పద్యములతో ఈ బంధము నిర్మింపబడినది

దోధకము:

“రామహమస్తమ రావటయుక్తా.

శ్రీమదమచ్చమరీ కచకస్థా

సామ జరక్షరసారమణి పా

యామరశీస్త జనార్దన కృష్ణా”

-3-129.

¹. కపిలిషాయి లింగమూర్తిగారివద్ద లభించినది. [నాగకర్నూల్.
మహాబూబ్ నగర్ జిల్లా.]

సుగంధి:

“తార హీరహర భూష ధాతతాత పూతకా
కారణఃస్వరూప పాదకుంజ జాగ్ర దీర్ఘికా
కారికా వినాశ కాసుకామిత ప్రదాయకా
కారుమావ మిత్రనీల కంఠ శస్త్ర నామకా.”

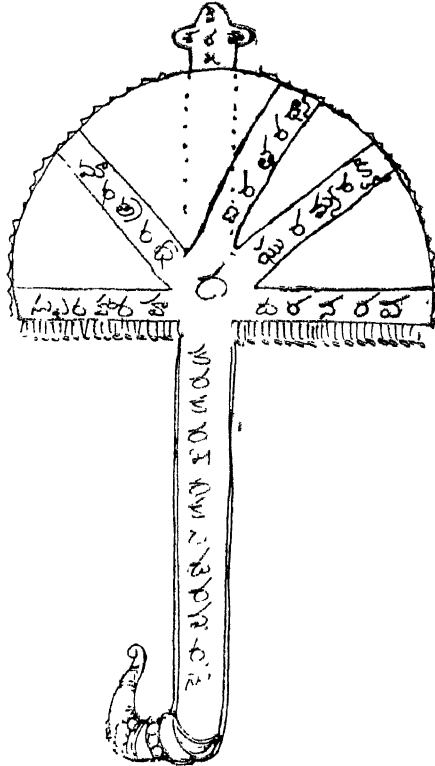
-3-130

(చూ. పటము - 65)

ఉదా:- (2)

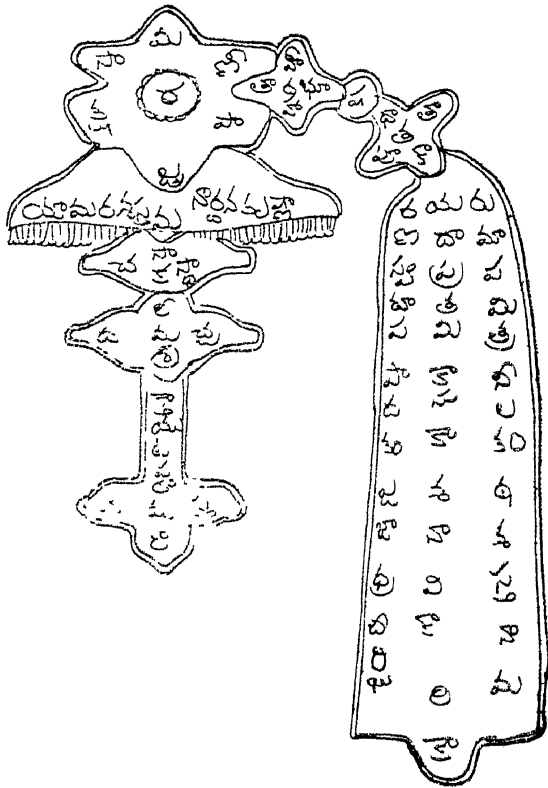
రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి - కవిజనవిరోధిని. వ్రాతప్రతి. పుట - 71

రెండు కందముల ఈ శ్వేతచ్ఛత్రమును చిత్రించెను.

చ త్ర ము

పుటము-64

శ్లేష త చ్చ త్ర ము

పటము-65

7. చామరబంధము

సంస్కృతములో 8భందమున మందార మరంద చంపూ.5- 0లో ఈ చామర బంధము గలదు.

“మారసార తరస్సార
స్సౌతిభారం వరం సురమ్
సీతానేత్ర చక్రోరేస్తు
విరిబంవంధే రమేశ్వరమ్.”

మం.పా.శాస్త్రి. వారి ప్ర.సం.బం.ని.గ్రం.లో. చామర బంధ లక్షణ షట్టున్నది.

“తొలియడు గిందునందరయ దుల్యము స్రద్ధమకత్వమున్నయం
ద్రులకు సగంబునంద యొడగూడును దీనికి బంక్తులారుపై
యలుగున ఖడ్గబంధమున కంఘ్రులు మూడను న్నాల్గుబంతులొ
సలుపుదు రిట్టి కీలెరిగి చామరబంధము చామతాదులన్”-2.

తెలుగులో గ.వేం.కవి.యొక్క ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 808లోని గర్భిత కందమునందు చామరము గలదు. అది వింశతి బంధకందము.

“సార వరహార వారా

సారహారీ నరహారి హర శరకర నారా

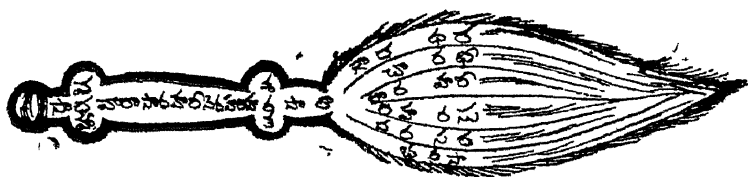
గౌరధర ధీరచారా

సారహారీ సురహారి నరసర సారఖరా” [చూ. పటము-66]

పై లక్షణము నాధారముగా గని యూహించి యాకారము నిర్మించితిని.కావున ఆకారము మత్కృతము.

రెండవ రకము రావు కొండలరాయుడు-చిత్రకవిత్వ దర్పణం. కందము.

షట్టుకొను పిడియందు మొదటి పాదమందలి యక్షరములుండి తిరిగి యాయక్షరములతో సంతమగును. ఇట్లు ప్రత్యేకబంధములోవలె వద్యము ప్రథమ శతుర్ద పాదభాగ మనులోప విలోమము లగును.

చామరబంధము

పటము - 66

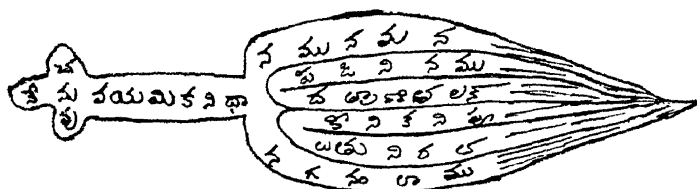
“నేను చనువును వయ మికని

ధానమున మనముననిడి వదత్రాణితలన్

పూనితిని కొలుతు నిరతము

లానంగన ధానికమియ వనువును చనునే.”

[చూ. పటము-67]

పటము - 67

ఈ ఆకారము మత్స్కృతము

మూడవ రకము. తంయాల లక్ష్మీన్యసింహ చార్యులు. శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీన్యసింహమాహాత్యము 2-132. కందము. ఇది రెండవరకము వలెనే ప్రథమ చదుర్థ పాదభాగములనులోప విలోపముగ నుండును కావిబంధము చివరలు కలుపుచు రెండక్షరముల వృత్తిరీతి యుండుట ఇండలి ప్రత్యేకత.

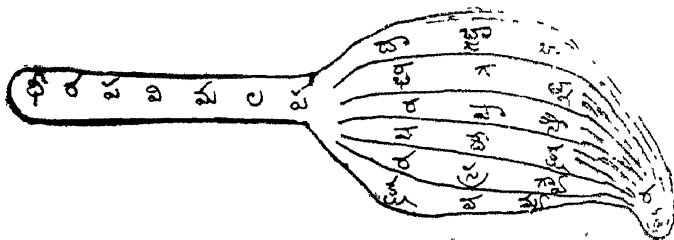
“ధీరవ విమల తదాబ్జా

భారశ్రీ రత్న గర్భ వరపా హార

అరక్ష దేవ శరణ

గ్వార శ్రీరమ్య వక్షవలమ వివరధీ ”

[చూ పటం-68]

పటము - 68

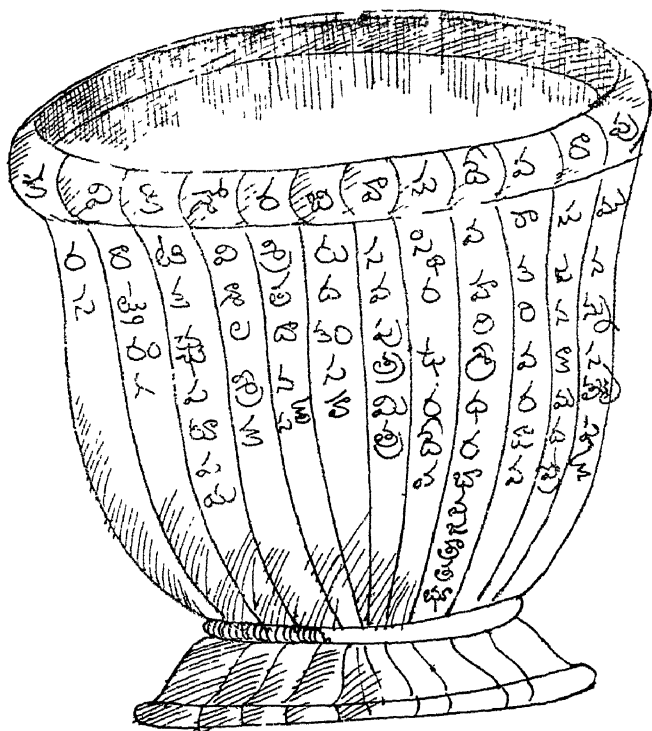
8 గంధపాత్ర విధము

టోడి వాసుదేవరావుగారు [చిత్రమంజరి. బంధ. 24.] ఈ గంధపాత్ర బంధమును వ్రాయున్నారు.

చం॥ కరన! విరాట్పురంగ! కిటికచ్చపరూప! యశోవిశాల! శ్రీ
కర! శ్రితదాన సత్ బిరుద! కంసహ! వాసవపుత్రమిత్ర! సు
స్థిరధర! దేవదేవ! హరి! శ్రీధర! భావజ్ఞాన! భూవరా!
కరివరదా! వరా! సుజనకామద! ప్రొవుము నన్ను సత్కృపన్.

కరస = మేఘమువంటి దేహకాంతి గలవాడా! [చూ- వటము. 69]

బారుల కక్షర సంఖ్యా వియమము లేదు. పై వరుసలో అంచున అద్దముగ 'కవికిశోర వి. వాసుదేవరావు' అని కవినామము గోపన మొనరింపబడినది.

గంధపాత్ర

వటము-69

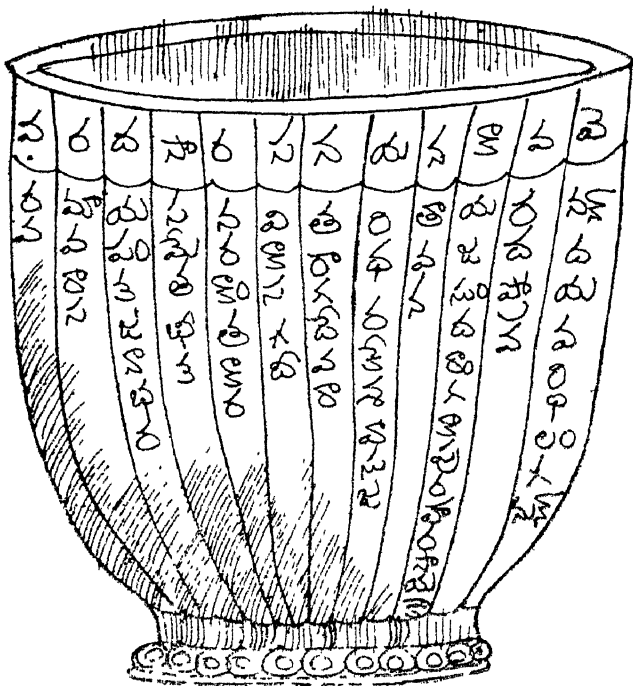
“కవియిష్ట వచ్చినగతిం శకలంబులుగా లిఖియించి” యని. మం. పా. శాస్త్రి పారి ప్ర. సం. బం. వి. గ్రం. పద్యము. 79 కాసిందియున్నది అక్షేయిచ్చట అక్షర సంఖ్యావియమములో కవికి స్వేచ్ఛ గలిగినది.

లి. పుష్పపాత్ర బంధము

టోడి వాసుదేవరావుగారు. చిత్రమంజరి. బంధ. 23 ఈ పుష్పపాత్ర బంధమును చిత్రించిరి.

చం॥ వరవ! రమావరా! పదయవంకజనాభ! రసానమేత! ఓ
కరనర కాంతకా! రసవికావ! గదీ! నతరాగ! దేవరా
యరిధర! కేకవా! సుజనతావన! కాయజ సుందరాంగ కా
పురహర సాయకా! వరద! ప్రోవవెననదయ వర్ణిలంగమన్.

పుష్పపాత్ర

పటము-70

ఇది గంధపాత్రవలెనే 12 వాడులు. ప్రేమరుసన “వరద సారసనయన
కావలె” అని శలదు. [చూ. పటం. 70.]

0. ఆందోళికాబంధము [వల్లకి]

ఆందోళికా లక్షణము మం. పా. శాస్త్రి. వారి ప్ర. సం. బం. ని. గ్రం. లో
ఇట్లు చెప్పబడినది. పద్యము. 12.

“క్రమవక్రంబులుగా గ్రహేకము జోకన్ దండఖట్వాది రూ
పములున్ సంధులయందు జిత్రకలక ద్వంద్వంబు పూజాతి మ
ద్యము నందుం దలక్రిందుగా జదువ వర్ణంబైన పద్యంబు హృ
ద్యముగా నందును జేర్చికూర్పు చతురుం డాందోళికాబంధమున్.”

అన్నిటియందును మొదలు చివర నాలుగక్షరములుండుట నియమమైనది. పంపులో ఎక్కువ సంఖ్యలో అక్షరములుండుట గూడ సాధారణమే. ఈ బంధము తెలుగున కందమందే కలదు.

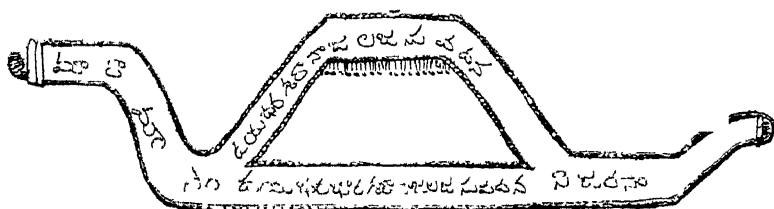
ఉదా:- (1) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి 808. సీసము. అందలి గర్భిత పద్యభ్రమక కందమే ఆందోళికా బంధమునకు సరిపోయినది.

“మూరామా సాదయభర
భారశరా సా జలజసు పదనవి జరసా
సారజవిన దవ సుజలజ
సారాశర భార భయద సామారామా.”

ఆకారము మత్కృతము [చూ. పటం. 71.]

ఉదా:- (2) సుబ్బరాజు నామదేయుడు. శ్రీ గోవిందకృష్ణయాచార్య విజయము. 4-73. కందము.

రెండవవిధము : (1) బోడి వాసుదేవరావుగారు. చిత్రమంజరి. బంధ. 2. కుచ్చును కూడా పాటించి వ్రాసిరి. కుచ్చుకలిగియుండుట ప్రత్యేకత.

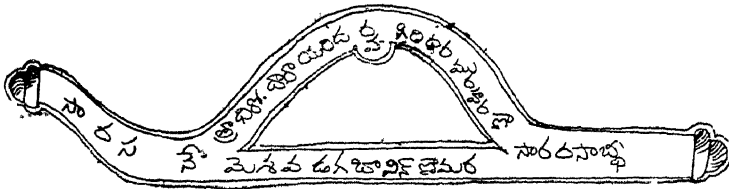
ప ల కీ

పటము-71

“సారస నేత్రాధీర్”

దారా! యరిదర వర్క-గిరిధర మురహరణా

సార రసాభీ! సారర

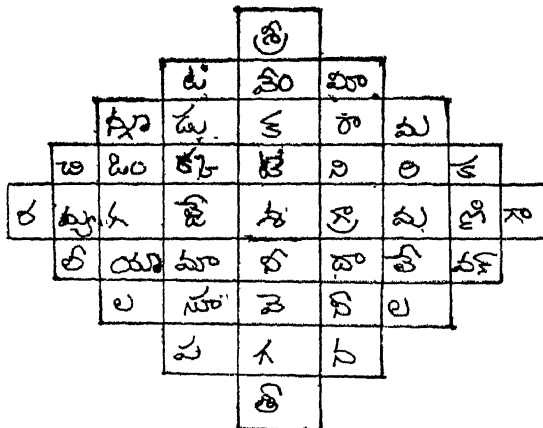
పల్లికి
పటము-72

సారమణా! నిన్ బొగడవశమే. నే. సరసా.” [చూ. పటము. 72.]

(2) రావు కొండలరాయుడు. చిత్రకవిత్వదర్పణం. వ్రాతప్రతి. కం.

11. రథము

ఈ బంధమును కందమునచిత్రించిన మొదటికవి. గ.వేం.కవి. కందరథమున మధ్యలో నిలువున 9 గళ్ళు. అడ్డము మధ్యలో 9 గళ్ళు ఉండును. పై శిఖరము నుండి వద్యము మొదలుగును. ఇందులో మధ్యలో నిలువున ఏర్పడే 9 గళ్ళలో కవి తన పేరునుగాని, కృతివతి పేరునుగాని దాచిపెట్టును.

పటము-73

ఉదా:-1) గ.వేం.కవి.ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 854 వద్యము. కందము. బొమ్మలో ప్రదర్శింపబడినది. ఆపద్య మీ క్రిందిది.

“శ్రీ మీ వేంట స్నాదుక

రావ కరివి పెక్కడించి రమ్యగ జేక

గ్రామణి గావన్ రాదా

నీ మాయాలీల సూరే నీల గవతీ”

[మా పటము-73]

ఈ కందమున 41 అక్షరములు 41 గళ్ళలో సరిపోయినవి.

చదువుకొనురీతి : పైన మొదలై తర్వాత క్రిందకు కుడినుండి ఎడమకు మరల ఎడమ నుండి కుడికి అట్లు వరుసగా అడ్డగళ్ళలో వద్యమును పూర్తి చేయవలెను. పై ఉదాహరణమందు మధ్యలో నిలువున “శ్రీ వేంకటేశ నీవెగతీ” అని ఏర్పడినది.

ఉదా:-2) పూడిపెద్ది లింగమూర్తి సువర్చలా పరిణయము.¹ ఇందుమధ్యలో “శ్రీగోపాలకృష్ణయాచేంద్ర” అని ఏర్పడును.

3) పులాణం పిచ్చయ్య విజయాశ్వచరిత్రము. ఉ.భా. తృతీయాశ్వాసాంతం. వద్యము. 252. మొత్తము 44 అక్షరాలు. క్రిందిమాడుగళ్ళు రెండుసార్లు వచ్చును. మధ్యలో “శ్రీ పిచ్చయ్య” అని కృత్తికర్త నామముగలదు.

4) నాదెళ్ళవారి సోమేశ్వరీయము. “శ్రీదాసోదా” వద్యము.

5) వీరి అ.ఉ.రామా. 5-194

6) వీరి కృష్ణానదీ మహాత్యం 4-150

7) వీరి రంగదాసీయము, “నారేదెల్” వద్యము.

8) నాదెళ్ళమేధా దక్షిణామూర్తి. శ్రీహనమద్రామాయణం. బాలకాండ.

284 వద్యము. నడిమిని కృత్తి పేరు గలదు.

9) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి బంధ. 18. మధ్యలో నిలువున “వాసుదేవరావుకవిని” అని కలదు. 43 అక్షరాలు. 41 గళ్ళు మామూలే. మిగిలిన రెండు రెండు చక్రముల కొక్కొక్కటి చొప్పున అక్షరముల నమర్చెను.

¹. కాళిదాసు పురోహిత్రము విరచిత సిద్ధాంత గ్రంథము.

“గోపీనాథ వేంకటగిరి కవి. వేంకటగిరి సంస్థాన కవులు.”

పుట. 485. ఉస్మానియా. 1910.

10) ఎల్లారి నరసింగకవి కృతము. కావ్యముపేరు తెలియదు. కందము.¹ మధ్యలో “శ్రీ రాజాలక్ష్మీరాయనత” అని యేర్పడును.

11) కోలాచలం శ్రీనివాసరావు. సునందినీ వరిణయం. ఇష్టదేవతా ప్రార్థన సమయమున వ్రాయబడినది. మధ్యలో “శ్రీరామా నీవేర నాగతి” అని ఏర్పడును. తేటగీతివ రథము.

పద్ధతి యొకటే యైనప్పు డే పద్యముననైనను రథమును చిత్రించి చూప వచ్చును. 50 అక్షరములుగల తేటగీతి. మధ్యలో అడ్డము 9 గళ్ళు, రెండుసార్లు వచ్చిన మొత్తము 50 సరిపోవును. అప్పుడు నిలువు 10 అక్షరములు. అడ్డము 9 అక్షరము లుండును. క్రింది పద్యమున రథబంధములో మధ్యలో నిలువున “శ్రీ చంద్రకేళిరేంద్ర భారతి” అని పదిగళ్ళలో ఏర్పడినది.

తే॥ గీ॥ శ్రీశచంద్రాభ భద్ర కీర్తి ప్రభావ

శేవదీ శంకర నిభా భలావళీ వి

రాస చతురేంద్ర మస్కరి రాజచంద్ర

మోళి జోహారుభాను సంస్కారకాంతి

[రావూరి దొరసామిశర్మ. “తెలుగులో చందోరీతులు”.]

2) కొక్కొండ వేంకటరత్నం. బిల్వేశ్వరీయము. ప్ర.బింబము. 224.

మత్తకోకిలతో రథము

రావు కొండలరాయుడు-చిత్ర కవిత్వ దర్పణం. $4 \times 8 = 72$ అక్షరములు.

71 గళ్ళు. “శ్రీ వేంకటాచలరమణ వినుతి” అని మధ్య ఏర్పడును.

మత్తేభమున రథము

80 అక్షరములు. 80 గళ్ళు

కొండురి సీతారామకవి. సావిత్రి నాటకమున రథబంధ మత్తేభము కలదు.² సీసము దానిక్రింది తేటగీతిలో మహారథ బంధము.

ఉదా :- గోపీనాథ వెంకటకవి. శిశుపాలవధ కావ్యమున “శ్రీరాజ గోపాల కృష్ణయాచేంద్ర మహీరమణ” అని మధ్యలో ఏర్పడును.

1. కవీలవాయి లింగమూర్తిగారి వద్ద లభించినది. నాగర

కర్నూల్. మహాబూత్ సగర్ జిల్లా.

2. యస్వీతోగారావుగారి. యక్షగాన చరిత్ర. పుట. 268.

అక్షరసంఖ్యనుబట్టి గళ్ళు గిసికొనవలెను.

ఉదా :-2) అబ్బరాజు హనుమంతరాయ శర్మ పాకయాజి. “శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత శరిత్ర”లో చక్రములతో గూడిన రథము-అ వద్య మీ క్రందిది.

సీ॥ శ్రీజలజాక్ష! లక్ష్మీరమణీయ
నానందదేహ! సత్యాభిరామ
దీభార! బుధవరధేయ! శ్రుత్యర్థాను
భావితమత్య గ్రగ్భాణవాగ్మి
ప్రాగ్ బంధహర! ధర్మబద్ధ దీప్తాశ్రితో
త్కర! విశ్వమూర్త్యక్షీ సరసముఖ్య
వరకళా విలసిత సరస వాగ్మత! కృతి
విరచనాచణ శరభృతి విరహిత

తే॥ గీ॥ నంది రాజాన్వవాయ రత్నాకర శశి
లక్ష్మీ నారాయణాఖ్య! సల్లక్షణయుత
భవ్య దీక్షిత విరుద ఎభ్రాజమాన
ధృతి చిదానంద సారస్వతీ నమోస్తు.

తేటగీతి వద్యము నాల్గుపాదములు నాల్గు చక్రములకునరిపింపును. రథములో మద్య నిలువున “శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ దీక్షితకృతి” అని కృతిమము గలదు.

[మా. పటము-74]

3) నాదెళ్ళవారి అ.ఉ. 7-150 17 గళ్ళు

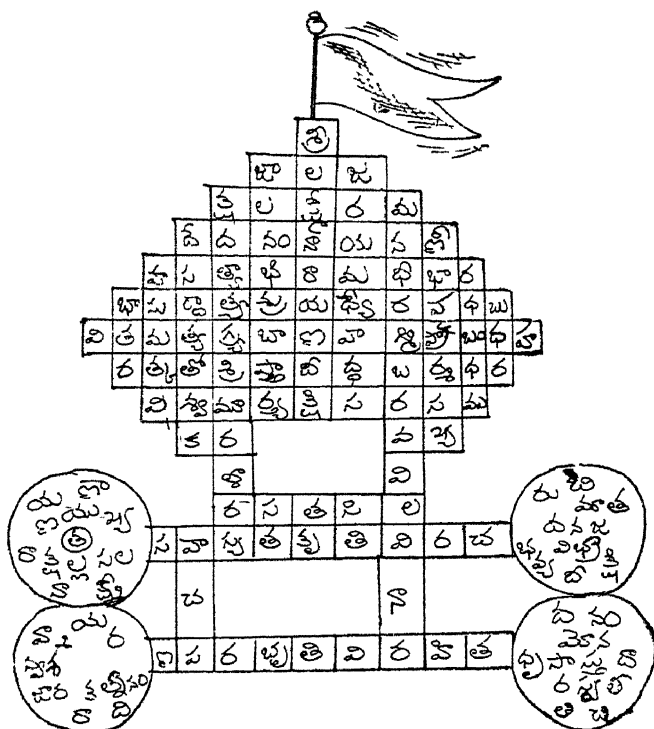
4) వీరి. గురుభక్తి ప్రభావము 1-159. 17 గళ్ళు.

5) వీరి. ధార్మిక్లోస్థాని. ఏకాశ్వాసం. 332. 17 గళ్ళు.

6) ఏకాలవారి శ్రీ.వేం.చి ర.కరము. పూ.భా. బంధ. 3.

7) అడ్పుమిల్లి నారాయణరావు, నారాయణీయం. పుట. 118, 119.

8) రావూరి దొరసామిశర్మ. నిలుపు 17 అడ్డము 15. మద్యలో నిలువున “శ్రీ బాలసరస్వతి దొరసామిశర్మ రవివర్మ” అని ఏర్పడును.

రథము

పటము - 74.

12. పతాకా బంధము

మరింగంటి వేంకట నృసింహాచార్యులు. తాలాంక నందినీ వరిణయములో ప్రథమాశ్వాసాంతములో (1-320) పతాకాబంధము సుత్పలమాలలో రచించి యున్నాడు.

ఉ॥ వేదప్రదర్శన! ననీన ఘనద్యుతి దేహ! దేవదే
వా! దర సారధారణ! శుభప్రభవారణ ప్రదీప్త! దా
మోదర! వానభేదన దమోదయ! మానసవాస వాజరు
ద్రాది మఖాన! భావిత వదాంబుజ! తావరబృందమోదదా.

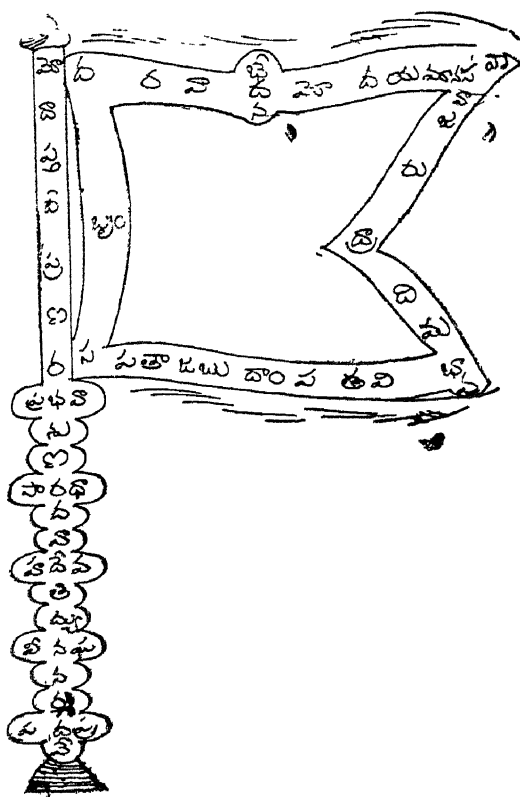
[చూ. పటము-75]

మం.పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం.బం.వి.గ్రం.లో పతాకాబంధ లక్షణము.

“స్తంభాకారమునందు బ్రాక్చరణముం దత్రత్య వర్ణంబు లా
రంభం బంతము నొనటుల్ ధ్వజ పటాగ్రం బట్ల యొనట్లు త
చ్చుంథత్పార్శ్వములందు మధ్య పదముల్ క్లోకాంత మాధ్యాంఘ్రిగా
గంభీరాశము లిట్లొనర్తురు పతాకా బంధ మందంబుగాన్”

2) వారతీయ పతాకాబంధము.

[దూ.పటము.76]

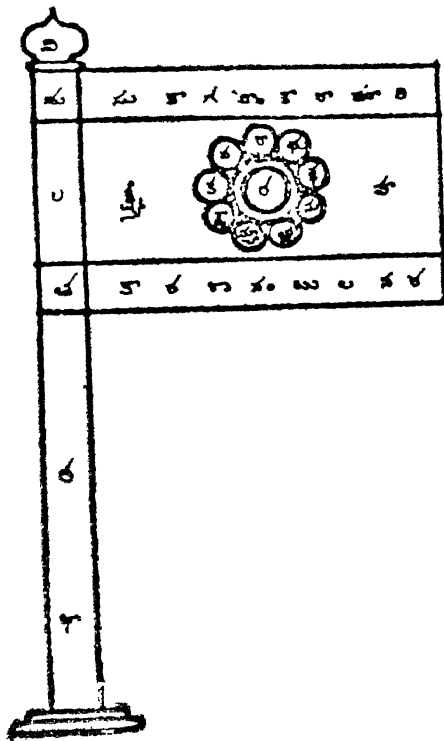

పతాకము

పటము -75

భారతీయ పతాకబంధము

పటము-76

కం॥ భారతలక్ష్మి కరవర
 రార ధరస్తర సురత్న రమ్యరజ్జే
 కారణ నంబుల నరహరి
 మారాకారాంగ కాసు మవిమల తరభా

కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయంలో ఆంధ్రోపన్యాసకులు హరి శివకమార్గారు పంపినది, ఈ భారతీయ పతాకబంధము. వారిచే సేకరింపబడినదట.

18. సింహాసన బంధము

ఉదా:- రావు కొండలరాయుడు-చిత్రకవిత్వ దర్పణం. కందము.

శ్రీకరము లగుచు మహిలో

నీ కరుణకు పాత్రమగుచు నివ్వనుతింపన్

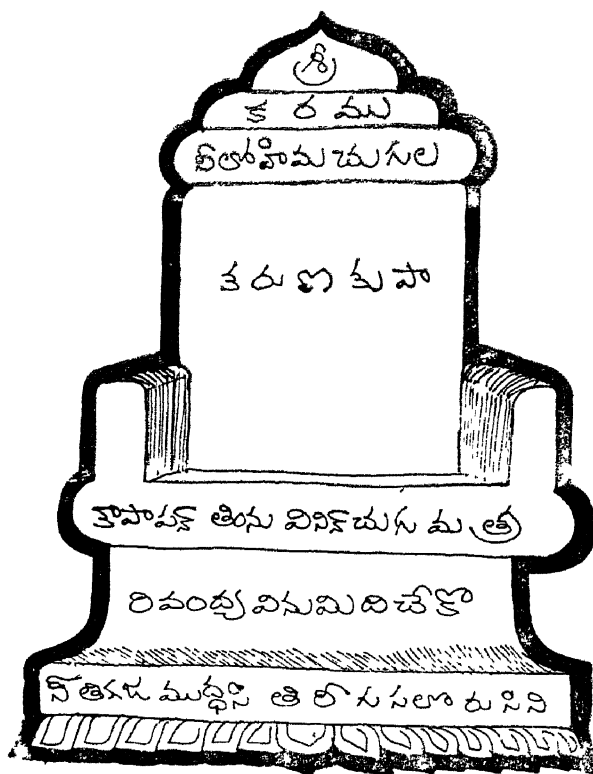
పాకారి వంధ్య వినుమిది

చేకొని సిరులొసగునీతి సిద్ధము జగతిన్.

“శ్రీరమణవినుతి” అని మధ ఏర్పడును.

[చూ. వట్టము-77]

అకారము మత్కృతము.

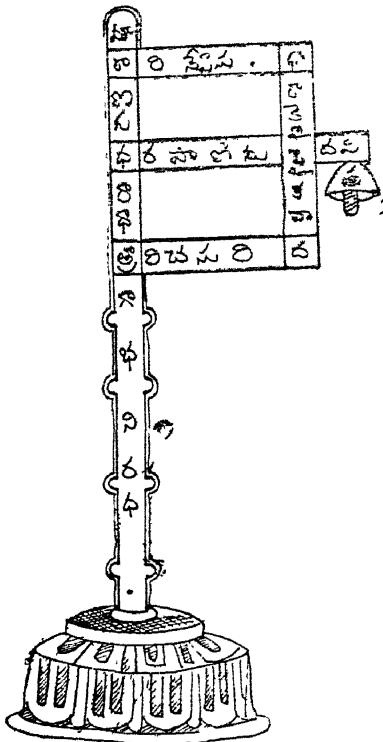
సింహాసన బంధములు

వట్టము -57

మం.పా.శా.ప్ర.వ.బం.సం.ని.గ్రం.లో లక్షణము—89 వద్యము.

“జలది కదేందు హస్తయుగ సద్యము లేర్పడునట్లు నేర్పునం
జెలువగురేఖలం గలిపి సింగపు గద్దియ దిద్దికీర్చిన
బ్బలరిచి బల్వి చిత్రగతి సంఘులు నాల్గును బూవి దానిలో
శల నిమిడింపగా నదియ భాసిలుగేసరి పీఠబంధమై.”

14. ధ్వజ బంధము

కవి రావు కొండారాయుడు, చిత్ర కవిత్వ దర్పణం.

కం॥.... ధరవిభ గాత్రా

ధరా ధర పాణినుద వితత గుణరామా

మారాకీర్త్యేసు.దా

ధరాకై పైక వాద దరిసువరితా.

[చూ. పటము-78]

అకారము మత్కృతము.

1వ పాదమున రెండక్షరములు, 3వ పాదములో

1. అక్షరము పోయినది.

పటము-78

15. గిరిబంధము

దీనిని 'తైల బంధమని, మేరుబంధమని కూడ పిలుతురు. తెలుగున కందము' ఛంపకమాలతో ఈ బంధము కనబడుచున్నను సీసమునగూడ నిర్మింప వీలైనది,

రథ బంధమునకు వలెనే దీని నిర్మాణ వద్దతి యుండును. కాని రథమున క్రిందకు పోనుపోను మరల సన్నగిల్లును. చివరకొక గడియే వచ్చును. గిరిబంధ మున క్రింద అడగళ్ళు గరిష సంఖ్యతోనే యుండును.

ఉవా :-) శైలబంధము. కాణాద పెద్దన. - భద్రావనితయము. 1-282

కం॥ శ్రీకాగరు దాంచ ద్వా

హాళి స నఖలతిత శీలియాద్ధతకేళి

భాగ్యరథి కనక రశనద

యాశరది శ్రీతాంబుజ భవయంతిత విభవా.

[మా. ఫటము-79]

గిరిబంధవము.

[illegible]

పటము - 79

ఈ కందములో మొత్తము 49 అక్షరాలు. 49 గళ్ళు. క్రింద గరిష్ఠ సంఖ్య. 13 గళ్ళుండును. నిలువున మధ్యలో 'శ్రీ గద్వాలకేశవ' అని ఏర్పడినది. 7 గళ్ళు. సప్తత్వ లాభ్యకమునకు సంలేఖమేము. 7 గిడులకు 1కి. 7 చొ॥న $7 \times 7 = 49$ గళ్ళు.

ఉదా :- 2) కొడవలూరి రామచంద్రకవి మహాసేనోదయము శూర పద్మా
 దులు శిష్యుని స్తుతించు సోదర్యము [1-166]47 గళ్ళు. క్రింద 11 గళ్ళు వి రెండేర్ప

డును. విలువున మధ్యలో 'శ్రీరామలింగవందే' అని ఏర్పడును. 'దేహజ గర్వాద్రి కులిశ' అని యశచ గిరిబంధమును వ్రాయుట నమయోచితము

3) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 1. 49 గళ్ళు.

'శ్రీగరుడాచలేశ' అని మధ్య ఏర్పడును.

4) త్యాగరాజ మొదలి. సుబ్రహ్మణ్య విజయము¹. ప్రథమాశ్వాస కందము.

5) రామచంద్రకవి. చిత్రించినది². కం. మధ్యలో "రామచంద్రసుకవి" అని ఏర్పడును.

6) కపిలవాయి లింగమూర్తి కృతము కం. మధ్యలో "ప్రతాప గిరి బంధం" అని కావ్యనామ ముండును.

చంపరమాంతో గిరిబంధము. కొండ్పూరి సీతారామకవి. సావిత్రి నాటకము³, శంకర్మతంలో, పేరుబంధము. చిత్రకావ్య కౌతుకము. పుట. 87, పటము. 43.

16. గోపురము

గిరిబంధము వలెనే దీని నిర్మాణము సాగును. శిఖరమునుండి వద్యము మొదలగును. అద్దమున ఎడమనుండి కుడికి మాత్రమే ప్రతిసారి చదువుకొనవలెను ఇదియే దీని యందలి శ్రత్యేకత. విలువు మధ్యలో ఏదైన పేరు నుంచవచ్చును.

తెలుగున ఈ బంధము కందమున చిత్రితమై కనబడుచున్నది.

ఉదా :- 1) నాదేశ్వారి అ.ఉ.రామా. రామస్తవము. వందర్పము.

రామా మహితా మనమున

నీమంబును గొని తలంతు నిమగను గతి నీ

నామమునె యనుదు మనుష్య

ప్రేమన్మతతంబు మీకు భృత్యుండగదా.

"రామ నమగనుమో" అని మధ్య 7 అంతస్తులలోను పైనుండి క్రిందకు చదువుకొనిన వచ్చును. 49 గళ్ళు. [చూ. పటము-80]

1. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య. ప్ర.రా.మో. వి.వి. పీఠిక. పుట. 28.

2. కపిలవాయి లింగమూర్తిగారి వగ్గ లభించినది. నాగరకర్నూల్. మహాబూజ్ నగర్ జిల్లా.

3. యస్వీ తోగారావుగారి. యత్నగాన చరిత్ర. పుట. 2, 3.

				రా								
			మా	మ	హి							
		తా	మ	న	మ	న						
	ని	మం	బు	ను	ని	ని	త					
	లి	తు	ని	ను	గ	ను	గ	తి	ని			
ని	మ	మ	నె	య	ను	మ	మ	ను	ప	నె		
ప్రి	మ	స్స	త	తు	బు	మి	కు	బృ	త్తు	డు	గ	న

గోపుర విధము

పటము -80

ఉదా :- 2) నాదెళ్ళవారి. అ.ఉ.రామా. 7. 49. మరియు “స్వామీమిత్ర”
పద్యము.

3) నాదేశ్య దక్షిణామూర్తి. శ్రీ హనుమద్రామాయణము కిష్కింధా. 205.

4) రావూరి దొరసామి శర్మ. శ్రీ ఘటికాచల నరసింహశతకము. షడ్గోపుర ద్వార బంధము. 49 గళ్ళు. “శ్రీ ఘటికాద్వీశ్వర” అని మధ్య ఏర్పడును. 2వ రకము. సీనవద్యమున గోపురము. “శ్రీరాఘవాచార్యకృతము 1. మధ్యలో “శ్రీ సీతా రామచంద్రస్వామికి శుభము” అని క్రిందనుండి పైకి చదివిన వచ్చును.

17. పంజరము.

తెలుగున సంజరబంధము కందమున కనబడుచున్నది. నాదేశ్యవారు దీనిని చ్ఛిత్తించిరి.

1. మహాబాహువగర్ జిల్లా. పాలె. శ్రీరంగాచార్యగారి వద్ద లభించి నది. పద్యము.

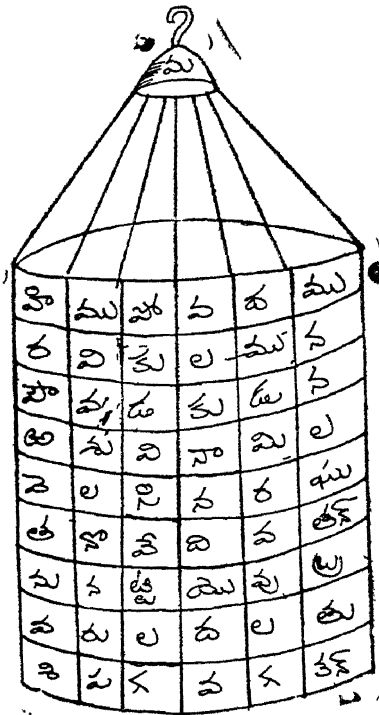
ఉదా:- వీరి-అ-ఉ-రామా.

“శివనుత వెలహార హిమము

వివళుల నొనరు పగలట్టు వేసి విడకుపో

మవలకు నానది యొదవగ

లవు వరమిడు ముదమమన సలసుతన్ బ్రతుకన్.” [మా.పటము-8]

పంజరము

పటము-81

ఇందు 57 అక్షరములు. నిలువు 9xఅడ్డము 6 మొత్తము 54 గడులు. సైన్కొంకి. కొంకియందక్షర మొకటి. అది అవృత్తి 3సార్లు. కనుక $54+3=57$ మొత్త మక్షరములు సరిపోయినవి. చదువుకొనురీతి: క్రిందనుండి పైకి మొదటి నిలువునపోయి కొంకిలో అక్షరము కలుపుకొని రెండవ నిలువున క్రిందకు దిగి రావలెను. ఇట్లే తక్కిన బాదులు చదువుకొనవలెను.

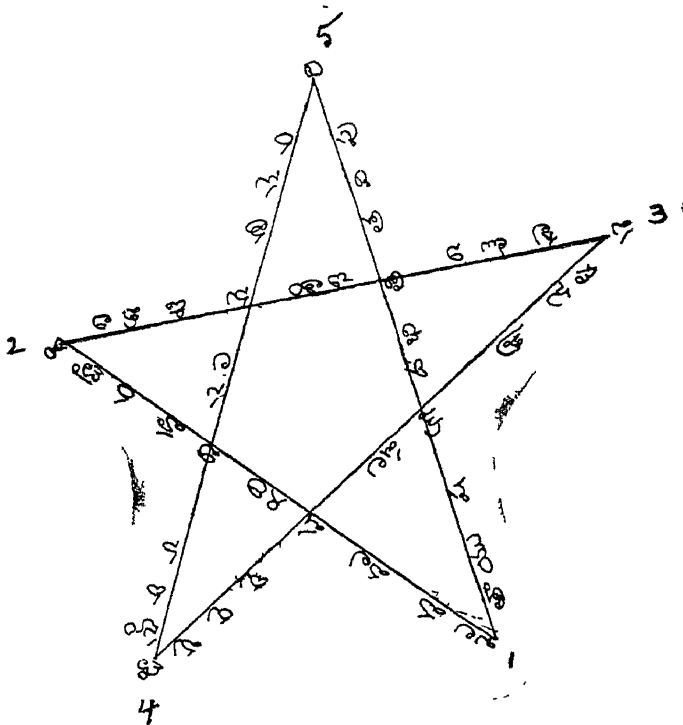
క్రిందనుండి రెండవ అడ్డబారున 'వరులదలతు' 5వ బారున 'వెలసినరఘు, 8వ బారున 'రవికులమున' అవి ఏర్పడును.

ఉదా: 2) వీరి. అ.ఉ.రామా. 7-151. దేవీస్తుతి సందర్భమున కందము. 47 గదులు. $9 \times 5 = 45$. 2సార్లు అవృత్తి = మొత్తము 47.

3) వీరి. అ. ఉ. రామా. భగవన్నుతి సందర్భము. 'విమలహృదయ' వద్యం.

18. నక్షత్ర బంధము

విక్రాలవారి శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. ఉ.భా. బంధశేషము. పుట. 53.లో కందములో నక్షత్ర బంధమున్నది. ఈ బంధమునకు లక్షణము కనబడలేదు. ఈ లక్ష్యమే ప్రదర్శితమైనది కనుక లక్షణముగ భావింపవలెను.

నక్షత్రబంధము

పటము-82

కం॥ ఫలవ వృషగిరి విహరణా

గిలిపీడి నుతించితి నిటు గృవగొను శ్రీశే

షల షదురుమణి న్యందన

విలసనుత సురతిపు వితతి భిద శేషయుతా.

శ్రీశేష=శ్రీయుక్తుడైన శేషుడుకలవాడా! లషదురు=వెలుగుచున్న, వి=అధిక
మైన, లస=భక్తిరసముతో, నుత, శేషయుతా=బలరామునితో గూడినవాడా!

[చూ.పటము-82]

కోణాగ్రములందలి యక్షరములు కలియగూడిన 'ఫణిగిరిప' అనియు, కూడలి
యక్షరములు గలుప 'శేషవినుతి' అనియు వచ్చును.

మొత్త మైదు రేఖలతో నక్షత్రము పూర్తియగును. 5 అంకెలగణ చోట్ల
కోణాగ్రములు 1నుండి మొదలిడి రేఖ వెంబడి చదువుకొనుచుపోయిన నక్షత్రము
పూర్తియగును.

19. చదరంగము.

చదరంగ కందపద్యము నాదేశ్వారి, అ.శి.రామా.లోనిది

[చూ. పటము-83]

న	గు	మొ	గ	ము	న	న	ను
భ	వ	మ	యి	త	గు	మ	గు
ల	ర	పొ	యె	య	స	మ	ప
ద	దు	డ	త	న	మా	ని	క
బ	గ	ర	కు	బ	ల	ము	దు
పు	ల	ఘ	త	జా	గ	ర	క
గు	ర	వ	యు	నా	ద	వ	పు
పు	రి	కొ	సు	వ	ల	సు	క

ఆ పద్యము : “నగుమొగము ననను భవమయి.

తగుమిగుల రహియె యనమవదుడవన నొగిన్

బగరకు బలముడు పులఘుత

బొగరడగు రవయు నొదవపు పురికొనువలనుల్.”

చతురంగ అశ్వపదమిది. చదరంగములో అశ్వపు నడకకు వెంట నడిచి చూచిన కోరుకొనిన పదములు వచ్చును. ఇందు గుఱ్ఱపు గంతులందు క్రమముగా “వరడుడ” “రఘువర” “పరములు” “నొసగుమి” అని ఏర్పడును.

నిలువు 8 అడ్డుము 8 మొత్తము 64 గదులతో గూడినది చదరంగము.

సంస్కృతములో తురంగ పదబంధమని యందురు. కందమున సర్వలము పులు పాటించి రెండవ న్నాల్గవ పాదాంతముల ‘న, ల’ వాడిన ఆ పొల్లులతో గూడి మొత్తము 64 అక్షరము లగును. 64 గదులలో సరిపోవును. ప్రతి బాధన అడ్డుముగ ఏడవ నుండి కుడికి వ్రాయుటయే జరిగినది. పైనుండి క్రిందకు ఆవిధముగ వ్రాసి పూర్తిచేయవలెను.

ఈ నాదెళ్ళవారే ఇంకొకదానిని యేనుగులు, శకటము నడకలతో కలిపి మంత్రి నడకలు గానంబడునట్లు రచించిరి.

తేటగీతిన చదరంగము.

నాదెళ్ళవారే దీనిని రచించిరి. తేటగీతి ప్రతి పాదమునకు 16 అక్షరాల చొప్పున. $4 \times 16 = 64$ అక్షరాలు లుండునట్లు రచియింపబడినది. అది.

“ఇచ్చ జలిమల జరుగంగ నెరుపు దువది

సనువు తగు రీతియో యామె నణగు కొనక

● కనుడి మురుల జాయగు లు కువడు మజ

మలివడి దియెడు ముకరుద్ధ రిలరసాలు.”

చదరంగము. రెండవ రకము

వేదులవారి ల.న. (ఆంధ్ర). చి.ప్ర. 26. విద్యున్మాలావృత్తము పై బంధమున 32 గదులకు సరిపోయినది. ఆపద్యమునే మరల వ్రాసిన మిగిలిన 32 గదులకు సరిపోవును.

అవద్యము :

“రా రా రావా రాధా తామా

ధ్యారా మాభా మాకా మారా

జేరా జాతా సారా భాపో

మా రా జే మా ధీ పే తా మా.”—26.

[చూ. పటము-84]

రా	రా	రా	వా	భా	సా	తా	మా
	36	9	26	3	24	8	26
భాస్	రా	మా	భా	మా	కా	మా	రా
16	19	2	29	10	27	4	23
జే	రా	సా	తా	సా	రా	భా	సా
31	8	17	14	21	6	25	12
మా	రా	జే	మా	భి	జే	తా	మా
18	15	32	7	28	13	32	5
రా	రా	రా	వా	రా	భా	తా	మా
భాస్	రా	మా	భా	మా	కా	మా	రా
జే	రా	సా	తా	సా	రా	భా	సా
మా	రా	జే	మా	భి	జే	తా	మా

పటము - 84

కురంగవదములు కలుపుకొనిన మఱియొక వద్యమేర్పడుట ఇందలి ప్రత్యేక కథ. ఈ చదరంగమున గుఱ్ఱపు నడక లంకెలతో చూపబడినది. అవి చదివిన మఱి యొక వద్యము వచ్చును. అది 27వది. పై చదరంగమున వేసిన అంకెల ననుసరించి 1 నుండి 32 వరకు చదివిన గుఱ్ఱపు నడకలతో వద్యమేర్పడుచున్నది. అదే వద్యము మిళిన గదులలో మరల ఏర్పడును.

గుఱ్ఱపు నడకలతో ఏర్పడిన వద్యమీ క్రిందిది.

“రామా రామా మా రామా రా

రామా తాపో పేతా రాధ్యా

జామాలావా సాతా రాధా

భామా కాధీ భారాజేజే”

—27.

చతురంగములో వ్రాయబడిన 26 పద్యమునకు 'ర'కార ప్రాస. గుఱ్ఱపు నడ కలతో అందుండి పుట్టిన పద్యము (27). "మ" కార ప్రాస కలిగినది.

ఇటువంటిది వేదులవారి ల.స. (అంధ్ర). చి.స్త. 28,29. గండు. సర. కంఠా.లో. చిత్రవ్రకరణము 20 లో దీనికి లక్షణ మిట్లు కలదు.

"క్రమాత్పూర చతుష్కేస్య పంక్తిశః పరిలేఖితే

తురణ్ణపద యానేన శ్లో కోన్య ఉపజాయతే."

20. గవాక్ష బంధము

సంస్కృతంలో ల స. వ్యాఖ్యలో గవాక్ష బంధ లక్షణ మిట్లున్నది.

"ఏకాక కోష్ఠాద్య నల్క్లిరూర్ధ్వాధో ద్యుదికాగ్రతః
నవ కోష్ఠాం యత్ర మధ్యాః సవ్యం వా సవ్యమాతిభేత్
అద్యపంక్తిం మమారభ్య జాలబంధః స ఉచ్యతే."

[ల.స.చి.స్త. 37. వ్యాఖ్య]

ఉదా:- (1) వేదులవారి ల.స (అంధ్ర) చి.స్త. 43 కందము.

పై నుండి క్రింద కడ్డబారులలో ఎడమనుండి కుడికి వరుసగా చదువు కొనవలెను

(2) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి బంధ. 11. కందము మధ్యలో 'వాసుదేవరాయ సుకవిన్' అని యేర్పడును. వీరు రధములోవలె ఎడమనుండి కుడికి, కుడినుండి యెడమకు వరుస పాటించుచు వ్రాసిరి.

(3) గుడూరు వేంకటదాసు. వ్రకృష్ట బలరామచరిత్ర చతుర్థాశ్వాసాంతము. కందము మధ్యలో "శ్రీరామచంద్ర నీవేగతి" అని యున్నది.

కం॥ వే వేజ్జులు వజ్రోటన

దేవీ! మాతా! మహత్త్వ దీప్తి నిక సుఖి

త్వావా సంబిడు మానీ

శ్రీవాసా పాంగ విమతిఃజేసితి జైజై.

[వేదులవారి ల.స. (అంధ్ర). చి.స్త. 43.] [చూ. పటము-85]

22. ఆలవట్టము. (గుడ్డవిననకట్ట)

ఉదా:- రావు కొండలరాయుడు-చిత్రకవిత్వ దర్పణం.

కం॥ సారస వత్త - - -

దారుజరణ రభస భగ్న దంభా హంభా

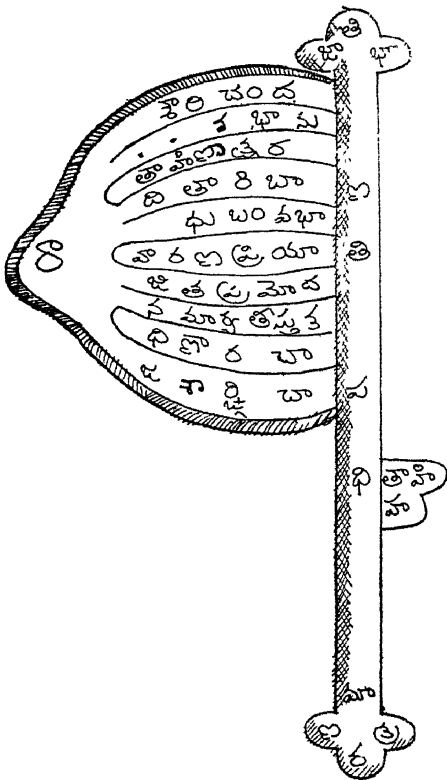
వారాసుర పద్మవరా

శూర కలా భరణ సకల సుధవర వరదా.

పై వద్యములో మొదటి పంక్తిలో 3 అక్షరములు పోయినవి.

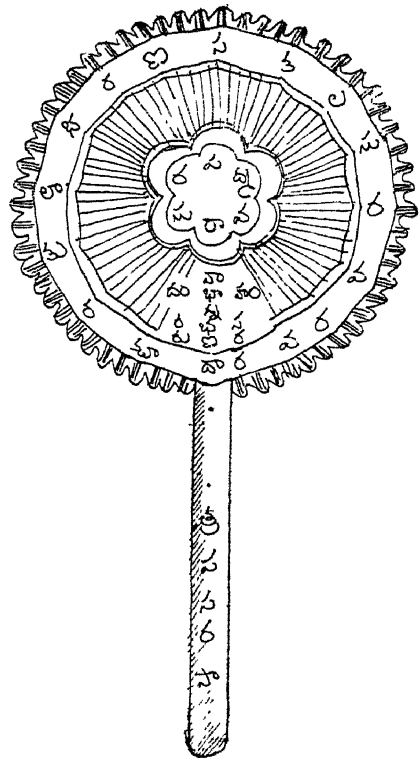
ఆకారము. మత్కృతము.

[చూ.పటము-87]

వ్యాఘ్రానము (విననకట్ట)

పటము-86.

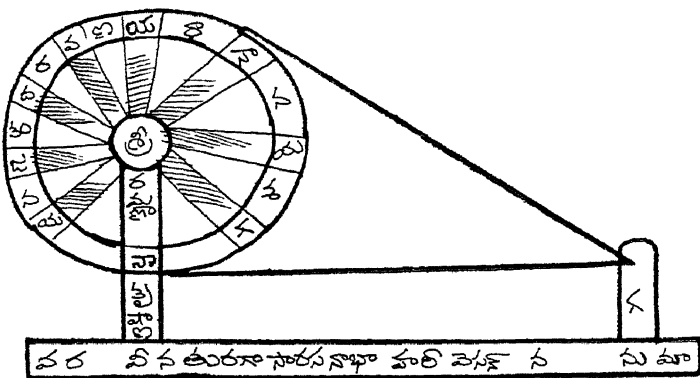

ఆలవట్టము. (గుడ్డవిననకట్ట)

.పటము-87.

23. రాట్నబంధము

బోడి వాసుదేవరావుగారు, [చిత్రమంజరి. బంధ. 16 కందము] రాట్న బంధమును వ్రాసిరి.

రాట్నము

పటము-88

“శ్రీరమణా! నాగళయన!
నారాయణ! వరద! కంజన యనా! కృష్ణా
వీరవర! వీనతురగా
సారస నాభా! హరీ! వెనన్ నను గనుమా”.

[చూ. పటం-88]

24. పాదుకా బంధము.

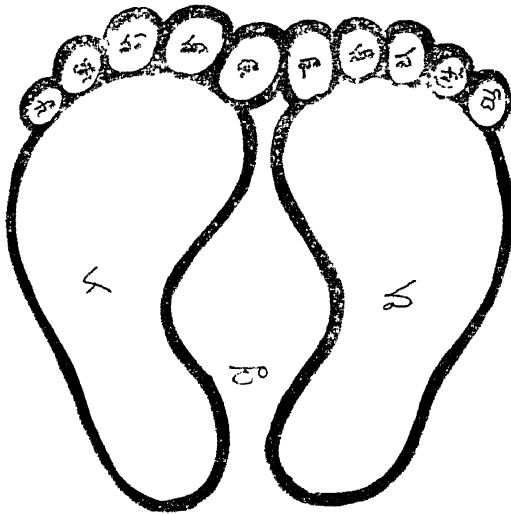
మం.పా. శాస్త్రి. ప్ర.సం. బం.వి.గ్రం.లో. పాదుకా బంధ లక్షణ మిట్లున్నది.

“భక్తాకారకదారు మస్తక తలస్థంబైన వర్ణంబుతో
దత్తత్యాంగుళి సంగతార్ణములు ప్రాదక్షిణ్యముంజెంది పా
ద్రతాణ ద్వయినొంది హృద్యమగు వద్యంబేర్పడం గూర్చగా
భాతిం జిత్రతరంబుగా దనరు గాదా పాదుకా బంధమై”.

ఉదా:- గ.వేం. కవి. ప్ర.రా. వేం.వి.వి. వద్యం 852 లో గర్భిత శ్లోకము పాదుకా బంధద్యయమునకు సరిపోవును. మొదటి రెండు పాదములొక పాదుకా బంధము చివరి రెండు చరణములు మఱియొకటియగును. శ్లోక మీ క్రిందిది.

“రావడే ప్రోవమాదారా | రాదా మాహాత్మ్య సాగరా.
రాగ సాహిత్య వాజీరా | రాజీ వాకార దేవరా.”

అకారము మత్కృతము[చూ. పటము-89]

పాదుకలు

పటము-89

శ్లోకములోని మొదటి రెండు పాదములతో ఏర్పడిన పాదుకాబంధము.

24- వీణా బంధము

మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం. బం వి.గ్రం. లో. వీణా బంధ లక్షణ మిట్లున్నది. (వద్యము-59).

మృదు భేకప్రతి బర్వ బూర్వ వదమున్ మెట్లున్నచో వ్రాసిత
ర్పద మూర్ధాక్షర మాద్యమంత్యముగ సా. జా. లేగియో సాగియో
మొదలంబం టిది గొంచు రానడి వదంబుల్ వ్రాయ బూర్వాం ప్రయిం
దదువానించు దురీయ పాదమిది వీణాబంధ లక్షణంబగున్”-

ఉదా :- గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం వి.వి. 808 లోని గర్భిత వింశతి బంధ కందము.

“సార వర హర వారా

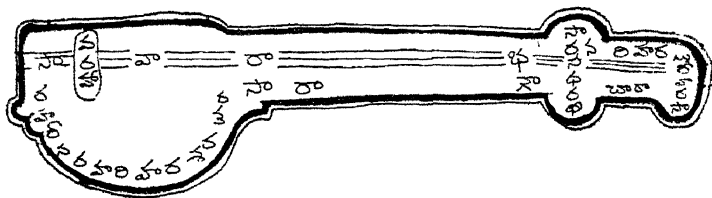
సార హరీ నరహరి హరశర కరసారా

గౌరధర ధీర చారా

సారహరీ సురహరి నరనర సారభరా.” [చూ. పటము-90]

ఆకారము మత్స్యకము.

ఉదా :- 2) రావు కొండలరాయుడు చిత్రకవిత్వ దర్పణం. (వాతప్రతి) కందము
3) బింత్ల సుబ్రహ్మణ్యకవి. ఆంధ్రమహాభ్యుదయం.

వీణాబంధము

పటము-90

బింత్ల సుబ్రహ్మణ్యకవి - ఆంధ్రమహాభ్యుదయము నందు సరస్వతీ ప్రార్థన నమయమున వీణా బంధమును చిత్రించుట నందర్పించితము.

ఉ॥ పావన భావమ్యా గుణి - పాలన సజ్జన లక్ష్మణలక్షణ

శ్రీవిధి వేదమోద వర - చిహ్న సుధాతన రమ్య రాజ్య పా

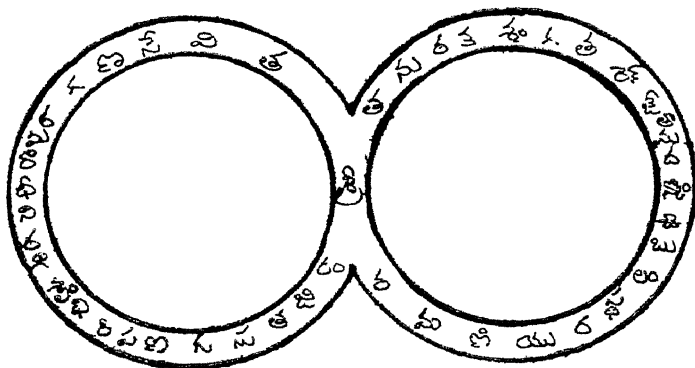
పావతజిత స్వభావ విజ - యాభున ధీజన వంద్య సత్కళా

దేవికృతీ యమోఘ ధృతి - ధీనిధి నీతిమతీ లనత్ కృపా.

ఈ బాధములో మెట్లు వరుసలో వద్య పాదములు నడిచినవి. వీణ పైనుండి వద్యము ‘పా’తో మొదలై, మొదటిబారు ‘ణ’తో అంతమై, 2వ బారున వచ్చి ‘పా’ సు కలుపుకొని మూడవ బారున పోయి నాల్గవ బారున వచ్చి ‘పా’తో అంత మగును. రాజన ‘పా’ నాల్గసార్లు ఆ వృత్తి 4వ అడ్డబారున ‘సరస్వతీ’ అనియు 14వ అడ్డబారున ‘సమోసమో’ అని కలదు. మెట్లు తప్ప వీణాకారమునందెక్కడను విద్యాక్షరములు లేరీ పోవుట ఇది లక్షణబద్ధ మైనది కాదేమో యనిపించుచున్నది.

26. స్వరకల్పిత డిండిముము

ఉదా :- రావు కొండలరాయుడు. చిత్రకవిత్వదర్పణం. వ్రాత వ్రతి.

26. స్వరకల్పిత డిండిముము.

పటము - 91

అకారశబ్ద మత్కృతము. [చూ. పటము. 91]

కం॥ ధీరా మరగణ సేవిత

శ్రీరమజీయర స్థలంబు చెన్నోంద నుతా

జేదెన్ తగ శంకరమత

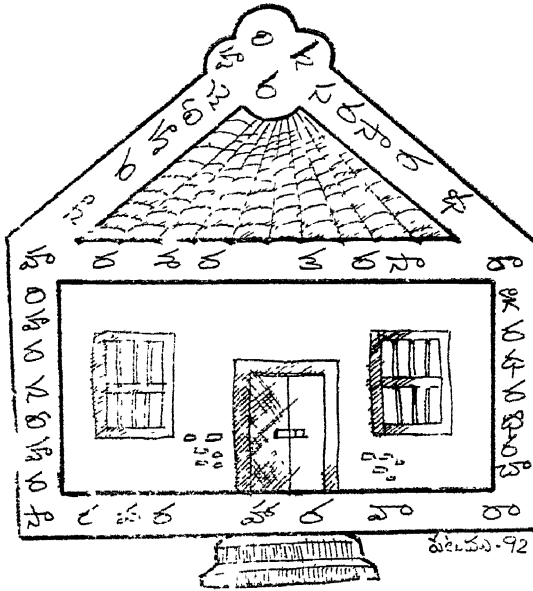
శ్రీ రంజిత సుగుణవరిధి శృంగారవిధి,

27. నవరంగము

నవరంగమన గృహవిశేషము

మం.పా శాస్త్రి. ప్ర.నం.బం.ని.గ్రం.లో. వటీర కుటీర బంధమనుపేర లక్షణ మొకటి గలదు. అది యిట్లున్నది.

“క్రమముగఁ బీతనాళముల బ్రాథమికాంఘ్రి త దూర్వ పాత్వప త్రములను మధ్యమాంఘ్రిలు శిరశ్చషక బున నంతిమాంఘ్రి గూ రిమి దళకొంద వ్రాసి తలక్రిందుగ బిల్కిన బిల్కవచ్చు ను చ్చ మహిమ దెచ్చు కర్తకిది సార వటీర కుటీర బంధమై.”

సవరంగము [గృహ విశేషము]

పటము - 92

ఉదా:- 1 గ. వేం కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 808. లోనిగర్భిత వింశతి బంధ కందము, “సారవరహరవారా

సారహరీ నరహరి హరశర కర సారా

గౌరధర ధీరవారా

సారహరీ సురహరి నరసర సారభరా.”

ఆకారము చక్కతము. [చూ.పటము-92]

28. శకట బంధము

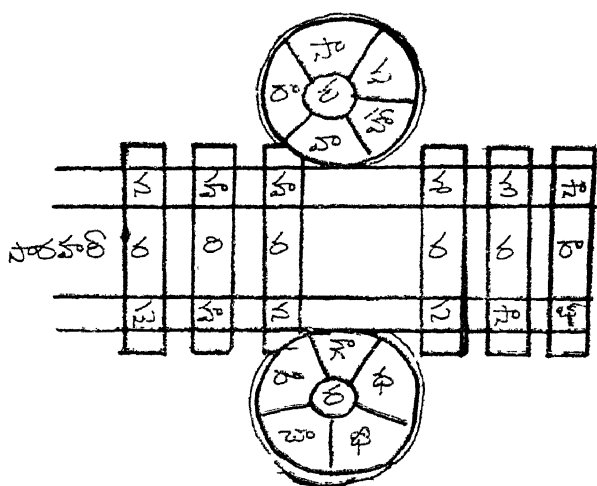
మం.పా.శాస్త్రి. ప్ర సం.బం ని గ్రం.లో దీనికి లక్షణము, పద్యము.71.

“నిడువుగ రెండు దండలుగ నిల్విన రేకుల కడ్డు రేకులా

ఱిడి వట్ల నై దునయి దిండ్లుగ నుండలు రెండమర్పి రెం

డడుగుల నుండలందు నడి యంజల రేకులయందు సంధి చొ

ప్పడ నడపింపుచున్ శకటబంధముగా బ్రకటింతు నక్క-పుల్,”

శకటము [బండి]

పటము-93

ఉదా:- గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 808లోని గర్భితవింశతి బంధ కందము. “సారస్వరహార వారా

సారహరి నరహరి హరశరకర సారా

గౌరధర ధీర దారా

సారహరి మరహరి నరనర సారతరా.”

ఆరారము మత్స్యతము

[మా. పటము. 93]

29. లింగ బంధము

మం.పా.శాస్త్రీ. ప్ర.నం.బం. వి.గ్రం.లో.లింగబంధ తులసీబంధముల కొకే లక్షణమిట్లు చెప్పబడినది. (పద్యము. 17)

“శశి హయసాయ శాసల నిశారకర.వహ్నిశరాశ్వ కోష్ఠముల్
విశదముగా నమర్చి యొకవృత్తమునందు బొనర్చి కక్షిలో
గుళలకవుల్ నిజేష్టమొన గూర్చి యొనర్చిన లింగ బంధమో
వశువతి కింపుగా దులసి బంధమిదే గుగు కొడికింపుగా.”

కులసి బంధము విదేమాదిరి నిర్మింపదగునని లక్షణములో చెప్పబడినది. ఆ లక్షణానుసారము. పైనుండి క్రిందకు 9,7,5,3,5,7,9 గదుల నేర్పరచుకొనవలెను. కాని క్రింది ఉదాహరణములో 7,5,3,1,3,5,7 ఏర్పరువబడినవి.

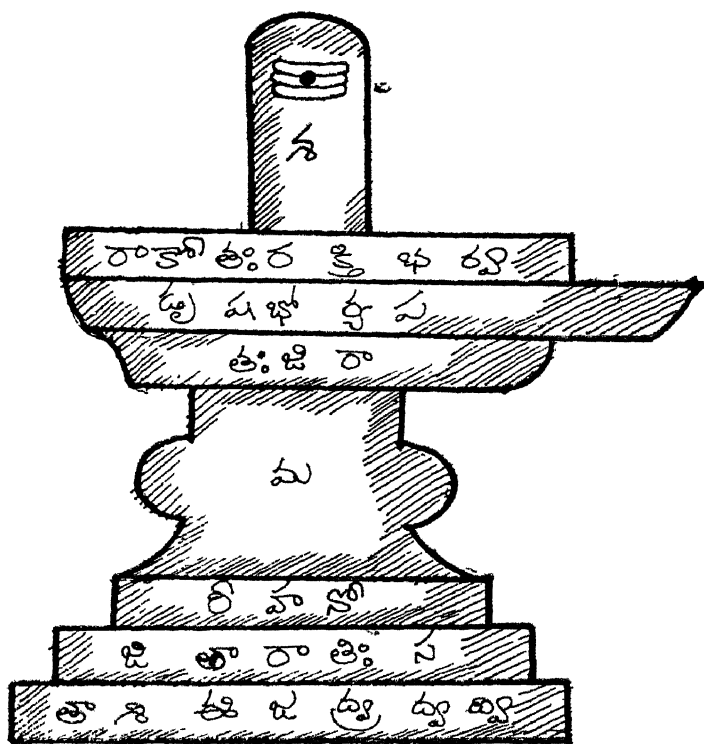
ఉదా :- శరభోజ రచన. సంస్కృతము. లింగబంధము.¹

[Manuscript. No. 2178-5వ శ్లోకము.]

అ శ్లోకము.

“శర్వభక్తి రతః కోరాదృష భోర్య పక్షాతిః
మనోహరీ జితారాతిః సద్విద్యద్రవ్య ఈశితా.”

[చూ. పటము-94]

లింగ బంధము

పటము-94

ఇందు మధ్య వరుసలో నిలువున 'శరభోజి మహారాజ' అని యేర్పడినది.

ఉదా:-2) అటవెలది. కపిలివాయి లింగమూర్తి కృతము. లక్షణానుసారము నిర్మింపబడినది. మధ్యలో నిలువున "లింగమూర్తి కృతి కపిలవాయి" అని వున్నది.

3) షరాణం పిచ్చయ్య [1910 ప్రాంతం] "రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్రునిపై పార్థివ లింగ బంధమును చెప్పినట్లు తెలియుచున్నది.

80. షోడశదళ చక్రము

ఇది షోడశదళ వర్ణ బంధమునలె ఉండును. ఇది సింహ రేఖ, ప్రమాణ వృత్తముల గవబడుచున్నది. మధ్యలో అక్షరమొకటి ఆవృత్తి 16 సార్లు. విగిరినవి చుట్టను 16 చెల్లి మొత్తము 32 అక్షరముల వృత్తము దీనికి సరిపోవును.

ఉదా :- అన్నకపీయము. 4-'92 సింహరేఖ వృత్తము.

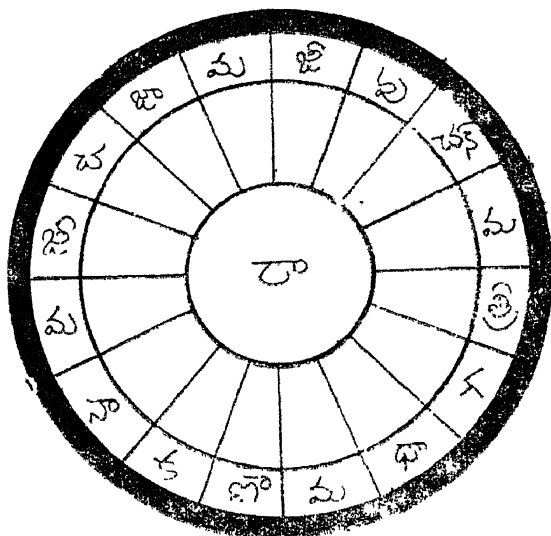
రామ రాశ్రీ రాగ రాధా

రామ రాణా రాక రానా

రామ రాజీ రాచరాజా

రామ రాజీ రాపు రాచన్

[చూ. పటము-95]

షోడశదళ చక్రము

పటము-95

ఉదా :- 2) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము పుట. 111.

సింహ రేఖా వృత్తము.

3) బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసి. సింహరేఖా వృత్తములో.
ప్రమాణిలో.

ఉదా :- 1] మిన్నికంటి గురునాథ శర్మ. గౌరీ కల్యాణము. 3-61,62 రెండు ప్రమాణి వృత్తములు కలిసి రెండు షోడశదళ చక్రము లగును. రెండును కలిపి వ్రాసిన మాలికా బంధమగును. అందలి మొదటి ప్రమాణి యిటులున్నది.

“హరా! సురాసురా దరా । పరాత్పరా గరాద్ధరా

ధరా ధరా కరావరా । అరాశరాః రాద్ధరా.”

3-61.

౩1. శకట చక్రము [చతురస్ర చక్రబంధం]

ఈ శకట చక్రమును పేర చింతలపల్లి ఛాయాపతి. రాఘవాభ్యుదయము (3-293)లో బంధమును వ్రాసియున్నాడు. ఇది గుచ్చ బంధమువలె నున్నది. కాని దీనిని చతురస్ర చక్రబంధమును పేర సంస్కృతములో ల.స; శివపాదకముల సహస్రము; పా.స; గ్రంథముల ప్రదర్శించుట జరిగినది.

ఉదా :- పా.స. 927 స్లోకము. 17 బొమ్మ.

ల. స. చి. స్త. లో ఈ బంధ లక్షణ మిట్లు గలదు.

“ఆద్యంతాః సర్వ పాదేషు సమాః పాదాని తమత్రయమ్

అన్యత ప్రాతిలో మ్యాచ్చే చక్రం స్వాచ్చతురస్రకమ్.”

తెలుగున ఉదా :- చింతలపల్లి ఛాయాపతి. రాఘవాభ్యుదయము. 3-293.

“పశకేశ మహా రావ

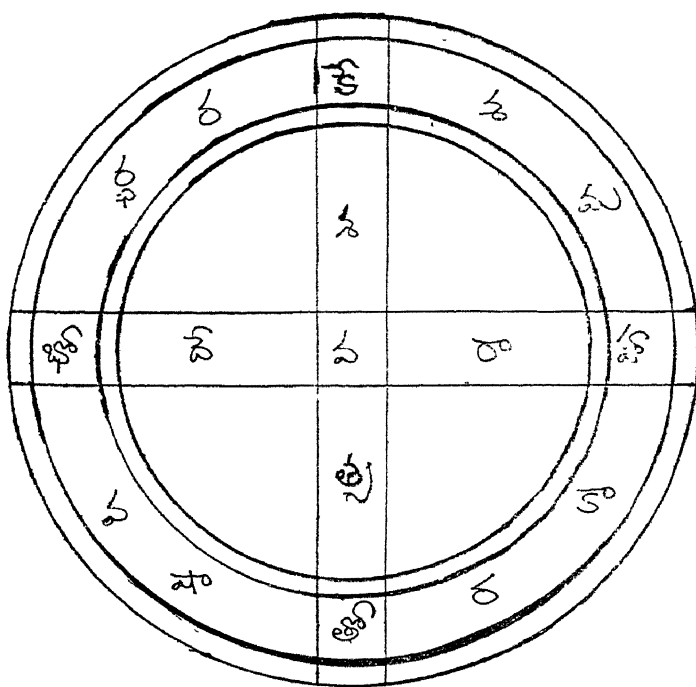
వరాహా కార తోత్సవ

వత్సతో షావ ఖో దేవ

వదే ఖోద్ధర కేశవ.”

[చూ. పటము-96]

మొదటి పాదము చివరి మూడక్షరాలు, రెండవ పాదము మొదటి మూడక్షరాలును అనులోమ విలోమముగా ఉండును అట్లే తక్కినవి. నాల్గు పాదాలలోని మొదటి అక్షరములుగా ఒకే యక్షరముండును. అది కేంద్రాక్షరము- ఇక్కడ ‘వ’ కేంద్రమందు గలదు. అక్కడనుండి పద్యము మొదలై దానితో సంతమగును.

శకట చక్రము [చతురస్ర చక్రబంధము]

పటము-96

ఉదా :- 2) మాణవక వృత్తము. రాప్తాటి టబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాత ప్రతి. పుట. 70.

32. ద్విశృంగాటక చక్ర బంధము.

సంస్కృతములో సర. కం. రా; చిత్రకావ్య కౌతుకం; ల.స; పా. వ; ఇత్యాది గ్రంథములలో ఈ బంధము చూపబడినది.

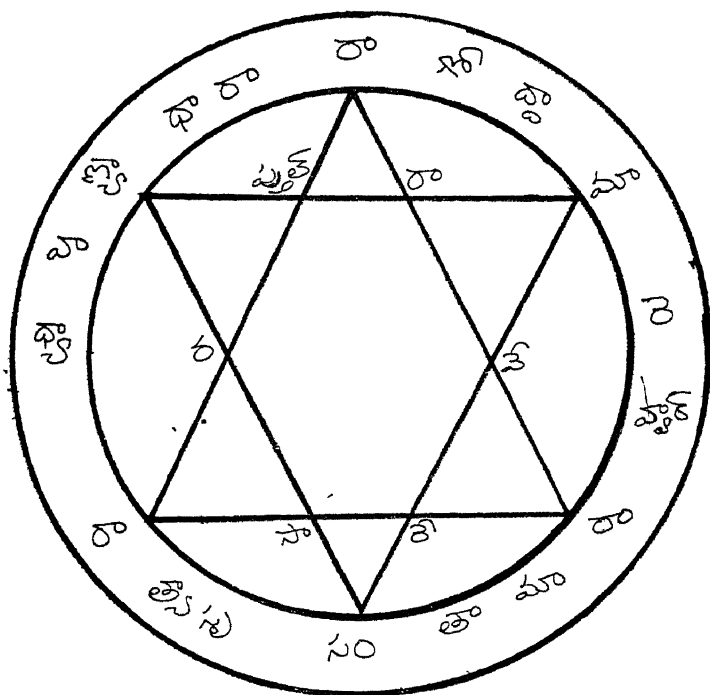
ఉదా :- వేదులవారి. ల.స. (అంధము). చి. స్త. 17

“రారా మావే రాగే సంసా
రారణ్యాప్తర్ రాగోద్ధామా
మారెవ్వార్ రామాతా సంస్స
త్యారాధ్యా వాణ్యా ధారారా.”

[చూ. పటము-97]

30)

పటము-97

చాదాపు మొదటి రెండుపాదాల యక్షరములు శృంగములను కలుపుచు పోవును. 'గోద్దామా' మొదలుకొని చివరిఁజుకు శృంగక్షరములను కలుపుకొనుచు వలయు మన చుట్టివచ్చును.

సర. కంఠా.లో దీనికి లక్షణము కలదు. [చి.ప్ర. పుట.44]

“శృంగాత్ గ్రంథిం పునః శృంగంగ్రంధేః శృంగం వజ్రేడితి ద్విశృంగాటక బంధే స్మిన్నేమిః శేషాక్షరైర్భవేత్”—

శిలి. ద్వి చక్షు చక్రబంధము

సంస్కృతములో. ఇది. క. స, సర. కంఠా; పా. స; చిత్రకావ్యకౌతుక విత్యాది గ్రంథముల వదర్శితము.

సర. కంఠా.లో దీనికి లక్షణ మిట్లున్నది.

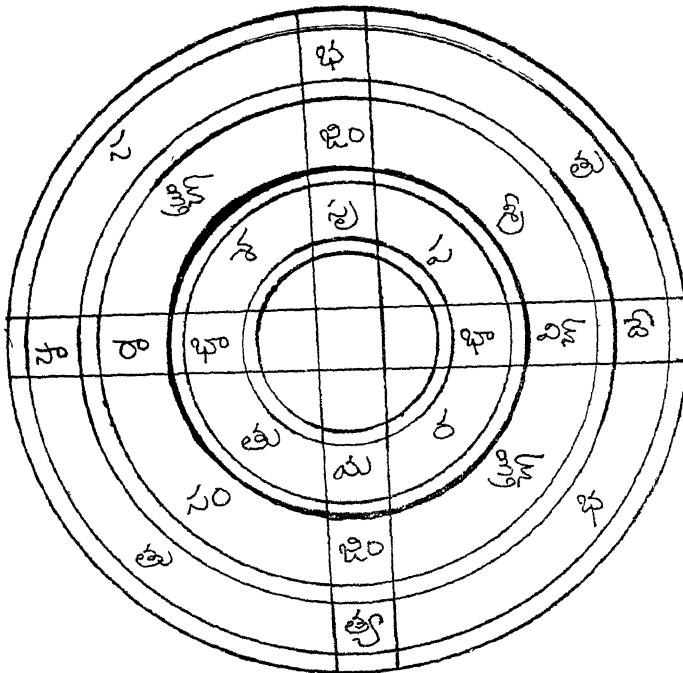
(చి.ప్ర. పుట. 43)

“ఇహ శిఖర సందిమలాం విభవయాదర్శవమాశ్రితైర్వ
ద్విచతుష్క చక్రబంధే నేమివిధా చావరంభమయేత్
ఉదా:- పేదులవారి ల. స. (ఆంధ్రము) చి.ప్ర. 18.

విమానవృత్తము:

“భజింతు శ్రీదేవిన్ భక్తిన్
త్యజింతు సంసారా సక్తిన్
నృజింతు శ్రీభావిన్ రక్తిన్
యజింతు సంఖారా శక్తిన్”

[మా. పటము-98]

ద్విచతుష్క చక్రబంధము

పటము-98

వెలువరి వలయము మధ్యవలయము కలుపుకొనుచు పోయిన యొడటి పాదములు పూర్తియగును. తదుపరి లోపలి, మధ్యవలయముల కలుపుకొనుచు చదివిన 3,4 పాదములు పూర్తియగును.

ఉదా:- 2) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ 6. సరోజవృత్తము.

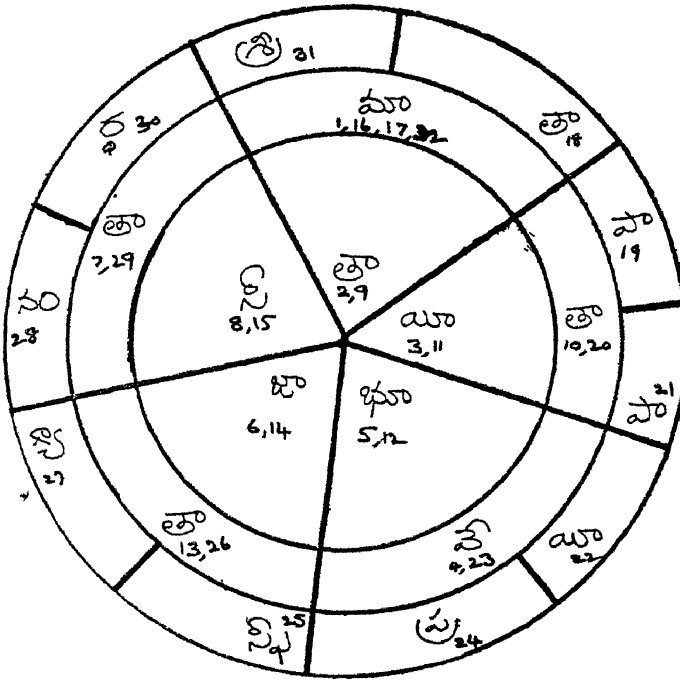
ఓ4. గరుడ గతి చక్ర బంధము

సంస్కృతములో ల.స. చి.స్త 23; పా.స.చి.ప్ర. 14 లలో ఈ గరుడగతి చక్రబంధమున్నది. ప్రదర్శించబడినది.

లక్షణం :

“మధ్యే స్యాత్ప్రథమాది ద్వ్యంతర పక్ష్యక్షర స్పృగే వౌర్ధ్వమి
గరుడగతి చక్రబంధో ద్వ్యర్థే ద్వ్యనైక గత్రిమండలకః”

[ల.స.]

పటము-99

పేమలి వారి ల.స (అంధ్ర) చి స్త 25, విద్యున్మాలావృత్త మిందు కుదాహరణము.

“మాతా యీవే భూజాతాసీ. తాతా యీభూతా జా సీమా
మాతా పాతా పాయీ వేప్ర. స్థితాగ్రా నంతార్థ శ్రీమా”

మొత్తము 32 అక్షరములును అంతెంతో చూపబడినవి. అట్లు వరుసగా చదువు కొనవలె.

35. కులాలికా చక్రబంధము

ఈ బంధము చతురర చక్రబంధమువలె నున్నది. ఈ కులాల చక్రమునకు మం.పా. శాస్త్రి. ప్ర.నం. బం. ని.గ్రం.లో లక్షణ మిట్లున్నది. [వద్యము-6']

“కుమ్మరసారె చందమున గుడ్రన రేఖలు నడ్డుగీట్లు న
బ్రమ్మగ గీసి చిత్రగతి బ్రాక్మద మంతర మందు మధ్య పా
దమ్ములు చుట్టునుందగు విధమ్మున వ్రాయ గులాలచక్ర బం
ధమ్ముగు దుర్యమాదిమ పదమ్మున నేకత నొందు గిందుగాన్”.

తెలుగున చింతలవల్లి చాయాపతి - రాఘవాభ్యుదయము - 1-211న యీ బంధము చిత్రితమైనది. అది శ్లోకము.

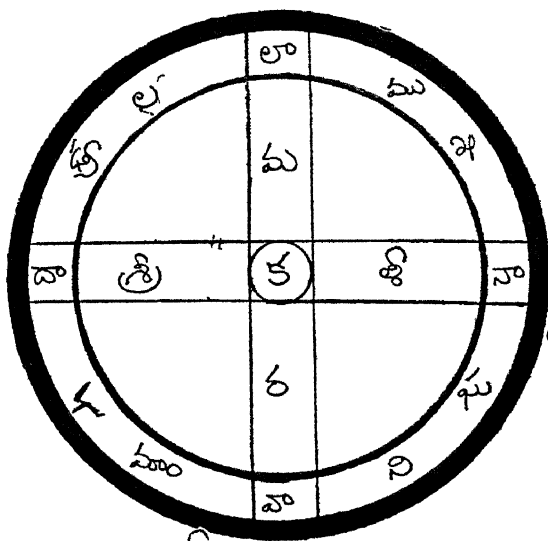
“కమలా ముఖనాశీక

కళీనా ఘని వారక

కరవా మాంగ దాశీక

కళీ దాధ్యంలా మక”.

[చూ. పటము-100]

కులాలికా చక్రబంధము

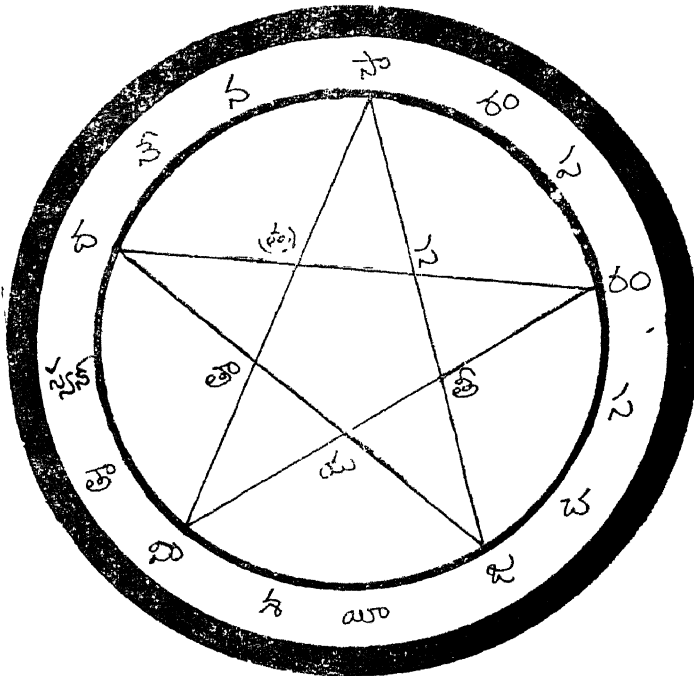
3¹. పంచశృంగ లేదా వివిడిత చక్రబంధము.

సర. కంఠా. లో (2-315) ఈ బంధము ప్రవర్ణితమైనది. చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 94 పటము. 47 న. కూడ ఇది రచితమైనది.

దీని లక్షణము చిత్రబంధకావ్యము.¹ పుట. 60. లో ఇట్లు కలదు.

“శిఖరాదన్య స్కాద్ వై వ్రతి వర్వత్రమతి రేఖమూద్యర్థమ్
నే మౌ తదితర మర్థ వివిడిత చక్ర భిదే బంధే”

ఉదా:- సర. కంఠా. 2-315.

పంచశృంగ లేదా వివిడిత చక్రము

పటము - 101

1. రామరూప పాతకి. విరచిత. “చిత్రకావ్య కౌతుకమ్”.

సంస్కృతము - పుట. 94. చూడుడు.

“సానతీ జయ తాద్రత
సరం తీ యమితాత్ర సా
సారంవరం సచ జయీ
శమితాస్యస్త నే న సా.”

(చూ. వటము. 101)

ఇందు మొదటి రెండు పాదములు పంచశృంగములను కలుపురేఖల ద్వారా పోయి పూర్తియగును మిగిలిన రెండు పాదములు చట్టును శృంగాక్షరములను కలుపుకొనుచు తిరిగి వచ్చును. మొదటి యక్షరము ‘సా’ నాలుగో స్థానమున వచ్చును.

37. నాగబంధము

దీనికి కుండలి నాగబంధమని కూడ పేరున్నది. (హమాన్యముగ)

సంస్కృతములో చిత్రకావ్య కౌతుకమ్ మన్దారమరన్ద చంపూ; సా.ర ప్రతాపరుద్రీయ మిత్యాది గ్రంథము లందీ బంధము ప్రదర్శింపబడినది.

సంస్కృతములో కవులు స్రగ్ధర యందు దీనిని చిత్రించిరి. ప్రముఖమైన బంధమిది. కాని తెలుగున వ్రాయబడినంత విరివిగ సంస్కృతములో వ్రాయబడి నట్లు నాకు కనబడదు. ఈ బంధము హిందీలో కలదు. ఇంత విరివిగ రచించుటకు నాగుని దేవతగా భావించుట కారణమేమోయని నామట్టుకు నాకనిపించుచున్నది. తెలుగున పంచకమాలలో నెక్కువగును, కొలదిగ స్రగ్ధరా వృత్తు మందును ఈ బంధము ప్రదర్శించుట జరిగినది.

మత్తేభోత్పలమాల, కండ సీసపద్యముల గూడ యీబంధము చిత్రింప బడినది.

అన్నకవీయము 4-575. న దీనికి లక్షణము.

కం॥ ఇలలో నెనుబది నాలుగు

నిలయంబులగుం బయోదనిభ నీలాంగా

మెలిగొన్న పామువలె వెలు

వలగున్ దల తోక నాగ బంధంబునకున్.

మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర. సం. బం. వి. గ్రం. లో. నాగబంధ లక్షణము.

“సరిగా నల్ నవకోష్ఠముల్ నెఱపిలో సందంశ రీతిం బర
స్పర రేఖల్ గదియించి పార్శ్వము లధో భాగంబు కోణంబు లుం
బరివేష్టించగఁ జాట్టి పుచ్చముఖముల్ ప్రాగ్రేఖలందీర్చి స్ర
గ్ధరయో చంపకమాలయో యొగి నిడంగా నాగబంధంబగున్.”

ఈ బంధమునకు స్రగ్ధరయో, చంపకమాలయో వ్రాయవలెనని లక్షణము; అప్పకవి “ఎనుబదినాలుగు” అనుటలో గూడ చంపకమాల, స్రగ్ధరలలోనే వ్రాయవలెనని అర్థము. అతడు చంపకమాలలోనే వ్రాసి యున్నాడు.

స్తోత్ర సందర్భము లందు దీనినెక్కువగ కవులు వాడిరి.

రంగాజమ్మ మన్నారుచాన విలాసములో మన్నారు చాను కాంతిమతినిగూర్చి వ్రలాపించి, ప్రేమాతిశయ ప్రదర్శన సందర్భమున ఈ నాగబంధ చిత్రణ ముండుట - అతని మనసంతగా పెనవేసికొనినదని తెలుపుటకని యనిపించును.

చంపకమాలలో నాగబంధము.

తలతోకల యందొక్కొక్క యక్షరము, ప్రక్క క్రింద కుండలుల మూట యందు రెండు చొ॥న. ఉండవలెను.

కావి కొద్దిమందికవులు తలతోకల రెండేసి చొ॥న ఉంచి ప్రక్కకుండలులలో ఒక్క యక్షరము తగ్గింతురు క్రింద కుండలిలో తగ్గుదు. ఒక్కచోట తోకలో మూడక్షరములంచి ప్రక్కలక్రింద ఉన్నమూడు కుండలులలో ఒక్కొక్క యక్షరమునే యుంచుట కూడ జరిగినది. 84 అక్షరములు పటమున 64 అక్షరములుగా కనబడును. 20 సంధి స్థలముల 20 అక్షరములు 2 సార్లు ఆవృత్తి యగును.

పద్యము తలతో మొదలై తోకతో అంతమగును. నాగబంధమును మొదట ప్రదర్శించిన తెలుగుకవి నన్నెచోడుడు

ఉదా:- 1. నందితిమ్మన ‘పారిజాతావహరణము’ - 5-94

చంపకమాల:

“జలజవిలాస నీలఖల సాల కులక్షతి వారణేశ వి

శ్చలముని వార సాల సురచారణ యక్షనవానుకూల కుం

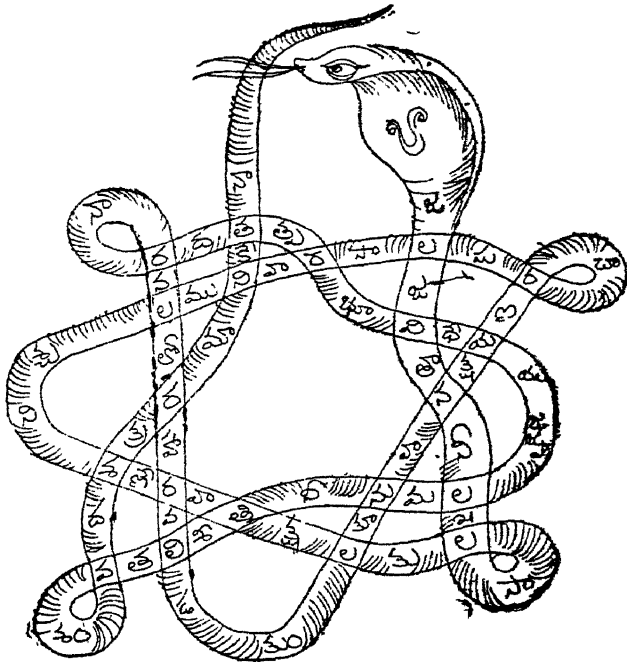
దలి వరహారలోల నరనారద తత్పర భూ విధేయయు

జ్జ్వల మనునీలి శీరిత వశంపద శక్ర రమా నితతనా” (చూ.పటము - 102)

ఉదా:- 2.

నన్నె చోడడు. కుమారనంభవము. నాగభరణముగ జెప్పి సందర్శము.

3. భైరవుడు - శ్రీరంగమహత్వము. 5-291.

నాగబంధము.

పటము-102.

4) మరింగంటి సింగరార్యం. దశరథ రాజనందన చరిత్ర.5-308.

5) గ.వే. కవి. ప్ర.రా.వే. వి.వి. 862.

6) అప్పకవీయము.4-576.

7) రంగజమ్మ. మన్నాడు దాసవిలాసము. చతుర్థాశ్వాసము.

8) చింతలపల్లి ఛాయాపతి. రాఘవాభ్యుదయము. 5-215.

9) పుష్పగిరి తిమ్మన- సమీర కుమార విజయము. 4-78.

10) కనువర్తి అబ్బయ్య. కవిరాజ మనోరంజనము.4-171.

31)

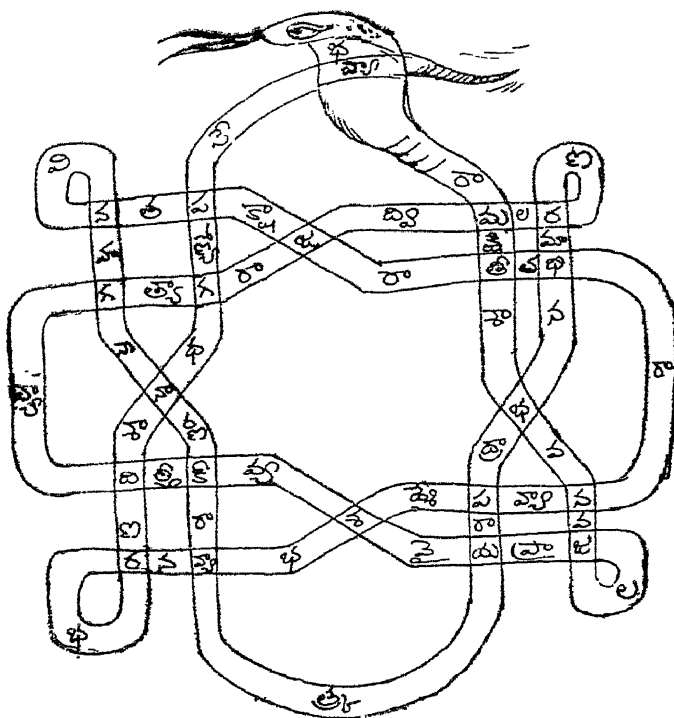

- 11) వెంకయ్య. రామరాణీయము. 337.
- 12) తెనాలి రామభద్రకవి. ఇందుమతీ పరిణయం. 4-254.
- 13) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము. 3-135.
- 14) మరింగంటి నరసింహాచార్యులు. తాలాంక నందినీ పరిణయం. 2-293.
- 15) ఓగిరాల జగన్నాథం. సుమనో ఘనోభిరంజనము.¹
- 16) అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి. శ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీ-
నారాయణ దీక్షిత చరిత్ర.
- 17) తూము రామదాసు. మిత్రవిందో ద్వాహము. 2-35.
- 18) నాదెళ్ళవారి. అ.ఉ. రామా. 7-155, 156.
- 19) పీరి. గురుభక్తి ప్రభావము. 2-159.
- 20) పీరి. కృష్ణానదీ మహాత్యము. 1-122.
- 21) భువనగిరి విజయరామ. గణేశ్వరీయము. 2-53.
ఇందు 'విజయ రమయకవి. గణపతికృతి' అనియు వచ్చునట్లు త్తరములు
కూర్చబడినవి.
- 22) పురాణం పిచ్చయ్య. విజయాశ్వ చరిత్ర. ఉ.భా. 3-198.
- 23) బోతరాజు లక్ష్మీనరసింహకవి. మాఘపురాణము.
- 24) కొడవలూరి. రామచంద్రరాజకవి. మహాసేనోదయము. 8-254.
- 25) విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర. కరము పూ. భా. బంధ. 1. [తల
కోకల గళ్ళలో 'శేషావార్త' అని కవిపేరు కలది].
- 26) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము పుట. 117.
- 27) విక్రాల శ్రీ దేవమ్మ. వానపదత్తా పరిణయం. 4-140.
- 28) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 7.
- 29) బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసి.
- 30) సుబ్రహ్మణ్య విజయము². అశ్వాసము¹.

¹. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య. ప్ర.రా.వే. వి.వి. పీఠిక. పుట. 23.

² ప్ర.రా.వే. వి.వి. పీఠిక. పుట. XXXIV. ప్రచురణ.

- 31) దామెరల అంకవ్వు. ఉషాపరిణయం. ఆశ్వా.5.పుట. 146.
- 32) చింతలవల్ల పీరరాఘవ కవి. మధురవాణి విలాసము. 5-133.
- 33) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతశ్రుతి. పుట. 57.
- 34) కోలాచలం శ్రీనివాసరావు. సునందినీ పరిణయము. (ఇష్టదేవతాప్రార్థన సందర్భములో).
- 35) తంయాల లక్ష్మీనృసింహచార్యులు. శ్రీవేంకటగొండ లక్ష్మీ నృసింహ క్షేత్ర మహాత్మ్యము. 2-131.
- 36) బండ్రసుబ్రహ్మణ్యకవి. ఆంధ్రమహాభ్యుదయము. 2వ భా. 1-146.
(నాగాభరణమని పేరిడిరి.)

నాగబంధము.

2. స్రగ్ధరా నాగబంధము

ఉదా:- 1) ధరణిదేవుల రామమంత్రి. దశావతారచరిత్ర. 277.

“భవ్యారామక్షీతీశా భవనవ జలజ ప్రాయ వై శవ్యక్తిర్
దివ్యాగత్యాగరాజ ద్విమలరణ రమా ధీనభద్రాపరాయ
శ్రక్రావ్యారాక్షీర్త నానాగహన వినత వజ్రజరా తీతధీరా
నవ్యా వద్యేశభవ్యా నరభరణదిశా నాథ గణోపసేవ్యా”.

[చూ.పటము-103]

స్రక్రాక్షింద కుండలుల నొక్కొక్క యక్షరమున్నది. కనుక 3అక్షరాలు
తగ్గినవి. అవి తలశోకలలో 3 అక్షరాలుపైన ‘వ్యా’ 2సార్లు అవృత్తి యక్షరము,
మొత్త మయిదు. అనలురెండు పోను మూడు అధికముగా అక్కడ చేరినవన్నమాట.
స్రగ్ధరా నాగ బంధము అన్నియు నిశ్లేయమున్నవి.

ఉదా:- 2) పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి. అంకావిజయము. 1-181.

3) గోపీనాథ వేంకటకవి. గోపీనాథ రామాయణం. సుందర. 1538.

4) చెలమవర్గ రంగచార్యులు. ఆంధ్రప్రతాప రుద్రీయ యశోభూషణము.

5 అల్లమరాజ్ఞరంగశాయి. శ్రీ. ఆం. చంపూరామాయణం. ఆరణ్య. 79.

3 మత్తైభ నాగబంధము

నిన్నకోటపెద్దన. కా.మా.లో మత్తైభ నాగబంధము జెప్పి లక్షణము గూడ
చెప్పియున్నాడు. అతని లక్షణము.

ఎనుబది పదములుగా చెన

గొవి యువదేశమున దెలియ కుండలి బంధం

బిన జను తత్పదముల జ

క్కని వ్రాలిడి పరుసజదువ గబ్బంబమరున్. 6-68.

మత్తైభోత్పలమాలలకు 80 అక్షరములు నాగబంధములో ఉండవలెననెడి
లక్షణము సరిపోవును. కాని యాతని లక్ష్యము (6-69) మత్తైభము. విర్యాణమున
బొమ్మ వచ్చుటలేదు. మనకు లభించు పద్యమందలి యక్షర క్రమము కొంతవఱకు
దెబ్బతిని యుండవచ్చు.

4. ఉత్పలమాలా నాగబంధము

ఉదా:- 1) తంయాల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు. కుష్ణకృష్ణ విరాసము. 3-127

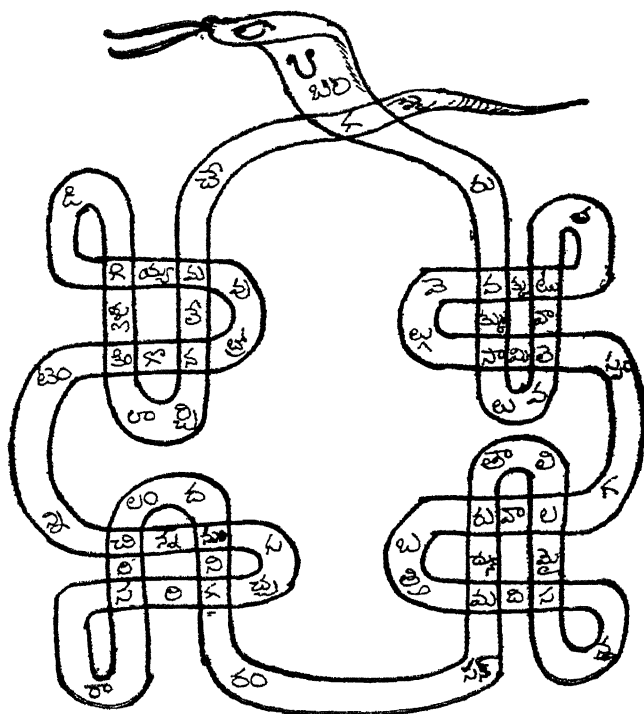
కుండలి నాగబంధము, [అచ్చతెలుగు]

“బంగారు నక్కు సాలువలె వాటు తటుక్కున వెలు సామి లె

స్పృంగల వారు బిత్తి మది సంతసమై లిలితారుచున్మనన్

రంగ నినుం దలంచిరి. సరాసరి గచ్చగునున్న చిన్నితెం

కింగొన బ్రోవుమయ్య గిడిగిళ్ళు కిలార్చిన లేమచేగమై.”[చూ.పటము. 104]

నాగ బ ధము

పటము - 104.

పై తల, తోకలలో మొత్తము 6 అక్షరాలు. కాని బొమ్మలో 5 అక్షరములుగ కనబడును.

ఉదా:- 2) వీరి శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీనృసింహక్షేత్ర మహాత్మ్యము.2-130.

ఓ. కందద్వయ నాగబంధము

రెండు కందపద్యములకు కలిపి మొత్తము 84 అక్షరములుండునట్లు రచించిన నాగబంధమునకు సరిపోవును.

ఉదా: - పురాణం పిచ్చయ్య. విజయాశ్వచరిత్ర-ఉ భా 1-20,21;

1) నారాయణ దేవేశా

శౌరీ మురముఖ్య రాక్షసక్షయ సకలా
ధారా వరద యజరాశ్శం
గారంగా శుభనివేశ నాగరాధ్య.

2) ధీర పరమ వివే కద

మారా మాకాంత భాస మానా స్యాశౌ
ర్యా రంభప్రీతి నయ
జ్ఞారా ధ్యా జలజధరణ విషాయుత తత్త్వా.

ఓ. సీస నాగబంధము

దీనికి మహా నాగబంధమని గ.వేం కవి. పేరిడెను. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 831 పద్యము. సీసము దానిక్రింద తేటగీతి.

సురభీభావగ రాగ సూరా గణిత ధామ

వర్ణిత శాశ్వతైశ్వర్య ధామ

వర్ణిత దానవ వార పారా వార

మధ్యమస్థా మహా మత్తవార

నమ్రతా మరజాత నవ్యభవ్య యుతాసి

రక్షిత తాపన రత్నవర్య

వర్ణి రూపారూఢ వాసవాదర లావ

హర గౌరద్యుతి సారహర

వరమురజ దమిత నుతహ సరసహస

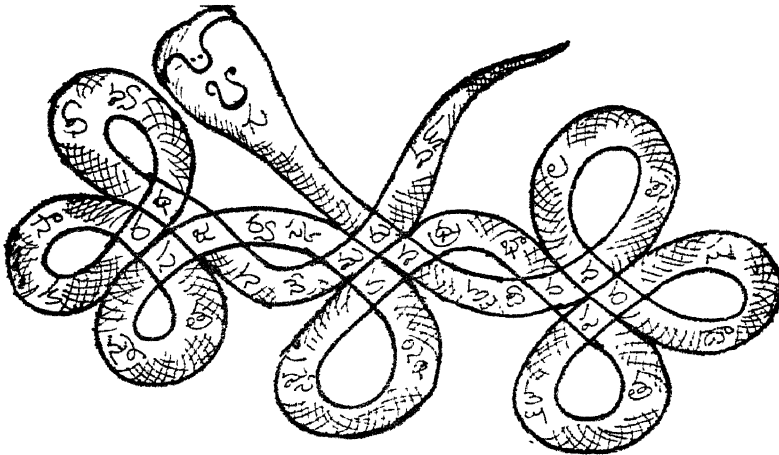
రాసలీలాభిలాష వరతమ పార్థ

భద్రవస్సుర వారణాపార భయద

పణివరాచల పాల ప్రఖాతిరమ్య.

7. కృష్ణ సర్పబంధము

ఉదా :- రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 64.

కృష్ణసర్ప బంధము
పటము - 105.

కం॥ గురువక్ష దీనవత్సల

వరదా సురవక్ష తవన భాధ్రవరమ్య

స్థిర మస్కర్యజ సన్నత

శర సాకర భవన నీ భజన నే మరువన్.

[చూ.పటము..105]

8. నాగద్వయ బంధము

ఇది తమిళమున మున్నది. చొమ్మ ననుబంధములో తమిళ వద్యమున జూపితిని.

[పటము-143]

తెలుగు ఉదా:- రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 69.

తెలుగు కందములు.

1. శారద నీరద సితకర

తారస్ఫుర కీర్తి సుజనదర్శన వత్తి

ధీరా సంగర ధీరా

రారా వీరా సుదక్ష రాధారమ్య.

2. ధీరా సుధీవర ముదక

రా రా రా సారమూర్తి ప్రారాధితదే

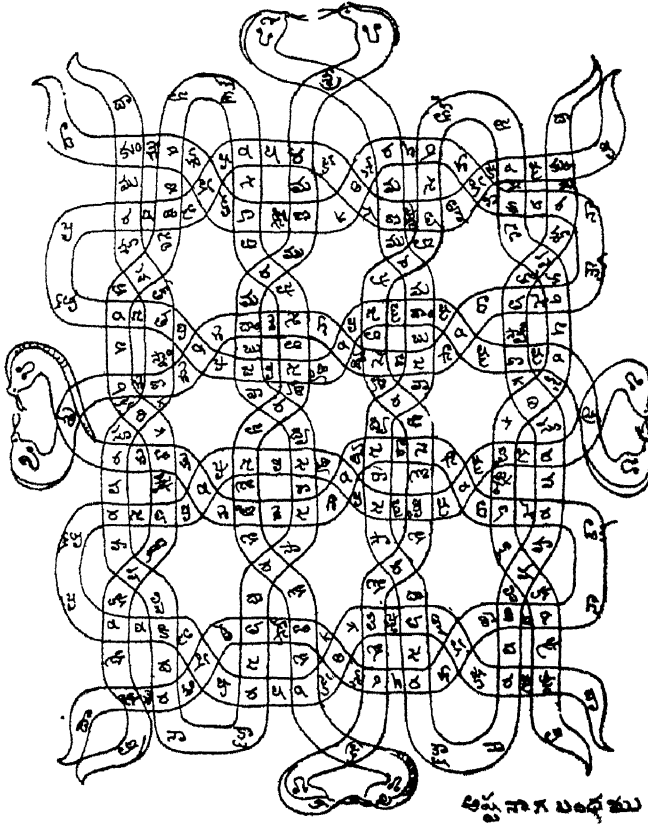
రారాజనీతి సంసా

రారాయవ్యయ భవహర రాజశరణ్యా.

ఒకపద్య మొకపాము తలనుండి తోకవఱకు మఱియొక పద్యము రెండవ పాము తలనుండి తోకవఱకు వ్రాసియుండును. అట్లు చదువుకొనవలెను.

లి. అష్టనాగబంధము

కర్త తెలియదు. కావ్యము తెలియదు. కపిలవాయి లింగమూర్తిగారివద్ద లభించినది. అందలి పద్యము కందము. బొమ్మ కలదు.

అష్టనాగ బంధము

క॥ శ్రీరమణ మురమదాంబుజ

వార ద్విజరాజ సార వార జరజ

నారద కల్పిష హరవర

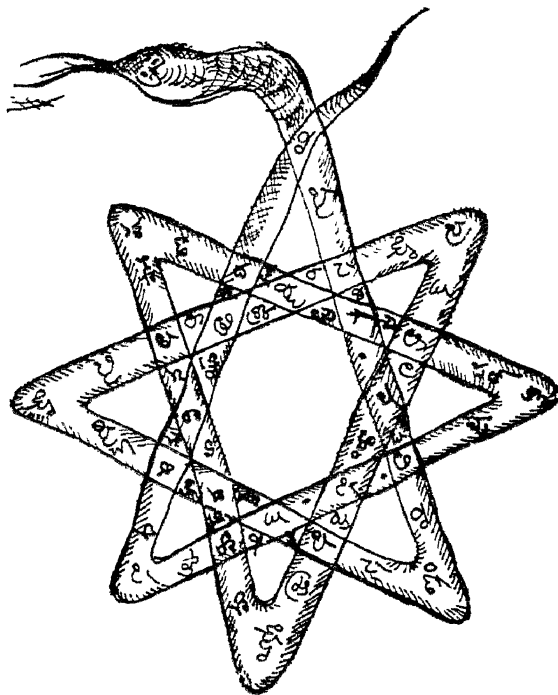
సూరిగణస్వాంత తోష భారముకుండా. [మా. పుష్ప - 106]

ఒక్కొక్క సర్పము తలనుండి తోకవజ్రును ఇదే పద్యము వ్రాయబడి యుండును. అక్షరము విడిచి యక్షరము రెండుసార్లు ఆవృత్తియగును. అనగా పై పద్యములోని మొదటి రెండు పాదములలోని నరి అక్షరముల “ర,ఐ,ర,చాం” మున్నగునవి రెండుసార్లు ఆవృత్తియగునవి. అట్లే 3,4 పాదములకూడ జరుగును.

10. అష్టకోణఫణి.

ఉదా:- రావుకొండలరాయుడు.. చిత్రకవిత్వ దర్పణం వ్రాతవ్రతి.

ఆకారము మత్స్యరూపము.

అష్టకోణఫణి

పటము-107

ఉ॥ రామసరాగ - పకలిరాండ నవర్ధిక త్రోవవేదయన్
భామికరీతి ద్రోయు రసభావుకలీల వహింపదేవశ్రీ
భూమహిళా వలా వినత పోషణ దక్షయు లొగళాలి న
తోనుల .... రహిగోపదదన్య విభూజి సాదరా.

(చూ. పటము.107.)

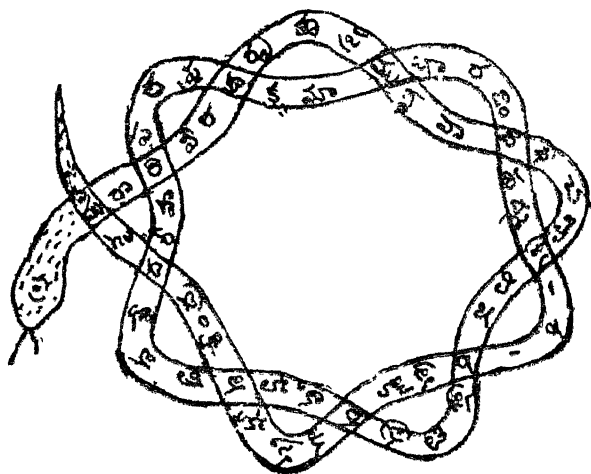
పైపద్యమున కొన్ని అక్షరములు పోయినను కొన్ని తప్పులున్నను బొమ్మ మాత్రమిదియే. ఊహించి నిర్మించితిని. ఎనిమిది కోణముల యందు 'రాపు కొండ భూవభాష' అని కలదు. దీనిని ఒట్టియే ఆకారము నేను నిర్మింపగలిగితిని.

1. నవకోణఫణి.

రాపుకొండలరాయుడు-చిత్రకవిత్వదర్పణం. వ్రాతప్రతి.
నంచవామరపద్యము.

అష్టకోణఫణియందు పద్యలో 2 కోణములు విడువబడినవి. నవకోణఫణి యందు పద్యలో ఒక కోణము విడువబడును.

కోణముల 'మూరహరచరణస్తవ'ము అని ఏర్పడును. ఈ బంధమున అవృత్తి అక్షరములు 9, మిగిలినవి. 53 మొత్తము 64.

న వ కో ణ ఫ ణి

పటము .108

తెండుకోణాగ్రాక్షరముల చుద్య 6 అక్షరములుండును.

“మురారి వీరదర్పహావముగ్ధవాద భీషణా

ప్రరావరప్రణమదత్త భావకా-వేదరీ

హరీ పరప్రద క్షమాముఖారవిందపద్య స

.... ప్రమోద శస్త్ర భూవరేంద్ర దండముల్. (చూ. శటము-108)

పద్యము. రెండవ పాదములో ఒకటి, నాల్గవపాదమందు నాల్గు అక్షరములు పోయినవి. ఆకారము చుక్కతము.

దీని పద్యమందలి రెండవ పాదములో పోయిన అక్షరము ‘వ’ గాను, నాల్గవపాదములో పోయిన నాల్గింటిలో రెండవ అక్షరము ‘ర’ గాను, నాల్గవ యక్షరము ‘ర’ గాను నేను పటమును ఇట్టి గుర్తించితిని. పద్యము రెండవ పాదము మొదటి యక్షరము మూడవ పాదము చివరి యక్షరమొకటిగా ఉండవలెను. అప్పుడా యక్షరము పటములో సరిపోవును కాని పద్యమున ప్ర ప లు ఉన్నవి. అవి వ్రాతప్రతిలో తప్పులుగా వ్రాయబడినవని యూహజేయుచున్నాను.

౪౭ చ తస్యబంధము (చేఁప)

లక్షణము: మం. పా. శాస్త్రి. ప్ర.సం.బం. వి. గ్రం.లో చ తస్యబంధమునకు లక్షణవిట్లు చెప్పబడినది. పద్యము 95.

“నలుపంక్షులు పుచ్చముం గలుగు మీన వ్యక్తి గల్పించి త

జ్జల విక్షేపణ పక్ష గాక్షర చతుర్కంబాది మాంత్యాక్షరం

బులుగా బాదచతుష్టయం బిటునటుం బొంకంబుగా బోయి రా

గల బింకంబున నందువ్రాయనది సాక్షెన్మత్స్య బంధంబగున్.”

ఉదా - 1) తంయాల లక్ష్మీన్యసింహచార్యులు కుజ్ఞా కృష్ణవిలాసము. (అచ్చ తెలుగు)లో 3-123. చ తస్యబంధము కలదు

ఇది భద్రికావృత్తము నందు కలదు.

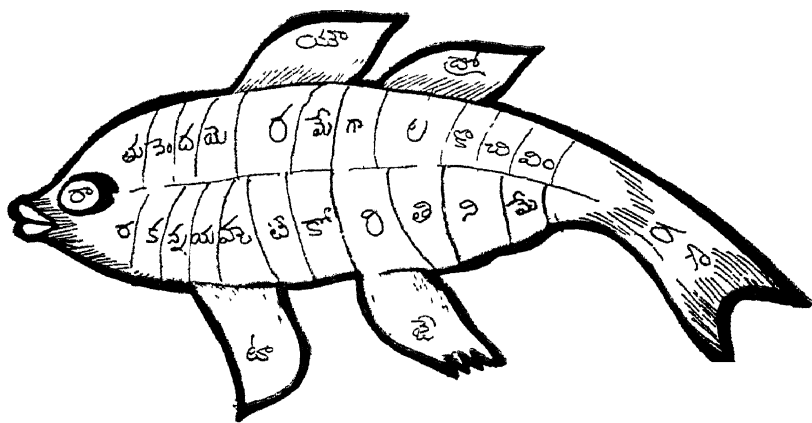
“రార కన్నయ హుటాహుటి

కోరి జేరితిని మేరగా

గార వించి కొలఁ ద్రోలఁగా

మేర యార యెద నెంతురా.”

(చూ. శటము. 109)

మత్స్యము (చేప)

పటము-109

కన్నునుండి మొదలై కళ్ళను గలిపికొని తోకను జుట్టి మరల మరొకవైపు కళ్ళను జుట్టి కలుపుకొనుచు పోయి కన్నుతో పద్యమంతమగును.

ఉదా :- 2) వీరి. శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీనృసింహ మహాత్మ్యము 2-133.

“భద్రికా”

2) తూమురామదా య. మిత్రవిందో ద్వాహము. 2-37. “భద్రికా.”

99. కూర్మ బంధము [తా.బేలు]

మం.పా.శాస్త్రి. ప్ర.నం.బం.ని.గ్ర.లో కూర్మబంధమునకు లక్షణమిట్లుచెప్పబడినది.

“అది పదాంత్య పాదముల యక్షరముల్ మఱి చుద్య మాంఘ్రియం
దాదిమ తుర్యముల్ చరమమైక్యము పొందునటుల్ మఖాక్షి కం
తాదిగ జుట్టి వచ్చుగతి నచ్చచ్చవృత్తము కచ్చపాకృతిం
బాదుకొనం జుమీ కమతబంధమగుం గ్రసు గుంభనంబునన్.”

వారి లక్ష్యశ్లోకము. నిరోష్ఠ్య బంధకత గర్భితమైనది ఇదే బంధమున ప్రవర్తించబడుచున్నది.

“రాక రాక త్రిరా కారా
రాజ తాగగతా జరా
రాగా సార రసా గారా
రాకా రాత్రి కరా కరా.”

అకారము మత్స్యశము. [చూ. పటము-110]

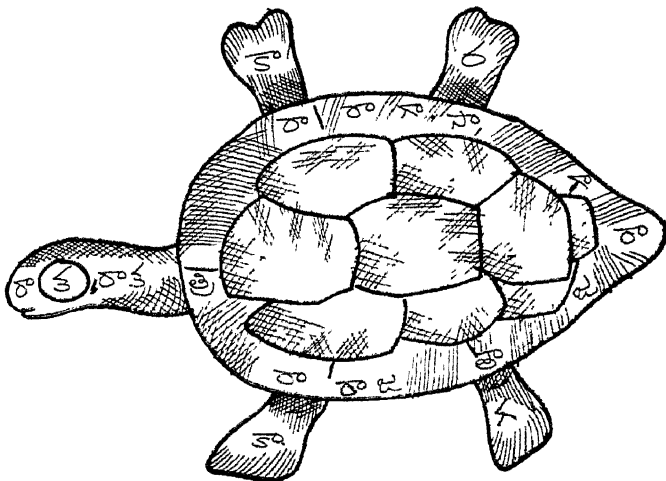
ఉదా:-

2) తంయాల లక్ష్మీన్యసింహాచార్యులు కృష్ణ కృష్ణవిలాసము. 3 126. జలద
ప్రత్తమున ఈ బంధమును వ్రాసిరి. [అచ్చ తెలుగు]

కారడిమేల్ మెలుంగు మెయికన్నయ సిం
గారపు హొం న్ను కోకవరగ న్నెనుకన్
దార వెదాయల న్నెదువదాటు జగా
మేరలుపాము కస్త పులి మెల్పడుకో.

కృష్ణావతార కథవర్ణించు సందర్భముల మత్స్యకూర్మ బంధముల చిత్రం
చుట ఈకవి సమయస్ఫూర్తి మెచ్చదగినది.

శుత్యమునకువలె కూర్మబంధమునందును తల, కాళ్ళు, తోక, చేరొకవైపు
కాళ్ళు చుట్టి రిగి ముఖమునకు వద్యము చేరును.

కూర్మము [తా: బేలు]

పటము-110

40. గౌళికా బంధము [బల్లి]

ఈ బంధమును చిత్రించినవారు కపిలవాయి లింగమూర్తిగారు.

ఇది తేటగీతి వద్యమున సరిపోయినది. వద్యము బల్లి తలనుండి ప్రారంభమై తోకకుపోయి తర్వాత ఒకవైపు కాళ్ళనుచుట్టి చివరకు మరియొకవైపు కాళ్ళను చుట్టుటతో వద్యాంతమగును.

తే॥ గీ॥ శ్రీకాళాధిప భవబంధ శేష శోష

భక్తజన పారిజాతక భవ్యరూప

వతిత పాతక హర! హర! నతనరచుభ

వరమధామ విభవ! వసు! సరససులభ.

[కపిలవాయి లింగమూర్తి కృతము]

[చూ. పటము-111]

పటము-111

41. గోమూత్రికా బంధము

గోవు (ఎద్దు) నడుచుచు విడుచునప్పుడు మూత్రమిరు ప్రక్కల వంకరగా మూలలుదేలి యాకార మేర్పడును. అట్టి యాకారములో వద్యాక్షరములు లిఖింపబడి కన్నడుఁగయే గోమూత్రికా బంధమనబడును

సంస్కృతమున నిది రివ శతాబ్దమునుండి వాడుకలోనున్నది. శిశుపాలవధ, కీరాతార్దవీయము, దేవీశతకము, ల. స; సా. ర; పా. స; శివపాదకమలరేణు సహస్రం; నర. కంతా; ఇత్యాది సంస్కృత గంథముల గోమూత్రిక ప్రదర్శింపబడినది.

సంస్కృతముతో దండి కా. ద. లో. (3-78) లక్షణమిట్లున్నది.

“వర్ణనామేకరూపత్వం యద్యేకాస్తర మర్థయోః

గోమూత్రికేతి తత్ ప్రాహుర్ధృష్కరం తద్విదోషదుః.”

తెలుగులో “యెద్దవృత్తం మూలంబు” వ్రాయవలెనని అప్పకవీయము

(4.570); చెప్పబున్నది

కా. చూ. లో (6 64). లక్షణమిట్లున్నది.

“వర్ణములు మూడువంతుల వరుసవ్రాసి

మూలంబోలి గోమూత్ర లీలచదువ

నుక్తి పద్యంబు దానగు చుండెనేనిఁ

దసరు గోమూత్రికాఖ్య బంధంబుననగ.”

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ఆంధ్ర కా. ద. లో (3-80). గోమూత్రికా లక్షణమిట్లుగలదు.

తే॥గీ॥ పద్యమున రెండు సగముల వర్ణములును

నడుమ నొక్కొక్క వర్ణంబు విడిచిపెట్టి

వర్ణముల కేకరూపత వరలజెప్ప

సమరు గోమూత్రికాబంధ మనుకరంబు.

మం. పా. శాస్త్రి. వ్ర. సం. బం. నిగం. లో. గోమూత్రికా లక్షణము.

“కుటిలందై పొడవై మిధోభి ముఖమౌ గోమూత్ర రేఖాకృతి

స్ఫుటరేఖాద్వయ రెండుగీట్ల నడుమం బొందించియో లేక త

త్పట రేఖాంతర గేహవం క్రియుగళిన్ వ్రాల్చింపి యొందొంబు బ

ల్కుట రర్థంబుగనో ఘటింతురు కవుల్ గోమూత్రికాబంధమున్.”

తెలుగు కవు లెక్కువగ కందముననే ఈ బంధమును రచించిరి.

ఉదా:- (1) తిమ్మన. పారిజాతావహరణము. 5-94.

కం॥ విదళిత దైత్య రమాగృహ

పద సారసవినతదేవ పతగేశహయా

చిదమిత దైత్య శమావహ

మదవారణ విమతభావమత పాశజయా [చూ. పటము. 112.]

మొదటి రెండు పాదములు పైమూలల్లో వ్రాసి తర్వాతి రెండు పాదములు

క్రిందిమూలల వ్రాసి చదువ గోమూర్తిక యగును. మూలలలో పైనుండి క్రిందకు పైకి చదువుకొనుచుపోయిన రెండుపాదములు పూర్తియగును. తదుపరి మొదటి క్రింద మూలనుండి పైకి మరల క్రిందికి మూలలగల యక్షరములు చదువుకొనుచు పోయిన చివరి రెండు పాదములు పూర్తియగును.

వి ద ి తై శై ర మా ప హ ప ద సా ర స వి న త శ వ ప త శ క యా
ఆ ద మి త పై శై క మా ప హ మ ద వా ర జా వి మ త శ వ ప త శ క యా

పటము-112

కందములోని మొదటిరెండుపాదములను పైవరుస మూలలలోను, చివరి రెండు పాదములను క్రిందివరుస మూలలలోను వ్రాయుట జరిగినది. కాని రేఖలననుసరించి పైనుండి “వి”తో ప్రారంభించి తర్వాత క్రింద “ద”ను కలుపుకొని పై న “శి” తర్వాత “త” ఇట్లు పైన క్రింద రేఖ మూలల యక్షరములు చదువుకొనిన మొదటి రెండుపాదములు వచ్చును. అట్లే క్రింద “వి” తో ప్రారంభించి పైన “ద” ను కలుపుకొని క్రింద “మి”ని కలుపుకొని తర్వాత పైనున్న “త”ను కలుపుకొని ఇట్లు క్రిందపైన మూలల యక్షరములు కలుపుకొని చదువుకొనిన చివరిరెండు పాదములు వచ్చును. కావున రచనములో అక్షరము విడిచి యక్షర మొకటిగా ఉండవలెను. ఈ లెక్కన పద్యములో సగభాగమునకు చూచుకొనవలెను. అనగా మొదటి సగభాగములోని సరి అక్షరములు రెండవ సగభాగములోని సరియక్షరము లొకటిగా ఉండునట్లు రచింప వలసియున్నది.

దీనినే ఇంకొక విధముగా వ్రాయదగును. పైవరుస క్రిందివరుస కలిపెడి ఏకరూపతగల యక్షరములు (ఆ వృత్తిగల యక్షరములు) పద్యలో వ్రాసిన దానిని పైవరుస చదువుకొను నప్పుడును, క్రిందివరుస చదువుకొనునప్పుడును కలుపు కొనవలెను. ఆ రూపమిది.

[చూ పటము. 113.]

వి శై శై ర గు ప సా స న శై ప శి హ
ద తై శై ర మా ప హ ప ద సా ర స వి న త శ వ ప త శ క యా
ఆ మి తై శై క మా ప హ మ ద వా ర జా వి మ త శ వ ప త శ క యా

పటము-113

ఇది మూలలమధ్యలో పైవరున, క్రింద వరుసలలో వ్రాయబడినది. కావి మూలలపై అక్షరములు వ్రాసిన రీతిగూడ గలదు.

ఉదా:- సర. కంఠా. సంస్కృతములో బొమ్మ ప్రదర్శింపబడినది.

బొమ్మలో వ్రాయ విధానమేదైనను రచనారీతి మాత్ర మొకటే. పద్యరచన ములో భేదములేదు. కందమున.

ఉదా:- (2) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి 808. గర్భితకందము. మరియు 827, 851.

(3) కనువర్తి అబ్బియ్యకవిరాజ మనోరంజనము. 4-170.

(4) కందుకూరి వీరేశలింగం-రసీకజన మనోరంజనము. 1-170.

(5) పురాణం పిచ్చయ్య-విజయ శ్వచరిత్ర. 3-197.

(6) ఈదులపల్లి భవానీశ-దర్శఖండము. 4-271.

(7) ఓగిరాల జగన్నాథం-సుమనోగునోభిరంజనము. 1.

(8) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము 3-132.

(9) నాదేశ్వరారి. అ. ఐ. రామా. 6-213; “శ్రీరమణీయ”, “భగవంత” పద్యములు.

(10) వీరి సోమేశ్వరీయము - “ధరనాయక” పద్యము.

(11) నాదేశ్వ మేధా దక్షిణామూర్తి శ్రీహనుమద్రామాయణము, ఆరణ్య. 307.

(12) వీరి. ఉత్తమణీవయాత్ర-55. ఆశ్వాసాంతము.

(13) రావూరి దొరసామిశర్మ-శ్రీఘటికాచల మహాత్మ్యము. “హరిహయ” పద్యం.

(14) ఏకరాల శ్రీదేవమ్మ-వాసవదత్తా పరిణయం. 4-143.

(15) ఏకరాలవారి-శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా. పూట. 53.

(16) వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిలు. రుక్మిణీస్మరణము. 2

(17) దామెరల అంకన్న-ఉషాపరిణయం. పూట. 51.

(18) కోలాచలం శ్రీనివాసరావు-సునందినీ పరిణయం. దేవతా ప్రార్థన నమయములో.

¹పూండ్ల రామకృష్ణయ్య. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. పీఠిక. పుట. 231.

² పూండ్ల రామకృష్ణయ్య. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. పీఠిక. పుట. 231.

(19) తంయాల లక్ష్మీన్యసింహచార్యులు-శ్రీవేల్పుగొండ లక్ష్మీన్యసింహ
మహాత్మ్యము. 2-135.

ర. చందమున

- (1) కవికల్పలత, “నారాయణ” శ్లోకము.
(2) తిరుమామిడి రామస్వామి. అంధ్రకీరాతాద్వనీయము. [అచ్చతెలుగు]
వీడేవేల్పు వీడేవెజ్జా
వేడ వ్రాడా వీడం బోడా
వీడే బొల్పు వీడే రజ్జీ
వేడం గోడా వీడంగీడా. 1.

గోమూత్రికు రచన తీరు ప్రధానముగాని స్పృత్త మేదై నను గావచ్చును. వివిధవృత్తముల వ్రాయబడినది గోమూత్రికము. అట్లు వ్రాసిన కవులు, వారి కావ్యములను పేర్కొనుచున్నాను.

- 1) ధరణిదేవుల రామమంత్రి దశావతారచరిత్ర. 277. చంపకమాల.
- 2) కనువర్తి అచ్చియ్య. కవిరాజ మనోరంజనము. 4-189. ఉత్పా
- 3) నాదేశ్వర. అ ఉ. రామా. 7-157. కంచ చామరము.
- 4) వీరి. గురుభక్తి ప్రభావము. 3-199. కవిరాజ విరాజితము.
- 5) కొక్కొండ వేంకటరత్నం - విశ్వేశ్వరీయము. 5-619. శార్దూ.

సంస్కృతములో పాద గోమూత్రిక యని సర. కంఠా. లో కలదు. ఆ ఘక్తిలో తెలుగులో వ్రాసిన వారున్నారు. వద్యమున మొదటి రెండు పాదము లొక గోమూత్రిక తర్వాత రెండు పాదములు మరియొక గోమూత్రిక యగును.

ఉదా : - కా. మా. 6. 65 మాలివి

“వివిధ నయ విధిజ్ఞాన్ విద్ధ వీరారి గర్వన్
భువి దన దవిధిజ్ఞానేబుద్ధ సారాభిగముగ్న్”

ఈ రెండు పాదము లొక గోమూత్రిక.

1 ను చిర శాశ్వతముగా “అచ్చతెలుగు కవులు పరిశీలింపుము”
సిద్ధాంతగ్రంథము. పుట. 101.

“బ్రవరగుణ గరిష్ఠున్ భాత విశ్వేకు గాంతున్
ధవళ గుణ గరిష్ఠున్ భాత విశ్వేకు గాంతున్”

ఇవి రెండును ఒక గోమూత్రిక.

ఉదా :- 2) అవృకపీయము. 4-571 మాలిని.

గోమూత్రికా బంధ విశేషములు.

1. గోమూత్రము బొట్లు బొట్లుగా వడుటను కవులు గుర్తించిరి. ఆ బొట్లు మొదటగాని, చివరగాని ఉండవచ్చును. అట్లుండుటకు పీలున్నదికదా.

ఉదా :- 1) భైరవుడు శ్రీరంగచూర్ణము. 5-164. కం.

హరివద సరసిజ మధుకర

మరభిద సితమూర్తి రామ భోగయరామా.

కరిరద సురకుజ విధుకర

శరదుద సితకీర్తి రామ వాగయరామా. [మా-పటము-114]

ఇందు చివరకు బొట్లు కలవు. మధ్యలో గూడ కొన్ని కలవు. మొదలు రూడ బొట్లుండునట్లు వ్రాసిన కవులున్నారు

ఈ మాదిరి కుదాహరణములు.

2) తూము రామదాసు. మిత్రవిందో ద్వాహము 2-39. కం.

3) కొడవలూరి రామచంద్రకవి మహాసేనోదయము. 2-253. కం.

4) వెంకయ్య- రామరాజీయము. 338. కం.

5) అడ్పుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయం. కం. గోమూత్రి క. 1. మరియు గోమూత్రిక. 2. ఇందు మొదటి 4 అక్షరాలు బొట్లుగా వటచు న గుర్తింప వీలగును.

6) పోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 17. మొదటి నాల్గు అక్షరాలు.

7) బుర్రా కమలాదేవి. చందోహంసి చివరి ఆరక్షరాలు.

8) కోట వీరాంజనేయశర్మ. చిత్రాశ్వీయము. 3-39. కం

9) అస్పకపీఠము. 4-572,

గోమూత్రికా బంధ విశేషములు

1వ రకము బొమ్మ

పటము-114.

2. ఏవదమావదమునకే గోమూత్రికా లక్షణముండునట్లు రచించుట.

ఉదా:- గ.వేం. కవి. ప్ర.రా. వేం. వి.వి. 8+2. చక్రవాళ చంపక వృత్తము

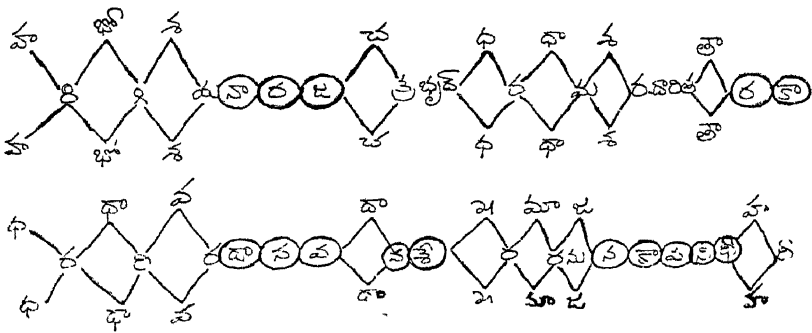
“హరిహరి భోగిభోగి శయనాశయ నారజ చక్రచక్ర భృ

ధర ధర ఛామ దామ శరదా శర దారిత తారతారకా

ధరధర ఛారిధారి వరదా వరదానవదానదాన శే

ఖరఖర మారమార జనకా జనకా పనిధి హరి హరి.”

ఆకారము మత్స్కృతము [మా. పటం-115]

గోమూత్రిక

పటము-115

3. క్రింది వరుస చదివి పై వరుస చదివిన మఱియొక కందమేర్పడుట ఇంకొక గోమూత్రికా విశేషము. రచన దాని కనువుగ ఉండును.

ఉదా :- వేదులవారి. ల.న. (అంధ్ర) చిత్ర. స్త. పట. 213. కం,

కలుముల చెలికరుణా శీ

తలదృష్టి సమస్త వాక్యతాఘము లొడుగన్

వలుకుల చెలి కరుణా శీ

తల దృష్టి సమగ్ర వాగ్వృత్తార్థము తెడుగన్.

పై రెండు పంక్తులు పై పరుస వ్రాయుదుము. క్రిందిరెండు పంక్తులు క్రింది పరుస వ్రాయుదుముగదా క్రిందిపరుస చదివి పై పరుస చదువ రెండవ కందము వచ్చును. ఆ కంద మిట్లుండును.

వలుకులచెలి కరుణాశీ

తలదృష్టి సమగ్ర వాగ్వృత్తార్థము తెడుగన్

కలుముల చెలి కరుణా శీ

తలదృష్టి సమస్త వాక్యతాఘము లొడుగన్.

4. బేసి పరుసలలో ఒకవృత్తము (13,5,7) సరి పరుసలలో మరియొక వృత్తము (2,4,6,8) గోమూత్ర పద్ధతిలో చదువ నగును

ఉదా :- వేదులవారి.ల.స. (ఆంధ్ర). చి. స్త. 44, 45.

పంశస్తవృత్తము: 1. ప్రవాహనంసారి విసద్వి వాదినీ

3. స్తవింతు రమ్మమ్మ! భృశమ్మునున్ నుతిన

5. వివేక దీప్తమ్మున వేగ బోవునన్

7. ద్రవించి మా చిక్కులు దవ్వ వాఱగన్.

ఇంద్రపంశము : 2. భావార్తి సంతారిణి! పద్యవాసినీ

4. శ్రావింతు రమ్మమ్మ! భృశమ్మునున్ నుతిన

6. వేవేయి దీప్తమ్ములు. వేగ బోచినన్

8. ద్రావింతుమా దృక్కులు దప్ప వాయగన్.

5. అనులోమ స్రగ్వీణీ, ప్రతిలోమ చతుష్పద ద్విపద వచ్చు గోమూత్రికా రీతి.

ఉదా:- 2) వేదులవారి ల.స. (ఆంధ్ర) చి.స్త. 46, 47

! వేద భూ జా త మా వేంక టే శాం గ నా

వేద భూ రు త క వే వి టే ద గ త 7

3 చే దు మీ వే వ తిన్ జెం ది నే రా గ నన్
 చే దు మీ తి వ ద చెం ను నే తి గ స్ర 5
 5 నీ దు సే వా ని థిన్ నే ను మై నీ గ నా
 నీ దు సే థి వి ను నే న మై త గ వి 3
 7 గా దె నీ వీ వి తో కా వ గా రా గ దే
 గా దె నీ ది వి చు కా క గా తి గ వి 1

ఎడమవైపు 1,3,5,7-సగ్విజీవృత్తము.

కుడివైపు 1,3,5,7-వతిలోమగతి చదువుకొనిన చతుష్పద ద్విపద వచ్చును.

6. నారాచ, ప్రమాజీ, నాగరవృత్తముల మూటిలో మొదటి రెండింటికి గోమూత్రవిధము, మొదటి, మూడవదానికి గోమూత్ర విధముచెల్లునట్లుండును. దీనికి ఉదా:- వేదులవారి ల.స. [ఆంధ్ర] చి.స్త. 52, 53, 54 పద్యములు.

42. సుడిగుండము (వలయభ్రమయమక బంధం)

దీనిని తమిళమున సుడిగుండమని పేరిడిరి. బొమ్మను అనుబంధములో చూడవచ్చు.

3) రాస్తాటి ఓర్తెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 59.

విద్యున్మాల:

“మారా ధారా మాస్యా రామా
 రారారారా రాజా ధారా
 ధారాఖ్యాతా రాజా స్యా
 రారాఖ్యాత త్రాతా రామా.”

ఇది అర్థభ్రమక బంధమువలె నున్నది. “సుడిగుండము” బొమ్మలో పద్యం వ్రాసి సుడులుగ చదువ పద్యము క్రమము తప్పక వచ్చును.

4. అకార నియమ చిత్రమిశ్రమము

రెండు లేదా అంతకంటె పెక్కు బంధములుగల పద్యము నాకార నియమ చిత్రమిశ్రమము క్రింద చెప్ప వీలగును. ఉదా :-

1. ధామేరల అంకన్న - ఉషాపరిజయం 2-61. కందఘ్న, అంధు

1) పంచదశపద్య, దశదశ పద్య, చక్ర, షడ్దశపద్య శ్లేష కంకణ బంధము లిమిద్య బడినవి.

2) ఇకడే కందములో ప్రదక్షిణమాన విష్ణుస్తుతి పద్యాలు 54, అప్రదక్షిణ మాన శివస్తుతి పరాలైన పద్యాలు 54, మొత్తము 108 పద్యములు వచ్చునట్లు రచించెను. ఆ కందమిది :

పరదా పరదా భరదా

పరద పరద భరద పరద పరదా భరదా

పరదా పరదా భరదా

పరద పరద భరద పరద పరదా భరదా.¹

ఇందు ఖడ్గ, అష్టాదశ దశపద్య, చక్ర, ద్వాదశ దశపద్య, ద్వాత్రింశద్దశ పద్య, షడ్దశదశపద్య, షట్కోణ, గోమూత్రికా మున్నగు బంధములు గలవు.

2. కాణాదపెద్దనముకుందవిలాసము. 'దారవతసునభ.' కం

3. 1) గ.వేం.కవి - ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 808 లోని గర్భిత వింశతి బంధ కందము.

2) వీరి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 852. లోని అనుష్టుప్ శ్లోకము. అందు చతుర్దశ, ద్వాదశదశ, పాదుకా బంధద్వయము కలవు.

4) ఈదులవల్లి భవానీశ ధర్మబంధము 9-192. ఇందు గోమూత్రికా, పద్య, పుష్పమాలికా బంధములు కలవు.

అది:

భేద శాద భేద రాద మోద ప్రద

శ్రీద పాద వేద వాద మోద

కాద భేద యాద వాద రీదర్పద

భేద వాద సూద నాద వాద

5) వేదులవారి. ల.న. (ఆంధ్ర). చి.స్త. 55. ఇందులో అర్ధభ్రమ, ద్విపాది అనులోమ విలోమ గోమూత్రికా బంధములు కలగ. అది భద్రకవ్యత్తము.

¹. మైదరాబాదు. ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం. A. C. C.

‘మాసవా సరసరా సమా

మాసరా సరస వాసమా

మాసవా సరస రాసమా

మాసరా సరస వాసమా’.

—55.

అర్థము : అసవ=దుష్కర్మములను, అస=చిమ్మివేయుటయందు, రస= ఆసక్తిగలదానా, సమ=సమబుద్ధి గలదానా, రా=రమ్ము, మా=బుద్ధియందున ఆస= ఉండుదానా, రాస రసవాస=రాసక్రీడా రసమందు వివసించుదానా, మా=లక్ష్మీ, మా+అస=నందకు స్థానమైనదానా, వాసర=వాసరమునందు, సరా=సంచరించు నట్టదానవును, అసమా=సాటిలేనిదానవును, మా=మాయొక్క, సర+అసర=చరా చరములందు, సవాస=నివాసముతో గూడుదానా, మా=తల్లీ!

6) మం.పా.శాస్త్రి. కాశీవిశ్వనాథ శతకమునందలి నిరోష్ఠ్య బంధశతగర్భిత చిత్రబంధ శ్లోకము.

‘రాక రాక త్రిరా కరా

రాజ తాగగతా జరా

రాగా సారర సాగరా

రాకా రాత్రి కరాకరా.’

7) నాదేశ్వరారి. అ.ఉ.రామా. 7-210. ఇది పుష్పమాలికా గోమూత్రికాద్య నేక బంధ విరాజమాన కందరాజము.

మురహర శర పురహర దొర

ధర ధర ధర స్మర హరహర ధర గర ఖర భా

రరి రక్షర హరసుర వర

దరకర గరగర ధరదర ధరసర వరదా.

8) 1. విక్రాలవారి. శ్రీ వేం.చి.ర. కరము. పూ.భా. బంధ. 6,7,8. ఇందు షోడశదశపద్య, ద్విచతుష్కచిత్ర గోమూత్రికా బంధములు గలవు. శ్లోకము.

‘రామకామ సమశ్యామ

శ్రీమ స్థిమన్దమ క్రమ

క్షేమనామ న్వామభీమ

భూమధామ న్నమస్సేమ’.

2) వీరి. శ్రీ వేం.చి.ర. కరము పూ.భా. బంధ. 9, 10, 11, మాణవక
వృత్తమును రచించెను. ఇందులో అష్టదశపద్య, చతురర చక్ర, గుచ్చ బంధములు
గలవు.

“సారస నేత్రా సురసా
సారసుఖ శ్రీ తరసా
సాతతరాత్నా దరసా
సారద రాధ్యా సరసా.”

9) 1) ఏకైక శ్రీదేవమ్మ. వానపదత్తా పరిణయము. 1.89. ప్రమాణీ
వృత్తము. ఇందు షోడశదశపద్య, మాలికా, గోమూత్రి, ద్విచతుష్క చక్ర బంధ
ములు గలవు.

“ధరా ధరా వరాశ్చరా
చరా చరాస్తరా చరా
చరా చరా వరా శరా
ఖరారి రామ రా దొరా”

అర్థము : చరా = శ్రీకిన్ని, అచరా = భూమికిని, వరా = భర్తా

2) అందలి. 1-9. మాణవక వృత్తము. అందు గుచ్చ, అష్ట దశపద్య
బంధములు గలవు.

10. 1) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. బంధ. 21. ప్రమాణీవృత్తము.
ఇందు ద్విచతుష్కచక్ర, మాలికా, శరబంధములు కలవు.

“ధరా వరా వరా సురా
వరాగరామ రా సరా
ధరావరాగ రామరా
జరాగ రాగ రా సరా.”

2) అందలి బంధ. 20. సింహారేఖ వృత్తము. ద్విచతుష్క, షోడశదశ పద్య
బంధము లిందుగలవు.

3) అందలి. బంధ 19. మాణవకవృత్తము. అష్టదశపద్య, గుచ్చబంధము
లిందుగలవు.

4) అందలి. బంధ. 22. ప్రమాణీ వృత్తద్వయము. షోడశదశచక్ర,
ద్విచతుష్కచక్రబంధద్వయ, మాలికాబంధద్వయ, గోమూత్రికాబంధము లిందుగలవు.

చ తు ర్థ ప్ర క రణ ము

చ్యుత గూఢ చిత్రములు

1. చ్యుత చిత్రము

ఒక వర్ణము లేదా బిందువు మున్నగువానిని చ్యుతముచేసి పద్యము రచించుటను చ్యుత చిత్రమందురు. ఏది చ్యుతమగునో దాని పేరున చ్యుతకమందురు. 'అక్షరస్య చ్యుతిర్యుత తదక్షర చ్యుతకమ్' అని కొల్లూరి లక్ష్మణశాస్త్రిగారి నిర్వచనము. ఆ చ్యుతము జరుగకముందు తర్వాత గూఢ ఆ పద్య మర్థవంతమై యుండవలెను.

కొన్ని చిత్రములు ఉక్తి వైచిత్ర్యామాత్రములు. అలంకారములుగ పనికిరావు. వానిలో ఈ చ్యుత చిత్రమొకటి. దీనినే 'ఉక్తి వైచిత్ర్యామాత్రం సాచ్యుత తత్రాక్షరాదికా' అని సాహిత్యదర్పణం 10-13 రెండవ పంక్తి నమర్చించుచున్నది.

అంతేకాదు. ఇది క్రిడా మాత్రముగ ఉపయోగపడును. ఈ విషయమునే శుద్రులకావ్యాలంకారము 5-24 ఇట్లు చెప్పుచున్నది.

“మాత్రాబిందు చ్యుతకే ప్రహేళికా కారకక్రియా గూఢే
ప్రశ్నోత్తరాది చా న్యక్రిడా మాత్రోపయోగమిదమ్”

అందువలన కావ్యములందు ఫలాని పద్యమం దీ చిత్రము కలదని చెప్పిన గాని తెలియదు. అనధానము లందిది చెల్లును.

ఈ చ్యుత చిత్రము నాల్గు విధములని కా.శా.లో హేమ చంద్రుడు తెల్పి యున్నాడు.

“చ్యుతం మాత్రార్థమాత్రా బిందువర్ణగ తత్వేన చతుర్థా”

1. మాత్రాచ్యుతకము

ఒక మాత్రను చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము. సంస్కృతం.

ఉదా:-కా.శా. V 470.

భూతియోజిత భర్తవ్యః కృపణాత్కంఠ మండలః

మహావద శుభా వాసత్వత్సమః కృపతిః క్షతః

ఇందు 'కృపాణ'కు బదులు 'కృపణా' అని వాడబడినది. కనుక ఒక మాత్ర తగినది.

ఇంకను ఇది సు.ర.భాం., కపింద్ర కర్ణాభరణకు మున్నగు గ్రంథముల చూడ నగును.

తెలుగున మచ్చుకు మాత్రమే కనబడుచున్నది మాత్రాచ్యుతకము.

ఉదా:- 1) చిత్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర. కరము.పూ.భా. 15,17,18.

తేగిఁగిఁ అదరము నుండు మాయెడ నంబుజాక్ష

కాదనము నీవలన నెపుడేదియు నెట

నిత్య మంతః కరణమున నిలిచియుండు.

మచ్చుతా! చేయు మరుల కర్హమ్యతులను.

దీనియందు 'కాదనము'లో 'కా' మీద ఒక మాత్ర తగ్గి 'కదనము' అగును. మాత్రాచ్యుతము కానప్పుడు నీ వలన నెపుడేది యెచట జరిగినను మేము కాదనము అని అర్థము. చ్యుతమైనప్పుడు శత్రువుల వరమగు అర్థములో శత్రువులకు కదనమే చూపుమని భావము.

ఈ మాత్రాచ్యుతకము ద్వారా సంస్కృతములో ఒక శ్లోకమును మరియొక శ్లోకముగా మార్చదగును. అనుష్టుప్ శ్లోకము ప్రమాణికా వృత్తమగును.

ఉదా:- వయోధి కన్యకారామా భయార్తి భంజన క్షమా

జయాభివృద్ధి, సన్ధనా స్వయోగనన్ది తాశ్రితా
ప్రమాణికావృత్తము.

వయోధికన్యకారామా భయార్తి భంజనక్షమా

జయాభివృద్ధి సన్ధనా సయోగనన్ది తాశ్రితా.

మొదటి పాదమున 'రా' ర, ర్తి-ర్తి.

రెం.పా. స్థా-స్థ, గా-గ. అని మాత్రాచ్యుతమైనవి.

2. అర్థమాత్రా చ్యుతకము

అర్థ మాత్రను చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము. సంస్కృతం. ఉదా: కా.శా. V.471

వయోధర భరాక్రాంతే విద్యుల్లేఖా విరాజితే

కాంతః సర్వ జనాభీష్టో బాలే దుఃఖేన లభ్యతే.

‘బాలేదుఃఖేన’ ఇది ‘బాలేన్దుఃఖేన’గా ఉండవలసినది. ‘న’ అర్థమాత్రాచ్యుతమైనది.

తెలుగున ఉదా:- తేటగీతి పాదము. మదీయము

తల్పమందున జేరగా దలపుడుగు’.

ఇందు ‘ల్’ అర్థమాత్ర లోపించిన ‘తషమందున’ అగును.

3. బిందు చ్యుతకము

బిందువును చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము సంస్కృతం ఉదా:-కా.శా.

V. 472.

సహసా నలినీ తారా శారితాగగనా వనిః

శోభతే భూమి పాలానాం సభాచ విబుధాశ్రితా.

‘సహసా’లో బిందువు ఎదువబడినది బిందువు చేర్చినచో ‘సహంసా’ అగును.

తెలుగున ఉదా :- వైకాలవారి, శ్రీ. వేం. చి ర. కరము. పూ. భా. 15.

1) తే॥గీ॥ బహువిధాంధః కృత్లొసభరుడవీవు

సంగత శ్రీవి నీవు యో సరసిజాక్ష

అహితులకు సంజ్వర ప్రతియాతనుడవు

అన్నిటనుజేయు మరులకు సున్నచ్యుతుల.

ఇందు 1) అంధః 2) సంగత 3) సంజ్వర. అను మూడు షడములలో మూడు బిందువులు కలవు. 1. అంధః. అంధః=చక్కెర పొంగలి మొ॥ వంటకముల చేత, కృత=చేయబడిన, సంజ్వర=వేడిమియే, ప్రతియాతనుడవు=సాటిగాగలవాడవు; అరులకు=వగవారికి, అన్నిటను; సున్న=లేచి ని, చ్యుతులను=వడటనున్న చేయుము. పై మూడు సున్నలను పోగొట్టవలెను. బిందువుచ్యుతమైన ‘అంధః.’ అగును. అప్పు డర్థమిట్లుండును. వగవారికి వలరీతుల, అంధఃకృత=నిరాకరింపబడిన, ఉల్లాసభరుడు.

2. సంగతలో బిందువు పోయిన ‘సగత’ అగును. సగత=పోకతోగూడిన, శ్రీ=సంపదలు గలవాడు.

3. సంజ్వర=లో బిందువు చ్యుతమైన “సజ్వర” అగును. సజ్వర ప్రతియాతనుడు=జ్వరముతోను, సర్వవిధములైన తీవ్ర బాధలతోను గూడినవాడు.

2) ఉదా :- శ్రీనాథుని శృంగార నైషధము-4-50. తే॥ గీ॥

కాంత యక్రబిందు చ్యుతికై తపసున

నివిరి బిందు చ్యుతకకేళి దవిలెదీవు

సారె సారెకు నాడు సంసారమును న

సారముగ జేయుచు న సార సారనయన.

“సంసార”ము విందుచ్యుతకమై ‘ససార’ మగును. నలుడు దమయంతి కోడి మాటలు.

4. వర్ణచ్యుతకము

ఒక వర్ణమునుగాని, పలువర్ణములనుగాని చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము.

సంస్కృతమున మాత్రా, వర్ణచ్యుతకములు గర్భకవిత్వమునకు మూలములు.

ఒక షడ్యములో ప్రతిపాదము నుండి కొన్ని వర్ణములు తొంగించిన వేరొక షడ్య మగును. కా. శా. లో వర్ణచ్యుత మిట్లే చూపబడినది. V. 473.

“సీర నృశిరః ప్రజారచిత మౌళి శిరోమణి మౌక్తికై స్తథా

శిఖి రూచి రోర్ధ్వదుక్ పృథులలాట తచే తిలక క్రియా చసా

స్ఫుట వికటాటహాన లలితం పదనం స్మితపేశలం చతత్

అభినవ మీశ్వరో వహతి వేష మహోతుహినాద్రి జార్థయుక్.”

ఇది సిద్ధి షడ్యము. ఇందుండి ప్రతిపాదములో మొదటి రెండు వర్ణములు చివరి ఏడక్షరములు చ్యుత మొనరించిన ప్రమితాక్షరా షడ్యమగును. దాని యందు శంకరుని వర్ణన ముండును.

పైషడ్యము ప్రతిపాదములో మొదటి ఏడక్షరములు. చివరి రెండక్షరములు చ్యుత మొనరించిన ‘ద్రుతవిలంబిత వృత్త’ మగును. దీనియందు పార్వతి వర్ణనము గలదు.

ఇట్లుకాక ఒక్కవర్ణమే శ్లోకమున చ్యుతమొనరించి ను. ర. భాం; సర కంఠా. లలోను, కొల్లూరి లక్ష్మణశాస్త్రిగారి రచనమున చూపబడినవి.

తెలుగులో ఉదా:- మాత్రాచ్యుతకమందలి ఉదాహరణ షడ్య మందలి ‘అదరము నుంచు మాయెడ సం బు జు త్’ అను పాద మందలి “అదరము” పదములోని ‘అ’ చ్యుతమై ‘దరము’ అగును. చ్యుతము కానప్పుడు “అదరము మాయెడ నుంచుము” అని అర్థము. చ్యుతమైనప్పుడు శత్రువుల యెడ ‘దరము నుంచుము’ అనగా భయము కల్గించుము అని అర్థము మాకు “అదరము” వారికి ‘దరము’ చూపుమని భావము.

ఉదా — 2. అప్పకవి అక్షర విలోపమును చిత్ర కవిత్వ శీర్షిక క్రింద ఇచ్చి ఉన్నాడు. అది వర్ణచ్యుతకమని భావించదగును.

ఆతని లక్ష్యలక్షణ శద్యమిది. అప్పకవీయము. 4-557.

రవికన్యా సుందరకర

మవలంబన మోర్చి యాదె నచ్యుతుడనియే

నవ వర్ణ విలోపముగా

నవనిం బరియంశవలయు నార్యులు మెచ్చన్.

వద్యము చివరి రెండు పాదాలలో లక్షణమున్నది. 5వ వర్ణమును లోపము చేసి చదువవలెనన్నాడు. అట్లా చెప్పని వక్షమున ఏ వర్ణము చ్యుత మొనరించవలెనో ఈ చిత్రమున తెల్పికొనుట పాఠకులకు కష్టము. పై వద్యమున 5వ వర్ణము 'సుం' దానిని చ్యుత మొనర్చిన "రవికన్యా!" సంబోధనమగును. దర=శంఖమును, కరమ వలంబన మోర్చి అచ్యుతు డూడెనని అర్థము.

ఈ వద్యమున ఏనవవర్ణముకావచ్చు. కాని వద్యమున ఏ వర్ణమునైనను చ్యుత మొనరించదగును. అనధానములో నిషేధాక్షరమై ఇది కూడ వృచ్చకుడు ఫలానా అక్షరము చ్యుతమొనరించి వద్యము చెప్పడని యడుగుట, అట్లా కవి ఈ చిత్రమును వెలియించుట జరుగునని భావించుటకు వీలున్నది.

ఉదా:- 3. పోకూరి తాళీవతి. త్ర్వర్థికావ్యము "సారంగ ధరీయం"లోని "కుధర సమాకృతి లాభము" శద్యమునందలి పాదములోని అక్షరము లొక్కొక్కటి తీసివేయుచుపోయినా - ఆ వద్యములో చెప్పిన వర్ణనార్థము స్ఫురించును. ఆ వద్య మిది.

కుధరసమాకృతి లాభ

మృధికముగా గొనె కుచద్యయం బొందొండా

కుధము ఖలి పుసవిసగ

ట్యధర దృగం గోక్తి నాసికాన్య నఖములౌ.

మొదటి పాదము "కుధర సమాకృతిలాభము" = కుచములు, అందుండి ఓక్కొక్క వర్ణము తొలగింప "ధర సమాకృతి లాభము = పిరుదులు, రసమాకృతి లాభము = అభరము, సమాకృతి లాభము = దృక్కులు, మా కృతి లాభము = అంగము, కృతిలాభము = ఉక్తులు, తిలాభము = నాసిక, లాభము = అన్యము, భము - నఖములు.

ఈ నాల్గు చ్యుతములనే కా. శా. కర్త తెలిపినను, ఇంక కొన్ని చిత్రములు

సంస్కృతమున ప్రదర్శించబడినది. వానిలో విసర్గ చ్యుతక మొకటి. ఇది. సు. ర. భాం; కపింద్ర కర్ణాభరణము మొ॥ గ్రంథముల గలదు.

ఉదా 4. నగతనయన్ ధరన్ సీరివి నాలుగ వర్ణములన్ తిఖించి యా
చిగురున నక్షరంబిడిన చొప్పున నొక్కొక్క యక్షరంబునన్
అగును గజాననుండు నొకటాదిగ దీయ చతుర్ముఖుండు రెం
డుగ నటుదీయ షణ్ముఖుండు, వెంటనే పంచశరుండు వహ్నియన్
ఉమా కుమార = వినాయకుడు
మా కుమార = బ్రహ్మ
కుమార = కుమారస్వామి
మార = మన్మథుడు
ర = అగ్ని

పద్యములో చెప్పబడిన ప్రకారము అక్షరములు తిఖించి ఒక్కొక్క యక్షరమును తొలగించు చుండగా ఆయా అర్థములు స్ఫురించుచున్నది.

5. విసర్గ చ్యుతకము

విసర్గను చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము. తెలుగులో ఉదా: - మాత్రా చ్యుతక మందలి ఉదాహరణపద్య తృతీయపాదము. అది.

“నిత్య మంతః కరణమున నిలిచి యుండు”

“అంతః కరణమున” అనుపదములో విసర్గపోయినచో “అంతకరణమున” అని అగును. నిత్యము మా అంతఃకరణమున నిలుపుమని విసర్గ చ్యుతము కానప్పటి అర్థము. విసర్గచ్యుతమైనపుడు “అంతకరణమున” — అంత = నాశముయొక్క, కరణమున = చేయుట యందు, అనగా శత్రువుల నశింప జేయుట యందు ఉండు మని భావము.

అచ్యుతా! అని సంబోధన మెంత సార్థకమైనదో “నాశరహితుడా!” శత్రువు లకు తగిన విధముగ నాశన మొనర్చుమయ్య. అనుట యుక్తముగా ఉన్నది.

6. వ్యంజన శతకము

వ్యంజనమును చ్యుత మొనరించుట ఇందలి చిత్రము. సంస్కృతములో ఈ వ్యంజన చ్యుతకమునకు లక్ష్యము సు. ర. భాం లో గలదు,

తెలుగులో మచ్చుకు, మదీయము. తే॥ గీ॥ పాదము.

వీడు జూడఁగ నందంబు వీడుచుండె.

వీడు = పట్టణము, క్రమేపి అందమును పోగొట్టుకొనుచున్నది, అని అర్థము. “వీడు” లోని ‘వ్’ వ్యంజనము చ్యుత మొనరించిన ‘ఈడు’. అనగా వయసు, అప్పుడర్థము, వయసు అందమును మెల్లగా తగ్గింపజేయుచున్నదని.

7. చ్యుత దత్తాక్షరా

ఒక వర్ణము చ్యుతమై, మరొక వర్ణముదత్త మగుటను చ్యుత దత్తాక్షరామందురు. సంస్కృతములో. సాహిత్యదర్పణము 10-13, సు. ర. భాం. చ్యుత 13, సర. కంఠా. 2-360. పద్యముల గలదు.

తెలుగున మచ్చుకు ; మదీయము. తేటగీతి రెండుపాదములు.

అకలియె హెచ్చె ధరహింస లధికమయ్యె

పురము నందుండి జీవింశ దరమె మనకు?

ఇందు “అ” చ్యుతమైన కలిబాధలు మిక్కుటమైన వనియు, పురము నందుండి జీవించుట దుర్లభము అని అర్థము. “కా” దత్తాక్షరమై కాపురము = భార్యా బిడ్డలను పోషించుచు, జీవించుట మన తరముకాదు అని భావము. కనుక ఇచ్చట ‘అ’ చ్యుతమై ‘కా’ దత్తాక్షరమైనది.

2. గూఢ చిత్రము.

ఒక పద్యమును లేదా పద్యపాదమును లేదా పద్యమును గూఢ మొనర్చుటను గూఢ చిత్రమందురు. క్రియా పదమును గూఢ మొనర్చిన క్రియగూఢ మనియు, చతుర్థపాదమును గూఢ మొనరించిన గూఢ చతుర్థపాది అనియు, తేటగీతిని చంపక మాలి యందు గూఢ మొనరించిన తేటగీతి గర్భ చంపకమనియు పిలువదగును. ఈ గూఢతకు గుప్తము, గోపనము, గర్భితము, శరాయశదములుగా వాడు చున్నారు. పంచన మని కూడ పిలుతురు.

హేమచంద్రుడు గూఢ చిత్రము నాలుగు విధములని ఇట్లు చెప్పియున్నాడు. ‘గూఢం క్రియా కారకానంబంధపాద విషయత్వేన చతుర్థా’.

చిత్రకవి పెద్దన ‘చిత్ర కవితలొనరు’ 3-100 పద్యమున వృత్త గర్భిత ములు, కొన్ని గోపనములు గలవని సూచించినాడు. ఏన్నకోట పెద్దనయు, చిత్ర

కవియు. గూఢ చతుర్థ పాదమును వివరించిరి. అప్పకవియు గూఢ చతుర్థ చరణ వర్ణపని గర్భకవిత్వము క్రిందకు వచ్చునని చెప్పియున్నాడు. కాని లక్ష్యము నిచ్చియుండలేదు. కనుక గర్భకవిత్వమునకు ప్రాతిపదిక ఈ గూఢచిత్రమే. ఈ చతుర్థపాద గోపనమే. ఎట్లన, పాదమును గూఢ మొనరించినట్లే వద్యమున గూఢ మొనరించుట గర్భకవిత్వమున జరుగునుగదా.

తెలుగు లాక్షణికు లెవరునుపైన పేర్కొనబడిన క్రియాకారకా సంబంధముల గూర్చి వివరింపలేదు. పాద గూఢమును గూర్చి తెలిపిరి అట్లే హేమచంద్రుడు గర్భకౌతము గూర్చి చెప్పలేదు. ఏలన, సంస్కృతమున చ్యుత చిత్రముననే వృత్త గోపనము కలదని తెలిపితిమి గదా. పైన తెల్పిన క్రియా, కారకా, సంబంధ గూఢములే గాక సంస్కృతమున కర్తృ, కర్మ గుప్తములు, ఏదో ఒకవద గుప్తము నమాన, సంధి, లింగ, వచన, సంబోధన మూది గుప్తములు వివిధ లక్షణ గ్రంథముల, కావ్యముల కనబడుచున్నవి.

తెలుగునను పాదగూఢము, వద్యగూఢము (గర్భకవిత్వ) విరివిగా కన్నుడు చున్నను, కవిసామ గుప్తము, తెలుగుసంపత్సరములపేర్లు గూఢపరుచుటలు మున్నగునవి మచ్చుకు వెలయింపబడినవి.

చిత్రమనగా ఆశ్చర్యము కలిగించుననుట బట్టి ఈ గూఢ చిత్రము కూడ కూడ చోద్యముగా ఉండి, అప్పకవి చెప్పినట్లు శ్రవణ సుఖం బొనర్చును ¹

తెలుగులో ఇప్పటివఱకుండిన ఈ గూఢచిత్రము వాదకమునుబట్టి ఇది రెండు విధముల వాడబడినదని చెప్పవచ్చు. 1) అవధాన సమయమున లేదా రాజసభలందు కవిప్రతిభను ప్రదర్శింపజేయుటకు పనికివచ్చు గూఢ చిత్రము. 2) కావ్యరచనలో చూపదగు గూఢ చిత్రము. కవిసామ, క్రియాది గోపనములు, పాదగోపనము మొదటి విధము క్రిందకు వచ్చును. వద్యగూఢము (గర్భకవిత్వ) రెండవ రకము నకు చెందినది.

¹. అప్పకవీయము. ప్ర.ఆ. శబ్దార్థాలంకార సీతమాలిక. పుట.

తెలుగులో గూఢ చిత్రము నాలుగురూపముల కనబడుచున్నది. అవి. 1. పద గూఢము 2. పాదగూఢము, 3. భాషాగోపనము 4. పద్యగూఢము.

1. పదగూఢము

పదగూఢము ఏడురికములుగ నాచే గుర్తింపబడినది. 1) క్రియావంచనము 2) సంబుద్ధి, విశేష్యవంచనములు, 3) సప్తవిభక్తి వంచనము, 4) నామగుప్తము 5) అంకగణితము 6) త్రిషద గోపనము 7) వివిధవచగోపదనము.

1. క్రియావంచనము

సంస్కృతమున కా శా. 5.474, శి.పా.కమ స,కపింద్ర కర్ణాభరణమ్. మనార మరంద చ. పూ.లలో క్రియాగోపనమున్నది. క్రియ యంతయు లేనట్లగవడుటక్రియా వంచనము. తెలుగులో, ఉదా:- వేడులవారి ల స, చి.స్త.7.

రామదైవతమణి! నీ

ప్రేమా పాగంముల భయము వెడలిచి నిత్య

మైమొనరించు నభుములని

స్నేహమ్ములగెడపి మమ్ము జేదుకొనంగన్.

ఇందు మొదటి 'రా'అనునది క్రియ. 'రా! మా దైవతమణి!" అని అర్థము. 'రామదైవతమణి' అని సమాసము చేసినపుడు క్రియ కనబడదు.

సంస్కృతములో కృష్ణ కవిక్రియాగోపన రామాయణము లేదా చంద్రకళా విలాసమును వ్రాసి యున్నాడు. అది రామాయణకథ 14సర్గలు కలది. ప్రతిపద్య మున క్రియాపదము దాగియుండును ¹

2. సంబుద్ధి, విశేష్య వంచనములు

ఇందు సంబోధనము, విశేష్యపదము వంచనము చేయబడును. తెలుగులో ఉదా:-

అ॥వె॥ మమ్ము నోమరమ్ము మంగళదేవతా

ధీవతినిం దయాళు దేవమాని

లోకపాల లోలు లోనమ్మి యుంటి

సంత నమ్ముతోడ సంతతమ్ము.

(వికృతావారి. శ్రీ.వేం చి.ర.కరము. ఉభా.22)

1. History of classical Sanskrit Literature. by M. Krishnamachary, page. 377. print 1937.

ఇందు 'మంగళదేవతాధిపతి'! = ఓ శ్రీపతి! అనెడి సంబోధనపదము పంచనము గాపెనబడినది.

మంగళదేవతాధిపతి అయిన 'నిన్' + విన్ను = అనుటలో 'నిన్' అనెడి చిశేష్య పదము పంచనమైనది.

శ్రి. సప్తవిభక్తి పంచనము

సప్త విభక్తులను పంచనము చేయబడిన పద్యము గమనింపదగినది.

ఉదా:- [వేదులవారి. ల.ప. చి. స్త. 8].

సీ మా పాపములఁ బాపుమాత నిత్యము మాను

గనునెడ సుఖములు గలుగుచుండు

మాచేత సర్వమ్ము మహితఫలమ్ముగు

మాకై సమస్త మమర్పనగును.

మావలన జరుగు మహనీయ సౌఖ్యముల్

మాజదవవని సంపద నొసంగు

మాయం దొఱఁగుదుము మఱగిన భక్తిచే

ఓ మాకృతిన్ ప్రీతి నొందు దగదె

తేగీ॥ అనుచు నుతికతి శరవశులైన స్వీయ

భక్తజనులకు మాకు సంపదల నొసగి,

కోరికలఁ దీర్చి తుదిని వైకుంఠ మొనగ

దవుని బ్రతిమాలు తల్లి ప్రత్యక్షమగుత.

ఇందు 'మా' అనుదానిని ఒకప్పుడు విభక్తి ప్రత్యయములతో గూడినదిగను మఱొకప్పుడు లేనిదిగను జదువనగును. ఇందు సంబోధనము కూడ ఉన్నది. ఓమ+ ఆకృతిన్=అన్నప్పుడు సంబుద్ధి ఉండదు ఓ! మా! అన్నది సంబుద్ధి రూపము.

ఉదా:- 2) (కృష్ణలీలా తరంగిణి)

కృష్ణుడు నాకుదిక్కు మది కృష్ణ దలంచెద నిల్చు కృష్ణుచే

గృష్ణునికై నమస్కృతులు కృష్ణుని కంటె బలుండు లేడు శ్రీ

కృష్ణుని కేను దాసుడను గృష్ణుని యందు వసింపు దెందమా

కృష్ణ యెఱుఁచు నంచు వదియింపగ దయామయ మాయకృష్ణయా.

3) విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర కరము. ఉ-భా. 25

- 4) బుర్రా కమలాదేవి. ఛందోహంసీలో సార్వవిభక్తిక మున్నది. ¹
విభక్తి, వంచనము లేకపోయినను 2,3,4 ఉ.దా లు. సార్వ విభక్తిక
ములు.

4. నామ గుప్తము

ఇందు కవుల, కావ్యముల, వృత్తముల, సంవత్సరముల మున్నగు వాని
పేర్లను గూడ మొనఁచుట జరుగును.

1. కవినామ గోపనము. కవి తన పేరును గద్యమున గూడ మొన
రించుకొనుట కవినామగోపనమందురు. ఇది రెండు రకముల కన్నడుచున్నది వద్య
ప్రతి వదాడినో లేదా పాదాంత్యముననో నామాక్షరములు వరుసగాచూపుట మొదటిది.
వద్యములో ఎచ్చుపైసను నామాక్షరములు వచ్చునట్లు కూర్చుట రెండవరకము.
మొదటి వద్దతినే ఎక్కువగా అనుసరించుట జరిగినది.

ఆంగ్లమున Acrostics ² అనుపేరుగల రచన కలదు దానివివరణమిట్లున్నది
“As series of lines or verses in which the first, last or other
particular letters form a word, phrase etc.” గ్రీకు లాటిన్ భాషలలోగూడ
ఇట్టి చిత్రకవిత్వము కనిపించును. Dryden కవిని గుఱించిన ఈ ఇంగ్లీషు వద్యము
చూడండి.

1) Deep rolls on deep in thy majestic line.

Rich music and the state liest march combine;

Yet who that hears its high hamonious strain,

Decens not thy genius thou did'st half profane

Exhausting the great power of song on themes

Not worthy of its strong, effuflgent beams.

1. ఆంధ్రపత్రిక. వారపత్రిక. 3-8-77 డా.నా. శాస్త్రిగారి
వ్యాసం.

2. తిరుపతి “సాహిత్య సమితి వ్యాసావళి”లోని జి. యన్. రెడ్డి
గారి “చిత్రకవిత్వం” వ్యాసం.

ఇందులో పాదాది అక్షరాలను చేర్చిన Dryden అను పదమేర్పడుచున్నది.
ఉదా:- Stephans అనేది గాయకురాలి గుఱించిన ఈక్రింది రచనలో
పాదాది పర్ణము పాదములోని ప్రతిపదాదిని పునరుక్తముకూడ కావించబడినది. ప్రతి
పాదాది పర్ణమును వరుసగా చేర్చిచదివిన Stephans అను పదమేర్పడును.

She sings so soft so sweet so soothing still

That to the tone ten thousand thoughts there thrill

Elysian ecstasies enchant each ear

Pleasures pure pinions poise--prince, pleasant pure

Hushing high hymns, Heaven hears her harmony

Earth's every ends, enthralled each ear, each eye,

Numbers need ninefold nerve or nearly name,

Soul stirring Stephen's skill sure seraphs sing the same.

తెలుగులో మొదటి రకమునకు ఉదా: —(1)

గ , వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 845. పద్యము.

సీ॥ వెంటాడి యసురుల విదళించుడేవ వేం

కట రాజితాభిద్రగ్గవ తిలక

పెక్కిన వేల్పుల సొక్కించు నెఱజూట

శయ బలాతిశయాస్త శంభుచాప

విబుధ సుధామృతి విశ్రుత నిజవీతి

లావణ్య కారణ లలిత తిలక

సకల భక్త వ్రాత సారసోదిత రవి

ముని జనానంద కృష్ణుఖ్య చరిత.

ఇందు ప్రతిపాదము మొదటి అక్షరములు గైకొనిన “వెంకటేశ విలాసము” అని కావ్య నామము, చివరి అక్షరములు చేర్చిన “వేంకటపతికవిత” అని కవి నామము వచ్చును.

2) ప్రభాకర రచన ‘విదుషి’ లో ‘ప్రబలశాత్రవ’ అను సీసపద్య పాదముల మొదటి అక్షరములు చేర్చి చదువ “ప్రభాకర” అని కవినామము వచ్చును.

3) సదాశివ “శివకర్ణామృతస్తోత్రము” లో “సమస్త జగదాధార” అను పద్య పాదాది అక్షరములు “సదాశివ” అని సూచించును.

4) అద్భుమిల్లి నారాయణరావు - నారాయణీయము పుట. 101 చంపకమాల, సీసముల రెండును కలిపి పాదాదిన “అద్భుమిల్లి నారాయణరావు కృతి” అని వచ్చును.

5) ఏకాంవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 19. సీసగీతము లందు ‘కవితాచతురానన’ అని విరుదనామము, “ఏకాలశేషార్యకృతి” అని కవి నామము పొందువరువబడినవి.

6) అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి - శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీ నారాయణ దీక్షిత చరిత్రము లో సీసము. 2-73- “అష్టావధాన్యబరాజు” అనియు, క్రింద తేటగీతిన ఆద్యంతాక్షరములు “హనుమంతరాయకవి” అనియు వ్రాయుట జరిగినది.

7) గురువుగారి శివరామదాసు ‘శ్రీవేంకటకృష్ణయాచేంద్ర బహదరువారిని స్తుతించిన విధానము. సీసము. “వెంకట కుమారకృష్ణ” అని వచ్చును ¹

8) పోకూరి కాశీపతి. సిద్ధని చరిత్రలో రామునిచే సీతపేరు చెప్పించిన విధము చరణముల తుది అక్షరములు పేరగును.

అ॥ వె॥ చరణముల కడన్ బొసంగెడు మీకిసే

వధువు పేరు దెల్పవలెనె మహిత

1. “గోపినాథ వేంకటకవి. వెంకటగిరి సంస్థాన ఇతర కవులు.”
కాశీదాసు పురుషోత్తమ్. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం,
1970 July. పుట. 40.

నయ యటంగుగాన నారాణి పేరుగా

తెలిసికొనుడు మీకు తెలివి లేదె

రెండవశ్లోకమునకు చెందినవి. ఉదా1. మిన్నికంటి గురునాథకవి. “శివగీత”లో
కం॥ గురు దుచిర సినాకముతో

సురథమ్ముగ భూమి యుండ సుకరముగ రాత్రిం

చర్యసంతతి విక్రమమున్

హరించిన మహాత్మ పీని నరయవె ప్రేమన్.

“గురునాథకవిని” అని కవి నామ మిందు పొందుపరుపబడినది.

కాని ఆ అక్షరములను, కవి ఇష్టము వచ్చినట్లు గూఢవచ్చెను.

2. ఉదా :—బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. చిత్ర1.

3. మం. పా. శాస్త్రి. ‘శ్రీరాధాకృష్ణ సంవాదము.’ లో “వాలాయంబుగ”
పద్యము.

2. సాంవత్సరి

ఇందు తెలుగు సంవత్సరముల పేర్లు గూఢ మొనరించబడును.

ఉదా:— గ. వేం కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 389 సీసము.

శ్రీముఖ ప్రభవ సుస్మేరాభ కౌస్తుభ

సర్వజి ద్విక్రమ చక్రహస్త.

సౌమ్య భావ మునీంద్ర సన్మనోంబుజ భృగ

యవ్యయానంద హృద్భవ్యరూప

చాత్ర సాధారణ స్తవనీయ విజవర్య

విభవ ప్రమోదాస్త విబుధనాథ

జయ దుందుభి ధ్వన చకితాసురాధ్యక్ష

దుర్మతి రాక్షస శర్మహరణ.

గీ॥ చిత్రభాను స్వభాను జిత్పిద్ధతేజ

విజయ నందన ఖరస్తూత విధివినోద

మన్మథ క్రోధి ధర్మ నిర్మథన సార
వృష గిరీశ్వర సంకాశ వేంకటేశ.

2. ఉదా:- నాదేశ్వారి - సోమేశ్వరీయము. “శుభకృచ్ఛి” కందము
వారి అ. ఉ. రామా. “తారణభావా” అను కందము.

3. దళావతారి.

దళావతారముల పేర్లు గూడ పరువబడిన పద్యము. ఇది స్తోత్రము వేసినట్టులే
ఉండును. ఉదా :- నాదేశ్వారి. సోమేశ్వరీయము.

కం॥ హర మీనాంకారి కమత
కర మిత్ర వరాహ ధీర ఘనరహరీవా
మురమద్రామా రామా
వర రామ స్తుత సుబుద్ధి పరిజనకలికా.
వారి అ. ఉ. రామా. లో “పరభూమి” అను. కందము.

4. నవగ్రహ

నవగ్రహనామవదముల కూడిన పద్యము.

ఉదా:- నాదేశ్వారి. అ. ఉ. రామా. లో. కందము.

రవికుల పనది శశికుజా
ధవ బుధులును గురుల గవుల ధనగుణ నైపు
ణ్యవిభవ యుతులను జేయుదు
రవి జాసుర సేవ్య వృషభ రాధ్వజ భావ్యా.

(2) వారి. సోమేశ్వరీయమున ‘రివిసోమ’ కందము

5. షోడశరాజయుక్త కందము. గ. వేం. కవిప్ర.రా. వేం. వి వి. 555

భువి భరత భగీరథ భా
ర్గవ మాంధాత్రంబరీష రంతి శిబి సుహో
త్రి విభు దిలీప మరుద్రా
ఘన వృధ్వంగ శశిబిందు గయ నహుపులనన్.

6. వృత్తనామ గోపనము.

వృత్తనామములు గూడమొసరింపబడిన పద్యము.

ఉదా:- మిత్రవిందో ద్వాహము. 2-62. సీసము.

మత్త కోకిల బింబ మదన దర్పణములు
 విమల గండోష్ట స్వరముల కోడి
 మత్తేభ నరసింజ మణిగణ వికరముల్
 కర సంభ వానన గతుల కడలి
 చంపక చంద్రికా జలధర మాలలు
 కద దరస్మిత నాసికముల కదరి
 యత్పలమాల విద్యున్మాల మంజరి
 కుచ గాత్ర దీప్త దృక్కులకు బెదిరి
 తే॥ గీ॥ చంచ రీ కావళి నలిన చంద్రరేఖ
 కామినీపాల హస్తాల కములకడరి
 వృత్తమాషములయ్యు కవిత్వసరణి
 కావ్యముఖమునబడి భువిగానబడియె.

ఈశద్యము మిత్రవిందవర్ణన సందర్భమున చెప్పబడినది. సందర్భోచితముగ సలరారుచున్నది.

ఉదా:- (2) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 2. వింశత్యుక్తరవక
 వృత్తనామ గోపనపచనము. ఇందు 120పైగా వృత్తనామములు గోపనమై
 యుండును.

7. రాగముల పేర్లు

రాగములపేర్ల పదములను గూఢమొనర్చిన పద్యము అన్నవి.

ఉదా:- (1) పోకూరి కాశీవతి. కు. ఆం. వి. వి. హరి. చరిత్ర.

[అచ్చతెలుగు]

కం॥ అలించగదే కన్నడ

నేలాసకి కోర్కులిడనిది దిసిరి యగునే

గోలన్గద యీనాటజ

గాలినితోడి గూడ గనరా దానాన్.

చండాలంగన పాటలో సంగీతశాస్త్ర రాగముల పేర్లుతెల్పు సందర్భమిది

(2) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి 95 నుండి 98 వద్యమువరకు, ఛైరవ, శ్రీరాగమాది రాగములు పేర్కొనబడినవి.

౬. నామగోపన మిశ్రమము

(1) ఉదా:- నవగ్రహస్థానికాంక దశావతార నామగర్భకందము.

హరి శశికుజ బుధగురుకవి

హరిసుత తమకేతు హరి యమానవకథనే

శ్వర శంకర శరచర యుగ

కిరి నరహరి పటుత్రిరామ కిత్తవముఖహయా.

[అందుగుల వెంకయ్య-రామరాజీయము]

(2) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. అవతారిక. 31. వద్యం. సీసము. ఇందు నవగ్రహ. నవరత్న, నవనిధి, నవరస—నామములు దెల్పు పదములు కూర్చబడినవి.

[౬.] అంశగణితము

ఇందు అంకెలు క్రమముగ అక్షరములలో చెప్పబడును.

ఉదా:- నాదేశ్వారి. అ. ఉ. రామా. లో. కందము.

ఏకాద్విజవర త్రిభువన

శోకహ చతురావ్రవంచ సుమషట్పరణా

శ్రీకర సప్తాశ్వాన్వయ

మాకష్టము మానవలయు మంచి దశయదే. ఇందు 'ఏక' నుండి 'దశ' వరకు అంకెలు క్రమముగా పద్యార్థమున కలిసిపోవునట్లుగా అక్షరరూపమున ప్రొందు పఱువబడినవి.

ఉదా:- (2) వీరి. సోమేశ్వరీయమున ఇట్లే పదివఱకు కూర్చబడినవి.

(3) కొత్తవల్లి సూర్యారావు "వెట్టికి వేయివిధములు" కావ్యములో ఒకటవ వెట్టికి ఒకటవపద్యము, రెండవవెట్టికి రెండవపద్యము ఇట్లు వేయివెట్టులకు వేయి పద్యములు చెప్పట జరిగినది.

౭. త్రిపద గోపనము

ఏకపాది, ద్విపద చెప్పిన పిదప "త్రిపద"ను అప్పకవి చెప్పియున్నాడు. ఏకపాది, ద్విపదల లక్షణానుసారము త్రిపద నడవలేదు. ఆ ఏకపాది ద్విపదలను

పాద వియమచిత్రము క్రింద శరిగణించితిమి. కాని యీ “త్రిశద” గూఢ చిత్రము నకు సంబంధించినదిగా భావింపబడుచున్నది.

గుమ్మా శంకరరావుగారు తమ వ్యాసములో¹. ఒకేపాదము ముమ్మాలు కావలసినది, అనందే లక్ష్యమనియు, కాని కాలేదనియు, మొదటి మూడుపాదాలలో చెప్పబడిన మూడుపదములను నాల్గవపాదములో వరుసగా చెప్పట దీని లక్ష్యమని అప్పకవి భావించినాడేమో అని అభిప్రాయపడిరి.

రాయవరపు రామస్వామి తనకవితాసాగరములో దీనిని ఉదాహరించెను. పదముల గోళనముగా వారు భావించిరి. అనగా నాల్గవపాదములోని పదములను మూడింటిని మొదటి మూడుపాదాలలోను గూఢ మొనరించబడినదని వారి భావము.

దీనివిబట్టి మొదటి మూడుపాదాలలోను వరుసగా ఒకటవ, రెండవ, మూడవ పదములుగా దాచబడి, నాల్గవపాదములో వరుసగా పేర్కొనుట ఈ త్రిశద చిత్రముగా భావింపదగును. త్రిపదములను దాచియుంచుచున్నాము కనుక త్రిపద పేరు సార్థకము.

వైపెచ్చు అప్పకవి పాదగోళనము గూర్చి చెప్పెను. గాని లక్ష్యము చూపి యుండలేదు. పదగోళనమును గూర్చి ఎక్కడను చెప్పియుండలేదు. కనుక ఇది శదగోళనముగ చెప్పి యుండవచ్చునని యనుకొనవలె.

అప్పకవి చెప్పిన త్రిపద. అప్పకవీయము. 4-563.

తే॥ గీ॥ దేవమునివంద్య గోవింద ది తిజహరణ

పుండరీకాక్ష అవ్యక్త పుణ్యపురుష

యమరసన్నత గోపాల హరి ముకుంద

దేవ యవ్యక్తహరియు నాద్రిపదమయ్యె.

మొదటిపాదములో “దేవ” మొదటిపదముగాను, రెండవపాదములో రెండవ పదముగా “అవ్యక్త”, మూడవపాదములో మూడవపదముగా “హరి”-చెప్పి నాల్గవపాదములో వానిని వరుసగా చెప్పట జరిగినది.

బుర్రాకిమలాదేవి-చందోహాసిలో “త్రిపద”ను త్రిశపాదమున మూల పదములుండనట్లు వ్రాసిరి. అది సరికాదు. అందులో ఏకేషములేదు.

1. “తెలుగు” “త్రైమాసపత్రిక” 1919 july-Sept.
“తెలుగులో చిత్రకవిత్వ” వ్యాసం. Published by Telugu Akademy,
Hyderabad,

[7] వివిధ వదగోపనము

వద్యములో వివిధవదములను గూడ మొనరించుట ఈచిత్రమున కననగును. ఆ వివిధ వదములు లేదా ఒక వాక్యమునందలి వదములలోని అక్షరములొక నియమమున వద్యపాదముల దాచబడి యుండును. ఇది కవిపేరు దాచబడినట్లే యుండును.

కొరవి గోవరాజు సింహాసన ద్వ్యత్రింశికలో ఇట్టి చిత్రము కలదు. విక్రమాద్భువి చెంతకు పేద బ్రాహ్మణుడొకడు తనకుమార్తెను వెంటనిడుకొని వచ్చి స్తుతించు నందర్పము

సీస॥ రాజ్యంబు వదలక రసికర్షమెడలక

జయశీల ముడుగక నయము చెడక

దీమంజంవక దేశంబు నొంపక

నిజముజ్జగింపక నేర్పుగలిగి

విప్రులజ్ఞాటాల వెన్నుసొచ్చినయట్టి

వారిని గొల్చిన వారి వ్రజల

గూర్చంబుతోగాచి యన్యాయ ముడుపుచు

మున్ను జెప్పిరితీ జెన్నుమీరి

ఆ॥ వె॥ చేతలొండు లేక పాత్రల విడువక

యశము కలిమి తమకు వశముగాగ

వసుధ యేలు రాజవర్గంబు లోన న

య్యాది విష్ణుమూర్తి వండ్రు నిన్ను.

ఈపద్యములో పేదబ్రాహ్మణుడు ఏకమార్కుని స్తోత్రము చేయుటయేగాక ఒక విన్నపముగూడ గూఢముగ చేసియున్నాడు. సీసపద్యములో 8 చిన్నపాదముల మొదటి అక్షరములను, అటవెలదిలో ప్రతిపాదము మొదటి అక్షరములను గలిపి చదివిన, “రాజ! దీని వివాహము చేయవయ్యా” అని వచ్చును. కుమార్తెకు వివాహ విమిత్తము ద్రవ్యసహాయము రాజుగారు చేయవలెనని పేదబ్రాహ్మణుని విగూఢ విన్నవము.

2. పాదగూఢము

పద్యములో ఏదేని ఒకపాదమును విడిచిన మూడుపాదములలోను గూఢ మొనరించి చెప్పటను పాదగూఢ మందురు.

తెలుగున అర్థపాదగూఢమును వ్రాసిన కవి గ. వేం. కవి.

ఉదా :— వ్ర. రా. వేం. వి వి. 350 పద్యం. కందము.

భువన అతర జయనన్నుత

గవా దిపా ధన్య కలిత కారుణ్య రమా

రవ వరమ పురుష తీనరి

పురిపాల మహా విశాల భుజగధరవతీ

ఇందు “భుజగ ధరవతీ”. అనునల్గవ పాదభాగము మొదటి మూడుపాదము లందు గూఢ మొనర్పబడినది ఆక్రీగీకల అక్షరములు వరుసగా చదువుకొనదగును. అవి వదలి అక్షరములుగ గుర్తింపదగినను.

1] గూఢ ప్రథమపాదము

ఇది ఎక్కువ ప్రచారములో లేకపోయినను మచ్చుకు చిత్రించుట జరిగినది.

సంస్కృతము. ల.స. చిత్రం. 4. ఈ క్రిందిది.

చివరి మూడుపాదాలలో మొదటి పాదాక్షరములు గూఢ మొనర్పుట జరిగినది. కాని ఒక నియమము పాటించలేదు,

ఏ హిదేవి కలశోదధేః సుతే
 దేహి పావ విలయం దయానిధే
 — — — — —
 శేషశాయి దయితే తమోముషం
 — — — — —
 శేషుషిం కలయనః సుశోభనామ్.

ఒక వరుసలోలేక ఇష్టమువచ్చినట్లు వెనుకముందు ఆ ప్రథమ పాదాక్షరములు కూర్చబడినవి. ఇది సరియైన వద్దతికాదు.

తెలుగున ఉదా :- వేడులవారి ల.న.చి స్త 4.

సంస్కృతములోని నియమ రహితముగ మొదటిపాదముగూడ మొసరబడినది. మొదటి పాదమున 12 అక్షరములు కలవు. యితికి సరివడు అక్షర మొకటి యుండునట్లు కవి చూచుకొనవలెను ఆ వద్యవిట్లున్నది.

తే॥ గీ॥ పాలమున్నీటి పుత్రి మాం పాహి పాహి
 కోటి పావము లడచి కన్నీటి దుడిచి
 — — — — —
 తేల్చి పాలింపు మమ్ము ముక్తిప్రదాత్రి
 — — — — —
 భవ్య మాం గల్య వై దేహి పాలిత మహి.

2) గూఢ చతుర్థపాదము

చతుర్థ పాదాక్షరములను మొదటి మూడు చరణములందు గూఢము చేయుట ఇందలి చిత్రము. ఇది బహుళ ప్రచారమునందినది. అటు సంస్కృతమున ఇటు తెలుగునను ఎక్కువగా ఇది చిత్రింపబడినది

సంస్కృతమున ఇది రెండు విధముల రచింపబడినది. తెలుగునను అట్లే. నాల్గవ పాదాక్షరములు క్రమరహితముగ మొదటి మూడు పాదములందు ఎక్కడో అక్కడ వచ్చునట్లుగా వ్రాయబడుట మొదటివిధము. అక్షర క్రమముతోపాటు వియ మమునుగూడ పాటించి వ్రాయబడుట రెండవ విధము. పైన చూచిన ప్రథమపాద గూఢము మొదటి విధమునకు చెందినదే.

ఏ విధమైనను తెలుగున మాత్రము ఆ గూఢపాదమున ప్రాసాక్షరము, యత్యక్షరము ఆయాస్థలముల వచ్చునట్లు రచింపవలెను.

మొదటి విధము :

సంస్కృతములో ఉదా : - కా.కా.477.

ద్యు వి యదామి నీతార

సందావ విహత శృతిః

వై మేషు మాలా శుశుభే

విద్యుతా మివ సంహతిః

ఇట్లే శిశుపాలవధ, ల.స, మున్నగు సంస్కృత గ్రంథములందీది గలదు.

తెలుగున విన్నకోట పెద్దన ఈ మొదటి విధముగనే తన లక్షణ లక్ష్యముల విచ్చినాడు. లక్షణం. కా.చూ. 6-46. కం.

మొదలి చరణ త్రయములో

బదిలముగా గవితనంత భాగాక్షరముల్

గదియం గ్రమమున నిల్పిన

నది గూఢ చతుర్థమనఁగ సదృశమయ్యెన్.

అద్యుతము గొల్పును గనుకనే ఇది చిత్రమైనది. ఇతని లక్షణము ప్రకారము మొదటి మూడుపాదములందలి గూఢ చతుర్థ పాదాక్షరములు వరుసగా చదువుకొనిన వచ్చును. సంస్కృతములో ఈ వరుసగూఢ పాటింపబడలేదు. అంత మాత్రము చాలదు. ఎన్ని అక్షరముల కొకసారి ఈ గూఢ చతుర్థ పాదాక్షరముల నుంచవలెనో క్రమము పాటించి తీరవలెను. అది రెండవ వద్దతిలో చూడగలము.

ఇక విన్నకోట పెద్దన లక్ష్యము. కా.చూ. 6-47

చం॥ చతురు బిరర్థ్య శీలు గవి శశ్వద భీష్మిక భూరి దానదున్

వికత భుజాని సర్గబలు విక్రమ సన్నుతి సేవితో దయున్

మతికె దురెల్ల సేసికొని మాన్యులకాలము కానిమానులై

చతురులు విశ్వభూవిభుని సన్నుతి సేయుదురెల్ల కాలమున్.

ఇతని లక్షణానుసారము వ్రాసిన కవులు.

- 2) ఈదులవల్లి భవానీశ ధర్మఖండము, 9-284. చం. వాల్మీకి విష్ణుదేవుని స్తుతింపు సందర్భము.

3) ఏకాలవారి. శ్రీ. వేం.చి.ర. కరము. పూ థా 20 చం

4) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. చిత్ర-2. అ॥వె॥

రెండవ విధము.

సంస్కృతములో ఉదా:- ఈశ్వర శతకము. 90.

తుభ్యం జగత్రయ త్రాణ

స సంవజ్జయతే నమః

శివ సంయత్సభాశీల

జయ నజ్జన వత్సం

ఇచ్చట అక్షరక్రమమే కాక, ప్రతి రెండక్షరములకొకసారి నాల్గవ పాదాక్షరములు పొందుపరువబడినవి. ఎక్కువమంది తెలుగు కవులీ వద్దతిన్న చంపకమాలలో వ్రాసిరి. కందములోకూడ వ్రాయుట జరిగినది.

చిత్రకవి లక్ష్యమిచ్చినాడు: కాని లక్షణ మీయలేదు. అదే లక్షణమును కొనవలెను. అప్పకవి 'ప్రథమాశ్వాసము'లో 'సరసిగూఢ చక్షుర్థ చరణవర్ణము' అని పేరెత్తెనుగాని లక్షణ లక్ష్యముల నీయలేదు.

ఉదా:- 1) చిత్రకవి పెద్దన. ల.సా.సం. 1-99

చం॥ ఘనహరి భాను జాస్తమతి కుంజ భవాయతుల ప్రతాపభా

గ్యవిధి కృపాక రాజనక జాయత కుక్కుకచా మహాత్మ పా

వని వటుకేన శూరచయవర్య సుధీసర సాద్య హృద్య శా

హనుమ జయప్రభాది కనయక్రమ పానిన చర్యనద్యశా.

చంపకమాలలో గూఢ చతుర్థపాద రచనా నియమము గమనింతము. రెండక్షరములను వదలుచు మూడవ అక్షరమును తీసికొనుచు పోయిన, ప్రతిపాదమున 7 అక్షరాల చొ॥న మూడు పాదములకు $3 \times 7 = 21$ అక్షరాలు వచ్చును. చంపకమాల పాదాక్షరాలు 21. వానితో నాల్గవ పాదము పూర్తిఅగును. ఆ నాల్గవ పాదమునందలి ప్రాసయతులు గుర్తుంచుకొనవలెను. దాచబడిన రెండవ అక్షరము ప్రాసాక్షరము. 11వది యతిస్థానాక్షరము. నాల్గవ పాదమున 5,7,11,14,17,19,21లు గుర్వక్షరాలుగా ఉండవలెను, కాని వీనిలో 5,11,17,19,లు మొదటి పాదాలలోను లఘుక్షరాలుగా దాచబడినవి. నాల్గవపాదములో అవి గుర్వక్షరాలు కావలెనుగదా.

దీనికొక ఉపాయము. 6,12,18,20,లు సయక్త, లేదా ద్విత్వాక్షరములుగా ఉండునట్లు రచింపవలెను.

ఇట్లు నిర్మింపబడిన గూఢ చతుర్థ పాదమునకు దగిన అర్థముండవలెను. అంతేకాదు. మిగిలిన మూడు పాదములకు దీనికి అర్థము విషయమున పొంతన ఉండవలెను.

ఉదా :- 2) గ.వేం కవి-ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 220 పద్యం.

3) కొడవలూరు రామచంద్రరాజకవి-మహాసేనోదయము. 1-219.

4) గోపీనాథ వేంకటకవి. గోపీనాథ రామాయణము. సుందర. 1536.

5) ధరణి దేవులరామమంత్రి. దశావతార చరిత్ర. వాలఖ్యస్తతి. 277

పద్యం.

6) విక్రాల శ్రీదేవమ్మ. వానపదర్థ పరిణయము. 2-230

7) పొత్తపి వేంకటరమణకవి. లక్షణశిరోమణి. 4-707. చం.

కందములో గూఢ చతుర్థ పాదచిత్రము.

ఉదా:- గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 850.

అది : వెలియు దార మధుర దయ

నిలుపు గుహన్ దత్తినలరు నీవిడు భక్తిన్

గలివి మనదేహ శౌరీ

వెలిదమర యజగు దనరు విభుగనినహరీ.

పై పద్యమున మూడు పాదము లందును వరుసగా బేసి అక్షరములు గైకొనిన నాల్గవపాద మేర్పడును. గ్రహించు రెండవ అక్షరమే ప్రాసాక్షరము. గ్రహించు మొదటి అక్షరమునకు, రెండవపాదమునందలి 4వ గణములో ఒక అక్షరమునకు యతిచెల్లుబడి యగునట్లు చూచుకొనవలెను.

2) నాదేశ్వరారి. అ. ఉ. రామా. 7-148.

3) వారి. కృష్ణానదీ మహాత్యం. 1-113.

4) వారి సోమేశ్వరీయము. 'నినునుతి జేసి' పద్యము.

5) వావిలికొలను సుబ్బారావు. శ్రీకుమారాభ్యుదయము. 3-134.

6) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజనవినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 22.

౯) శ్రృతీంసు, చతుర్థ పాదగూఢము

సంస్కృతములో ఇది ఈశ్వర శతకమందు కలదు. ఇందు మొదటి రెండు పాదములందు చివరి రెండు పాదాల అక్షరాలు దాచబడును. మొదటి రెండు పాదాల లోని బేసి అక్షరములు గ్రహించి వ్రాసిన 3వ పాదము, సరి అక్షరములు గ్రహించి వ్రాసిన నాల్గవపాదమున్ను ఏర్పడును. అది ఇట్లున్నది.

సుధీరారజ్జతా భస్మ
జయమాసా భగత్తమ
సురాజ్ఞభ జమాభక్ష
ధీరతావ్యయ సాగమ

[ఈశ్వరశతకం. 91.]

తెలుగులో దీని మాదిరి కనబడలేదు.

౧౦. భాషాగోపనము.

తెలుగు వద్యము దాంధ్రేశ్వర భాషను గోప్యముగ ఉంచుటను భాషా గోపన మనబడును. అనగా రెండు భాషలు వద్యమున ఉండునన్నమాట. ఆయా భాషలలో వాని అర్థసమన్వయము కుదురును. ఇందు గో రెండవరకము అనులోమ విలోమము. దేవీశతకములో సంస్కృతభాషలో సూరసేన, మహారాష్ట్ర భాషల గోపనము చేయబడినది. (78, 76 వద్యములు.)

తెలుగు వద్యమున సంస్కృత మిమిడియున్నది. తెలుగులో భాషా గోపనము నకు క్రింది వద్యము నుదాహరణముగా చెప్పవచ్చును. ఈ వద్యములో తెలుగు సంస్కృత భాషలు గలపు దీవికి ఇటు తెలుగు భాషా వరముగను, అటు సంస్కృత భాషా వరముగను అర్థము చెప్పుకొనుటకు వీలున్నది.

ఆ వద్యము. పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయములో 6-161. అది :

మాయమ్మా నను నీవే
రాయలివైకావ దేవరా జేజేజే
మాయాతుమ లావిన యది
పాయక సంతోసమున్న ఫలమిలసామీ.

తెలుగులో అర్థము :

దేవరా! = ఓ ప్రభువా! జేజేజే = ముమ్మాటికి జయము. ఇలసామీ! =

ఓ భూనాయకా! నీవు రాయలవై = రాజువై, కావన = రక్షించుట చేతనే, సంతోషము, పాయక = విడువకుండ, మాయాతుమలు = మాలత్యలు, అనివయది = అంటియున్నది, ఉన్నఫలము = సిద్ధించిన ఫలము, మాయమ్మానసు = మా తల్లితోడునుమా, నీవు రాజువై రక్షణ భారము వహించుట వలన చూచునప్పుల్లో సంతోషము తాండవించిన దని భావము.

సంస్కృత వరమైన అర్థము :

హే, సునీపే = శుభప్రదమైన మూలధనముగల ఓ రాజా!. ఆయమ్ = రాబడిని, మామాన = లెక్కింపకుము. అలవా = చిన్నాభిన్నం కానట్టి, రాః = ధనము, ఏతైవ = ఒక్కతే, అవత్ = కష్ట నమయమందు రక్షించునదగును. కావున మూలధనము వ్యయపరుపరాదని భావము. అజేజే = భాగవతులతో యజ్ఞము చేయునట్టి, రాజే = రాజకొరకు, మా = లక్ష్మి, ఆయాతు = వచ్చెడును, మలాని = పావములు, న = పొందవు. పాయక! = ఓ రక్షక!, సుకః = నత్పురుషులు, యది = దర్శింపవచ్చిరేని, ఆనముత్ = సంతోష రహితుడవై నఫల = దర్శనమీయక పోకుము మీల = వారితోకలియుము. అమీ = వచ్చిన యీ వండితులు, సా = ఆ లక్ష్మి అని విశ్వసించుము. ఓ రాజా! రాబడిని గురించి యోచించబోకు. దానిని మంచి కార్యములకు వినియోగించు. బ్రహ్మము గూర్చి యజ్ఞము చేసేవారికి సంపదకెప్పుడు తక్కువకాదు అని భావము.

సందర్భము : కళాపూర్ణోదయములో మదాశయునా స్థానమున ప్రథమగమాదులు చిత్రముగ జవాబిడు తీరు.

ఈ పద్యము తెలుగై రాజుగినిన ప్రశ్నకు సమాధానమగుచున్నది. సంస్కృతమై యతనికి హితము నుపదేశించుచున్నది.

ఈ పద్యములో చిత్రమిది యని పాఠకులకు తెలియపరచుటకు 6-1'6 పద్యములో సంస్కృత వరమైన అర్థ భావములను పాత్రలచేతనే చెప్పించును.

ఉదా :- 2. కనువర్తి అబ్బయ్య. కవిరాజ మనోరంజనము. 4-176. ఇందాంధ్ర - గీర్వాణ భాషలు గలవు.

3) పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి. లంకావిజయము. 2-230. ఉభయభాషా కంధం.

4) ఏకాశావారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 11. తత్సమాంధ్ర వదములతో భగవత్సత్వమున, సంస్కృత వదములతో లక్ష్మీస్తుతి వరమైన అర్థము గోచరించును.

5) అల్లమరాజు రంగశ్యామి. శ్రీ. అం. చం. రామా అరణ్య. 77. కందము.

6) అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి. భద్రావరిణయం. 360 (సంస్కృతాంధ్రములు).

ఈ వద్దతిలో “సంస్కృతాంధ్రశిష్ట నారాయణస్తవము” అను పేర ఏకాశావారిగారు గ్రంథమును గూర్చిరి¹. అందులోని పద్యములు తెలుగు అర్థమున వారాయణస్తవములు, సంస్కృతార్థమున లక్ష్మీస్తుతియును నగును.

Dyglolt poems. Consists of verses that can be read in any two or more languages. Two examples ²

1. ప్రాకృత సంస్కృతములు గలది.

“నరలే సాహసరాగం వరి హరరంభోరు ముజ్జనంరంభమ్,
విరళాం విరళాయానం వో దురితవ చిత్తమనహం మే.”

2. శ్రీవివాసకవి సార్వభౌమ (19 శతాబ్ది). మైసూరు మహారాజాస్థానకవి.

“క్రీష్ణరాయణయోత్కర్ష” పద్యగద్యములలో విరచితము. విరామచిహ్నముల మార్పుతో ఆకావ్యములు సంస్కృతము, ఇటు కన్నడములలో అర్థవంతముగ ఉండును,

భాషా గోపనము - అనులోమ విలోమము.

ముందునుండి వెనుకకు చదివిన ఒక భాషలో అర్థము వచ్చును ఆ పద్యమునే వెనుకనుండి ముందుకు చదివిన మఱియొక భాషలో అర్థము వచ్చును. అందువలన ఈ చిత్రము భాషా గోపనముతో అనులోమ విలోమముగా చెప్పబడుచున్నది. రచనా విధానము కట్టియేగాక, భాషాభరముగ గూడ అనులోమ విలోమము లిందు చూడవచ్చును.

¹. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. III Vol. Print. 1980.

². History of Sanskrit Classical Literature by Krishna machariar, Page. 377. Print. 1937,

సంస్కృతములో “భాషాం తరగతం” అనే పేరున నర. కంఠా. ఇత్యాది గ్రంథముల నిది గలదు.

తెలుగులో 1. ఉదా :— పింగళి సూరన. కళాపూర్ణోదయము. 6-172.

కం || రా వినువారికి నరవిగ

భావనతో నానునతి విభావసుతేజా

దేవర గౌరవ మహిమన

మావలసిన కవిత మరిగి మాకు నధీశా.

అనులోమముగ తెలుగులో అర్థము. అతి విభావసు తేజా = మిక్కిలి ప్రకాశించు పరాక్రమముగల, అధీశా = మహారాజా! దేవర గౌరవమహిమన = మీ ఘనత యొక్క మహిమచేతనే, మావలసిన కవిత = మా ప్రియమైన కవిత్వము, తాన్ = అపివినువారికి, నరవిగన్ = యుక్తముగా, భావనతో = భావించుటతో, మాకుమరిగి = అలవడి, అనున్ = కనిపించును.

విలోమములో శ్లోకరూపమున పై పద్యవిట్లుండును.

“శాధి + ఇనకు మా గిరి మతివికన సిలవమాన మహిమ వర గౌరవదే జాతేసువ భావి తిననునాతో నవభాగ విరసహిరి వానువితా.”

ఇప్పుడు విలోమముగ సంస్కృతములో అర్థము. ఇన = రాజా!, ఆగిరి = సర్వతములన్నంతకాలము, కుమ్ = భూమిని, శాధి = శాసింపుము. మత = సర్వసమ్మతుడ!, వికనసి = మిక్కిలి ప్రసిద్ధి పొందినవాడా!, లవమాన = లవుని మానవంటి మానం గలిగిన, నను = ఓ భూవరా!, మహిమరగౌరవదే = గొప్పదనముచే శ్రేష్ఠమైన గౌరవమొసంగు, సువభా = నీ వంటి మంచిరాజా, ఇతి = ఈవిధము, జాతే = కల్గియుండగా, నా = వండితుడైన మనుష్యుడు, అతః = ఇట్టి గౌరవమువలన, నవభాః = కొత్త విలాసము గలవాడై, రసకీరి = రసముచిప్పిలు నట్టి, గవి = భాషయందు, అనువితావా = స్తుతింపని వాడగునా! కాదని భావము.

సందర్భము : కళాపూర్ణుని అష్టాశ్శములో ప్రథమాగమాదులు చిత్రకవితకు ప్రదర్శించిన తీరు. 6-176లో దీని సంస్కృతపదమైన అర్థభావములు పాత్రచేతనే కవి చెప్పించును.

2. విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 32. అనులోమ తేజ గీతి తెలుగు భావలోను, విలోమమున శ్లోకము సంస్కృతార్థమున గోచరించును,

3. ఏకాంవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. మూడవభాగము. 8వ పద్యము, తెలుగున అనులోమముగ తేటగీతి. సంస్కృతమున విలోమముగ వంశస్థవృత్తమగును. తేటగీతి భగవత్స్తుతి, వంశస్థవృత్తము శ్రీస్తుతి వివరించును.

తేటగీతి: మారతా! స్తుత! నక్షర! సారదాన!

భారతార్జున సువ్యక్త వర్ణిత స్వ
సార సాస్థల క సృజ! రారనోమ
యాచకార్దద! సప్తయ! హవచారు!.

వంశస్థవృత్తము. విలోమము.

రుచావహా యచ్చ సదర్థకాచ యా
ఋనో రరాజి స్వకలస్థ సారసా
స్వతర్థి వక్తవ్య సువర్ణ తారభా
సారసా రక్ష నతస్తుతా రమా!

4. పద్య గూఢము [గర్భకవిత్వము]

పాద గూఢ చిత్ర ప్రాతిపదికపై పద్య గూఢము నిర్మింపబడినది. పాదమును ముందలి మూడు పాదములయందు దాచినట్లే లేదా గర్భస్థ మొనరించినట్లే ఒక పద్యమున మరొక పద్యమును గర్భస్థ మొనరించుట పద్య గూఢ చిత్రమున జరుగును.

అప్పకవి గర్భకవితా భేదములు దెల్పునందర్భమున మొదటగా గూఢ చతుర్థ చరణ వర్ణముని పేర్కొనెను. [అప్పకవీయము. 1-33]. కావున పద్యగూఢమునకు పాదగూఢమే ప్రాతిపదిక అని చెప్పవచ్చును.

పర్వచ్యుతకములో ఒక పద్యమున ప్రతిపాదమున ముందు వెనుకల కొన్ని పద్యములు చ్యుతమొనరించిన నింకొకపద్య మేర్పడును. ఈ పద్యంలో సంస్కృతములో గర్భకవిత కలదు. వృత్తములకీ పద్యతి సరిపోవును. ఉదా:- గీత గర్భ ఉత్పలమాలలోని ప్రతిపాదము మొదటి అక్షరములు చివరి ఒక అక్షరము తొలగించిన తేటగీతి వచ్చును.

కాని తెలుగున దేశీయ భందమున ఈ పద్యతి పరిపొదు. కావున చ్యుత చిత్రముక్రింద కంటే గూఢ చిత్రముక్రింద పద్య గూఢము (గర్భ కవిత) పరిగణింప ధగుండు.

దీనికి గర్భ కవిత్వమని తెలుగు లాక్షణికులు పేరిడినను, అది నమ జనము కాదనిపించును. ఒక పెద్ద పద్యమున చిన్నపద్యము గర్భస్థమైయుండిన గర్భ కవిత్వమని పించుకొనును. కాని, ఈ చిత్రములో అన్నియెడల ఇట్లుండదు. 'కంద మణిగణనికరము'న ఒక పద్యమందు ముడియొకటి గర్భస్థమైయుండదు. ఏ ఒక్క అక్షరమైన నెటూ మిగులదు. అక్షరము లన్నియు సరిపోవును దీనికి గర్భకవిత్వమని పేరిడుట సమంజస మనిపించదు. కనుక ఈ చిత్రమునకు పద్య గూఢమనుటయే నముచితము. కాని ఈ చిత్రము తెలుగులో "గర్భకవిత్వము" పేరప్రసిద్ధి పొంది నది.

సంస్కృతములో పద్య గూఢ చిత్రము కొంచెముగానే యున్నది. అయి అక్షర మ్యుతకమువలన పద్యములో ఇతర పద్యములు ఏర్పడుచుండును. దీనికిగూర్చి ఈయుజ్జీ వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు¹ వివరించిరి సంస్కృతమున "చతు చిత్ర గర్భ" అను ఏకేషరచన మొకటి కనపడుచున్నది². పర్వ గూఢ చిత్రములో పద్యముల నుండిపద్యములు ఏర్పడును. ఉదా :- నిర్ధల ఉపమాక వేంకటేశ్వరుని "రామాయణ సంగ్రహము" 30 సర్గలు. ఈ కవి విజయనగరము దగ్గర నివసించెను. క్రీ. శ. 1866 న రచించబడిన దిది.

బాల కాండము నందు కవి పేరు వివరములు గూఢ పరచబడినవి ఈ కాండ మందలి వ్రతి పద్యము మొదటి అక్షరములు కలుపుకొని చదివిన 'రామకవచము' ఏర్పడును.

అయోధ్య³ ండి యుద్ధ కాండమువరకు గల వ్రతి పద్యము మొదటి పాదము అక్షరములు గ్రహించి చదివిన "గౌరీ వివాహం" కావ్య పద్యములు వచ్చును.

పై కాండముల యండలి వ్రతిపద్యము రెండవపాదము మొదటి అక్షరములు కూర్చుకొని చదివిన "శ్రీరంగ దీక్షేత్ర మహాత్మ్యము" కావ్య పద్యములు వచ్చును.

పై కాండముల వ్రతిపద్యము మూడవ పాదము మొదటి అక్షరములు కూర్చు కొనిన "భగవదవతార చరిత్ర" కావ్య పద్యము లేర్పడును. పై కాండముల వ్రతి

1. "భారతి" 1919కి ఏప్రియల్ "సంస్కృత వాఙ్మయమున గర్భకవిత్వము లేదా వ్యాసము."

2. History of Classical Sanskrit Literature- Page 375. Print 1937

వద్యము నాల్గవ పాదము మొదటి అక్షరములు కూర్చుకొనిన “ద్రౌపదీ కల్పాణం” కావ్య వద్యములు వచ్చును.

వద్య గూఢ చిత్ర ప్రక్రియను తెలుగు వారభివృద్ధి వరచి, ఆసాంత మీ చిత్రముతో కావ్య నిర్మాణము జేయుస్థితికి దెచ్చిరి.

ఉదా :- 1. గాదె పాపరాజు. చతుర్విధ కందరామాయణము.

2. రావిపాటి శత్యనారాయణ. వి. భా. రామా.

తెలుగులో లిట్టి రచనకు మార్గ దర్శకమైనది గ. వేం కవి రచన ప్ర. రా. వేం. వి. వి.

తెలుగులో చిత్రకవి పెద్దన, అప్పకవి కొన్ని గర్భ కవితా భేదములు లక్ష్య లక్షణ సహితము పేర్కొనిరి. వానికి దోడుకవుల లక్ష్యముల గ్రహించితిని. ఏ వద్యము లేయే వద్యముల గూఢ మొనరింప దగునో పరిశీలించుట కొక్కొక్క వద్యమును గైకొని, అందుపట్టు వద్యములను జూపుచు ఒక ప్రణాళికాను సారము రచించితిని. ఉదా:- కందము, ఇందుకందములెన్ని ఎట్లు గూఢ మొనర్చ వచ్చు. తర్వాత అందితర వద్యము లేవి ఎట్లుమును? తేటగీతి. దీనియందేయే వద్యము లిముడును? ఇట్లే తక్కిన వానిని గూర్చి వివరించితిని.

1] దేశీయ ఛందము.

- 1) కందము. 2) తేటగీతి. 3) ఆటవెలది. 4) ద్విపద. 5) సీసము. 6) రగడ.

2] వృత్తములు

- 1) మదన విలసితము. 2) భుజంగప్రయాతము. 3) స్రగ్విణి 4) ప్రమితాక్షరము. 5) ప్రహరణకలితము. 6) మణి గణనికరము. 7) చంద్రశేఖరవృత్తము 8) వంశవామరము. 9) ప్రియకాంతా 10) శార్దూలము 11) ఉత్పలమాల 12) చంపకమాల. 13) స్రగ్ధరా 14) మత్తాక్రీడ 15) క్రౌంచపదము 16) సరసిజము. 17) భాస్కర విలసితము. 18) లయగ్రాహి 19) లయ విభాతి.

3. వద్య గూఢ చిత్ర కవితా కావ్యములు.

1. కందము

తెలుగు కవులు కందమున చిత్ర విచిత్రమైన పోకడలు పోయి కందకములో కందములనే కాక ఇతర వద్యములను గూఢ మొనరించిరి.

1) చతుర్విధకందము. దీనికి లక్ష్యము ముందు లక్షణము వెనుక పుట్టినది.

ఇందలి రకములు. 1వ రకము. నన్నెచోడుడు- కుమార సంభవము 12-217

ఉదా :- 1 సుజ్ఞాన యోగ తత్త్వవి

దిజ్ఞార్ ² భవబంధనముల, ద్రెంచుచు భువిలో

³ సజ్ఞాన వదము బొందక

ప్రాజ్ఞార్ ⁴ శివుఁ గొల్తు రచన భావన దవులన్.

‘జ్ఞ’ కార ప్రాసతో 1,3 వద్యములు రెండు, “వ” కార ప్రాసతో 2,4 వద్యములు రెండు మొత్తము నాల్గు కంద వద్యములు పై కందమున గూఢ వరచి బడినవి.

చతుర్విధ కంద వద్య లక్షణము చిత్రకవి పెద్దన ఇట్లు తెల్పియున్నాడు.
ల. సా. సం. 3-109.

అసమ వదము లారెండవదై న గణము

నలజములలోన నొక్కటి నిలువనలయు

సమవదం బుల రెండవ స్థలము గణము

నందు వద్యాది యగు చతుష్కందమునకు.

కందములోని 1,3 పాదముల రెండవగణము “నల” గాని “జ” గాని విలువ వలయును. 2,4 పాదములందలి రెండవగణముతో వద్యము మొదలగును.

ఇంక ఉదా :- 1) విన్నకోట పెద్దన. కా. మా. 6-49.

2) చిత్రకవి పెద్దన. ల. సా. సం. 3-110.

3) కామినేని మల్లారెడ్డి. ష. చ. 3-110.

4) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 817.

5) అప్పకవీయము. - 4. 622.

6) లక్ష్మణకవి-లంకావిజయము. - 1-183

7) తూము రామదాసు - మిత్రపిందో ద్వాహము 2-29.

- 8) ధరణి దేవుల - దళావతార చరిత్ర. కృష్ణావతారము 303.
 9) మంగళగిరి ఆనందకవి - విజయ నందన విలాసము. 3వ. ఆశ్వా.
 సాంతము. పుట. 125
 10) ఈదులవల్లి భవానీక - ధర్మ ఖండము. 6-393
 11) కొడవలూరి రామచంద్రకవి - మహా సేనోదయము. 2-251
 12) పురాణం పిచ్చయ్య - విజయాశ్వా చరిత్ర. 3-196. ఉ. భాగము.
 13) పెద్దాడ నాగరాజు - శకుంతలా పరిణయం. 2-304.
 14) మల్లన - రుక్మాంగద చరిత్ర. 5-66
 15) కూచిమంచి సోమసుందర కవి - లక్ష్మీపీయ విలాసము¹.
 16) నాదెళ్ళవారి - సోమేశ్వరీయము, అ. ఉ. రామా. లతో.
 17) తిరువేంగళా మాత్యుని - నీలాచల విలాసము.².
 18) రా. ట. నా. - ని. భా. రామా. 28 పద్యం.
 19) విక్రాలవారి - శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 28.
 20) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి - గర్భ. 1. లో మూడు
 చతుర్విధ కందములు కలవు.
 21) కేశవయ్య - దాశరథీ చరిత్ర. నిరోష్ఠ్య కావ్యము. 1-310
 22) వెలగపూడి కృష్ణయ్య మాత్యుడు - భానుమద్విజయం 1వ
 ఆశ్వాసాంతము. 129 పద్యం.

అచ్చతెలుగు :

- 1) లక్ష్మీ నృసింహాచార్యులు - కుబ్జ కృష్ణ విలాసము. 3-119
 2) శంపాక వేంకట సూర్యప్రకాశావధాని - శు. ఆం. ని. చంద్రహాస
 చరిత్ర. ఏ కాశ్వాసము.
 ఆశ్వాసాంతము. 149 పద్యం. ఆ పద్య మీ క్రింది విధముగ నున్నది.

---

1. పూండ్ల రామకృష్ణయ్య ప్ర. రా. వేం. వి. వి. పీఠిక.
 పుట. 27.

2. యస్వీ జోగారావు గారి - యక్షగాన చరిత్ర. పుట. 288

¹మినుకుల తుదలను దనరెడు

గనుడా!, ²వరువంపు గొల్ల గరితల మరుడా

³పెనుబొగడి కలన మరుల

చ్చనుడా!, ⁴సిరిచెలియ మగడపై రణ దరుడా.

చతుర్విధికంద వద్యములో నాల్గు కందములను విడగొట్టి చూపుట జరుగు చున్నది. మాదిరి పై కందము మొదటిది.

రెండవది. వరువంపు గొల్ల గరితల

మరుడా పెనుబొగడి కలన మరులచ్చనుడా

సిరి చెలియమగడ పై రణ

దరుడా మినుకుల తుదలను దనరెడు గనుడా.

మూడవది. పెనుబొగడి కలన మరుల

చ్చనుగా సిరి చెలియ మగడ పైరణ దరుడా

మినుకుల తుదలను దనరెడు

గనుడా వరువంపు గొల్లగరితల మరుడా.

నాల్గవది. సిరిచెలియ మగడ పై రణ

దరుడా మినుకుల తుదలను దనరెడు గనుడా

వరువంపు గొల్ల గరితల

మరుడా పెనుబొగడి కలన మరులచ్చనుడా.

అంకెలనుండి అయావద్యములు మొదలిడి వరునగా చదువుకొని వదలి వేసిన భాగమును చివరకు కలుపుకొనుచు పోయిన గర్భిత వద్యములు వచ్చుచుండును.

చతుర్విధ కంద వద్యములతో కావ్యమాసాంతము వ్రాసిన వారున్నారు.

1. వెంకటాద్రి కృష్ణయ్య - చతుర్విధ కందశతకము.¹ కావి అంభము

2. నాదెళ్ళవారి - చతుర్ముఖీన కంద రామాయణం. 202 వద్యములున్నవి.

3. గాదె పావరాజు. 1) శ్రీ దర్శిజానకిరామ విచిత్ర నక్షత్ర కంద గర్భాక్షిత్తర శతకము. 27 వద్యములు 2) చతుర్ముఖరామాయణము. 1094 వద్యములు.

చతుర్విధ కందము, రెండవరకము.

ఉదా :- 1) ¹కృష్ణా! ²నిను మఱి మఱవను

కృష్ణా నను నెనరు మఱవి కినియకు నాపై

³కృష్ణా⁴కవికర ముంచర

కృష్ణా యవి తఁచినపుడె యెనసెదననరా.

[వెలిదండ్ర వేంకటవతి. రాధామాధవ సంవాదము. పుట.72].

‘ష్ట’ కారప్రాసతో 1,2 లతో మొదలిడు రెండు పద్యములు. ‘స’ కారప్రాసతో 3,4లతో మొదలిడు రెండు పద్యములు. మొత్తము నాల్గు కందములు.

2) ద్వివిధకందమనెడి పేరుతో కాణాద పెద్దన - భద్రావరిణయం - “ష్టయ” ప్రాసంతో. 3-294, 295:

3) విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం చి.ర.కరము. పూ.భా 27.

ఇవి లక్ష్యములై నను లక్షణములుగా స్వీకరింపదగును.

చతుర్విధ కందము, మూడవరకము.

చతుశ్చరణ గర్పకందమనెడి పేరుతో వెలియించ బడినది.

1) అందుగుం వెంకయ్య - రామ రాజీయము 339. పద్యము.

¹గిరిధర కమలాధ్యక్ష

²సర సీరుహ వత్సనయన శరనిధిశయనా

³మురహర సన్నత నామా

⁴కరుణాకర నరసఖహరి కరివర రక్ష.

1,2,3,4లతో మొదలి 3 పద్యములను పరుసగా చదువుకొనిన చతుర్విధ కందములు నాలుగువచ్చును. 1,3 పద్యములకు యతులు కప్పించుచునే యున్నవి. 2,4 పద్యములకు 3;1 పాదముల రెండవ గణము మొదటి అక్షరముగా యతియుండు నట్లు రచింపబడినది. నాల్గు పద్యములకు ప్రాస ‘ర’ కారమే.

2) ఉదా:- గోపినాథ వేంకటకవి. గోపినాథ రామాయణం. కిష్కింధాంశము.

1410.

చతుర్విధకందము. నాల్గవర కము. మాలికా చతుర్విధ కందమని దీనికి పేరు.

ఉదా:- 1) అప్పకవీయము. 4-627,

1 శ్రీ²భూ³మీ⁴న వరదహరి
గోభూమానవ వినుత సుగుణ బుధ మధునా
కాశీ మానవ కృష్ణపు
నా భా మానవ హరిదరి యభవ కమలనా.

లక్షణము. తరతరమ వర్ణమాదిగ
దొరలించిన మాలికా చతుర్విధ కందం
బరుదారును సత్కృతులం
దురగాధివ నవ్యతల్ప యుదధిశయానా.

[అవ్వకపీయము. 4.626]

లక్ష్యపద్యములోని 1,2,3,4లతో మొదలికి వరుసగా చదువుకొనిన నాల్గు పద్యములు వచ్చును. లక్షణము చెడదు. విడిచిన అక్షరము చివరకు చేరుచుండును. పై పద్యము మొదటిది.

రెండవది. 'భూమీ.....మలనాశ్రీ'.
మూడవది. 'మీనవ.....మలనాశ్రీ భూ'.
నాల్గవది. 'నవర.....మలనాశ్రీభూమీ'

చతుష్టానతో పద్యము వ్రాసినప్పుడు నాల్గు పద్యములకు ప్రాస పాటించబడి నట్లుగును. పై పద్యమున 'భ,మ,న,వ' ప్రాసాక్షరములు గణములు : 1వ పాదమున 'గగ్గ,భ,నల'. 2,4 పాదముల 'గగ,భ,నల,నల,న' 3వ పాదమున 'గగ,భ,భ' ఉండునట్లు రచింపబడినది. 1,3 పాదముల 'గగ,భ,భ లేదా నల'వాడవచ్చును. కాని మేధ సువయోగించి గణములు సరిపడునట్లు చూచుకొనలెను. యత్యక్షరము రెండక్షరముల తర్వాత చోటుకు జరుగుచుండును. 2వ పాదములోని 'గు,బు,మ,నా' యత్యక్షరములు.

ఉదా :- 2) పూడి పెద్ది లింగమూర్తి. సువర్చలా వరిణయం.

3) కొడవలూరి రామచంద్రకవి-మహాసేనోదయము. 3-257.

4) కోట వీరాంజనేయ శర్మ-చిత్రాశ్వీయము. 3-38.

దీని భేదము. మాలికా త్రివిధకందము. ఇందు మూడు పద్యములు మాత్రమే వచ్చును. లక్షణముపై దానివలెనే. కాని దీనికి త్రిప్రాస చాలును.

ఉదా :- ఏకాలవారి : శ్రీ వేం చి.ర.తరము. పూ.భా. 29.

1 రాశిమానాథ నతజయద
భూమానాథ జలదవిభ పురుమకనతిగా
యోమానాథు గ ధ్వజ
సామానాధీకవిరహిత జయమధు మథనా

2) అష్టవిధ కందము

చతుర్విధ కందము పదవ అష్టవిధ కందమును చెప్పుకొనవలెను. ఇందు నెనిమిది కందములు మఱుగు పఱచబడును.

1వ రకము. ఉదా:- 1) తూము రామదాసు-మిత్రవిందోద్వాహము. వ్యవ్యంశములలో. 1-36.

1 చరణ కజునకును 2 భవనది
తరికిని 3 స్తుతముని కవికిని 4 ధనవిభవతికిన్
5 క్షరదతనునకును 6 ప్రవిహిత
కరికిని 7 నుతవానవికిని 8 గణరాధృతికిన్.

పై వద్యమునుండి 'ర' కారప్రాసతో రెండు, 'ప' తో రెండు, 'త'తో రెండు, 'న'తో రెండు - మొత్తమెనిమిది వద్యము తేర్చబడును. కావున నాల్గుప్రాసాక్షరములు వాడబడినవి. ఇందలి 'ని,ను'లు గుర్వక్షరములగునపుడు 'న్'గా మారును. అట్లే 'న్' లముపై నపుడు 'నిను'లుగా మారును. ఉదా:- "జునకును" - "జునకున్" అగును. నరగణము 'న'గణమైనది. ఇట్లే 'తరికిని-తరికిన్' అగును. ఇట్లే "పతికిన్" "పతికిని" - అగును. గణములబట్టి మార్పు చేసుకొని చదువుకొనవలెను.

దీనికి లక్షణము : రెండేసి గణంబులపై

నుండిన గణ మాదిగాగ నొనరగ చదువన్

ఖండిత సౌభక కోటికి

తాండణ యష్టవిధకంద మనగా బరగున్.

[అప్పకవీయము. 4-631].

ఉదా :- 2) అప్పకవీయము. 4-632.

3) ముత్యసుబ్బారాయకవి. విదుషి-7-78. ఇందు 'త' కారప్రాస 8 వద్యములకు కూర్చబడినది. "1 కృతిరంజితలై 2 జితలై

జతులును 3 స్మితలై 4 తములు 5 చతుర 6 జతయై."

ఇందు ప్రతి గణము “క”తో కూడినది.

4) నాదేశ్వరీ. 1. అ.ఉ.రామా. 2. గురుభక్తి ప్రభావము. 1-160.

3. సోమేశ్వరీయము. అన్నిటను “నల” గణముతోడనే పద్యములు నిర్మించబడినవి. అనవసరమగుచోట్ల అవి “న”గణములగును.

5) రా.ల.నా. ని.భా.రామా. పుట 20,21. పద్యం. 40

6) నాదేశ్వరీ మేధా దక్షిణామూర్తి. శ్రీ హనుమద్రామాయణం. అరణ్య.310.

అష్టవిధకందము. రెండవరకము.

ఉదా:- మరుగేశం పిళ్ళె వడగరై. త్రిశిర గిరిశ శతకము. 101 పద్యము.

తలకును నెలదాల్ నిలుపున్

దలనెల నిలుపుతి వెలిమల తలగలు నెలపున్

నిలుపుని దలజాల్ బలియుని

నెలగలు గలుగను బలుకుల నెలపున్ గలయన్

[అచ్చ తెలుగు]

లక్షణము ప్రకారము 2 గణముల పదప మూడవ గణముతో పద్యము ప్రారంభము కావలెను. కాని ఇక్కడ 1,3 పాదముల ప్రక్క ప్రక్కన 2,4 పాదముల రెండేసి గణముల పదప పద్యములు ప్రారంభమైనవి. అన్ని పద్యములకును ‘ల’ ప్రాసయే.

8) షోడశముఖి కందము

ఉదా :- నాదేశ్వరీ అ. ఉ. రామా: 7-149

1ధరణిపు 2తరుచపు 3తలుబను

4దలుగను 5దటిగొన 6 దటికను 7తలుగను 8దరుగన్

9ధరణిను 10దరిగొన 11ధరమును

12దరమును 13 దలును 14దటియను 15దలును 16ద్వరగన్.

ప్రతి గణముతో ఒక పద్యము మొదలగును. 16 గణములకు 16 పద్యములు, ప్రతి గణము రెండవ అక్షరము ప్రాసయగుచుండును. కనుక ‘ర’ పాటించ బడినది. ప్రతి గణము మొదటిది ఏదో ఒక పద్యమునకు యతిస్థానాక్షరమగును కనుక ‘త,ధ’లు పాటించబడినవి. ఇట్టివి కవుల యాహను బట్టి జనించు సుండును.

4) కందపలన 108 కందములు.

దామెరల అంకన్న-ఉషా పరిణయం 5వ అశ్వాసము. 150 పుటలో ఇట్టి కందమున్నది.¹

వరదా వరదా భరదా

వరద వరద భరద వరద వరదా భరదా

వరదా వరదా భరదా

వరద వరద భరద వరద వరదా భరదా.

మొదటి రెండు పాదాలలోని గణక్రమము, అక్షరక్రమము తర్వాత రెండు పాదాలలోను పాటింపబడును. భేదములేదు. ప్రతి అక్షరముతో ఒక్కొక్క పద్యము ప్రారంభమగును, పద్యమున 54 అక్షరములు. కనుక 54 పద్యము లగును. ఏ పద్యమునైనను గణక్రమము 1: 3 పాదముల న,న,న, 2,4 పాదముల నం, నం, నం, న, ప. ఉండును. అక్షరక్రమముమారదు. మొదట విడిచిన అక్షరములు చివరకు గ్రహింపబడుచుండును.

మొదటి పద్యము 'వ' తో మొదలైనది. రెండవది 'ర' తో ఉదా:-

రదపా రదభా రదవా

రదప రదభ రదప రదప రదభారదవా

తర్వాతి రెండు పాదములింతే కదా. మూడవది 'ద'తో, నాల్గవది 'వ' తో. ఇట్లే తక్కినవి. ఇట్లనులోమక్రమమున 54 పద్యములు. విలోమక్రమమున 54 పద్యము లేర్పడి మొత్తము కందములో 108 కందములు దాచబడినవి.

విలోమక్రమమున మొదట 'ద'తో రెండవది 'ర' తో మూడవది 'భ'తో ఇట్లే తక్కినవి మొదలగు చుండును.

ఉదా :- మూడవదైన 'భ' తో మొదలిడినచో.

భరదా వదరా వదరా

భదర వదర వరద భదర వదరా వదరా.

ఇట్లే నాల్గవది 'దరపా' గా 5 వది 'రవదా'గా ప్రారంభమగును. ఇట్లు తక్కిన వన్నియు సాగుచుండును.

కందము నందితర పద్యములు :

1] మణిగణనికరము

ఉదా :- గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 848 పద్యము.

కం॥ ధరణి ధర భరణ తతకర

సరసా శరవర విదళన చణనిశిత శరా

పురహర నుత నిజభుజబల

గిరి మాఖరకరనిభ విభ గతుడ గిరివతీ.

ఇందలి మణి గణ నికరము.

ధరణి ధర భరణ తతకర సరసా

శరవర విదళన చణనిశిత శరా

పురహర నుతనిజ భుజబల గిరిమా

ఖతకర నిభవిభ గరుడగిరి వతీ.

ఏ ఒక్క అక్షరములోను, గురులఘువులలోను మార్పులేదు. ఎట్లా ఏ ఒక్క అక్షరము మిగులలేదు. కందమున 'నల, నల, నల, న, నల, నల, నల, న' అను వరుస గణములతో కూడిన రెండు పాదములు, మణి గణనికరమున, 'నాల్గు 'న' గణములు 'నగణము మరి నాల్గు 'న' గణములు 'న' గణము. అను వరుస గణములతో కూడిన రెండు పాదములు సరిపోయినవి. ఇట్లే కందమందలి మిగిలిన రెండు పాదములు— మణిగణనికరమున మణి రెండు పాదములగును.

కందమందలి 2, 4 పాదముల రెండవ గణము రెండవ అక్షరము మణి గణనికర ప్రాసాక్షరములగును. వాని వాని యతులు గమనించి వాడవలెను.

ఉదా:- 2) పుష్పగిరి తిమ్మన

సమీర కుమార విజయము, 4-79

3) కూచిమంచి తిమ్మకవి.

రసికజన మనోభిరామము, 2-55

4) లక్ష్మణ కవి

లంకా విజయము, 1-182

5) మంత్రప్రెగడ సూర్యవ్రకాశకవి.

సీతారామ చరిత్రము, 1-986

6) త్యాగరాజు మొదలి.

సుబ్రహ్మణ్య విజయము.

7) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి.

కవిజన వినోదిని, వ్రాతప్రతి, పుట 20

2] మంజుల వృత్తము

ఉదా:- ఏకాలవారి శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము ఉ.భా. పుట. 25.

కం॥ వేంకట రమణునిఁ బ్రీతివి
శంకా సంకట మథనుని సంపద గల్గన్
వంకజ నయనునిఁ బ్రతివ
రాంకున్ న్యంకు ధర ముఖుని నమృతు గొల్తున్

ఇందలి మంజుల

వేంకటరమణుని ప్రీతివి శంకా
సంకట మథనుని సంపద గల్గన్
వంకజ నయనుని బ్రతివ రాంకున్
న్యంకుధర ముఖుని నమృతు గొల్తున్.

కంద 'భ, నల, ఛ, గగ, భ, నల, భ, గగ' గణములతో గూడిన రెండు పాదములు-మంజుల "భ, న, జ, య, భ, న, జ, య" గణములతో గూడిన రెండు పాదములై నవి. ఇట్లే మిగిలిన రెండు పాదములును 2,4 పాదముల రెండవ గణము రెండవ అక్షరము కంద శబ్దప్రాసాక్షరమునే పాటించిన- మంజులా వృత్తమునకు ప్రాసాక్షరమగును.

3] ప్రమితాక్షరము

ఉదా:- 1) ఏకాలవారి శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము, ఉ.భా. పుట. 25.

కం॥ కమలా నహ యజయకం
జమహారమణీయ నేత్రజయరమ్యతమా
శమితారివంశ జయ స
త్సమరాసమ సార కూర జయసామజసా

ఇందలి ప్రమితాక్షరము.

కమలా నహయజయకం జమహా
రమణీయ నేత్రజయ రమ్యతమా.
శమితారి వంశ జయ సత్సమరా
సముసార కూర జయసామజసా.

2,4 పాదములలో రెండవ గణము రెండవ అక్షరము ప్రమితాక్షరమునకు ప్రాస యగును. ఆ పద్య వియమాను పారము యతులను చూచుకోవలెను. కంద “స,జ, స,స,స,జ,స,స,” అను రెండు పాదముల గణములు ప్రమితాక్షరపద్యమున రెండు పాదములకు సరిపోవును.

ఉదా:-2) గ.వేం. కవి-ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 361 పద్యము.

4] ద్వీపద

ఉదా:- 1) మిన్నికంటి గురునాథశర్మ. శివగీత 13-1

కం॥ పురహిత శంకర మునిహిత

వరమ తరుణ శశిమకుట ధవళ తనురుచిరా

సరసిజ సంభవ సన్నత

చరణ గరళ గళ ధృత నగజహర వరద! యా.

ఇందలి ద్వీపద,

పురహిత శంకర మునిహిత వరమ

తరుణ శశిమకుట ధవళతను రుచి

సరసిజ సంభవ సన్నత చరణ

గరళ గళధృత నగజహర వరద

కంద 2,4 పాదాంతిమ పద్యములు విడిచిన ద్వీపదలు రెండేర్పడును. కంద పద్య “నల, భ, నల, నల, నల, నల, నల, ‘స’” గణము లోని మొదటి రెండు లఘు పుల”తో గూడిన రెండు పాదములు, ద్వీపద “నల,భ,నల,న, నల, నల, నజ, న” గణములై రెండు చరణములు పూర్తియగును. యతులు గమనించి వ్రాసుకొన వలెను. కంద పద్య 2,4పాదములందలి రెండవ గణము రెండవ అక్షరము కందపద్య ప్రాసాక్షరమునే నిబంధించిన ద్వీపదకు ప్రాసాక్షరములుగా పనికొచ్చును.

ఉదా:- 2) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి, గర్వ 6.

5] ద్వీపద, తేటగీతి పద్యములు

ఉదా :- కం॥ కలువల దొర మానికముల

దళంపు తళకుల నెప్పుడును దగలోఁగొనఁగన్

గల తరగల పాలకడలి

చెలంగు చెలువుని నినుగొలిచెద లోకమునన్

[గ.వేం.కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 139, పద్యం]

ఇందలి ద్వీపద :

కలువల ..... దశంపు
తకుకుల ..... గొనగను
గలతర ..... చెలంగు
చెలుపుని ..... కమునను.

‘న’ ద్వీపదలో ‘ను’గా మారినది.

కంద “నల,న,నల,జ,నల,నల,న,న” (చివరి గురువు లఘువై) గణముతో కూడిన రెండుపాదములు, ద్వీపద “నల,నల,నల,హ,నల,నల,నల,న”లతో కూడిన రెండు పదములైనవి.

కొన్ని మార్పులతో

కలువలందొర మానికముల దశంపుత
తకుల నెప్పుడు నుండగ లోగొనగను
గల తరంగల పాలకడలి చెలంగు చె
లుపుని నిన్ను గొలిచెదను లోకమునను.

౪] శ్లోకము

ఉదా :- మల్లమశర్మ బుచ్చికవి. హాలాస్య మహాత్మ్యము. 5-549.

కం॥ భవధాతృ శిరశ్చేత
ప్రవీణ కరవం కజగిరి భర్తృ సుతాదీ
శవిధు శ్రీయుత మస్తక
భవదూరము నీస్తవంబు భర్గమహేశా.

ఇందలి శ్లోకము.

“భవధాతృ శిరశ్చేత ప్రవీణ
కర వంకజగిరి భర్తృసుతాదీ
శవిధు శ్రీయుత మస్తక భవదూ
రము నీస్తవంబు భర్గ మహేశా.

కంద “న,న,గగ,జ,న,నల,భ,గగ”గాని, “న,భ,న,న,జ,భ,భ,గగ”గాని శ్లోకము రెండు పదములకు సరిపోవును. కంద పద్యమునకు యత్రిప్రాసలు చూచుకొనవలెను.

ఉదా :- 2) ఇటువంటి విహలాస్య మహాత్మ్యముననే 5-550, నుండి 554, వఱకు పద్యములు రచింపబడినవి.

2. తేటగీతి

ద్వివిధ తేటగీతి. అనగా తేటగీతిన మరియొక తేటగీతి గూఢ వఱచబడి యుండిన పద్యము.

ఉదా :- రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి. వ్రాతప్రతి.

తేటగీతి॥ మౌని సన్నుతాభిఖ్య శ్రీమత్రవృక్షస్త

వేష సంతతానంద గోవింద సర్వ

కర్త శ్రీకరా కార సత్కార్యలోక

రక్ష ప్రేమ నన్నేలు మశ్రాంత విహిత.

ఇందలి మొదటి రెండక్షరములు 'మౌని' పదలి వరుసగ చదువుకొని చివరన ఆ రెండక్షరములు తగిలించిన—రెండవ తేటగీతి వచ్చును.

తేటగీతి యందిమడ గల పద్యములు.

1] కందము

ఉదా :- 1) నాదెళ్ళవారి. సోమేశ్వరీయము.

తే॥ గీ॥ కరుణగలిగిన జనకులు గలరటవిన

దమనములుగల లనయినను మహిబరగ

గలరె యనుచు భువిని నరుల లలరుదురిది

సహజయనయ నియమమునపు హరరహర

ఇందలి కందము.

కరుణ ..... నకులుగా

లరటని ..... ననుమహిన్

బరగగ ... భువిని

నరులల ..... మమునౌ.

'మహి'—కందమున 'మహిమ' అయినది. 'మునపు' కందమున 'మునౌ' అయినది.

కందములో 'నల'లుగా తేటగీతిన 'న' గణములు సరిపోయినవి. అప్పుడు చివరి అక్షరములు కొన్ని మిగులును

2) ఉదా :- నాదెళ్ళవారి. అ.ఉ.రామా.

3) బోడివాసుదేవరావు-చిత్రమంజరి. గర్వ. 10.

4) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు-నారాయణీయము. పుట. 103, 106.

“న,నల,భ,న,న,హ,భ,నగ,హ,హ”——లలో చివరి 3 అక్షరములు.

“న,నల,భ,న,న,హ,భ,నగ,హ,న”——లలో చివరి 4 అక్షరములు.

వదలిన కందమగును.

5) గ.వేం.కవి.ప్ర.రా.వేం.వి.వి. 809 వద్యము.

“న,నల,భ,నన; హ,ర,నల,హ,న; న,నగ,నల, న,న;న,నగ,త,న,హ.”

అను తేటగీతిలో చివరి 7 అక్షరములు తొలగించిన కందమగును.

A1,2 కందములు

ఉదా :- ఏక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. ఉ.భా.పుట.37.

తే॥ గీ॥ ద్వీరద కులవర్య సంక్రత దురితనిబిడ

తిమిర నికర ధూనన రవిధీ కలనక

కరధృత జల జాసురహిత కరణవిరత

కొను స్తుతులనుఁగాంక్షన్ లక్ష్మీఁగూడిదేవ.

మొదటి కందము : తేటగీతి 2,4 పాదముల చివరి నాలుగు అక్షరములు వదలిన ఏర్పడును.

రెండవ కందము. తేటగీతిలోని చివరి 6 అక్షరములు తొలగింపగావచ్చును.

“ల,ర” అభేదమని భావించి, ప్రాసకూర్పుట జరిగినది.

2] ద్వీపద

ఉదా:- గ.వేం కవి. ప్ర.రా.వేం.వి.వి, 385.

తే॥ గీ॥ దమిత కంసవివక్ష దంతావళాక్ష

యమిత సేవక రక్షణా యత్తతీక్ష

సమర భుజ్మని దక్ష శక్వత్కటాక్ష

యమర నాయకవక్ష యజ్ఞాయతాక్ష

ఇందలి ద్వీపదములు రెండు. అక్షరములు సరిపోయినవి. తేటగీతి “న,భ,ర హ,హ”లు ద్వీపద పాదమునకు “నగ,నల,త,హ”-అయి సరిపోయినవి.

3] ద్రుతవిలంబితము

ఉదా:- 1) ఏకరారీ. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. పూ.భా.గర్వ. 5.

తే॥ గీ॥ శ్రుతి సహస్ర కృతిస్తుతి మాన్యతాధ్య
జవకపో ధ్వర సిద్ధివిసార దాయి
అసదృశ భవభీతి భరావ హృద్య
జయము దాదిక మోడిత సంశ్రితాత్మ.

ప్రతిపాదమున చివరి అక్షరము తొలగించి చదివిన ఇందలి ద్రుతవి లంబితము వచ్చును-

తేటగీతి “న,భ,భ,హ,హ,”-చివరి లఘువు తొలగించిన-ద్రుతవి లంబితమున “న,భ,భ,ర”-గణములు వరుసగా వచ్చును. కాని ఇది సంస్కృత ద్రుత విలంబితము.

2) ఉదా:- కూచిమంచి తిమ్మకవి. రసీకజన మనోభిరామము. 2-5.6
ఇందు తెలుగు ద్రుతవిలంబితముగలదు. యతిప్రాసము పాటించబడినవి.

తే॥ గీ॥ హరసరీ నృపహర భయావహర
పుర నిఘాదన భూరి విభూతిదాన
హరిహయ ప్రణతాయచ్ఛ వదాంబుజాత
శరణు శంకర కాశ్వత సాదృపాల.

చివరి అక్షరము తొలగించిన ద్రుతవిలంబితము వచ్చును.

4] ఆటవెలిది

ఉదా :- రా. ల. నా. వారి. తి. భా. రామా. 37.

తే॥ గీ॥ వినియతి సున్యవజులు విరివి ధృతిఁదలఁచి
రావివాహమునకుఁ బోవ హాశిధీను
తల్లితోడుత ఘనతనుఁ దనరిచనిరి
కానఁ గూర్మితోడఁ గలయఁగనుచు గనుచు.

ఇందలి ఆటవెలిది. తేటగీతిలోని 2, 4 పాదముల చివరి గణాక్షరములు తొలగించి ఆటవెలిది ఏర్పడును. యతులు చూచుకొనవలెను. “న, నల, నల, న, న” గాని “హ, భ, నల, న, న” గాని 1, 3 పాదములయందు, “హ, భ, నల, హ, హ” లేదా “హ, ర, నల, న, న” గాని 2, 4 పాదములయందు, ఉండునట్లు

2] ప్రమాణి.

ఉదా:- విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. హ. భ. గర్భ. కృత. 4.

అ||వె|| శ్రీవసుంధరా గిరిస్త నీ సఖనమ
ద్ధర ముఖప్రియ ప్రియా ప్రియాభ్య
స్వాశ్రితాఖిలార్థ సార్థ దానతులు నం
భా సమేధ తారిత మామహోచ్చ

ఇందలి ప్రమాణి- క్రీగీ తలు గల భాగము:

అటవెలదిన 'హ, హ, హ, ర' అను 1,3 పాదములందలి మొదటి గురువు తొలగించిన, అటవెలదిన 'న, (హ), హ, హ, హ, హ' అను 2,4 పాదముల మొదటి రెండు లఘువులు లేదా గురువును మఱియు చివరి లఘువును తొలగించిన ప్రమాణివృత్తపాదము లేర్పడును.

. ద్విపద

1] కందము.

ఉదా:- కంకంటి నారసింహకవి. విష్ణుమాయా విలాసము. ఆశ్వా. 5.

ద్విపద: శరణార్థిహిత దయాసాగరకృష్ణ
శరద విభాంగ కంస కరిహరీంద్ర
దరవక్ర ముఖ్య సాధన కరభాసి
నరకశలాశిఖండన చతురాసి.

పైరెండు ద్విపదలలో ద్విపదల చివరి అక్షరము లఘువు తొలగించిన కంద మేర్పడును. ద్విపదలలో 'నల, నగ, భ, హ, నల, ర, నల, హ' వరుస గణముల నుండి చివరి లఘువు తొలగించబడిన, కందము 1,2పాదము లేర్పడును. ఇట్లే మఱి మొక ద్విపదయందు కందము 3,4 పాదములేర్పడును.

2] సీసము.

ఉదా:- కంకంటి నారసింహకవి. ద్విపద విష్ణుమాయా విలాసము. ఆశ్వా. 5.

ద్విపద: శ్రీరుక్మిణీశత్రు పితపుష్కరాక్ష
నారదమునిరక్ష నక్రమశిక్ష

1 ద్విపద సీసపాద మొకటి అగును. ద్విపదలో "ర, ర, నల, హ, భ

సల, త, హ" అను వరుసగణములు, సీసపాదమున "త, ర, సల, ర, సల, ర; హ, హ" అను వరుసగణములగును. అక్షరములు మిగులవు. ద్వీపద రెండవ పాదమున 1వ గణము 2వ అక్షరమునకు, 3వ గణము మధ్యాక్షరమునకు యతి పాటించిన-సీసమునకు యతిపాటించినట్లగును.

3] తేటగీతి.

ఉదా:- కంకంటి నారసింహకవి. విష్ణుమాయా విలాసము. ఆళ్వా. 5.

ద్వీపద: యథిల సంహస నావ్యయా యప్రమేయ
యేథిల రక్షక యక్షరా యంచునిన్ను.

ద్వీపద పాదమున 'నగ, సల, త, హ' అనుగణములు, తేటగీతిలో 'న, ర, ర, హ, హ' అను పాదగణములగును. యతులు వాని లక్షణానుసారము పాటించవలెను ఒకద్వీపద తేటగీతి రెండు పాదములగును.

4] శ్లోకము.

ఉదా:- కంకంటి నారసింహకవి. విష్ణుమాయా విలాసము. ఆళ్వా. 5.

ద్వీపద: బాల గోష్ఠాల రూపాయ నవీన
నీల నీరదృఢానినేతే నమోస్తు
జాన గమ్యాయ కృష్ణాయ నిత్యాయ
తేనమోస్తు తమోహ్యతే నిరీహాయ.

ఇలదలి శ్లోకము:

బాలగోపాల రూపాయ నీలనీరదృఢానినే
జానగమ్యాయ కృష్ణాయ తేనమోస్తుతమోహ్యతే.

5. సీసపద్యము.

1] ద్వీపద

ఉదా:- పుష్పగిరి తిమ్మన. సమీరకుమార విజయము. 5-98.

సీసపాదము: "తారక బ్రహ్మచుండ్ర విహారసుగుణహార కృపావిధియనిరాజ ధరుడు."

పైపాదమున ఒక ద్వీపదగలదు. సీసపాద "ర, ర, సల, నగ సల, త, హ, న" గణములు; వరుసగా ద్వీపదయందు "ర, ర, సల, న; త, ర, సల, న," గణములై. సరిపోవును. అక్షరములు శేషించవు. ఇట్లు సీసము నాల్గపాదములకు నాల్గ ద్వీపద లేరృదును.

సీసము క్రింది తేటగీతిన రెండు ద్విపదలిముడును. కావున మొత్తము సీస మన రద్విపదలు పొందువలెచవచ్చు.

3] కందము.

సీసముక్రింది తేటగీతిన, లేదా అటవెలదిన కందము గూఢవలెచవిడును. ఆ వద్దతిపైన తెలిపితిమిగదా. మత్తేభ కంఠ గర్భిత సీసములో కూడా ఇదేవద్దతి. ద్విపద కుద గర్భిత సీసము (అప్పకవీయము. 4-614)లోను సీసపాదముల ద్విపదను, తేటగీతిన కందము నిముద్నబడును. మధ్యలో కొన్ని అక్షరములు తొలిగించిన సీస పాదముల కందము వచ్చును. ముందు తెలుసుకొందుము.

3] అటవెలది.

ఉదా:— గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 466.

౧॥ వనిత మెయిరకమ్ము కనకమ్ము నణగించు
దిరుగునదియు నానదెగడునాన.
చంద్రముఖి గళమ్ము జలజమ్ము నణగించు
మలల నదియు గేలు మాటికేలు.

సీసపాదమున అటవెలది రెండు పాదములు వచ్చును. సీసపాద “నల, నల, నల, నల, నల, న, హ” అనుగణములు అటవెలదిన “న, న, హ, నల, నల, న, న, హ, న, హ” అను గణములతో రెండు పాదములగును. ఇట్లు రెండు సీసపాదములకు ఒక అటవెలది తయారగును. ఇటు సీసములు అటవెలదికిన్ని యతి స్థానము మారటం జరగదు. కావున రెండింటికి ఒకే యత్యక్షరములు సరిపోవు. పై సీసపాదములు రెండును ఒక అటవెలది వద్యము.

4] రగడ

ఉదా:— గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 366.

సర్వలము సీసము॥. విదిత దిత మురసురణ విధి విశద
సనయజగ దవతరణ జనక
గజవరద బుధశరణ యజవిభవ
సముదచల దనుసరణ

ఇందలి రగడ (తురగవల్లన).

విదిత దితమూర సురణ విధి

విశదనఖ కిరణ సనయజ.

గదవతరణ జనస భరణ

గజవరధ బుధ శరణయజ.

రగడకు యశులు సరిపోవునట్లు రచించెను,

ఈ ముత్తేభము.

ఉదా:- 1) ధరణిదేవుల రామమంత్ర. దళావతార చరిత్ర. పుట. 117

సీస. వినత వద్మాసన విశ్వరక్షణ చణా నాళిక ప్రత్యేక్షణా రమేశ.

సతత తేజోవిధి సజ్జన ప్రజనుతా తారుణ్య లక్ష్మీయుతా యుపేంద్ర

విజిత మత్తాసుర విక్రమోజ్జ్వల భుజా శృంగార లీలానిధి ముకుంద

మహిత కారోద్యమ మమ్ము బ్రోవుము దయహేమాంబరా డంబరావ

హత్య.

సీసపద్యములోని నాల్గపాదములలోను ప్రతిపాదము నుండి మొదటి అక్షరము చివరి మూడుక్షరములు తొలగింప ముత్తేభపద్యము వచ్చును. అప్పుడు సీసపాదము

నకు “ నగ, భ, ర, నగ, త, త ” అనువరుసలో ఇంద్రగణములుండవలెను.

పాదమున ప్రతి మూడవ అక్షరము ప్రాసాక్షరముగా పాటించిన అధి ముత్తేభ

ప్రాసాక్షరమగును. సీసపాదమున రెండవ అక్షరమునకు దానినుండి 14 వ

అక్షరమునకు యతిచెల్లించిన ముత్తేభ పద్యమునకు యతివేరిపోవును అనగా సీస

పాదము రెండవ అక్షరము 15వ అక్షరమునకు యతిచెల్లించి నట్లగును.

ఉదా :- 2) కంకంటి పాచరాజు ఉత్తర రామాయణము. 1-257.

3) చినవేంకటాచ్యుడు. భాద్రరాజపుత్ర చరిత్రము. గ్రంథాంతము నందు ఈ

పద్యము గలదు¹.

5. A. ముత్తేభకందములు.

ముత్తేభము పై మాదిరి ఏర్పడును.

లేదా అటవెలదిన కందము పొందుపలుప బడును.

గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 810.

కొక్కండ వెంకటరత్నం. బిల్వేశ్వరీయము. 1- 299.

D. 597. G. O. M. Library. Madras,

- 3) తిరువేంగళాచార్యుని - నీలాచలవిలాసము¹.
- 4) కేశవయ్య - దాశరథి చరిత్ర. 1-309.
- 5) మంత్రప్రెగడ సూర్యవ్రకాశకవి - సీతారామచరిత్రము. 1 - 985.
- 6) నాదేశ్వర - గురుభక్తి ప్రభావము. 4-200; పోషేశ్వరీయము.
- 7) పోతరాజు లక్ష్మీనరసింహకవి - మాఘపురాణము. 9-115.
- 8) పుష్పగిరి తిమ్మన - సమీర కుమార విజయము. 4-147.
- 9) అప్పకవీయము. 3-393.
- 10) కూచిమంచి తిమ్మకవి - రసికజన మనోభిరామము. 2-57.
- 11) తూము రామదాసు - మిత్రవిందో ద్వాహము. 2-34.
- 12) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము. పుట. 104.
- 13) నాదేశ్వర మేధా దక్షిణామూర్తి - శ్రీహనుమద్రామాయణం. కిష్కింధా, 206.

23) a). వారి. — ఉత్తమ జీవయాత్ర - 2వ. ఆశ్వాసాంతము.

14). అల్లమరాజు రంగళాయి - శ్రీ. ఆం. చంపూరామా. అరణ్యకాండము చివర.

15) వీరరాఘవాచార్యులు - యథా శ్లోక తాత్పర్య రామాయణము. 8-417.

16) కాణాద పెద్దన - భద్రాశ్రరిణయం. 3-289.

17) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి - కవిజనవినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 10.

ఓ. B. మత్తేభ కంద వడక్షర సమవృత్తములు.

ఉదా:- 1) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 809.

సీస|| సవినయాచార విచార తత్పర మహావేదాంత విద్వంధితాదిదేవ.

సుజన వర్యామిత శోభనైక ఘటనాచాతుర్య పీరాన్నదాతతాత్మ

భవన చారివ్రతి కాంక్షి హృదయాజ్ఞా తద్విరేపా కృతీత గాత్ర.

భువన రాశీశ్వర పుత్రికాభినుత సద్యస్తుప్రదానోత్సవాత్మ్యదార.

ఈ సీసమున మత్తేభము, క్రింది గీతమున కందములున్నవి మత్తేభ కందములు సీసమున నెట్టిముడునో లోగడ గమనించితిమి. వడక్షర సమవృత్తము. పై సీసపాదముల నిట్లున్నది.

¹. యస్మి తోగారాఘగారి.యక్షగానచరిత్ర.వరిశోధన గ్రంథము

విసయాచార వి
జనవర్యామిత
వనచారివ్రతి
వనరాశీశ్వర.

ఉదా:- 2) విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. పూ.భా. గర్భ. 9.

గీ. , భుజంగ వ్రయాత, స్రగ్వీణీ దండకములు.

ఉదా:- గ.వేం కవి. వ్ర. రా.వేం.వి.వి. 807.

సీస॥ పూత నాదసుర భ్రాతృ సంత్రాణ సూర్యప్రకాశాకృతీ యవ్రమేయ
శేష తల్పాకర స్ఫీత శంఖారి గాంభీర్య వార్ధీ స్థితా భీమ వంద్య
దంతిరజై వరాద్వైత మార్గప్రభావాత్త చిత్తారి కాయద్రి దైర్య
కంజనేత్ర శరభ్యాత జీమూత సంకాశ వర్ణాతిగా కంఠుకౌత
ఇందు ప్రతిపాదమున “ర,ర,ర,ర,ర,ర,హ,హ” అను గణములున్నవి.

ఇందలి భుజంగ వ్రయాతము

సురభ్రాతృ సంత్రాణ సూర్యప్రకాశా
కర స్ఫీత శంఖారి గాంభీర్య వార్ధీ
వరాద్వైత మార్గ ప్రభావాత్త చిత్త
శరభ్యాత జీమూత సంకాశ వర్ణా.

దీని ప్రాస, యతులు చెడకుండ రచనమున్నది.

ఇందలి స్రగ్వీణీ :

భ్రాతృ సంత్రాణ సూర్యప్రకాశాకృతీ
స్ఫీత శంఖారి గాంభీర్య వార్ధీ స్థితా
ద్వైత మార్గ ప్రభావాత్త చిత్తాదికా
భ్యాత జీమూత సంకాశ వర్ణాతిగా.

ఇందలి దండకము.

నాదసు.....యవ్ర
తల్పాకర.....భీమ
రజైవ.....యద్రి

. . . . .

2) విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. గర్భ. 23.

6. A. కంద, స్రగ్వీణీ, భుజంగ ప్రయాత, దండకములు.

ఉదా:- నాదెళ్ళవారి. గురుభక్తి ప్రభావము. 5-140.

సీసము. దాన్నిక్రింది తేటగీతి.

సీసపాదముల - స్రగ్వీణీ, భుజంగప్రయాత, దండకములున్నవి. లోగడ గమనించితిమి కదా. సీసము క్రింది తేట గీతిన కందము పొండువఱుచబడినది. అది కూడ లోగడ గమనించితిమి.

ఉదా:- 2) నాదెళ్ళ దక్షిణామూర్తి. శ్రీహనుమద్రామాయణం.

సుందరకాండ—274 పద్యము.

3) వారి - ఉత్తమ జీవయాత్ర. 4. ఆళ్వాసాంతమున - ఆ పద్యమున కంద స్రగ్వీణీ భుజంగ ప్రయాతములు కలవు.

6. B. స్రగ్వీణీ, భుజంగ ప్రయాతా, దండక, ద్విపదలు.

ఉదా:- ఏకరాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము, ఉ. భా. గర్భ. పుట 31.

సీస|| శ్రీధరానాయకా శేషదాత్రీధ్రపాలా కళానాథ పాలాంబుజాత
భూధరోద్ధారకా భూరిధా మాధ్య కాంతావిభా చంద్రికాదాయ కాక్ష
జ్ఞాదురీణాలసచ్చక్ర భూతా ఘనా శ్రీ జగన్నాయకా శ్రీమనాంగ
మాధురీభ్యా మహామత్త ధూర్తాంత కాంజె దిగీశాన కామ ప్రదాత

తీ|| గీ|| శ్రీకుమార వదాబ్జ శిషిత హాస

నీకు దాసుడ నేను లోకైక నాథ

నన్ను పాలన సేయు మన్నాను నాథ

విన్ను నెన్నెద నన్ను మన్నింపుమన్న.

ఇందలి స్రగ్వీణీభుజంగ ప్రయాత దండకములు లోగడ గమనించితిమి గదా.

ఇక ఇందలి ద్విపదలు : సీసమున నాలుగు ద్విపదలు.

మచ్చుకొకటి :

శ్రీధరా నాయకాశేషదాత్రీ ధ్ర

పాలా కళానాథ పాలాంబుజాత.

సీసముక్రింది తేటగీతిలో రెండు ద్విపదలు. ప్రాస పాటించబడినవి.

మచ్చుకొకటి. శ్రీకుమార వదాబ్జ శిషితహాస

నీకుదాసుడ నేను లోకైకనాథ

6. C. స్రగ్వీరో, మంజరి, ద్విపద దండకములు.

ఉదా:- గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం వి. వి. 879.

సీస॥ వారణా వారణా వక్రసన్నక్ర సత్పాదనాష్టాద నాగ్రధార
కారవాధార వాగ్వారణా కారణార్హవనా ధావభాయాస వాస
సార హం కార హంసార ధామారధా మానసాభ్యాస నాచాప చాప
మార సంహార సంభావ భానవ్య భాగాగ మాంతాగ మాంతాలవాల

ఇందలి స్రగ్వీణి : వారణా.....క్రసత్
కారవా.....ణాకారణా
సారహం.....మారధ
మారసం.....నవ్యభా

ఇందలి మంజరి : ప్రాసలేని ద్విపద.
వక్ర సన్నక్ర సత్పాదనా పాద
కార వాధార వాగ్వారణాకార.

ఇందలి ద్విపద : సాతహంకార హంసార ధామార
మార సంహార సంభావభానవ్య

సీసమున దండకము లోగడ గమనించితిమి. గదా.

7. స్రగ్వీణి, భుజంగప్రయాత, ద్రుత విలంబిత వృత్తములు.

ఉదా:- కూచిమంచి తిమ్మకవి. రసీకజన మనోభిరామము. 2-56.

సీస॥ నిగమాశ్వ భూసురాసీక సంపూజ్య కుంభత్ప్ర భావా వృషవతితురంగ
సురుచిర ద్యోసరీ యూట ఐద్యోత సహస్ర భాసా సమస్తాఘహరణ
జగతీశమాసర స్వత్కుమామాన్య చంచత్కృప్పార్ధీనతజన శరణ్య.
మానితహాస రమ్యాన నాజ్ఞాల సన్మంగళాత్మా విశానాథ మకుట

తే॥గీ॥ హరసరీ సృవహర భయావహర
పుర విఘాదన భూరి విఘాతిదాన
హరిహాయువ్రణ తాచ్చ వదాంబుజాత
శరణు శంకర శాశ్వత సాధుపాల.

ఇందలి స్రగ్వీణి : భూసురా.....త్ప్రభా
ద్యోసరీ.....సభా
మాసర.....త్కృపా
హసర.....గళా

ఇందలి భుజంగ ప్రయాతము. సురానీక.....భావా
 సరీ.....భాసా
 సరస్వ.....పార్థి
 సరమ్యా.....కౌత్సా

ఇందలి ద్రుతవిలంబితము. సీసము క్రింది తేటగీతిలో గలదు.
 హరస.....వహా
 పుర.....తిదా
 హరి.....ఋజా
 శర.....సాధుపా.

ఇటు తేటగీతి అటు ద్రుతవిలంబితములకు యతులు పాటించబడినవి. ద్రుత
 విలంబితమునకు ప్రాసపాటించబడినది.

ఉదా:- (2) మంత్రప్రెగడ సూర్యప్రకాశకవి. సీతారామచరితము. 1-984.

8. మత్తకోకిల, ద్వివదలు.

ఉదా:-పిత్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. 40. పుట. 47.

సీస॥ సారసాసనశ్వర సంస్తుత సారనారద కీర్తి తానరరథ్యచోది
 వారిదోచ్చయ నీరవర్ధితభక్త వారణ రక్షకా బలిరామనక్త
 క్షీరసాగర దామకేశవ కృష్ణ మారమణి వరా మధురాక్షసాస్త
 కూరసుందర రత్నశోభితచూడ భానురతోషణావర శోభనాజ్ఞ.

దీనిక్రింద తేటగీతి కలదు.

ఇందలి మత్తకోకిల.

సీసపాద ర, నల, భ, ర, నల, భ, సా, హ. అను గణములలో మొదిటి
 నుండి స, స, జ, జ, భ, ర అను గణములతో మత్తకోకిలపోను 6 అక్షరములు
 మిగులును.

“సారసా.....కీర్తితా
 వారిదో.....రక్షకా
 క్షీరసా.....వరా
 కూరసు.....తోషణా.

ఇందలి ద్విపదలు: సీసపాదమునకు ద్విపద ఒక్కటి చొ॥న సీసమునకు నాలుగు ద్విపదలు, సీసముక్రింది తేటగీతికి రెండు ద్విపదలు, మొత్తమారు ద్విపద లిందు గలవు.

8. A. ద్విపద, మత్తకోకిల, కందములు.

ఉదా:- గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 821.

సీస॥ సారసోద్భవ శర్వసన్నత సారవారణ రక్షణావసు రమ్యనేత్ర
ధారుణీ తనయాది ధర్మవిధారి దారుణ శిక్షణా తతరూపసార
హర మానసయుక్త హరి విహర సీరజ పీక్షణా విధిరాజదాన
పారి కాంక్షిత సక్రొపారస భారపార సులక్షణా వటురమ్యకృత్తి

ఆ॥ వె॥ సవితృ బింబవనతి సౌరసమాదక

విజయభూత రాజవిదిత ధీర

వేదవేద్యయభవ వేదాంత తత్వజ్ఞ

యసుర నాశవేంకటా చలేశ.

ఇందలి ద్విపద.

సీసము నాలుపాదములందు నాలుగ్ద్విపదలు.

ఇందలి మత్తకోకిల: సీసపాదములందలి చివరి 6 అక్షరములు తొలగించిన మత్తకోకిల వచ్చును.

వసురమ్య నేత్రతత రూ

వసార విధిరాజదాన వటురమ్యకృత్తి

ససవితృబింబ వనతి సౌ

రసమాదక విజయభూతరాజ విదిత ధీ

ఇందలి కందము.

సీసపాదముల మత్తకోకిలపోసు మిగిలిన అక్షరములు గ్రహించి, కందములో రెండుపాదములు వ్రాయబడినవి. సీసముక్రింది ఆటవెలది రెండుపాదములతో కందములో మిగిలిన రెండుపాదములు వ్రాయబడియున్నవి. కాని ఆటవెలది రెండవ పాదము చివరి అక్షరము మిగులును. కందములో “కృత్తి” అని “త్తి”కి దీర్ఘ మీయ బడినది. కందమొక పద్ధతిలో ఇట్లుసీస, ఆటవెలదులందు గూఢవలనబడినది.

ఉదా: (2) చింతలవల్లి వీరరాఘవకవి-మధురవాణి విలాసము. 2-8.

(3) కొడవలూరు రామచంద్రరాజకవి. మహాసేనోదయము. 2-79.

(4) నాదెళ్ళవారి. అ. ఉ. రామా. “మానవాళన” పద్యము.

(5) వీరి గురుభక్తిప్రభావము 6-150. ఇందు కీర్తనకూడ కలదు. సీన పాదమున మొదటి మూడుగుణములు కలిపి ‘ర’; నల, భ’లు కీర్తన అర్థపాద మగును. నాల్గపాదములలోను కలిపి రెండుపాదములగును. ఆ కీర్తన ఇటులున్నది.

సామజాంతక సాంబసాదర

శ్రీమహేశ్వర సేవ్యశ్రీకర

—కీర్తన 1వ పాదము.

కామసంహర కాలకర్కశ

శ్యామలోత్పల చంద్రశంకర

—1 కీర్తన. 2వపాదము.

(6) రాప్రాటి ఓవిరెడ్డి. కవిజనవినోదిని. పుట. 13. వ్రాతప్రతి.

(7) నాదెళ్ళ మేదాదక్షిణామూర్తి. ఉత్తమజీవయాత్ర. 3వ ఆశ్వాసాంతము.

9. ఆటవెలది, కందము, గీతము, చంపకమాలలు.

ఉదా:- రా. ల. నా—ని. భా. రామా. 126.

సీస॥ అతికరుణాత్ముడా వతియనంతర సాన్విత ప్రస్ఫుటాంగతా తమగుణకలి.

తతకలలావ్రభూ వతిత తారక సద్భృతి ప్రాజ్ఞవీరనంది తరుచిర వి
తతవరదాయకా యతుల నన్యరమాయుత భ్యాతియుక్త పాతకరహిత ల
లిత సుభగా విభాకృతి సుశేఖ సుధీవరశ్రేష్ఠ బంధురా రమ్యచరిత్ర

తే॥గీ నతవరద రవి శశినయన వరవరమ

పురుషభక్త తోషభరిత భావన భాన

హితసురముని జన వినుత హతది తిరుహ

త్రిగుణమయ లసన్మాతి వితవి శుభదాత.

ఇందలి ఆటవెలది. సీనము క్రింది తేటగీతిలో కలదు.

నత.....వరమ

పురుష.....భావ

హిత.....తిరుహ

త్రిగుణ.....విశుభ.

ఇందలి కందము: కరుణాత్ముడా పతియనం

తర సాన్వితప్రస్ఫుటాంగ తా తతతబలా
పరదాయకాయతులన

వ్యరమాయుత ఖ్యాతియుక్త పాలితసుభగా

ఈ కందము సీసములో ఒక క్రొత్తపద్యంలో కూర్చబడినది.

ఇందలిగీతము: సీసప్రతిపాదమునుండి మొదటి 7 అక్షరములు, చివరి
6 అక్షరములు తొలగింపగా తేటగీతి ఏర్పడును. అది:

పతియనంతర సాన్విత ప్రస్ఫుటాంగ

పతిత తారకసద్భృతి ప్రాజ్ఞవీర

యతులనవ్య రమాయుత ఖ్యాతియుక్త

కృతి సులేఖ సుధీవర శ్రేష్ఠబంధు.

ఇందలి చంపకమాల.

అతి కరుణాత్ముడా పతి యనంతర సాన్విత ప్రస్ఫుటాంగతా

తతత బలాప్రభూ పతిత తారక సద్భృతి ప్రాజ్ఞ వీరసం

తత పరదాయకా యతులనవ్యరమాయుత ఖ్యాతియుక్తపా

లిత సుభగా విభాకృతి సులేఖ సుధీవరశ్రేష్ఠబంధురా.

సీసపాదముల చివరి ఆ అక్షరములు తొలగింప చంపక మాల ఏర్పడినది.
సీసపాద “న,ల,ర,నగ,నల,త,ర” అను 6 ఇంద్రగణములు చంపకమాలలో
“న,జ,భ,జ,జ,జ,ర” అనుగణములై నవి.

ఏ పద్యమున కావద్య లక్షణానుసారము యతులు కూర్చబడినవి కంద
చంపకమాలలకు ప్రాసకూర్చబడినది.

9. A. కందద్వయ చంపకమాలా గీతి గర్భసీసము.

ఉదా:- ముక్తిసూతలపాటి సీతారామయ్య-వేణుగోపాలశతకం.

ఆసీసపాదము.

“పురహర నన్నుతా పరమపుణ్యరమా పతి చంకజేక్షణ దితిజహరణ”

ఇందలి రెండు కందములు: పై సీసపాదమున రెండు కంద పాదములున్నవి.

హరనన్ను తాపరమపు

ణ్యరమా పతిచంకజేక్షణ దితిజ హరణా

ఇట్లు నాలుగు సీసపాదములకు కలిపి రెండు కందపద్యములిగును,

ఇందలి చంపకమాల.

పురహార..... జేక్షణ

ఇట్లు నాలుగు సీసపాదముల కలిపి చంపకమాల పూర్తి అగును.

ఇందలి తేటగీతి.

వరమ పుణ్య రమావతి పంకజేక్ష.

ఇట్లు సీసనాల్గు పాదముల కలిపి తేటగీతి ఏర్పడును.

9. B. ఉత్పలమాల గర్భసీసము

ఉదా:- రా.ల.నా.గారి. ని.భా.రామా.పద్యం. 53.

సీసము :

పాయకమించగా స్వపురి వారుకడున్ రుచిస్ఫూర్తి యుక్తుడై శ్రీదళంచె
న్యాయనధాన మిన్న జననాయకుడుం గృతిస్తుత్యుడర్థభూతి కలితారి
ధీయతరాజుగా ధృతి యుధిష్ఠిరు నన్మతి శ్రేష్ఠ రామునిన్ ధీరగుణుని
జేయగ దుష్టులన్ నిలుగు జెందిరి దుస్థితి ఊభ గూడుచున్ దిట్టయయికు
ఇందలి ప్రతిపాదము మొదటి 20 అక్షరములు కలిపి ఉత్పలమాల అగును.

సీసపాదములోని 'భ,ర,నగ,నల,త,ర' అను షరున 6 ఇంద్రగణములు-
ఉత్పలమాల పాదములోని 'ఛ,ర,న,భ,భ,ర,వ' అనుషరున గణములగును. ఇంక
సీసపాదమున సూర్యగణములురెండు మిగులును.

9. C. కందద్వయ గీతి ఉత్పలమాల గర్భసీసము.

ఉదా :- ముక్తి మాతలపాటి సీతారామమ్మ-వేణు గోపాల శతకము.మచ్చుకు
వారి సీసపాదము.

“శ్రీశతి వేదగా లివుల జీరతలిర్ప పుత్రీక్షమిత్ర రాజ్యప్రతివదన”

ఇందలి రెండు కందములు :

వతివేదగారివుల జీ

రతలిర్ప పుత్రీక్ష మిత్రరాజ్యప్రతివదా.

ఇట్లు సీసము నాల్గుపాదములకు రెండు కందములు వచ్చును.

ఇందలి తేటగీతి.

“రివుల జీరత లిర్పపుత్రీక్షమిత్ర”

ఇట్లు సీసము నాల్గు పాదముల కలిపి తేటగీతి ఏర్పడును.

ఇందలి ఉత్పలమాల. సీసమున ఉత్పలమాల లోగడ గఘనించితఘి

9. D. శార్దూలము

ఉదా:- రా.ల.నా. గారి. వి.భా. రామా పద్యం. 54.

సీసీ॥ ఇలఖ్యాతిస్ఫూర్తి యుత్తైఱి లోచనలనత్ జ్ఞా పాత్మజుల్ గొప్పగా గొనిపియ
ముగ నీతిశ్రేయపు బుద్ధినేడు గలయన్ ధీనొక్కొకండున్ ధృతిన్ సుకృతము
లెదబ్రీతిన్ ప్రజ్వలితేచ్చ సల్పిరి జనుల్ ప్రేమం గనంగా లలిం గనుకను
దదభూతిశ్రేష్ఠత దాటిహెచ్చు నమయంబుల్ పొందుచున్ మోదమున్ మా
నముల.

ఇందలి శార్దూలము.

ఖ్యాతి ..... గొప్పగా
నీతి ..... ధృతిన్
బ్రీతిన్ ..... లలిం
భూతి ..... మోదమున్.

సీసపాదము “నల (త), భ,ర,నగ,త,త;” మొదటి సూర్యగణము “హ” లో గురువు.
గ్రహించిన శార్దూలము గణములు సరిపోవును. యత్నిస్తానలు పాటించవలసి
యుండును.

10. సమాసాధిక పద్యగర్భసీసము

ఉదా:- నాదేశ్వరారి అ.ఉ.రామా. 7-211.

సీసము :

కరిహరగరహరి గరుడగ మిత్ర నీ కరుణను వేదెద వెఱపు వీర్పు
హరిశరహరిహరి హరివరశ్రేత నీచరితను బాదెదఁ బరగదీర్పు
దరహర ధరధారి తరళసుగ్రాత నీ మఱుగున గూడెద గొఱత నార్పు
హరిహర హరిధారి హరిసుతి పాత్ర నీ గరిమను పాదెద వరముజేర్పు

తేటగీతి :

ధీర సోదార ధీధితి దివ్యమూర్తి, వీరమాసింద్ర సేవిక వేదవర్తి
తారలొప్పారునంతకు దండికీర్తి, వీరహిస్సంధమి నిలవిష్టపూర్తి .

(హరి=విష్ణువు, యముడు, సూర్యచంద్రాద్వయము, నీరు, పాము, ఇంద్రుడు).

ఇందలి సీసములు : మొదటి పాదమునుండి మరి 7 పద్యముల పాదములు ఈ క్రింది
విధముగ తయారగును.

1. కరిహర గరహరి గరుడగమిత్రుడ కరుణను వేడెద వెఱపుదీర్పు
2. గరహరి కరిహర గరుడగమిత్రుడ కరుణను వేడెద వెఱపుదీర్పు
3. గరుడగమిత్రుడ కరిహరగరహరి కరుణను వేడెద వెఱపుదీర్పు
4. గరుడగమిత్రుడ గరహరి కరిహర కరుణను వేడెద వెఱపుదీర్పు
5. కరిహర గరహరి గరుడగమిత్రుడ వేడెద కరుణను వెఱపుదీర్పు
6. కరిహర గరహరి గరుడగ మిత్రుడ వెఱపును దీర్పుము వేడగ కరుణ
7. కరిహర గరహరి గరుడగమిత్రుడ వెఱపునుదీర్పుము కరుణవేడ.

సీసపాదమొక్క దానికిట్లు 7 పాదములేర్పడినవి పై 7 పాదములు 7. సీసము లగును. ఒక్కొక్కదానికి 8 చొ॥న. $7 \times 8 = 56$ సీసపద్యము లొక్క సీసములో ఇటుది యున్నవి.

ఇందలి సమచిత్రపదములు.

1. కరిహర గరహరి	2. గరుడగమిత్రా	3. కరుణను వేడెద
హరిశర హరిహ	హరివరనేత్రా	చరితను బాడెద
దరహర దరహ	కరళసుగాత్రా	మఱుగున గూడెద
హరిహర హరిహ	హరినుతిపాత్రా	గరిమను పాడెద
4. వెఱపుం దీర్పుము
వరగం దీర్పుము
గొఱతన్నార్పుము
వరముం జేర్పుము.

ఈ నాల్గింటికి 16 పాదములు. వీనిని పైకి క్రిందికి మార్పివ్రాయుటచేతను, పాదములొని రెండు పదములను కుడి ఎడమల మార్పివ్రాయుట చేతను 100పై చిలుకు సేర్పడును.

ఇందలి ద్వీపదలు :

కరిహర గరహరి గరుడగమిత్ర
హరిశర హరిహర హరివరనేత్ర

ఇటువంటివి సీసమున 4 తేటగీతిన 2 మొత్తమూరుగలవు. అవి పైకి క్రిందికి మార్పుచేయుటవలన ద్వీపదలు 100పైచిలుకు అగును. ఇవి చొవదులుగాను ప్రిలపాటలుగాను పదుపదగును.

ఇందలి రగడలు : హయవ్రచారము.

1. కరిహరుండ గరళ హరి హరిశరుండ హరిజహరి.	3. కరుణవేద వెఱపు దీర్పు చరిత బాడ బరగదీర్పు
2. దరహరుండ ధరజహరి హరిహరుండ హరిజహరి.	4. మరుగు గూడ గొఱత నార్పు గరిమవాడ వరము జేర్పు.

ఇవి ఒక్కొక్కటి 10వంతున $4 \times 10 = 40$ అగును.

ఇందలి తురగవల్లనరగడలు :

1. కరిహరా గరుడగ మిత్ర. కరుణ వేద వెఱపు దీర్పు
హరిశరా హరివర నేత్ర. చరిత బాడ బరగదీర్పు
2. దరహరా తరళసుగత్ర. మరుగు గూడ గొఱతనార్పు
హరిహరా హరినుతి పాత్ర. గరిమవాడ వరముజేర్పు.

ఒక్కొక్కటి 80 వాన. $2 \times 80 = 160$ అగును.

ఇందలి విజయమంగళములు.

రెండు తురగవల్లన రగడలొక విజయమంగళమగును. అది 16 విజయమంగళము లగును.

ఇందలి ద్వీరదగతి రగడలు :

1. కరిహరా గరహరి కరుణ వెఱపును దీర్పు
హరిశరా హరిహరి చరిత బరగను దీర్పు
2. దరహరా ధరధారి. మరుగు కొఱతను దీర్పు
హరిహరా హరిధారి గరిమవరమును జేర్పు- [ఇవెరెండును 160 అగును.]

ఇందలి విజయభద్రములు : రెండు ద్వీరదగతి రగడ లోక విజయభద్రమగును. అది 16 అగును.

మధురగతి గడలు :

1. కరిహర గరహ. గరుడగమిత్ర. హరి శర హరిహ. హరివరనేత్ర
2. కరుణను వేదెద వెఱపునుదీర్పుము. చరితను బాడెద. బరగునుదీర్పుము.
3. గరుడగమిత్ర. కరుణనువేదెద. హరివరనేత్ర చరితను బాడెద.
4. కరుణనువేదెద గరిహరగరహ చరితను బాడెద హరిశరహరిహ.

సీసపద్య పూర్వార్థమున పై నాలుగు వచ్చినవి. ఉత్తరార్థమున ఇంకొక నాలుగు మొత్తమేనిమిది. ఈ ఎనిమిది పదముల విలువృద్ధి 960 రగడ లగును. హరిగతి రగడలు :

1. కరిహరగరహ గరుడగమిత్రా కరుణను వేదెద వెఱపును దీర్చుము.

హరిశతహరిహ హరివరనేత్రా చరితను బాదెద బరగును దీర్చుము.

ఇది సీసపద్య పూర్వార్థము. ఉత్తరార్థమున. మరొకటి ఇవి తెండగును. మొత్తము 160 అగును.

ఇందలి హరిణగతి రగడలు :

1. గరుడగమిత్ర వెఱపును దీర్చు. హరివరనేత్ర. వరగనుదీర్చు

2. వేదెద గరుణ. వెఱపుదీర్చు. పాదెదచరిత. పరగను దీర్చు

3. కరిహరగరహ. గరుడగమిత్ర. హరిశరహరిహ. హరివరనేత్ర

4. కరుణను వేదెద. వెఱపునుదీర్చు. చరితనుబాద. బరగను దీర్చు

ఇవికూడ 960 అగును.

ఇందలి వ్యవభగతిరగడలు. మొత్తము 240 చాకా అగును.

1. గరుడగమిత్ర వెఱపునుదీర్చు హరివరనేత్ర వరగను దీర్చు

తరళనుగిత్ర కొఱతను నార్చు. హరినుతిపాత్ర. వరమును జేర్చు.

ఇందలి తేట గీతులు :

1. కరుణవేదెద గరిహర వెఱపు దీర్చు

చరిత బాదెద హరిశర పరగ దీర్చు

మరుగు గూడెద దరహర కొఱత నార్చు

గరిమ వాదెద హరిహర వరము జేర్చు.

ఈ పాదముల నలు నిటు మార్చి ఏర్పరిచినచో 8 తేటగీతులగును. ఇటు వంటివి సీసమున రథేదములుకలవు. $6 \times 8 = 48$ మొత్తము తేటగీతులు సీసములో కలవన్నమాట.

ఇందలి ఆట వెలుదులు

1. కరిహర గరహరి గరుడగమిత్రసీ

కరుణ వేదెదనుర వెఱపుదీర్చు

హరిశరహరి హరిహరివర నేత్రసీ

చరిత బాదెదనుర వరగదీర్చు

2. దరహర ధరధారి తరళసుగ్రాత నీ
 ముగు గూడెదనుర కొఱత నార్పు
 హరిహర హరిధారి హరినుతిపాత్రనీ
 గరిమవాడెదనుర వరము జేర్పు

అటవెలదులతో ఇది ఒక జోడు. మూడు జోడులిటువంటివి కలవు. ఒక జోడుకు 80 తగ్గక $3 \times 80 = 240$ అటవెలదులేర్పడును.

ఇందలి కందములు :

- 1 కరిహర¹గరుడగ మిత్రా వెఱపును దీర్పు²గరిహరి వేడెదగరుణన్
 హరిశరహ³రివరనేత్రా వరగను దీర్పు⁴హరిహరి పాడెద జరితన్
2. దరహర తరళసుగ్రాతా. కొఱతను దీర్పు⁷ ధరధారి కూడెద మరుగున్
 హరిహర హరినుతి పాత్రా వరమును జేర్పు హరిధారి వాడెదగరిమన్.

చిన్నపాదములు నాల్గింటిని ఆళ్లే పెద్దపాదములు నాల్గింటిని క్రిందకు పైకి జేర్చి పైజోడు షడ్యములకు 96 కందములు వచ్చును. ఒక్కొక్క చిన్నపాదము నకు 24||న4 చిన్నపాదములకు $4 \times 24 = 96$ కందషడ్యములు వచ్చును. ప్రతి చిన్నపాదముతో షడ్యము మొదళ్ళుండును. ఇటువంటి జోడులు 10. వదముల నటు విటు మార్చి వ్రాయుటచేత ఏర్పడును. ఆ షడింటికి $10 \times 96 = 960$ కందములు తేలికగా ఏర్పడును.

మచ్చుకు రెండవజోడు.

1. కరిహర కరణనువేడెద. గరహరీ వెఱపు దీర్పు గరుడగమిత్రా
 హరిశర హరితను బాడెద. హరిహరీ వరగదీర్పు హరివరనేత్రా
2. ధరహర మరుగున గూడెద. ధరధారి కొఱతనార్పు తరళసుగ్రాతా
 హరిహర గరిమను వాడెద హరిధారి వరముజేర్పు హరినుతిపాత్రా.

ఇందలి చంపకమాలలు.

వెఱపును దీర్పు నీకరుణవేడెదనో గరహరి మిత్రుడా
 వరగను దీర్పు నీ చరితఁ బాడెద నోహరిహరినేతృడా
 కొఱతను నార్పు నీ మరుగు గూడెద నో ధరధారి గాత్రుడా.
 వరమును జేర్పు నీగరిమ వాడెద నోహరిధారి పాత్రుడా.
 పాదములు వదముల మార్పుచేత మొత్తమివి 56 చంపకమాలలగును.

ఉదా:- 2) సీసము-నాదెళ్ళవారి. క.ష్టానదీ మహాత్మ్యం 4-151.

ఉదా:- 3) కాజాదపె ద్దన. భద్రావణియము. 3-292.

ఇది ద్విపద, చౌపది, లాలీ, శోభాన శుంగళహరతి, సువ్వాల, ధవళాది వివిధభేద సీసము.

ద్విపదులు. సీసమున 4 తేటగీతిన 2=6, చౌపదులు 3(అనగా 2 ద్విపదులు 1 చౌపది) లాలి-ద్విపదలో 1పాదము. (అనగా లాలి పాదములు 12). సువ్వీసువ్వాలలే 3. ధవళము 1. మంగళ హరతి చరణములు 6 అర్థచంద్రికలు 12 ఈ సీసమున గర్భితమయినవి.

4) రాప్రాటి ఓబిరెడ్డి-కవిజనవిరోధిని. పుట. 12 [[వాతవ్రతి] ద్విపద లాలీ శోభానాది వివిధ భేద సీసము.

5) నాదెళ్ళ మేదా దక్షిణామూర్తి. ఉత్తమ జీవయాత్ర. 6వ. అశ్వాసాంకము అనేక వద్య సహస్ర గర్భిత సీసము.

రి. ర గ డ

1) ఉత్సాహవృత్తము.

ఉదా:- తుంగకల్లనరగడ:- ఏకాలవారి శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము, ఉ.భా గర్వ. పుట. 38

దేవదేవ తత్వమెన్న దిక్కుమాకు నీవెకాదె

కావుమయ్య కేలుమోడ్చుగాంచి మించి ప్రీతిచేసి

భావుకమ్ములిచ్చి మా వ్రవత్తి మెచ్చి లెస్సగాను

భావ జాయతోవమాన భవ్యదివ్యశోభనాజ్ఞ

ఇందలి ఉత్సాహము. వ్రవతిపాదమున చివరి అక్షరము తొలగింప ఏర్పడును. సూర్యగణములేడు తదువరి గురువు ఉత్సాహవృత్త గణములకు సరిపోవును. యత్నినము దానికివి దీనికివి ఒకటే.

2. వృత్తములు.

1. మదనవిలసితము

రెండు మదన విలసితము లోకకందమగును. మూగురుడనపాదము చివరి వును రెండు లఘువులుగా మార్పుకొనవలెను.

ఉదా:- 1వ మదనవిలసితము

అరిదరధరు భూ
వరుహరి వరదున్
నరసిజ నయనున్
బరు, దృహిజపితన్

2వది గరుడ గమను శం
కరనుత చరణున్
సురరిపు దమనున్
స్మరగురు దలతున్

[బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. గర్భ. 4]

ఈ రెండిటితో కందము.

అరిదర ధరుభూభూవరుహరి
వరదున్ నరసిజ నయనుని బరుదృహిజపితన్
గరుడగమను శంకరనుత
చరణున్ సురరిపు దమనుని స్మరగురు దలతున్.

2. భుజంగవ్రయాతము

1. స్రగ్వీణి.

ఉదా:- భుజంగవ్రయాతమ్.

“నమోదాశకా వేణునాదప్రవీణో
ద్యమా యాశుషేణా మహాయావనారీ
రమాధీశ దామోదరా దేవదేవో
త్తమా భేకమిత్రాక్ష తార్థానుయాయీ.”

[అప్పకవియము. 4-6]

ఇందలి స్రగ్వీణి.

“దాశకా వేణునాదప్రవీణోద్యమా
యా శుషేణామహాయావనారీరమా
ధీశ దామోదరా దేవదేవోత్తమా
భేకమిత్రాక్ష తార్థానుయాయీ నమో.”

4వ అక్షరము స్రగ్వీణికి ప్రాసాక్షరమగును. మొదటి రెండక్షరములు తొలిగించి వదునగా వదువుకొని చివరకు ఆవదలిన మొదటి రెండక్షరములను కలుపుకొనిన స్రగ్వీణి వచ్చును. భుజంగప్రయాత 'య, య, య, య,' గణముల మొదటి 'ఁ'ము గురువు' తీసిన 'ర, ర, ర, ర' అను గణములతో స్రగ్వీణి ఏర్పడును. చివరి పాదమునకు ఆ వదలిన రెండక్షరములు కలుపుకొనవలెను.

ఉదా:-

(2) పెద్దాడ నాగరాజు శకుంతలా పరిణయం. 1-256.

(3) పోతరాజు లక్ష్మీనరసింహకవి-మామ పురాణం. 10-108.

(4) బుర్రా కమలాదేవి-ఛందోహంసి.

(5) రాప్తాటి ఓచిరెడ్డి-కవిజనవిద్యోగి. ప్రాతప్రతి-పుట. 16.

5. స్రగ్వీణి.

1) భుజంగ ప్రయాతము

స్రగ్వీణి యందు భుజంగ ప్రయాతము గూఢమై యుండును. దీనికి చిత్రకవి లక్షణ లక్ష్యములు చెప్పియున్నాడు.

లక్షణము:

“రములు నల్లింపద్యతిన్ స్రగ్వీణియగు

దానికొన రెండు పర్జముల్ హనిమొదల

నిదభుజంగ ప్రయాతమైయెనగు చదువ

యతులు ప్రాసముల్ తదృశ్య గతులనగును:

(ఆ. సా. సం. 3-133)

స్రగ్వీణి వద్యము చివరి రెండక్షరములు ముందునిడి వదువుకొనిన భుజంగ ప్రయాతమగును. ఆంత్యప్రాస పాటించవలెను.

ఆతని లక్ష్యము. ఆ. సా. సం. 3-14.

స్రగ్వీణి:

“పావనీ లక్ష్మణ ప్రాణదాతానమా

గ్రావదారీ లసద్రామ భృత్యానమా

స్తావనిస్తుత్య సత్య ప్రతిజ్ఞాక్రమా

భావివేళా పరబ్రహ్మ మూర్తీ సమా:”

ఇందలి భుజంగప్రయాతము:

సమా: సావనీ.....దాతా

సమాగ్రావ..... భృత్యా

సమాస్తావ..... తిజ్ఞా

క్రమాభా..... మూర్తీ

యతి ప్రాసములు వాని లక్షణముల బట్టి చూచుకొని రచింపవలెను

ఉదా:-

(2) నందితిమ్మన-పారిజాతాపహరణము. 5-101.

(3) గ. వేం. కవి.-ప్ర రా. వేం. వి. వి. 847 వద్యము.

(4) కొక్కొండ వెంకటరత్నం.... విశ్వేశ్వరీయము. 4-149.

(5) త్యాగరాజమొదలి. సుబ్రహ్మణ్యవిజయము.

(6) అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి-శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీ
నారాయణ దీక్షిత చరిత్రము. 2-196.

(7) తురిమెళ్ల రామన. శేషధర్మము. 4 న ఆశ్వాసాంతము.

(8) బోడి వాసుదేవరావు-చిత్రమంజరి. గృర 9.

రెండవరకము. మొదటి అక్షరమొక్కటి తొలగించి వద్యాంతమునకు దానిని జేర్చి
అప్పుడు మొదటినుండి వరుసగా చదువుకొనిన భుజంగవ్రయాతము వచ్చును.
ద్విప్రాస పాటించవలెను. అంత్యప్రాస అవసరములేదు.

ఉదా:- ప్రగ్విజి: శ్రీకవర్తి! మునిశ్రేయ! కామావహా

ర్తి! కృపావార్తి! నీరేణ హృచ్చేకరా

ధ్యాకాపాల స్ఫురద్దస్త గందేభదా

ర్తి! కపోలోజ్జ్వలశ్రీ! జగజ్జీవనాశ్రీ!”

[పుష్పగిరి తిమ్మన. సమారణమీరవిజయము. 4-73]

ఇందిలి భుజంగవ్రయాతము.

“కవర్తి మునిశ్రేయ కామావహార్తి

కృపావార్తి నీరేణ హృచ్చేకరాధ్యా

కాపాలస్ఫురద్దస్త గందేభి దార్తి

కపోలోజ్జ్వలశ్రీ జగజ్జీవనాశ్రీ”.

4. ప్రమితాత్మగము

1) చతుర్విధ కందము.

ప్రమితాక్షరమందు చతుర్విధ కందము గూడ మొనరింపబడినది.

ఉదా:- అదీదిము సూరకివి-కవిజనరంజనము. 3-113.

ప్రమితాక్షరము: “1 హరిమౌని పుంగవ మనోబ్జరపి

2 వరమేష్టి వంద్య వదవంకర్లుహా

3 కరిదానవాంఠక జగద్గురణా

4 నరకాంబు వాహవననా వరదా

ఇందలి మొదటి కందము

“హరమౌని పుంగవమనో

జ్జరపీఠరమేష్ఠి వంద్య పదవంకరుహా

కరిదాన వాంఠక జగ

ద్గురణా నరకాంబు వాహవననా వరదా.

ఇట్లు ఆయా అంకెలనుండి మొదలు పెట్టి చదువు కొనిన నాణగు కందము లేర్పడుచుండును అక్షరములు పరిపూర్ణము. అక్షరములెటూ మిగలవు.

నియమము: ప్రమితాక్షర రెండు పాదగణములు స, జ, స, స, స, జ, స, స అని కందము రెండు పాదములకు సరిపూర్ణము. వత్సర్విధ కంఠమీర్పడవలెనని మొదల చివర ‘స’ గణములలో మధ్యాక్షరము ప్రాసాక్షరము గాన అది ఒకటిగా ఉండునట్లు చూచుకొనవలెను. ప్రాసయతులు వాని లక్షణముల దిట్టి చూచుకొనవలెను.

ఉదా:- 2) లక్ష్మీ నృసింహచార్యులు-కుబ్జాకృష్ణ విలాసము 3-11.

(ఇది వత్సర్విధకంద గర్భప్రమితాక్షరము)

3) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి- గర్భ 8 ప్రమితాక్షరమున ఒక్క కందమే గూడ పరువబడినది.

4) రాస్తాటి ఓలిరెడ్డి కవిజన వినోదిని వ్రాతప్రతి పుట 21.

5) ప్రహరణ కలితము.

కల్పిత కల్పవల్లీ ప్రహరణ కలిత మనుపేర కవులు ప్రహరణ కలిత పద్యమున పెక్కు పద్యముల నిమిడ్చి చూపిరి.

ఉదా:- అప్పకవీయము 5-1:3

ప్రహరణ కలితము: “కరధృత కరుహం, కరిహిత కరణం

కరుహన ఖరుచిం గరుడ ఖగరథం

ఖరఘన కరవిం ఖరతర కరగం

కరళముఖరిపుం గరధర కరతం.”

పై పద్యమెనిమిది సమాసములతో గూడిన దనియు, అందు 15 పద్యములు గూడమై యున్నవనియు అప్పకవి చెప్పి యున్నాడు.

ఇందలి పద్యములు :

1. మదన విలసితము ఈ పద్యము లిందు రెండు గలవు

మొదటిది కరధృత కరుహాన్ గరిహిత కరణున్
గరుహ సఖతుచిన్ గరుడ ఖగరధున్
రెండవది ఖరఘన కరవిన్ ఖరత కరగున్
గరళము ఖరిపున్ గరధర కరతున్

2. ఆంధ్ర ప్రహరణ కలితము.

“కరధృత కరుహాన్ సరిహిత కరణున్
గరుహస ఖరుచిన్ గరుడ ఖగరధున్
కరఘన కరవిన్ ఖరతర కరగున్
గరళ ముఖరిపున్ గరధర కరతున్

3. అష్టమాత్రావృత్తము

ఈ పద్యము లిందు రెండు గలవు

మొదటిది : కరధృత కరుహాని గరిహిత కరణుని
గరుహసఖరుచిని గరుడ ఖగరధుని
రెండవది : ఖరఘన కరవిని ఖరతర కరగుని
గరళ ముఖరిపుని గరధర కరతుని

4. మధుర గతిరగద : (16 అక్షరాల పాదము)

పై అష్టమాత్రా వృత్తములు రెండును మధుర గతిరగదలో నాల్గు పాదము లగును.

5. హరిణగతి రగద. (32 అక్షరముల పాదము)

పై మధురగతి రగద నాల్గుపాదములను ఈ హరిణగతి రగదలో రెండు పాదములుగును.

6. ద్విపద : రెండు ద్విపదలు కలవు.

మొదటిది : కరధృత కరుహాని గరిహిత కరణు
గరుహ సఖరుచిని గరుడ ఖగరధు
రెండవది : ఖరఘన కరవిని ఖరతర కరగు
గరళ ముఖరిపుని గరధర కరతు

7నుండి 14 వరకు 8 కందములు—ఈ ప్రహరణ కలితమందు అష్ట విధ కందము గూడవరువబడినది దాని నుండి 8 కందములు లభించుచున్నవి.

¹కరధృత కరుహన్² గరిహిత

కరణున్³ గరుహ సఖరుచిని⁴ గరుడ ఖగరధున్

⁵ఖఘన కరవిన్ ⁶ఖరతర

కరగున్⁷ గరళ ముఖరిపుని ⁸గరధర కరతున్

అయా అంతెలనుండి మొదలిడి చదువు కొనిన 8 కందములు వచ్చును.

15. మణి గణనికరము.

కరధృత కరుహని గరిహిత కరణున్

గరుహ సఖరుచిని గరుడ ఖగరధున్

ఖరఘన కరవిని ఖరతర కరగున్

గరళముఖరి ఖని గరధర కరతున్

దీని ననుసరించి,

ఉదా:-2) తూము రామదాసు-నిర్వచన మిత్ర వింవోద్వాహము 1-29.

3) కొడవలూరి రామచంద్రకవి-మహాసేనోదయము 4-170

4) విక్రాలవారి-శ్రీ. వేం.చి.ర. కరము పూ.భా. 26

5) వావిలికొలను సుస్సారాపు- శ్రీ కుమారాభ్యుదయము 1-405.

ఇందునూ దైదు పద్యములు గలవు.

6. మణి గణనికరము.

1. చతుర్విధ కందము.

ఉదా:- అష్టకపీయము 4-619.

మణిగణ నికరము : కరధృత జలజుని గరి వతి వరదున్

వరతను రుచిజిత పనదుని బరమున్

బరివృధు కొలిచెద బరవద శరణున్

శరవణ భవనుత చరితుని గరుణన్

ఇందలి చతుర్విధ కందము :

¹కరధృత జలజుని గరివతి

వరదున్² వరతను రుచిజిత పనదుని బరమున్

³బరివృధు కొలిచెద బరవద

శరణున్ ⁴శరవణ భవనుత చరితుని గరుణన్

మణిగణ నికరమందలి అక్షరములు చతుర్విధ కందమునకు సరిపోయినవి. ఒక్క అక్షరము కూడ విగలలేదు. మణిగణనికర రెండు పాదములందలి గణములు కందములోని “నల, నల, నల, న, నల, నల, నల, న,” అను వరుస గణము లై నవి. యతి ప్రాసములు రెండు వద్యములకును చూచుకొని రచింపవలెను. చతుర్విధ కందమైన దాని ప్రాసములు, యతులు ప్రత్యేకముగా చూచుకొని రచియింపవలసి యుండును.

ఉదా:- 2) తూము రామదాసు. మిత్రవిందోద్వాహము 2-31.

3) ఏకాలవారి-శ్రీ వేం చి. ర. కరము. ఉ.భా. పుట 26.

4) తిరువేంగళా మాత్యుడు-నీలాచల విలాసము

2. కందము: ఒకే కందమును మణిగణ నికరములో గూడ వరచుట.

ఉదా:- 1) విజ్ఞలి తిన్నభూపాలుడ. అనర్థ రాఘవము 2-414.

మణిగణనికరము : “భవహర శ్రితజన భవహర రవితా
రవర శిఖిన యన రజిత ధరణి భృ
ద్భవన భువన సుత పరిహృత సవనా
జవన తురగిత విశదవృష సగజా.”

ఇందలి కందము :

భవహర శ్రితజన భవహర
రవితా రవరశిఖిన యన రజితధరణి భృ
ద్భవన భువన సుత పరిహృత
సవనా జవన తురగిత విశదవృష సగజా.

మణిగణ నికరమందలి 1,3 పాదముల చివరి ‘స’ గణములో మధ్యాక్షరము ప్రాసాక్షరముగా విబంధించిన కందమునకు ప్రాస పాటించినట్లుగును. అట్లే దాని 1, 3పాదముల ‘స’ గణములో అద్యక్షరమునకును 2,4 పాదములలోని 9వ అక్షర మునకును యతి చెల్లించునట్లు చూడవలెను. అట్లు చెల్లించిన ఆయతి కందమునకు పనికివచ్చును.

ఉదా:- 2) కందుకూరి వీరేశలింగం -రసిక జనమనోరంజనము 2-116.

3) నాదేశ్వారి-అ.ఉ.రామా, ‘వరరవికులమున’ వద్యము

. యస్మి ణోగారావుగారి యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర. పుట 281.

- 4) నాదెళ్ళవారి - సోమేశ్వరీయము 'కరఘటిత కనక' పద్యము
- 5) అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి. శ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్రము 1-194
- 6) వీరి-శు.అం.ని.ని. దాశరథి చరిత్ర 2-105
- 7) అయ్యనకోటి పార్థసారథి శెట్టి-నత్యవిజయము 4-23
- 8) బోడి వాసుదేవరావుగారి. చిత్రమంజరి. గర్వ 3
- 9) శ్రీ పాద వేంకటాచలకవి. రామకృష్ణో పాఖ్యానము¹
- 10) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట 18.

7. చంద్ర శేఖర వృత్తము.

1. శ్రీ కరవృత్తము

ఉదా:- కొక్కొండ వేంకటరత్నం - బిల్వేశ్వరీయము 4-148.

చంద్రశేఖర వృత్తము. "శివజగదీశ మమ్ముబోవు చంద్రశేఖరా

శివనగదయ్య కావనేని నత్వైశ్రీకరా

శివమగు నీక మిత్ర భూత యక్షశేఖ

శివమగు మాకు బిల్వనాథ యాప్తశ్రీకరా."

ఇందలి శ్రీకరవృత్తము: ప్రతి పాదము నుండి మొదటి రెండక్షరక్షరములు. తొలి గించిన శ్రీకరవృత్త మేర్పడును. చంద్రశేఖర లోని నాల్గవ అక్షరము శ్రీకరమ నకు ప్రాసాక్షరము.

8. పంచచామరము.

పంచచామరములో ప్రమాణి వృత్తములు రెండు గూడమై యుండును.

ఉదా:- (1) విక్రాల వారి. శ్రీ. వేం. చి.ర. కరము. III భాగము. 6,7 పద్యములు.

పంచచామరము:

"పయోధి కన్యకా రమా భయార్తి భంజనక్ష మా

జయాభివృద్ధి సందనా స్వయోగ సంది తాశ్రితా

అయప్రసన్న పాలభా హయేత పూర్ణ మస్తరా

రాజయత్నమాహరాయతా శమాన్వితాత్మ భసురా"

మొదటి రెండు పాదము లొక ప్రమాణికా వృత్తము అది.

శయోధి కన్నకా రమా
భయార్తి భంజన జ్ఞమా
జయాభివృద్ధి సందనా
స్వయోగ నంది తాశ్రితా.

ఇట్లే వంచచామరము చివరి రెండు పాదములందు మరియొక ప్రమాణికా వృత్తము గలదు. ప్రమాణికా వృత్తములకు ప్రాస సరిపడునట్లుగా వంచచామరము రచింపబడినది.

ఉదా:—(2) విక్రాలవారి. శ్రీ. పేం. చి. ర. కరము. పూభా. గర్భ. 6.

9. ప్రియకాంతా

1. కందము

ఉదా:— కొక్కొండ వేంకటరత్నం. బిల్వేశ్వరీయము. 2-213.

ప్రియకాంతా:

“తవమును జాలం జలిపితి తస్మై తనువయ్యెన్
విపులను బిల్వారు వివిట వెన్వెంటను నడ్కున్
విపులముగా నీ కిపుడవు విన్వృత్తముపేరే
నవరిమిత శ్రీకృపగను మన్వో ప్రియకాంతా.”

ఇందలి కందము: ప్రతి పాదము మొదటి 10 అక్షరములలోనే సరిపోవును.

తవమును జాలం జలిపితి
విపులను బిల్వారు వివిట విపులము గానీ
కిపుడవు నవరిమితశ్రీ
కృపగను శ్రీకృపగను నవరిమిత శ్రీశ్రీ.

ఉదా:—(2). రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవి జన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 15.

2. తనుమధ్య వృత్తము

ప్రియకాంతా వృత్తము నందలి ప్రతి పాదము చివరి ఆ అక్షరములు గహించి వ్రాసిన తనుమధ్య వృత్తమగును.

ఉదా:— పైప్రియ కాంతాపద్యము.

అందలి తనుమధ్య.

“తస్మి తనువయ్యెన్
వెన్వెంటను నడ్కున్
విస్వత్తము పేరే
మ న్నోబ్రియ కాంతా.”

10. శార్దూలము

1) కందము.

ఉదా :- పుష్పగిరి తిమ్మన-సమీరకుమార విజయము. 3-210

శా॥ నీకే మొక్కెద బ్రోవు మున్నత కృపానిర్మాణదివ్యత్కృతా
జ్ఞ! కాకుత్స్థ కులాగ్ర గణ్య కరుణా కల్పా! యనల్పపు తా
ప్రాకారి ప్రముఖస్తుత ప్రతిభ! దుర్భవాక్ష శక్తైక ద
జ్ఞ! కోకాస్త రుచిప్రకార! గుణనిస్తారా! సమీరాత్మజా!....

ఇందలి కందము :

నీకే మొక్కెద బ్రోవుము
కాకుత్స్థ కులాగ్ర గణ్య కరుణా కల్పా
ప్రాకారి ప్రముఖస్తుత
కోకాస్త రుచిప్రకార గుణనిస్తారా.

ఉదా:- 2) గుడారు వెంకటదాసు-ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర. 1-73

2. హంసగమన 3. కోకరుత 4. మేఘరంజిని వృత్తములు.

ఉదా:- పురాణం పిచ్చయ్య. విజయాశ్వచరిత్రము. పూ. భా. 6-266.

శా॥ గోపాల ప్రముఖ దయాజునిధీ గోవర్ధనోద్ధారకా
పావ ద్వంసయజ్ఞా జయానుజనుశా భావస్వరూపా! హరీ
యావన్నా భయదా స్మయాది రహితా జ్యోవల్లభా పావనా
చాపాజ్ఞారి ధరా వయోధి శయనా జైవాత్మకార్కాంబికా.

2] ఇందలి హంస గమన

ప్రతిపాదము మొదటి 9 అక్షరములు. శార్దూలప్రాసయే హంసగమన
ప్రాసకు సరిపోయినది. అది ఇట్లున్నది.

“గోపాల వ్రముఖ
పావ ధ్వంస యజ్ఞా
యాశన్నా భయదా
వాపాజ్ఞారి ధరా.”

3] కోకరువృత్తము

కార్దులములో వ్రతిపాదము 7 నుండి 12 అక్షరముల వరకు గూఢమై యుండును. కోకరువృత్తమునకు ప్రాస పాటించబడినది.

ఉదా:- పై కార్దుల వద్యమందలి. 7 నుండి 12 వరకున్న అక్షరాలు.

“దయా జలవిధీ
జయాను జనుతా
స్మయాది రహితా
వయోధి శయనా”

4] మేఘరంజనీ వృత్తము

కార్దుల వ్రతిపాదము చివరి 7 అక్షరాలు గ్రహించి చదివిన మేఘరంజనీ వృత్తము వచ్చును. కార్దుల వద్యమందు మేఘరంజనీకి ప్రాసము పాటించవలసి ఉన్నది.

ఉదా:- పై కార్దుల వద్యమునుండి

“గోవర్ధ నోద్ధారకా
భావస్వరూపా! హరీ!
జ్ఞావల్లభా పావనా
జైవాత్మకార్కాంబికా.”

5] అనుష్టుప్ శ్లోకము

ఉదా:- ఏకాంబారి. శ్రీ వేం.చి.ర.కరము. పూ.భా. గర్భ. 10.

శా|| శ్రీరాజద్విధుపాల శ్రీస్తనభరాశ్లేషోల్ల సన్మానసా
స్వారాజాంజిత వదుక్తగా భిలసితా స్వామీ కృపాశేవధీ
శ్రీరాజీవ దళాక్ష శ్రీకరకృపా సింధూ నమో రక్షవా
ధారా జత్స మితాద్య మేఘలలిత భాజా భుజంగాద్రపా.

ఇందలి ప్రతిపాదము మొదటి 8 అక్షరములు గ్రహించి చదివిన శ్లోకము వచ్చును.

“శ్రీరాజ ద్విధు పాలశ్రీ
స్వారా జాంజిత వద్యుగా
శ్రీరాజీవ దళాక్షశ్రీ
రారా జత్వమితాద్యమే.”

ఈ శార్దూలవద్యమున కందముకూడ కలదు. అది
రాజ ద్విధు పాలశ్రీ
రాజాంజిత వద్యుగా భిలసితా స్వామీ
రాజీవ దళాక్షశ్రీ
రాజత్వమితాద్య మేఘలలిత భాజా.

‘ర, ల’లకు యతి పాటించబడినది. శార్దూలములో 3వ అక్షరము కందము నకు ప్రాసాక్షరము—శార్దూల వద్యమున కందముండు విధము లోగడ గమనించితిమి. ఇది రెండవవిధముగ గూడ వరువబడినది.

11. ఉత్పలమాల

1] తేటగీతి

ఉదా:- అడుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము పుట. 103.

ఉ॥ పావనమైన యాదినమె భారతదేశము దివ్యమంద యాం
ద్రావని పేరిటన్ దెనుగు రాష్ట్రము దాన ముడించె కృష్ణరాట్
వైవలినీ తటల్ పృథు యశస్థలి యయ్యెడగృధ్రవాడ మా
రావు నివాసమౌ నదియె ప్రౌఢ కవీంద్రుల కాకరంబగున్

ఇందలి తేటగీతి :

దినమె భారతదేశము దివ్యమంద
దెనుగు రాష్ట్రము దానముడించె కృష్ణ
పృథుయశస్థలి యయ్యెడ గృధ్రవాడ
నదియె ప్రౌఢ కవీంద్రుల కాకరంబ

ఉత్పలమాలలోని మొదటి ఆరక్షరములు, చివర అక్షరమొక్కటి ప్రతి పాదమునుండి తొలగింప తేటగీతి వచ్చును. ఉత్పలమాలలోని ప్రతిపాదము మొదటి

రెండు గణములు తొలగించి పదవ “న,భ,భ,ర, లగ”లలో నుండి చివరి గుర్వక్షరము తొలగింప తేటగీతిలో “న, భ,భ,హ,హ” అను గణము లేర్పడును. యతి పాటించవలెను.

2. కంద తేటగీతులు :

ఉదా:- నాదెళ్ళవారి-కృష్ణానదీ మహాత్యము. 2-138.

ఉ॥ శ్రీనగజేశ నీ మగుట జేర్పగ, గోరి యమంద భక్తి బ
ల్ద్యాన ములన్నదా నెఱవఁ దన్ని యమంబుగ్గణింపవేల య
య్యానగు మోమొగిం గననె హయిగ నుండగల్గు గాదె యీ
శాన శివావతీ గిరిశ చక్కని స్రీతి సుఖింప నిమ్మయా.

కందతేటగీతుల లక్షణములు చెడకుండ ఉత్పలమాలలో వానిని గూఢవఱుట జరిగినది.

ఇందలి కందము.

“నగ జేశ నీమఱుగు జే
ర్పగ, గోరి యమంద భక్తి బల్ద్యానములన్
నగు మోమొగింగ ననెహ
యిగ నుండ గ గలుగదె యీ శాన శివా.”

ప్రతిపదము మొదటి అక్షరమును, రెండవపదము చివరి 16 అక్షరములు తొలగించిన కందము మొదటిరెండుపదము లేర్పడును. ఇట్లే 3, 4 పదపాదములనుండి కందము జక్కిన రెండవపదములు వచ్చును. అప్పుడు కందమున “న,జ,న,న,న, జ,గగ,న,” అనుగణములు రెండుపదములలో వరుసగా ఉండును.

తేటగీతిని లోగడ గమనించితిమి.

ఉదా:- 2 నాదెళ్ళవారి అ.పి రామా. ‘భూపరిసాల’ పద్యము.

1) పోకరాజు లక్ష్మీనృసింహకవి. మాఘపురాణము. 9-116.

4) నాదెళ్ళమేదా దక్షిణామూర్తి. శ్రీహనుమద్రామాయణము. అయోధ్య 329

5) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజననినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట 14

6) ముక్తి నూతలపాటి సీతరామయ్య. వేణుగోపాల శతకము; ‘వేణుగోపాల చారావళి’లో ఇటువంటివి 9 పద్యములు గలవు.

3 వాణి 4. వస్వా 5. అంబా 6. రత్తి 7. దరద్వని తాళ 8. మధుర గీతి రగదలు.

ఈ ఆరురకములైన పద్యములు గూడ మొనరింపబడిన ఉత్పలమాల ఇటు లున్నది. అష్టకవీయము. 4-45.

ఉ॥ శారదశాసిత ప్రసవవాస వి ఖండన సామ నన్నుతా
తారణ దానపోష ధవతావన మండన ధర్మకత్ప రా
వారణ బాసుర ప్రభవ ప్రావక భండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవ పావవి దండన భర్గపూజితా.

3. ఇందలివాణి. ప్రతిపాదమున మొదటి 3 అక్షరములు తొలగింపగా ఏర్పడును.

4. వమ్మా : ప్రతిపాదమున మొదటి 7 అక్షరములు తొలగింపవచ్చును.

5. అంబా : ప్రతిపాదమునుండి మొదటి 9 అక్షరములు తొలగింప ఏర్పడును

6. రతీ : ప్రతిపాదమునుండి మొదటి 12 అక్షరములు తొలగింపగా వచ్చును

7. దరధ్వనితాళము :

“శాసిత ప్రసవ దానపోషధవ
భాసురప్రభవ వాసుదేవభవ”

8. మధురగతిరగద : ప్రతిపాదమునుండి మొదటి 3 అక్షరములు, చివరి 5 అక్షరములు తొలగింపగా ఏర్పడును

ఉదా :- 2) సువర్చలావరిణయము. ‘రాజితరామమూర్తి’ అనుపద్యము.

3) బుర్రాకమలాదేవి. ఛందోహంసి. ‘వాణి, వద్మాం, భారతీ, పద్యము లుత్పలమాలలో పొందుపఱువబడినవి.

9. సౌగంధి, 10 కుసుమమంజరి పద్యములు.

ఈ రెండు రకముల పద్యములు గూడ మొనరింపబడిన ఉత్పలమాల పద్య మిట్లుండును.

ఉదా:- చిత్రకవి పెద్దన. ల.సా.నం. 3-122

ఉ॥ నైన్యవసారి మంత్రి ఘనసార నిభోజ్జ్వల కాంతి పుద్యకున్
జన్యర సారమాద్యు ఘనుస్వామిహితాధిక కార్యదక్షనిన్
ధన్యుడారి తాజు ధని దాశరథి ప్రియదాన చంద్రునిన్
మాన్యుని మారదూరు హనుమంతునిగొల్తు నమంచిత స్థితిన.

44)

11. ప్రమితాక్షరీ 12. స్వాగతా 13. ద్రుత లంబిత వృత్తము లుత్పల
మాలలో గూడమైయుండును.

ఉదా:- ఏకాంబారి. శ్రీ. మేం. చి. ర. కరము. పూ. ఖా. 7.

ఉ॥ శ్రీవర హృత్పరోభవ సమాదృతకామ భవవదాయకా

భూవరదాన విప్రణత భూతికరాత్మక వందనార్చనా

భావిఃపాదికా వరస భస్మల పాలన పావనాహ్వయా

అన్యత విశ్వకారహిత కాత్మతులాగ జరాణ్ణతాజ్ఞికా.

అందరి ప్రమితాక్షరీ : సంస్కృతము. ప్రతిపాదమున మొదటి అక్షరము,
చివరి 7 అక్షరములు తొలగింప ఏర్పడును.

స్వాగతవృత్తము : సంస్కృతము. ప్రతిపాదము మొదటి 3 అక్షరములు
చివరి 6 అక్షరములు తొలగింప ఏర్పడును.

ద్రుతలంబితము : సంస్కృతము. ప్రతిపాదము మొదటి 6 అక్షరములు
చివరి 2 అక్షరాలు తొలగించిన ఏర్పడును.

తెలుగు తేటగీతి పద్యముకూడ ఇంచుకలదు.

“భవసమాదృత కామభవవదాయ”

ఇట్లే నాల్గుపాదములును, దీనిని ౯ గడ గమనించితిమి తేటగీతి పద్య
లక్షణానుసారము యతి పాటించబడినది.

౩. చంపకమాల

1) కందము

ఉదా:- (1) నన్నెచోడుడు. కుమార సంభవము. 12-219.

చం॥ హరు మనమారఁ గొల్చుడరుదాతని గొల్చుము నాది బోడ దా

బొరియునె భూరిభోగ పురభూతి విభుత్వముఁ బొంది పెట్టితోన్

బరజన దారుణోగ శరపాత నియుక్త శదంబునందు దా

బొరయడు వారకోచ్చి బొరిభూత గణేశ్వరుఁ బొందు నాత్మలోన్

ప్రథమపాదమున మొదటి రెండక్షరములు. రెండవపాదమున చివరి

16 అక్షరములు తొలగింప కందము రెండుపాదము లేర్పడును. ఇట్లే చంపకమాల
3, 4 పాదములనుండి కందములో తక్కిన రెండు పాదములు ఏర్పడును. అప్పుడు
కందమందలి రెండు పాదములకు ధరునగా గణములు ‘స, జ, స, స, ప, జ, భ, స.’

చంపకమ లలో 1, 3 పాదములలో 12వ అక్షరమునకు, చివరి అక్షరము యతిని పాటించిన కందములో యతి పాటించినట్లగును.

పై చంపకమాల యందలి కందము.

“మనమర గొల్బుడరు దా

తని గొల్బయినాది బోడదా బోరియునె భూ

జన దారుణోగ శరపా

తని య క్త వదంబునందు దా బొరయడవా.”

ఉదా:- (2) మచ్చ వెంకటకవి. శు అం. ని. ని. కుశ
చరిత్ర. 2-1 0.

(3) అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు-నారాయణీయము. పుట. 106.

(4) మాడభూషి వేంకటాచార్యులు-భరతాభ్యుదయము. 2వ అశ్వాసాంతము¹.

(5) దామెరల అంకన్న-ఉషాపరిణయం. పుట. 44. వ్రాతప్రతి.

ఓ) తేటగీతి

ఉదా:- అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు-నారాయణీయము. పుట. 105

చం॥ అరయుచు నేటికీ కవుల కాదరణంబెది 7 నరాద దు

ర్పర శకమయ్యెరాయనచు రావు హృదబ్బమునందు నెంచి వ

ల్వరు నుతియింప వేయిదె నపూర్వనందకు సృష్టి నేడు సం

బరమున గొల్వడి వరమపావన మియ్యది భారతాంధ్రలో.

ప్రతిపాదము మొదటి 7 అక్షరము లు, చివరి ఒక్క అక్షరము తొలగింప తేటగీతి వచ్చును.

ఉదా:- (2) రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి-కవిజననినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 16.

‘ప్ర) కంద, గీతములు

ఒక్క చంపకమాలలో ఈ రెండు వద్యములను గూడ మొనర్చుట జరిగినది.

ఈ కందగీత గర్ప చంపకమాలలను చాలామంది కవులు వ్రాసిరి.

ఉదా:- (1) అప్పకవీయము. 1-32.

¹. పూర్వ రామకృష్ణయ్య ప్ర రా. వేం. వి. వి. పీఠిక

చం॥ నరహరి కేశవా వనజనా భరమా దవంశ హస్త బం
 ధుర సుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
 ర్వర గిరిశ స్తుతా మురహరా సురపూజిత ముఖ్యపాద సం
 దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్పా శచీవతి పుత్ర రక్షణా.
 చంపకమాలలో కందమును లోగడ గమనించితిమి. ఇట్లే తేటగీతినికూడ
 లోగడ తెలిపితిమి.

ఇందలి కందము. “హరికే.....జనా
 భరమా.....సుగుణా
 గిరిశ.....రహరా
 సురపూ.....పురుషా.”

ఇందలి తేటగీతి: “వనజి.....హస్త
 దురి.....ర్బలాధ్య
 ముర.....పాద
 భుజ.....రక్ష.”

కందగీతముల లక్షణానుసారము చంపకమాలలో ఆ రెండిటి నిముడ్పుట
 ఇందలి చిత్రము.

ఉదా:- (2) మచ్చవెంకటకవి-తాళచరిత్ర. “ఇలసిరిరాయదా” అనుపద్యము

(3) తూము రామదాసు-మిత్రవిందోద్వాహము. 2-30.

(4) నాదెళ్ళవారి-ధార్మికోల్లాసిని. 331.

(5) వీరి. గురుభక్తిప్రభావము. 3. 200.

(6) వీరి. అ. ఉ. రామా. “విను స్మరియించె” అనుపద్యము.

(7) వీరి. సోమేశ్వరీయము. “శవననుద్రోవరా” పద్యము.

(8) వారణాసి వేంకటేశ్వర్లు-రామచంద్రోపాఖ్యానము. 1-137.

(9) పోతరాజు లక్ష్మీనరసింహకవి-మాఘపురాణము. 10-110.

(10) కొడవలూరి రామచంద్రకవి-మహాసేనోదయము. 3-65.

(11) దేవులపల్లి సుబ్బారాయశాస్త్రిలు-మహేంద్ర విజయము. 2-108.

(12) అనుముల వెంకట సుబ్రహ్మణ్యకవి-భాగవరామచరిత్రము. 9-180,

(13) ముత్య సుబ్బారాయుడు-విదుషి 3-101,

- (14) తంయాల లక్ష్మీసృసిహచార్యులు-మట్టా కృష్ణవిలాసము. 3-111.
- (15) నాదెళ్ళ మేధా దక్షిణామూర్తి-శ్రీ హనుమద్రామాయణం బాల 283.
- (16) కోటపీరాంజనేయశర్మ-చిత్రాశ్వియము. 3-40.
- (17) బోడివాసుదేవతాపు-చిత్రమంజరి. గర్భ. 7.
- (18) ఏకైకం శ్రీదేవస్మ-వానపదత్తా పరిణయం. 3-227.
- (19) పురాణం పిచ్చయ్య-మైరావణ చరిత్ర. 1
- (20) శ్రీపాదవేంకటాచలకవి-రామకృష్ణోపాఖ్యానము. 2
- (21) ముక్తీనూతలపాటి సీతారామయ్య-వేణుగోపాలశతకము. ఇందలి వేంకటేశ్వర తారావళిలో. 8 శద్యము లిటువంటివి కలవు.
- (22) నాదెళ్ళ మేధా దక్షిణామూర్తి. 6 తమజీవయాత్ర. 1వ అధ్యాయసంతము.

4) కందద్యయము, తెటగీతి

ఉదా:- మిన్నికంటి గురునాథశర్మ. శ్రీ మద్గురు భాగవతము. ఏకాదశ స్కంధాంతము. 11-98.

తం|| సురమువిపా మహాకలుష సూదన యాశ్రిత కామ్యదాన త

త్వర ఘనమానసాదనుజ భంజన లోలప్రధా విశాల సం

గర వరమా వ్రభూవిగమ కాండ . రట్పద నీరజాత న

వ్యరుచిర భాసురా శశి విభాకర నేత్రం సత్స్వరూపకా.

ఇందలి కందము మొదటిది. మునిపా మహాకలుష సూ

దన యాశ్రిత కామ్యదాన తత్వర ఘనమా.

ఘనమాన సాదనుజతం

జనలోలప్రధా విశాల సంగర్భ వరమా

కందము రెండవది. వరమా వ్రభూవి గమకాం

ద . రట్పద నీరజాత సవ్యరుచిర భా

చిరభాసురా శశివిభా

కరనేత్రం సత్స్వరూపకా సురమువిపా.

1. యస్వీతోగారావుగారి యక్షగానచరిత్ర నుండిగై కొనబడినది

2. పూండ రామకృష్ణయ్య-ప్ర.రా.వేం.భి.భి.పీశిక.పుట 2

“సునమా” “వరమా” “చిరభా” “మునిపా” అనునవి అప్పత్తి వధములై నవి. పై పద్యకావ్యాలలో 2వ పాదములో ఒక్క అక్షరము లోపించినది.

ఇందలి తేటగీతి. “కలుష.....దాన

దనుజ.....కాం

విగమ.....జాత

శశివి.....రూప.”

ఉదా:- (2) కాకాద పెద్దన-భద్రావరిణయం 1-279. కందద్వయము.

(3) రాప్రాటి ఓనిరెడ్డి-కవిజనవిరోధిని. వ్రాతప్రతి పుట. 17. కందద్వయము.

(4) వాదెళ్ళ దక్షిణామూర్తి-ఉత్తమజీవయాత్ర. 6వ అశ్వాసాంతము.

(5) భువనగిరి విజయరామయ్య-మల్లికార్జున సహస్రము. వద్యం. 141.

6. స్నానగళావృత్తము, కందము.

ఉదా :- గోపినాథ వేంకటకవి. గోపినాథ రామాయణం. ఆరణ్య. 1311.

చం॥ సురవర సూరిలోక సుత సుందరమూర్తి సమజ్ఞ నావనా

వరవిభ వారణప్రియ వి వారిత వై రి సమస్త భద్రమం

దిర ధరదీర విష్ణు . వతీ నిరవద్య సురక్షమాణ్ణి

ర్జరకుల .... చోర మణి చంద్ర కులేంద్ర రమామ నోహరా.

ఇందు 3, 4 పాదములలో అక్షరములు పోయినవి.

చంపకమాం ప్రతిపాదము మొదటి నాల్గక్షరములు, చివర ఆరక్షరములు తొలగించగా స్వాగతా వృత్తము వచ్చును. దాని పాదముల చివరి అక్షరమునకు దీర్ఘ మీయవలెను.

ఇందలి స్వాగళావృత్తము : సూరిలోక సుత సుందరమూర్తి

వారణ ప్రియ వివారిత వై రి

ధీర విష్ణు. వతీ నిరవద్య

.... చోర మణి చంద్ర కులేంద్రా.”

ఇందలి కందము : లోగడ గర్భితమొనరించినట్లే.

“వరస్థా..... తను.

దరమా.....విభవా

ధర.....వతీ

నిరవ.....కుల.”

6) ప్రమితాక్షరము, చతుర్విధ కందము:

ఉదా :- తూము రామదాసు. మిత్రవిందో ద్వాహము. 2. 32.

చం॥ పురి భువనేశ దోష జలముక్పవనా సుర పోషణాధృతా

చల నవనాధినాథ పవి సత్కవ చామరవైరి భక్తవ

త్పరి ధవళ ప్రభాముఖ పతజ్జవనా హత యాతుదానదో

ర్చల భవనా శమా హృదయ వాసవరా కరీనాథ పాలకా

చంపకమాల ప్రతిపాదమున మొదటి రెండక్షరములు, చివరి 7 అక్షరములు తొలగింప 'న,జ,న,న' లతో ప్రమితా క్షర మేర్పడును-ఆది.

ప్రమితాక్షరము : “భువనేశ దోషజలము కృపనా

నవనాధి నాథ పవినత్కవచా

ధవళ ప్రభాముఖ పతజ్జవనా

భవనా శమా హృదయ వాసవరా.”

ఇందలి చతుర్విధ కందము. ప్రమితాక్షర వృత్త ప్రతి పాద ద్విక్షరముతో మొదలిడి చదువ నాల్గొకందములు వచ్చును.

7) ద్రుత విలంబితము, కంద, గీత, స్వాగతా వృత్తములు.

ఉదా :- గోపీనాథ వేంకటకవి. గోపీనాథ రామాయణం కిష్కింధా పద్యం. 1408

చం॥ కరివర కామజా దనుజ ఘన్మర ధన్య కథా జితారిమా

వర విభవా మనా వినుత వాసవ విశ్వవ విక్రిమాద్య భూ

ధర హేరిదామదా కనకదా స్థిర కార్య జగన్నుతాఖ్య శ్రీ

కర జనకాముకా ప్రణుత కార్ముక బాణ వివన్న పాలకా.

ఇందలి ద్రుతవిలంబితము. చంపకమాల ప్రతి పాదము మొదటి 7 అక్షరములు చివర రెండక్షరములు తొలగింప ద్రుతవిలంబితము వచ్చును. ద్రుతవిలంబితమునకు యితి పాసములు పాటింపవలెను.

ద్రుతవిలంబితము :- “దనుజ ఘన్మర ధన్యకథా జితా

వినుత వాసవ విశ్వవ విక్రమా

కనక దా స్థిర కార్య జగన్నుతా

ప్రణుత కార్ముక బాణ వివన్నపా.”

ఈ చంపకమాల యందు కంద, గీత, స్వాగతా వృత్తములు కలవు. వీనిని

లోగడ గమనించితిమి. గర్వితమైన నాల్గు పద్యములకు లక్షణముల చూచుకొనుచు పై చంపకమాల రచింపబడినది..

8) శ్లోకము.

ఉదా : 1 గ వేం కవి. ప్ర.రా.వేం. వి. వి. 822 పద్యము.

చం॥ సరసఖ నారళాయి నరనాథ నతామర నారదస్తుతా
ధర్మక్షర ధార్మదేహ ధరధారి ధరాధిప దారితా శరా
హరిబల హరి కంఠహరి హరి హతాహిత హర హృద్ధి దా
స్థిత తర సీర పాణి శివ శీల జితా సుర సింధు బంధనా.

చంపకమాల ప్రతి పాదము మొదటి 3 అక్షరములు తొలగించినచో ఇంకలి

శ్లోకము వచ్చును. ఆ శ్లోక మిట్లుండును.

“సరనాథ నతామర నారదస్తుతా
ధరధారి ధరా ధిప దారితా శరా
హరహరి హతాహిత హర హృద్ధి దా
శివ శీల జితా సుర సింధు బంధనా”

9) అనుష్టుప్ శ్లోకములు రెండు; కంద తేటగీతలు.

ఉదా : 1 ఏకరాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర. కరము. పూ. భా. గర్ప. 8.

చం॥ బహు విభ వాంచితా తతతవః ప్రభృతి ప్రియ సన్మదాద్యభా
మహిత సుదామయాఖ ముఖమాతజ తాగత కౌశలాదిమా
మహిని భృతాంబుజా సనక మౌన్యభి వంద్య నిజప్రయార్థణా
సహస భయినదా సకృద వాతారయుక్త నిజప్రియాత్మ కా.

చంపకమాల ప్రతిపాదము మొదటి 3 అక్షరములు, చివరి రెండక్షరములు

తొలగింప శ్లోకము లేర్పడును. పద్యము మొత్తము మీద రెండు శ్లోకము లేర్పడును.

1వ శ్లోకము, “భవాం.....సన్మదా.

సుధా.....శలా

2వ శ్లోకము. భృతాం.....ప్రియా

భయా.....ప్రియా

కంద, గీతములు లోగడ గమనించబడినవి గదా.

10. కందగీత గర్భ చంపకోత్పల మాలల :

అచ్చము చంపకోత్పల మాలలతోనే నాదెళ్ళవారు మల్లి కాడ్డన శతకమును వ్రాసిరి. మల్లికార్జునా మకుటము.¹ ప్రతి పద్యమున కంద గీతములు గూడ పరచబడినవి.

11. నాలుగు చంపక మాలల “కల్పిత కల్పవల్లి.”

ఉదా :- చిత్రకవి పెద్దన. ల.సా.సం. 3-102-106.

నాలుగు చంపక మాలలలో ఎన్ని పద్యములెట్లు గూడపరచదగునో మొదట సీసమాలిక యందు లక్షణ మిచ్చి తర్వాత ఆ నాలుగు చంపకమాలలు. లక్ష్యముగా చెప్పియున్నాడు చిత్రకవి. ఆ లక్షణమిట్లున్నది

నిడుగిట్లు షట్కంబు నెరవ్రాసి యడ్డ గీ
 పైయిదుగా నందంట పమర వ్రాయ
 విరువది యిండ్లగు పొరిది నైదె దిండ్లఁ
 బద్య మొక్కొక్కటి వరఁగ వ్రాయ
 క్రమమిది కల్పిత కల్పవల్లికి నందు
 చంపకమాలికల్ జరుగు నాల్గు
 నాది పద్యాంఘ్రుల నాదుల రెండేసి
 తుదల సప్తార్ణముల్ తొలఁగ జేయ
 ప్రమితాక్షరీ వృత్తమమరు నార్యాగీతి
 కందంబు ద్వివిధమై యందమగుడ
 రెండవ పద్యాది నుండెడి నలములు
 కడలరెండేసి యక్కతము లుడుగ
 నగునుణి భూషణ మందాది రేఫపో
 ద్రుతవిలం బితవృత్త గతి యెసంగు
 మూడవ పద్యంబు మొగి నాగ బంధమౌ
 నాల్గవ పద్యంబునను మొదళ్ళ

¹. ప్రింటు. 1928. బందరు.

కర్ణముల్ రెండేసి పదలిన్ గవి కంఠ
 భూషణ వృత్తంబు పొసంగ నొను
 మొదలి పద్యంబులో మొదలంఘ్రి నార్ణముల్
 గలయించి యేనవ ఖండి కాంత
 రగణముల్ పదియాలు రహి మీరఁ జదివిన
 దగ గణ సమకర్మ దండకంబు
 సందాలు లఘువులు నట మాని చదివిన
 స్రగ్వీణీ వృత్తంబు సంభవించు
 ముజ్జోడు నల నల మ్ములు (ప్రాక్తి) ఖండిక
 ల ద్విఖండికఁ గల గలమ్ము లందు
 గల చతుష్కము క్రింది గలములు రెండును.
 గలయంగ సీ సాంఘి గతి ఘటించు
 జరణాంతమైదు తచ్చరణాది నెన్నిది
 వర్ణముల్ గూర్చిన పచ్చగీతి
 నలములు రెండును నలమొక్కటి యునొక
 గలమును ద్విపదకు గుణములయ్యె.
 ధవళంబు సువ్వల తగిన యారతిపాట
 ఖండికాత్రయమున గ్రమముననగు.
 నైదుఖండికలను నాయాయి రగడ భే
 దములు రేకులు పెక్కులమదు మఱియు
 నిడుద కందంబు మొదలి ఖండికనె యొదవు
 విట్టి చిత్రంబు లెన్నేని యిందె కలవు
 చిత్రకవి చంద్ర నుతకాయ శిష్టగేయ
 యాజినుతసేవ కవిధేయ యాజినేయ.

లక్ష్యము. నాలుగు పంపకమాలలు:-

.1 ఖండిక	.2 ఖండిక	.3 ఖండిక	4 ఖండిక	.5 ఖండిక
1. స్మరణయ హరిహయ హరిహయ స్వరుశయ	చారుధామ యాంజనేయ హరికీర్తి సారమూర్తి	జయచర్య యనఘాత్మయ యరుణాస్య శమళాలి	యజాకృతి యతీడిత యభీష్టద సమాదృత	సాధుగాయకా యార్థకల్పకా యాదికర్మతా సక్కుభీశకా.
2. సరసగ హరనుత హరిబల వరబట	శౌరిదాస హరిగేయ హరికాయ భారవివ	సమనఖ్య నదృశాంగ సుగుణార్థ నమపాద	యశస్కర దయానిధి మహామహ శుభక్రమ	సౌఖ్యదాయకా యాజిహుహితా యన్యదారణా భవ్యధీరతా
3. సరనుత వరహరి ధరశర హరిహరి	నామధారి వారపీఠ తారహార యానసార	నదనాద బలవాల ధరతార యసురాసు	సమద్దన వరక్రమ తరస్వర భయంకర	నారపాయకా వైరిభీషణా దాతభారకా హరిదారణా
4, గురుకుల తరుతల వరబల కరశలి	గోత్రదైర్య దండితాక్ష భాషజాప్త కావిరాజి	గుణకూట తతదామ వటుభాష కపికాంత	గురువ్రత తపఃఫల భయానహ కనత్కవి	గోవదాయజా దక్షనక్రహ భాగవరికా గణ్యసోవిమి

ఇందలి పద్యములు.

1. ప్రమితాక్షరీవృత్తము ; “జయచారుధామ జయచర్యయజా
హయ యాంజనేయ యనఘాత్మయతీ
హయహరికీర్తి యరుణాస్యయభీ
శయ సారమూర్తి శమళాలి సమా.”

2. ఆర్యాగీతికందములు రెండు :

మొదటిది : “జయ చారుధామ జయ చ

ర్యయ జాకృతి సాధుగాయకా హరిహయయాం

హయ యాంజనేయ యనఘా

త్మ యతీడిత యార్థకల్పకా హరిహయహా.”

రెండవది: మొదటి చంపకమాల చివరి రెండు పాదములనుండి ఏర్పడును.

3. మణిభూషణము : రెండవ చంపకమాల ప్రతిపాదము మొదటి నాల్గు, చివరిరెండ. షరములు తొలగింప మణిభూషణము వచ్చును.

4. ద్రుతవిలంబితము: పై మణిభూషణము నుండి మొదటి రగణము తొలగింప ద్రుతవిలంబితము వచ్చును.

5. నాగబంధము. 3వ చంపకమాలలో కలిదు.

6. కవికంతభూషణము : నాల్గవ చంపకమాల ప్రతిపాదము మొదటి రెండషరములు తొలగింప నేర్పడును

7. గణనమకర్మ దండకము : “స్మర జయజయ గాయకా కల్పకా కర్మరాశీ శకా దాయకా భూహితా దారణా ధీరతా పాయకా భీమజా భారకా ధారణా వాయుజాన క్రహవర్జికా ప్రోవుమీ.”

8. స్రగ్వీణి. పై దండకమున మొదటి 6 అక్షరములు తొలగింప స్రగ్వీణి వచ్చును.

“గాయకా కల్పకా కర్మరా దీశకా
దాయకా భూహితా దారణా ధీరతా
పాయకా భీమజా భారకా ధారణా
వాయుజా నక్రహ వర్జికా ప్రోవుమీ.”

9. సీసము : స్మర జయహరిహయ హరిహయ శ్వరశయ

జయచర్య యనఘాత్మ చారుధామ

సరసగ హరనుత హరిబల వరభట

సమసఖ్య సదృశాంగ శౌరిదాన

సరనుత వరహరి ధర శరహరిహరి

సరనాద బలవాల నామధారి

గురుకుల తరుణుల వరబల కరకలి

గుణకూట తతదామ గోత్రధైర్య.

10. తేటగీతులు నాల్గు ; ప్రతి చంపకమాల ప్రతిపాదము చివరి 5 అక్షరములు తర్వాత మొదటి 8 అక్షరములు గ్రహించి వ్రాసిన తేటగీతులు వచ్చును. నాల్గు చంపకమాలలకు నాల్గు తేటగీతులు. మొదటి చంపకమాలలోని తేటగీతి యిట్లున్నది.

“సాధుగా యకా స్మర జయచారుధామ
యార్య కల్పకా హరిహయ యాంజనేయ
యాదికర్మతా హరిహయ హరకీర్తి
సత్పుధీకా స్వరుశయ సారమూర్తి.”

11. ద్విపద : స్మరజయ హరిహయ జయచర్య థామ
హరిహయ స్వరుశయ యరుజాన్యకీర్తి.

12. ధనశము, సువ్వాలి, హరతి పాటలు : 3వ ఖండిక యందమడును.

13. రగవల :

హయవ్రచారము : “స్మర జయహరి సారమూర్తి
హరిహయహరి హరకీర్తి.”

తురగవలనము :

“స్మరజయ హరిహయ హరిహయ
చారుధామ అంజనేయ
సరనగ హరనుత హరిబల
శౌరిదాస హరిగేయ”.

విజయమంగళము : రెండు తురగ వల్లనరగడలతో విజయ మంగళ మేర్పడును.

ద్విపద గతిరగడ :

“జయచారుధామ జయచర్య హయహరకీర్తి
హయ యాంజనేయ యనఘాత్మ శయసారమూర్తి.”

విజయఖండరగడ :

“అరుజాన్య శమశాలి యనఘాత్మ జయచర్య
నమసఖ్య సుగుజాత్య సదృశాంగ సమపాద
ధరతార యసురాసు తతదామ గుణకూట
వటుభాష కపితాంత బలవాల నదనాద.”

మధురగతిరగడ :

“హరనుత సరనగ హరిబల స్మరజయ
వరభట నరనుత వరహరి హరిహయ
హరిహరి ధరశర హరిహయ తరుతల
వరబల కరకలి స్వరుశయ గురుక్షయ.”

హరిగతిరగడ : ఇందేగలదు.

వృషభగతిరగడ :

“నృరజయ హరిహయ హరిహయ స్వరు శయనరసగ హరనుత హరిబల
వరభట నరనుత వరహరి శరబల ధరళర హరిహరి గురుకుల.”

14. విడుదకందము : మొదటి ఖాడికయందు మాత్రము కలదు.

“కరకలి నృరజయ హరిహయ

హరిహయ వృషభయ నరసగ హరనుత హరిబల్

శరభట నరనుత వరహరి

ధరళర హరిహరి గురుకుల తరుతల వరబల్.”

ఉదా :- 2) నాలుగు చంపకమాలింతో “కల్పిత కల్పవల్లి” గుఱుడు వెంకట
దాసు-వక్రకృష్ణ బలరామచరిత్ర [1-0-23]లో కలదు.

ఆ నాలుగు చంపకమాలివి.

1. హరిహర హరిహన దరదాద్య రసాగత యాగనాగహ
దరదర తారకాత్త ధనదాన్య రతానఘ దానధీహరా
నరహరి హరచేన దరనాథ జనాశయ నాగనాయకా
దరదర తారనాట్య దళితారి గదాగ్రజి దాళదాళహ
2. హరజక దారికృష్ణ నరకారి దయాకర రాజునాగరా
రరజయ కారకార్య హరిరక్ష ఘనాఘన కాండభారకా
కరజగ దారిదాత హాథికాంత ఖగీతిత రాజనందనా
నరజిత సారసేన నరనాథ జనార్దన సందకాధరా.
3. శరచర సారరాజ జరజర్య జయాధిగ నాగనాగరా
ఖరఖర సారసాంక కలకల్య కళాధర తారహరకా
నరనర సారతాక్ష క్షణక్షణ క్షణాధిగ సాంగనాగజా
చిరచిర గీరయాచి చిదచిన్ని చితాంతర శీరధారకా
4. నరహిత నారకార నరనార సతాంగద నారనాగదా
హరళర తారహర హరహర హరక్రియ సారతార్ద్యకా
చిరతర నారసార హరచీర నరచ్చర చారనారకా
ఖరఖర దాదభార గయగేయ జయంకర నారకార్యకా

ఈ పద్యములలో గూఢమైయున్న వలు పద్యములను వెలికిదీయుటకు లక్షణమొక సీసమాలికతో చెప్పబడినది. [1-24].

ప్రాగ్రేఖలాఱు తిర్యగ్రేఖలైదును
 వ్రాయనిర్వది యిండ్లు వరుసనగును
 పద్యమైడిండ్లకు వరగ నొక్కొక్కటి
 ఘటియింప కల్పిత కల్పవల్లి.
 యనెడి బంధక్రమం బందు చంపకమాలి
 కా వృత్తముల్ నాల్గు కానుపించు
 మొదటి పద్యము పాదముల ముండు రెండేసి
 కడనేడు వర్ణముల్ విడిచిచూడు
 ప్రమితాక్షరియు నార్య యమరికందము గీతి
 ద్వివిధ కందము లొనులోన
 మొదలనలంబును తుదలగంబును ద్రోయ
 నగుమణి భూషణం బందురగణ
 మొదలింపద్రుత విలంబితమౌను రెండవ
 పద్యాది వర్ణముల్ వదలి మొదటి
 పద్యా తి మాక్షరం బాదిగా చదివిన
 సుత్పలమాలిక యొదవుచుండు
 మూడవ పద్యంబు మొగిపుష్పమాలిక
 మొదలి రెండక్షరములను ద్రోయ
 కవికంఠ భూషణాఖ్యనుగానుపించును
 నాలవ పద్యంబు నాగబంధ
 నాదిపద్యాంఘ్రిలో నార్ణముల్ గదియించి
 యైదవ ఖండిక నమరు రగణ
 షోడశంబును గూర్చి ధాటిగా జదివిన
 తగు గణసమకాఖ్య దండకంబు
 పంచమ ఖండిక ప్రథమాక్షరము ద్రోయ
 పంచబామర వృత్తి పరిధవిల్లు

ఆ పంప చామరం బాద్యక్షరము వీడ
 జనియించు నచ్చట స్రగ్వీణీయును
 ప్రథమ తృతీయ శరగ ఖండికలందు
 నలసలంబులు నారు కలయగూర్చి
 రెండవ ఖండిక రెండు గతంబులు
 ....సీసాఖ్యజానబడును.
 పాదాంతమైన తత్పాదాది నెన్నిది
 నక్కరంబులు గూర్చ నమరు గీతి
 ద్వినలముల్ నలమేకమును నొక్క గలమును
 గదియింప ద్వీపదగా గుదురువడియె.
 మొదటి ఖండికలోన మూడున లంబులు
 మూడవ ఖండిక మొనయునగణ
 మమరు వరించిన మణిగణనికరంబు
 ప్రథమ ద్వితీయల వరగు వినయ
 మమరు రెండవ ఖంఠీయం దక్షరములన్ని
 మూడవ ఖండిక మొదలివర్ణ
 ములు గూడి మత్తకోకిలయయ్యె మూడవ
 ఖండ సగణ చతుష్కంబు గూడి
 తోటకప్పత్తమౌతావ్రితి ఖండిక
 యందు కవిరాజ విరాజితంబు *
 నివట ద్వితీయ ఖండిక శక్తములు గూడి
 గానుపించును. లయగ్రాహి యొకటి
 పద్యత్రయం బంశ్య పాదత్రయంబున
 మూడేసి అక్షరంబులను గూడి
 ప్రథమ శద్యంబున పాదపాదాదిని
 ఎర్థద్వయంబున వదలి జదువ
 శార్దూల మౌనందు జరిపియేకాక్షరం
 బాది పద్యార్థ ద్వయంబు గూర్చ

* ఇందు కొన్ని అక్షరములు పోయినవి.

మత్తేభమై యొప్పు మరియంబురుహరథో
 ధృత వృత్తమును స్వమాతంబు దృష్ట
 హర్షణం బం....నందంద వచనకై
 వారగద్య శ్లోక వై భవంబు.
 ధవళంబు సువ్వాల తగిన యారతిపాట
 లంద్రత్రయంబున కలిగియుండు.
 శంప ఖండికలందు వరగు తాళంబుములు
 రగద భేదంబులు రాగ సమితి
 కలిక యుత్కలిక మంజరీ కలిత
 యాలలతి చిత్రముల నిందె యమరియుండు
 అఖిల లోకేశ పాదసమ్రాభి కేశ
 విశ్వహిత సన్నివేశ శ్రీ వేంకటేశ.

ప్రకృష్ట బలరామ చరిత్రలో దైవప్రార్థన మందే ఈ కల్పిత కల్పవల్లి
 చిత్రము కలదు.

పెద్దన చెప్పిన 'కల్పిత కల్పవల్లి' నాలుగు చంపకమాలలలోలేని చిత్రములు
 కొన్ని యిందు గలవు.

వానిలో కొన్నిటిని మాదిరికి చూపుచున్నాను.

1. ఉత్పలమాలిక. మాదిరి. ఒక పాదము.

“హాజికదారి కృష్ణ నరకారిదయాకర రాజు నాగరా”

2. మూడవ వద్యమున పుష్పమాలికా బంధమున్నది.

3. పంచచామరము. మాదిరికొక పాదము.

“గనాగహన ధీహరా గనాయకాశదాశహా”

4. మణి గణనికరము. మచ్చుకొకపాదము.

“దర దర నరహరి దరదర దరదా”

5. వినయము. “హరిహా

దరతా

హరిహా

దరతా.”

6. మత్తకోకిల. ఒకపాదము.

“హరిహన దతారకాత్త ధహర చేనద తారన”

7. తోటకము. ఒక పాదము.

“దరదాధనదా దశితా దరన”

8. శార్దూలము.

“హరాకాహరి హరి హన దరదా హయాగహ నాగహ.”

9. మత్తేభము.

“హరితాకాహరి హరి హన దరదా హయాగ హనాగహ”.

10. రథోద్ధతము.

“హరిహన దర యాగ నాగహ

తార కాత్త ధన దాన ధీహరా.”

కవిరాజవిరాజితము, లయగ్రహి, అంబురుహ ఋత్యాది వద్యము లింక నిండు గలవు. పై లక్షణ సేనమాలికలో కొన్ని పాదముల అక్షరములు పోయినవి గణ దోషములైనవి. అవి తెలిసిన పదవ, పాఠభేదములున్న తెలిసిన పదవ చుట్టి యితర వద్యములను వెలికితీయ వీలువడును.

18. స్రగ్ధరా.

స్రగ్ధర యందు పెక్కు వద్యము లిమడ్చవచ్చును.

ఉదా :- స్రగ్ధరా. ఏకాల్వారి. శ్రీ వేం.చి.ర.కరము. ౬.భా.గర్వ. పుట. 36.

“రాజాదారా మురారీ ప్రరమిత కమలా లక్షణానక్త చిత్ర

రై ధా రాదా మహర్మా ప్రదనదరి దరభ్రాజినత్యానురక్త

క్రోధాన్యుష్టా రఘూర్ధ్వా కురురుహణ శరా లూన సాలాశైలా

ప్రదాన్యాధ్యా యదూర్ధ్వా ప్రరచిత భువనా వాసుదేవా నమస్తే.

1. ఇందలి కన్యావృత్తము. ప్రతిపాదము మొదటి నాల్గక్షరములతో కన్యా వృత్త మేర్పడును.

2. ఇందలి పదన విలసితము. ప్రతిపాదము మొదటి యేడక్షరములు, చివరి యేడక్షరములు తొలగింపఁ పడన విలసితము పుట్టును.

3. శాలినీ. “రాజాధారా లక్షణా సక్త చిత్తా
రైదారాదా భ్రాణి సత్యాను రక్తా
క్రోధా మృష్టా లూన సాలా? శైలా
ప్రాధన్యాధ్యా వాసుదేవా నమస్తే.”

4. మందాక్రాంతము. “రాజాధారా ముమిత కమలా లక్షణా సక్త చిత్తా
రైదా రాధామ సదరిద రభ్రాణి సత్యాను రక్తా
క్రోధా మృష్టార రుహణ శరా లూన సాలా? శైలా
ప్రాధాన్యాధ్యాయ చిత భువనా వాసుదేవా నమస్తే.”

14. మత్తాక్రీడ.

మత్తాక్రీడ యందు పెక్కు పద్యములను గూడ పఠచదగును.

ఉదా:— మత్తాక్రీడ, నా దెళ్లవారి. అ. ఉ. రామా. 7-140.

శ్రీరమ్యంబొ నమ్మా చేరన్ సిరి నను మనువుము చిరమగు కరుణన్
ధీరత్వంబొ సుమ్మా తీరన్ దీరుగవి పదమిడు స్థిరమగు తరణన్
భారాధ్యంబొ లెమ్మా పారన్ పరమ ముద మొసగు పరువు వివరణన్
సారాత్తంబొ నిమ్మా సౌరున్ జరగగ సరిపడు సరణి విహరణన్.

1. ఇందలి సావిత్రీ వృత్తము.

మొదటిది. వ్రతి పాదము మొదటి 6 అక్షరములు.

“శ్రీరమ్యంబొ నమ్మా
ధీరత్వంబొ సుమ్మా
భారాధ్యంబొ లెమ్మా
సారాత్తంబొ నిమ్మా.”

రెండవది. వ్రతి పాదము మొదటి నాల్గక్షరములు పైన 7, 8 అక్షరములు
త్రైకానిన వచ్చును.

“శ్రీరమ్యంబొ జేరన్
ధీరత్వంబొ దీరన్
భారాధ్యంబొ బారన్
సారాత్తంబొ సౌరున్” .

మూడవది. “జేరన్ శ్రీరమ్యంబొ” ఇట్లే మిగిలిన మూడు పంక్తులు.

నాల్గవది. “అమ్మా శ్రీరమ్యంబొ” ఇట్లే మిగిలిన మూడు పంక్తులు.

2. విద్యున్నాత. “శ్రీరమ్యంబౌ జేరన్నమ్మా
 ధీరత్వంబౌ తీరన్నమ్మా
 భారాధ్యంబౌ పారన్నెమ్మా”
 సారాత్తం బౌపౌరున్నిమ్మా”

3. మణి గణ వికరము.

మత్తాక్రీడ యందలి వ్రతి పాదము మొదటి 8 అక్షరములు తొంగించిన
 మణిగణవికరము వచ్చును.

4. భ్రమర విలసితము.

శ్రీరమ్యంబౌ జిరమగు కరుణన్
 ధీరత్వంబౌ స్థిరమగు తరణన్
 భారాధ్యంబౌ బరువు వివరణన్
 సారాత్తంబౌ సరణి విహరణన్.”

5. 12చందము. “సిరినను మనుషుము. శ్రీరమ్యంబౌ

దిరుగని వదమిడు. ధీరత్వంబౌ
 బరమ ముద మొసగు. భారాధ్యంబౌ
 జరగగ సరివడు. సారాత్తంబౌ.”

6. 24చందము.

“సిరినను మనుషుము. చిరమగు కరుణన్. శ్రీరమ్యంబౌ. జేరనెయమ్మా.
 తిరుగని వదమిడు. స్థిరమగు తరణన్. ధీరత్వంబౌ. దీరనెయమ్మా.
 వరమ ముద మొసగు వరువు వివరణన్ భారాధ్యంబౌ భారనె లెమ్మా
 జరగగ సరివడు సరణి విహరణన్ సారాత్తంబౌ పౌరునెయమ్మా.”

ఇక నిందలి రకములు.

రెండవ రకము.

“చిరమగు కరుణన్నిరి నను మనుషుము శ్రీరమ్యంబౌ జేరనెయమ్మా.”

మూడవ రకము.

“సిరినను మనుషుము చిరమగు కరుణం జేరన్నమ్మా శ్రీ రమ్యంబౌ.”

నాల్గవ రకము.

“భిరమగు కరుణన్నిరి ననుమనుషుము చేరన్నమ్మా. శ్రీ రమ్యంబౌ.”

ఐదవ రకము.

“చిరమగు కరుణ జేరన్నమ్మా. సీతినను మనువుము. శ్రీ రమ్యంబౌ.”

ఆరవ రకము.

“సీరినను మనువుము. శ్రీ రమ్యంబౌ. చిరమగు కరుణన్. జేరన్నమ్మా.”

7. కందములు.

1. శ్రీరమ్యం బౌనమ్మా

చేరన్ సీరి ననుమనువుము. చిరమగు కరుణన్

ధీరత్వంబౌనుమ్మా

తీరం దిరుగని వదమిడు. స్థిరమగు తరణన్

ఇది మత్తా క్రిడ 1, 2 పాదములతో తయారైనది.

2) మత్తాక్రిడ 3,4 పాదములతో రెండవ కందము

“భారాధ్యంబౌ లెమ్మా

పారన్ శరమ ముదమొనగు వరువు వివరణన్.

సారాత్తంబౌ నిమ్మా

సౌరున్ జరగగ నరివడు సరణి విహరణన్”

ఇట్లు పాదముల పైకి క్రిందికి మార్పిడితో ఇంక నేడు కందములు తయారగును.

8. రగడ (మధురగతి).

1) శ్రీరమ్యంబౌ సీరినను మనువుము. ధీరత్వంబౌ దిరుగని వదమిడు భారా
ధ్యంబౌ బరము ముద మొనగు సారాత్తంబౌ జరగగ నరివడు.

2) చిరమగు కరుణవిరినను మనువుము స్థిరమగు తరుణవ్విరుగని వదమిడు,
వరువు వివరణస్థరమ ముద మొనగు సరణి విహరణస్థరగగ నరివడు.

ఉదా: -2) నాదెళ్ళవారి ఆ.ఉ. రామా ‘శ్రీరామా నీ యొద్దం జేరం’ అను మత్తా
క్రిడ వద్యము

3) నాదెళ్ళ మేధా దక్షిణామూర్తి. శ్రీహను మద్రాహాయణము. యుద్ధకాండ
వద్యము 699.

4) వీరి ‘ఉత్తమ జీవయాత్ర’లో. 5వ అశ్వాసాంతము

15. క్రౌంచపదము.

క్రౌంచపదము నందు పెక్కు పద్యములు గూడ వఱచ బడినవి.

1. రెండు కందములు

ఉదా:- 1) నంది తిమ్మన పారిజాతావహరణము 5-98

“అంకురిత శ్రీసంగ భుజాంకాహరి హయమణి మదహర తను వడ్డా
సంకట కృద్దైత్యాశయ శంకా జనన విజ చరితశయ ధృత శంఖా
వంకజ నాభా భంజిత వంకా వరమ పురుష భవపరిభవనామా
శంకర భావా కిసలయ సంకాశవదయుగ కలశ శరనిధిశయనా.”

ఇందలి మొదటి కందము.

“అంకురితశ్రీ సంగభు
జాంకా హరిహయమణి మద హర తను వడ్డా
సంకట కృద్దైత్యాశయ
శంకా జనన విజ చరిత శయధృత శంఖా.”

రెండవ కందము ‘క్రౌంచపదము’ చివరి రెండు పాదములతో ఏర్పడును. క్రౌంచపదము ‘భ, మ, స, భ, న, న, న, న, య’ అనుగణములు కందము 1, 2 పాదముల గలిపి వరుసగా ‘భ, కగ, భ, గగ. నల, నల, నల, గగ’ అను గణములగును. కందమునకు యతిప్రాసములు పాటించుకొనవలెను. క్రౌంచపద ప్రాసాక్షరమే కంఠములకు ప్రాసాక్షరమగును.

ఉదా:- 2) చిత్రకవి పెద్దన ల.సా.నం. 3-130

- 3) అందుగుల వెంకయ్య-రామరాజీయము 342 పద్యము.
- 4) నాదేశ్వరి అ.శ. రామా ‘పావనమూర్తి’ అనుపద్యము.
- 5) బోడి వాసుదేవరావు - చిత్ర మంజరి. గర్ప 5.

2. రుగ్మవతీ 3. కమల విలసిత పద్యములు.

ఉదా:- బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి గర్ప. 11.

“సారస నేత్రా! శౌరి! కృపాభీ! సరస హృదయ! హరి! వదమలతేజా!
దారిత దైత్య! దాన సురాద్రీ! ధరణిధి! భవసుతపద సరోజా
నీరద గాత్రా! నీరజనాభా! విరుసమ గుణగణ! నిగమ విహారా!
హరి ! మురారీ! హరికచేలా! హరశర! శుభకర! యని నిమగ్నాన్.”

ఇందలి రుగ్మవతీ. క్రౌంచపద ప్రతిపాదము మొదటి 10 అక్షరములు గ్రహించిన రుగ్మవతీ వచ్చును.

క్రౌంచపదము ప్రతి పాదము మొదటి 10 అక్షరములు తొలగించిన కమల విలసిత మేర్పడును.

3.A. కందద్యయ, రుగ్మవతీ, కమల విలసితములు మూడును గూడమై యుండు క్రౌంచపదము.

ఉదా:- 1) అన్వక పీయము. 2-433

ద్వారవతీనాథా సదుదారా తరుణ ధవళ కర్పర నుత నామా
మారమణిదామా సుఖమారా మరుదధివతి రిపుమదగిరి శంఖా
సారస నేత్రా నత్య విచారా శరరుహ భవముఖ సకల సురేశా
శూరకులా తేజోజితమారా సురవరమణి విభసురు చిరదేహ

రెండు కందములు, రుగ్మవతీ, కమల విలసితము పద్యములుపై క్రౌంచ పద పద్యమున గూడ పరువ బడినవి. అవి యెట్లిముడునో లోగడ గమనించితిమి.

ఉదా:- 2) కనుశర్రి అబ్బియ్య - కవిరాజమనో రంజ ము 4-177.

3) వీరరాఘవాచార్యులు. యథాశ్లోక తాత్పర్య భారతము. 7 అశ్వాసము పుట 363.

4) ఏక్రాం వారి శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా.1.

5) రాస్తాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజన వినోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 15.

4. బహువృత్త కందరగడలు గల క్రౌంచపదము.

ఉదా:- నాదేశ్వారి అ. ఉ రామా. 7-141.

సారస గంధీ సంతకసారా సరసిజ రిపుముఖ సమరము నేర్తే
సారసగంధీ సంతతి సారా సరళ సదుడునఖ శ్రమదమినోర్తే
దారణకంధీ తంత్రిత దారా తరుణ సుఘన శిఖి దమమును గూర్తే
కారణ సంధి జెంతివికారా ఖరకరనిభసఖ క్రమణము నార్తే

ఇందలి వృత్తములు :

1. వట్టి మొదటిది 'సారసగంధీ రెండవది 'సంతక సారా
సారస గంధీ సంతతి సారా
దారణ కంధీ తంత్రిత దారా
కారణ సంధి జెంతి వికారా'

2. అష్టమాత్రా వృత్తము.

“సరసి జరిపు ముఖి
నరళ నదుడు శిఖి
తరుణ సుఘన నఖి
ఖరకర నిభ నఖి.”

3. శశివదన : “సమరము నేర్తే
శ్రమదమి నోర్తే
దమమును గూర్తే
క్రమణము నార్తే”

4.వ సుమతి. “నేర్తే సమరమున్
నోర్తే శ్రమదమిన్
గూర్తే దమమునున్
నార్తే క్రమణమున్”.

5. రుక్మవతీ. “సారసగంధీ సంతత సారా” ఇట్లు ప్రతిపాదమునుండి మొదటి 10 అక్షరములు గ్రహించిన రుక్మవతీ పూర్తి అగును.

రెండవ రుక్మవతీ. “సంతత సారాసగంధీ” అని పదములు త్రివృత్తిచే ఏర్పడును.

6. 13 ఛందము. మొదటిది. “సరసిజ రిపుముఖి సంతత సారా
నరళ నదుడునఖి సంతతి సారా
తరుణ సుఘనశిఖి తంత్రితధారా
ఖరకర నిభనఖి జ్ఞాంతివికారా.”

రెండవది. “సరసిజ రిపుముఖి సారసగంధీ”

ఈ రీతిలో పూర్తి అగును.

7. కమల విలసితము. క్రౌంచపదము ప్రతిపాదమునుండి మొదటి 10 అక్షరములు తొలగింపగా వచ్చును. ఈ వద్దతి లోగడ గమనించితిమి.

8. 11 ఛందము. “సమరము నేర్తే సారసగంధీ
శ్రమదమి నోర్తే సారసగంధీ
దమమును గూర్తే ధారణకంధీ
క్రమణము నార్తే కారణసంధీ.”

దీనిలో రెండవ రకము—“సమరము నేర్తే సంతత సారా”

ఈ రీతిలో హ్తురి అగును.

9. క్రౌంచపదము.

“సంతత సారా సారసగంధీ సరసిజ రిపుముఖి సమరము నేర్తే”

ఈ రీతిలో మిగిలిన మూడు పాదములుండును.

10. 24 చందము. “భ,త,న,న,న,న,త,య.” గణములు.

“సంతతసారా సరసిజ రిపుముఖి సమరము నేర్తే సారసగంధీ.”

ఈరీతిలో తక్కిన మూడు పాదములుండును.

11. 24 చందము “భ,త,న,త,న,న,జ,య.” గణములు.

“సంతత సారా సమరము నేర్తే సరసిజ రిపుముఖి సారసగంధీ.”

12. 24 చందము. “భ,త,న,న,జ,య,న,య.” గణములు.

“సంతత సారాసర సిజరిపుముఖి సారసగంధీ సమరము నేర్తే”

ఇందలి కందములు.

క్రౌంచపదములో రెండు కందములను లోగడ గమవించితిమి.

పాదములు క్రిందికి పైకి ఉంచి చదువుకొనిన ఒక్కొక్కపాదము మొదటి పాదముగ 3 కందముల చొ॥న 4 పాదములకు క్రౌంచపదములో మొత్తము 12 కందము లేర్పడును.

1. సారస గంధీ సంతత

సారాసరసిజ రిపుముఖి సమరము నేర్తే

సారస గంధీ సంతతి

సారా సరళ సదుడునఖి శ్రమదమినోర్తే.

2. సారస గంధీ సంతత

సారా సరసిజ రిపుముఖి సమరము నేర్తే

ధారణ కంధీ తంత్రిత

ధారా తరుణ సుమన శిఖిదమసును గూర్తే.

3. సారస గంధీ సంతత

సారా సరసిజ రిపుముఖి సమరము నేర్తే

కారణ సంధీ కాంతివి

కారా ఖరకర నిభసఖి క్రమణము నార్తే.

ఈ మాదిరి రెండవపాదము మొదటిపాదము 3 కందములు. మూడవపాదము మొదటి పాదముగ 3 కందములు, నాల్గవ పాదము మొదటి పాదముగ 3 కందము లేర్పడును. అప్పుడు మొత్తము 12 కందములు వచ్చును.

ఇందలి రగడలు:

2. సారస గంధీ సరసిజ రిపుముఖి
సారస గంధీ సరళ సదుడునఖి
2. ధారణ కంధీ తరుణ సుఘనశిఖి
కారణ సఖి ఖరకర నిభనఖి
3. సంతత సారా. సరసిజ రిపుముఖి
సంతతిసారా. సరళ సదుడు సఖి
4. తంత్రితకారా. తరుణ సుఘన శిఖి
జెంతివి కారా. ఖరకర నిభనఖి
5. సమరము నేర్తరే. సరసిజ రిపుముఖి
శ్రమదమి నోర్తరే. సరళ సదుడునఖి
6. దమమును గూర్తరే. తరుణ సుఘనశిఖి
క్రమణము నార్తరే. ఖరకరనిభ సఖి

16. సరసిజము

ఉదా:- పుష్పగిరి తిమ్మన. సమీరకుమార విజయము. 4-71.

“ఏనా నిమ్నన్ ధ్యాన మహీ నా దృతిగొని కనుగొనెద నహహమహా
మోసీశానుల్ భానుసమానుల్ మదివిడ నెలుగక మనికి తవడగా
నీనామంబే లోనిడి నేనంతటి మిఁగొలువఁగ నెనరున దనరన్
సానందోక్తుల్ మానక యౌనచని మనుషగదగు దళదృశనయనా.”

మొదటి రెండుపాదము లోకకందము. తర్వాత రెండు పాదములు వేరొక కందము. సరసిజము పాదమందలి ‘మ,త,య,న,న,న,న,న’ గణములు కందము 1,2 పాదముల గలిపి పరునగా ‘గగ,గగ,భ,గగ,నల,నల,న’ గణములగును.

2. మణిగణనికరము. మరియు 2 కందములు.

ఉదా:- నాదెళ్ళవారి. అ. ఉ. రామా.

“సూరేంద్ర గృక్ష ప్రియకూరా సురవరులు మునులు స్తుతులొనరువగా
వీరకూరా పాయడవీరా విరివిగ వరములు వెలయగ విడెదే
ధీరమ్యా జ్ఞోజీధరధీరా స్థిరతహృదయములు తెరపిగను రహిన్
గోరం బ్రార్థింతుం గయికోరా గుణుతున ననుదయగౌవి మనువుశతీ.”

వరసిజము వ్రతిపాదము మొదటి 9 అక్షరములు తొలగించి చదివిన చుణి
గణ నికరము వచ్చును. పై పద్యమున రెండు కందములు గూడ కలవు. వానిని
లోగడ గమనించితిమి.

3. న వాక్షరవృత్తము. మరియు రెండు కందములు, మణిగణ నికరము

ఉదా :- 1) విన్నకోట పెద్దన. కా. చూ. 6-54.

“శ్రీ విశ్వేశజ్ఞావరు సేవాశ్రతులు వాగడుదురు సిరివరగుటకై
ధీవిద్యా సంభావిత దేవున్ ధృతియుతు హితజనదివన ఓనకరన్
శ్రీవర్జింతున్ భావనజీవున్ జీతరిపు శశికల శిఖరిమృగవతిన్
భావో దంచిద్భావిత భావున్ బ్రతిదివనముదిత బహుతరవిభవున్”

సరసిజము వ్రతిపాదము చివరి 15 అక్షరములు తొలగించిన నవాక్షరవృత్త
మగును సరసిజము ‘ఱు, త, య’ గణములు నవాక్షరమునకు సరిపోయినవి. 2
కందములు, మణిగణనికరము. లోగడ గమనించినట్లే పొందుపఱచబడినవి.

ఉదా:- (2) గ. వేం. కవి. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 818 పద్యము.

(3) నాదెళ్ళవారి. అ. ఉ. రామా. 5-193.

(4) కందరాయము. మరియు మణిగణనికరము. నవాక్షరము.

ఉదా:- చిత్రకవిపెద్దన అ. సా. సం. 3-127.

“శ్రీమాపున్ చారు శరీరున్ శ్రీతజన ఫలదుని గృవగల యతనిన్
హరిపైయిర్దున్ వీరవిహారున్ హతదశగళబలు హనుమదధిపతిన్
సారాజాతున్ ధీరవిచారున్ శతధృతి గురుమతి శ్వసనుని సుతునిన్
సూరిస్తుత్తున్ దారుణకూరున్ శ్రుతిహితచరితు శుభగుణగౌలుతున్.”

2 కందములను లోగడ గమనించితిమి గదా. వ్రతిపాదము మొదటి 9 అక్షర
ములు తొలగించిన మూడవకందము వచ్చును. అనగా మణిగణ నికర పద్యమందు
కందము గూడ మైయున్నది. మణిగణనికరము, నవాక్షరములు లోగడ గమనింపు

బడినవి. కావున ఈ సరసిజమునందు మొత్తము మూడుకందములు, మణిగణ వికరము, నవాక్షరము 5వద్యములు గూఢ పరువబడినవి. వాని యతి ప్రాసములు చూచుకొనుచు ఈ సరసిజము రచింపవలసి యుండును.

5. సీలోత్పలమాల. మరియు రెండుకందములు. మణి గణవికరము.

ఉదా:- అష్టకపీయము. 4-640.

“శ్రీవర్ధిష్ఠం భావన జీవన్వితభృగు తనయుని సిరిగలుగుటకై
భావించు స్వంభావితభావుం బ్రతియుగ నముదిత బహుతనుమహాతున్
దేవేంద్రాది ప్రస్తుతదేవున్వీతి తనయతుహిన దినకర కిరణున్
ధీవిద్యాదోక్తు న్వసుదేవున్వీతి మదగుణయుతు దృఢితవిదురదున్.”

ఇందలి సీలోత్పలమాః: “శ్రీ వర్ధిష్ఠంభావన జీవున్
భావించు స్వంభావిత భావున్
దేవేంద్రాది ప్రస్తుతదేవున్
ధీ విద్యా దోక్తున్వసుదేవున్”

కందములు, మణిగణవికరము లోగడ గమనించిన విధముననే గూఢ పరువ బడినవి.

ఉదా:- (2) రాప్రాటి ఓబిరెడ్డి. కవిజనవిరోదిని. వ్రాతప్రతి. పుట. 18.

6. కందత్రయ, సీలోత్పలమాల, మణిగణవికరములు.

ఉదా:- విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 25.

7. అహువృత్త కందరగడలు గల సరసిజము.

ఇందు 50 వద్యములు గూఢమైయుండును.

ఉదా:- విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా. పుట. 39.

“తారాజారామ్యవృహదారున్ త్వరగను తఱుగను తఱవగు తఱుటన్
దారాగారద్యక్షును దారున్దరమును తఱుమను దలఁతును తరుణున్
తారాంభోదశ్రీ తనుభారిన్ ధరణిని, ధరగుని దరహుని దరగున్
తారాప్రేయో వాలివిదారిన్ ధరతును ధరణుని తరకుని తరిపున్.”

ఇందలి వద్యములు.

1. కందద్వయము. లోగడ గమనింపబడినది.

2. సీలోత్పలమాల. లోగడ గమనింపబడినది,

3. మణిగణనికరములు. 16. మణిగణనికరమును లోగడ గమనించితిమి. ఒక్క మణిగణనికరములో 16 మణిగణనికరములు గలవు. ఎట్లైన మణిగణనికరములో నాల్గవదములు పాదమునకు చొ॥న. నాల్గపాదములకు 16 పదములుగలవు. ఒక్కొక్కపదముతో మొదలిడిన 16 మణిగణనికరములు తప్పకవచ్చును.

4. కందములు 16. పై 16 మణిగణనికరములు 16 కందములుగా ఏర్పడును.

5. మదన విలసితములురెండు.

(1) త్వరగను తఱుగన్
తఱచగు తఱటున్
దరమును తఱుమన్
దరితును తరుణున్

(2) ధరణిని ధరగున్
దరహుని దరగున్
ధరకుని ధరణున్
తరకుని తరిపున్.

6. మధుమతీవృత్తములు రెండు.

మొదటిది: “త్వరగనునఱుగన్
తఱచగునఱుటన్
దరమునునఱుమన్
దరితునునఱుణున్.”
ఇట్లేరెండవది:

7. వ్రహరణ కలితము. “త్వరగను తఱుగన్ తఱచగు తఱటున్
దరమును తఱుమన్ దరితును తరుణున్
ధరణిని ధరగున్ దరహుని దరగున్
ధరకును ధరణున్ తరకుని తరిపున్.”

8 తోటకము. “త్వరగన్ తఱుగన్ తఱచౌ తఱటున్
దరమున్ దఱుమన్ దరితున్ తరుణున్
ధరణిం ధరకున్ దరహుం దరగున్
ధరకున్ ధరణున్ తరకున్ తరిపున్

9. వసుధావృత్తములు రెండ. పై తోటకము రెండు వసుధావృత్తములగును.

10. అష్టమాత్రావృత్తములు రెండు. మొదటిది.

“త్వరగను తఱుగను
తఱచగు తఱటును
దరమును తఱుమను
దరితును తరుణుని”

ఇట్లేరెండవది.

11. మధురగతిరగద. మణిగణనికరవద్యము మధురగతిరగద అగును.

12. ద్విపదా. రెండు మొదటిది “త్వరగను తలుగను తలచగు తలుటు దరమును తలుమును దలతును తరుణు.”

రెండవది సరసిజము 3,4 పాదభాగములతో ఏర్పడును.

13. హరికవిగతిరగద. (ద్వాత్రింశదక్షతై కపాదయు) మధురగతివలెనే.

14. వినయవృత్తములు. నాలుగు మొదటిది. “త్వరగన్
తలుగన్
తలచొ
తలుటున్”

ఇట్లే తక్కినవగును.

ఉదా:- 2) నాదెళ్లవారి. అ. ఉ. రామా. 7-139.

17. భాస్కర విలసితము

రెండు కందములు.

ఉదా:- చిత్రకవి పెద్దన. ల. సా. సం. 3-129.

“అక్షయ మితిశమితోరుతరాజై యాశ్రితజనచయ హరిహయవృజై
వక్షితురగభట బాంధవ వజై భాస్కరవిలసితఫల రుచిభజై
దక్షణ శరనిధి లంఘన దక్షిణాశరధిచరణ తలభజనజై
లక్షణ గుణమము బ్రోవు జితాజైలక్షణ ధరణి భృదనువరిరజై.”

భాస్కర విలసిత మొదటి రెండు పాదములొక కందము, తర్వాత రెండు పాదములు మరొక కందముగనుండు. భాస్కర విలసిత పాదములోని ‘భ, న, జ, య, భ, న, న, న, గ,’ అను గణములు కందము రెండుపాదములకు కలిపి ‘భ, నల, భ, గగ, భ, నల, నల, గగ,’ అనుగణములగును. భాస్కరవిలసిత ప్రాసాక్షరమే శబ్దములతో కూడ ప్రాసాక్షరము.

ఉదా:- 2) నంది మంటలజంబ. వరాహపురాణం. 9-156.

3) పుష్పగిరిలిమ్మన—సమీరకుమార విజయము. 4-72.

4) గ. వేం. కవి.—ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 825 వద్యము.

5) నాదెళ్లవారి. అ. ఓ. రామా. మరియు సోమేశ్వరీయము.

6) బోడి వాసుదేవరావు. చిత్రమంజరి. గర్భ. 2.

2. కల్పితకల్పవల్లీ. భాస్కర విలసితము.

పెక్కువద్యము లిందు గూఢమైయుండును.

ఉదా:- అప్పకవీయము. 4-605.

“అక్షరహరి వికచాంబురు హాఙ్ యక్షవనఖనుత యదుకులదజ్జ

రక్షక సురవిదుర ద్విషరజ్జ రాక్షస విదళన శ్రుతిచిరపజ్జ

పక్షగవతి రథపౌండ్ర విషజ్జ భక్షితదళిని బహుసవదీజ్జ

వృక్షగ సహచర ఋక్షసదృజ్జ ఋక్షవదుహితృవ ఋషి భ్రష్టపజ్జ ”

ఇందలి పద్యములు.

1. రెండు కందములు. వీనిని లోగడ గమనించితిమి.

2. ద్విషదులు నాలుగు. మొదటిది.

“అక్షర హరివిక చాంబురుహాఙ్

యక్షవ సఖనుత యదుకులదజ్జ.”

భాస్కర విలసితము మొదటి పాదమునుండి ఈ మొదటి ద్విషపద ఏర్పడినది. ఇట్లు నాలుగు పాదములకు నాలుగు ద్విషపద లేర్పడును.

3. లాలిపాట: పదము లెనిమిది.

మొదటిది. “అక్షర హరివికచాంబురుహాఙ్....”లాలి.

రెండవది. “యక్షవసఖనుత యదుకులదజ్జ”....లాలి.

4. పెండ్లి పాట. పదములు నాలుగు. [గౌరి కల్యాణ వైభవమే] పల్లవి.

“అక్షరహరివిక చాంబురుహాఙ్ యక్షవసఖను తయదు కులదజ్జ” ... “గౌరికల్యాణ”

5. ధవళము.

అక్షర హరివిక చాంబురు హాఙ్ యక్షవసఖ

రక్షక సురవిదుర ద్విష రజ్జరాక్షస విదళన

పక్షగ వత్తిరథపౌండ్ర విషజ్జ భక్షితదళిని

పక్షగ సహచర ఋక్ష సదృజ్జ ఋక్ష వదుహితృవ.”

6. సువ్వాలే.

భాస్కర విలసితము రెండు పాదములతో ఒక సువ్వీ సువ్వాలతో పదమేర్పడును. కావున ఇందు రెండు సువ్వాలేపదములు గలవు.

7. అర్థచంద్రికలు. 8. “అక్షర హరివిక చాంబురు హాఙ్

యక్షవ సఖనుత యదుకులదజ్జన్.”

ఈ మాదిరి. ఎనిమిది. అర్థ చంద్రికలేర్పడును.

ఉదా :- (2) తూము రామదాసు. మిత్రవిందోద్వాహము. 2.33.

ఉదా :- (3) నాదెళ్ళవారి. కృష్ణానదీ మహాత్మ్యం 3-138. బహుకంద వృత్తములు గల భాస్కర విలసితము.

“కోరెడ గురువర కూరిమిగూర్చన్ గుండగ గొఱతలు గుఱుతునగూడన్
జేరెడ జిరతర జేరువజేర్చన్ జెందగ నిరుతను జిరమన జిమ్మన్
తేరెడ స్థిరముగ దీరికదీర్చన్ దెందము తిరమవు తెలుగును గొల్చున్
మారెడ స్మరహర మాఱుతు మార్చున్ మందము మఱుగవు మరులును
నిల్చున్.”

1. ఇందలి కందములు. మామూలుగ రెండు కందములుండునని లోగడ గమనించి
తిమి. అంతేకాక ఒక్కొక్క పాదముతో మొదలుపెట్టి 3 కందముల చొన. 4
పాదములకు $4 \times 3 = 12$ కందములు వచ్చును.

ఉదా :- 1) కోరెడ	4) జేరెడ	7) తేరెడ	10) మారెడ
జేరెడ	తేరెడ	మారెడ	కోరెడ
2) కోరెడ	5) జేరెడ	8) తేరెడ	11) మారెడ
తేరెడ	మారెడ	కోరెడ	జేరెడ
3) కోరెడ	6) జేరెడ	9) తేరెడ	12) మారెడ
మారెడ	కోరెడ	జేరెడ	తేరెడ

మరియు,

“గురువర కూరిమి గూరువ గొఱతలు గుండగ గుఱుతున గోరెడగూడన్”

ఈ విధముగ ఏర్పరచుకొనిన మరి 12 కందములు వచ్చును.

తర్వాత,

“కూరిమి గూరువ గురువర కోరెడగుండగ కొఱతలు గురుతునగూడన్.”

ఈ విధముగ ఏర్పరచుకొనిన మరి 12 కందము లేర్పడును

“కూరువ గూరిమి గురువర కోరెడ గుండగ గొఱతలు గుఱుతున గూడన్”

ఇట్లు 12 కందములు.

“కొఱతలు గుండగ గూరిమి గురువర కూరువ గుఱుతున గోరెడ గూడన్”

ఇట్లు మరి 12 కందములు.

“గుఱుతున గూడం గోరెడ గురువర కుండగ గొఱతలు కూరిమిగూర్చున్.”

ఇట్లు కందములు. మొత్తము $6 \times 12 = 72$ కందములు భాస్కర విలసితములో
గూడవరుసబడినవి.

2. ద్విపదలు : లోగడ గమనించితిమి.

3. చంపకమాలలు రెండు : మొదటిది.

“గుఱుతున గూడనే కొఱత కుందగ గూరిమి గూర్చగోరెదన్.”

ఈ విధముగ తక్కిన మూడు పాదము లేర్పరిచిన చంపకమాల అగును. రెండవది :

“గురువర కోరెదం గొఱత కుందం కూరిమి గూరువం గదే.”

ఇట్లు తక్కిన మూడు పాదములు వ్రాసికొనిన రెండవ చంపకమాలవచ్చును.

4. ఉత్పలమాల :

“కోరెద గుండగా కొఱత గూరిమి గూర్చగదే గుహత్తమా.”

ఇట్లు తక్కిన మూడు పాదములు వ్రాసినచో ఉత్పలమాల వచ్చును.

5. రగడలు.

“కోరెద గురువర కూరిమి గూర్చన్

చేరెద చిరతర చేరువ చేర్చన్.”

ఇటువంటివి 4 పెట్లు భాస్కరవిలసితములో కలవు. పెట్టుకు నాలుగు చొన.

16 రగడలు మొత్తము లభింపగలవు.

6. సీనము.

“గురుతున గూడంగ గొఱతలు కుందంగ

గురువర కోరెద గూర్చి గూర్చన్.”

ఇట్లు తక్కిన మూడుపాదములు కూర్చుకొనిన సీనశ్లక మేర్పడును.

7. చిత్రపదములు. “కోరెద కూరిమి గూర్చన్

జేరెద జేరువ జేర్చన్

తీరెద తీరిక దీర్చన్

మారెద మాఱుకు మార్చన్”.

ఇట్లు పదముల నటునిటు కూర్చివ్రాసిన పెక్కు చిత్రపదములు వచ్చును.

ఉదా :- (4) నాదేశ్వరారి. అ.ఉ.రామా. 6-212.

“సారస భవనుత సంగరపీఠా సంతత గరధర విరహితయోగీ

మారమణ ఘటిత మంగళకూరా మంత్రక పురహర సురమతత్యాగీ

చారుమణిలసిత జంగమహారా జెందిద స్మరహర హరిహితరాగీ

భైరవనయి యుత భంగహఘారా భ్రాంతిహ హరిశర వరిణిత భోగీ.”

ఇందు 12 కందములున్నవి.

ఇందు “బహువృత్తములు గూఢమైన క్రౌంచకదము”లో వలె “శశి వదన, రుగ్మవతీ, వంక్తి” మున్నగు 23 రకముల పద్యములున్నవి.

ఉదా :- (5) నాదేశ్యవారి. గురుభక్తి ప్రభావము. 2-160.

(6) వావిలికొలను సుబ్బారావు. కౌసల్యా పరిణయము 6-117.

(7) విక్రాలవారి. శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము. ఉ.భా గర్వ. పుట. 33 ఈ పద్యములో రెండు కందములు, ద్విపదలు, లాలి, పెండ్లిపాటలు, ధవళము, సువ్వాలిలు రెండు, 8 అర్థచంద్రికలు కలవు.

18. లయగ్రాహి

ఉదా:- చిత్రకవి పెద్దన. ల.సా.సం. 3-119.

“మోరతరజన్యతల. పై రిభట సంహరుని, శౌరి
నుత సాహసువి. చాయనయధుర్యున్.

భూరిబలు ధన్యగుణు.నీరవిధి చాటినర. మారమణ
చానవరు. మారుతనూజున్.

వీరహరి సైన్యచయ. కైరవనిశాకరుని. హరఘన
సారదర. హరధర కీర్తిన్.

దీరజనమాన్యగిరి. తారమరమండలుని. శూరుహ
నుమంతువటు. సూరు వినుతింతున్.”

ఇందలి పద్యములు :

1. వసమయూరము.

“శౌరినుత సాహసు విచారనయ ధుర్యున్
మారమణ చానవరు మారుతనూజున్
హర ఘన సార దర హర ధర కీర్తిన్
శూరుహనుమంతు నటు సూరుని నుతింతున్.”

2. మంగళ మహాశ్రీ. పై లయగ్రాహి ప్రతిపాదమునుండి మొదటి నాల్గక్షరములు తొలగించిన “మంగళ మహాశ్రీ” ఏర్పడును.

“జన్యతలవైరి భట సంహరుని శౌరినుత సాహసు విచారనయధుర్యున్.
ధన్యగుణు నీరవిధి చాటినరమారమణ చానవరు మారుతనూజున్
సైన్యచయ కైరవ నిశాకరుని హర ఘన సార దరహర ధరకీర్తిన్
మాన్యగిరి తారమర మండలుని శూరుహనుమంతువటుసూరుని నుతింతున్.”

“మంగళ మహాశ్రీ”కి గణ యత్రిప్రాసములు సరిపోయినవి.

లి. లయవిభాతి

ఉదా :— గ.వేం.కవి.ప్ర రా.వేం.వి.వి, 367 పద్యము

“నలిన నయన నదయః జలధి వరువాసఖల, దళ చణఘనా మన రు. చిలలిత
శుభాంగా,

విలసిత గుణ విడిత, బల గరిమపాల లల, దలకవిభగోవ

జన. ఫలదన దపాంగా.

కలితనయ ధీనదర, జలజ భవపాల నల దవలవగ

వికాయమణి, వలహృదనుషంగా

తులిత మహామ చిదదయ లవనసదావిచల, దిలఘుతర

మానన స, కలనుత రథాం గా”

ఈ ‘లయవిభాతి’ యందు రెండు కందములు కలవు.

మొదటి రెండు పాదములలో మొదటి 6 అక్షరములు తొలగించిన మొదటి కంద మేర్పడును. అప్పుడు గణములు వరుసగా “నల, నల, భ, నల, న, నల, నల, గగ” కందము రెండు పాదములకు సరిపోవును.

మొదటి కందము.

“నదయ జలధి వరువాస ఖ

ల దళచణ ఘనామన రుచి లలిత శుభాంగా

ఽదితబల గరిమపాల ల

లదలకవిభ, గోవజన ఫలదనద పాంగా”

ఇట్లు ‘లయవిభాతి’ చిహ్న రెండు పాదము లందు మొదటి ఆరక్షరములు తొలగించ రెండవ కందమేర్పడును. దానికిని ద’ కారప్రాసయే:

౪] పద్యగూఢ చిత్ర కవిత్వా కావ్యములు:

కేవలము పద్యగూఢ చిత్రముతో (గర్భకవితతో) కావ్యములు వ్రాసిన కవులున్నారు.

1. అచ్చము చతుర్విధ కందములతో నిర్మింపఁడిన కావ్యములను లోగడ ‘చతుర్విధ కందము’ శీర్షిక క్రింద గమనించితిమి.

2 రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ-వారి. ని.భా.రామా.

ఇందు ప్రతిపద్యమున ఏదో ఒక పద్యము గూఢమై యుండును. అసలు పద్యము రామాయణార్థమును, గూఢపద్యము భారతార్థము విచ్ఛించుండును.

పంచమ ప్రకరణము

ఇతర చిత్రములు

“స్వరవ్యంజన.....గూఢాసి చిత్రమ్” అని కావ్యానుశాసన కర్త చెప్పిన దానిని బట్టి ‘అది’ పదములో ప్రశ్నోత్తరప్రహేళికాది చిత్రములున్నవని గ్రహించవలెను. ఇంతకుముందు పేర్కొనబడిన చిత్ర శీర్షికల క్రిందకు రాని చిత్రముల నన్నిటిని ఈ “ఇతర చిత్రములు” శీర్షిక క్రింద చేర్చుట జరిగినది. అవి

1. ప్రశ్నోత్తర చిత్రము.
2. ప్రహేళికలు-పొడుపు కథలు
3. నల్లెంట్లు
4. ఇచ్చావాక్య సంఘటనము
5. పలుకాపాపద్యములు
6. అర్థచిత్రము (అనేకార్థ కావ్యాలు)
7. అచ్చ తెలుగు
8. విశ్వచన కావ్యములు
9. చిత్రమిత్రము

1. ప్రశ్నోత్తర చిత్రము

ప్రశ్నయందే ఉత్తరము వాగియుండుట ఇందలి చిత్రము. ఉత్తరాలంకారమే ఇదియని చెప్పవచ్చు. దీనికి చిత్రోత్తరాలంకారమని కూడ పేరున్నది. ప్రశ్న, ఉత్తరము రెండును ఒకేచోట ఉండునని ఈ ప్రశ్నోత్తర చిత్రార్థము.

ఇది సంస్కృతములోను, పాశ్చాత్యభాషలలోను కలదు.

పాశ్చాత్యభాషలలో ఈ ప్రశ్నోత్తరమును ‘Anagram’ అందురు. దానిని సోదాహరణముగా జి.యన్. రెడ్డిగారు వివరించిరి. దానిని పేర్కొందును.¹

1. తిరువతి “సాహిత్య సమితి వ్యాసావళి” తెలుగు పాశ్చాత్య భాషలలో చిత్ర కవిత్వము-చోళికలు-వ్యాసము.

Anagram అర్థమిట్లున్నది. “a dissolution of a name into its letters as its elements; and a new connection into words is formed by their transposition, if possible, without addition, subtraction or change of the letters, and the words should make a sentence applicable to the person or thing named. The anagram is complementary or stirical.”

దీనిని బట్టి ఒక పదములోని వర్ణాలే అటు ఇటు మాటి వేతే పదమేర్పడు నని తెలియును.

ఉదా:- Telegraph. దీనినుండి great, help అని పదములేర్పడవచ్చును.

ఇట్లే గ్రీకు, లాటిన్ భాషలలో ఇటువంటి Anagrams కొన్ని ప్రచారానికి వచ్చినవి. Latin భాషలోని బై బిలు గ్రంథములో pilate-నినుక్రీస్తు నడిగిన ప్రశ్న రూపము, దానికి క్రీస్తు సమాధానము ప్రశ్నోత్తర చిత్రమున కుదాహరణముగా దీసికొన దగును.

Quid est veritas? (What is truth?)

దీనికి క్రీస్తు చెప్పిన సమాధానము

est vir qui adest (It is the man, who is before you).

ప్రశ్నరూప వాక్యములోని వర్ణాలే సమాధానపు వాక్యములో ఉండుట గమనింపదగిన చిత్రము.

ఇట్టివి, Hebrew, French మున్నగు భాషలలో కూడ ఉన్నవి. ఇంగ్లీషులోకూడ Live, vile, and evil అనునట్లున్నవి చూపిరి.

వారు చూపిన చుటొక ఆంగ్లోదాహరణ మీక్రిందిది.

“How much there is in a word. ‘monastery’ says I
Why that makes nasty Rome and when I looked
At it again, it was evidently more nasty a very
vile place or mean stry. Ay. monster says I
..... I think one might make no mean,
story out of this one word-monstery.”

సంస్కృతములో ఉదా:- (1)

“కాహమస్మి గుహవక్త్రీ ప్రశ్నేముష్మిన్కి ముత్తరమ్

కథము క్తం నజానానీ కథర్థయసి యత్పథే” [కా.శా. వ్యాఖ్య. V. 525]

‘దరి, గుహ, కందర, గహ్వర శబ్దములు పర్యాయము లగుట.

“గు, హ.” నేనెవరు? అని అడుగగా ‘నీవు దరివరి’ ఉత్తరము.

ఉదా:- (2)

ప్రశ్నోత్తరాంతరా భిన్న

ముత్తరం చిత్ర ముత్తరం

కేదార పోషణ రతాః

కేఫేటాః? కించలం? పయః

ఇందు పూర్వార్థములో లక్షణమున్నది. ఇందులో రెండు రకముల ప్రశ్నోత్తరములు కలవు. 1. ప్రశ్నయందే ఉత్తర మిమిడి యుండుట 2. రెండు ప్రశ్నల కొకే ఉత్తర ముండుట.

మొదటిది. కేదారపోషణ రతాః? అనగా భార్య పోషణ యం దానక్తి గల వారెవరు? అనునది ప్రశ్న. కేదారపోషణ యదానక్తిగ వారే దారపోషణ రతులని సమాధానము.

రెండవది. “కేఫేటాః”? అనగా ఆకాశము లో సంచరించేవియే? అని ఒక ప్రశ్న. కించలం? అనగా ఏది అస్థిరమైనది? అని రెండవప్రశ్న. ఈ రెండింటికి ఒకే పదము “పయః” సమాధానం ఎట్లు? “పయః” అనగా పక్షులు, పయస్సు అనేది అర్థముల రెండి ప్రశ్నలకు సమాధానముగా భావించబడినది

తెలుగున ఈ ప్రశ్నోత్తర చిత్రము సమాధాన సమయమునను, ఎదుటి వాని ప్రతిభా పాండిత్యములను ప్రశ్నించుటకు, లేదా తన ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించుటకు పనికి వచ్చుచున్నది

ఈ ప్రశ్నోత్తరమును గూర్చి తెలుగులాక్షణికులు చిత్రకవిత్వమున చెప్పి పోయినను ఇది ఉత్తరాలంతారము, ఇందు చిత్ర తత్వమున్నది కనుక ఇది చిత్ర కవిత్వము క్రింద జేరును.

తెలుగున నాలుగు విధముల ఇది కనబడుచున్నది అవి:

1. ప్రశ్నలోనే సమాధానపు వర్ణము లిమిడి యుండుట.
2. పెక్కు ప్రశ్నల కుత్తర మొక్కటి యగుట.
3. సమాధానము చేత ప్రశ్న నూహించుట.
4. ప్రశ్నోత్తర పదములే సమాధానముగా యుండుట.

ఇది ఉత్తరాలాంకార మనియు, నాలుగు విధములని, అద్భుతిల్లి నారాయణ రావుగారు తమ నారాయణీయమున ఇట్లు వివరించిరి.

“ఎదియ ప్రశ్నయో యుత్తర మదియ యైన

పెక్కు ప్రశ్నల కుత్తర మొక్కటైన

ఉత్తరము చేత ప్రశ్నయే యాహ్వామైన

ఇన్ని ప్రశ్నోత్తరసమిరయే “యుత్తరమ్మ”.

[పుట 76].

మొదటి విధము:

ఇంటి ప్రశ్నలోని పదములే సమాధానములోని పదము లగును.

ఉదా:- (1) “ద్వీకున కిశ్వంబిగు? ఎద్ది ఈకున కశ్వమగును? అని ప్రశ్న. “ఎద్దు ఈకున కశ్వమగును”. అని సమాధానము.

(2) ఆనంద నిలయ లోలుడు

మానుగ నెట్టొగురు కలకు సూరిభుడెడెడి

క్షోటిని నీ ప్రశ్నమ్ముల

లొనే ప్రశ్నోత్తరమ్ములన్ గనుడు బుధులె.

[విల్లూరివారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ౩. భా. 23]

ఇందు రెండింటి ప్రశ్నోత్తరములు గలవు.

ఆనంద నిలయము=మోకి క్షేత్తడని గుడి, లోలుడు=అడు విహరించు వాడెవడు? అనెడి ప్రశ్నకు ఇచ్చెడి నిలయము నందు అనగా నందుని యింట, లోలుడు=విహరించువాడే అని సమాధానము.

అట్లే, సూరిభుడెవడు? అనగా మా ప్రభువెవడు? అనెడి ప్రశ్నకు మా=లక్ష్మీదేవికి, విభుడెవడు? =భర్త ఐకవాడెవడో, అతడే అని సమాధానము.

(3) “కనగనైనది యా అందగత్తె సీత”. కనగనైనదియా? అని ప్రశ్న. [అబ్బరాజు హనుమంతరాయ శర్మ పాకయాణి. క. ఆం. వి. వి. చాళరథి చరిత్ర 1-133.]

కనగనైనది. ఆ అందగత్తె సీత అని సమాధానము.

(4) “నాతి! దూరమ గుడివాడ? నావెలంది

నాతి దూరమ గుడివాడ నా పచిలె”.

[అద్భుతిల్లి వారానుజరావు. నారాయణీయము. పద్యములో 2 పంక్తులు పుట. 76.]

నాతి? = ఓత్తీ! గుడివాడ దూరమా? అను ప్రశ్నకు నావెంటి 'న+అతి దూరమ' = దూరము కాదు దగ్గరే గుడివాడ. అని సమాధాన మిడెను.

ఇందులో రెండవ రకము. ప్రశ్న వాక్యములో వీదో ఒక పదము గాని లేదా కొన్ని అక్షరములు గాని సమాధానమగుట.

ఉదా:- 'చాటువద్య రత్నావళి.'¹ పుట. 27.

సీ॥ తులలేని ధనము చేతుల దూగునది యేది?

గిరిజా మనోహరు గేహమేది?

విరివిగా తుమ్మెల విహరించు తావేది?

ఓడ కంబుధి చాటుచుండునేది?

పైసీనము తెండు పాదములలో నాలుగు ప్రశ్నలు కనబడుచున్నవి. మొదటి ప్రశ్నకు 'తులలేని' పదములోని 'తుల' సమాధానమగు చున్నది. రెండవ ప్రశ్నకు 'గిరిజా మనోహరు' లోని 'గిరి' మూడవ ప్రశ్నకు 'విరివిగా' లోని 'విరి' నాల్గవ దానికి 'ఓడక' లోని 'ఓడ' సమాధానములైనవి. ఇట్లు మిగిలిన సీస పాదము లందు "కల, శ్యామ, దివి, కరి, వల, వలుకు" అని పదములుండి సమాధానములైనవి.

ఇందలి మూడవరకము : 'A' Sectionలో ఉన్న విద్యార్థిని "నీవు ఏ పెక్షనులో ఉన్నావు?" ప్రశ్నకు, 'A' Sectionలోనే అనే సమాధానము. ఆంగ్లాండ్ర పదోచ్ఛారణ సామ్యముచే ఇది సాధింపబడినది.

రెండవ విధము. ప్రశ్నోత్తర చిత్రము

పెక్కు ప్రశ్నల కొకే సమాధానము.

ఇందు మొదటి రకము.

"సూర్యభగవాను వట్టపు భార్య యెవతె?

నీతిలేని యుద్యోగి చింతించునెద్ది?

బాటనెదిగోరి వృక్షముల్ నాటుచుండు?

దాని చాయ యటన్న ఉత్తరము గాదె "

పై మూడు ప్రశ్నలకు 'చాయ' అని ఒకే సమాధానము.

[అద్భుమిల్లి నారాయణరావు. నారాయణీయము, పుట 76].

1. సంపాదకుడు. శ్రీరంగాచార్య. ప్రచురణ. ఆం. ప్ర. సా.

అకా. హైదరాబాదు. 1978.

రెండవ రకము.

రెండు ప్రశ్నలకొకే సమాధానము. కాని అది గత ప్రత్యాగతముగ ఉండవలెను. అదికూడ ఐదక్షరములలోనే ఉండవలెను.

ఉదా:- పై 'చాటు పద్యరత్నావళి' పుట. 26.

సీ॥ రాజుల కెబువంటి రత్నముల్ ప్రియమయ్యె?

కాయలే చెల్లవి కరులుమింగు?

ఈ రెండు ప్రశ్నలకును సమాధానమొకటే. "వెలగలవె." ఎట్లు? రాజులకు ప్రియమైన రత్నములు వెలగలిగినవే. అనియు, ఏనుగులు వెలగ చెల్లకాయలు మింగుననియు రెండుప్రశ్నలకును సమాధాన మర్థవంతమైనది. మరియు సమాధానం గత ప్రత్యాగతములో ఉన్నది. అనగా ముందునుంగి వెనుకకు వెనుకనుండి ముందుకు చదివిన ఒకే రీతిగ ఉండుట. "వెలగలవె". ఈ పదమునందైదే అక్షరములు గలవు.

ఇట్లు మరిరెండు సీసపాదములను గమనింతుము.

"నెద్దాని నీళ్వరుండెచ్చోట ధరియించు?

జారుడేవంక నెవ్వానిగోరు?

— "నెలతలనె."

నెన్నెన్ని దినముల కేతెంచు పున్నమ?

జనయిత్రి పుష్పిణి సమయమేది?

— "నెలనెలనె."

ఇందలి మూడవరకము.

రెండు ప్రశ్నలకొకే సమాధానము. కాని సమాధానము రెండు భాషలలో సరిపోవలెను.

"రావణస్య కియద్వక్త్రం

నూపురం కుత్ర వర్తతే

అంధ్ర గీర్వాణ భాషాభ్యాం

ఏకమే వోత్తరం పద."

రావణుని తలలెన్ని? పది. నూపుర మెక్కడ ఉండును? పది. అనగా పాద మందు సమాధానము 'పది' అను పదము సంస్కృతాంధ్రముల సరిపోయినది.

మూడవ విధము. ప్రశ్నోత్తర చిత్రము

ఉత్తరముచేత ప్రశ్ననూహించుట.

ఉదా:- అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు-నారాయణీయము పుట. 77.

తే॥ గీ॥ ఎఱుగరో రావు వై ద్యాభివృద్ధి గుళ్ళ
వాడ? యేవాడ? గనుగొన్న వారి రోగు
లే, యెవండు వల్కిన వాని వృత్తి పద్ధ
తియె, యెవడు విన్నవాని కీర్తిని గురించె.

రావుగారి వైద్యము గూర్చి వద్యములో వివరింపబడినది. దానినిబట్టి ప్రశ్న నూహింపవచ్చు. గుడివాడ రావు వైద్యాభివృద్ధి నెరుగరా? అనుప్రశ్న నూహింప వచ్చు. ఆ ప్రశ్న మొదటి పాదములోనే గూఢమై యున్నది.

నాల్గవ విధము ప్రశ్నోత్తర చిత్రము

ఉన్న ప్రశ్నోత్తర సవితీయే ఉత్తరమగు చిత్రము నాల్గవ విధమునకు చెందినది.

కొన్ని ప్రశ్నలకు సమాధానములు అవధాన సమస్యలో ఉండును ఆ సమాధానాలకు ప్రశ్నల రూపముతో ఆ సమస్య పూర్తి చేయబడును. ఆ విధముగ సమస్యలు పూర్తిచేయుట పరిపాటియైనది.

ఉదా:- 1) రాధేయడు నందినెక్కి రావణు గెలిచెన్. ఇది సమస్య. పూరించిన విధాన మిట్లున్నది.

కం॥ యోధుడెవరు కురుబలమున? [రాధేయడు]
మాధవ సఖుడేమియెక్కి మరీ తిరుగాడున్ [నందినెక్కి]
సాధించె రాము డెవ్వని [రావణుని గెలిచె]
రాధేయడు నందినెక్కి రావణుగెలిచెన్.

మొదటి మూడు పాదాల మూడు ప్రశ్నలకుగల సమాధాన పదములతో నాల్గవ పాదము పూరింపబడినది. మరియొక విధముగ చెప్పవలెననిన నాల్గవ పాదములో ఇచ్చిన సమాధాన పదాలకు ప్రశ్నరూపములో మొదటి మూడు పాదాలలో చెప్పట జరిగినది.

ఉదా:- 2) “అలరు గణింప వంక్తిరధు నాత్మజులెవ్వరు? మైథిలుండు నే
లలనకు తండ్రి? మన్మథుని లావు శరంబులు నెవ్వ? కాళికా
చెఱవుని నామమెద్ది? మరీసీరియు శౌరికి నేమికావలెన్
చెలువుగ రామలక్ష్మణుల, సీతకు, దమ్ముల, శంభు, దన్నయున్.”

పద్యములోని మొదటి మూడు పాదాలలోగల ప్రశ్నలకు నాల్గవ పాదములో వరుసగ సమాధాన పదములు కూర్చబడినవి. పంక్తి రథనాత్మజాలు రామలక్ష్మణులు సీతకు మైథిలుండు తండ్రి, తమ్ములు=పద్యములు మన్మథుని శరములు, కాళిదా చెలువుని పేరు శంభుడు, సీరియ కారికి అన్నకావలెను.

ఉదా:- 3) “వజల రుజకెద్ది దైవమ్ము? వైద్యవిద్య

కష్టముల నేది మఱపించు? గానవిద్య

యేది సప్తసంతతి స్థిరమిలను? కైత

యెవ్వడొంద్ర నాలంద సృజించె? రావు.”

పై పద్యములో ఒక్కొక్క పాదమున ఒక్కొక్క ప్రశ్న పాదాంతమున ఆ ప్రశ్నకు సమాధానము కూర్చబడినది.

2. ప్రహేళికలు—పొడుపుకథలు

ప్రపూర్వకమై భావకరణార్థకమైన హిలధాతు నిష్పన్నము ప్రహేళికాశబ్దము. లక్షణము “ప్రహేళికాతు సాజ్ఞేయా వచః సంవృత్తి కారియత్” అఖీప్సి తార్థమును సమాచ్ఛాదించునట్లుగా చేయు వాగ్విన్యాసమే ప్రహేళిక అని అర్థము.

“ప్రహేళయతి సూచయతి భావం నతు స్వరూపార్థమితి ప్రహేళికా”¹. అర్థ స్వరూపమును తెల్పుక భావమును మాత్రం సూచించునదిది యన్నమాట. ఇది పొడుపుకథ వంటిది. కాని సంస్కృతములోను తెలుగులోను ప్రహేళికలు, పొడుపు కథలు వేర్వేరిని గుర్తింపదగును.

ప్రహేళికలు :

“ప్రహేళికా నకృత్ప్రశ్నః” అని భోజాడనెను. దండి ప్రహేళికా ప్రయోజనము నిట్లు వివరించెను.

“క్రీడాగోష్ఠీ వినోదేషు తద్ జైరాకీర్ణ మంత్రణే

వరవ్యామోహనే చాపి సోషయోగాః ప్రహేళికా.”

[కా ద. III. 97]

ఈ శబ్దాలంకారములు రసాను గుణముగ గద్య పద్యములలో కవులచే ప్రయోగింపబడవలెననియు, ప్రకాశకర్షుడిట్లు వివరించెను.

¹ కావ్యాలంకార సంగ్రహము. సన్నిధానం వారి, పుట. 500.

“లీలాకమల మౌచిత్యం వాసః ప్రశోత్తరమ్ పరమ్
ప్రహేళికాంతు పదక మనుప్రాసంతు కంచుకమ్
క్రీడాశకుంతలం యమకం గూఢోక్తిం కేళికందుకమ్.”

(రసార్ణవాలంకారము. III. 71-74)

ఇది యిట్లుండ,

“రసస్య పరిపన్థిత్వా న్నాలంకారః ప్రహేళికా.”

(సా. ద. 10-13).

ప్రహేళిక అలంకారము కాదు. రసమునకు విరోధి అని సాహిత్యదర్పణ కర్త అభిప్రాయపడెను. ఉక్తివైచిత్ర్యా మాత్రము చ్యుత చిత్రమని దానిని వివరించెను.

ప్రహేళికలో భేదములు:

కావ్యాదర్శనమున శ్రుదనారు ప్రహేళికలు లక్షణ లక్ష్య సహితము : పరిపవ
బడినవి. అవి. 1. సమాహితా. 2. పంచిత. 3. వ్యుత్క్రాంత. 4. ప్రముషిత.
5. సమానరూప 6. పరుష. 7. సంఖ్యాత. 8. ప్రకల్పిత. 9. నామాంతతిత.
10. నిభృత. 11. సమానశబ్ద. 12. సమూహ. 13. పరిహారిక. 14. ఏకచ్ఛన్న.
15. ఉభయచ్ఛన్న. 16. సంక్లిష్ట.

సాహిత్యదర్పణమున చెప్పబడినవి ఆరు. అవి. 1. చ్యుతాక్షర. 2. దత్తాక్షర.
3. చ్యుతదత్తాక్షర. 4. అక్షరముష్టి. 5. బిందుమతి. 6. అర్థమతి ఇవియే సర
కంఠా. లో చెప్పబడినవి.

ఇట్లు ఇవి మొత్తము 22.

ఈ ప్రహేళికల స్వభావమర్థ గోపనమని లక్షణమును బట్టి గ్రహించితిమి. వీనిలో పెక్కులు అర్థచిత్రము ద్వారా సాధింపబడెడివే. కొన్ని చ్యుత చిత్రమునకు చెందినవి. కొన్ని సంకేతములద్వారాను, కొన్ని ఉపాద్యారాను, సాధింపదగినది. దండి 16 పేర్కొన్నను గుర్తించినవనలు 30 దాకా ఉన్నవి

పై వివరణముబట్టి చ్యుత, గూఢ చిత్ర సంబంధము గలిగిన ప్రహేళిక అనియు, కొన్ని చిక్కుప్రశ్నల పంటివనియు, నేర్పుతో సాధింపగలిగినవనియు తెలియవలెను.

ఈ ప్రహేళికలు అవధాన ప్రక్రియలోను, ఒక క్రీడగాను వాడబడదగినవి

కాని అవయత్నముగ కావ్యముల వీనిని కవులు ప్రయోగింతురనుటలో అతిశయోక్తి లేదు.

పైన పేర్కొనబడిన 22లో చ్యుతచిత్రమున (1) చ్యుతాక్షరా (2) దత్తాక్షరా. (3) చ్యుత దత్తాక్షరా వచ్చినవి. ఇక మిగిలిన 19 ఆర్ధచిత్రమునకు, చిక్కుప్రశ్నలకు, నూహ సాధ్యములునై యున్నవి. అవి దిగువ వరుసగా వివరింప బడుచున్నవి

1. అక్షర ముష్టికా. ఇది. సర. కంఠాలో ఇట్లు చెప్పబడినది.

“అతిః అతిః అన్మతలం ప్రిద్య రద్య జద్యపద్య

మేలామేలా మేలం మేలం ఫన ఫన ఫన ఫన.”

(2-361.)

ఇది శబ్దాలంకారసంబంధి అని చెప్పవచ్చుగదా.

2. బిందుమతి

ఇది బిందు సంకేతముచేత ప్రదర్శింపబడును. దానివలన అక్షరములు కనుగొనవలసియున్నది. ఈ బిందుమతి నిర్మాణ మిట్లుండవలెనని దలంచవచ్చు.

లక్షణము. “బిందూనేవ హలాం స్థానే స్వరాస్సకృతి వల్లిఖేత్

తద్బిందు మదితి ప్రాహరణ్యే బిందుమతేతి చ.” (4-3.)

తలకట్టు తప్ప మిగిలిన అచ్చులను హల్లులమీద చేర్చవలసి వచ్చినపుడు వాని గుర్తులు బిందువుల మీద చేర్చవలెను. సంయుక్తాక్షరములకు, ద్విత్వాక్షరములకు బిందువు క్రింద బిందువుచేర్చి వ్రాయవలెను. విసర్గహాడ బిందువుక్రింద బిందువుగా వ్రాయవలెను. కాని పరిమాణము చిన్నది.

ఉదా:- (1) త్రిభువన చూడారత్నం

మిత్రం సింధోః కుముద్వృత్తి బంధుః

అయ ముదయతి ముస్యణారుణ

రమణీ పదనో పశుశ్చంద్రః

ఇది బిందువులలో :

ఠ్ఠియింంంంరాంంంం
ఠ్ఠింంఠ్ఠింఠ్ఠిఃయింంఠ్ఠింంయిః
ంంయింంఠ్ఠియింంరాంం
ంంఠ్ఠింంఠ్ఠింంంంంంంంంః

పై బిందుమతి కాదంబరీ వ్యాఖ్యాత చూపిన ప్రహేళిక. 1.

ఉదా:- (2) సర. కంఠా. లో 2-363.

(3) కపింద్రకర్ణభరణమ్. 4-3.

ఇది అక్షరములను బిందువుల రూపమున గోపన మొనరించు చిత్రము. ఇది రహస్య సమాచారము నందించుటకు తోడ్పడును. అయితే సంకేత జ్ఞానమటు నందించువారికి, ఇటు గ్రహించువారికి వచ్చి ఉండవలెను.

3. ఆర్థమతి

ఉదా:- సర కంఠా. లో. 2-365.

“ఉత్తప్త కాణ్వునాభాసం నందప్త దళనచ్చదమ్
సరసం చుంబయతే హృత్ప్రైర్వైర్వైరపి కిముజ్జ్వలమ్.”

4. సమ హితా

“అహుః సమహితాం నామ గూఢార్థాం వద సంధినా.” అని దండి లక్షణము. “శబద సంధిచేత గూఢార్థతమగు దానిని సమాగత యటంచు వచించెదరని” ఆంధ్ర కావ్యాదర్శము సంధిని విడదీసి వదముల అర్థచిత్రము ద్వారా ఈ ప్రహేళికార్థము గ్రహింపదగును.

సంస్కృతములో ఒక ఉదాహరణము. కావ్యానశాసనమ్ వ్యాఖ్య

V. 521

వయస్వినీనాం ధేనూనాం బ్రాహ్మణః ప్రావ్యవింశతిమ్
తాభ్యోష్టాదశ విక్రీదు గృహిత్యైకాం గృహం గతః.”

ఒక బ్రాహ్మణున కిరువది గోవులు లభించెను. వానిలో వదునెనిమిదింటిని అమ్మివేసెను ఒకదానిని తోలుకొని ఇంటికి చేరెను. అని వాక్యార్థము. ఇదేమి? మిగులవలసినది రెండు గోవులు గదా. కాని ఇట్లు సమర్థించవలెను వయస్వినీనాం = ఆవులలో, ధేను నా ఊనామ్ (ధేనూనాం) = ఒక ఆవుచేతక్కువైన, వింశతిమ్ = ఇరువదింటిని అనగా వందొమ్మిది అని విశేషార్థము. కావున బ్రాహ్మణునకు లభించినవి 19. విక్రయము 8 చేయగా 1 మిగిలినది.

ఇది యుక్తి ప్రశస్తి. పదసంది. అర్థచిత్రమువ్వారా సాధించబడినది.

తెలుగులో పదచ్ఛేదముతో షరిష్కరించే సమర్థులందు కుదాహరణములుగా గ్రహించవచ్చు.

(1) సంధ్యావందన మాచరింపవలదా? చౌశీతి బంధమ్ములన్. ఇది అవధాన ప్రక్రియలో సమస్యాపూరణమున కిచ్చినది. దీనిని “సంధ్యావందనమా! చరింపవలదా? చౌశీతి బంధమ్ములన్” అని విడదీసిన సరిపోవును.

(2) ఈతాకుల గుడిసెలోన ఇనుదదయించెన్.

“తా తొంగున్నావా

ఈతాకుల గుడిసెలోన? ఇను దదయించెన్.”

అంగములో పదాలను దగ్గరగా పడినపుడు ద్వనిచే వేతొకపదము స్ఫురించి యీ ప్రహేళిక ఏర్పడును

అందుకు రెండు ఉదాహరణములు¹.

1) Sixty cups are on the tabel. Five cups fell down. how many cups are on the table. Six-tea cups అని, Sixty cups అని ద్వనిచే అర్థములో మార్పువచ్చును. దీనికి సమాధానము1.

2) Ten cows have twenty four legs. దీనికి twenty fore legs అంటే సమాధానము సరిపోవును.

1. గుమ్మా శంకరరావు వారి పొడుపు కథలు. ప్రచు ఆ.ప్ర. సా. అ.

6. పంచిత

“పంచితాన్యత్ర రూఢేన యత్ర శబ్దేన పంచనా” అని దండి లక్షణము.

ఉదా:- చర్లనారాయణశాస్త్రిగారి అం.కా.ద. 110.

కం॥ ఈగతి గుట్టసేవను

సాగించెడు నీకునురతి సమధికమగునో

యాగతి యచ్చరలకుఁదులఁ

దూఁగెడు నారులను బొందు దొరకును నగునే.

ఇట కుట్టపదము మరగుజ్జు త్రీ అను నర్థములో రూఢము, కాని అన లర్థము ‘కన్యాకబ్జనగరి’ అని రూఢ్యర్థముచేత అసలర్థము గూఢ పఱచబడినది. ఇది ఆ పద మందలి అర్థ చిత్రముద్వారా సాధింపబడినది. రూఢ్యర్థము పంచన చేయుచున్నది.

6. పుష్కరాంత

“పుష్కరాంతాతి వ్యవహిత ప్రయోగాన్మోహకారిణీ అని దండి లక్షణము

ఉదా:- అం.కా.ద 111.

తే॥గీ॥ హంస కఠిన కంటక యుతమగు కమలిని

గాండమున ముద్దిడుకొను ముఖమున రుతము

చక్కగా నొనరించుచు ముక్కుఁ చేర్చి

మృదులమైన యంగము సపరించు కొనును.

గాండమున, రుతము, చక్కగాచేయుట, ముఖమున ముద్దిడుకొను, అన్వయము దూరముగా ఉన్నది. కాని వ్యామోహము కల్గించుచున్నది.

7. ప్రముషిత.

“సాస్యాత్ ప్రముషితా యస్యాం దుర్బోధార్థా నదావశీ” అని దండి లక్షణము.

ఉదా:- అం.కా.ద. 112.

తే॥గీ॥ పలుకు నీ కాలమున స్ఫూర్తవల్గుపులయి

స్నాతుతాఢాతు లోకని యా తొగచెలి

కాఁడు నాఁకు బ్రసన్నుఁడౌ కారణమున

నాదు వాయువుల్ దారులై నలుపు మీరు.

కాలము = కాల్యతేజీవ్యతే = ముందుకు జిమ్మబడును గానకాల మనగా పాదము. స్ఫార్థ = స్థితములుగా అందమైన, ఖతులు = ఖ = అకాశ సంబంధముగా, ఖ అను శబ్దము కలుగునట్లు, అతులు = ఎక్కువగా నడచునవి నూపురాద్యలంకారములు. ఓ కవి = ఓకన్య, దారులు = రుద్ధకేస్తలు గలవై అందముగా నున్నవి. ఇట కాల, స్ఫార్థ, ఖతులు, కవి, దారులు, అన్న పదములుపై అర్థములలో అప్రసద్దములై యున్నవి.

ఇది కూడ శబ్దముల అర్థ చిత్రముద్వారా సాధింపబడినది.

తెలుగులో దీనికి రెండు ఉదాహరణములు.¹ వదాల వలననేగాక ఇతర శాస్త్ర పరిచయ లోపమువలన కూడ దుర్బోధ కలగవచ్చు. ఇవి ప్రముషితా ప్రహేళికలే.

1) నక్షత్రముగల చిన్నది

నక్షత్రము చేతబట్టి నక్షత్ర ప్రభున్

నక్షత్రమునకు రమ్మని

నక్షత్రము పైన వేసి నాదుని పిలిచెన్.

నక్షత్రములు 27. వానిలో ఉత్తర, భరణి, మూల, హస్త - ఈ నాలుగు నక్షత్రములతో ఈ చిత్రము నిర్మింపబడినది ఇది అభిమన్యుడు యద్ధానికి బయలు దేరుటకుముందు ఉత్తర వీర తిలకమును దిద్దెడి ఘట్టములోనిది నక్షత్రముగల చిన్నది. ఉత్తర, నక్షత్రముచేత బట్టి భరణిని పట్టుకొని, నక్షత్రప్రభుని = తన భర్తను, నక్షత్రమునకు రమ్మని - మూలకు రమ్మని, నక్షత్రముపైన వేసి - హస్త అనగా తన చేతిని పై నుంచి పిలిచెను.

2) కన్యకు నైదు జంఘలును జన్యకు నాలుగుచంబులెన్నగా కన్యకు నాలుగు కన్నోమలు కన్యకు నేడు విశాల నేత్రముల్ కన్యకు ద్వాదశంబులగు కౌనును కల్గిన వంపలక్షణా కన్యకు నీకు నింక నదిగావలె కస్తురి రంగనాయకా.

ఇక్కడ జ్యోతిశాస్త్ర పరిచయ మవసరము, కన్యకు 5 మకరము. మకరమువంటి జంఘలును, కన్యకు నాలుగుచంబులంటి కుదంబాలును, నేననక 4 ధనుస్సు. ధనుస్సువంటి కనుబొమలును, కన్యకు 7 మీనం. మీన నేత్రములును, కన్యకు 12 సింహం - సింహము పెడుమును, గల కన్యతో నీకు, కన్యకు 10 ఐన మిథునము. అనగా జంట - జోడుగావలెను అని అర్థము.

1. గుమ్మా శంకరరావుగారి పొడుపు కథలు. ప్రచురణ 1975

8. సమాన రూప

“సమాన రూపా గౌజార్ధారోపి తైర్గ్రధితా వదైః” అని దండి లక్షణము ఉదా:- అం. కా. ద. 113.

తే॥గీ॥ ఉప వనమునందునై చిగురుటాకు
లెనఁగు వల్లరి నా చేత దృష్టమయ్యె
దాని యొక్కొక్క చిగురున దామ్రమైన
యొక్కొక కుసుమ మంజరి యొప్పుచుండు.

నాయిక ఉద్యానవనముగాను, బాహువు వల్లరిగాను, వల్లసము లంగుళులు గాను, కుసుమ మంజరి నఖవంక్తిగాను ఆరోపింపబడెను. ఇది సమాసోక్తి అలంకారముగా జెప్పవచ్చు. ఉపమేయ పదగోళనము. గౌజార్ధ ప్రధాన మగుటచేత అర్ధ చిత్రముద్వారా ఇది సాధింపబడినది

9. పరుష

“పరుషా లక్షణా స్తిత్వమాత్ర వ్యుత్పాదిత శ్రుతిః” అని దండి లక్షణము. ఉదా:- అం. కా. ద. 144.

కం॥ సురచయము యధేచ్ఛముగా
సురాలయమునందు మాత శోభలు చెలగన్
దిరుగుదు రామున సౌరపు
సరసి మునుగుచున్నవారి చాడ్చున నేడున్.

సురాలయమన్నది స్వర్గమనెడి అర్థములో రూఢము. సురలలోని పుష్కము బ్రహ్మరుచేయువారు, వారి ఆలయము=మద్యశాల. అన్నది అప్రసీద్ధము సౌరపు సరసి=మద్యపు చెరువు-ఇది అప్రసీద్ధము. కృత్రిమార్థకల్పన మిందు గలదు. ఇది వంచితవలె నున్నది. ఇది అర్ధ చిత్రముపై ఆధారపడినది.

10. సంఖ్యాత

“సంఖ్యాతానామ సంఖ్యానం యత్రవ్యామోహ కారణం.” అని దండి.

ఉదా:- అం. కా. ద. 115.

కం॥ ఇరుపార్శ్వములన్ జతుర
క్షరములతో దనరి మధ్యగా నాసిర్యా
క్షరమగు పురి గలదిదికా
పుర ముష్టాక్షరి యుతాఖ్య భూపాలురకున్

నాసిక్యాక్షరపురి=అనగా కాంచీపురి అని అర్థము. క్, ఆ, ఇ, ఎ, ఈ అను 5 అక్షరములలో 'ఇ' అను అను నాసికము మధ్య ఉన్నది. అష్టవర్ణాక్షరములలో గల రాజులు అనగా పల్లవ ల్ అనునారు 'వ్+అ+ల్+ల్+అ+వ్+ఉ+ల్.' అంతెంతో గూఢార్థము చెప్పబడినది. అర్థగూఢ చిత్రము.

ఇది పొడుపు కదవలె ఉన్నది. ఒక పట్టణము పేరు 5 అక్షరాలు. మొదటి రెండక్షరాలు 'ఏనుగు' అర్థములో వాడుదురు. చివరి మూడక్షరాలు పట్టణమనే అర్థములో వాడుదురు. ఆ పట్టణము పేరేమి? 'కరిపురము.'

11. ప్రకల్పితా

"అన్యథా భాసతే యత్ర వాక్యార్థః సా ప్రకల్పితా." అని దండి లక్షణము.

ఉదా:- (1) అం. కా. ద. 116.

కం॥ రాజవడెడు మాటలతో

వాలినతలకు ను దైన్యపు చూపులతోన్

దూలుచు నిలబడినను నీ

వేలా కరుణింప వోసి వృద్ధానన్నున్.

అప్పు పుస్తకములోనే పై శబ్దము లో రెండవ పాదము లో ఒక అక్షరము పోయి ఉన్నది.

'వృద్ధా' కాముని వాక్యముగా దోచుచున్నది అసలర్థము వృద్ధిగలది. "వృద్ధ లక్ష్మీ" లక్ష్మీ! దయ జూడమని ప్రకృతార్థము-వృద్ధాశబ్దమునకు 'లక్ష్మీ' అనేది అర్థము కల్పింపబడినది. కనుక ప్రకల్పితా శబ్దమున కర్థచిత్రము ద్వారా ఈ ప్రహేళిక కర్థము చెప్పకొనదగును.

విరోధాభాసాలంకారము వలె-అవశబ్దాభాసము, అశ్లీలాభాసములు కూడ ప్రకల్పితా ప్రహేళికకు కొంతవఱకు చెప్పుకోవచ్చు.

(2) అవశబ్దాభాసము

ఉదా:- తే॥గీ॥ వేధ వేదాంత విద్యలు వే విధముల

దెలిసి నర్వోత్త మత్వ ప్రతిష్ఠ నీతి

[వేదులవారి ల స. పుట. 212. మొదటి రెండుపంక్తులు.]

ఇందు 'వేధవేదాంత' అవశబ్దముగా కన్పడును. అసలు వేధవేదాంత విద్యలుగా ఉండవలెను. కాని వేధ=బ్రహ్మదేవుడు, వేధ+అంతవిద్యలు=బాధఅను నాశనము జేయువిద్యల ననెడి అర్థములో అవి సుశబ్దములే.

(3)

కం॥ భూధర దారీ కగవర

గాదేవా దండమిడుదు కరుణాఖరధీ

యోదామోదర ఖేళవ

రాదా నాదాన రసిక రాగవదనా

[విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 6].

‘భూధర దారీ’ వలె కన్నడు భూవరదారీ ప్రయోగము అనగా భూమియొక్క
 ఫీతిని పోగొట్టువాడా!, ‘ఖగవర’ వలె కగవర ప్రయోగము. కగ=జీవాత్ములను
 పొందినవాడా!, వరగ=శ్రేష్ఠులను పొందువాడా!, ‘కరుణాఖర’ వలె ‘కరుణాఖర’
 అనగా ‘కరుణా+అఖరధీ’=కృపచేత కఠినముగాని బుద్ధిగలవాడా!, ‘ఖేళవ’ వలె
 ‘ఖేళవ’-అనగా ‘ఖ+ఈళవర’=స్వర్గమునకు నాయత్వలైన వేల్పులలో శ్రేష్ఠుడా!
 ‘రాఘవ’ వలె ‘రాగవ’ ప్రయోగింపబడినది.

(4) అశ్లీలాభాసము.

అ॥ వె॥. లంజరాగ సరసకుం జవరాల్చేరి

ముద్దులాడి హర్ష ముగ్ధకేళి

కాలలోన బయల చంద్రకాంతుల గ్రామ

విహృతి నెఱపునెద్ద వేంకటశతి.

[విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. ఉ. భా. 20]

అర్థము: లంజరాగ సరసములైన ఉత్తమ నికుంజములను జేరి ముద్దులు
 పెట్టుకొని ప్రేమకుచెందిన అందములైన వడుకటింటి వెలువల వెన్నెలలోను కామ
 క్రీడ నలుపునట్టి వేంకటేశ్వరుడు అని అశ్లీలార్థము.

లంజ=లక్ష్మి, యనెడి యర్థమున కల్పితార్థము.

12. నామాంతరితా

“సా. నామాంతరితా యస్యాంనామ్ని నానార్థకల్పనా.” అని. దండి.

ఉదా:- అం. కా. ద. 117.

తే॥గీ॥ ఒక్క పార్థివ వ్యక్తి నోసి చంచ

లాక్షి! యాదవి రాజా యటంచునొప్పు

కానివ్యక్తికి రాజార్థకత మఱియు న

నాకనత దనర వగ్గు సనాతనతయు,

పార్థివవ్యక్తి = వృధిని యందు విదితుడైనవ్యక్తి, అను అర్థమును బట్టి 'రాజు' అనదగును, న అతన = తనశబ్ద శూన్యముకావది, అనగా తనశబ్దము, ననా తన = తనశబ్ద శూన్యముకాని దానితో కూడినది అనగా 'రాజననాతన' దానిభావము. అనగా 'రాజతన' వృక్షముపేరు. ఆ 'రాజ తనవృక్షము' ఇటు రాజుగాదు. అటు ననాతనము కాదు. అది పేరులో నానార్థకల్పనచే కప్పి పెట్టబడినది.

నామవిశేష ప్రకటనము కొఱకు అనేక వస్తువుల కల్పన చేయబడిన నామాంతరితా అనవచ్చు. దీనియందు కూడ అర్థ చిత్రమున్నది.

ఇటువంటి ప్రహేళిక. లనఁదదగునని కొన్ని తెలుగులో కలవు.

ఉదా:- (1) చంపకమాల.

'అలమున చంద్ర బింబనమమై దన రాఁతెడు వక్త్రమందులో
గలిగిన నామ భేదములకై ఁడి నొప్పెడి కప్పకొప్పు చె
క్కులు రదనాఁకు కంబులవి గుబ్బిలకున్ సరిరాక పోయె చే
తులు నడలాయె దానిగతి తోచును పొంకపుటారు బోటికిన్ '

(2) అధర ముఖవర్ణ శూన్యంబు లతివ కుచము

లాన నాకార రహిత మబ్జాక్షిమేను

అజ జఘన మండిలము ధంచయానకురులు

చరమ బాదిత కరములు చామ తొడలు.

అంగములో ఈరకము పొడుపుకధ

"He is between two MATS and ICS is after the Mat.
What is it.?"

"M A T H E M A T i c s .".¹

18. నిభృతా.

'నిభృతా నిభృతాన్యార్థా తుల్య ధర్మస్పృశాగిశా.' అని. దండి లక్షణము.

ఉదా:- కా. ద. (అంగ్రధము). 18.

1. గుమ్మా శంకరరావుగారి. పొడుపు కథలు. ప్రచురణ. 1975 మార్చి

తే॥గీ॥ బహుశ భంగి కలాకృష్ట బహుమనుజులు
 వసుమ దాపి హృత్ప్రవృత్త వర్జ సక్రి
 యైన దీక్షలు దుర్ధరలైన గాని
 కారు గణికలు వార లెవ్వారు చెప్పహ.

తన వివిధ భంగిమలచే అందరినీ ఆకర్షించి ధనహీనుని విడిచి ధనవంతుని వద్దకు పోయేదేదీ? వేశ్యలుకాదు. నదులు తమ అలలచే వృక్షశాఖల వృత్రాలను తమ ప్రవాహములలోనికి లాగి ధనహీనుడైన వర్షతాన్ని వదిలి ధనవంతుడైన సముద్రుని చేరుకొనెను. ప్రస్తుతార్థము గూఢమై యున్నది. రహస్యమును దెలుపునది అందుచే నిది నిభృత. ఆర్థ చిత్రసంబంధి.

14. సమానశబ్ద

“సమాన శబ్దోపన్యస్త శబ్దవర్ణాయ సాధితా” అని. దండి

ఉదా:- అం.కా.ద. 119

కం॥ గెలిచి ప్రకృష్టక చాహ్వాయ
 ముల నక్షితి నామధేయమున నెసగొడు నీ
 లలితాంగ విఃపుడు నన్నో
 కలభాషిణి! చేయు నధిక కామాతురునిన్.

అభీష్ట శబ్దాల స్థానములో వాని వర్ణాయ వాచక శబ్దాలను ప్రయోగించి సాదించిన అది సమానశబ్ద ప్రహేళిక.

ప్రవాణినికీ వర్ణాయవాచక శబ్దము ప్రకృష్టకవము.

అధరానికి ” అక్షితనామధేయము

అని గ్రహించవలెను. కావున ఇదికూడ ఆర్థచిత్ర సంబంధి.

15. సంమూఢా

‘సంమూఢా నామ సాక్షాన్ని ర్దిష్టార్థాపి మూఢయే’. అని దండి లక్షణము.

ఉదా:- అం.కా.ద. 12.

కం॥ శయనంబున దంపతులు ప్ర
 ణయ కలహముచేత నాననంబులు పెడగా
 శయనించిరి, కూర్చొనటలె
 శయితులగుచుఁ జొందనంబు నలిపిరి ముఖముల్.

సాక్షేత్ వాచక శబ్దంద్వారా అర్థము నిర్దిష్ట మౌచున్నను, శ్రోతలలోవ్యామోహోత్పన్నము చేయుదానిని 'సంమూఢా' అందురు. (పెడగా) కోముచే వరుండు నట్లే అటులే కూర్చిని (అభిముఖముగా) వడుకొని చుంబిన మొనరించిరి. అని అర్థము. యుక్తి యాహ లిక్కడ ప్రధానము

10, పరిహారిక

“యోగమాల్యాకా నామ యాస్యాత్ సా పరిహారికా”. అని దండి లక్షణము ఉదా:-1) అం.కా.ర. 21.

అ॥ వె॥ శకున జిత తనూజ శాత్రవ గురుపాద

హతిని. ఖిన్నుడైన యట్టి జనుడు

హిమ విరోధ్యమిత్రదములచే వ్యాప్తమౌ

ఘన పథమును మెచ్చుకొనుచు నుండు.

శా.న పక్షియైన గరుకినిచే, జిర=జయింపబడినవాడు-ఇంద్రుడు అతని తనూజాడు అర్జునుడు. వానికి శాత్రవ=కర్ణుడు, దానిగురువు=సూర్యుడు, పాదహతిని=కిరణముల తాకినచే ఖిన్నుడైన జనుడు, ఎండచే బాధపడువాడు, హిమవిరోధి=అగ్ని, దానికి ఆమిత్రము జలము, దానిని వ=ఇచ్చినవి=మేఘములు, వానిచే వ్యాప్తమైన ఘనపథము=అకాశము-అకాశము మెచ్చుకొనుటయే ఇందు వర్ణితము యాగికార్థములు చెప్పు శబ్దములు పంక్తిగా అన్నవి

ఉదా:-2) విక్రాలవారి. శ్రీ. వేం. చి. ర. కరము. పూ. భా. 21. కందము

ఉదాహరణములు 3 4 గుమ్మా శంకరాపుగారి “పొడవు కథల” నుండి గ్రహింపబడినవి.

ఉదా:-3) తేలగీతి. “వర్షతశ్రేష్ఠ పుత్రి వతివిరోధి

అన్న పెండ్లాము అత్తను గన్నతండ్రి

ప్రేమ వారింట బెరిగిన పెద్దబిడ్డ

సున్నమివుడు తేగదే నుందరాంగి.

పార్వతీవతి=శివుడు, వానికి విరోధి చున్నందుడు, అన్న=బ్రహ్మ, పెండ్లాము. వర్షత, అత్త=లక్ష్మి, కన్నతండ్రి=నమ్ముదుడు, వారిపెద్దబిడ్డ=జ్యేష్ఠా. ఓజ్యేష్ఠా సున్నము తెమ్మని అర్థము

ఉదా:-4) పైదానికి సమాధానము. “జ్యేష్ఠ” చెప్పచున్నది.

కం॥ శతవ్రతంబుల మిత్రుని

సుతు జంపిన వాని బావ సూనుని మామన్

సతతము తలధరియించిన

సుతవాహన వైరివైరి సున్నం బిదుగో.

సూర్యు, కొడుకు=కర్ణుని, జంపినవాడు=అర్జునుడు, బావ=కృష్ణుడు, కొడుకు=మన్మధుడు, వానిమామ=చంద్రుడు, అతని తల ధరించినవాడు=శివుడు, వాని కొడుకు=వినాయకుడు, అతని వాహనము=ఎలుక, దానికి వైరి=పిల్లి, దానికి వైరి=కుక్క. ఓ! కుక్కా! ఇదిగో సున్నము అని అమె సమాధానమిడినది.

17. ఏకచ్ఛన్నా

“ఏకచ్ఛన్నాశ్రితం వ్యజ్యయస్యా మాశ్రయ గోపనమ్.” అని దండి.

ఉదా:- అం కా ద. 123.

తే॥ గీ॥ ఒక్కయమనుష్య హస్తమే యొకపుడేని

త్రీలస్తనమండలమును స్పృశింపబోదు.

శత్రుముసుగూడ స్పృశింప సాహసింప

దైవ నిష్ఠులనునాడు దీనినెపుడు

అమనుష్యుని ఈహస్త మెప్పుడూ ఆయుధాన్నిగానీ, త్రీస్తన మండలాన్ని గానీ స్పృశింపలేదు. కాని అది నిష్ఠులముకాదు అమనుష్య హస్తమనగా-అనుదపు చెట్టు—ఇది పరిపంథము ఇందు ఆశ్రితమైన పరిము వ్యక్తమైనది ఆశ్రయమయిన వృక్షము గోపనమైనది. కనుక ఆశ్రయశుద్ధ గోపనము జరిగినది, అర్థము సాధించుట కూహవ్రధానము. అర్థ చిత్రము తోడువడినది.

18. ఉభయచ్ఛన్నా

“సాభవే దుభయచ్ఛన్నాయస్యా ముభయ గోపనమ్,” అని. దండి.

ఉదా:- అం.కా.ద. 124

తే॥ గీ॥ ఏక మేకముతోఁ గూడి యెల్లకార్య

ముల నమీపించు నద్దియే భోజనంబు

వలుపు వేళను దృష్టి గోచరముగాగ

మారముగ ద్రోయగాబడుఁ దోయజాక్షి.

ఏది? ఎవరు? అన్ని పనులలో కలసి ఉండునో, తోజన సమయమున కనబడిన పారవైచడనో అది ఏది? ఏకము=ఏ శిరస్సునకునందించిన, ఏకము= ఏకేశము శిరస్సు, కేశము, ఈ రెండును ఆశ్రయాశ్రితములు. గూఢములు. కనుక ఆశ్రయాశ్రిత వదముల గోళన మిందున్నది. ఒకే వదమునకు రెండర్థాలచేత దీనిని సాధింపవచ్చును. అర్థచిత్రముపై నాధారపడినది. ప్రశ్నలోనే సమాధాన మిమిడియున్నది కావున ప్రశ్నోత్తర చిత్రం మొదటి విధమునకు చెందినదిగా చెప్పుకోవచ్చు.

19. సంకీర్ణ

“సంకీర్ణా నామ సాయస్యాం నానా లక్షణ రంకరః,” అని. దండి. లక్షణము ఉదా :- అం.కా.ద.125.

తే॥ గీ॥ సహిత హయసహిత గజయ సహిత భటయు

నై న యాసేన జితము కాదేని నాదు

నాత్మజుడ మాత్మకుడు మూడుడైన యట్ల

ప్రజులచే గణ్యుడగు నక్షరజుడయ్యు.

గుఱ్ఱములు, గజములు, భటులతో గూడిన యాసేన జయింప బడకపోయిన నా కొడుకు అక్షరజుడయ్యు, వరమార్థము తెలిసినవాడైనను, అమాత్మకుడు కాగలడు. మూడుడుగా ప్రజలచే పరిగణింపబడును. అని పైకితోచు అర్థము.

‘హ’ వర్గాశ్రి—శ,ష,స,హ; ‘య’ వర్గాశ్రి—య,ర,ల,వ; ‘గజ’ వర్గాశ్రి—క,చ వర్గాక్షరములు; ‘భట’ వర్గాశ్రి—ప,ట వర్గాక్షరములు; ఈసేన=‘ఇ’వారముతో గూడిన అచ్చులు; ‘స’ వర్గాశ్రి—‘త’ వర్గాక్షరములు; మొత్తమక్షర సంక్తి జితము కానిచో మూడుడని, అమాత్మకుడు=వర్ణములు లేనివాడు, అని ప్రజలు గణింతురు. అనెడిది గూఢార్థము. వంచనగా చెప్పబడే వంచిత శ్రవహాళిక, హయాదులు మొదలు సేనవరకు వివిధార్థ కల్పనముచే నామాంశ రిత శ్రవహాళిక, ఇందు సంకీర్ణమైయున్నవి.

ఇటువంటిదే సంఖ్యారచనము. బిందుమతివలెనే అంకెలతో వ్రాయు విధాన మిది. అక్షరములకు అంకెలు కేటాయించబడినవి. 3 అక్షరముల కొక్కొక్క చొ॥న 8 అంకెలకు మొత్తమక్షరములు సరిపోవును. ప్రతి అంకెకు సంబంధించిన మొదటి అక్షరము ఆ అంకె +1/4, రెండవ అక్షరము ఆ అంకె+1/2, మూడవ

అక్షరము అంకె $+3/4$, రండీ సూచించబడును. ఇక ఒత్తులు, దీర్ఘాలు, కొమ్ములు మున్నగునవి బిందుమతిలోవలె ప్రత్యేకముగా చూపబడును అక్షరములు వానిలో సరియగు అంకెలు దిగువ చూపబడుచున్నవి.

1/4 1/2 3/4

అ	తా	ల	ఏకం	జ	బా	న	వంచమీ (బాణం)
క	ద	వ	ద్వితీయం	ఊ	మ	హ	షష్ఠీ
ఘ	న	శ	త్రీణి	డ	య	శ	నస్తమీ
చ	స	ష	చతుర్థం	క్ష	ణ	ర	అష్టమీ

1 3 3 3 3 3

ఉదా:- ?—8—3—8—8—

2 4 4 4 4 4

జవాబు : ధర్మేశ్వరరావు

ఈ ప్రహేళికల గూర్చి సమగ్ర పరిశోధన జరగవలసి యున్నది. ఇప్పటికే కొంత పరిశ్రమ చేసి శ్రీ భాష్యం విజయ సారధిగారు వివిధ ప్రహేళికలు సేకరించి ప్రకటించిరి.

పొడుపు కథలు

ప్రహేళికలు పొడుపుకథలవలె కనబడినను రెండును వేర్వేరువి తెలియవలెను. ప్రహేళికలలో సంస్కృతాంధ్ర ప్రహేళికల నబిదిగినవి చూచితిమి. ఇప్పుడు సంస్కృతాంధ్రములలో పొడుపుకథలను గూర్చి తెలిసికొందుము.

ఈ పొడుపు కథల స్వభావము గూర్చి గుమ్మా శంకరరావుగారి ఎవరణ మిట్లున్నది. “మెదడుకు మేత వేసేవి, బుద్ధికి నై శిశ్యాన్ని కలిగించేవి, ఆలోచనను ప్రేరేపించేవి, తెలివి తేటలకు సానసెట్టేవి, పదును పెట్టేవి, జ్ఞాన తృప్తిను కలిగించేవి, యుక్తి ప్రయుక్తి ప్రకటన సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించేవి, సమన్వయను పరిష్కరించే కొశలాన్ని వృద్ధిచేసేవి, విద్యావైశద్యాన్ని కలిగించేవి, స్ఫూర్తిని కలిగించేవి, చమత్కారాన్ని, అద్భుతాన్ని కలిగించేవి ఈ పొడుపుకథలు. ఇది ఒక జ్ఞానకీర్తి.”¹

1. పొడుపు కథలు. ప్రచురణ. 1975 మార్చి. ఆం.ప్ర. సా. అకా.

హైదరాబాదు,

పై లక్షణాలు చ్యుత, గూఢ చిత్రములలోను, ప్రశ్నోత్తర, ప్రహేళికలలోను గలవని గమనించితిమి.

పొడుపు కథ ప్రశ్నోత్తర చిత్రములో ఒక రకమని చెప్పవచ్చు. ఏలన, ప్రశ్నలో సమాధానముయొక్క లక్షణములు చెప్పబడును ఆ లక్షణములు సమన్వయము చేసికొన్నచో సమాధానము సరిగావచ్చును పెక్కు ప్రశ్నలకు సమాధానమొక్కటి అను ప్రశ్నోత్తర రకమువలె పెక్కు లక్షణముల సమన్వయము పొడుపు కథ సమాధానమగును.

ప్రశ్నల రూపములో ఉండక సమాధాన లక్షణములు వర్ణించి చెప్పవచ్చు. పొడుపుకథ. ఇదియే ప్రశ్నోత్తరములో రెండవ విధమునకు పొడుపుకథకు గల ముఖ్య భేదము. కావుననే ఇవి ప్రత్యేక శీర్షికక్రింద చెప్పబడుచున్నవి.

పొడుపు కథ లన్ని భాషలలోను గలవు.

సంస్కృతము. ఉదా:- “అష్టదో దూర గామీ చ
సాక్షరో న చ వండితః
అముఖః స్ఫుట వక్త్రచ
యోజా నాతి స వండితః.”

పదములు లేనివాడు, దూరముగా పోయెడివాడు, అక్షరసహితుడు కనీసము వండితుడు కాదు. ముఖము లేనివాడు కాని స్ఫుటవక్త. వాడిని తెలిసినవాడే వండితుడు. సమాధానము కార్డు.

(2) “వనేజాతా వనే త్యక్తే
వనే తిష్ఠతి నిత్యశః
వణ్యప్రీ న తు సావేశ్యా
యోజా నాతి స వండితః”.

వనములో పుట్టినది, నీటిలో విడిచిపెట్టబడెడిది, నీటిలోనే ఎప్పుడూ ఉండెడిది, శరీరాన్ని అమ్ముకొనెడిది, కాని అది వేశ్యకాదు. అది తెలిసినవాడే వండితుడు సమాధానము ఓడ.

(3) “వృక్షైగ్రవాసీ న చ వక్షిరాజః
త్రిణేత్ర ధారీ న చ శూలపాణిః
త్వగ్వస్త్రధారీ న చ సిద్ధయోగీ
జలం చ బిభ్ర న్న ఘటోన మేఘః.”

చెట్టుపీడ ఉన్నది, కాని వక్షికాదు మూడు కన్నులున్నవి కాని శివుడుకాదు. చర్మశాస్త్రమే కలవాడు కాని, సిద్ధయోగి కాదు. నీటిని గలిగినది ఘటము కాదు. మేఘముకాదు. సమాధానము కొట్టరికాయ

తమిళము :

- 1) అణ్ణ నుక్కు ఎట్టాదు శంఖికి ఎట్టాదు. సమాశానము పెదవులు.
ఇది తెలుగులో అన్నకందపు అమ్మకందుతాయి.
- 2) పోవాన్ వారువాన్ తిమ్మప్పన్
ఒరుకే కాల్ నిప్పన్ తిమ్మప్పన్. — సమాధానములు — తలుపు.
ఇది తెలుగులో “నస్తాడు పోతాడు తిమ్మప్ప
ఓ కాల నిలుస్తాడు తిమ్మప్ప”

కన్నడము :

- 1) అంకదొంకద బావి
శంఖ చక్రద బావి
నారాయణ కేరిల్లద బావి. — సమాధానము చెవి
- 2) ఎరెడు మనిగె
ఒండుతొలె — సమాధానము. ముక్కు.
- 3) చిక్కుమనిగె
చెక్కెతుంబెద — పలువరుస

హిందీ.

- 1) తూచల్, మై ఆయా. క్యాహై? — తలుపు.
- 2) దో లబర్ తే, ఏక్ వకడ్తా. క్యాహై? — త్రాసు.

ఆంగ్లము : ఇందలి పొడుపు కథలను ‘Riddles’ అందురు. అంటే విడికథ అంతర్ధార్థము నూహించే ఒక ఆట. లేదా నమస్య అని దీని అర్థము.

Edgar Allen Poe. నిర్వచనము “It may well be doubted whether human ingenuity can construct enigma of the mind which human ingenuity may not by proper application, resolve.”

ఉదా:-

- 1) It has no teeth but bites — shoes.
- 2) If you take out one from nine, it makes ten. How it possible? — Roman No. IX.లో 1 తీసిన X మిగులును,

- 3) 'A' is the father of 'B' But 'B' is not son of 'A'. What is the relationship between 'A' and 'B'? — daughter.
- 4) It is placed on the table. It is cut and distributed amongst the members. But it is not edible. What is it? — playing Cards.
- 5) Why 'T' is called an island? Because it is in the midst of water:— 'WATER'. ఈ పదములో మధ్య ఉన్నది. ¹.

తెలుగు :

- 1) తోకలేని పిట్ట తొంటై అమడ పోయినది. — ఉత్తరము (post card)
- 2) పైన వచ్చు, లోన తెలుపు. గులకరాళ్ళు, తేటనీళ్ళు — నారింజ
- 3) ఏడ్వకేడ్చు నవ్వకేనవ్వచుండును
బాధ లేక బాధ పడుచు నుండు

నిద్రరాకయున్న నిద్రించు — చావకే

చచ్చు నెవ్వడో చెప్పుడు సరసులార — నటుడు.²

4) కొరవి గోషరాజు సింహాసన ద్వాత్రింశికలో విక్రమాయుని కడ కొకడు వచ్చి నాలుగు భాషలలో దీవించి, తన పేరు కనుగొనమని పొడుక్క కథ వివరించును అది యిట్లున్నది.

“నా పేరు ఆరక్షరాలు. అందులో మొదటి ఆక్షరము తీసినచో నేను అశ్వ వేదినగుదును. మొదటి రెండక్షరాలు తీసినచో నాట్యకర్త నగుదును. నాలుగు తీసినచో చాల నేర్పరిని. అన్ని ఆక్షరాలును కలిపి చదివినచో బుద్ధిబలముగల ప్రాధుడను. — నేతీరకాయవలె గాకుండ సార్థక నామధేయుడను.”

అకవిపేరు “పతురంగ తద్జ్జ” అని రాజు సమాధానమిడెను.

[సింహాసనద్వాత్రిన్ 2-47, 48]

1. ఆంగ్లో దాహరణములు - గుమ్మా శంకరరావుగారి ‘పొడుపుకథలు’ - నుండి గైకొనబడినవి. ప్రింటు. 1975. మార్చి. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రచురణ.

². చాటుపద్యరత్నావళి. పుట. 17.

అధుని కాంధ్ర సాహిత్యములో కొన్ని పొడుపు కథలను గుమ్మాశంకరరావు గారు గుర్తించిరి.¹ వానిని పేర్కొనుచున్నాను ఒకదానిని గూర్చి వర్ణించిన అది పొడుపు కథ అగును.

- (1) 'బడివంతులు' సినిమాలో "బూవాడమ్మా బూవాడు
బుల్లిపెట్టెలో ఉన్నాడు"

సమాధానము :- పెలిపోను

- (2) 'మేరానామ్ జోకర్'లో - "పిల్లికి ముందు రెండు పిల్లులు
పిల్లికి వెనుక రెండు పిల్లులు
పిల్లికి పిల్లికి మధ్యన ఒకపిల్లి
మొత్తం పిల్లుల సంఖ్య ఎంత?"

సమాధానము :-

- (3) 'ఇల్లరికంఠ' - ఒంటికాలిపైనుండి, హఠయోగ నిద్రలోనుండి
గుట్టుగ దనవని సాధించునది, వివరిస్తావా చిన
దానా? అంటే.... 'కుక్కగొడుగు' అని ఆమె
సమాధానము కాని 'కొంగ' అతని సమాధానము

- (4) 'మంగమ్మ శవధి'లో -

రాజా "నువ్వులలో పుట్టి నువ్వులలో పెరిగిన : న్నదానా!

నువ్వు గింజకంటె చిన్న ఆకు ఉన్న చెట్టు వీడి."

దానికామె "పువ్వులలో పుట్టి పువ్వులలో పెరిగిన ఓ రాజా! పువ్వులలో మూడు

రంగుల పువ్వు పూచే చెట్టు వీడి!! - అది వెలుతురు చెట్టు.

పొడుపు కథల గూర్చి నేను చెప్పిన నాచుమాత్రమే. వీనిని గూర్చి

సమగ్ర పరిశోధన జరగవలసిన అవసరమున్నది. ఇందు కసిరెడ్డి వెంకటరెడ్డిగారు కొంత ఇప్పటికే పరిశోధన చేసినట్లొక చేయుచున్నట్లు వారి వ్యాసమువలన తెలియుచున్నది.²

1. పొడుపు కథలు. పుట. 8-109+ప్రచురణ. ఆం. ప్ర సా.అ గా. 19. 5
మార్చి.

2. వివేచన. ప్రచురణ. డిసెంబరు. 1983. తెలుగుశాఖ. ఉస్మానియా
విశ్వవిద్యాలయము హైదరాబాద్.

8. నల్లెంట్లు

ఈ నల్లెంట్లను చిత్రకవిత్వ క్రింద చెప్పినవాడు అప్పకవి యొకడే. అతడై సను లక్ష్యము చెప్పినాడు కాని లక్షణము పేర్కొనలేదు.

బ్రాజ్ఞంలో దీని అర్థమిట్లు చెప్పబడినది: నల్లెంటి కావ్యం “Linking, coupling (అంటిపెట్టుట) Connecting. A sort of conceit in poetry where in certain words are capped or the names of places & etc are used in a double sense as Turn-bridge, Ox-ford & Co.”

అప్పకవి చెప్పిన లక్ష్య మీక్రిందిది [అప్పకవీయము-4-560]

కం॥ నారదముని శార్దూలము

కూరిమి నజినంబు గప్పకొని వేడుకతో

నారాయణ వాసమున క

నారత మేతెంచు ననగ నల్లెంటులగున్

ఈ నల్లెంట్లకు బ్రాజ్ఞంలో అర్థమున్నదని చెప్పి దానితో లక్ష్యమును నిమగ్నములచి చూపినది గుమ్మా శంకరరావుగారు.¹ వారి వివరణము “ఇందులో “నారదముని” పదం విడిచి మిగిలినదంతా ఇచ్చిపూర్తిచేయమంటారు. శార్దూలం. అజినం. కప్పకోవడం ఏమిటి? అని అనందర్పంగా తోస్తుంది అప్పుడు “నారదముని” పదం చేర్చి అజినం కప్పకోవడం నబబే. సమన్వయం కుదురుతుంది. ఏదైనా Capital Letterతో ఆరంభించే పదంతో కూర్చాలని అదే నల్లెంట్లలోని విశేషం. అని తెలుస్తుంది. అవధానంలో ఇచ్చే సమన్వయం నల్లెంట్లకు భేదం ఉంది. సాధారణంగా సమన్వయంలో చివరి పాదాన్నిచ్చి పూర్తి చేయమంటారు. నల్లెంట్లలో ఇంచుమించు పద్యచుండా ఇచ్చి ముందు ఒకటి రెండు పదాలు మినహాయిస్తారు. రెండింటిలోను అనందర్పము తొలగించబడి సందర్భపూర్తినికలిగించడం ఉంటుంది”

ఇక్కడ గమనింప దగిన అంశాలు కొన్ని కలవు. రెండుపదముల నంటి పెట్టుట. అంటిపెట్టడాడే పదము కూడ ఒకరిపేరో, ఒక ప్రదేశము పేరో అయి

¹. వారి తెలుగులో చిత్రకవిత్వము వ్యాసం. “తెలుగు”

త్రైమాసిక పత్రిక July-Sept 78. ప్రచురణ. తెలుగు అకాడమీ, హైదరాబాదు.

యుండవలెను. వానిలో ఒక పదము మాత్రమే ఇచ్చెదరు. రెండవది సరియైనది. అంటిపెట్టబడవలెను. ఆ రెండు పదములను కలిపినపుడు, మరొక అర్థము రావలెను.

దీనిని బట్టి “నారదముని” “శార్దూలము” రెండింటిని అంటిపెట్టినపుడు “నారదమునిశేష్టుడు” అనేది అర్థము గోచరించి, అనందర్థము తొలగించబడి “శార్దూలము” వకు గల ప్రత్యేకార్థము తొలగించబడినది.

అప్పుకవి నల్లెంటులగున్ అని నల్లెంటుకు బహువచన రూపము వాడినాడు. కావున లక్ష్యములో రెండు నల్లెంటు లుండి యుండవలెననెడి శంక పొడమును. ఇట్లా చూచినచో “నారాయణ వాసము” అనునది మఱియొకటి గోచరించును. “వాసమున కనారతమేతెంచు” నన్నప్పుడు, ఏ వాసము? అనునది అర్థరహితము. దానికి “నారాయణ” పదము నంటిపెట్టినపుడు “వై శంతము” అనేది అర్థము స్ఫురించును.

ఇట్లు, పై లక్ష్యమున రెండు నల్లెంటుకలవు. రెండు పదము లంటిపెట్టబడినపుడు ఒకే పదమై, సమానమై, ఒకే అర్థము నిచ్చుచున్నదని కూడ చెప్పవచ్చును.

4) ఇచ్ఛావాక్య సంఘట్టనము

“ఇచ్ఛావాక్య సంఘట్టన రచన అష్టావధానములోని దత్త శబ్ద పంటిది. ఇట్టి రచన French, English భాషలలో కలదు. వానిని Routs, Rimes అంటారు. ఒక యువ కవిని ప్రేమించిన అమ్మాయి అతని కవితాశక్తిని పరీక్షించుటకు please, Teas, moan, bone, అను నాల్గు మాటలను ఇచ్చి తనను గూర్చి ఒక పద్యము చెప్పమన్నదట అతడు చెప్పిన పద్యమిది.

“To a form that is faultless, a face that must please,

Is added a restless desire to-tease,

O! how may hard fate I should ever he-moan,

Could I but believe she'd be bone of my bone”¹

దీనిని బట్టి వ్యుచ్చకులు కోరిన పదములచే అర్థవంతముగ, సందర్భానుసారము కూర్చి అశుకవి పద్యమును చెప్పును. అదే ఇచ్ఛావాక్య సంఘట్టనమని

1. తిరువతి “సాహిత్య సమితి వ్యాసావళి”లో జి.యన్.రెడ్డిగారి

“తెలుగు పాశ్చాత్యభాషలలో చిత్రకవిత్వం పోలికలు”—
వ్యాసము.

అనఁచుచు. చిత్రముగా పూర్తి చేయబడును గనుక చిత్రకవిత్వము క్రింద దీనిని అప్పకవి చెప్పినాడు.

అప్పకవి లక్ష్య శద్య మీక్రిందిది. అప్పకవీయము. 4-567.

క॥ తోటలు లెన్నె యున్నవి

తాటా దూటములుగావు తావనులుండన్

బేటలు దామోదరు చె

ర్లాటలు కున్నెకవులు మధురాపురి చెంతన్

ఒకపుర వర్ణనము సందర్భముననో లేదా ఏదో వర్ణన సందర్భముననో ఈ రీతి అర్థవంతముగా శబ్దములు వాడవలెనని అప్పకవి భావము కావచ్చును. అందు లోను ప్రాసస్థలమున ఇచ్చిన పదములు ప్రయోగించవలెనా అన్నది మఱియొక శంకి అట్లయినచో ఈ చిత్రమును దాదాపు ప్రతికరియు ఏదో ఒక సందర్భమున చేసినాడనియే చెప్పవచ్చు ఇటువంటవి కొన్ని మచ్చుకు కావ్యములనుండి యుదాహరింప వచ్చును.

1) కంసవైరి మాటల వర్ణన సందర్భము ముద్దుశబ్ద. రాధికా సాంత్యనము.

2-43.

తేటలుగా టిగి ముత్యపు

బేటలుగాఁ బంచదార పేటలుగాఁబూఁ

దోటలుగా చిలుకల

మాటలుగా గంసవైరి మాటలు దనరున్

2) పురవర్ణన సందర్భము. శరాజం పిచ్చయ్య. విజయాశ్వ చరిత్ర పూ.భా.

1-120

ఆ పురము రమా మణికి

గాపురము తిరస్కృతాల కాపురము ధరా

నూపురము పుణ్యముల కుం

దాపురము సురేంద్రపురము దా బురణించున్

అపదాన సమయమందు మాత్రమే ఇచ్చావాక్క సంఘట్టనము చిత్రముగా కనబడును.

3) బుర్రా కమలాదేవి. చుదోహంసి. ఒక పద్యమున్నది విశేషములేదు.

52)

4. పలుభాషా పద్యములు

పద్యము నందొక్కొక్క పాదముగాని, పాదభాగము కాని ఒక్కొక్క భాషలో వ్రాయబడుటను పలుభాషాపద్యము లనవచ్చును. అనగా ఒక పాదమొక భాషలోను, మఱియొక పాదము వేరొక భాషలోను వ్రాయుట.

ఈ విధముగ రచింపబడిన పద్యాలకు Macaronis verses అని ఆంగ్లములో అందురు.¹

సాధారణముగ సంస్కృతాంధ్రములతో తెలుగుపద్యము నిర్మింపబడుచుండును. కనుక అది ఈ చిత్రము క్రింద పరిగణింపబడుటలేదు. భాష ఏదైనను తెలుగులిపిలో వ్రాయుదురు.

ఇందులో మూడు రకములు కనపడుచున్నవి. (1) ఒక్కొక్కపాద మొక్కొక్క భాషలో రచియించుట. (2) భాషామిశ్రమము. (3) అన్యభాషా పద్యములు.

(1) పాదమునకొక భాష.

ఉదా:- (1) గ. వేం. కవి. అష్టభాషా సీసము. ప్ర. రా. వేం. వి. వి. 875.

ఇందు ప్రాకృత, శౌరసేని, మాగధ, పైశాచి, చూళిక, అవభ్రంశ, సంస్కృతాంధ్రములున్నవి. మొత్త మీ యెనిమిదియు వరుసగా ఎనిమిది పాదములందు పొందుపఱచబడినవి. అష్టభాషా సీసమును పేరు దీనికి తగియున్నది.

సీ॥ జాయమాన స్పిణీశోయ దమ్మిళ్ళ పజ్జణ యవిజ్ఞాళా సరిసపాయ

చాయః [నాకమన స్విసీలో కధమ్మిల్ల పర్జన్య కవిద్యుతి సదృశపాద.]

పురవదేవ్య విదాణ గరువమరత్తి దుఃఖట్టజాద విజ్ఞేషి కళనసీహ.

భాయః [పూర్వదేవ వితానగర్వ మదోద్ధత గజజాత విజవన కలనసింహ.]

చళనశాళ శనిశంతళ భక్తచిందిత శళనమస్తన కేళిపాల్యాద

చాయః [చరణపారస నిరంతర భక్తచింతిత ఫల సమర్థన కేళి పారిజాత.]

మకన సూతన ధేరతిత శవళ్య హముహగ నవిజ్ఞగల్లా నగునదుదీన

చాయః [మదనసూదన ధాతృ త్రిదశవల్లభ ముఖ గణనీయ కల్యాణ గుణ ధరీణ.]

1. తిరుపతి “సాహిత్యసమితి వ్యాసావళి.” జి. యన్. రెడ్డిగారి “పాశ్చాత్యభాషలలో చిత్రకవిత్వం” వ్యాసం.

తే॥గీ॥ కందక చళాచలక్కుణ వంధుళాళి

(గంధ గజరాజ రక్షణ బంధురాళి)

మహాయ ముఖదికరీ హేదుమహాపదురు

(మగువ ముఖాశ్చర్య హేతునమ సమూహ)

(సంస్కృతం.) ఆజవంజవ జలధి మగ్నైత్రతరణ

(అచ్చతెలుగు.) మబ్బు పూపుట్టుపు బిడారు మగువ తేడ

ఉదా:- (2) ఆదిభట్ట నారాయణదాసు. 19-5-1931.న చెప్పినది. పుట. 97.

సంస్కృత, పారశీకాంగ్లేయాంధ్ర చతుర్థభాషాసీసము. ఈ నాలుగు భాషలు వరుసగా సీసము నాలుగు పాదములందును కూర్చబడి, దిగువ తేటగీతిన ఆంధ్రాంగ్లేయ పారశీక సంస్కృతములు వరుసగా పాదముల రచించబడినవి.

సీ॥ భ్రాజతే కుక్కురేశ్వర మాఽవాలయాభ్యాం నభశ్చుంచి సౌధాంతరేణ

హాసిల్లా మీషజహా తాబ్బిమాన బిహిషస్తు సౌపీర్ణిహేరసాల

రాపు సూర్యారావిరాజా బహదుర్ది చారిటచిత్రాల్ పైజంబ్రురైవి

చదువుల పుట్టిల్లు చల్లగాలి న్వేదజల్లు బొగడలి వెల్లజల్లు

తే॥గీ॥ పేటివంటల పెంకి కల్మిమెర లంకి

బెప్పటా నిన్నొడావరీ యుస్తిసీజె

మర్జ పీర్వజవాలవాల మీర్జనాన

పీతికాపురచు స్తి త్రివిష్టవమివ.

ఉదా:- (3) అష్టభాషాదండకము. చినతిరుమలాచార్యులు. 16వ శతాబ్ది.

[2] భాషామిశ్రమము

వద్యము మొత్తముమీద పలుభాషాపదములు వచ్చునట్లు రచించుట ఇందలి చిత్రము. ఏ భాషాపదమైన నేపాదములో ఎక్కడై నను రావచ్చును

ఉదా:- (1) వంచభాషి. చాటువు. మాలిక. ఇందుమూడు కందములన్నవి కందమాలిక అనవచ్చు. ఇందు తెలుగు, సంస్కృతము, హిందీ, తురకం, ఇంగ్లీషు భాషలున్నవి.

1. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర. పుట. 53. ప్రచురణ. ఆంధ్ర సారస్వతి పరిషత్. 1974.

కం॥ తా జీ ముల్రాజాలిడ

బాజాల్యా జార్లనిండ బాజాఫౌజు

లేజే ధ్వనివే జేయగ

బైజేరొజారు కండువా జల్తారా.

కం॥ పైజారుల పైజేరగ

గాజుల కరకంకణముల కాజాలనతు

ల్లాజులు వేజల్లగ సుర

భూజముక్రియ భూజనులకు భోజనములు బల్.

కం॥ పైజారులు తాజిమ్ముచు నా

గోజారావీజ గానకోజిష్టుండే

యాజామ్మీ నాజిబియవి

యాజీగా జెప్పవచ్చునే జనుడైనన్.

[నాదెళ్ళ పురుషోత్తమకవి వ్రాసినది]

(2) ఆంగ్లాంధ్రముల పద్యములు.

1. సీస॥ నేర్పున రాజమండ్రి చెన్ననగరుల జదివి బీయేవయి బొదలి, యిర్వ
దేండ్లయీడున దెల్వీయెనగ సయిన్సుఁ డైఁటా టీచరు పనిచేసి పిదప
బీయలై ప్రిఠరీ వెరషన సల్పిసిట్టికండ్రి జోర్న్లు సిదెంటువైతి
మెద్రాస్ లైజిస్లేట్ న్యేంబరై వరునగా టై కెక్కి య క్టింగ్గవర్నరువయి.

తే॥గీ॥ నేడు వైస్సాస్సరుల పని నెఱపుచుంటి

వేర తెను సీమకదెల్లు వారికెల్ల

నిండు పేర్దెచ్చినావు నూతేండ్లవరకు

బెంపు మీఱంగ నీవు నీబిడ్డలెల్ల

నందరు న్మెచ్చ హాయిగా నలరినావు.

[సర్. కూర్మా వెంకటరెడ్డివి గూర్చి. ఆదిభట్ట నారాయణదాసు వ్రాసినది.

పుట. 50.]

2. ఇటువంటిదే వీరు చోడవరం డీస్టిక్టు మునసబు బుర్రారాజు లింగశాస్త్రి
గూర్చి వ్రాసరి. 1. వల్లవి.

1. చూ॥ ఆదిభట్ట నారాయణదాసు. పుట. 52.

“పెద్దెల్వేల్వేల్వేల్వే రాజలింగశర్వావీప్రియ పాదజల జాతభృంగ.”

(3) వ్యసహరికాండ, హిందీభాషలు. రెండు కందములు

కం॥ బస్తాకు మూడున్నెనలు, వస్తే రావచ్చు మీకు నాంధదలిర్చన్
సస్తాగ సరుకు లిస్తుము, వస్తుంటే లాభమేమి పలుకుడు త్వరగా.

కం॥ సస్తేన స్తిమి పాపా, వస్తామని మోటువారు వర్తకులకు మా
టిస్తే తప్పమటంచును, మస్తానుల మాడ్కి మాటిమాటికి నగుచున్.

(అజ్ఞాతుల్లగారు. సంతను గూర్చి చాటుపద్యరత్నావళి. పుట. 149.)

(4) శ్లోకములో సంస్కృతాంధములు.

“అంబలి ద్వేషిణం పందే

చింతకాయ శుభప్రదం

కూరగాయ కృతాత్రాసం

పాలనేతి ప్రియం గవాం.”

పైశ్లోకములో అంబలి, చింతకాయ మున్నగు తెలుగుపదములున్నట్లు
కనబడుచున్నది. కాని అర్థము జూచినచో అదికూడ సంస్కృత పదాలే అని
బోధపడును.

బలి = బలివి, ద్వేషిణం = ద్వేషించువాడైన, చింతకాయ = [తనను
గూర్చి] చింతించువారికి, శుభప్రదం = శుభము కూర్చువాడైన, కు+దరగాయ =
చెడదైన సర్పమునకు (కాళీయునకు), కృతాత్రాసం = భయమును కల్గించువాడైన,
గవాం = అవులను, పాలనేతి = రక్షించుటయందు, అతిప్రియం = మిక్కిలిప్రేమ
కల్గినవాడును, అగు, అం = విష్ణుమూర్తి, పందే = నమస్కరించుచున్నాను

(౪) అన్యభాషాపద్యములు

కేవల మాండలిక భాషలోనే వ్రాయబడిన పద్యము లివి.

ఉదా:- (1) ప్రాకృతసేనము నొకదానివి. ధరణిదేవులరామమంత్రి దశావతార
చరిత్ర. పుట. 169లో వ్రాసెను. “అనుచుప్రాకృతో దితవై దగ్ధి ప్రస్తుతింప” అను
సందర్భానుసారము పద్యము వ్రాయబడినది.

(2) హిందూస్థానీలో రెండు పద్యాలును రామకృష్ణ పేరమదారగారు తన
యాదవాద్రీ శోపాఖ్యానమున వ్రాసినారు. 1. అందులో ఒకటి చుచ్చుకు. [1-66]

కం॥ చెర్గయె పుట్టా బావా, భూలయి మేరీసెదోస్తీ పుథరీ యేకాః
బెర్గయి నాచై నాచై, దిలయి బిత్తుయ్య ముర్ము దేఖీభేజ్తీ.

3) అంగ్లములో పద్యము నాదెళ్లవారు వ్రాసిన జాబులోనిది.

కం॥ ఓమోస్తానద్దూరి, నైమెందైకింకు దట్టుమై అనెన్దెప్పిం
దేమైండ్లీ ఎజ్వున్నా, ప్రిమెన్ హుమ్మూశఫోజుదేమడ్లీ లైక్డ్.

4) గిడుగు సీతావతి గారి 'భారతీ శతకము' వ్యావహారిక భాషలో వ్రాయబడినది.¹

1. అర్థ చిత్రము. (అనేకార్థ కావ్యాలు)

పదముల కున్న నానార్థములవట్టి, పదములు వేరై ఉచ్చారణా రీతిని బట్టి పద్యము విర్మింపబడిన నందర్థ చిత్ర మున్నదని చెప్పవచ్చు. ఇట్లు కావ్యమున రెండు మూడు పద్యములనే గాక కావ్యము మొత్తమున ఈ అర్థవైచిత్రిని పాటించి రచన చేసిన కవులున్నారు. అట్టి కావ్యముల ననేకార్థ కావ్యము లందురు.

ఈ చిత్రమునకు మూలము శ్లేషాలంకారము. ఇది శ్లేషచమత్కృతిపై నాధారపడినది. ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి మున్నగు కావ్యా లుద్భవించుట దీని ఐరిణితి పర్యవసానమే యనజెల్లును.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక పుట 241 to 246 లలో రాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య గారిచే శ్లేష యొక్క ఉపయోగ నిట్లు చెప్పబడినది. "తక్కువమాట లతో సరసముగా నెక్కుడు భావము గలిగించుటకు, కది కల్పనలను స్వభావ సిద్ధము జేసి మెఱుంగు దెచ్చుటకును చాల వినియోగించు నిశ్లేష చదువల మంబుల నద్భుతానందముల గూర్చును.

'పదశక్తి నొందుగా గూర్చి' అనేక రామరాజ భూషణుని మాట శ్లేష సహజ శక్తిని చాటుచున్నది

ఉదా:- 1) అస్వాభావికముగాఁ గాన్పించు కథల స్వాభావికము చేయుటకు (వసుచరిత్రము).

2) ఒక్కపోల్కల కథలఁ జుత్కారముగా నొక్కట దెల్పుటకు, (రాఘవ పాండవీయము)

3) శత్రువుల గూఢముగా దిరస్కరించుటకు (లంకా విజయము).

• అం. వా. చరిత్ర. పుట. 102. ప్రచురణ ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్.

199. గంధకర్త. దివాకర్త పేకటాధానిగారు.

4) విరుద్ధాంశముల నొక్కట ప్రాధముగా దెల్పుటకు (శృంగార వైరాగ్యములు మార్పిన శతకము).

5) చదువ వింపుగా నుండని విషయముల మనోహరముగా దెల్పుటకు (లోలంబి రాజీయము).

6) మనోహరముగా నీతుల నునచున కెక్కించుటకు (కవి రాక్షసీయము).

7) చమత్కారమునకు (సుచునోభిరంజనదులు).

ఈ రెండర్థముల కావ్య రచనము పైన తెప్పిన 7 విధముల ఉపయోగించుచున్నది.

పాశ్చాత్య అనేకార్థ కావ్యములలో హాస్యము మాత్రమేయుండును. తెలుగున శృంగార, వీర, కరుణ, హాస్య, శాంతరసములు ప్రవాసముగ గలిగిన అనేకార్థ కావ్యము లున్నవి.

సంస్కృతాంధ్రములలో అనేకార్థ కావ్యాలున్నవి.

పాశ్చాత్య భాషలలో కొన్ని శ్లేషచమత్కృతి గల వాక్యాలు, పద్యాలు గల వని జి.యస్. రెడ్డిగారు క్రింది విధమున సోదాహరణముగ వివరించిరి.¹ ఇవి 5 ఉదాహరణములు. వానిని యధాతథముగ పేర్కొనుచున్నాను. “శ్లేషరసన కాంగ్లము”లో ‘Paronomasia’ అనిపేరు. Hebrén, Greek, Latin ఇత్యాది భాషలలో బాడ కవులు శ్లేషచమత్కృతిని కొంత అభిమానించినారు.

1) అష్టలవాడు Sheridan దగ్గరకు వెళ్ళి అసలూ పెద్దీ యిమ్మని అడిగినపుడు అతడన్నాడట.

‘It is not my interest to pay the principal nor it is my principle to pay the interest.’

2) Short road to wealth. అను పేరుతోగల ఈక్రింది పద్యంలోని శ్లేషచమత్కృతి గమనింపదగినది.

‘I’ll tell you a plan for gaining wealth.

better than banking, trade or leases;

take a bank-note and fold it across

and then you will find your money increases,

1. తిరువతి. “సాహిత్య సమితి వ్యాసావళి.” “తెలుగు, పాశ్చాత్య భాషలలో చిత్ర కవిత్వము. పోలికలు” వ్యాసము. [మొత్తం 6 ఉదాహరణములు].

This wonderful plan, with out danger or less,
keeps your cash in your hands and with nothing to trouble
it,

At every time that you fold it across

'T is plain as the light of the day that you double it.

3) women పదోచ్చారణతో కలిగిన మార్పుల్ని పురస్కరించుకొని ఒక రచయిత ఈ క్రింది పద్యంలో శ్లేషను పాటించి రచించినాడు.

When Eve brought woe to all mankind

Old Adam called her wo-man;

But when she wood with love so kind

He than pronouneced he woo-man.

But now with folly and with pride

Their husband's pockets trimming

The ladies are so full of whims

The people call them whim-men.

4) Rite, wright write, right. ఈ పదాలకు సంబంధించిన శ్లేష చమత్కృతి.

Write we know is written right,

When we see it written write

But when we see it writted wright

We know it is not writtenright

For write, to have it written right

must not be written right or wright

Not yet should it be written rite

But write for so it's written right.

5) ఆంగ్లభాషలో శ్లేషకావ్యాలు లెవుకాని రెండర్థాల్ని సాధిస్తూ రచించబడిన వ్యాఖ్య కొన్ని ఉన్నాయి. వాటికి Equivoques అనిపేరు. ఇట్టి పద్యాలలో మొదటి పాదంతోపాటు వరుసగా అన్ని పాదాల్ని చదివితే ఒక అర్థం. చేసి పాదాలను మాత్రం చదివితే మరొక అర్థం స్ఫురిస్తుంది. ముసలి భర్తగల ఒక వధువు

ఒకనాటి తన ప్రేమికునికి ఈ క్రింది పద్యంలో ఉత్తరం వ్రాసి తన భర్తకు చూపి
వంపించిందట ఇది Equivoqueకు చక్కని ఉదాహరణ.

'I can't be satisfied my dearest friend !
blest as I am in the matrimonial state,
Unless I pour into your friendly bosom
Which has never been in union with mine,
the various sensations which swell.
With the live liest emotion of pleasure,
my almost hurting heart, I tell you my dear
husband is the most amiable of men
I have now been married seven weeks and
never have found the least reason to
repent the day that Joined us. My husband is
both in person and manners far from resembling
ugly, cross, old, disagreeable and Jealous
monsters, who think by confining to secure
a wife, It is his maximum to treat as a
bosom friend and confident and not as a
play thing or menial slave, the woman
chosen to be his companian, Neither party
he says, should always obey implicitly
but each yield to the other by turns.
An ancient maiden aunt, near seventy
a cheerful, venerable and pleasant old lady,
lives in the house with us. She is the de-
light of both young and old. She is ci-
vil to all the neighbourhood around
generous and charitable to the poor,
53)

I am convinced my husband loves nothing more
 than he does me, he fathers me more,
 than a glass, and his intoxication
 (for so I must call the excess of his love)
 Often makes me blush for the unworthiness
 of its object, and wish I could be more deserving
 of the man whose name I bear. To
 say all in one word, my dear and to
 Crown the whole - my former gallant lover
 is now my indulgent husband, my husband
 is returned and I might have had
 a prince without the friendly I find in
 him. Adien ! may you be blest as I am un
 able to wish that I could be more happy ! ”

సంస్కృతములో అనేకార్థకావ్యాలు.

సంస్కృత కవులు కొందరు తమ కావ్యములలో ‘అర్థత్రయవాచీ’ పేరుతో
 మూడర్థములు వచ్చునట్లు ఒకటి లేదా రెండు శ్లోకములు వ్రాసినవారున్నారు.

ఉదా:- భారవి. కిరాతార్జునీయము. 15-45.

‘జగతీ శరణే యుక్తో హరికాన్తః సుధాసితః

దాన వర్షీకృతా శం సో నాగరాజ ఇవా బిభౌ’.

ఇం.సి. సింహము, ఐరావతము, శేషుడు గూర్చి వర్ణన మున్నది. ఇట్లే
 ఈశ్వర శతకము, దేవీ శతకము, శిశుపాలవధ మున్నగు వానియందొక్కొక్క
 త్రయవాచికలు.

చతురర్థి దేవీ శతకమున కలదు. ఇటువంటి చతురర్థి పద్యములను ధర్మ
 ఘోషుడు వ్రాసియున్నాడు.¹

కావ్యములు: వీని వివరము కృష్ణమాచారీగారి ‘సంస్కృతసాహిత్యచరిత్ర’
 నుండి గైకొనబడినది.²

1. History of classical Sanskrit Literature by Krishna
 machariar. Print 1937. Madras. Page 372.

2. పై పే. పుటలు. 872 to 87

వేంకటేశుని శ్లేషమాల, శ్రీనివాసుని శ్లేషచూడామణి, శివప్రసాదుని శ్లేషోల్లాసము, వేంకటాచార్యుని శ్లేషచంపూ రామాయణము. చిదంబరుని శ్లేషచింతామణి

చిదంబరుని 'రాఘవ యాదవ పాండవీయము. మూడు కథలను జెప్పును. వంశకల్యాణ చంపువు. ఇది ఐదు కథలను చెప్పును.

ధనంజయుని 'రాఘవ పాండవీయము,' ద్విసంధాన కావ్యము.

'సప్త సంధాన' అని ఏడుగురి జీవితములు వివరించు గ్రంథము.

సోమప్రభ రచించిన 'శతార్థి కావ్యము' ఇందు నూఱు అర్థములుండును. నాగరాజు 'భవశతకము.' పేజాక అర్థము గూఢముగ ఉండును. దానిని పాఠకుడు కనిపెట్టవలెను. కావి ఎఱైన వద్యము చివర ఆ అర్థము పేర్కొనబడును.

భాస్కరసూరి శబ్దోదాహరణము. ఇందు రామకథ కలదు: ఇట్లోక అర్థమున వ్యాకరణము బోధించును.

నర్వసేవ 'హరి విజయము' నందు హరి విజయము కథయేకాక 'చదరంగము' ఆట విధానము గూడ కలదు.

తెలుగులో అర్థచిత్రము.

ప్రహేళికలను లోగడ గమనించితిమిగదా. అవి సాధించుటకు తోడ్పడు నర్థవైచిత్రియే ఈ అనేకార్థకావ్యాల రచనకు దారితీసినది. శ్లేషాలంకారము మూలమైనది సంస్కృతములో అనేకార్థకావ్యాలున్నట్లు తెలిసికొంటిమి. వానిని జూచి తెలుగు కవులిట్టి కావ్యాలు వ్రాయుటకు పూనుకొనిరి.

సాహిత్యమున వైవిధ్యము తప్పనినది. ఏదో ఒక కొత్తదనము తమ కావ్య సృష్టిలో కనబడవలెనని, అందుకు రాజులచే మెప్పు పొందవలెనని కవులు తహతహ పరి. అందుకు తగినట్లు పాటుపడజొచ్చిరి.

ఇట్టి కావ్యములు వ్రాయుటకు కవి కెనలేని శక్త్యాధికారము, నపార పాండిత్యము లవసరము. పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయములో చెప్పిన భాషాగోచనమునకు, భాషానులోమ విలోమమునకు చెందిన వద్యములను లోగడ గమనించితిమిగదా. వద్యముల విలువచే సంస్కృతాంధ్ర వద్యములు విడివడి ఆట సంస్కృతార్థమును, ఆట ఆంధ్రార్థమును బోధించును. ఇందుల కుభయభాషలలోను కవి వండితుడై యుండవలెను గదా. అట్లు రచించబడిన వద్యము సంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయ శ్లేష కుధాహరణముగా చెప్పవచ్చు.

ఒక్క పదములో రెండర్థములుండు నట్లొక పద్యము వ్రాయుట కష్టము. పద్యమందంతటను శ్లేషను పాటించి రెండర్థా లావద్యానికే కల్పించుట మఱి కష్టము. అంతకుపై మెట్టుకుపోయి ప్రతి పద్యములోను ఆ రెండర్థాలను సాధించుచు కావ్యము మొత్తమటువంటి పద్యములతో నిర్మించుట ఇంకెంత శ్రమయో వేలు చెప్పనవసరము లేదు.

రెండర్థాల కావ్యములో ప్రతి పద్యమొక అర్థమున నొక కథాంశమును, మఱొక అర్థమున వేఱొక కథాంశమును తెలుపుచుండును. అట్లు ఒక అర్థమున కావ్యము యావత్తు చదివిన ఒక కథ పూర్తిగా చదివిన వారగుదుము. అట్లే వేఱొక కథ గూడ. అందువలన ఈ చిత్రమును కథాగోవనమని యనవచ్చు. రెండు కథలను బోధించు దానిని ద్వ్యర్థికావ్యమని, మూడింటిని తెలుపుదానిని త్ర్యర్థి అనియు, అట్లే చతుర్థి మున్నగు పేర్లతో పిలుతురు.

అర్థమును దాచియుంచుట ఇందు జరుగుచున్నది. కావున దీనిని అర్థగోవన చిత్రమని కూడ పిలువదగును.

తెలుగుకవులు కొందఱు తమ కావ్యములశ్లేష పద్యముల నక్కడక్కడ వ్రాసి పొందుపఱచిరి. మచ్చుకొండు రెండు చూచెదము.

ఉదా :- (1) చేమకూర వెంకటకవి. సారంగధర చరిత్ర. 1-4

సీ॥ తనయభ్యుదయము నిత్యముగోరు నిజసహృద్ ద్విజు బధ వ్రాతంబు వేడ్కనుండ గలెందు బొడగన బడకుండ నడచినా । డమ్మతమె యీ రూప మయ్యెన. గ దనసాదములకును తమ తలలకు లంకె । పాటని దుర్గాధిపతులు వల్క

జల్లదనము గల్గు నన్మార్గవర్తి మేల్ । మాయన్న యని ప్రజల్ గాంచి మొక్కు జార చోరాదులకు భీతి సంఘటిల్ల । నహిత చక్రంబు లల్లల నాడచుండ నేలె నరాజు కువలయమింపుదనర । నాడితప్పక భరత మర్యాద వెలయ.

ఇందు రాజు-చంద్రుడు గూర్చి వర్ణన గలదు. అసలు రాజు గుణము వర్ణించుట శ్లేషలో చంద్రుడి పర్ణనము గూడ వచ్చినది.

ఉదా :- (2) విక్రమవారి. శ్రీ వేం.చి.ర.కరము. పూ.భా.పుట 24.

ఉ॥ నీవు సువర్ణకోశతతి నేతవు నేనును యట్టివాడనే
నీవు సమాశ్రితప్రియ కవీశ్వరుడేనును నట్టివాడనే
నీవు ముఖ ప్రభాసుర విశేషకవిప్రదితండవేనునున్
భావభవీవు నేనును సెభాసర యంగను వేంకటేశ్వరా.

అర్థము : స్వామి వక్షమున. సువర్ణ = బంగారు, కోశ = బొక్కనములయొక్క, తతి = సమూహముగల, నేతవు = వ్రుడవు

కవివక్షమున. సువర్ణ = మంచి అక్షరములుగల, కోశతతి = గ్రంథసముదాయమునకు, నేతను = తిప్పకొనుచుండువాడను.

స్వామి : సమాశ్రిత = పొందబడిన, ప్రియక = ఇష్టుడైన, వి = ఈశుడవు.

కవి :- పొందబడుచుండిన, స్నేహితులైన కవీశ్వరులు గలవాడను.

స్వామి :- ముఖమునందు చక్కగా వ్రకశించుచున్న పుండ్రముచేత పేరుపొందిన వాడవు

కవి :- ముఖోద్ధవుడనగు (బ్రాహ్మణుడైన) వి = విక్రాల, శే = శేషాచార్యుని, శవుల యందు పేరు పొందినవాడు.

స్వామి :- భావమే స్థానముగా గలవాడు

కవి :- భావ = వండితునివలన, (రామచంద్రాచార్యుల), భువు = పుట్టినవాడను.

ఈ కవియే 'హరి' శబ్దమునకు 12 అర్థములు వచ్చునట్లు 'హరిశబ్ద ప్రయోగ చమత్కారమ'ని ఒక పద్యమును (శ్రీ.వేం.చి.ర కరము ఉ.భా 32) రచించిరి.

ఉదా:- (3) త్ర్యర్థి పద్యము. గ వేం కవి వ్ర.రా వేం వి వి 874.

కం॥ స్థిరసత్యా సక్తాశయ

నరకచ్ఛేదన ధురీః నగరాజకరా

నరసాదర కమలోదయ

హరిహయ తనయా యజ్ఞాహ్వయా వరమాత్మా.

ఇది త్రిమూర్త్యాత్మక త్ర్యర్థి కందము ముగ్గురు మూర్తులను త్ర్యర్థి పద్యమున వర్ణించుట పందర్పొచితముగ నున్నది.

4) త్రింశదర్థ పద్యరత్నం. పోకూరి కాశీవతి.

అ॥వె॥ భూరి జతర గురుడు నీరజాంబిక భూతి

మహితకరుడ హీనమణికలాపు

డలఘు నడఁజేతు డగ్రగోవుడు మహా

మర్త్య సింహుడేలు మనల నెపుడు

ఇందులో 1. గణవతి 2. శివ 3. బ్రహ్మ 4 విష్ణు 5. ఇంద్ర 6 అగ్ని 7. యమ 8. నిర్మాతి 9. వరుణ 10. వాయు 11. కుచేర 12. అష్ట దిక్పాలక 13, నవగ్రహ 14. సూర్య 15. ఛంద్ర 16. సముద్ర 17. యమ 18. హిమవన్లు

గేశ్వర 19 అదిశేష 20. గరుడ 2 . గజేంద్ర 22. అంజనేయ 23. నందీశ్వర 24. వీరభద్ర 25. కుమారస్వామి 16. మన్మథ 27. నారద 28. దత్తాత్రేయ 29. విశ్వకర్మ 30. వీరబ్రహ్మ⁴. లనుగూర్చి వర్ణనమున్నది అనగా ఈ పద్యము ముప్పది వేర్వేరు విషయములనుగూర్చి అర్థము లొసంగు చున్నదని చెప్పవచ్చును.

శ్లేషకావ్యములు వేఱు అనేకార్థ కావ్యములు వేఱని తెలిసికొనవలెను. దాదాపు నిండుగా శ్లేష చమత్కృతి గలిగిన కావ్యము శ్లేషకావ్యము. ఉదా:- వసు చరిత్ర. ఇంద్రాకే కథ ఉండును. ప్రతి పద్యమున రెండర్థముల రెండు కథలుబోధింప బడుచు కావ్యము మొత్తముట్లు నిర్మింపబడిన ద్వ్యర్థికావ్యమగును.

ఉదా :- రాఘవ పాండవీయము. ఇట్లే త్ర్యర్థి, చతుర్థ కావ్యములును.

తెలుగులో అనేకార్థ కావ్యములు మూడు విధములుగ కన్పడుచున్నవి.

1. ద్వ్యర్థికావ్యములు 2. త్ర్యర్థికావ్యములు 3. చతుర్థ కావ్యములు.

1. ద్వ్యర్థి కావ్యములు :

తెలుగులో మొదటి ద్వ్యర్థి కావ్యము రాఘవ పాండవీయము. రామాయణ భారతార్థములు రెండు జోడింపబడి వ్రాయబడినది. దీనికర్త పింగళి సూరన. ఇటు వంటి కావ్యము లద్భుతము గొప్పను కనుక చిత్రము క్రింద పరిగణింపదగును. ఈ కావ్య నిర్మాణ మద్భుత కార్యమని పింగళి సూరన యిట్లు చెప్పియున్నాడు.

[రాఘవ పాండవీయం. 1-10]

కా॥ రెండర్థంబుల పద్యమొక్కటియు నిర్మింప శక్యంబు గా
కుండుం దగ్గతి కావ్యమెల్ల నగునే నోహోయనం జేయదే
బాండిత్య బున నందునం దెనుగు కబ్బింబిద్భుకం బింద్రుద
జుండెవ్వాడిల రామభారత కథర్ జోడింప భాషాకృతిన.

ఏదో ఒకటి రెండు పద్యములుకాక కావ్యమంతటను ప్రతి పద్యమున రెండు కథల కర్థము వచ్చునట్లుగా రచింపవలెనన్న చాల విధముల రెండర్థములు సాధింపవల సిన అవసరమున్నది. తానేయే విధముల ననుసరించి కృతార్థదయ్యెనో ఈ క్రింది సీసములో పింగళి సూరన వివరించియున్నాడు. (రా.పాం 1-17).

1. వీని అర్థ వివరణము కొరకు త్రిపురనేని సుబ్బారావు “కవిసింహకాళి పరి-టీవితం. సాహిత్యం” గ్రంథ అనుబంధము. పుటలు. 75 to 89,

సీ॥ ఆంధ్రదాషా సంస్కృతాభిభాషాశ్లేష
 యొక్కొకచోట నొక్కొక్కచోట
 నుచిత శబ్ద శ్లేష యొక్కొకచోట న
 ర్థశ్లేష యొక్కొకతటిని ముఖ్య
 గౌణవృత్తిశ్లేష ఘటన యొక్కొకతటి
 నర్ధాన్వయము వేరె యగుచునునికి
 శబ్దాన్వయ విభేద సంగతి యొక్కొక్క
 తటినివి యొక్కొక్క తటిని రెండు

తే॥ గీ॥ మూడు గూడుఁయునన నముజ్జ్వలముగ
 నాకు దోచిన గతి బెస్క పోకలమర
 రామ భరత కథలు పర్యాయ దృష్టి
 జొచు నమతుల కేర్పడ నాచరింతు

ఇట్లే పెక్కు పోకడలతో శ్లేష చమత్కృతిని పాటించి త్ర్యర్థి చతుర్థి
 కావ్య నిర్మాణము చేయుచుందురు.

రాఘవ పాండవీయమునుండి మచ్చుకొక పద్యము.

కం॥ వినియతనిం దనపైనిడు
 కొనియేగి నియమికి దగని మోరార్తి యొన
 ర్చినవాడ పీకు దండ్యుడ
 నని తను దెలుపుచును వారి కష్టనసేపెన్.

[1-28]

రామాయణ పరమైన అర్థము.

పై ఘట్టములో దశరథుడు మునిబాలుని ఏనుగనుకొని చంపిన పిదపఅతనిని
 దీసికొని తల్లిదండ్రుల కప్పగించును

భారతపరమైన అర్థము : ఒక ముని తన భార్యతో లేడిరూషమున క్రీడించు
 చున్నప్పుడు పాండురాజు వారిని చంపును. తర్వాత వచ్చాత్తావము 'విని యతనిందన
 పైనిడుకొని' అనగా నిందను తనపై మోపుకొని, అని అర్థము.

ఇంకను ద్వ్యర్థి కావ్యములు:

2. రామరాజ భూషణుడు—హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము.

3. పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి-రావణదమ్మీయము లేదా లంకావిజయము.

4. బుక్కవట్టణం వేంకటాచార్యుడు-అచలాత్మజాననియం.
5. పోడూరి పెదరామామాత్యుడు-శివరామాభ్యుదయము.
6. మంత్రిపెగడ సూర్యప్రకాశకవి-కృష్ణార్జున చరిత్ర. (సుభద్ర పారిజాతావహరణ కథలు జోడింపబడినవి.)
7. కొత్తలంక ముంపుకం జయకవి-ధరాత్మజాననియము
8. సింగరాఠ్య కవి-రాఘవవాసుదేవీయము.
9. చెన్నకృష్ణకవి-యాదవ భారతీయము.
10. మరింగంటి సింగరాచార్యులు-రామకృష్ణవిజయము (అలభ్యము.)
11. కృష్ణాధ్వరి-నైషధపారిజాతము.
12. గాడేపల్లి కుక్కుచేశ్వరరావు-యేసుకృష్టియము.
13. విక్రాల శ్రీనివాసాచార్యకవి-సౌగంధిక పారిజాతీయము. (భారతభాగవత కథాశ్లేష కలది.)
14. శ్రీపాద వేంకటాచలకవి-రామకృష్ణోపాఖ్యానము.
15. మైసముపాటి కామేశ్వరామాత్యకవి-యాదవ రాఘవీయము.
16. రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ-భారతగర్భ రామాయణము. (మొత్తము పద్యము రామాయణార్థమునుగర్భితపద్యము భారతార్థము నిచ్చుచుండును.
17. కొత్తవల్లి సుందర రామకవి వసుస్వారోచిషోపాఖ్యానము. వీనిలో కొన్ని వికాలవారు తెలిపిరి. ¹

2. త్ర్యర్థి కావ్యములు

మూడు కథలనుజెప్ప కావ్యములను త్ర్యర్థి కావ్యము లందురు. ప్రతి పద్యములో మూడుకథల కర్తము వచ్చునట్లు రచించుట ఇందలి అద్భుతకార్యము.

ఉదా:- (1) నెల్లూరి వీ' రాఘవకవి-యాదవ రాఘవ పాండవీయం. ఇందు కృష్ణునికథలు, గామాయణ, భారతకథలు చెప్పబడును.

అందుండి ఒక పద్యము కథాప్రారంభము-1.

అ॥ వె॥ శ్రీలక్ష్మీరవు బహుళ సితభాను కులులకు
నాటవట్టు సజ్జనాన్నదంబు
మహి నయోధ్యకాంతి మధురసాలోజ్వల
నాగపురి దనర్చు నవ్యలీల.

¹. "కథాద్వయ కావ్యములు" వ్యాసము. భారతి. 1953 జూన్

యాదవః కథ : శ్రీః కు+ఇరవు=సంపదలకు స్థానము, బహుళసితభాను+కులు
లకున్+అటవట్టు=పలువురు చంద్రవంశపు రాజులకునికీవట్టు, నజ్జన+అప్పదంబు=
సజ్జనులకుచోటు, మహిన్=భూలోకమున, కాంతిన్=తేజమున, అయోధ్య=జయింప
నలవికానిది, సాల+ఃజ్జ్వల=ప్రాకారములచే శోభావంతమైనది, మధుర+నాగ+
పురి=మధుర అనే వట్టణము, నవ్యలీలః నూత్నవిలాసములతో, తనర్పు=ఓప్పు

రాజులైన యాదవులకు ముఖ్యవట్టణము. మధుర.

పాండవకథ: మధుర=ఇంపైనది, చూడచక్కనిది, నాగపురి=హస్తినాపురము
(కురుపాండవుల రాజధాని) నవ్యలీలల దనర్పును. చంద్రవంశపురాజులైన కురు
పాండవులకు రాజధాని హస్తినాపురము.

రాఘవకథ: బహుళసిత భానుకులులకు : విఖ్యాతిగాంచిన సూర్యవంశ
క్షత్రియులకు, మహిన్+అయోధ్య+నాగపురి తనర్పు=అయోధ్య అనేది వట్టణము
కలదు. సూర్యవంశరాజుల రాజధాని అయోధ్య

ఇంకను త్ర్యంబకావ్యములు :

(2) అయ్యగారి వీరభద్రకవి-రాఘవ పాండవ యాదవీయము.

(3) ఎలకూచి (భట్టర్) బాలనరస్వతి. రాఘవ యాదవ పాండవీయము.

(4) పోకూరి కాశీవతి. సారంగధరీయము. (ఇందు శివ, చంద్ర, సారంగ
ధరులపేర్లు మూడు కలిసి వచ్చేటట్లు సారంగధరీయము అని కావ్యము పేరు. సరి
పోయినది.) సారంగధరుడైన ఈశ్వరుని కథ, (సారస్వతీ కల్యాణం), మృతాంకు
డైన చంద్రుని కథ (తారాశశాంక ప్రణయగాథ.) రాజరాజ నరేంద్రుని కుమారుడైన
సారంగధరుని కథ జోడింపబడి కావ్య నిర్మాణము జరిగినది.

రి. చతురర్థి కావ్యములు

(1) “నల యాదవ రాఘవ పాండవీయము.” తాను రచించినట్లు మరింగంటి
సింగరాచార్యులు కుద్దాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణము కృత్యాది 17వ పద్యములో
ఇట్లు చెప్పకొనినాడు.

“నల యాదవ రాఘవ పాండవ

నలలి కురీయార్థ కావ్య సంక్షేప కృతుల్

యెలమి దశనస్తహాయన

మలవడు కాలంబునందు నతిమధురోక్తిన్.”

కావి నేడీ కావ్య మలభ్యము

(2) ఓరుగంటి సోమశేఖరుడు : రామకృష్ణాదున రూపనారాయణీయము.

ఈ “అనేకార్థ కావ్యములు” ప్రత్యేక పరిశోధనాంశమే.

7. అచ్చతెలుగు

K. V. సుందరాచార్యులుగారు అచ్చతెలుగును గూర్చి తమ సిద్ధాంత గ్రంథము అచ్చతెలుగు కృతుల పరిశీలనము,¹ లో వివరించిరి.

“అచ్చతెలుగు సహజమైన భాషాప్రవాహమనియు, తెలుగు సాహితీ మూర్తులు కృతకమగు మిత్రాంధ్రమున కలవాటుకడి అచ్చతెలుగును కృతకభాషగా పరిగణించుచున్నారనియు, అచ్చతెలుగు సాహిత్యమంతయు చిత్రకవిత్వముగ తలచుట భావ్యము గాదనియు” ఆచార్యులగారభిప్రాయపడిరి.

మొదటగా తెలుగు కావ్యరచనము సంస్కృత, తత్సమ, తద్భవ దేశ్య శబ్దములతో నొనరింపబడినది. అది కృతకమని, మిత్రాంధ్రమని ఆచార్యులగారనిరి. కాని అది కృతకము, మిత్రాంధ్రమన గూడదు. తెలుగన జెల్లును. అచ్చతెలుగు సహజమైన భాషాప్రవాహమన్నారు సుందరాచార్యులుగారు. అది నిజమే. కాని మనకు నేడు ఆభ్యుదయ అచ్చతెలుగు కృతుల యందలి భాష కృతకము. భాషలోగల సంస్కృత, తత్సమ పదజాలమును విషేధించి వ్రాయుట అనేది నియమముతో ఏదో ఒకటి రెండు పద్యములు తమ కావ్యముల కవులు మొదటగా చిత్రించిరి. దానిని గమనించి కావ్యము మొత్త మా నియమముతో తర్వాతి కవులు వ్రాయుటకు మొదలిడిరి. ప్రయత్నించి వ్రాసిరి. దీనికి అచ్చతెలుగని పేరిడిరి.

కొన్ని అక్షరములను (ఓష్ఠ్యములను) విషేధించి నిరోష్ఠ్య కావ్యములు కవులు వ్రాసినట్లే, భాషలో కొన్నిశబ్దములు విషేధించి అచ్చతెలుగు కావ్యములు వ్రాయుట జరిగినది. నిరోష్ఠ్యరచనము, అట్టి కావ్యములు చిత్రకవిత్వముగ పరిగణించి సప్పుడు అచ్చతెలుగు రచనము, ఆ కావ్యములు చిత్రకవిత్వము క్రింద చెప్పవలగుననినే నభిప్రాయపడుచున్నాను.

అచ్చతెలుగు రచనము కష్టసాధ్యము. ఒక అద్భుతకార్యమే యగును. అట్టి పద్యరచనముతో కావ్య మాసాంతము నిర్వహించుట ఒక ఘనకార్యము. ఈ

1. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయములో “పరిశోధన గ్రంథం.”

విషయమునే మొదటి అచ్చతెలుగు కావ్యకర్త పొన్నెగంటి తెలగన యిట్లు చెప్పెను.

“అచ్చ తెనుంగు వద్దె మొకటైనను గబ్బిములోన నుండినన్
హెచ్చని యాడుచుండురది యెన్నుచు పెద్దలు పొత్త మెల్ల ని
ట్లచ్చ తెనుంగు నన్నొడువ నందుల చంద మెఱుంగు వారు నిన్
మెచ్చరొ యబ్బురంబనరొ మేలనరొ కొని యడరొ నినున్.”

ఇట్లు సంస్కృత తత్వమ శబ్ద నిషేధముగ ఒక నియమబద్ధమై యుండుటమ బట్టియు, “అబ్బురంబఁరొ” అని పొన్నె కంటి తెలగన అన్నట్లచ్చ తెలుగు రచన మాళ్యర్య హేతువగుట చేతను, అచ్చతెలుగు చిత్ర కవితా భేదమవి భావించదగును.

తెలుగు ప్రజలకు రుచిభేదము కూర్చుటలోను తమ ప్రతిభా సాంశిత్యములో ప్రదర్శించుట కొరకై తేనేమి, కవిత్వములో క్రొత్త దనము వెలయించుట కొఱకై తేనేమి కవులచే అచ్చతెలుగు కావ్యాలు సృజింప బడినవి.

తెలుగు కవులచ్చ తెలుగు కావ్యాలు వ్రాయ లేరనెడి సంస్కృత కవుల యాక్షేపణగూడ

అవి ఉద్భవించుటకు కారణమై యుండ నోవు. అచ్చతెలుగు కావ్యరచనమే చిత్రమైతే అందులోను పెక్కు చిత్ర కవితా రీతులు ప్రదర్శింపబడినవి

బిరుద నామములను మాత్రము తత్వములను కూర్చి దేశ్య, కద్భవ వద జాలముతో రచన చేయుట అచ్చ తెలు గనబడినది.

అచ్చ తెలుగులో గూడ సమానరచనమునకు వీలున్నది.

“నెల తాతీవియ సంతసంపు మగతా నీరాళ వుంగొప్పటా

కుల నిద్దంపు బసిండి నున్నవికె నిగ్గుల్ దొట్టు కట్టాడిపూ

సల మేల్పొచ్చి మెకంబు చెక్కడపుకీల్ జాగాజగా గద్దయన్

తెలు వెచ్చ న్నొలుపుండె నెల్లరులు జేజేయంచుండ న్నొల్వగన్.”

[గ.వేం కవి. ప్ర రా.వేం. వి వి. 126 పద్యము].

యమక మిట్లున్నది.

కం॥ మిన్నా నడు ముల కలువల

మిన్నా నెలీ చూపు మేలి మిన్నలు వెన్నన్

వెన్నా వలుకులు చక్కవి

వెన్నాయన టాకు కలిమి వెలిదికి గనగన్,

వర్ణనమున కచ్చ తెలుగున చోటున్నది.

తిరువతి వేంకటకవుల హరిహరల వర్ణన మీ క్రింది విధము.

సీ॥ తాల్చె నెవ్వడు కెందమ్మి దండంబోలె

నెదు తొమ్మిపై సిరులిచ్చుదాన

మ్రుంగె నెవ్వడు నేరెడు వండు చందాన

గడలిలో బుట్టిన కాలు వినము

పూనె నెవ్వడు వెన్నముద్ద కుడ్డిగ నేల

నెల్ల సంచుల నిండు నల్ల సంకు

అన నెవ్వడు మల్లె యలరు గుత్తులపేరు

పోల్కిగా మెడనిండ బున్నదండ

వే వెలుంగుల దొరయును రే వెలుంగ

నెవని కన్నులు విప్పుగ న్నెవని కెక్కు

డట్టి మున్నీటి యల్లుడు నట్టి మంచు

కొండ యల్లుండు మీకు గోర్కుల నొసంగు

మరియొక ఉదాహరణము. కం॥ డాలా పిక్కలు కొంబన

డాలా కెమ్మోని తమ్మి డాలా యడ్గుల్

వాలా చూడ్కులు నును సన

రాలా జడతీవి బొంగరాలా చున్నల్.

[తంయాల లక్ష్మీ నృసింహ చార్యులు. కుజ్జా కృష్ణ విలాసము. 2-18].

పద్యరచనము జారువారినట్లు నల్లేరుపై బండి నడకవలె సాగుటకు కూడా ఇందు వీలున్నది. అచ్చ తెలుగు రామాయణముశుద్ధాంధ్రహరిశ్చంద్రచరిత్రాదులందు కుదాహరణములు. అచ్చ తెలుగు రచనా నియమము కథా భాగము నందే కాక, ఉష్ణ్యం తముల యందు గూడ కొంతమంది కవులు పాటించిరి అచ్చ తెలుగులో అతి వాదులు నామములకు మారుపేర్లు కల్పించుకొనిరి. కాని అది సరసముగా తోచుట లేదు.

అచ్చతెలుగు ప్రబంధములలోని చిత్రబంధ గర్భ కవితల గూర్చి ఆయా చిత్రకవితా భేదములలో వివరించుట జరిగినది.

అచ్చతెలుగు కావ్యకర్తలు 54 మందిగాను, అందులో అచ్చతెలుగు నిఘంటకర్తలు పదునేడుగురుగాను, మొత్త మచ్చతెలుగు రచనలు 80 పై చిలుకు

గాను సుందరాచార్యులుగారు గుర్తించిరి. నిరోష్ఠ్య చిత్రమున కొన్ని శుద్ధాంధ్ర రచనలు పేర్కొనబడినవి.

పొన్నెగంటి తెలగన యమాతి చరిత్రనుండి మచ్చుకొక వద్యము చూచెదము. [5-1.]

కం॥ నీరిరాచ వేల్పు! కడు నీ

పరి తనమున నీటి దాల్చు! వలమురి నుడివా

ల్దొర వంటి యొప్పుగలదే

వరజాణ యమీను ఖన వలపుల తేడా.

రి. నిర్వచనకావ్యములు.

తెలుగు వాఙ్మయములో మొదట పుట్టిన ఉద్గ్రంథములు శద్యకావ్యములైనను ఎడనెడ వచనము అందు గలవు. ఆ కొంచెము వచనము గూడ లేకుండ వద్య కావ్యము వ్రాయుట ఈ నిర్వచన కావ్యముగా చెప్పుకొనవలెను. ఇది పెద్ద విశేషమైన చిత్రము కాదు. ఈ నిర్వచన కావ్యములను పెక్కుమంది కవులు వెలయించిరి.

అశ్వా సాంత గద్యలో కూడా ఈ నిర్వచన నియమమును కొంతమంది కవులు పాటించిరి. అదా:- నాదేశ్వారి. గురుభక్తి ప్రభావము.

ఈ చిత్రమున కాద్యుడు తిక్కనామాత్యుడు. అతని గ్రంథము నిర్వచనోత్తర రామాయణము

1. నిర్వచన మిత్ర విందో ద్వాహము - తాము రామదాసు.

2. కుమారి సంభవము - త్రిపురాన వేంకట సూర్యప్రసాదరాయకవి.

3. రాప్తాటి నిర్వచన రామాయణము. రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి.

4. గురుభక్తి ప్రభావము.

5. కృష్ణానందీ మహాత్మ్యము. } నాదేశ్వారి.

6. భగవద్గీతా - అగస్త్యరాజు సుబ్బారాయుడు.

7. నీతి చంద్రిక - మల్లాది లక్ష్మీవతి శాస్త్రి.

8. కలిపురాణము - కొత్త సత్య నారాయణ దొదరి.

9. భారత గర్వ రామాయణము - రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ.

10. చతుర్ముఖ రామాయణము - గాదెపావరాజు

11. మహా భారతము.

12. ఆధ్యాత్మ రామాయణము.

13. మహాభాగవతము

} బులుసు వేంకటేశ్వర్లు.

అచ్చతెలుగులో నిర్గద్య కావ్యము - దాశరథి చరిత్ర—అబ్బిరాజు హనుమంతరాయ శర్మ పాకయాజి

9. చిత్ర మిశ్రమము.

రెండు లేదా అంతకంటె పెక్కు చిత్రములు కలిపి వ్రాయబడిన పద్యము చిత్ర మిశ్రమము క్రింది చెప్పబడును. దానిని క్రింద విధముగ విభజింప దగును.

1. ద్విచిత్ర మిశ్రమము. 2. త్రిచిత్ర మిశ్రమము. 3. చతుశ్చిత్ర మిశ్రమము.

మొత్తము మీద ఈ మూడు మిశ్రమములలోను 1. శబ్ద చిత్రము 2. ఆకార నియమచిత్రము 3. గూఢ చిత్రము 4. ఇతర చిత్రము. లను నాలుగు చిత్రములతో ఏ వేని కలిసి యుండును.

1. ద్విచిత్ర మిశ్రమము.

1) శబ్ద చిత్ర, గూఢ చిత్రమిశ్రమము.

ఉదా :- గ వేం.కవి. - ప్ర రా.వేం. వి.వి. 832. దండకము ఇందు

1) అచల జిహ్వాకోష్ఠ్య పర్జ భుజంగ ప్రయాతము 2) నిరోష్ఠ్యావల జిహ్వా ప్రగ్విజీవృత్తములు గలవు.

2 ఏకాలవారి- శ్రీ వేం చి.ర కరము. ఉ. భా. పుట. 74 దండకము.

ఇందు 1) ద్విస్తర నిరోష్ఠ్య ప్రగ్విజ వృత్తము 2) ద్విపద 3) సీనము.

3. ఈశలవల్లి భవానీశ. ధర్మశాండము. నిరోష్ఠ్య కందగర్భిత మణి గణ నికరము [4-270]

4. రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ వి భా రామా 33 నిరోష్ఠ్యము కందగర్భ గీతము.

5 నిరోష్ఠ్య కావ్యములలో గర్భిత పద్యము లన్నియు ఈ శబ్ద గూఢ చిత్ర మిశ్రమము క్రింద చెప్పుకొనదగును. ఉదా:- పురుషకారి కేశవయ్య-నిరోష్ఠ్య దాశ రథి చరిత్ర కావ్యము [1-116]

ఇందు ద్విపద, శోభనదవళసువ్వాల త్రివిధ మంగళహారతి జంపె కతాశార్ద చంద్రికా కోలువద చావదదరువు లాలి పదప్రముఖ విఖిల భేద వివిధ దాటి సీన పద్యము.

6. కందగీతగర్భ చంపకమాల నిరోష్ఠ్యము 2 76 శ్రీ నందిరాజు లక్ష్మీ నారాయణ దీక్షిత చరిత్ర-అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ

2) శబ్దా, కారనియును చిత్ర మిశ్రమము.

1. గ. పే. కవి. ప్ర. రా. పే.వి.వి. 851 కందము. ఇందు నిరోష్ఠ్యము, పుష్పమాలికా, గోమూత్రికా, గుచ్ఛ, హల, చక్ర బంధములు ఉన్నవి.

కం॥ శ్రీనకనక నయన ధన
జ్ఞాన కన ద్యానసాన ననక నదీనా
ద్యాన జనన నగనటన
స్థాన జనస్థాన హీనజన మనహాననా.

2. ప్ర.రా. పే.వి.వి. 377. ఇందు ననురోమ నిరోమ, నిరోష్ఠ్య అను
జిహ్వ మున్నగు శబ్ద చిత్రములు, గోమూత్రిక, చక్ర మున్నగు వివిధ బంధములు
కలవు.

3. విక్రాలవారి శ్రీ.పే.చి.ర. కరము. 4. భా. పుట. 70 విద్యున్నాలా
వృత్తము అది 'రాహు' రెండక్షరములతోనే నడచినది. ఇందు ద్వ్యక్షరి ఏకస్వరం
'అ' అనుశబ్ద చిత్రములు, కంకణ బంధము కలవు.

4. పై గ్రంథము పూ.భా. పుట. 16 శ్లోకము, అనురోమ నిరోమము,
మాలికా బంధములు కలవు

5. నిరోష్ఠ్య కావ్యము లన్నింటిలోను బంధములు వ్రాయబడిన వద్యములు,
ఈ చిత్ర మిశ్రమము క్రింద చెప్పకొనదగును.

ఉదా:- పురుషకారి కేశవయ్య దాశరథి చరిత్ర 2-137 పుష్పమాలా
బంధము, 3-139. సర్వతోభద్ర బంధము

6. నిరోష్ఠ్య బంధశత గర్భిత చక్రబంధ శ్లోకము. మండసాకి పార్వతీ
శ్వర శాస్త్రి) కాశీవిశ్వనాథ శతకములోవిది ¹

రాక రాక త్రిరా కారా
రాజ తాగ గతాజరా
రాగాసార రసాగారా
రాకా రాత్రి కరాకరా

¹. అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి, ప్రింటు 1991 . ప్రబంధ సంబంధ
బంధని బంధన గ్రంథముగూర్చిన వివరణములో గలదు.

7. త్ర్యక్షరీ కంకణ బంధము. దామెరల అంకన్న ఉషా శరిణయం.

పుట- 44.

2. ఆకారనియమ, గూఢ చిత్ర మిత్రమము.

1. గ. వేం. కవి వ్ర రా వేం వి.వి. 827. కందము గోమూత్రికా చతుష్కందము చిత్రము లిందుగలవు.

2 పై గ్రంథమున 831 సీసము నాగబంధము, మంజరీగతి గర్భిత సీసమిది.

3. పై గ్రంథమందలి 826 చంపకమాల. ఇందు వ్రమితాక్షర, కంద, నాగబంధములు కలవు.

4. ఇంకను 870 విద్యున్నాలా వృత్తగర్భిత స్రగ్ధర అష్టదశపద్మ బంధము కూడ ఇందుకలదు.

5 863. స్రగ్ధర ఇందు కంద, మదన విలసిక, క్లోకము, పుష్పమాలికా బంధములు.

6. విక్రాలవారి శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము ఉ ఖా. పుట. 38 ఖడ్గ, కుంత, నాగబంధములు, కందద్వయ గర్భితములు కలవు.

చం॥ ఖలబలకాల పాలయన ఘాతాని స్థల భేల నామనా

బలిబలహర పాలన భవాభి? నన్దలవాల వానభా

ఖల ఖలహ దవాలిపక గాకకశస్త్ర రసాల వీనగా

కులబలకాలతాల ఒకకోక లఘువద లీలశ్రీకా.

మొదటి కందము

'బలకా.....బలహ'

బలహ.....ఖలహ'—ఇది ఖడ్గబంధము

రెండవ కందము

'ఖలహ.....బలకా

బలకా.....శ్రీకా ఖలబలకా—ఇది కుంతబంధము.

మొత్తము పద్యము-నాగబంధము.

7. పై దాని పుట 67లో కందగీత గర్భిత చంపకమాల, పుష్పమాలికా బంధము.

8. నాదేశ్వారి చతుర్మఖి కందరాజము. 'పరదాత్రిమాత' పద్యము. ఇందు గోమూత్రికా బంధమున్నది.

9. రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ వి.భా.రామా. 70 పద్యము కందగీత గర్భిత చంపకమాల కాగబంధమిందున్నది.

10. చిత్రకవి పెద్దన ల.పా.సం. 3-108 సీసము. ఇందు కందము మత్తేభములు గూడములు ఖడ్గబంధమున్నది.

11. నాదేశ్వ మేధా దక్షిణామూర్తి. శ్రీ హనుమద్రామాయణము యుద్ధకాండ. 698 పద్యము. కందము ఇందు తృతీయ పాదగోపనము, రథ బంధము కలవు.

12. అనుష్టుప్ గర్భ వంచపాది గీతాంచిత షోడశదళ పద్యబంధ సీసము కొక్కొండవారి బిల్వేశ్వరీయము. 4-110

13. అష్ట విధ కంద కంకణ బంధము. దామెరల అంకన్న ఉషాసహాయం. 3 ఆశ్వాసము. పుట. 93.

14. చతుర్విధకంద ఖడ్గబంధము. చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి-మధుర వాణీవిలాసము

[2-10]

15. చిత్రసీసము. ఇందు వివిధ వృత్తములు: కంకణ బంధాది బంధములు కలవు ముక్తివి వెంకట తిరుమలదాసు. రామాయణ సారసంగ్రహము. కిష్కింధా. 'వాక్యగురు పరంపరార్థము' గ్రంథము ప్రింటు. 1918.

16. మత్తేభ గర్భ సీసము. రథబంధము-ముక్తి మాతలపాటి సీతారామయ్య. శేణుగోపాల శతకములో 'విజయ యజ్ఞాహిత' పద్యము.

4) శబ్దార్థ చిత్ర మిశ్రమము.

1. తంగెడ గంగనామాత్యుడు. ఈ. అం.వి.వి. హరిశ్చంద్రో పాఖ్యానము. నిరోష్ఠ్యము, ద్వ్యర్థి చిత్రములు కలవు. కావ్యము ద్వ్యర్థి కనుక పద్యములో రెండర్థములుండును. నిరోష్ఠ్య కావ్యము గూడ గనుక నిరోష్ఠ్య చిత్రమందు కలదు.

2. అనేకార్థ కావ్యములలోని శబ్ద చిత్ర పద్యము లీ చిత్రమిశ్రమమున జేయను.

3. ఉభయ భాషాద్ధానులోమ విలోమ కందము అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి. భద్రా పరిణయం. 4-20

1. దశరథరాజు నందన చరిత్ర పీఠిక పుట. 51. నిర్వహణ శ్రీ రంగాచార్య సమగణ అం.ప్ర.సా. అకాడమీ 979.

మాజుగ రవదే నమవర
గానుననీ తేరిలనవగా నివిడినురా
రానుడి వివిగావ నలరి
తేనీ నను గారవమున దేవరగనుమా.

పద్యమును మొదటి నగము క్రమముగ జడివినపుడు సంస్కృతమును తల
క్రిందుగ జడివినపుడు తెలుగున చివరిరెండు పాదములగును. కావున మీది
పేరుసార్థకము. పదవిచ్చేదము సంస్కృతం. మా, అనుగరవత్. అవ,
రగానున నీతే, అరిలనవగా నివిడినుర, అ. తెలుగు: చివరి రెండు పంక్తులు
రానుడి, విని, కావన అరితిరి, ఏన్, ఈననున్, గారవము, అనన్, దేవర,
కనుమా!

6) గూఢ చిత్రార్థ చిత్ర మిశ్రమము.

1. రావిపాటి అక్షీనారాయణ-ని.భా. రామా కావ్యము గూఢచిత్రముల
మిశ్రమమున కుదాహరణము ఇందు ప్రతి పద్యము మరియొక పద్య గర్భిత మయి
నందున గూఢ చిత్రము, రామాయణార్థము విచ్చు పద్యమున భారతార్థ మిచ్చు పద్య
ముండి ప్రతి పద్యము రెండర్థముల విచ్చుచుండును గనుక అర్థ చిత్రము గలవు.
ఉదా:- తేటగీతి గర్భసీసము. పుట. 7. పద్యము 20

సీ॥ ప్రతిభవెల్లె ఘనుడు పాండు సమాఖ్యుడా
జనవరా నుగ్రహమున కనేక

నృపులు వేచెదరు తది నసామ్య తేజుండు

నెప్పు డన్న నుడల చొప్పువిడదా.

రమకోరి దిగ్విజయముజేసె కుంతిమ

ద్రక్షోణి విభుముఖ్య రాజతతుల

మించి కౌసల్య సుమిత్ర గేకయదాత్రి

ధవతన యల గొనె దయితలుగను

తే॥గీ॥ సంతులేక విచారించె స్వాంతమందు

శ్రీ విచారించె గురువు వసిష్ఠతోడ

ఋశ్య శృంగు దెచ్చె నిజపురికి ఋరజను

లెలమి మిన్నంద బుత్రకామేష్ఠి సలిపె

ఈ సీస పద్యము మొత్తము రామాయణార్థము విచ్చును.

ఇందలి తేటగీతి.

ఘనుడు పాండు సమాఖ్యుడా జనవరాను
జాండు నెప్పుడన్న నడల చొప్పువిడడు
కోరి దిగ్విజయము జేసె కుంతి, మద్ర
దాత్రిదవతనయలఁ గొలె దయితలుగను

ఇది భారతార్థము నిచ్చును. కాని ఈ భాగమే సీసములో రామాయణార్థము కూడ ఇచ్చుచుండనుగదా. కనుక గర్భస్థ వద్యము ద్వ్యర్థియగును. ఈద్వ్యర్థి యర్థమును చూతము. పాండు సమాఖ్యుడు = తెల్లని కీర్తిగలవాడు (రా) పాండురాజు (భా).

అన్ననుడుఁ చొప్పు = పలికిన మాటలదారి. (రా) అగజుని మాటల దారిని (భా)

వదవిభజనముచేత పెద్ద వద్యములోని ద్వ్యర్థిని సాధించుట జరిగినది. ఎట్లన పై పెద్ద వద్యములోని 'జనవరాను గ్రహము'లో 'జనవరాను' గ్రహించి 'సామ్య తేజుండు'లో 'జుండు' గ్రహించి ఆరెండింటిని ప్రక్కకుజేర్చగ 'జనవరాను జుండు' అని క్రొత్తవద మేర్పడి గర్భస్థమున మరియొక యర్థము గోచరించుటకు దోహద మైనది.

౨. త్రిచిత్ర మిశ్రమము

1) శబ్దాకార నియమ, గూఢ చిత్ర మిశ్రమము

1. నిరోష్ఠ్య కావ్యములలో సహజముగ శబ్ద చిత్రముండును. దానికితోడు గూఢాకార చిత్రములున్న ఈ చిత్ర మిశ్రమ మున్నట్లుగును

ఉదా:- పురుషకారి కేశవయ్య. దాశరథిచరిత్ర. నిరోష్ఠ్య కావ్యము. అందలి ప్ర.అ. 148 సీసములో అనులోమ విలోమ శ్లోకము గర్భితము వద్యబింధమున్నది. ప్ర.అ. 146 శ్లోక గర్భితకందము త్రిశూలబింధమున్నది.

2. ఏకాలవారి శ్రీ.వేం.చి.ర.కరము ఉ.భా.పుట 65 విద్యున్మాలా. ఇందు 64 విద్యున్మాలలు వచ్చుటకు వీలున్నది అనులోమ విలోమము ఏకస్వరము 'అ' ద్వంద్వరీ చిత్రము ఇచ్చుచి కంఠబింధమున్నది.

కవితలలో ఒకరకము చిత్రకవితయని తాక్షణికులే వచించిరి. కవిత్వములో అట్టి చిత్ర కవిత్వస్థానము గూర్చి చర్చ చేయబడినది. తెలుగులో చిత్ర కవిత్వ స్వరూప స్వభావాదులు నిరూపింపబడినవి. లభ్యమయిన నిషయసామగ్రిని బట్టి, చిత్ర, బంధ, గర్భ, కవితలు వేర్వేరుకాక చిత్ర కవిత్వాంతర్భాగములేనని సిద్ధాంతము చేయబడినది.

తెలుగులో చిత్రకవిత్వ మెప్పుడు ప్రారంభమయినది గుర్తించబడినది. వ్రథమ వ్రకరణములో తెలుగులో చిత్ర కవిత్వ స్వరూప స్వభావములు, అందలి భేదములు, కవితా సందర్భము వ్రయోజనములు, ఆ కవిత్వ ప్రారంభ వికాసములు, ఆంధ్రేతర భాషలలో చిత్రకవిత్వము గూర్చి పరిచయము మున్నగు నంశములు, ద్వితీయ వ్రకరణములో స్వర, వ్యంజన, గతి, స్థాన, అక్షర, పాదనియమ చిత్రములు, వాని మిశ్రమమును, తృతీయ వ్రకరణములో ఆకార వియమ చిత్రము (బంధకవిత్వము)ను, చతుర్థ వ్రకరణమును చ్యుత, నామ, పద, పాద, పద్యగూఢ చిత్రము (గర్భ కవిత్వము), భాషలో గూఢత మున్నగు చిత్రములును, పంచమ వ్రకరణములో ప్రశ్నోత్తర, ప్రహేళిక, నల్లెంట్లు, ఇచ్చావాక్య సంఘట్టనము, అనే కార్థ కావ్యాలు, అచ్చతెలుగు కావ్యాలు మున్నగు చిత్రములు చర్చించబడినవి.

బంధములకు బొమ్మలు కనపడని సందర్భములలో యూహించి చిత్రకల్పన మొనరింపవలసి వచ్చినది.

తెలుగులో కనబడనటువంటివి, సంస్కృతాంగ తమిళ హిందీ కన్నడ భాష లందలి బంధములు లభించినట్టి పనుబంధములో ప్రదర్శింపబడినవి. వీనిలో గూఢ బొమ్మలు లభ్యపడని సందర్భముల చిత్ర కల్పన చేయుట జరిగినది.

దీనివలన కావ్యాను శాసనకర్తచే చెప్పబడిన “స్వర, వ్యంజన, స్థాన, గతి, ఆకారనియమ, చ్యుత, గూఢ, ఆది” చిత్రములన్నియు చర్చించబడినట్లయినది. చిత్రకవిత్వ సమగ్రరూపము చూపబడినట్లయినది.

అనుబంధము

1. సంస్కృతము

2. హిందీ

3. తమిళము

4. ఆంగ్లము

తెలుగులో లేనివి, ఆంగ్లేతర భాషలలో కన్పడుచున్న
బంధము లిటు వదర్శింపబడుచున్నవి.

సంస్కృతము.

1. తిలకబంధం. (వటం-16)

హరివదం దనుజద్విస మర్దనం హరిక్షదం దరదం గుణదం భ
హరివదం కమార్పిత మక్షరం హరివదం కమలార్పిత మక్షరమ్.

[కవి. రామరూప పాఠాః] [చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 8.]

లక్షణం.

మధ్యేశ్లిష్టం వదం జ్ఞేయం పార్శ్వయోశ్చ వద ద్వయమ్
కోణయో రక్షరం శ్లిష్టం తిలకం బస్థ సుస్థరమ్

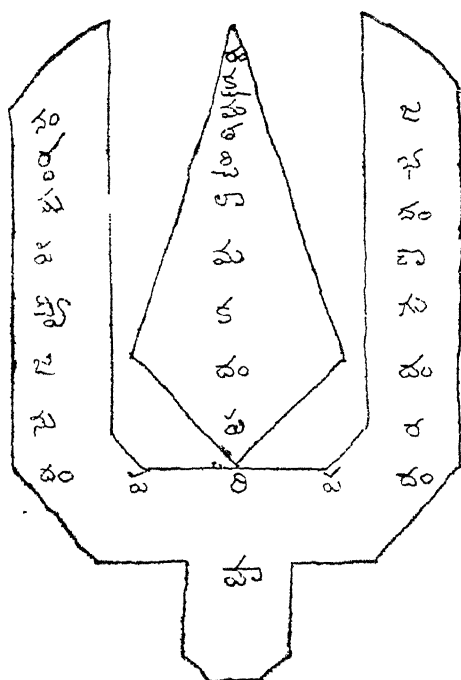
[చిత్రకావ్య కౌతుక కర్త. స్వకృతమ్ పుట-9]

2. ముసల బంధం (వటం-117)

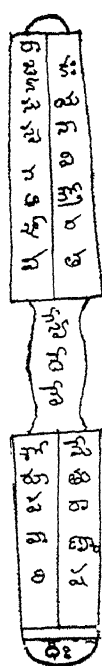
రాజన్ సుస్వన ఆఖ వస్వే దేవేశో రూప వారిధిః

ధివజ్ఞాం రాతు మేవేదే శ్వేతరక్తో వినాయకః

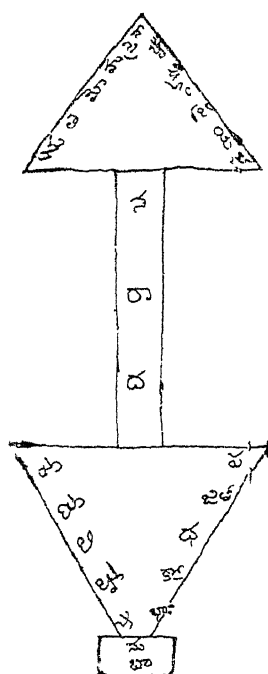
[చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 20,21]

తెలుగు చిహ్నం
పటము-116

ముసలి బాధం
పటము-117

శక్తి చిహ్నం
పటము-118

లక్షణం.

ఊర్ధ్వోద ధస్త తత్సర్వ హ్యను లోమ విరోమతః
మధ్యవర్జత్రయం జ్ఞేయం బంధేత్ర ముసలాభిధే

[చిత్రబంధకావ్యమ్. పుట. 35]

లి. శక్తిచిహ్నం (పటం-118)

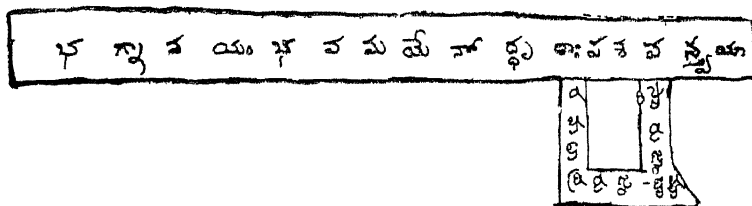
రాదరే దేవిహే సానుభాను భాః క్రోధజిత వదమ్
దరానయతమోహన్త్రి నానా సౌఖ్యం ప్రయచ్ఛనః

[చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 28,29]

లక్షణం.

మధ్యతో ధస్తతో మధ్యే తతశ్చ శరీతో భ్రమన్
పునర్మధ్యే సమాప్తం : స్యాద్ బంధేత్ర శక్తి సంజ్ఞకే

[చిత్రబంధ కావ్యమ్. పుట. 38]

పరశుబంధం

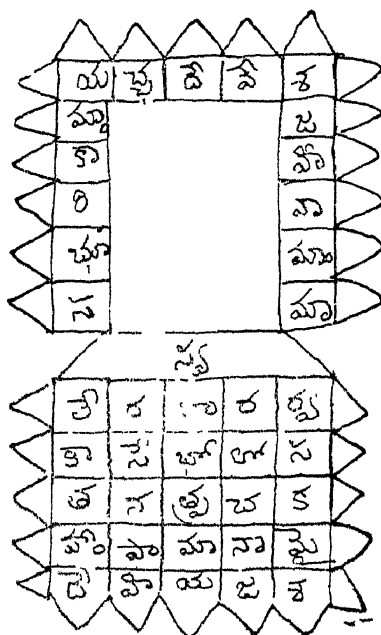
పటము 119

భగ్నావయం భవమయే నోద్ధృతాః పశవస్త్వయా
యాస్తవస్తా రుజాం భామామాభాజం రుద్రతాహర.

[ఈశ్వర శతకము—28 శ్రీమదవతారకవి]

లక్షణం లేదు ఆకారము. నేనే నిర్మించితిని.

[హ. పటము-119]

సజ్జబంధం

పటము-120

దేహంతకాలే స్వరసేన పాహి యమాత్మభో భాస్వరలోచనాజ
శమైక సర్వస్వ సభూరికామాం యచ్ఛదేవేశ జహీవామాంమా

(శ్రీమదవతారకవి. ఈశ్వరశతకమ్-19)

లక్షణం లేదు. ఆకారము. నేనే నిర్మించితిని. (చూ. పటము. 120)

సర్వతో ముఖబంధం. (పటం. 121)

కాశీప్రియా సురనదీ గిరిజా విశోకా

కారామ సేవనకరీ భవసింధు నౌకా

కామప్రదా విమల భాలనచ్చశా జ్ఞా

కా భాను తావతు సదాభవభూషణై కా.

(చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 60)

లక్షణము.

స్వేష్టందశే కర్ణికాయాం విన్యస్య పరితోభ్రమేత్

కర్ణికా తః కర్ణికాయాం బద్ధే త సర్వతోముఖే.

(చిత్రబంధ కావ్యమ్. పుట. 59.)

(చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 61)

సరోబంధం (పటము. 121)

మానసదామన్ కామదనామన్ మిత్రసుదామన్ పాలయధీమన్

మానద రాకాకాంత భజామి మిత్రభరూపా పారవ సామా

నర్తనవద్మ మస్త్ర సుపాత్ర తస్త్రసుపాల లమ్పిత గాన

సర్వవినోద దక్షసుభాసు సుప్రభకాయ యజ్ఞ సుహంస

ధాతృవ నానా నాట్యయశోదా దామభవదూధి ధీ దహి మాధాః

(చిత్రకావ్యకౌతుకమ్. పుట. 63)

లక్షణ

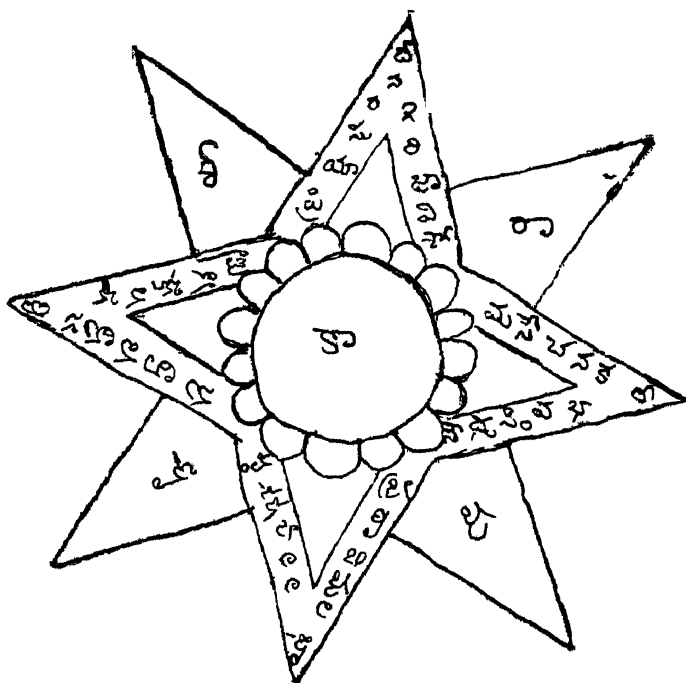
కోణేభ్యః పరితః స్తమ్భే స్తమ్భం సర్వతః పునః

సమ్పరేత పాతకశ్చాత్ర సరోబంధే కవిప్రియః

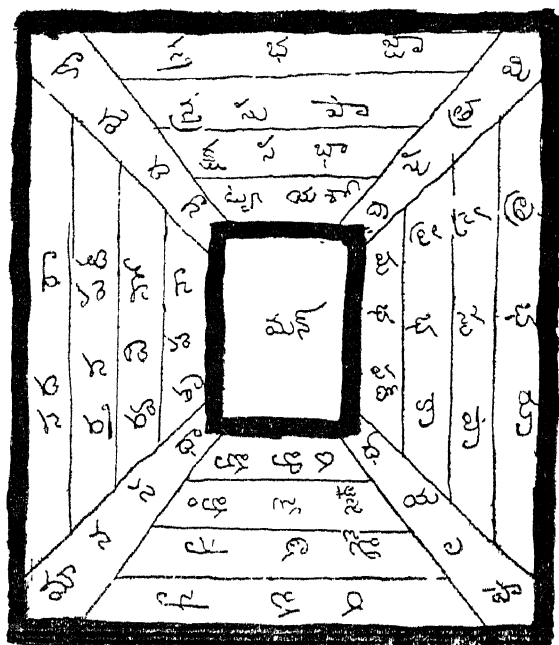
(చిత్రబంధ కావ్యమ్. పుట. 55)

(చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పుట. 63)

సర్వతోముఖ
బంధం
పటము-121

సరోబంధం
పటము-122

కూషబంధం. (వటము. 123.)

జగదీశ సుదావాక్య జనాహ్లాదక హాసవ
జలోర్ధిన్యాః సదాసారా జలజేక్షణ దేహికూ
యశోదాజ శటాచ్ఛంకూ కూవస్తహర దీనవ
వతే కనక మదూహరా రాధనం కురూ మానయ.

(చిత్రకావ్యకౌతుకం. పుట. 64.)

లక్షణం.

మధ్యతః పరితో గచ్ఛన్నేమా సన్లేష మేవవ
ఏవం న్యానక్రమో జ్ఞేయం కూషబంధే హినుతినే
(చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 65.) (చిత్రబంధకావ్యమ్. పుట. 54.)

ఉలూఖలబంధం (వటము. 124)

భద్రవాస సదాపన్ద్య యమలాడున తారక
క జ్ఞానేత్ర స్మితాదార రత్నేశలలనా మహ
హరే హేలాకృతే శక్తి కటూయు లూఖలబద్ధ బా
లలితం కురూ సర్వకం సర్వకామ ప్రపూరక.

(చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 66)

లక్షణం. మధ్యకోణీయ కోష్ఠేమస్వేష్టం విన్యస్య సర్వతః

భ్రమే నిమ్నత ఊర్ధ్వస్తు మధ్యే హ్యూర్ధ్వాదులూఖలే.

[చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 67] [చిత్రబంధ కావ్యమ్. పుట. 54]

వ్యోమబంధం (వటము. 125).

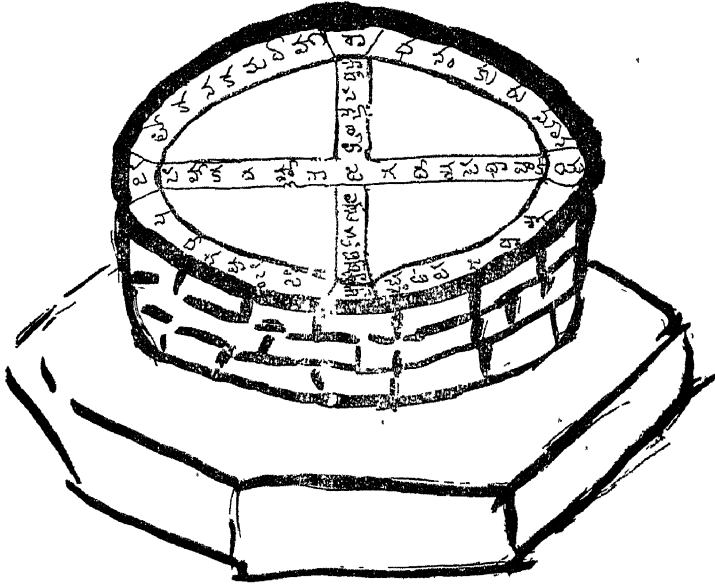
పరూణామృత సాదరలేఖ వినాయక రజ్జన దేవ
పరద స్వచరేశ్వర హేహితదాన రిషే జనతావ
కరుణామృత సాగర దుఃఖవినాశక హే జ దేవ
శరణం స్వపురే హరదేహి సదా గిరిరాజ సుతాశ.

[చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 74]

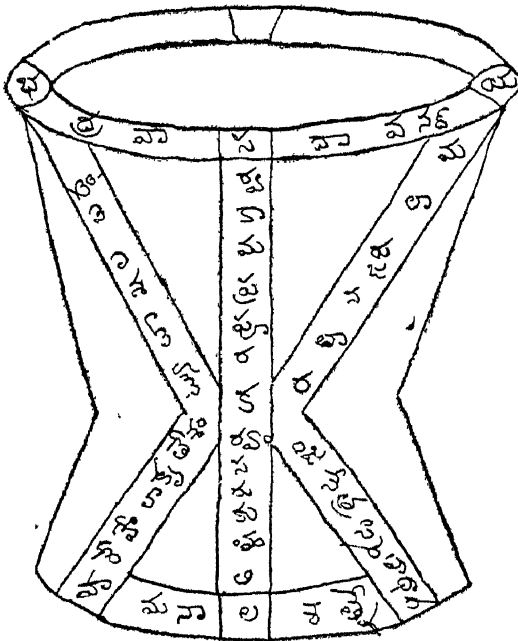
లక్షణం.

అష్టాదశ శిఖరచరీం గోమూత్రికయా చతుష్పదీం వశ్యేత్
సత్రాద్యంతై ర్దృష్టాం సజ్జేయో హ్యోమబంధ ఇతి.

(సర. కంఠా. చిత్రప. 47 శ్లో)

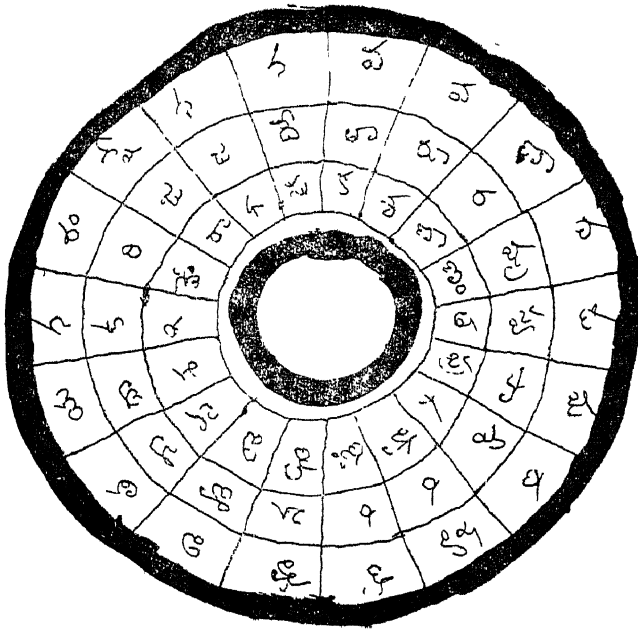

కూపబంధం
పటము-123

ఉల్కాఖల [రోలు]

పటము-124

వ్యోమబంధం

పటము - 125

సూర్యబంధం (పటం. 127).

రక్షమావర మంసారవ శ్రీధీద మహేశ హే
హేశ హేమద ధీశ్రీవ రసానంరవ మాక్షర.

(చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట 76).

లక్షణం. ద్వేషదే అనులోమ్నాశ్ర ఎలోమ్నాచవద ద్వయమ్
భిన్నార్థ వాచకః శబ్దాబింధే విహిత సంజ్ఞకే.

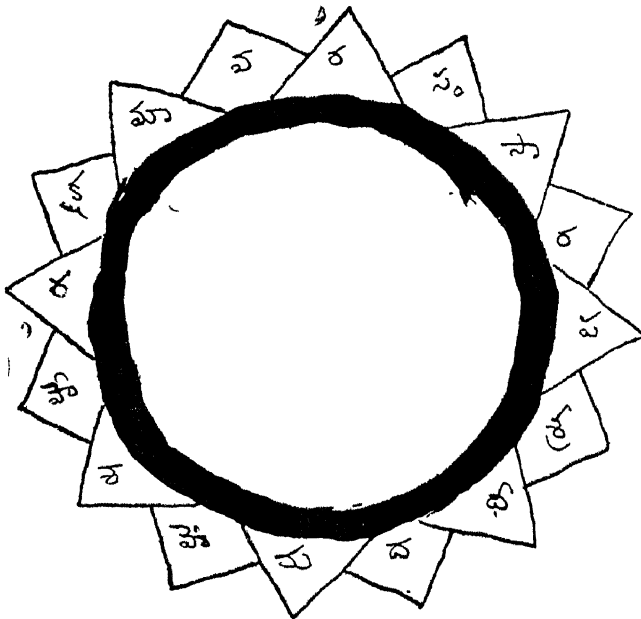
(చిత్రకావ్య కౌతుకం. పు 77)   (చిత్రబంధ కావ్యం. పు. 47)

చంద్రబింధం (వటం- 27)

రజనీకర సదూదార రమాభాతా రసేశ్వర
భారతేశ కళాదార రక్షత్యు వరః పితా

(చిత్రకావ్య కౌత్సకం. పుట. 78)

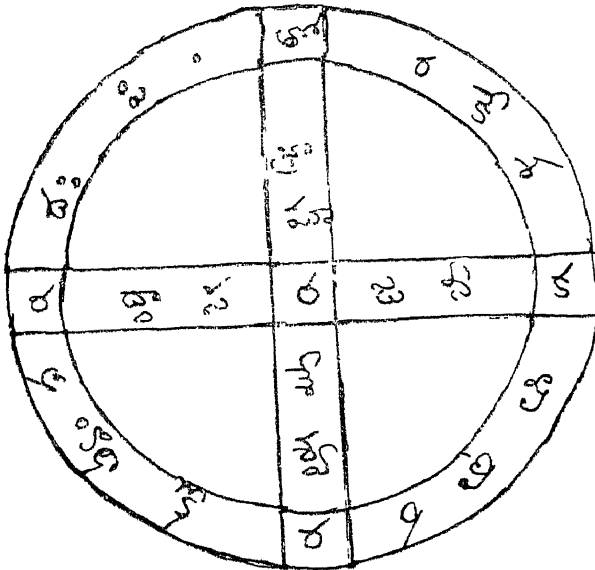
- లక్షణం. మధ్యతః పరితోగచ్ఛేన్నేమా పపి తతః పరమ్
 ఇతిశైలిం విజానస్తు బిందేత్ర చంద్ర సంజ్ఞకే.
 [చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 79 చిత్రబింద కావ్యమ్. పుట. 48]
 శివికా బిందం. (పటము. 128)
 సహసవక్త్రా హరిణాసహౌవ
 వదూపరా ప్రాప్తహ యేనభర్తా
 త్రాతేన వీరైః శివికాసుఖస్థా
 స్థా స్నుప్ర భావాత్పరి సంలలాస. (చిత్రకావ్య కౌతుకం. పు 80)
- లక్షణం. మంచమణ్ణ వవైతాన స్తంభవంశ సమన్వితః
 శివికాబింద ఇత్యుక్తోలిపే స్త్రత చమత్కృతిః
 (చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 81 చిత్రబింద కావ్యమ్. పుట. 23)

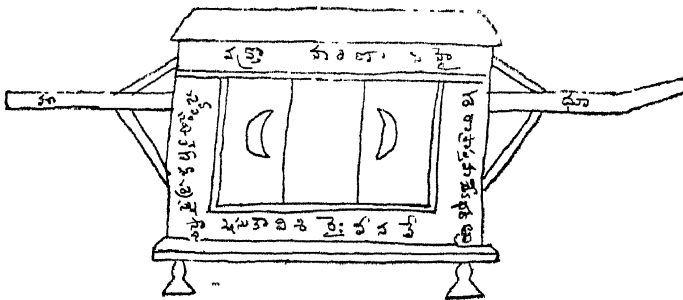
సూర్య బంధం

పటము-126.

మొదటి పాదము 1 నుండి మొదలు-పైకి.
 రెండవ పాదము 2 నుండి మొదలు-క్రిందకు.

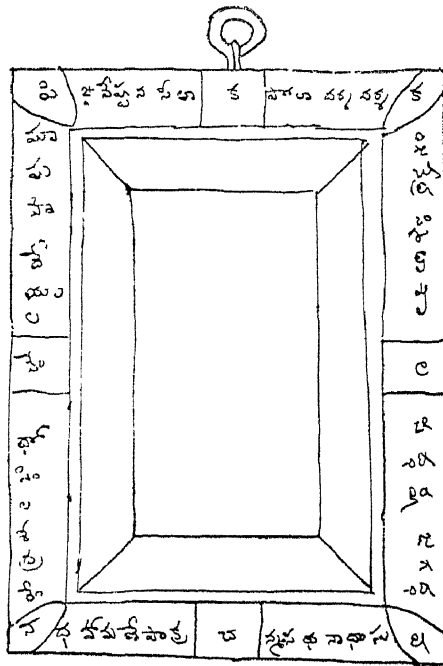

చంద్ర బంధం
పటము - 127.

శిఖా బంధం
పటము - 128.

దర్పణ బంధం (పటము. 129).
 పిజ్జ వేష్టన సీతాక కపోలా దర్ప దర్పక
 కంజనేత్ర స్మితాళాల లసమాధర జగద్దవ
 వసుదానాథ సన్మంద చక్రపాణిమహాధన
 వరేంద్ర శింసింధో హే హేల యాదేహి మామపి,
 [చిత్రకావ్య కౌతుకమ్ పుట. 82,83].

దర్పణ బంధం

పటము_ 129.

లక్షణం. శ్లేషే శ్లేషే వతన్ దీరస్తత్రైవ విరమేత్పునః

సుధియా స్వధియాప్రోత్తై- బంధోయం దర్పణాభి ధః

[చిత్రబంధ కావ్యమ్. పు. 24].

వృత్తబంధం. (పటం. 130).

రామః కామ ద్రుమః సాలః కర్మ ధర్మ సుమంగళః

కామ దామ తిమన్మూలః సామదామ సుమండలః

[చిత్రకావ్య కౌతుకమ్ పుట. 88]

లక్షణం. ఉపరి ప్లాత్తిరో భాగాదధో మధ్యాత్తు మధ్యకే

ఏవం క్రమైః పుదర్మధ్యే విరమేత్తరూ సంజ్ఞకే.

[చిత్రకావ్య కౌతుకమ్ పుట. 89. చిత్ర బంధకావ్యమ్. పు. 52].

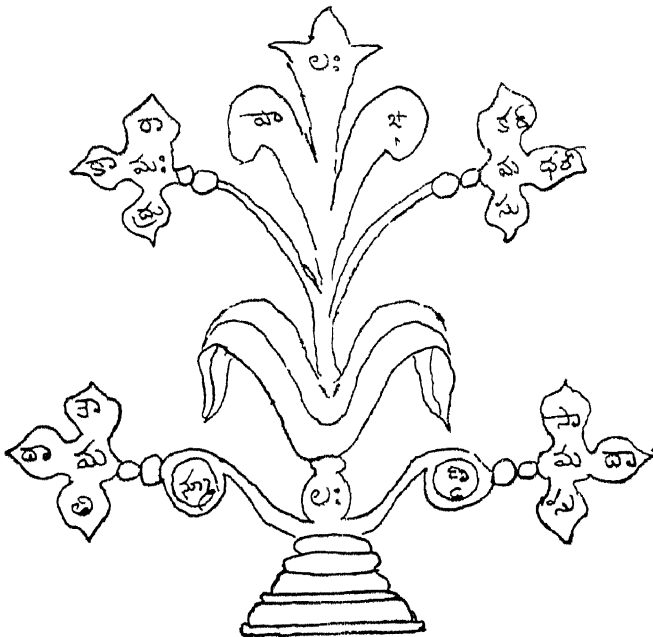
ధాల బంధం. (పటం- 131).

కమల కోమల హేజనపాతిక
కలవచో దళయాన సుజాలక
కనకభూషణ దానవ పావక
కథయ మాం శివమాన సహంసక.

[చిత్ర కావ్యకాతుకం. పుట. 90].

లక్షణం. మధ్యాద్ గచ్ఛేద్ పనర్మధ్యే మధ్యాన్మధ్యే పునస్తదా
ఇమాం శైలిం కవిశ్రేష్ఠ ధాలబంధే వదేద్బుధః

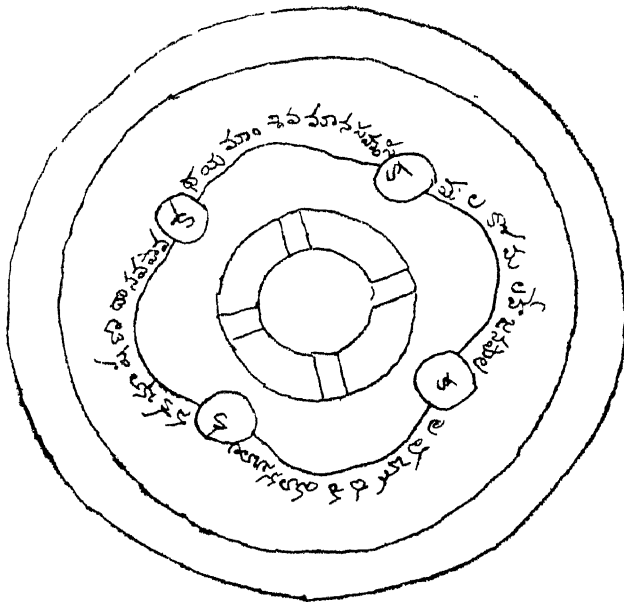
[చిత్ర కావ్య కాతుకమ్. పుట. 97]. [చిత్ర బంధకావ్యమ్ పుట 39]

వృక్ష బంధం

పటము-130.

డా లి బంధం (చెవికమ్మ)

పటము- 131.

శ	ర	య	మ	త్ర	క	క్ష	క
1	18	19	2	5	22	7	24
గ	నా	న	న	వి	నా	య	క్ష
9	26	11	29	13	30	15	32
వ	ర	నం	త	య	మా	మ	క్ష
17	2	3	10	21	6	23	8
ప్ర	నా	క్ష	న	ర	నా	య	క్ష
25	10	27	12	19	14	31	16

శ ర యం త్రం

పటము- 132.

అంతేలి వారీ చదు వుకొన్నను ఇదే శ్లోకము వచ్చును.

హర నస్తన మాన్యద్య గజానన వినాయక

పర నస్తయ మామద్య వ్రజాధనద నాయక.

[చిత్ర కావ్యకౌతుకం. పుట. 98].

లక్షణం.

చతుర్వ్యపిచ పాదేషు పంక్తిశో బిభి తేష్విహ
అదే రాదే స్తుర జ్జిన్య పాదైః పాదః సమావ్యతే.

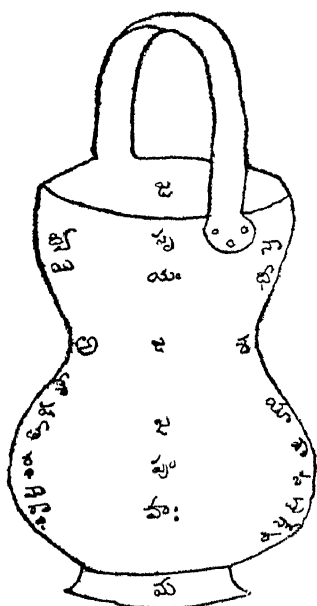
[చిత్ర కావ్యకౌతుకమ్. పు. 99]. (చిత్ర. ప్రక. సర. కంఠా. పు. 24).

కమండలు. [పటం 133].

అయి ద్విజ జనాధీశ శయవాస మనోరమ

అశేష కీర్త వార్ధామ మహాః పుష్టా జయం సృజ.

(చిత్ర కావ్యకౌతుకమ్. పు. 102.)

కమండలు బంధం

పటము- 133

లక్షణం.

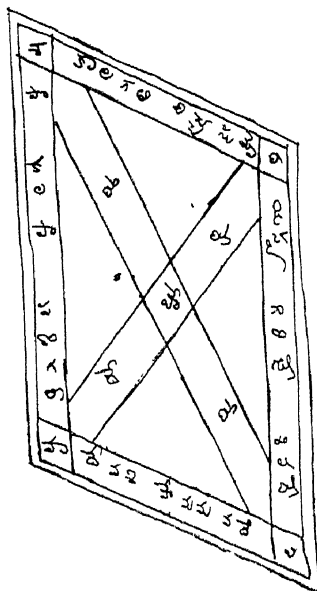
స్వేష్టం కౌష్ఠేభు విన్యస్య మద్యతః పరితః సరేత్

అధో దస్తావృత్తే చైవ సవ్యబంధే కమండలే.

(చిత్ర బంధ కావ్యమ్. పుట. 25).

సు వ ర్ణ చ త్వ ర బంధం (వటం-134)

హేదేవదేవ మమహేశవ దేహదేహే హేదేహ లీగణ వపాతక పాశదేహే
హేదేశ కలా గతివిచ్చ సుమోద దేహే హేదే దయస్వ గిరిజే శివ దేవదేహే
[చిత్ర కావ్యకౌతుకం పు. 105.]

సువర్ణ చత్వర బంధం.

(వటం-134)

లక్ష-ం. మధ్యతః కోణా మాగచ్ఛేన్నేమా కోణాత్తు మస్తకే
అనుతోమ విలోమాభ్యాం బంధే చత్వర సంజ్ఞకే.

(చిత్ర బంధ కావ్యము. పుట. 22)

గజబంధం (వటము-135)

కవర్త విర్జార స్నాన జన్మకర్తృ ద్విహర్ష
నమ్య వద ధూళి సుస్నాన కళాకర్ణగతేతకాత్
ద్వితీయ దస్త శోభా భృత్ వటోన్మంద కజ్జిఘక
కనక ద్వివ కల్యాణం ఆదిభూజ్యవరంకురు.[చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట.106]

అక్షణం.

విన్యస్యేష్టం శుంటతశ్చ ద్వితీయేష్టాత్ వదేవదే
పునరిష్టం గృహీత్వైవ గచ్ఛేత్ పుచ్చే కవిప్రియః

[చిత్రకావ్య కౌతుకం పుట. 107 చిత్రబంధ కావ్యమ్. పు. 4]

నందిబంధం. (పటము-136)

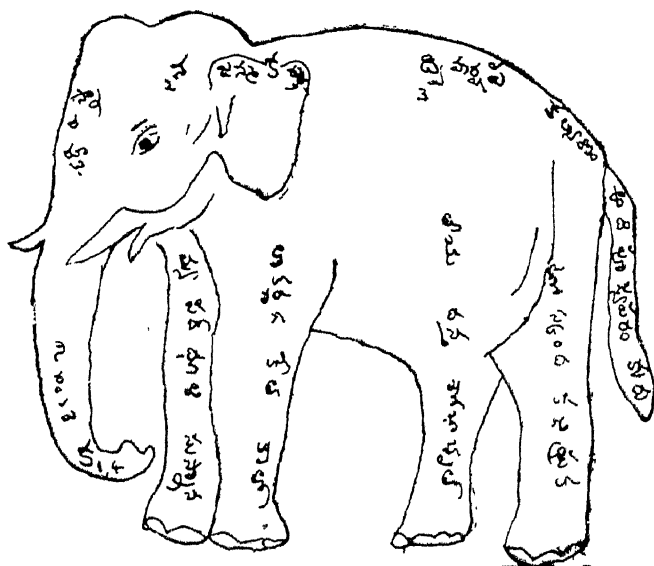
నయనానన్ద దాతరహే శివాజ్ఞా శిరసానత
దయ యాదర సంహర్తర్ అసమావల్లభహే అజ
త్రైలాస గౌర శందేహి నందిన్ శిలాదబాలక.

[చిత్రకావ్య కౌతుకం. పుట. 109.]

అక్షణం.

చరణేషు సమావ్యంతే చత్వారశ్చరణాః క్రమాత్
జనః పుచ్చగ్రతో గచ్ఛేన్నన్ది బంధే ముఖగ్రతః

[చిత్రకావ్య కౌతుక కర్త స్వ నిర్మితమ్]

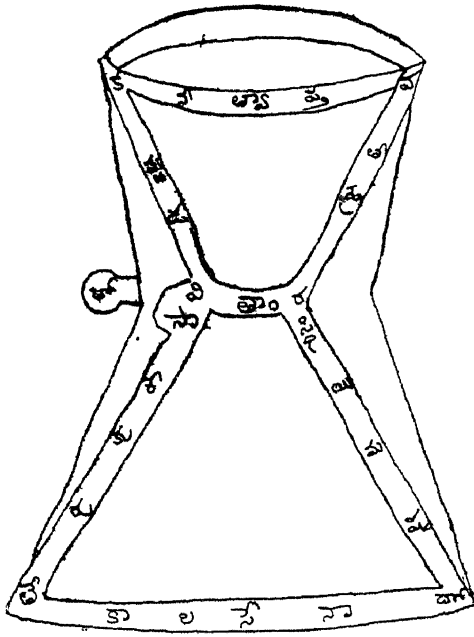
గజబంధం

పటం-135

‘కవకద్విష్ట’ అను పెద్ద అక్షరములు నల్లవ పొదము మొదలగును. అంకెలు పొదముల మొదలు తెలుపును.

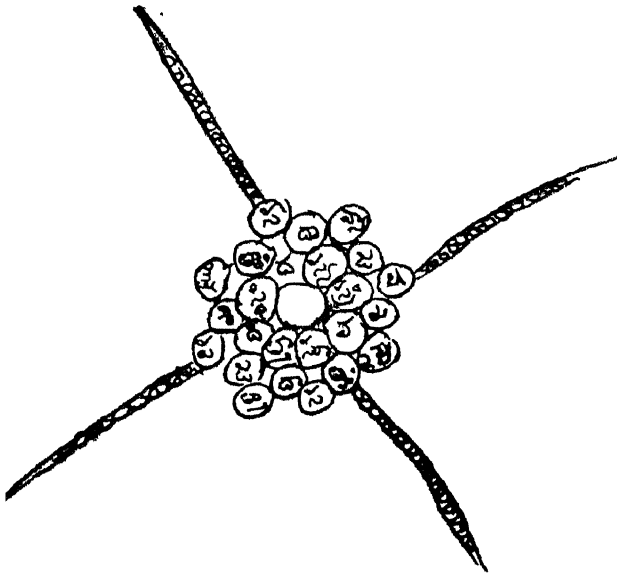
డమరు బంధం (పటము-138)

సావిడమ్మ కతాం నీత్వాప్త వశీ
క్రూర తాం విభో
విసారే కరుతే కాంసేనా దోషం
మయిసిరా.
[శ్రీమదవ తారకవి.
ఈశ్వరశతకం. 60]

లక్షణం లేదు.

ఆకారము నేనే నిర్మించితిని.

జాలబంధం (వల)
పటము-139.

ఇది రెండు గోమూత్రికలు కలిసి ఏర్పడినవి.

నదావ్యాజి వశి ధ్యా తాః సదాత్తా జప శిక్షితాః

దదాన్య జ్ఞానం శివతాః సూదాత్తా జపిశ్చిత్తాః

ఆనందవర్ధనుని—దేవీశతకం—81 (పటం-139)

లక్షణం లేదు. ఆకారమును నేను నిర్మించితిని.

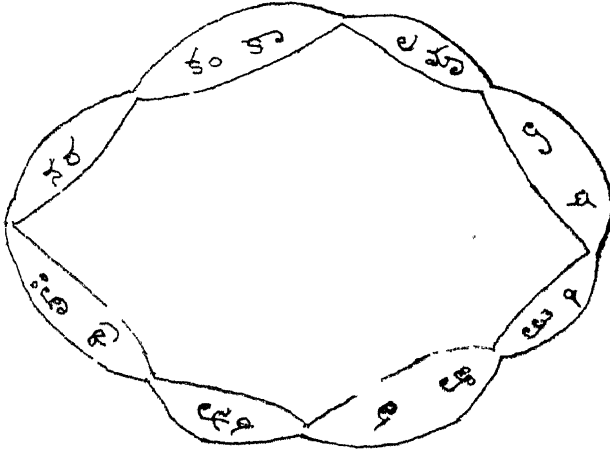
కాంచీ బంధం (పటం 140)

నరకం కాలమాలా భరణాహి తరసా శ్రితాః

నరక జ్ఞానం మాలా భరణా హితర సా శ్రితాః

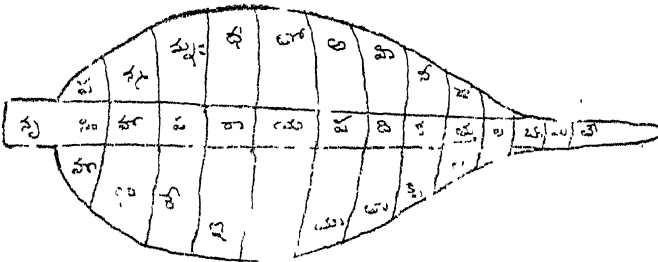
(శ్రీ మదవతారకవి. ఈశ్వరశతకం-13)

లక్షణం లేదు ఆకారమును నేను నిర్మించితిని.

కాంచీబంధం [మొలనూలు]

పటము-140.

కదమ్మ కలికా బంధం [కడిమిచెట్టుమొగ్గ]

పటము-141.

నృపసింహస్మహా ధామ్నః పరేదీరా ఇతో యయుః
అప యాహిదితా నీక్వచిత్త అతి భూమితే

—అప్పారాయ యశశ్చంద్రోదయే.

నవమీకళా ఆకార చిత్ర. 3 (పటము-141)

పైనుండి క్రిందికి, క్రింద నుండి పైకి చదువుకొనుచు పోవలెను.

లక్షణం లేదు, కాని పటము చిత్రంబిదియున్నది.

హిందీ.

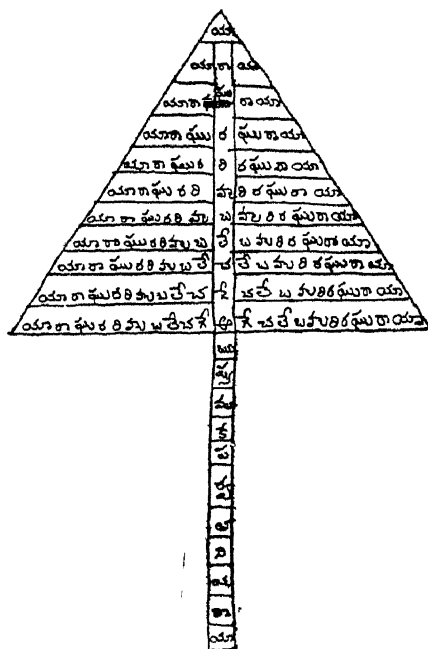
(ఛత్రబంధము పటము - 132)

భక్త ప్రవర తులసీదాసు రామచరిత మానసనుండి

“అగే చలే బహురి రఘురాయా

ఋష్యమూక వర్వత నియరాయా అను పద్యాంశముతో ఛత్రబంధము.

(చిత్రకావ్య కౌతుకమ్. పీఠిక. పుట-34)

ఛత్రబంధము

పటము-142

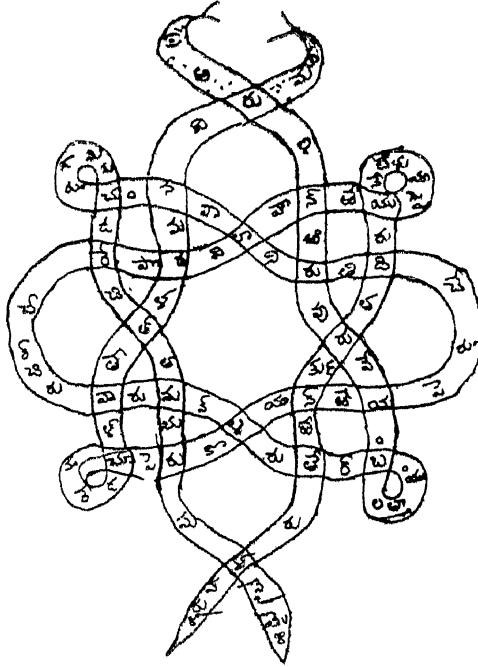

త మి థ ము

ఇర్రబ్బెయి నాక పంతం.(పటము-143)

రెండు పద్యములు ఒక్కొక్క పద్యము ఒక్కొక్క పాదమున సరిపోవును.

1. అరుగిన్ అరువురు వేయం బలత్తాయుంబర్
తేరుగిన్ మరువారు చిర్ చీరే-పొరువిలా
వాన్ తేయుమై యాశుబ్ నేయురు దితరు
కున్ డే తేరుళ వరుళ

ఇర్రబ్బె నాకపంతం

పటము-143

2. మరులిన మరుళత్ తేవాళ చూడరే నంచు

పెరుకొళియాన్ తేయ పెంచేది..తిరువిలా

వానం చురుంగ మిగుచుడరే చిత్ త

మయ మరుళవై యొళి

దండి తమిళ అలంకార గ్రంథమందు పటము ప్రదర్శింపబడినది.

సుశికుళమ్. బంధం (పటము-144)

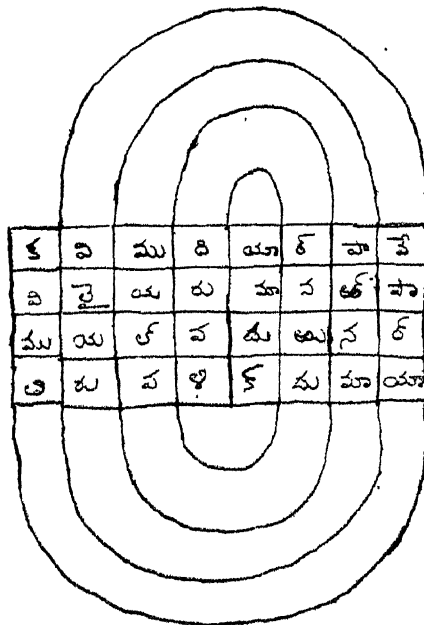
కవిముది యార్ పావే

విలైయరు మాన త్ పా

ముయర్ పదు టునర్

తిరువళిన్ దుమాయా

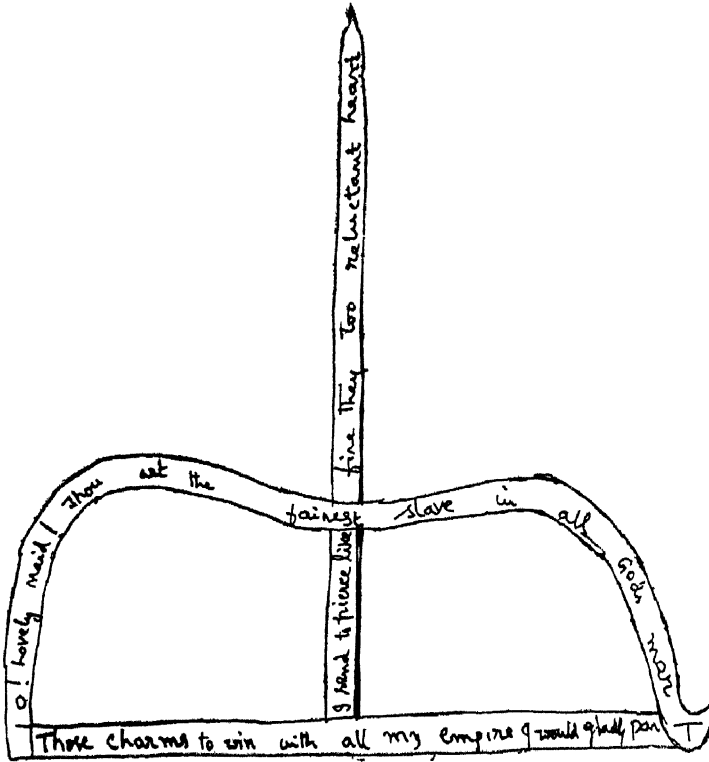
దండి తమిళ అలంకార గ్రంథమందు పటము ప్రదర్శింపబడినది. నాల్గు పాదములు పరుసగా వ్రాయవలెను. సుడిగుండం ప్రకారం పరుసగా చదివిన పద్య పాదములు పరుసగా వచ్చుచుండును. ఇది ఇందలి చిత్రరచనము.

సుశికుళమ్ (సుడిగుండం)

పటము-144

అంగము :

(విల్లంబులతో)

ధనుర్బంధము

పటము-145

సాహిత్య సమితి వ్యాసాశి. తిరుపతి. ప్రింటు. 1917.

అందలి శ్రీ. యన్. రెడ్డి పాశ్చాత్య భాషలలో చిత్ర కవిత్వ అనేది వ్యాసము నుండి ఈ ధనుర్బంధము గైకొనబడినది.

ఉపయుక్త గ్రంథ సూచి

సంస్కృత లక్షణగ్రంథములు.

అగ్నిపురాణము.

అలంకార మహోదధి.

అష్టారాయ యశశ్చంద్రోదయే.

అలంకార ముక్తావళి.

అలంకార సర్వస్వము.

కవి కంఠా భరణము.

కవీంద్ర కర్ణా భరణము.

కావ్య ప్రకాశము.

కావ్య ప్రదీపః

కావ్యాదర్శము.

కావ్యాను శాసనము.

కావ్యాలంకారము.

కావ్యాలంకారము.

కావ్యాలంకార సూత్రాణి.

చంద్రాలోకము.

చమత్కార చంద్రిక.

చిత్ర మీమాంస

ధ్వన్యాలోకము.

ప్రతాపరుద్రీయము.

మన్దార మరంద చంపూ.

రసగంగాధరము.

సరస్వతీ కంఠాభరణం.

సాహిత్యదర్పణము.

సాహిత్య రత్నాకరము.

సాహిత్య సారము.

సుబాషిత రత్న బాండాగారం.

నరేంద్రవ్రథసూరి.

శ్రీమదాణివిశ్వ వేంకటేశ్వరుడ

చావలి రామసుధీవరుడు.

దుయ్యకుడు.

క్షేమేంద్రుడు.

విశ్వేశ్వర వండితుడు

మమ్మటుడు

గోవింద

దండి.

హేమచంద్రుడు.

ఉద్భటుడు

రుద్రటుడు

వామనుడు

జయదేవుడు

విశ్వేశ్వర కవిచంద్ర.

అప్పయ్య దీక్షితుడు.

అనందవర్ధనుడు.

విద్యానాథుడు.

శ్రీకృష్ణకవి.

జగన్నాథుడు

భోజుడు

విశ్వనాథుడు

ధర్మసూరి

అచ్యుతరాయమోదక్.

నారాయణరామ్ ఆచార్య (Editor)

అంగము.

1. History of Classical Sanskrit Literature. M. Krishnamachariar
(printed at Madras. 1937)

2' Vol. XV. No. 1 of 1961 Journal of T.M.S.S.M. Library

Thanjavur.

సంస్కృత గ్రంథములు :

ఈశ్వర శతకము.

శ్రీమదవతారకవి.

కవికల్పలత

దేవేశ్వరమహాకవి.¹

కిరాతాద్వనీయము.

భారవి.

చిత్ర కవిత్వాణి.

శ్రీ రూపదేవ

చిత్ర కావ్యకౌతుకమ్.

పండితరామ రూపపాఠక.

చిత్ర రత్నాకరం.

చక్రకవి.

దేవీ శతకము.

ఆనందపర్థనుడు.

పాదుకా సహస్రము.

వేంకట నాథుడు.

యమకరత్నాకరము

శ్రీవత్సాంక మిత్రులు

రామకృష్ణ కావ్యమ్

శ్రీగురుహరి దామోదర వేలణకర

లక్ష్మీ సహస్రము

వేంకటాద్వరి

శివతిర్ణామృత స్తోత్రము

సదాశివ²

శివపాదకమల రేణుసహస్ర

నంజరాజకవి³

శిశుపాలవధ

మాఘుడు

శ్రీ వేంకటేశ్వర గుణరత్న శేషదీప్తిస్తోత్రమ్ 'కవికంఠిరవ' విక్రాలశేషాచార్య

1. రాయవరపురామ స్వామి. "కవితా సాగరము" నుండి గ్రహింపబడినది.

2. రాయవరపు రామస్వామి "కవితా సాగరము" నుండి గ్రహింపబడినది.

3. Vol X No 1. of of 1955 Journal T.M.S.S.M. Library
Thanjavur

కన్నడము

కవిరాజ మార్గము

కావ్యాన లోకనము

సిరిభూపలయ

తమిళము.

అలంకారము

తెలుగు లక్షణ గ్రంథములు

అప్పకవీయము

కావ్యాలంకార చూడామణి

నరస భూపాలీయము

లక్షణ దీపిక

లక్షణ శిరోమణి

లక్షణ సార సంగ్రహము

తెలుగున కనువడించబడిన లక్షణగ్రంథములు, విమర్శన, సిద్ధాంత గ్రంథములు, పత్రికలు.

అచ్చ తెలుగు కృతులు - శరీశీలనము

సిద్ధాంత గ్రంథము,

అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి

ఆంధ్రకావ్యాదర్శము

ఆంధ్ర కావ్యాదర్శము

ఆంధ్రవృత్తి

ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము

ఆంధ్రయక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర సిద్ధాంతగ్రంథము యస్వీ జోగరావు

ఆంధ్రరసగంగాధరము

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర

ఆంధ్రనంసానములు సాహిత్య పోషణ

ఆంధ్ర సాహిత్య దర్పణము

స్వపతుంగ

నాగవర్మ

సిరికుముదేందు గురు

దండి 4th Print. 1953

అప్పకవి

కన్నకోట పెద్దన

రామరాజ భూషణుడు

వార్తాకవి రాఘవయ్య

పొత్తపి వేంకటరమణ కవి

చిత్రకవి పెద్దన

కె.వి. సుందరా

చార్యులు ఉస్మానియా, 978 ఏప్రిల్.

1-8-1892, మరియు జనవరి 1897,

1903 ఏప్రిల్

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

చర్ల నారాయణ శాస్త్రి

వాతపత్రిక 3-6-1977

చెలమచర్ల రంగచార్యులు

వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు

దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు

టి. దొనప్ప.

వేదం వేంకట్రాయశాస్త్రి

ఉదాహరణవాఙ్మయ చరిత్ర

ఉష్ణ: కిరణాలు

కంకంటి పాపరాజు-సమకాలీన కవులు

సిద్ధాంతగ్రంథము

కచ్చపీఠులు

కథాద్వయ కావ్యములు

కవితా సాగరము

కవిసంహా కాశీవతి జీవితం

కావ్యాలంకారసంగ్రహము

గోపీనాథ వేంకటకవి-వేంకటగిరి సంస్థానము - ఇతరకవులు - సిద్ధాంతగ్రంథము

చాటుపద్య రత్నావళి

చిత్ర కవిత్వ దర్పణము సంకలన గ్రంథము రావుకొండలయ్యుడు

Paper. R 1145. S V O.R.i. Tirupathi:

తెలంగాణ శాసనములు VOL I&II

లక్ష్మీనారాయణఫిరోధకమండలి

హైదరాబాదు

తెలుగు భాషలో ఛందో రీతులు

రావూరి దొరసామి శర్మ

తెలుగులో చిత్ర కవిత్వం

గుమ్మా శంకరరావు వ్యాసము 'తెలుగు' వైజ్ఞానిక త్రైమాసిక పత్రిక, July; Sept 1979

తెలుగులో ఛందో వికాసము

కోవెల సంపత్కుమార

దాసుగారి మేఘబంతి

సంపాదకులు యస్వీజోగారావు

నన్నెచోడ కవిత్వ తత్త్వము

వేదం వేంకట్రాయశాస్త్రి

బొడుపు కథలు

గుమ్మా శంకరరావు

ప్రబంధ వాఙ్మయ వికాసము

వల్లా దుర్గయ్య

మధుర వాణీవిలాసము	సిద్ధాంతగ్రంథము విమర్శనము. బుచ్చిరెడ్డి ఉస్మానియా 1979
మరుగువడిన మాణిక్యాలు	బి. రామరాజు
విజ్ఞాన దీపిక	పాటిబండ మాధవశర్మ
విజ్ఞాన సర్వస్వము	తెలుగుభాషా సమితి VoL VI 'కవితా భేదములు' పుట 617 10 619

వీరేశలింగం పంతులుగారి కృతులు-పరిశీలనము సిద్ధాంతగ్రంథము ఆక్కిరాజు రమా
వతి రావు ఉస్మానియా 1964

వేలూరి శివరామశాస్త్రి	పంపాదకుడు మహతీ శంకర్
శాసనార్థ ప్రకాశిక	పి. తిరుమలరావు
శ్రీరంగ మహత్త్వము	పీఠిక నిర్వహణ శ్రీ రంగాచార్య
శ్లేషకవిత్వము	కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య వ్యాసము ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక 1912 సంవత్సర సంపుటము

సంస్కృతములో గర్భ కవిత్వము లేదా? వ్యాసము ఈయుజ్జీ వేంకట వీరరాఘవా
చార్యులు భారతి 1963 ఏప్రిల్

సాహిత్య సమితి వ్యాసాచరి	తిరువతి 'సాహిత్య సమితి' ప్రచురణ. ఇండలి
[సంపుటం-1] వ్యాసము 'తెలుగు, పాశ్చాత్య భాషలలో చిత్ర కవిత్వము-పోలికలు	
[సంకలన గ్రంథం]	కర్త జి. యన్. రెడ్డి

ప్రచురణ : 1967 పుటలు - 11 to 29

తెలుగు కావ్యములు

అచలాశ్మశా పరిణయము	బుక్కవట్టణం వేంకటాచార్యుడు
అచ్చతెలుగు కుట్టా కృష్ణ విలాసము తంయాల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు	
అద్భుతోత్తర రామాయణము	నాదేశ్వరరావు త్తమకవి

- 2) గురుభక్తి ప్రభావము
- 3) చిత్ర కందవద్య తత్వాకరం
- 4) కృష్ణానందీ మహాత్మ్యం
- 5) థార్మికోల్లాసిని
- 6) మల్లికార్జున శతకము

అనర్థరాఘవము
అంధ్ర మహాభ్యుదయము
ఇందుమతీ పరిణయము
ఉత్తమ జీవయాత్ర
ఉత్తర రామాయణము
ఉత్తర హరి వంశము
ఉషాపరిణయము

కవిజన రంజనము
కవిజన వినోదిని (వ్రాతవ్రతి)
కవిరాజమనోరంజనము

జిజ్ఞాసి తిమ్మభూపాలుడు
బండ్ల సుబ్రహ్మణ్యకవి
తెనాలి రామభద్రకవి
నాదేశ్వ మేధా దక్షిణామూర్తి
కంకంటి పాపరాజు
నాచన సోమన
దామెరతి అంకన్న Paper A.c.c
No 5405 అం ప్ర.వి.ప్ర.భాం.
హైదరాబాదు
అదీదము సూరకవి
రాప్తాటి ఓబిరెడ్డి
కనువర్తి అబ్బయ్య

2) రాఘవ పాండవీయము

కాశిందీ కన్యాపరిణయము
కుమార సంభవము
గోపీనాథ రామాయణము

అహోబిలవండితుడు
నన్నెచోడుడు
గోపీనాథ వేంకటకవి

2) శిశుపాల వధము

చక్రతీర్థమహాత్మ్యము
చతుర్ముఖ రామాయణము
చమత్కార చంద్రిక
చిత్రమంజరి
చిత్రాశ్వీయము

కపిల వాయి లింగమూర్తి
గాదె పాపరాజు
మంగిపూడి వేంకటశర్మ ప్రింటు. 1920
బోడి వాసుదేవరావు
కోట వీరాంజనేయశర్మ

2) మాధురీ సుధాకరము (అముద్రితము)

ఛందో హంసి
జై మిసీ భారతము

బుర్రా కమలాదేవి
పిల్లల ముట్టి పినపీరన

తాలాంకనందినీ వరిజయము
దశరథ రాజనందన చరిత్ర
దశావతార చరిత్ర
దశరథి చరిత్ర
ధర్మఖండము
నాగర ఖండము
నారాయణీయము
నిర్వచన భారతగర్భ రామాయణము
నిర్వచన మిత్రవిందో ద్వాహము
పద్మపురాణము

(2) శివధర్మోత్తరము

(3) షట్పత్రవర్తి చరిత్ర

పారిజాతావహరణము
ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయ
విలాసము

ప్రబంధ రాజ శిరోభూషణ ప్రకృష్ట
బలరామ చరిత్ర

ప్రబంధ సంబంధ బంధ నిబంధన
గ్రంథము (అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి
ప్రచురణ, 1896.)

(2) రాధాకృష్ణ సంవాదము

బిల్వేశ్వరీయము
భద్రరాజపుత్ర చరిత్రము

భద్రావరిణయము
భరతాభ్యుదయము
భానుమద్విజయం

మరింగంటి నరసింహచార్యులు
మరింగంటి సింగరాచార్య
ధరణిదేవుల రామమంత్రి
సంబెదుమాళ్ళ పురుషకారి కేశవయ్య
ఈదులవల్లి భవానీశ
జానపాటి వట్టాభిరామశాస్త్రి
అడ్డుమిల్లి నారాయణరావు
రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ
తూము రామదాసు
మల్లారెడ్డి

నందితిమ్మన
గణపవరపు వేంకటకవి

గుడాకు వేంకటదాసు, D. NO. 581.
Paper, G O. M. L. Madras.

మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి

కొక్కండ వేంకటరత్నం
చిన వేంకటార్యుడు Paper
No 597. G O. M. L. Madras

అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి
మాడభూషి వేంకటాచార్యులు
వెలగపూడి కృష్ణయామాత్యుడు

భార్గవరామ చరిత్రము
 మధురవాణీ విలాసము
 మన్నారు దాస విలాసము
 మల్లికార్జున సహస్రము
 మహాసేనోదయము
 మాఘపురాణము
 మిత్రవిందా పరిణయము
 ముకుంద విలాసము (భద్రా పరిణయం)
 యథాశ్లోక తాత్పర్యభారతము
 యథాశ్లోక తాత్పర్య రామాయణము
 యయాతి చరిత్ర
 యాదవ రాఘవ పాండవీయం
 రసికజన మనోభిరామము
 రసికజన మనోరంజనము
 రాఘవాభ్యుదయము
 రాధా మాధవ సంవాదము
 రాధికా సాంత్వనము
 రామరాజీయము (నరపతి విజయము)
 రామాభ్యుదయము
 రుక్మవతీ పరిణయము
 రుక్మాంగద చరిత్ర ఆను ఏకాదశీ
 మహాత్మ్యము
 లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము)
 శక్తిసహస్రము (ఆంధ్రము)
 వరాహపురాణము
 వాక్యగురు వరంపరార్థము

అనుముల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి
 చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి
 రంగాజమ్మ
 భువనగిరి విజయరామయ్య
 కొడవలూరి రామచంద్రకవి
 పోతరాజు లక్ష్మీనృసింహకవి
 కందుర్తి వేంకటాచలం
 కాజాద పెద్దన
 వీరరాఘవాచార్యులు
 కాజాద పెద్దనాదులు
 హిన్నెగంటి తెలగన
 నెల్లూరి వీర రాఘవకవి
 కూచిమంచి తిమ్మకవి
 కందుకూరి వీరేశలింగం
 చింతలపల్లి చాయావతి
 వెదండ్ల వేంకటవతి
 ముద్దువళని
 అందుగుల వెంకయ్య
 అయ్యలరాజు రామభద్రుడు
 రేకపల్లి సోమనాథకవి
 వల్లన
 పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి
 వేదుల సూర్యనారాయణ
 నంది మంటల జంట
 ముక్తివి. వేంకట తిరుమలదాసు

వాణీవిలాసవన మాలిక

వాసవదత్తా పరిణయం

(2) రసిక శరణాగతి

విజయనందన విలాసము

విజయాశ్వచరిత్రము

విదుషి

వెట్టికి వేయివిధములు

శకుంతలా పరిణయము

శకుంతలా పరిణయము

శశాంక విజయము

శివగీత

శివరహస్య ఖండము

శుద్ధాంధ్ర కిరాశాన్వసీయము

శుద్ధాంధ్ర హరిశ్చంద్ర చరిత్ర

శ్రీకుమారాభ్యుదయము

(2) శ్రీకౌసల్యా పరిణయము

శ్రీగణేశ్వరీయము

శ్రీగోవిందకృష్ణయాచేంద్ర విజయము

శ్రీనందిరాజు లక్ష్మీనారాయణ దీక్షితచరిత్రము అబ్బిరాజు హనుమంతరాయశర్మ

శ్రీమద్రత్న తాపగిరి ఖండము

శ్రీమదాంధ్ర చంపూ రామాయణము

శ్రీమహేంద్ర విజయము

శ్రీరంగ మహాత్మ్యము

శ్రీరామచంద్రోపాఖ్యానము

శ్రీవేంకటేశ్వర చిత్రరత్నాకరము

VOL. I & II.

పేకుమళ్ళ రంగళాయి

విక్రాల శ్రీదేవమ్మ

మంగళగిరి ఆనందకవి

పురాణం పిచ్చయ్య

ముత్య సుబ్బిరాయదైవజ్ఞమణి

కొత్తపల్లి సూర్యారావు

పెద్దాడ నాగరాజు

కృష్ణకవి

శేషము వేంకటవతి

మిన్నికంటి గురునాథశర్మ

కోడూరు వేంకటాచలకవి

తిరుమామిడి రామస్వామి

రాయవరపు గవర్రాజు

వావిలికొలను సుబ్బారావు

భువనగిరి విజయరామ

సుబ్బిరాజు నామధేయుడు

కపిలవాయి లింగమూర్తి

అల్లమరాజు రంగళాయి

దేవులపల్లి సుబ్బిరాయశాస్త్రిలు

భైరవుడు

వారణాసి వేంకటేశ్వర్లు

విక్రాల శేషాచార్యులు

శ్రీవేణుగోపాల శతకము

శ్రీవేణుగొండ లక్ష్మీనృసింహ మహాత్మ్యము తంయాల లక్ష్మీ నృసింహాచార్యులు

శ్రీసులక్షణో పాఖ్యానము

వ్రతావ హనుమయ్య

శ్రీహనుమద్రామాయణము

నాదెళ్ళ మేదా దక్షిణామూర్తి

సత్యవిజయము

అయ్యనకోటి పార్థసారధికెట్టి

సమీరకుమార విజయము

పుష్పగిరి తిమ్మన

సింహావనద్వాత్రింశిక

కొఱవి గోవరాజు

సీతారామ చరితము

మంత్రి ప్రెగడ సూర్యవ్రకాశకవి

సీతారామాంజనేయ సంవాదము

వరశురామ వంతుల లింగమూర్తి

సుదక్షిణా పరిణయము

తెనాలి అన్నయ్య

సునందినీ పరిణయము (నాటకం)

కోలాచలం శ్రీనివాసరావు

సుమనో మనోభిరంజనము

ఓగిరాల జగన్నాథం

హంసవింశతి

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము

రామరాజ భూషణుడు

హలాస్య మహాత్మ్యము

మల్లమవల్లి బుచ్చికవి

సు ప థ ము

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
12	6	చిత్రకవితా మృతమును	చిత్రకవితామృతమును
13	15	చారువయినదని	చారువయినదని
15	20	శబ్దాలంకారమును	శబ్దాలంకారములు
17	13	సువ్యక్తరబై	సువ్యక్తరబై
	25	ప్రీతి	ప్రతి
33	13	రిత్ర	చరిత్ర
46	23	అత్యాను	అంత్యాను
54	21	న్నది	న్నిది
58	18	స్వరమువు	సర్వరమువు
64	24	మానామానా	మానామానా
83	7	శుద్ధాంధ్రకావ్య	శుద్ధాంధ్ర విరోధ్య కావ్య
	18	బడినదని	బడదని
84	26	'త' యి ఓత్తు	'త' ఓత్తు
87	12	శల్యం	లవ్యం
101	22	పదమాదిన	పదమాదిన
107	2	పదవియను	పాదవియను
116	26	మనసరము	మనవసరము
208	23	వేద ప్రదర్శన	వేద వదప్రదర్శన
245	5	బంగారు	బంగరు
253	16	మత్య	మత్స్య
267	21	కారామా	కారమా
270	6	బరి	బిరి

271	4	ఉదా : 4కూడ వర్ణచ్యుతకమునకు సంబంధించినది.	
	21	శతకము	చ్యుతకము
274	13	పాగం	పాంగ
28	16	వత	శత
301	17	ప్రా	ప్రా
304	24	భరదా	భదరా
309	2	ఇటువంటి విహాలాస్య	ఇటువంటివి హాలాస్య
313	4	ప్రమాణివృత్తము :	
		వసుంధరాగోస్తనీ	ముఖప్రియప్రియాప్రియా
		శ్రీతాభి లార్థసార్థదా	సమేధ తాంతా మామహా
331	27	మూగురుడవ	మూడవ
	28	పును	గురుపును
337	17	ఇందునూ దైదు	ఇందు నూపైదు
344	7	మగుట	మఱుగు
350	12	స్నాగతా	స్వాగతా
397	24	శాగిశా	శాగిరొ
402	10	8 $\frac{3}{4}$ - 3 $\frac{3}{4}$	8 $\frac{3}{4}$ - 3 $\frac{3}{4}$
	25	జ్ఞానక్రీడ	జ్ఞానక్రీడ.
406	12	సమాధానముక్తే:-	సమాధానము :- 3.
418	15	be more happy	be more
	16		happy అని ఒక్కవదమునే 16వ
			పంక్తిలో చేర్చుకొనిచదువుకొనవలెను

